

ISSN: 1308-5298

TO
ID

TARİH
OKULU
DERGİSİ

JOURNAL OF
HISTORY
SCHOOL

JH
OS

Yıl/Year:15, Sayı/Issue:LVIII, Haziran/June 2022

www.johschool.com

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Journal of History School dergisi yılda altı defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir. *Journal of History School* dergisinde yayınlanan tüm yazıların yayın hakları **Tarih Okulu Dergisi**'ne aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Journal of History School, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup Dergipark üyesidir. **ULAKBİM Tr Dizin, Index Copernicus, Sobiad, MLA, Semantic Scholar, Scilit, Mendeley, WorldCat, CiteFactor, Paperity, Acarindex, Araştırmak, I2OR, Akademik Araştırmalar İndeksi, ASOS, Arastirmak, ISAM, Türk Eğitim İndeksi** ve **Academic Research Index** tarafından taranmaktadır.

Journal of History School is an international, six-reviewed in a year journal. JOHS bear the sole legal responsibility for their published works in www.johschool.com.

Journal of History School has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of *Journal of History School*. It can be quoted as long as referred to the Johs.

The Editorial Board makes the final decision to publish articles. No article is returned to authors.

ISSN: 1308-5298 (Baskı) 2148-4260 (Elektronik)

Yıl/Year: 15 – Sayı/Issue: LVIII- Haziran/June 2022

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Subeditor: Arş. Grv. Tuğrul Gökmen ŞAHİN

E-mail: yenitarihokulu@gmail.com

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Web: <http://www.johschool.com>

JOHSCHOOL

Yıl/Year: 15 – Sayı/Issue: LVIII- Haziran/June 2022

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Subeditor: Arş. Grv. Tuğrul Gökmen ŞAHİN

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Alan Editörleri

Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ	Eğitim Bilimleri	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin SİS	Filoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Naci İSPİR	İletişim Felsefesi	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ	Sosyal Hizmetler	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Uygulamalı İletişim	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun EROĞLU	Genel Türk Tarihi	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ESGİN	Genel Sosyoloji ve Metodoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Cem ŞAKTANLI	Müzik Eğitimi	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal TUNÇ	Tarih / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ	Orta Çağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR	Eskiçağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur DEMLİKOĞLU	Yeniçağ Tarihi	Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	Yakınçağ Tarihi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT	Eğitim Programları	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	Fen Bilgisi Eğitimi	Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Binnaz KOCA	Resim / Grafik	İnönü Üniversitesi
Dr. Ertan ZEREYAK	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Recep ÖZMAN	Arkeoloji	İnönü Üniversitesi
Dr. Arif YILDIZ	İşletme	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Salih TELLİOĞLU	Pazarlama	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Fuat ŞANCI	Sanat Tarihi	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim GÜLLÜ	Beden Eğitimi ve Spor	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ	Sosyoloji	Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Eyüp SEVİMLİ	Matematik Eğitimi	Tokat Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA	Türkçe Eğitimi	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Yabancılara Türkçe Öğretimi	Mersin Üniversitesi
Dr. Fatih DEĞİRMENÇİ	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KINIK	Müzik	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Sevda KARACA	Coğrafya	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Munise DURDU	Okul Öncesi Eğitimi	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer ALANKA	Gazetecilik	Atatürk Üniversitesi
Dr. Hüsamettin KARATAŞ	İlahiyat	Fırat Üniversitesi
Dr. Ahmet OKTAN	Radyo Televizyon Sinema	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Gabor AGOSTON, Georgetown Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. İsmail AKA, Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dilek BARLAS, Koç Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Laurence BROCKLISS, Oxford Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Enver ÇAKAR, Fırat Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Bilkent Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erdal FIRAT, St. Clements Institute, Kamboçya

Prof. Dr. Mehmet ERSAN, Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Paul FREEDMAN, Yale Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Jonathan M. HALL, Chicago Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU, Princeton Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Cemal KAFADAR, Harvard Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Cüneyt KANAT, Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Stephen MITCHELL, Exeter Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Alun MUNSLOW, Chichester Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Doğan ÖZLEM, Yeditepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Antonella ROMANO, Avrupa Üniversitesi Enstitüsü

Prof. Dr. Richard Candida SMITH, Berkeley Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Önhan TUNCA, Liège Üniversitesi, Belçika

Prof. Dr. Dmitriy D. VASILYEV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya

Prof. Dr. Levent YILMAZ, Bilgi Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep BOZTEMUR, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Şerife CENGİZ, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa DAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fevzi DEMİR, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Turan GÖKÇE, Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cihat GÖKTEPE, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müzeyyen GÜLER, Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dimitris KYRTATAS, Thesselia Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. John E. WOODS, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yuriy AVERYANOV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Doç. Dr. Teyfur ERDOĞDU, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yenal ÜNAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL, Koç Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hakan ERDEM, Sabancı Üniversitesi, Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Ahmet KARAHAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
HİLENİN TESPİTİ VE ÖNLENMESİ: İÇ DENETİM PERSPEKTİFİ
Fraud Detection and Prevention: An Internal Audit Perspective

1554-1580

Barış BOZOK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ÇAĞDAŞ SANAT UYGULAMALARINDA ANTİK BİR KENT: ÇATALHÖYÜK
An Ancient City in Contemporary Art Practices: Çatalhöyük

1581-1596

Burak CÖBEK & Ali ÜNİŞEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE UZAKTAN EĞİTİMİN GELECEĞİ VE
GÜNCEL DURUMDA TÜRK MİLLİ EĞİTİM TEMEL İLKELERİ BAĞLAMINDA
UYGUNLUĞU
*Future of Distance Education According to Teachers' Opinions and Its Suitability
Within the Context of Basic Principles of Turkish National Education in Current
Situation*

1597-1618

Cem DÜZEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
BALKANLARDA TARİHİ BİR KARAKTER: BERKOFÇA AYANI YUSUF AĞA
VE FAALİYETLERİ (1805-1817)
*A Historical Character in the Balkans: Yusuf Agha the Ayan of Berkovitza and His
Activities (1805-1817)*

1619-1650

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Derya YÜREĞİLLİ GÖKSU & Yücel GELİŞLİ

Makale Türü / Article Type: *Araştırma Makalesi / Research Article*

BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDEKİ ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN
İNGİLİZCE DERSİNE YÖNELİK KAYGI DÜZEYLERİNİN FARKLI
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

*Investigation of Anxiety Levels for Gifted and Talented Students at Science and Art
Centers in Terms of Different Variables*

1651-1666

Ela ÖZKAN

Makale Türü / Article Type: *Araştırma Makalesi / Research Article*

İDARİ TAKSİMAT BİRİMLERİNDE YER DEĞİŞİKLİKLERİNİ ZORUNLU KILAN
HALLER (1884-1916)

*Conditions That Necessitate Change of Places in the Administrative Distribution Units
(1884-1916)*

1667-1687

Emine ÖZLEK & Hasan KAVRUK

Makale Türü / Article Type: *Araştırma Makalesi / Research Article*

KLÂSİK DÖNEM TÜRKÇE YAZMA EĞİTİMİNDE ŞİİRİN YERİ

The Place of Poetry in Classical Era Turkish Writing Education

1688-1717

Emre SEVİGEN, İsmail ACUN & Servet ÜZTEMUR

Makale Türü / Article Type: *Araştırma Makalesi / Research Article*

MÜZE EĞİTİMİ UYGULAMALARININ ÖĞRENCİLERİN SOMUT KÜLTÜREL
MİRAS VE SOSYAL BİLGİLER DERSİNE YÖNELİK TUTUM VE GÖRÜŞLERİNE
ETKİSİ: BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI

*The Effect of Museum Education Practices on Students' Attitudes and Views towards
Concrete Cultural Heritage and Social Studies Course: A Mixed Method Research*

1718-1752

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Ethem GÜRHAN, Sabahattin ÇİFTÇİ & Cafer SANDIKÇI

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1950) EĞİTİM POLİTİKALARINI İNŞA EDEN
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLARININ GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

*Views and Suggestions of the Ministers of National Education Constructing the
Educational Policies in the Republic Period (1923-1950)*

1753-1772

Fatih BAYDAR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

THE RESTRUCTURING OF SCHOOL MANAGEMENT IN THE EFFECT OF
CHANGE AND GLOBALIZATION

1173-1798

İbrahim AKSAKAL

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

COVID-19 PANDEMİSİNE ULRICH BECK'İN "RİSK TOPLUMU" VE MICHEL
FOUCAULT'UN "DİSİPLİNCİ İKTİDAR" KURAMI ÜZERİNDEN BİR
DEĞERLENDİRME

*An Evaluation on Theory of Ulrich Beck's "Risk Society" And Michel Foucault's
"Disciplinary Power" to Covid-19 Pandemic*

1799-1826

Mehmet Çetin CEVİZ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

EUGENE YSAYE'NİN NO.2 LA MİNÖR OP.27 SOLO KEMAN SONATI'NIN
YORUMLAMASI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

*A Study on the Interpretation of Eugene Ysaye Solo Violin Sonata No.2 in A Minor
Op.27*

1827-1853

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Bülent POLAT

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

PACKAGING AND THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF PACKAGING DESIGN

Ambalaj ve Ambalaj Tasarımının Tarihsel Gelişimi

1854-1867

Mehmet KOÇAK & Dila Şeyda TAŞDEMİR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KADIN FUTBOLUNDA CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

Gender Inequality in Women's Football in the Historical Process

1868-1882

**Melek YILDIZ, Canan DAĞIDIR ÇAKAN & Esengül ÖZDEMİR
ALTINIŞIK**

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

DİJİTAL BANKACILIKTA MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ VE SADAKATI: COVID-19 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DEN TESPİTLER

Customer Satisfaction and Loyalty in Digital Banking: Findings from Türkiye in The Covid-19 Period

1883-1908

Muhammed KARAKUŞ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

NON-STATE ARMED GROUP'S DURABILITY STRATEGY:
INSTRUMENTALIZING DE-FACTO GOVERNANCE

Devlet Dışı Silahlı Grupların Mukavemet Stratejisi: De-fakto Yönetimlerin Araçsallaştırılması

1909-1948

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Nihal DURMAZ & Betül ULUKOL

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

DİJİTAL YERLİLER VE DİJİTAL GÖÇMENLER: SAĞLIK ÇALIŞANI
EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARININ İNTERNET GÜVENLİĞİ VE DİJİTAL
OYUNLAR HAKKINDA FARKINDALIKLARI

*Digital Natives and Digital Immigrants: The Awareness of Health Professional Parents
About Their Children's Internet Security and Digital Games*

1949-1970

Oğuz Han ÖZTAY

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

POLITICAL ADVERTISEMENTS IN THE CONTEXT OF POLITICAL
COMMUNICATION AND THE MEDIA: THE EXAMPLE OF THE 2011 TURKISH
GENERAL ELECTIONS

*Siyasal İletişim ve Medya Bağlamında Siyasal Reklamlar: 2011 Türkiye Genel
Seçimleri Örneği*

1971-1993

Özer ÖZOCAK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

VEHHÂBÎ HÂKİMİYETİNİN GENİŞLEMESİ: BİNBAŞI HÜSEYİN HÜSNÜ'YE
GÖRE KASR-I İBN AKİL BAŞARISIZLIĞININ GEREKÇELERİ VE YAPILMASI
GEREKENLER

*The Expansion of Wahhabi's Dominion: Reasons for Qasr-ı Ibn Aqil Failure and Things
to Be Done According to Major Hussein Husnu*

1994-2021

Serkan YORGANCILAR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BİR FİKRİN KULLANIMLARI ÜZERİNDEN FANATİZMİ YENİDEN
TANIMLAMAK

Redefining Fanaticism through Uses of an Idea 1407-1433

2022-2037

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Sibel YAZICI & Ahmet Ali GAZEL

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BELGESELLERİN TARİH ÖĞRETİM YÖNTEMLERİNE KATKILARI:
KURAMSAL BİR BAKIŞ

Contributions of Documentaries to History Teaching Methods: A Theoretical Study

2038-2062

Şuay Nilhan AÇIKALIN

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

COVID-19 PANDEMİSİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI: AKILLI GÜCÜN
YANSIMALARI

Turkish Foreign Policy in Covid-19 Pandemic: Implications of Smart Power

2063-2086

Yunus Emre AVCI, Selçuk DEMİR & Ömer ÜCE

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

İDARİ PERSONELLERDE SANAL KAYTARMA DAVRANIŞI İLE İŞ
PERFORMANSI İLİŞKİSİ

*The Relationship Between Cyberloafing Behaviour and Work Performance in
Administrative Staff*

2087-2103

Danyal TEKDAL

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

OSMANLI SON DÖNEMİNDE KAZA İDARE YAPISI VE İDARECİLERİ:
AKÇADAĞ KAZASI ÖRNEĞİ (1870-1920)

*District Administration Structure and Managers in the Late Ottoman Period: The Case
of Akçadağ District (1870-1920)*

2104-2147

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Recep YÜRÜMEZ

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

OĞUZ TÜRKÇESİ SES BİLGİSİ UNSURLARININ ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDEKİ İZLERİ

Traces of Oghuz Turkish Phonological Elements in Chagatai Turkish

2148-2159

Editörden...

Değerli bilim insanları: Tarih Okulu Dergisi yeni sayısı ile bilim dünyasının karşısına çıkmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Tarih Okulu Dergisi'nin Haziran 2022 tarihli LVIII. sayısını yayınlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda çeşitli alanlardan 24 Araştırma makalesi ve 1 Derleme makalesi bulunmaktadır. Dergicilikte, özellikle günümüz şartlarında bunun anlamı, gösterilen çabanın karşılığını bulması demektir. Bugüne kadar çıkardığımız sayılar hakkındaki genel izlenim ve değerlendirmeler, Tarih Okulu Dergisi'nin nicel ve nitel olarak farklı ve özgün bir çıkış olduğu yönündedir. Bu niteliğin altında yatan en önemli husus, Tarih Okulu Dergisi'nin hareketi etrafında "hayata bütüncül bakan" bir felsefenin yatmasıdır.

Bugün LVIII. sayısı çıkan Tarih Okulu Dergisi'nin, gelecek sayılarla kendi içinde daha derin, daha bilimsel ve daha benimsenir olmak için mesafe kat ederken, aynı zamanda, başta yazarları olmak üzere, dergiye katkıda bulunan tüm ilgili çevresiyle birlikte "bilgi, bilim ve sanat" üreten bir ekolün odağı olacağı umundayız. Vizyonumuz bazı temel kabulleri dikte ettiren ve bu doğrultuda okurlarını etkilemeye çalışan bir tutumun aksine, her bireyin kendi özgürlüğünden hareketle ortaya koyduğu düşünce ve bilgilerin kaynağından beslenecek bir geleceğin inşası yönünde ilerleme imkânının ortaya konulmasıdır.

Derginin editörü olarak bilim dünyasına az da olsa katkı sunmaya çalışmanın heyecanı içerisinde olmakla beraber, bir bayrak yarışı gibi dergiyi daha da ileriye götürmek için Tarih Okulu Dergisinin tüm ekip arkadaşlarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Beraber çıktığımız bu yolda Dergimizin LVIII. sayısına destek vererek onurlandıran yazarlarımıza, değerlendirme aşamasında kıymetli vakitlerini ayıran hakemlerimize ayrıca müteşekkirim. Yeni sayımızın bilim dünyasına katkı sağlaması ve diğer Tarih Okulu Dergisi sayılarında buluşmak dileklerimle...

Editör: Prof. Dr. Ahmet KARA

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	23.02.2022	Submitted date
Kabul tarihi	22.05.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karahan, A. (2022). Hilenin Tespiti ve Önlenmesi: İç Denetim Perspektifi. *Journal of History School*, 58, 1554-1580.

HİLENİN TESPİTİ VE ÖNLENMESİ: İÇ DENETİM PERSPEKTİFİ**Ahmet KARAHAN¹****Öz**

Muhasebe hilesi, işletmenin finansal durumunun gerçekte olduğundan daha iyi görünmesini sağlamak amacıyla muhasebe kayıtlarının ve dolayısıyla finansal tabloların kasıtlı olarak manipüle edilmesidir. Bir işletme, gelirlerini olduğundan fazla göstererek, giderleri kaydetmeyerek veya olduğundan düşük kaydederek, varlıklarını ve yükümlülüklerini yanlış belirleyerek finansal tablolarını tahrif edebilir. Hile, hem işletmenin hem de yatırımcıların üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. İşletme üzerindeki doğrudan etkisi, işletmeyi büyük bir finansal krize sokabilecek, muhtemelen iflasa veya başka bir firma tarafından devralınmasına yol açabilecek bir varlık kaybına yol açmasıdır. İşletmedeki hileli işlemler kamuya açıklandığında, bu durum işletmenin hisse senedi fiyatında ani bir düşüşe neden olur ve bu da yatırımcıların kazançlarını düşürür. İç denetim birimi bir işletmenin kurumsal yönetiminin önemli bir parçasıdır. İşletmelerde hilenin meydana geldiği alanların iç denetimin görev alanında olduğu göz önüne alındığında, iç denetçilerin hileyi önleme, bulma ve soruşturmaya ne ölçüde dahil olduklarının incelenmesi gerekir. Bu makalede hilenin tespitinde iç denetimin rolü ve iç denetim biriminin hilenin önlenmesinde kullanabileceği proaktif yöntemler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Denetim, Hile, Hilenin Tespiti ve Önlenmesi, Proaktif Yöntemler

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, akarahan@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4370-2240

Fraud Detection and Prevention: An Internal Audit Perspective

Abstract

Accounting fraud is the deliberate manipulation of accounting records, and therefore financial statements, in order to make the financial position of the business appear better than it actually is. A business may falsify its financial statements by overstating its revenues, underreporting or not recording its expenses, and misidentifying its assets and liabilities. Fraud has a serious impact on both the business and its investors. The direct effect on the business is that it causes a loss of assets that could plunge the business into a major financial crisis, possibly leading to bankruptcy or takeover by another firm. When fraudulent transactions in the business are disclosed to the public, it causes a sudden drop in the stock price of the business, which reduces the earnings of its investors. Internal audit is an essential part of a business's corporate governance. Considering that the areas of activity where fraud occurs in businesses are within the scope of the internal audit unit, it is necessary to examine the extent to which internal auditors are involved in fraud prevention, detection and investigation. In this article, the role of internal audit in detecting fraud and the proactive methods that internal audit can use to prevent fraud are examined.

Keywords: Internal Audit, Fraud, Detection and Prevention of Fraud, Proactive Methods

GİRİŞ

Hile, maddi veya başka bir kazanç elde etme niyetiyle yapılan suç veya aldatıcı bir faaliyettir (Arboleda vd., 2018, s.14). Muhasebe hilesi dünya çapında bir sorundur ve zamanında tespit edilip önlenmezse, paydaşlara önemli zararlar verebilir (Bao vd.,2020, s.200). Hile, işletmeler için devam eden ciddi bir sorundur fakat işletmeler dolandırıcılık sorunu olduğunu kabul etmekte isteksiz olabilirler. Yöneticiler, piyasadaki itibarlarını etkilememek için işletmelerini akademik araştırmacılar da dâhil olmak üzere dış grupların araştırmalarına veya analizlerine açmak istemeyebilirler (Goode ve Lacey, 2011, s.702).

İç denetim birimi hile ile mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Hileyi tespit edebilme oranı %15 olan iç denetim bu hususta ikinci en başarılı yöntemdir. İç denetim, bir yandan işletmedeki iç kontrol sisteminin değerlendirilmesini sağlamakta, diğer yandan hata ve hilelere karşı zayıf noktaların tespit edilerek iç kontrol sisteminin iyileştirilmesine ilişkin önerilerini sunmaktadır. Hile üçgeninin öğelerinden biri olan fırsat ise işletmede hileye açık alanları göstermekte ve bunların etkin bir şekilde ortaya çıkarılması durumunda hile riskinin azalacağına vurgu yapmaktadır (Yılmaz vd., 2018, s.655).

Son yirmi yılda dünyada çeşitli muhasebe hileleri rapor edilmiştir, ancak Enron skandalı sadece modern dünyanın en büyük muhasebe hilelerinden biri olduğu için değil, aynı zamanda herhangi bir profesyonel tarafından asla kabul edilmeyebilecek şüpheli muhasebe politikalarını gün ışığına çıkardığı için dünyayı sarsmıştır. Enron skandalından sonra, WorldCom, SatyamComputers ve ReebokIndia gibi bir dizi muhasebe dolandırıcılığı daha rapor edilmiştir. Bu suistimallerin kontrolü, uygun iç kontrol sistemi, iç denetim ve düzenlemelerin katı bir şekilde uygulanması yoluyla sağlanabilir (Agarwal ve Medury, 2014, s.8). Bu makalede, muhasebe hilesini önlemek için iç denetim birimince kullanılacak bazı proaktif yöntemlere yer verilmiştir.

YÖNTEM

Bu makale nitel araştırmaya dayanmaktadır. Makale kapsamında iç denetim ve hile ilişkisine ilişkin yayınlar incelenmiştir. Literatürde bu konuda yapılan çalışmaların ortak noktası, iç kontrolün etkinliği, risk yönetimi ve hilenin tespiti ve önlenmesinde iç denetimin önemli bir role sahip olmasıdır. Bu makaleyi geliştirmek için iç denetim enstitüsü tarafından yayınlanan iç denetim standartları ve çeşitli araştırma makalelerinin bulguları ikincil veri olarak kullanılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

1. Hile

Hile, değerli bir şeyi kazanmak için dürüst olmayan yöntemler kullanma eylemidir (Olaniyan vd., 2021, s.51). Hile, yönetim, üst yönetimden sorumlu olanlar, çalışanlar veya üçüncü taraflar arasından bir veya daha fazla kişinin, haksız veya yasa dışı bir avantaj elde etmek için aldatmayı içeren kasıtlı bir eylemdir (Czakowska, 2020, s.108). Hile, maddi veya başka bir kazanç elde etme niyetiyle yapılan suç veya aldatıcı bir faaliyettir. Bir suç olarak dolandırıcılık, bir başkasının aldatıldığı hile, kurnazlık ve haksız davranışları içerir (Arboleda vd., 2018, s.13). Sermaye piyasalarında finansal muhasebe hileleri, kamu yararına ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Lee vd., 2021, s.46).

Bir suç olarak hile, yasadışı yollarla bir avantaj elde etmek için bir birey tarafından başvuru insan yaratıcılığının tasarlayabileceği tüm çok yönlü araçları kapsar. Promosyonlar, ikramiyeler veya diğer ekonomik teşviklerden yararlanmak veya statü elde etmek amacıyla yönetim kademelerinde görev yapan çalışanlar tarafından kurumsal veya birim performans seviyelerinin kasıtlı olarak

yanlış beyan edilmesiyle gerçekleştirilen hileye ise yönetim hilesi adı verilmektedir (Singleton ve Singleton, 2010, s.40).

Hile, geniş anlamda, diğer insanları kendi çıkarları aleyhine hareket etmeye teşvik etmek amacıyla gerçeğin bilinçli olarak çarpıtılması veya maddi gerçeğin gizlenmesi olarak tanımlanır. Bir yönetici kasten mali tabloları çarpıtığında, aynı zamanda dolandırıcılık da yapıyor demektir. Diğer insanları, aslında çok daha az değerli olan adi hisse senetleri için yüksek bir fiyat ödemek gibi, kendi çıkarlarının aksine hareket etmeye teşvik eden bilinçli bir eylem vardır. Bu durumlar finansal tablo hilesi olarak bilinir (Wuerges ve Borba, 2014, s.468). Hile, genel bir terim olarak vergi kaçakçılığını ifade etse de, ciroyu yapay olarak artırarak işletmenin performansını iyileştirmek amacıyla da yapılmaktadır (Cristina vd., 2021, s.300).

Hile, her tür ve büyüklükteki kuruluşu etkileyen küresel bir sorundur. Uluslararası Suiistimal İnceleme Uzmanları Birliği'nin (ACFE) 2006 yılında mesleki dolandırıcılık ve kötüye kullanım konusunda yayımladığı rapora göre, hile kuruluşların yıllık gelirlerinin yüzde 5'inin kaybedilmesine neden olmaktadır. Kuruluşlar sürekli olarak dolandırıcıların amaçlarını ve yöntemlerini belirlemeye çalışarak hileli faaliyetleri önlemek, tespit etmek ve araştırmak için sahtekârlıkla mücadele programları tasarlayabilirler. Hile ile mücadelenin en iyi yolu, hileyi önlemektir, çünkü hileli faaliyetler gerçekleştirildikten sonra ilgili maliyetler ve karmaşıklıklar önemli ölçüde artar (Roth ve Aspersen, 2008, s.83).

Hilenin, işletmenin başarısızlığına yol açan yıkıcı etkileri vardır (Antonelli vd., 2021, s.553). Muhasebe hilesi, yıkıcı mali kayıplara yol açarak örgütlerin yok olmasına neden olur ve bu durum önemli ölçüde toplumu etkiler. Muazzam mali kayıpların yanı sıra, dolandırıcılık genel ekonomiye ve yatırımcı güvenine ölçülemez zararlar verir (Balfour vd., 2021, s.51-52). Muhasebe hilesi, "seri sahtekârlık" olarak adlandırılan bir durum yaratarak, birbirini takip eden birden çok raporlama dönemini kapsayabilir (Walker, 2021, s.64).

Hile, kamuoyunun muhasebe camiasına ve sermaye piyasasına olan güvenini ciddi şekilde etkilemiştir ve kurumsal dolandırıcılığın nasıl etkili bir şekilde tespit edileceği muhasebe uygulayıcıları ve düzenleyici kuruluşların en büyük önceliği haline gelmiştir (Zheng vd., 2021, s.1).

2. Hile Üçgeni

Hileyi önleyebilmek için hilenin temel özelliklerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Hile üçgeni, bir bireyin hile yapma kararının arkasındaki nedeni açıklamak için denetimde yaygın olarak kullanılan ve hilenin temel özelliklerini

açıklayan bir çerçevedir. Hile üçgeni, bir hile meydana geldiğinde mevcut olduğu iddia edilen üç koşuldan oluşur (Free, 2015, s.177):

- Hile yapmak için bir neden sağlayan bir baskı veya teşvik (örneğin, kişisel mali sorunlar),
- Hile yapılması için bir fırsat (örneğin, iç kontrollerdeki zayıflıklar veya bunları geçersiz kılma yeteneği) ve
- Bireyin hile yapmasına veya hileyi mantıklı hale getirmesine olanak sağlayan bir tutum.

Hile üçgenine göre hileden bahsedebilmek için baskı, fırsat ve haklı gösterme olarak adlandırılan üç koşuldan en az birinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Hilenin gerçekleştiği ortamlarda genellikle üç koşula da rastlanıldığı iddia edilmekle birlikte, hile potansiyelinin oluşabilmesi için hile üçgenindeki tek bir koşulun varlığı yeterlidir (Demir vd., 2019, s.113).

2.1. Baskı

Baskı, etik olmayan davranışlara yol açan faktörleri ifade eder. Her dolandırıcılık faili, etik olmayan davranışlarda bulunmak için bir miktar baskıyla karşı karşıya kalır. Bu baskılar mali baskılar olabileceği gibi mali olmayan baskılar da olabilir. Mali baskı, hileye yönlendiren en yaygın faktör olarak kabul edilmektedir. Spesifik olarak tüm hile vakalarının yaklaşık %95'i, suistimalcinin mali baskıları nedeniyle işlenmiştir. Açgözlülük, kişinin imkânlarının ötesinde yaşaması, büyük harcamalar veya kişisel borç, aile mali sorunu veya sağlığı, uyuşturucu bağımlılığı ve kumar baskı örnekleri arasında sayılabilir (Abdullahi ve Mansor, 2015, s.40).

Yöneticiler iyi performans gösterme baskısı altında olduklarından, piyasanın beklentilerini karşılayamayan şirketlerin dolandırıcılığa daha yatkın olması beklenir. Bu nedenle, performans ve finansal güvenlik göstergeleri, diğer kanıtlarla birlikte dolandırıcılık tespiti için kullanılabilir (Wuerges ve Borba, 2014, s.469). Finansal başarısızlık sonucunda yöneticinin konumunu kaybetmesi söz konusu ise bu durum bir baskıdır. Yönetici bu baskı nedeniyle finansal tablolarda hile yapabilir (Selimoğlu vd., 2015, s.448).

2.2. Fırsat

Hilenin gerçekleşmesi için ikinci gerekli unsur, algılanan fırsattır. Fırsat, bir bireyin kurumsal dolandırıcılık yapmasına izin veren etkisiz kontrol veya yönetim sistemi tarafından yaratılır. Muhasebede buna iç kontrol zayıflıkları

denir. Fırsat kavramı, insanların kendilerine sunulan koşullardan yararlanacağını öne sürer. Fırsat, bir bireyin hile yapmasına izin veren etkisiz kontrol veya yönetim sistemi tarafından yaratılır. Muhasebe alanında buna iç kontrol zayıflıkları denir. Fırsat, çalışanın durumdan yararlanma ve sahtekârlığı mümkün kılma yeteneğine sahip olabileceği organizasyon sistemindeki bir zayıflığı ifade eder. Aşırı baskı söz konusu olduğunda bile, bir fırsat olmadığı sürece finansal dolandırıcılık gerçekleşmez (Abdullahi ve Mansor, 2015, s.320).

Lister'e göre, hile üçgeninin ikinci elmanı olan fırsat “yangını devam ettiren yakıt”tır ve bir kişinin bir nedeni olsa bile, kendisine fırsat verilmeden hile yapamaz. Ayrıca, üst yönetimde kilit rollerde yer almak, görevlerin ayrımı ilkesinin yokluğu ve karmaşık işlemler veya organizasyon yapıları hileye yol açabilecek bazı fırsatlara örnek olarak verilebilir (Kassem ve Higson, 2012, s.192).

Fırsat suistimalcinin tespit edilmeden suistimal yapabilme kabiliyeti ile ilgilidir. Dolandırıcılığa teşvik eden bazı fırsatlar şunlardır (Boitan, 2019, s.308):

- İç kontrollerin ve izleme prosedürlerinin uygunsuzluğu,
- Yönetim kurulunun işletmeyi kontrol etmede ve izlemedeki yetersizliği,
- İşletmede hile yapanların anonimliği,
- İşletme içinden veya dışından kişilerle suç ortaklığı.

2.3. Haklı Gösterme

Hile üçgenindeki üçüncü ve son faktör ise haklı göstermedir. Haklı gösterme, suçun motivasyonunun bir parçasıdır ve suç gerçekleşmeden önce gerekli olan bir bileşendir. Zimmetine para geçiren kişi kendisini suçlu olarak görmediğinden, suçu işlemeden önce kendisini haklı çıkarması gerekir. Haklı gösterme, failin yasadışı davranışını kendisi için anlaşılır hale getirebilmesi ve kendisini güvenilir bir kişi olarak algılamasını sürdürebilmesi için gereklidir (Sujeewa vd., 2018, s.53).

Hileli davranış ortaya çıkmadan önce bir tutum veya ahlaki olarak kabul edilebilir bir haklı göstermenin gerçekleşmesi gerekir. Dolandırıcılık faillerinin, eylemlerini etik dışı olarak görmedikleri kabul edilmektedir. Failler, dolandırıcılık gerçekleşmeden önce eylemlerini etik olarak gerekçelendirirler. Başka bir deyişle, haklı gösterme, dolandırıcının yasa dışı eylemlerini kabul edilebilir olarak görmesini sağlar. Kişi, “Sadece ödünç alıyorum”, “Kurum bunu karşılayabilir”, “İkramiye veya zam hak ediyorum ama alamadım”, “Herkes zenginleşiyor, ben neden almayayım?” ve “Gerçekten ciddi bir mesele değil” gibi

çeşitli gerekçeler kullanarak bu eylemleri farklı şekillerde rasyonelleştirebilir (Ruankaew, 2016, s.475).

3. Hile Türleri

Hile ve usulsüzlükler değişik amaçlarla işletme çalışanları ve işletme dışındaki kişiler tarafından yapılabileceği gibi işletme üst yönetimi tarafından da yapılabilir. Her iki usulsüzlük türünde de üçüncü şahıslar ile gizli veya zımni bir anlaşma kapsamına girilmiş olunabilir (Kaval, 2008, s.78). Hileli finansal raporlama; varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar olmak üzere üç tür hile ve usulsüzlük söz konusudur. Varlıkların kötüye kullanılması %89 gerçekleşme oranı ile en fazla rastlanan hile çeşididir. Bunu %38 gerçekleşme oranı ile yolsuzluklar izlemektedir. Son sırada ise %10 gerçekleşme oranı ile finansal tablolarda yapılan hileler yer almaktadır (Yazıcı, 2018, s.846).

3.1. Hileli Finansal Raporlama

Hileli finansal raporlama, finansal tablo kullanıcılarına firmanın faaliyet performansı ve karlılığı hakkında yanlış bir izlenim vermek amacıyla bir firmanın finansal tablolarının kasıtlı olarak yanlış sunulmasıdır.

Hileli finansal raporlama, yönetim tarafından gerçekleştirilen ve yanıltıcı finansal tablolar hazırlamak suretiyle yatırımcılara ve alacaklılara zarar veren kasıtlı bir dolandırıcılık olarak tanımlanabilir (Dalnial, Kamaluddin, Sanusi ve Khairuddin, 2014, s.17). Hileli finansal raporlamada finansal tablolarda olması gereken tutar veya açıklamalar hiç kaydedilmeyerek ya da yanlış veya abartılarak kaydedilerek finansal tablolar yanıltıcı bir şekilde hazırlanır (Selimoğlu vd., 2015, s.445).

3.2. Varlıkların Kötüye Kullanılması

Varlıkların kötüye kullanılması, bir şirketin varlıklarının çalınmasını veya kötüye kullanılmasını içerir. Örneğin, bir çalışan bir hesap açabilir ve ardından hesaba ödenecek şirket çeklerini taklit edebilir. Bu nedenle onaylanan her çekin gözden geçirilmesinin zorunlu kılınarak riskin azaltılması gerekir. Ayrıca, alacak hesapları ve borç hesapları gibi hassas iş görevlerinin aynı çalışana atanmadığından emin olunmalıdır (Sympson, 2008, s.20).

3.3. Yolsuzluk ve Ahlaki Olmayan Davranışlar

Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar; örgüt faaliyetleri yürütülürken bir çalışanın, işverenin ya da üçüncü bir şahsın haklarını görmezden gelerek,

sahip olduğu gücü yanlış bir biçimde kendisine veya başkasına çıkar sağlamak için kullanmasıdır. Rüşvet almak, üçüncü şahısları rüşvet vermeye zorlamak, gönüllü bağış ve yardım kabul etmek yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlara örnek verilebilir (Doğan ve Kayakıran, 2017, s.171).

4. İç Denetim

İç denetim, bir örgütün faaliyetlerinin değerini artırmak ve onları geliştirmek amacıyla tasarlanmış bağımsız, nesnel bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir (Kagermann vd., 2007, s.4). İç denetim, kontrol, yönetim ve risk yönetimi uygulamalarının etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek için disipline dayalı sistematik bir yaklaşımı benimseyerek örgütün amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırır (Labuschagne ve Fourie, 2018, s.123). İç denetim, bir organizasyonun kurumsal yönetim yapısının önemli bir parçasıdır. İç denetimin işletmenin etik kültüründeki rolüne ilişkin sahip olduğu bu önem, iç denetçilerin bir kuruluşun etik kültürünü desteklemede aktif rol alması gerektiğini ve bu şekilde bir kuruluşun varlıklarının kötüye kullanılmasının tespit edilmesine yardımcı olabileceğini vurgulayan “İç Denetçi Enstitüsü (IIA) Uygulama Danışmanlığı 2130-1” tarafından vurgulanmaktadır (Coram vd., 2008, s.546).

Yönetmelik kontrol sistemlerini izleyerek yetersizlikleri tespit etmek, iyileştirmelere yönelik önerilerde bulunmak ve sonuçları üst yönetime raporlamak iç denetimin özel bir görevidir. İç denetim; örgüt faaliyetleri neticesinde gerçekleşen iş ve işlemlerin uygunluğunun ve etkinliğinin, örgütte üretilen her çeşit bilginin güvenilirliğinin yürürlükteki mevzuat, muhasebe ve diğer tüm yönlerden araştırıldıktan ve incelendikten sonra tepe yönetime rapor edilmesi görevini üstlenmektedir (Özoğlu vd., 2010, s.50).

İç denetimin temel amacı, faaliyetlerin işletme hedefleri ile paralel olarak ve işletme politikaları ile uyumlu bir şekilde yürütülüp yürütülmediğinin, üst yönetimin oluşturduğu kontrollerin etkinliğinin ve yeterliliğinin, işletme varlıklarının her türlü zarara karşı korunup korunmadığının ve finansal tablolarda yer alacak muhasebe verilerinin doğruluk ve güvenilirliğinin araştırılmasıdır (Sabuncu, 2017, s.165).

İşletmelerde gelecekle ilgili alınacak kararlarda etkili olması amacıyla, genellikle geriye dönük mali tablolara odaklanan bağımsız denetimin yanında olası risklerin gerçekleşmesini engelleyecek farklı bir denetim anlayışı gereklidir. Mali tablolar üzerinde gerçekleştirilen dış denetim, örgüt faaliyetlerinden kaynaklanan çeşitli risklere karşı istenilen ölçüde koruma sağlayamamaktadır. Bu nedenle, örgüt faaliyetlerinin bizzat örgüt içerisinde incelenmesi ve

değerlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç, işletmelerde iç denetim birimlerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır (Aslan, 2010, s.65).

Özel sektör işletmelerince yaygın olarak tercih edilen iç denetim, son senelerde kamu iç mali kontrol sistemleri için de vazgeçilmez bir denetim türü olmuştur. Kamu yönetiminde mali şeffaflığın ve hesap verebilirliğin tesis edilmesi amacıyla özellikle Avrupa Birliği'ne aday ülkelerde, etkili bir iç denetim sisteminin kurulması kaçınılmaz olmuştur. Bunun sonucunda, aday ülkelerin çerçeve kanunlarında ve ikincil mevzuatlarında iç denetim sistemi düzenlenmiştir. Türkiye'de de iç denetim kavramı "5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu"yla düzenlenmiştir (Demir vd., 2018, s.88).

İç denetim faaliyeti daha genel olarak; finansal verilerin hassas ve doğru bir şekilde üretilmesi, defter kayıtlarının muhasebe standartlarına uygun olarak yapılması, işletme varlıklarının çalınmasının ve amaç dışı kullanımının engellenmesi, işletmelerde hileye açık sahaların belirlenmesi ve kontrol altına alınması, muhtemel hile ve usulsüzlüklerin tespiti, yönetim tarafından konulan kural ve ilkelere uygunluk ile işletmenin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracak diğer çalışma, inceleme ve raporlama süreçlerinden ibarettir (Kartal, 2013,s.9).

Hileli işlemler neticesinde özellikle 2000'li yıllarda gerçekleşen işletme iflasları, işletmelerin daha objektif yönetilmeleri ve denetlenmeleri gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, işletmelerin tüm menfaat gruplarının haklarının gözetilerek yönetildiği, adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk temel ilkeleri üzerine tesis edilmeye çalışılan bir kavram olarak kurumsal yönetimin önemi artmaya başlamıştır. Etkin kurumsal yönetimin, küreselleşen pazarlarda işletmelerin verimli bir şekilde faaliyet göstermesi ve başarılı olabilmesi için vazgeçilmez bir önkoşul olarak görülmesi bu önemi daha da artırmıştır (Şimşek ve Ataman, 2020, s.387-388). İç denetim fonksiyonu (IAF), yönetim kontrol sisteminin kilit bir unsurudur ve kaliteli kurumsal yönetimin temel taşıdır (Seymore ve Robertson, 2020, s.225). İç denetimin, öncelikle üst yönetim ve denetim komitesinin beklentilerini anlaması ve faaliyetlerini buna göre düzenlemesi gerekir (Feizizadeh, 2012, s.2777).

İç denetim mesleğinin değeri konjonktürel bir değişim göstermiştir. 1977'de "Yurtdışı Yolsuzluk Faaliyetleri Yasası (FCPA)" nın kabulü, halka açık şirketler için iç denetim gerekliliklerini zorunlu kılarak mesleğin değerini büyük ölçüde artırmıştır. Daha sonra, zaman içinde, birçok işletmenin iç denetim işlevlerini bağımsız denetim hizmetleri sunan dış denetim firmalarına devretmesiyle mesleğin değeri düşme eğilimi göstermiştir. 2002 tarihli SarbanesOxley Yasası (SOX), dış denetçilerin dış denetim müşterilerine iç denetim hizmetleri sağlamasını yasaklamıştır. SOX Bölüm 404, hem dış hem de

iç denetçiler için önemli ölçüde daha fazla çalışma gerektiren finansal raporlama üzerindeki iç kontrolün değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Böylece kurum içi iç denetim fonksiyonunun değeri ve statüsü yeniden artmıştır (Yoon vd., 2021, s.191).

İç denetim, bir organizasyon içindeki kurumsal yönetim yapısının önemli bir parçasıdır. Kurumsal yönetim, finansal raporlama sürecinin bütünlüğünü sağlamak için yönetim kurulu ve denetim komitesi tarafından üstlenilen gözetim faaliyetlerini içerir. Kurumsal yönetim literatüründe üç izleme mekanizması tanımlanmıştır. Bunlar dış denetim, iç denetim ve müdürlüklerdir.

Kurumsal yönetimde, iç kontrol-risk yönetim sistemiyle olan bağlantıları nedeniyle iç denetçiler de işlevlerini değiştirmiş ve katılım alanlarını risk yönetimi, kontrol ve yönetişim süreçlerine genişletmişlerdir (Arena ve Azzone, 2009, s.43). İç denetim, iç kontrol ve risk yönetiminin etkinliğinin ve yeterliliğinin sağlanmasında kuruma nesnel güvence sağlamaktadır. İç denetimin güvence sağlamanın yanı sıra yönetime rehberlik yapması onu diğer denetimlerden ayıran en önemli özelliğidir (Bakkal vd., 2016, s.163).

İç denetim hem iç kontrolde hem de risk yönetiminde önemli bir role sahiptir. İç kontrol yapısının değerlendirilmesi, iç kontrol uygulamalarında üretilen ve raporlanan finansal ve operasyonel bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliğini sağlamada yönetime rehberlik icra etmesi, politika, yasalara ve diğer düzenlemelere uygunluğu sağlamak için kurulan iç kontrol sistemlerinin gözden geçirilmesi olmak üzere iç kontrol için üç temel işlevi bulunmaktadır. İç denetim ayrıca, kurumsal hedefleri, etik, yasal ve iyi düzenlenmiş yönetim esasına göre gerçekleştirmede ve yolsuzluğu önlemede yönetime yardımcı olmaktadır (Bakkal vd., 2016, s.164).

5. Hilenin Önlenmesinde İç Denetimin Rolü

Hileyi tespit etmek zor fakat imkânsız değildir. Hileyi önlemek genellikle daha uygun maliyetli olsa da şirketler hileyi tespit etmelerine yardımcı olacak proaktif önlemler almayı da düşünmelidir. Bu önlemleri iç denetçiler veya benzer sorumluluklara sahip diğer personel yürütebilir. Muhtemel muhasebe usulsüzlüklerinin nasıl tespit edileceğini bilmek, sorunun yalnızca bir kısmını çözmektedir. Yönetim, hileli mali raporlama yapmak için kullanılan planların da farkında olmalıdır. Mali tablo hilelerinin önlenmesine yardımcı olmak için üst yönetimin pozitif bir kontrol ortamı yaratması gerekir. Ayrıca dürüst insanlar işe alınmalı, tüm çalışanlara dolandırıcılık bilinci eğitimi verilmeli ve anlaşılır etik kurallar geliştirilmelidir (Lendez ve Korevec, 1999, s.51-52). Bu kişiler hile

konusunda eğitilecek ve hilenin daha kolay tespit edilmesine yardımcı olmak için çeşitli süreçler aracılığıyla önleyici tedbirler uygulayacaktır.

Usulsüzlükleri ve sahtekârlığı belirlemek ve sınırlamak için etkili bir kontrol sistemi uygulanmalıdır. Ayrıca, iç denetim, dış denetim ve denetim komitesi arasındaki koordinasyonu sağlayacak, faaliyetlerin uygun şekilde yürütülmesine yardımcı olacak ve suiistimalin tespiti ve yönetimine etkin bir şekilde katkıda bulunacak uygun bir yapıya sahip bir iç kontrol sistemi de geliştirebilir (Drogalas vd., 2017, s.438). İç kontrol sistemi, faaliyetlerin mümkün olduğunca titiz ve verimli bir şekilde yönetilmesini sağlamak için kurum yönetimi tarafından uygulanan bir dizi politika ve prosedürden ibarettir. Bu, yönetim politikalarına saygı gösterilmesi, işletme varlıklarının korunması, hataların ve hilelerin önlenmesi ve tespiti, muhasebe kayıtlarının doğruluğu ve eksiksizliğinin yanı sıra finansal bilgilerin zamanında oluşturulması anlamına gelir (Petraşcu ve Tamaş, 2013, s.697).

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA), uluslararası mesleki uygulamalar çerçevesinde yayımladığı iç denetim uygulamasına ilişkin uluslararası standartlar aracılığıyla iç denetçiler için zorunlu rehberlik sağlamaktadır. Çeşitli standartlar, iç denetçinin suiistimal risklerini tespit etme, önleme ve izlemedeki rolünü ve denetim ve soruşturmalarında bu riskleri ele almadaki rolünü özetlemektedir. “Yeterlilik ve Azami Mesleki Özen” başlıklı “Uluslararası İç Denetim Standardı-1200”, iç denetçilerin kuruluşlarında suiistimal riskini değerlendirmek için yeterli bilgiye sahip olmaları gerektiğini, ancak suiistimal tespitinde uzman olmalarının beklenmediğini belirtmektedir. “Üst Yönetim ve Yönetim Kuruluna Raporlamalar” başlıklı “Uluslararası İç Denetim Standardı-2060”, iç denetçilerin risk yönetimi kapsamında yaptıkları soruşturmalar sırasında tespit ettikleri her türlü dolandırıcılık risklerini yönetim kuruluna bildirmelerini şart koşmaktadır. Son olarak “Görev Amaçları” başlıklı “Uluslararası İç Denetim Standardı-2210”, görev hedeflerini geliştirirken, iç denetçilerin suiistimal olasılığını dikkate almaları gerektiğini belirtmektedir (Burnaby vd., 2011, s.196-197).

İç Denetçiler Enstitüsü, iç denetçilerin hile konusundaki bilgilerini artırmak ve denetim misyonları dâhilinde hile riskini ele almalarını sağlamak için hile riskinin belirlenmesi, önlenmesi ve izlenmesi konularını içeren bir uygulama kılavuzu yayınlamıştır. Kılavuza göre, iç denetimin mesleki uygulamasında hile değerlendirmesiyle doğrudan ilgili olan en önemli uluslararası standartlar şunlardır (Boitan, 2019, s.311):

Hilenin Tespiti ve Önlenmesi: İç Denetim Perspektifi

- Yönetim kurulu iç denetçilerin hile riskinin değerlendirilmesi ve yönetimi ile ilgili ileri düzeyde teknik uzmanlığa ve bilgiye sahip olmaları için gerekli tedbirleri almalıdır.

- İç denetçiler bir denetim misyonunun amaçlarını tanımlarken, belirli bir bölüm/faaliyet hattı içindeki dolandırıcılık riskinin bir değerlendirmesini de yapmalıdır.

- Denetim birimi başkanı tarafından yönetim kuruluna ve üst düzey yöneticilere verilen düzenli raporların, kurumun hile riskine maruz kalmasına ilişkin ayrıntıları ve mevcut iç kontrol prosedürlerini ve bunların etkinliğini de zorunlu olarak içermesi gerekir.

Denetim sırasında, iç denetçinin suiistimalin tespitiyle ilgili sorumlulukları şunlardır (Türkiye İç Denetim Enstitüsü, 2008, s.113-114):

- Kontrol tasarımlarının değerlendirilmesindeki suiistimal risklerinin dikkate alınması ve atılacak denetim adımlarının tespiti,

- Bir suiistimalin gerçekleşmiş olabileceğini gösteren bulgu ve belirtileri tespit etmek için suiistimal hakkında; suiistimalin özellikleri, suiistimal yapmak için kullanılan teknikler ve incelenen faaliyet ve işlemlerde görülebilen suiistimal türleri dâhil yeterli bilgiye sahip olmak,

- Suiistimale neden olabilecek ve ortam hazırlayabilecek kontrol zafiyetleri gibi konulara karşı dikkatli olmak,

Önemli ve ciddi kontrol zafiyetlerinin ortaya çıkması durumunda, iç denetçiler tarafından yapılan ek testler başka suiistimal belirtilerinin tespitine yönelik testleri de içermelidir. Suiistimal belirtilerine örnekler: Yetkisiz gerçekleştirilen işlemler, kontrollerin aşılması, fiyatlarda izah edilemeyen sapmalar ve olağandışı miktarda ürün kayıpları. İç denetçiler, herhangi bir zamanda birden fazla belirtinin bir arada mevcut olmasının, suiistimalin yapılması ihtimalini arttırdığını bilmelidir.

- Suiistimal yapıldığını gösteren belirtileri değerlendirmek ve ek bir tedbire gerek olup olmadığına ya da bir soruşturma açılmasının önerilmesine gerek olup olmadığına karar vermek,

- Suiistimal hakkında yeterli belirtinin ve bulgunun mevcut olduğunun tespit edilmesi halinde, bir soruşturma açılmasını önermek için durumu kurum içinde uygun yetkili kişi ve birimlere bildirmek.

İç denetim birimine sahip kuruluşların, iç denetim birimi olmayan kuruluşlara göre varlıkları kötüye kullanma yoluyla hileyi tespit etme ve raporlama olasılıkları daha yüksektir. Kurum içi iç denetim birimine sahip olmak, hilenin tespit edilmesinde raporlanmasında, iç denetim işlevini tamamen dışarıdan temin etmekten daha etkilidir. Bu sonuçlar, yatırımcılar, düzenleyici kuruluşlar ve şirket yöneticileri gibi birçok grup için iç denetim fonksiyonunun değeri hakkında kanıt sağlaması açısından oldukça önemlidir (Coram vd., 2008, s.557).

6. Hile Riskini Ortaya Çıkarma Yöntemleri

Bağımsız denetçiler ve iç denetçiler kullandıkları farklı yöntem ve tekniklerle hilelerle mücadele etmektedirler. Klasik denetim tekniklerinin yanı sıra bilgisayar destekli denetim teknikleri de bu teknikler içerisinde yer almaktadır. Genel olarak hileleri tespit etmekte kullanılan bu teknikler işletmenin hilelere karşı verdiği savaşta en önemli araçlardır (Karacan ve Uygun, 2012, s.279). Hile riskinin tespitinde analitik inceleme prosedürleri, Bendford Kanunu ve veri madenciliği gibi proaktif yöntemler kullanılmaktadır.

6.1. Analitik İnceleme Prosedürleri

1990'lı yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerde önemli bir denetim tekniği olarak kullanılmaya başlanan analitik inceleme prosedürlerinin düzgün bir biçimde kullanılması, denetçilere zaman kazandırmakta, rutin ve sıkıcı denetim uğraşlarından kurtarmakta ve denetimin maliyetini azaltmaktadır. Analitik inceleme prosedürleri işlem ve hesaplarda varsa önemli sapmaların tespit edilmesi amacıyla cari yıl hesaplarının aylık veya yıllık olarak randıman, verimlilik, üretim, tüketim, kapasite kullanımı vb. bakımından önceki yıl hesap ve işlemleriyle, bütçe verileriyle ve sektör ortalamalarıyla oran ve trend analizi gibi yöntemler kullanılarak karşılaştırılması ve değerlendirilmesidir (Abdioğlu, 2007, s.128).

Uluslararası İç Denetim Standartları'nın "Görev İş Programı" başlıklı 2240. Maddesinde ve "Analiz ve Değerlendirme" başlıklı 2320. Maddesinde denetçiler tarafından yürütülen denetimlerin ve elde edilen sonuçların uygun bilgi, belge ve analizlere dayandırılması, kullandıkları analiz yöntemlerini ve belgelendirme prosedürleri ile ilgili kriterleri net bir şekilde belirtmeleri önerilmektedir. İşlemlerin elektronik ortamlarda yapılması ve depolanması ve kâğıt üzerinde yapılan işlemlerin giderek azalması denetim faaliyetlerinin de elektronik tabanlı gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak geleneksel belge odaklı denetim anlayışının yerini çağdaş ve bilişim teknolojileri ile desteklenen yeni denetim teknikleri almış ve veri analiz

yöntemlerinin ve yazılımların kullanımının artması ile birlikte denetim faaliyetlerinde analitik inceleme prosedürlerinin kullanımı yaygınlaşmıştır (Turğay vd., 2020, s.13).

Analitik inceleme aralarında anlamlı ilişkiler bulunan veya bulunması beklenen verilerin karşılaştırılması ve bu karşılaştırma neticesinde önemli sapmalar ve farklılıklar meydana gelirse bunların ayrıntılı olarak incelenmesi temeline dayanır. Denetim çalışmalarının tüm aşamalarında kullanılan ve işletmelerin finansal verileri ile finansal olmayan verileri arasındaki ilişkilerin araştırılarak eldeki finansal bilginin değerlendirilmesini sağlayan analitik inceleme prosedürleri hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında önemli rol oynamaktadır (Karacan ve Uygun, 2012, s.279).

Analitik inceleme, hesap bakiyesini oluşturan münferit işlemlerin ayrıntılarını dikkate almadan hesap bakiyelerinin doğruluğunu inceleyen bir maddi denetim prosedürüdür. Analitik inceleme prosedürleri, bir denetçinin, şirketin iş ve faaliyet ortamı hakkındaki bilgisine dayalı olarak bir hesap beklentisi oluşturma yeteneğine dayanır. Analitik incelemede denetçi, daha fazla denetim testinin gerekli görüldüğü hesapları belirlemek için beklenen değeri fiili bakiyeyle karşılaştırır (Knechel, 1988, s.74-75).

Analitik inceleme prosedürleri aşağıda sıralanan işlemler için gerçekleştirilebilir (Koskivaara, 2007, s.334):

- Denetim ücretinin ödenmesi için müşteri kabul/tutma aşamasında,
- Potansiyel sorunlu alanları belirlemek için planlama aşamasında,
- Hesap bakiyeleri veya işlemler hakkında kanıt elde etmek için test aşamasında,
- Denetçinin işletme hakkında bilgi edinmek ve mali tabloların güvenilirliği hakkında kanıt toplamak için genel inceleme aşamasında.

6.2. Benford Kanunu

Benford kanunu, Frank Albert Benford'un bir sayı koleksiyonunun doğal olarak belirli bir modeli izleyeceği araştırmasının sonuçlarından gelen bir yasadır. Benford kanunu, bir sayı koleksiyonunun ilk basamaklarıyla ilgilidir. Sayıların ilk basamakları 1'den 9'a kadar rakamlardan oluşur. Ancak, Benford yasası, rakamlar arttıkça ilk hanelerin sıklığının azaldığını, yani 1'in, 2'den ya da 8'in, 9'dan daha sık görüneceğini belirtir. Çoğu insanın sezgisi, sıradan büyük sayı kümelerinde, 1'den 9'a kadar olan her tam sayının, kabaca eşit olasılıkla ilk basamakta yer alması gerektiği yönündedir. Buna karşılık, Benford Yasası, veri setinin yaklaşık %30'unun 1 rakamı ile başladığını bildirmektedir. Her ardışık

basamak daha az yaygındır ve veri setinin yaklaşık %5'i, 9 rakamı ile başlamıştır (Cho ve Gaines, 2007, s.218).

Yasa şu anda Benford'un adı ile anılsa da astronom ve matematikçi SimonNewcomb, 1881 yılında Amerikan Matematik Dergisi'nde yayımlanan bir makalede, büyük doğal sayı kümelerinde olası tüm ilk rakamların eşit sıklıkta görünmediğini belirten ilk kişi olmuştur. Newcomb bu olgu için hiçbir zaman teorik bir açıklama önermemiştir (Cho ve Gaines, 2007, s.128).

Yapılan çalışmalar Benford kanununun, doğal yollarla meydana gelmiş; gazete tirajlarından borsa kapanış verilerine, nehirlerin yüzölçümlerinden ülkelerin GSMH değerlerine, oy pusulası sayımından sera gazı salınım değerlerine kadar birbirinden farklı alanlardaki veri setlerinde geçerli olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla beklenen sıklıktan farklı bir durumun gerçekleşmesi rakamların insan müdahalesinden etkilendiğine işaret edeceğinden, yasa muhasebe denetiminde oldukça kullanışlı kabul edilmiştir. Bu teoriye göre Benford kanunu vergi beyanlarında anormal durumları ve planlanmamış kaçakları tespit etkilidir. Modelin kullanımının oldukça kolay ve düşük maliyetli olması muhasebe denetimi alanında hile ve hataların tespitinde kullanımını yaygınlaştırmıştır (Öncü vd., 2018, s.4).

Benford kanununun denetimde kullanım amacı işletme verilerinde manipülasyon olup olmadığının tespit edilmesidir. Çünkü işletmeler her gün pek çok veri giriş çıkışının yaşandığı karmaşık organizasyonlardır. Bu karmaşıklık işletmelerde hile ve suistimale zemin hazırlamaktadır. Günümüzde hilenin ve suistimalin neden olduğu zararlar düşünüldüğünde işletmelerin hile denetimi konusunda önlem alması gerektiği açıktır. Yasa, veriler içerisinde doğal kabul edilmeyen sapmaların bulunup tekrar değerlendirmeye tabi tutulmasına ve böylece denetçilerin on binlerce veri arasından hileli verileri kolaylıkla tespit edebilmesine olanak sağlamaktadır (Kıvraklar ve Demirci, 2019, s.290).

Benford Kanunu ve sayısal analiz için en uygun muhasebe verileri ticari alacaklar, ticari borçlar, satışlar, giderler vb. muhasebe hesaplarıdır. Bunlara ilaveten, bir yıl gibi uzun bir dönemin verileri incelemeye alındığında, muhasebenin neredeyse tüm hesapları Benford kanunu ve sayısal analiz ile incelenebilir. Bu nedenle muhasebede üretilen verilerin çoğunun Benford yasası ile uyumlu olması beklenir. Bu veriler aynı zamanda dijital analizler için de uygundur. Muhasebedeki işlemler farklı rakamların bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Örneğin, satın alınan malların miktarı ile fiyatlarının çarpımı satıcılar hesabının eşitliğini göstermektedir. Alıcılar, gelir ve harcama hesapları da buna benzer şekilde oluşmaktadır. Veri kümesinde işlem sayısı arttıkça analizin doğruluk şansı da artacağından hesabın bir kısmı yerine tümünün

seçilmesi halinde, Benford analizinin doğruluğu artmaktadır (Karagün ve Taşdemir; 2019, s.127-128).

Benford Kanunu'nu hile tespitine uygulamadaki birincil zorluk, bazı veri kümelerinin büyük ölçüde Benford Kanunu'na uymasına rağmen birçok veri kümesinin de doğal olarak Benford Kanunu'nu karşılamamasıdır. Bu nedenle bazı analizlerde Benford Kanunu'nun uygulanması faydalı olacaktır (Tota vd., 2016, s.74). Benford Kanunu, ATM'den para çekme gibi insan etkileşiminden etkilenen sayılar için geçerli değildir. Verilerin, bazı veri değerlerini ortadan kaldıracak ve veri analizini geçersiz kılacak keyfi bir kesintiye sahip olmadığı varsayılmaktadır. Ayrıca telefon numaraları gibi önceden atanmış numaralar veya kişisel kimlik numaraları Benford Kanunu'na uymaz (Maher ve Akers, 2002, s.2).

6.3. Veri Madenciliği

Veri madenciliği; veri ambarlarında tutulan çok çeşitli verilerden hareketle daha önce keşfedilmemiş bilgileri ortaya çıkarmak, bunları karar vermek ve eylem planını gerçekleştirmek için kullanma sürecidir. Buradan hareketle veri madenciliği kendi başına çözüm üreten bir teknik değil çözüme ulaşmak için verilecek karar sürecini destekleyen, problemi çözmek için gerekli olan bilgileri sağlamaya yarayan bir araç olarak tanımlanabilir. Veri madenciliğiyle ilgili yazılım ürünlerinde ve uygulamalarında istatistiksel yöntemler oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle veri madenciliğinin işletmelerde önemli bir kullanım alanı bulması çok doğaldır (Çatıkkaş ve Çalık, 2011, s.147-148).

Veri madenciliği genel olarak, büyük hacimli veri seti içerisinde, gizli kalmış, değerli, kullanılabilir bilgilerin açığa çıkarılması işlemidir. Veri madenciliği, veri seti içerisinde örüntü ve ilişkileri keşfederek, bunları geçerli tahminler yapmak için kullanan bir süreçtir (Terzi ve Şen, 2012, s.33).

Denetim şirketlerince uygulanan teknikler, işletmelerdeki hile ve usulsüzlükleri tespit etme ve önlemede yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliklerin giderilmesi ve işletmelerde özellikle yönetim hilelerini tespit etmek amacıyla veri madenciliğine ihtiyaç vardır. Bu nedenle hileyi tespit edebilmek için çok sayıda veri madenciliği algoritmaları veya yöntemleri işletmelere adapte edilmektedir. Veri madenciliği algoritmaları ile hem hile ve usulsüzlükler tespit edilebilmekte hem de hile ve usulsüzlükler gerçekleşmeden önlenmesi mümkün olmaktadır (Terzi, 2012, s.55-56).

6.3.1. Yapay Sinir Ağları

Yapay zekâ, insan kararına benzer bir karara varmak amacıyla insan bilgisine (deneyimine) dayalı bilgisayar programları aracılığıyla insan zekâsının simülasyonunda bilgisayarın kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Ancak, karar verme yalnızca bilgiye dayalı olamaz. Yapay Sinir Ağı, bilim adamlarının insan beyninde sinir ağlarının çalışmasını teşvik eden programlar yapmaya çalıştıkları bir yapay zekâ uygulamasıdır. Yapay sinir ağlarına olan ilgi seksenlerin sonlarında, verileri insan zihnini harekete geçirecek şekilde işleme ihtiyacı, insan beyin yapısının daha iyi anlaşılmasıyla sonuçlanan bilgisayar teknolojisi ve nörolojideki ilerleme nedeniyle artmıştır. Son zamanlarda, yapay sinir ağlarına dayalı yöntemlerin regresyon analizi ve farklılaşma analizi gibi geleneksel istatistiksel yöntemlerden daha iyi olduğu yönündeki son iddialar ışığında, çeşitli muhasebe problemleriyle başa çıkmada yapay sinir ağlarını kullanma eğilimi artmıştır (Okab ve Taha, 2012, s.43-44).

Yapay sinir ağları sistemi, yapay sinir hücrelerinin birbirine bağlanmasıyla oluşmaktadır. Yapay sinir hücreleri için temel alınan varsayımlar aşağıda sıralanmıştır (Kara ve Özcan, 2020, s.168):

- Bilgi işleme süreci nöron adı verilen basit öğelerden oluşur,
- Nöronlar arasındaki bağlantılar sinyallerin iletilmesini sağlar,
- Nöronlar arasındaki her bir bağlantının bir ağırlık değeri vardır,
- Her bir yapay sinir hücresinin net çıktısı, net girdisinin bir aktivasyon fonksiyonundan geçirilmesi ile elde edilir.

Yapay sinir ağları yöntemi mevcut veriler arasındaki ilişkiyi öğrenerek, yeni bir durumla karşılaştığında genelleme yapabilme özelliğine sahiptir. Regresyon analizinde olduğu gibi, yapay sinir ağlarında önceden oluşturulmuş bir modele ihtiyaç yoktur. Yapay sinir ağları diğer istatistik tekniklerinden farklı olarak doğrusal olmayan ilişkileri de tanımlayabilmektedir (Karaatlı vd., 2014, s.640).

Girdi katmanı, çıktı katmanı ve gizli katman olmak üzere temelde üç katmandan oluşan yapay sinir ağının yapısında, nöron adı da verilen birbirleriyle bağlantılı sinirler yer almaktadır. Birinci katman olan girdi katmanı, dışarıdan gelen ve istatistikte bağımsız değişken olarak da adlandırılan verilerin modele dâhil edilmesini sağlar. Bilgilerin dışarıya iletilmesi görevini üstlenen çıktı katmanı ise son katmandır. İstatistiksel açıdan düşünüldüğünde çıktı değişkenleri de bağımlı değişkenlere karşılık gelmektedir. Girdi katmanı ile çıktı katmanı arasında bulunan gizli katman ise modeldeki diğer katmandır. Gizli katmandaki

nöronların dış ortamla bağlantıları yoktur. Bu nöronların görevi girdi katmanından gelen sinyalleri almak ve çıktı katmanına göndermektir. Katmanlardan sonra en önemli elemanlardan biri de nöronların birbirlerine veri aktarmalarına yarayan bağlantılardır. Bu bağlantıların her biri farklı ağırlık değerlerine sahiptir. Ağ, SPSS paket programında tesadüfen üretilen bu değerler kullanılarak test edilmektedir (Ertikin, 2017, s.83).

6.3.2. Karar Ağacı

Karar ağacı bir sınıflandırma algoritmasıdır. Bir alt gruptaki tüm veya hemen hemen tüm öğelerin aynı sınıfa ait olması için veri kümesini sırayla alt gruplara böler. Bir karar ağacı tarafından oluşturulan model eğer-o halde (If-Then) kurallarına dönüştürülebilir ve çıktı değişkenleri ile girdi değişkenleri arasındaki ilişkiler açıktır (Saif vd., 2013, s.154). Karar ağacı denetimli bir veri madenciliği tekniğidir. Teknik yinelemeli olarak iki yönlü ve / veya çok yönlü bölmeler uygulayarak büyük bir veri koleksiyonunu daha küçük kümelere bölmek için kullanılabilir (Dhiman vd., 2013, s.116). Ağaç yapılarında yapraklar sınıflandırmaları, dallar ise bu sınıflandırmalara yol açan özelliklerin bağlaçlarını temsil eder (Adeyemo ve Ariola, 2010, s.224). Muhasebe hilelerinin tahmininde en çok kullanılan veri madenciliği yöntemi karar ağaçlarıdır.

Bir karar ağacı, basit karar verme adımlarının uygulanmasıyla büyük hacimli verileri, küçük veri gruplarına bölmek amacıyla kullanılan tekniktir. Her bölme işlemiyle, sonuç gruplarının üyeleri bir diğeriyle çok daha benzer hale gelmektedir. Tahmin edici ve tanımlayıcı özelliklere sahip olan karar ağaçları, uygulanmasının ve yorumlanmasının kolay olması, veri tabanı sistemlerine kolayca entegre edilebilmeleri, güvenilirliklerinin daha iyi olması nedenleri ile sınıflama modelleri içerisinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Terzi ve Şen, 2012, s.34).

Karar ağacı yöntemi sınıflandırma ve tahmin etme amacıyla kullanılırken süreç aşağıdaki gibi ilerlemektedir (Onan, 2014, s.11):

- Eğitim verisinden karar ağacı modelinin oluşturulması,
- Oluşturulan karar ağacı modelinin test verisi kullanılarak uygun sınıflama ölçütleri aracılığıyla değerlendirilmesi,
- Söz konusu modelin gelecekteki değerlerin tahmin edilmesinde kullanılması.

SONUÇ

Bu çalışmada hilenin tespitinde iç denetimin rolü ve iç denetim biriminin hilenin önlenmesinde kullanabileceği proaktif yöntemler incelenmiştir.

İç denetim, işletmenin organizasyon şemasında yer alan iç denetçiler tarafından muhtemel hata ve hileleri önlemek ya da tespit etmek amacıyla yürütülen bir denetim faaliyetidir. İç denetçiler işletmelerde iç kontrol sisteminin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirmek suretiyle hilenin tespit edilip önlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. İç denetim birimi çoğunlukla iyi bir yönetime sahip ve iç kontrol sistemi bulunan işletmelerde mevcuttur. Bu işletmelerde hilenin tespit edilmesi ve raporlanması ihtimali daha yüksektir.

İç Denetçiler Enstitüsü tarafından yayımlanan iç denetim standartlarında, iç denetim biriminin hileyi önleme ve soruşturmadaki rolünün, hile riskini yönetmek amacıyla alınan önlemlerin etkinliği konusunda yönetime danışmanlık yapmaktan ibaret olduğu belirtilmiştir. İşletmenin karşı karşıya olduğu hile riskiyle ilgili iç kontrol sisteminin oluşturulmasının sorumluluğu işletme yönetiminin olmakla birlikte iç denetçilerin de iç kontrol sisteminin yeterliliğini ve etkinliğini inceleyip değerlendirerek hilenin önlenmesinde sorumluluğu bulunmaktadır. Etkili bir gözetim sisteminin oluşturulması ve iç kontroller hileye yol açan faktörleri engelleyebilir fakat iç kontrolleri uygulamak için güçlü ve bağımsız bir yönetim kurulu ile alanında uzman denetçilerden oluşan bir iç denetim biriminin varlığı zorunludur. Hilenin tespiti ve önlenmesinde İç denetim biriminin işletme için önemi göz önüne alındığında yönetim kurulunun, iç denetim biriminin yeterli kaynağa sahip olup olmadığını, iç denetim ekibinin gerekli eğitim, bilgi ve donanımına sahip olup olmadığını kontrol etmesi gerekmektedir. Böylece yönetim, hile riski de dâhil olmak üzere işletmenin maruz kaldığı risklerin kontrol altında olduğuna dair sağlam bir güvenceye sahip olacaktır.

İç denetim standartlarının yeterlilik başlıklı 1210. Maddesinin A2 bendinde iç denetçiler, suiistimal risklerini ve bu risklerin kurum içindeki yönetim şeklini değerlendirebilecek yeterli bilgiye sahip olmak zorundadır denilmektedir. O halde iç denetimin, gerek hilenin ortaya çıkartılmasına yönelik iç kontrol sistemlerinin yeterliliğini ve etkinliğini tespit etmede, gerekse tespit edilen hileli işlemler hakkında işletme yönetimine rapor sunarak hileli olayın tekrar etmemesi için gerekli önlemlerin alınması noktasında sorumluluğu bulunmaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abdioğlu, H. (2007). Hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasına yönelik proaktif yaklaşımlar. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 22, 119-138.
- Abdullahi, R. & Mansor, N. (2015). Fraud triangle theory and fraud diamond theory. Understanding the convergent and divergent for future research. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Science*, 5(4), 38-45.
- Abdullahi, R. & Mansor, N. (2015). Concomitant debacle of fraud incidences in the Nigeria public sector: understanding the power of fraud triangle theory. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 5(5), 312-325.
- Adeyemo, A.B. & Oriola, O. (2010). Personnel audit using a forensic mining technique. *International Journal of Computer Science Issues*, 7(6), 222-231.
- Agarwal, G.K. & Medury, Y. (2014). Internal auditor as accounting fraud buster. *Journal of Accounting Research & Audit Practices*, 13(1), 7-29.
- Antonelli, V., Coronella, S., Cordery, C. & Verona, R. (2021). Fraud and incompetence: Accounting in the papal states (1831–1859). *Accounting History*, 26(4), 552-584.
- Arboleda, F.J.M., Luna, A.G. & Torres, I.D. (2018). Fraud detection-oriented operators in a data warehouse based on forensic accounting techniques. *Computer Fraud & Security*, 10, 13-19.
- Arena, M. & Azzone, G. (2009). Identifying organizational drivers of internal audit effectiveness. *International Journal of Auditing*, 13, 43-60.
- Aslan, B. (2010). Bir yönetim fonksiyonu olarak iç denetim. *Sayıştay Dergisi*, 77, 63-86.
- Bakkal, H., Tunç, İ. & Kasımoğlu, A. (2016). *İç Kontrol ve Kurumsal Risk Yönetimi*. İdeal Kültür&Yayıncılık.
- Balfour, W., Sullivan, G., Self, S. & Byers, R. (2021). Detecting and deterring not-for-profit organization accounting fraud. *Journal of Accounting and Finance*, 21(4), 50-74.
- Bao, Y., Ke, B., Li, B., Yu, Y.J. & Zhang, J. (2020). Detecting accounting fraud in publicly traded U.S. firms using a machine learning approach. *Journal Of Accounting Research*, 58(1), 199-235.

- Boitan, I.A. (2019). Detecting fraud in financial sector-ongoing challenges for internal audit. *Section Economics & Finance*, 6, 307-314.
- Burnaby, P., Howe, M. & Muehlmann, B.W. (2011). Detecting fraud in the organization: An internal audit perspective. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, 3(1), 195-233.
- Cho, W.K.T. & Gaines, B.J. (2007). Breaking the (Benford) Law: Statistical fraud detection in campaign finance. *The American Statistician*, 61(3), 218-223.
- Coram, P., Ferguson, C. & Moroney, R. (2008). Internal audit, alternative internal audit structures and the level of misappropriation of assets fraud. *Accounting And Finance*, 48, 543-559.
- Cristina, T., Marian, S., Veronica, G. & Andrei, C.D. (2021). Fiscal and accounting fraud risk detection using beneish model: A Romanian case study. *International Journal of Business and Society*, 22(1), 296-312.
- Czakowska, S. (2020). The similarities and differences between earnings management and fraud. *Cracow Review of Economics and Management*, 4(988), 103-115.
- Çatıkkaş, Ö. & Çalış, E. (2010). Hile denetiminde proaktif yaklaşımlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 45, 146-156.
- Dalnial, H., Kamaluddin, A., Sanusi, Z.M. & Khauriddin, K.S. (2014). Detecting fraudulent financial reporting through financial statement analysis. *Journal of Advanced Management Science*, 2(1), 17-22.
- Daniela, P. & Attila, T. (2013). Internal audit versus internal control and coaching. *Procedia Economics and Finance*, 6, 694-702.
- Demir, M., Ülker, Y. & Arslan, Ö. (2018). İç kontrol, iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi. *Van YYÜ İİBF Dergisi*, 3(5), 82-104.
- Demir, M., Kısakürek, M.M. & Arslan, Ö. (2019). İç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne yönelik bağımsız denetçiler üzerinde bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 82, 11-134.
- Dhiman, R., Vashisht, S. & Sharma, K. (2013). A cluster analysis and decision tree hybrid approach in data mining to describing tax audit. *International Journal of Computers & Technology*, 4(1), 114-119.
- Doğan, S. & Kayakıran, D. (2017). İşletmelerde hile denetiminin önemi. *Maliye Finans Yazıları*, 108, 167-188.

- Drogalas, G., Pazarskis, M., Anagnostopoulou, E. & Papachristou, A. (2017). The effect of internal audit effectiveness, auditor responsibility and training in fraud detection. *Accounting and Management Information Systems*, 16(4), 434-454.
- Ertikin, K. (2017). Hile denetimi: Kırmızı bayrakların tespiti için kullanılan proaktif yaklaşımlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 75, 71-94.
- Feizizadeh, A. (2012). Strengthening internal audit effectiveness. *Indian Journal Of Science And Technology*, 5(5), 2777-2778.
- Free, C. (2015). Looking through the fraud triangle: A review and call for new directions. *Meditari Accountancy Research*, 23(2), 175-196.
- Goode, S. & Lacey, D. (2011). Detecting complex account fraud in the enterprise: The role of technical and non-technical controls. *Decision Support Systems*, 50, 702-714.
- Kagermann, H., Kinney, W., Küting, K. & Weber, C.P. (2007) *Internal Audit Handbook*. Springer.
- Kara, S. & Özcan, P. (2020). Muhasebe manipülasyonlarında yapay sinir ağlarının önemi ve bir uygulama. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 60, 155-176.
- Karacan, S. & Uygun, R. (2012). *Denetim ve Raporlama*. Umuttepe Yayınları.
- Karagün, V. & Taşdemir, E. (2019). Benford Yasası'nın denetimde kullanımı ve bir uygulama. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 120-137.
- Karaatlı, M., Senal, S. & Öztürk, M.S. (2014). Denetim planlaması aşamasında analitik inceleme tekniği olarak yapay sinir ağları kullanımı: Bir firma uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 637-648.
- Kartal, F. (2013). Türkiye'de kamu ve özel sektörde iç denetim uygulamaları. *Maliye Finans Yazıları*, 99, 8-36.
- Kassem, R. & Higson, A. (2012). The new fraud triangle model. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 3(3), 191-195.
- Kaval, H. (2008). *Muhasebe Denetimi*. Gazi Kitabevi.
- Kıvraklar, M.K. & Demirci, Ş.D. (2019). Benford Yasası'nın mali denetim alanında kullanımı üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(2), 289-316.

- Knechel, W.R. (1988). The effectiveness of statistical analytical review as a substantive auditing procedure: A simulation analysis. *The Accounting Review*, LXIII (1), 74-94.
- Koskivaara, E. (2007). Integrating analytical procedures into the continuous audit environment. *Turku School of Economics*, 3(3), 331-346.
- Labuschagne, M. & Fourie, H. (2018). Fraud investigation: An internal audit stakeholder expectation gap. *Southern African Journal of Accountability and Auditing Research*, 20, 123-132.
- Lee, J., Ramamoorti, S. & Zelazny, L. (2021). Whistleblowing intentions for internal auditors: Why psychological safety is critically important. *The CPA Journal*, August/September, 46-51.
- Lendez, A.M. & Korevec, J.J. (1999). How to prevent and detect financial statement fraud. *The Journal of Corporate Accounting and Finance*, 11(1), 47-54.
- Maher, M. & Akers, M.D. (2002). Using Benford's Law to detect fraud in the insurance industry. *International Business & Economics Research Journal*, 1(7), 1-11.
- Okab, R. & Taha, H. (2012). The possibility of using artificial neural networks in auditing -theoretical analytical paper. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 47, 43-56.
- Oladipo, O.N. & Olurotimi, A.S. (2021). Forensic accounting as a tool for fraud detection and prevention in public sector: Moderating on MDAs. *International Business Management*, 15(1), 1-8.
- Onan, A. (2015). Şirket iflaslarının tahmin edilmesinde karar ağacı algoritmalarının karşılaştırmalı başarımların analizi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 8(1), 9-19.
- Öncü, M.A., Yücel, R. & Özevin, O. (2018). Benford analizi ile muhasebe denetimi: Kamu hastaneleri üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 80, 93-108.
- Özoğlu, B., Mercan, C. & Çakıroğlu, S. (2010). *Bir Güvence ve Danışmanlık Hizmeti İç Denetim*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi İç Denetim Birimi Başkanlığı Yayınları.
- Roth, J. & Espersen, D. (2008). The three dimensions of fraud. *Internal Auditor*, 65(4), 81-83.

- Ruankaew, T. (2016). Beyond the fraud diamond. *International Journal of Business Management and Economic Research*, 7(1), 474-476.
- Sabuncu, B. (2017). İşletmelerde iç denetim ve iç kontrol ilişkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 161-174.
- Saif, S.M., Sarikhani, M. & Ebrahimi, F. (2013). An expert system with neural network and decision tree for predicting audit opinions. *International Journal of Artificial Intelligence*, 2(4), 151-158.
- Selimoğlu, S., Özbirecikli, M., Uzay, Ş. & Uyar, S. (2015). *Bağımsız Denetim*. Türmob Yayınları.
- Seymore, M. & Robertson, J.C. (2020). Managers' intentions to share knowledge to internal auditors: The effects of procedural fairness and internal auditor type. *Journal of Management Accounting Research*, 32(2), 225-241.
- Singleton, T.W. & Singleton, A.J. (2010). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*. John Wiley & Sons.
- Sujeewa, G.M.M., Yajid, M.S.A., Khatibi, A., Azam, S.M.F. & Dharmaratne, I. (2018). The new fraud triangle theory-integrating ethical values of employees. *International Journal of Business, Economics and Law*, 16(5), 52-57.
- Sympson, T. (2008). Fighting fraud. *Smart Business Houston*, 3(4), 20-20.
- Şimşek, K. & Ataman, B. (2020). Uluslararası iç denetim standartları kapsamında yürütülen iç denetim faaliyetlerinin kurumsal yönetim kalitesi üzerindeki rolünün çoklu regresyon analizi ile değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(2), 386-409.
- Terzi, S. & Şen, İ.K. (2012). Finansal tablo hilelerinin veri madenciliği yardımıyla tespit edilmesi: Üretim sektöründe bir araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 5(2), 25-40.
- Terzi, S. (2012). Hile ve usulsüzlüklerin tespitinde veri madenciliğinin kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 54, 51-63.
- Tota, I., Aliaj, A. & Lamçja, J. (2016). The use of Benford's Law as a tool for detecting fraud in accounting data. *Interdisciplinary Journal of Research and Development*, III (1), 73-77.
- Turğay, İ., Doğan, S. & Mengi, B.T. (2020). İç denetim faaliyetlerinde sürekli denetim: Analitik inceleme prosedürlerinin kullanımı. *Denetim*, 21, 5-26.

- Türkiye İç Denetim Enstitüsü. (2008). *Uluslararası İç Denetim Standartları Mesleki Uygulama Çerçevesi (2007'deki Değişikliklerle)*. Deloitte.
- Walker, S. (2021). Critique of an article on machine learning in the detection of accounting fraud. *Econ Journal Watch*, 18(1), 61-70.
- Wuerges, A.F.E. & Borba, J.A. (2014). Accounting fraud: An estimation of detection probability. *Accounting And Controlling*, 16(52), 466-483.
- Yazıcı, N. (2018). Hile üçgeni: Fırsatların önlenmesinde kırık camlar teorisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3), 843-851.
- Yılmaz, G., Ataman, B. & Ayboğa, H. (2018). Hile önlenme ve tespit etme yöntemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi: Türkiye araştırması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 646-664.
- Yoon, K., No, W.G., Gray, G.L. & Roebuck P.J. (2021). Green IT perceptions and activities of internal auditors in Australia, Canada, and the United States. *Journal of Information Systems*, 35(1), 187-211.
- Zheng, Y., Ye, X. & Wu, T. (2021). Using an optimized learning vector quantization- (LVQ-) based neural network in accounting fraud recognition. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 1-10.

EXTENDED SUMMARY

Introduction: Fraud is a criminal or deceptive activity with the intent to gain financial or other gain (Arboleda, Luna and Torres, 2018, p.14). Accounting fraud is a worldwide problem and if not detected and prevented in a timely manner, it can cause significant harm to stakeholders (Bao, Ke, Li, Yu and Zhang, 2020, p.200).

The internal audit unit plays an important role in the fight against fraud. Internal audit is the second most successful method in this regard, with a 15% detection rate of fraud. Internal audit, on the one hand, provides the evaluation of the internal control system in the enterprise, on the other hand, it offers suggestions for improvement of the internal control system by identifying weak points against errors and frauds. Various accounting frauds have been reported around the world in the last two decades. Control of these frauds can be achieved through the appropriate internal control system, internal audit and strict enforcement of regulations (Agarwal and Medury, 2014, p.8).

The Purpose of the Article: In this article, the role of internal audit in detecting fraud and the proactive methods that internal audit can use to prevent fraud are examined.

The Method of the Article: This article is based on qualitative research. Within the scope of the article, the publications on the relationship between internal audit and fraud were examined. The common point of the studies on this subject in the literature is that internal audit has an important role in the effectiveness of internal control, risk management and detection and prevention of fraud. Internal audit standards published by the internal audit institute and the findings of various research articles were used as secondary data to develop this article.

Theoretical Framework: Fraud is a global issue that affects organizations of all types and sizes. According to the report of the Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) on professional fraud and abuse in 2006, fraud causes organizations to lose 5 percent of their annual income (Roth ve Aspersen, 2008, s.83). Fraud has devastating effects that lead to business failure (Antonelli vd., 2021, s.553).

Internal auditing is an independent, objective assurance and consulting activity designed to increase the value and improve an organization's operations (Kagermann, Kinney, Küting & Weber, 2007, p.4). The external audit performed on the financial statements cannot provide the desired level of protection against various risks arising from business activities. For this reason, the need to examine and evaluate the activities of the organization within the organization itself has arisen. This need necessitated the establishment of internal audit units in enterprises (Aslan, 2010, s.65).

Businesses should consider taking proactive measures to help them detect fraud. Internal auditors or other personnel with similar responsibilities may carry out these measures. To help prevent financial statement fraud, senior management needs to create an environment of positive control. In addition, honest people should be recruited, fraud awareness training should be given to all employees, and clear ethical rules should be developed (Lendez and Korevec, 1999, s.51-52).

An effective control system should be in place to identify and limit irregularities and fraud. In addition, internal audit can develop an appropriately structured internal control system that will ensure coordination between external audit and the audit committee, assist in the proper conduct of operations, and contribute effectively to the detection and management of fraud (Drogalas vd., 2017, s.438).

Organizations with an internal audit function are more likely to detect and report fraud through asset misappropriation than organizations without an internal audit

function. Having an in-house internal audit unit is more effective in detecting and reporting fraud than outsourcing the internal audit function entirely. These results are important as they provide evidence of the value of the internal audit function for many groups, such as investors, regulators, and corporate executives (Coram vd., 2008, s.557).

Conclusion: Internal audit is an audit activity carried out by the internal auditors in the organization chart of the enterprise to prevent or detect possible errors and frauds. Internal auditors play a very important role in detecting and preventing fraud by evaluating the adequacy and effectiveness of the internal control system in businesses. The internal audit unit is mostly found in businesses with good management and internal control systems. These businesses are more likely to detect and report fraud.

Establishing an effective oversight system and internal controls can prevent fraudulent factors, but the existence of a strong and independent board of directors and an internal audit unit composed of expert auditors is essential to implement internal controls. Considering the importance of the internal audit unit for the business in detecting and preventing fraud, the board of directors should check whether the internal audit unit has sufficient resources and whether the internal audit team has the necessary training, knowledge and equipment. Thus, management will have sound assurance that the risks to which the business is exposed, including the risk of fraud, are under control.

It is stated in clause A2 of article 1210 of the internal audit standard titled adequacy that internal auditors must have sufficient information to evaluate the risks of fraud and the management of these risks within the organization. In that case, the internal audit unit has the responsibility to determine the adequacy and effectiveness of the internal control systems for detecting fraud, and to take the necessary measures to prevent the fraudulent event from recurring by submitting a report to the business management about the detected fraudulent transactions.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.58182>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	29.03.2022	Submitted date
Kabul tarihi	03.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bozok, B. (2022). Çağdaş Sanat Uygulamalarında Antik Bir Kent; Çatalhöyük. *Journal of History School*, 58, 1581-1596.

ÇAĞDAŞ SANAT UYGULAMALARINDA ANTİK BİR KENT: ÇATALHÖYÜK

Barış BOZOK¹

Öz

İçinde yaşadığımız çağı anlayabilmek ve geleceği inşa edebilmek için geçmişe dair arkeolojik belge ve buluntular oldukça önemlidir. Bu bağlam ile kazıları uzun yıllar devam eden ve hala gizemini korumakta olan arkeolojik alanlar günümüz sanat ve bilim alanlarının ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bir neolitik dönem yerleşkesi olarak Çatalhöyük günümüz sanatçılarına ilham veren önemli bir kültür noktasıdır. Yerleşik yaşama geçişin en önemli temsil alanlarından biri olarak sosyal yaşantının değişim ve dönüşümlerini öğrenebildiğimiz Çatalhöyük kazılarında ortaya çıkan duvar resimleri, figürünler ve mimari yapılar aracılığı ile dikkatimizi çekmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında; Çatalhöyük'ten esinle eserlerini üreten Fatma Gasimov Karaaslan, Naile Çevik, Hasan Kıran, Zeliha Kayahan ve Ferit Cihat Sertkaya'nın özgün çalışmaları incelenerek analiz edilmiştir. Her biri farklı teknik ve alanlarda üretimlerini sürdüren bu sanatçıların geçmişe ait izleri günümüz sanatı ile hangi şekillerde ve düşünceler ile birleştirdiği noktası bu çalışmanın ana kapsamını oluşturmaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde ise sanatçı Barış Bozok'un Çatalhöyük'ten aldığı ilham ile ortaya koyduğu sanat eserlerine odaklanır. Bu eserlerin kavramsal alt yapısına ve tekniğine dair bilgilerin paylaşıldığı araştırma, kültürel aktarımın sanat aracılığı ile ne şekilde gerçekleştirebileceğine dair bir örneklem de sunmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Kavramsal çerçeve doküman analizi ile oluşturulduktan sonra sanatçı eser incelemeleri, betimsel analiz tekniği ile değerlendirilmiş ve sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Sanat, Çağdaş Sanat, Çatalhöyük.

¹Dr. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, bbozok@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2941-1730.

An Ancient City in Contemporary Art Practices: Çatalhöyük

Abstract

Archaeological documents and finds from the past are very important in order to understand the age we live in and to build the future. In this context, archaeological sites that have been excavated for many years and still remain mysterious are among the subjects of today's arts and sciences. When evaluated from this perspective, Çatalhöyük as a Neolithic settlement is an important cultural point that inspires today's artists. As one of the most important representational areas of the transition to settled life, we can learn about the changes and transformations of social life. The wall paintings, figures and architectural structures unearthed in Çatalhöyük excavations attract our attention. In this context, within the scope of the research; The original works of Fatma Gasimov Karaaslan, Naile evik, Hasan Kıran, Zeliha Kayahan and Ferit Cihat Sertkaya, who produced their works inspired by Çatalhöyük, were analyzed and analyzed. The main scope of this study is the point in which these artists, each of whom continues their production in different techniques and fields, combine the traces of the past with today's art in what ways and thoughts. The second part of the research focuses on the artworks created by the artist Bariş Bozok, inspired by Çatalhöyük. The research, in which information about the conceptual infrastructure and technique of these works is shared, also presents an example of how cultural transfer can be realized through art. Qualitative research methods were used in the study. After the conceptual framework was created with document analysis, the artist works were evaluated with the descriptive analysis technique and the result was reached.

Keywords: Culture, Art, Contemporary Art, Çatalhöyük.

GİRİş

Kültür, toplumun sahip olduğu maddi ve manevi tm değerlerin bir btndr. Bu açıdan değerlendirildiğinde, kültür aslında insanın varoluşunun “nasıl ve ne olduğu?” durumuna da odaklanır. İnsanın nasıl dşndğu, duyduğu, yaptığı, istediği ve kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl grdğu, değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği tüm bunlar kültürün öğeleridir (ztrk, 2017, s.7). Bu doğrultuda yönetim şekillerinin, eğitimin, sanatın ve hatta ekonominin bile kültürel kodlar ile şekillendiğini söylemek mümkündür. Koca'ya (2017, s.530) göre, kültür ihtiyaçtan doğmaktadır. İhtiyalarla şekillenen kültür kavramı, geleneksel kültürle beraber devam etmektedir. Bu durum kültürel aktarım kavramını da akıllara getirmektedir. Çünkü kültür bulunduğu çağa göre şekillenerek o dönemin ihtiyaçları doğrultusunda var olur. Bu açıdan değerlendirildiğinde zamanla farklılaşan sosyal yaşama paralel olarak kültüre eklemlenen yeni özellikler de mümkün olabilmektedir. Böylece geçmişe ait

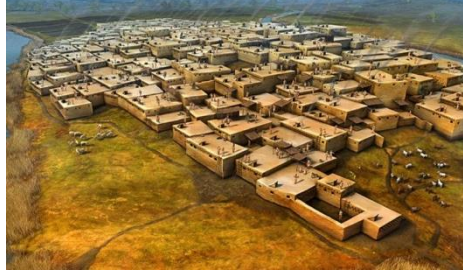
kültürel kodlar gelecek nesillere aktarılmakta ve toplum bilinci çağlar boyunca devam edebilmektedir.

Anadolu toprakları üzerinde yer alan Çatalhöyük antik yerleşim merkezlerinden en dikkat çekici olanlar arasında yer alır. 2012 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine girmiş olan Çatalhöyük, İç Anadolu Bölgesi'nin güney ucunda Konya Ovası üzerinde yer almaktadır. Konya'nın 52 km. güneydoğusunda, Çumra İlçesi'nin 12 km. kuzeyinde Küçükköy sınırları içerisindedir. Höyük farklı yükselti iki tepesinin çatal şeklinde olmasından dolayı "Çatalhöyük" olarak anılmaktadır (Çatalhöyük, tarih yok). Bir kültürel miras olarak Çatalhöyük bulunduğu günden bugüne kadar birçok sanatçı için ilham kaynağı olmuştur. Bu araştırma, Çatalhöyük'ten ilhamla sanatsal çalışmalar gerçekleştiren sanatçıların eser inceleme ve analizlerini de içermektedir.

Antik Bir Kent; Çatalhöyük Konumu ve Önemi Üzerine

Anadolu toprakları birçok uygarlığın kurulup gelişmesine vesile olmuş ve uygarlıkların bıraktığı kültürel miras arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen bulgularla gün yüzüne çıkartılmıştır (Küçükkavas, 2019, s.141). Yerleşik hayata geçişin Anadolu'da en önemli temsil alanlarından biri olan Çatalhöyük antik yerleşim alanı insanlık tarihinin geçirdiği koşulların günümüze aktarılmasında oldukça önemli bir kültürel değer konumunda yer almaktadır (Kayahan ve Çevik, 2020, s.191).

Çatalhöyük yerleşkesi, Çumra Ovası'nı sulayan Çarşamba Çayı'nın kıyısına kurulmuş; yaklaşık 450x275 metre boyutlarında bir höyüktür. Denizden 980 metre ova seviyesinden ise 17.5 metre yükseklikte yer almaktadır. Höyüğün kültür toprağı dolgusu 21 metredir. Çatalhöyük, 1958 yılında James Mellaart tarafından Konya Ovası'nda yürütülen yüzey araştırmalarında keşfedilmiş; 1961-1963 ve 1965 yıllarında kazı çalışmaları yapılmıştır (Hodder, 2007; Hodder, 2014). Mellaart'ın kazı çalışmaları 1965'te durmuş ve daha sonra 1993'te tekrar başlayan Ian Hodder yönetimindeki çalışmalara kadar höyükte başka kazı projesi yapılmamıştır. Bu gün uluslararası bir ekip tarafından sürdürülen arkeolojik kazı, araştırma ve koruma çalışmaları Stanford Üniversitesi'nden Ian Hodder başkanlığında, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün himayesinde, California Üniversitesi-Berkeley, Londra Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Poznan Üniversitesi, Southampton Üniversitesi, Oxford Üniversitesi, Newyork Eyalet Üniversitesi-Buffalo, Cardiff Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi ile işbirliği içinde yürütülmektedir (Tarkan, 2015, s.26).

Görsel 1: Çatalhöyük Kazı Alanı

Görsel 2: Çatalhöyük Evlerinin Genel Görünümünün İllüstrasyonu

Gültekin (2017), Çatalhöyük Mimari Öge ve Küçük Buluntuların İlişkileri ve Dağılım Analizi başlıklı tezinde Çatalhöyük'ün sembolik ifade aracılığı ile kültürün bir parçası hâline gelmesi durumundan söz eder. Bu sembolik ifade biçimi, kilden biçimlendirilmiş ve kimi zaman gerçek boynuz kullanılmış hayvan başları (bucranium), leopar kabartmaları, antropomorfik biçimli kilden ve taştan yapılmış heykelcikler, mühürler, hayvan betimleri, insan figürleri ve geometrik motiflerle çeşitlendirilen benzersiz duvar resimleriyle kendini göstermektedir.

Neolitik dönem yaşamı hakkında bilgi sahibi olduğumuz Çatalhöyük kazıları sonucunda sosyal yaşama dair değişimler yaşandığı bulgularına ulaşılmıştır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz, insanlığın sosyal ve kültürel gelişimi için oldukça önemli bir yere sahip olan yerleşik yaşama geçiş durumu olarak ifade edilmektedir. Beslenme alışkanlığının değişimi, doğaya bakış açısı, nüfus artışı, hayvanların evcilleştirilmesi, barınma mekânlarına kadar pek çok konuda bu değişimleri görmek mümkündür. Mekânsal gücünden destek alan Çatalhöyük'te tarım ve hayvancılıkla birlikte üretim başlamış, üretim sonucu artı ürün ortaya çıkmış ve devamında sosyal, iktisadi, mimari, dini ve kültürel alanda pek çok olgu ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz, Anadolu tarihi, mekân olarak sadece köprü vazifesi görmeyip, toplumlara üretme imkânı veren bir alan sunmuştur (Uyanık ve Berk, 2016, s.5).

Çağdaş Sanatta Çatalhöyük Teması

Günümüzde gelişen teknolojinin sanatı etkilemesi ile sanat dünyasında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, geleneklerin yıkılmasıyla gerçekleşen farklılaşmalar, görsel sanatların sınırlarını zorlamıştır. Sanatsal alanlarda ki bu değişimler kendini göstermekte ve sürekli yenileri eklenmektedir (İpşiroğlu, 2010, s.11). Plastik sanatlar çağın koşullarına ve gerekliliklerine göre değişim gösterirken değişen sanat anlayışlarında da ilk hareket noktalarını oluşturmuştur. Günümüzde plastik sanatların değişik

alanlarında görülen eser ya da etkinliğin algılanmasında, geleneksel anlamda bir görüntü algılaması yetmemekte, düşünce ve yorumlarla yeni bir değer kazanabilmektedir (Akdeniz, 1995, s.9-10). Doğa-insan arasında iletişim ve etkileşimin karşılıklı devingen yapısı sanatçıları üretimlerinde geçmişten günümüze kadar etkilemiştir/etkileyecektir (Çevik ve Bingöl, 2019, s.53). Dolayısıyla sanatçılar ele aldıkları konular üzerine kendi yorum ve tarzları ile geçmişe ait değerlere yeni bakış açıları getirmektedir. Çatalhöyük kültürel mirasını eserlerinde konu alan sanatçılardan Fatma Gasimov Karaaslan Yorumlama 6 isimli çalışmasında Çatalhöyük evlerinde bulunan boğa başları ve duvar resimlerini referans almıştır (Görsel 3).

Çalışmasında şamot çamuru, kırmızı astar, beyaz astar, kırmızı demir-bakır-opak karışımı oksit kullanmış olan sanatçı, farklı çamurların birleşmesiyle alacalı bir görüntü elde ettiği gövdenin üst kısmına yüksekliği fazla olan çubuklar çalışılmıştır (Gasimov Karaaslan, 2008). Eserin gövdesinde yer alan desen Çatalhöyük'te bulunan bir duvar resminin aktarımıdır (Görsel 5). Aynı görsel Naile Çevik'in Kurgusal Mekânlar Serisi isimli baskiresim çalışmasında da yer almaktadır (Görsel 4). Çalışmalarında çağdaş sanatta bir esin kaynağı olarak kullanılan ev/yuva kavramı özelinde ve kent kavramı genelinde "yaşanılan mekâna" odaklanan Naile Çevik, son dönem baskılarını sosyal ve kültürel bir aidiyet hissettiği alana yani Anadolu'ya ve özellikle Çatalhöyük'e yöneltmiştir (Kayahan ve Çevik, 2020, s.192 ve 197). Bu anlamda değerlendirildiğinde mekâna dokunan nesnelerin, kişilerin varlıkları ile mekânın hafızası çoğalmakta ve kendi uzamsal varlığının dışında genişlemekte ve algılanma biçimi farklılaşmaktadır (Çevik ve Kayahan, 2020, s.1504).

Görsel 3. Fatma Gasimov Karaaslan, Seramik Plaka Yöntemi ve Elle Şekillendirme, 68 x 52 x 5 cm. (Gasimov Karaaslan, 2008).

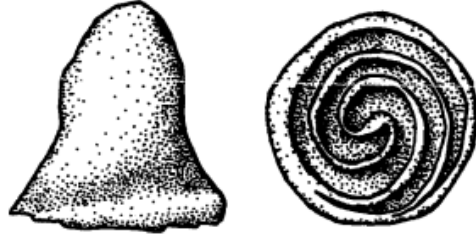
Görsel 4: Naile Çevik, Kurgusal Mekânlar Serisi, Linol Baskı, 50x70 cm, 2017, (Çevik ve Kayahan, 2020).

Çatalhöyük’de bir iç mekân duvar üzerinde bulunan ve ilk şehir planı olma özelliği taşıyan resim oldukça önemlidir. Birbirine bitişik olarak çizilmiş evlerin görüntüsüyle birlikte arka planda göze çarpan çift konili volkanik dağın (Hasan Dağı) lavlarını püskürtme anındaki şekliyle çizilmiş olması dikkat çekmektedir (Tuncer ve Bulut, 2019, s.284). Çevik’in çalışmasında, geniş yüzeyde kent imgesini çağrıştıran yarım küre üzerine istiflenen yüzey alanı aracılığı ile özellikle kompozisyonda boşluk/doluluk kavramları fiziksel anlamın ötesine taşınan yaşama dair bir dirence işaret etmektedir. Zeminde kullanılan harita imgesi Çevik’in içinde yaşadığı coğrafyadan, şehirden, semtten bir kesiti de içinde barındırmaktadır (Kayahan ve Çevik, 2020, s. 199). Özellikle linol baskı tekniğini kullanarak oluşturduğu şehir silueti ile sanatçı, Çatalhöyük mimarisinde bitişik ev nizamının sembolleştirilmesi üzerine görsel bir deneyim kazandırmak amacıyla matbaa mürekkebi kullanarak uygulanmıştır (Çevik ve Silav, 2019, s.12).

Görsel 5. Hasandağ olduğu tahmin edilen yanardağın patlamasını gösteren duvar resmi.

Çatalhöyük’te yapılan kazılardan ortaya çıkan toprak mühürler dikkat çekicidir. Bu mühürler yaygın olarak spiral menderes ve benzeri desenlerde kazınmış düz bir baskı yüzeyi yer alır. Çoğu oval ve dikdörtgendir (Mellaart, 2002, s. 158). Sanatta yeterlilik eğitimini Japonya’da tamamlayan sanatçı Hasan Kıran çalışmalarını baskıresim alanında sürdürmektedir. Sanatçının 2014 yılında gerçekleştirdiği Döngü isimli çalışması Çatalhöyük’te bulunana spiral bir mührü referans almaktadır (Görsel 6 ve 7). Baskı yüzeyi yuvarlak şekil de yapılmış olan mühür form olarak silindirik ve yukarıya doğru konik bir şekilde tutamak olarak uzanmaktadır. Baskı yüzeyi derin kazıma tekniğinde işlenmiş ve motif spiral bir şekilde oluşturulmuştur (Türkcan, 1999, s.79).

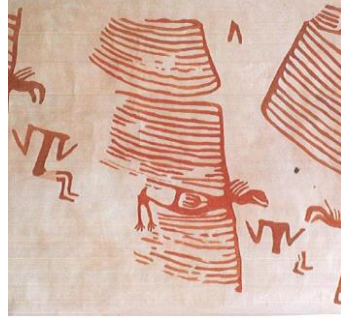

Görsel 6. Hasan Kıran, Döngü, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Galerisi, 2014 (Kılıç Ateş, 2017).

Görsel 7. Çatalhöyük Mühür.

Kıran “Döngü” isimli sergisinde, ağaç baskı ile yeni bir anlatım dili olan yerleştirme sanatını birleştirmiştir. Hasan Kıran, anlatım dilini yaşadığı çağa ve çağdaş sanat ortamına uyarlamış, şaman inancını konu almıştır. Eserin var olma sürecinden başlayıp yok olan veya yeni bir biçime kavuşan kalıp ile neticelenen durum ve baskiresimler arasında ilişki, bir döngü içinde ele alınarak kurgulanmıştır. Elindeki malzemeyi bilgi birikimi ile harmanlayan sanatçı, geleneksel sunum anlayışından farklı olarak, izleyici ile etkileşimli, mekânın niteliklerini içeren ve irdeleyen bir sergi oluşturmuştur. Sanatçı, bir araya getirdiği baskiresimleri ve ağaç oymalarından elde ettiği talaşlar ile çeşitli mantık ilişkileri kurarak mekân, baskiresim, baskı kalıpları ve talaş spiraller ile eserini şekillendirmiştir. “Döngü” sergisi, hem mekânı kaplayan bir yerleştirme olarak hem de bütünden parçalara giden öğeler olarak ele alınabilecek anlatıma sahip olmuştur (Kılıç Ateş, 2017, s.1601-1602).

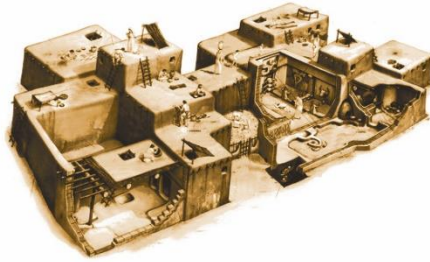
Sanatçı Zeliha Kayahan Kültür Taşıyıcıları isimli eserinde Çatalhöyük duvar resimlerindeki akbaba imgesini eserine taşımıştır (Görsel 8-9). Hoddler’e (2006) göre Çatalhöyük’teki kuş tasvirleri ölümle ilişkilidir ve bu tasvirlerde en yaygın olarak görülen kuş da akbabadır. Akbaba tasvirleri ile ölen insanların sonraki yaşamında bir aracı rolü üstlenmeleri durumu yeniden yorumlanmaktadır. Kayahan, siyah ve kırmızı rengini kullandığı çalışmasında akbaba imgesini orijinal rengi ile görselleştirmiştir. Büyükten küçüğe doğru sıralanan figürlerin bir insanın yaşamının evreleri olarak yorumlamak mümkündür. Ayrıca eserdeki akbaba temasını, bu yaşamın ve ölümden sonraki yaşamın önemli bir tanığı konumunda değerlendirmek olasıdır.

Görsel 8. Zeliha Kayahan, Kültür Taşıyıcıları, Karışık Teknik, 40x50 cm., 2020, (Çevik ve Kayahan, 2020).

Görsel 9. Çatalhöyük'deki kafasız insan ve akbaba tasviri

Günümüzden yaklaşık M.Ö. 6500 yıl öncesine tarihlenen ve oldukça önemli bir arkeolojik buluntu özelliği gösteren antik dönem Çatalhöyük mimari planlarını odağına alan nizami ev mimarisi yaratıcı bir unsur olarak çağdaş sanatçıların dikkatini çekmektedir (Kayahan ve Çevik, 2020, s.192 ve 197). Çatalhöyük mimari yapılarından esinlenerek sanatsal uygulamalar yapan Ferit Cihat Sertkaya, özellikle dikdörtgen formdaki ev planlarına odaklanır. Çatalhöyük'te yer alan evlerin üst üste dizilişi ve evlere girişin çatıdan merdiven aracılığı ile gerçekleştiriliyor oluşunu Sertkaya'nın eserinde görmek mümkündür.

Görsel 10. Ferit Cihat Sertkaya, Form 1, Ön Cephesi, 26x20x24 cm. (Sertkaya, 2019).

Görsel 11. Çatalhöyük yerleşim planı canlandırma.

Görsel 10'da görülen Sertkaya'nın Form 1 çalışması plaka yöntemiyle şekillendirilmiştir. Çatalhöyük mimarisinde görülen üst üste inşa edilmiş yapılar bu çalışmada stilize edilerek yeniden yorumlanmıştır. Boğa başları ise şamotlu kil ile şekillendirilmiş ve sadece bisküvi pişirimi yapılmış olup bünye üzerinde

kabartmalar halinde ön plana çıkarılmıştır. Formun gövdesindeki iç kısım Çatalhöyük tapınaklarına gönderme olarak yorumlanmıştır. Formun ana şekli ise, yorumlanan tapınağın üzerine kurulmuş üst üste yapılardan oluşur (Sertkaya, 2019, s.62-72).

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Kavramsal çerçeve doküman analizi ile oluşturulduktan sonra sanatçı eser incelemeleri, betimsel analiz tekniği ile değerlendirilmiş ve sonuca ulaşılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

James Mellaart yürüttüğü arkeolojik kazılar üzerine yapılan yorumlamalar, genelde Çatalhöyük'ün özellikle "Ana tanrıça" kültü dolayısıyla anaerik bir topluluk olduğu yönündedir (Bookchin, 1999). Sanatçı/akademisyen Barış Bozok, Çatalhöyük Serisi isimli çalışmalarında karışık teknik uygulamaları ile kültürel izlerin çağdaş yorumlarını bizlere sunar. Görsel 12'de av sahnesinin yansıtıldığı duvar resmini sanatçının eserinde görmekteyiz. Merkezde duran Kybele figürininin kafasının üzerinde tasarımın merkez konumunda duran bir boğa başının altında resmedilmiştir. Sanatçı bu tasarım ile Ana Tanrıça kültüne yönelik bir gönderme yapmıştır.

Görsel 12. Barış Bozok, Çatalhöyük Serisi, Karışık Teknik, 30x42 cm, 2022.
Görsel 13. Ana Tanrıça Kybele, Pişirilmiş Kil, h:16 cm, Çatalhöyük, M.Ö.6000.

Görsel 13'de Ana Tanrıçayı temsil ettiği düşünülen heykelciklerden en önemlilerinden biri olarak değerlendirilir. Pişirilmiş kilden yapılan küçük ölçekli bu heykelcik, iki yanında birer leoparın yer aldığı, şişman bir kadını tasvir

Barış BOZOK

etmektedir. Bu pişmiş kil heykelin bacakları arasında görülen bölümün bir çocuk başı olduğu ve doğum anını yansıttığı düşünülmektedir. Bir güç sembolü olan leoparın, doğum anında dahi onun koruması altında olması durumu aynı zamanda insanın vahşi doğaya egemenliğini, sevgisini ve şefkatini de simgelediği düşünülmektedir (Gürkan, 2016, s.46).

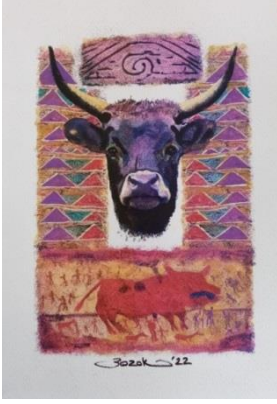
Barış Bozok, çalışmasında (Görsel 12) Kybele figürünü resimsel öğeler ile bütünleştirmektedir. Kompozisyonun merkezinde bulunan kadın figürü hâkimiyetin ve gücün sembolü konumundadır. Bu çalışmada dikkati çeken bir diğer imge de boğa başıdır. Sanatçı, Çatalhöyük'te hemen hemen her arkeolojik kazılarda ortaya çıkan boğa başına da özellikle ve öncelikle yer vermiştir. Araştırmacılara göre; Çatalhöyük'te bulunan boğa başlarının güç ve kudret teması aracılığı ile eril alanı sembolize ettiğini düşünmektedirler. Sanatçı bu çalışması ile bir anlamda, kadın ve erkeğin gücünü aynı düzlemde görselleştirmiş ve denge içinde kompoze etmiştir.

Görsel 14. Barış Bozok, Çatalhöyük Serisi, Karışık Teknik, 30x42 cm, 2022.
Görsel 15. Çatalhöyük'te bulunan ayı figürlü damga mühür örneği (Baş, 2017).

Mühür, yerleşik hayata geçişimizden bugüne kadar, bireylerin temsiliyetini ve karşılıklı güvenini sağlayan bir obje olarak her alanda kullanım görmüştür. Yazının öncesinde, yani tarih öncesi olarak adlandırılan dönemde dahi kullanılan mühürler, sosyal konularda geçmiş dönemleri aydınlatabilecek nitelikte olmaları nedeniyle oldukça önemli bir yere sahiptir (Baş, 2017). Çatalhöyük yerleşkesinde yapılan kazılarda rastlanılan mühürler Küçükbaş'a (2019, s.52) göre, üretim ekonomisinin gelişmesi ile birlikte hem mülkiyet belirtmek hem de tahıl ve

dokuma alanlarında süsleme yapmak için kullanılmıştır. Görsel 15'de Çatalhöyük'te bulunan ayı figürlü damga mühür örneğini görmekteyiz. Barış Bozok, eserinde mülkiyet kavramını mühür üzerinden ifade etmiştir. Bu kavram ve onu sembolize eden mühürün yansıması merkezde yer alması sebebi ile de önemli bir yere sahiptir. Çok renkli olan bu çalışma kapsamında merkezde yer alan mühürün yanı sıra kompozisyon kaya resimleri ile tamamlanmaktadır. Barış Bozok'un sanatsal üretimin içine izleyiciyi zaman-mekan kısıtlaması/sınırlaması olmadan eylemsel olarak da dahil edebilmesi durumu hem sanatçı hem de izleyici açısından farklı deneyimler sunabilmektedir (Çevik ve Kayahan, 2021, s.25).

Görsel 16. Barış Bozok, Çatalhöyük Serisi, Karışık Teknik, 30x42 cm, 2022.
Görsel 17. Vahşi boğa boynuzları, Çatalhöyük Neolitik Yerleşmesi (Aktan, 2018)

Çatalhöyük kazılarında dinsel mekân olarak düşünülen odalarda duvara monte bir şekilde üzeri kille sıvanmış boğa başları bulunmuştur. Atalar kültürüyle ilgili olabileceği düşünülen bu boğa başlarının bulunan diğer hayvan kafataslarından ayrı dinsel bir anlam içerebileceği fikrini destekleyen en etkili durum boğa kafatasları altına yerleştirilmiş insan kafataslarının bulunmuş olmasıdır (Aktan, 2018, s.1222). Sanatçının Görsel 16'daki çalışmasında çok renkli geometrik desenli zemin üzerinde yer alan ve kompozisyonun merkezine yerleştirilen gerçekçi bir boğa başı vardır. Kompozisyonun en alt kısmında yer alan boğa imgesi de Çatalhöyük duvar resimlerinde temsil edilen boğadır. Bu tasvirin renklendirmesi duvar resimlerinde yer alan kızıl/kırmızı renk ile yapılmıştır.

SONUÇ

Toplumsal-kültürel süreçler zaman ve mekândan bağımsız olarak değerlendirilemez. Bir Neolitik Dönem yerleşkesi olarak günümüzde Çatalhöyük, zamanının ruhunu yansıtan yaşam tarzı ile geçmişe dair birçok bilgiyi edinmemizi sağlamaktadır. Antik dönem Çatalhöyük arkeolojik buluntularından yola çıkarak sosyal yaşam, güç, inanç, mülkiyet gibi kavramların/ingelerin somutlaştırılması günümüz çağdaş sanatçılara ilham olmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, araştırma kapsamında Fatma Gasımov Karaaslan, Naile Çevik, Hasan Kıran, Zeliha Kayahan ve Ferit Cihat Sertkaya'nın eserleri incelenmiştir. Her sanatçının kendi sanatsal üsluplarını kullandıkları malzeme çeşitliliği ile farklı ve yeni olana ulaştıkları bu eserlerin çıkış noktası Çatalhöyük dönemi arkeolojik belge ve buluntularıdır. Gerek arkeolojik buluntulardan gerekse o dönemin kavramsal düşünce sürecinin yansıttığı bu eserler bir anlamda kültürel aktarımın hafıza alanlarıdır.

Araştırmanın ikinci bölümü sanatçı/akademisyen Barış Bozok'un Çatalhöyük arkeolojik buluntularını referans aldığı Çatalhöyük Serisi üzerine oluşturulmaktadır. Sanatçı, karışık teknik ile gerçekleştirdiği bu eserlerinde; güç, mülkiyet, egemenlik gibi kavramları temel almıştır. Kullandığı renkler ile bir anlamda Neolitik Dönem'den günümüze yansıyan çok kültürlü yapıyı renk çeşitliliği ile bize yansıtmaktadır. Barış Bozok'un Çatalhöyük temalı üretimlerinde, kapalı kompozisyonların hâkim olduğu genel yapıyı merkez odaklı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu tasarımlarının resimsel öğeleri bir taraftan izleyiciye geçmişi hatırlatırken diğer taraftan da günümüz sanatının geleceğe uzanan yapısını kültürel aktarımlar aracılığı ile değerlendirmektedir.

Genel bir yaklaşım ile değerlendirildiğinde sanatçılar; geçmiş ya da gelecek fark etmeksizin, insanlığın ortak kültürel miraslarını bir esin kaynağı olarak tekrar tekrar yorumlamaktadırlar. Her sanatçının duygu ve düşünüş dünyasında başka başka anlamlara dönüşen ve gelişen bu kültür unsurları gelecek kuşaklar için oluşturulacak hafıza alanlarına değerli katkılar sağlamaktadır/sağlayacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akdeniz, H. (1995). Plastik sanatlarda günümüz sanat eğilimlerinin düşünsel dayanakları ve bunun çağdaş türk sanatına yansımaları üzerine bir değerlendirme. *Anadolu Sanat*, 862, 9-34.

- Aktan, G. (2018). Çatalhöyük'te çıkarılan boğa boynuzlarını anlamlandırmada, antik dönem mitolojilerindeki boğa figürü. *İdil Dergisi*, 7 (50), 1221-1228.
- Baş, B. (2017). 10 000 Yıllık bir güven objesi olarak mühürler. <https://arkeofili.com/10000-yillik-bir-guven-objesi-olarak-muhurler/> Erişim tarihi: 12.02.2022.
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme*. (B. Özyalçım, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Çatalhöyük (tarih yok). Çatalhöyük. http://212.174.161.8/kudeb_dokuman/catalhoyuk.pdf, Erişim tarihi: 12.02.2022.
- Çevik, N. ve Kayahan, Z. (2021). Çağdaş sanatta labirent kavramı özelinde yaratılan çevre. Ahmet Aytaç ve Fahrettin Geçen (Ed.), *Özel Konular İle A'dan Z'ye Sanat* (s.25-42). Gece Kitaplığı.
- Çevik, N. ve Silav, M. (2019). Bir esin kaynağı olarak Çatalhöyük mimarisinin ev/yuva kavramı özelinde mekân-bellek açısından değerlendirilmesi ve bireysel söylemler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(92), 1-18.
- Çevik, N. ve Bingöl, M. (2019). Çağdaş sanatta gökyüzü suretlerinin kozmik yansımaları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 23, 33-58.
- Çevik, N. ve Kayahan, Z. (2020). Bir hafıza mekânı olarak çağdaş sanatta kent olgusu/teması üzerine bireysel söylemler. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(31), 1499-1509.
- Gasimov Karaaslan, F. (2008). *Neolitik Çağ Çatalhöyük Kültür Unsurlarının Çağdaş Türk Seramik Sanatına Etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gültekin, H. (2017). *Çatalhöyük Mimari Öge ve Küçük Buluntuların İlişkileri ve Dağılım Analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürkan, A. (2016). Neolitik dönemde kentlerin oluşum sürecinde simgesel düşüncenin etkisinin göbekli tepe ve Çatalhöyük örnekleri üzerinden incelenmesi. <https://www.academia.edu/41574422>., Erişim tarihi: 12.02.2022.
- Hodder, I (2007). *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Hodder, I. (2014), *Çatalhöyük: Leoparın öyküsü*. (D. Şendil Çev.). Yapı Kredi yayınları.
- Hodder, I. (2006). *Leoparın Öyküsü- Çatalhöyük*. YKY.
- İpşiroğlu, N. (2010). *Görsel Sanatlarda Alımlama ve Sanatlararası Etkileşim*. Hayalbaz Kitap.
- Kayahan, Z. ve Çevik, N. (2020). Antik dönem Çatalhöyük mimari planlarının kent ve aidiyet bağlamında baskıresimde bireysel yansımaları. Nural İmik Tanyıldızı ve Yelda Durgun Şahin (Ed.), *Güncel Sosyal Bilimler Araştırmaları II* (s. 191-204), Akademisyen Kitabevi.
- Kılıç Ateş, S. (2017). “Döngü”, Hasan Kıran Baskıresimleri ile Geleneğin Dönüşümü. *İdil Dergisi*, 6(33), 1597-1608.
- Koca, S. K. (2017). Türk kültürünün gelecek kuşaklara aktarılmasında sembollerin önemi (Doğum geçiş dönemi örneği), *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 530-554.
- Küçükkavas, D. B. (2019). *Konya Çatalhöyük Damga Mühürlerinin Seramik Sanatına Etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Mellaart, J. (2002). *Çatalhöyük Anadolu’da Neolitik Bir Kent*. Yapı Kredi Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). *Çatalhöyük Arkeolojik Sit Buluntularının Sanat Eğitimi ve Pratiklerine Katkısı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sertkaya, F. C. (2019). *Anadolu Neolitiğinde Görülen Mimari Ögelerin Seramik Form ve Yüzeylerdeki İzdüşümleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarkan, D. (2015). *Doğu Çatalhöyük Neolitik Dönem Çanak Çömleğinin Kil Kullanımı ve Kaynakları Bakımından İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncer, B. ve Bulut, İ. (2019). Arkeo-turizm potansiyeli açısından Çatalhöyük. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (64), 279-292.
- Türkcan, A. U. (1999). *Neolitik Dönem Çatal Höyük Damga Mühürleri ve Benzeri Buluntular*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uyanık, N. ve Berk, F. M. (2016). Mekân-şehir ve medeniyet bağlamında Çatalhöyük. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 1-13.

Görsel Kaynakları

Görsel 1: <http://www.catalhoyuk.com/tr/node/7620>, Erişim tarihi:09.02.2022

Görsel 2: <http://www.antiktarih.com/2018/07/31/catalhoyuk/>, Erişim tarihi: 09.02.2022

Görsel 5. <http://www.sci-news.com/archaeology/science-catalhoyuk-mapmural-volcanic-eruption-01681.html>, Erişim tarihi: 09.02.2022

Görsel 7: <https://arkeofili.com/10000-yillik-bir-guven-objesi-olarak-muhurler/>

Görsel 9: Yuluğ, E. (2018). *Çatalhöyük'te Şamanizm İzleri*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Görsel 11: <https://www.rotasenin.com/catalhoyuk/>, Erişim tarihi:09.02.2022

Görsel 12-14-16: **B.B.** Kişisel Arşivi

Görsel 13: <http://informadik.blogspot.com/2017/09/ana-tanrica-kybele.htm.>, Erişim tarihi: 09.02.2022.

EXTENDED ABSTRACT

Archaeological documents and finds from the past are very important in order to understand the age we live in and to build the future. In this context, archaeological sites that have been excavated for many years and still remain mysterious are among the subjects of today's arts and sciences. Social-cultural processes cannot be evaluated independently of time and space. As a Neolithic settlement, Çatalhöyük provides a lot of information about the past with its lifestyle that reflects the spirit of its time. The concretization of concepts/images such as social life, power, belief and property, based on the archaeological finds of Çatalhöyük from the ancient period, inspires today's contemporary artists. As one of the most important representational areas of the transition to settled life, we can learn about the changes and transformations of social life. The wall paintings, figures and architectural structures unearthed in Çatalhöyük excavations attract our attention. Qualitative research methods were used in this

study. After the conceptual framework was created with document analysis, the result was reached with the artist's work analysis. In this context, within the scope of the research; The original works of Fatma Gasimov Karaaslan, Naile Çevik, Hasan Kıran, Zeliha Kayahan and Ferit Cihat Sertkaya, who produced their works inspired by Çatalhöyük, were analyzed and analyzed. The main scope of this study is the point in which these artists, each of whom continues their production in different techniques and fields, combine the traces of the past with today's art in what ways and thoughts. The starting point of these works, in which each artist uses their own artistic style and variety of materials, and reaches the different and new ones, is the archaeological documents and finds of the Çatalhöyük period. These works, which reflect both the archaeological finds and the conceptual thought process of that period, are, in a sense, the memory areas of cultural transfer. The second part of the research focuses on the artworks created by the artist Bariş Bozok, inspired by Çatalhöyük. The research, in which information about the conceptual infrastructure and technique of these works is shared, also presents an example of how cultural transfer can be realized through art. In these works that the artist performed with mixed technique; It is based on concepts such as power, property, sovereignty. With the colors it uses, it reflects the multicultural structure that has been reflected from the Neolithic Period to the present day with its color diversity. In Bozok's Çatalhöyük themed productions, it is possible to evaluate the general structure dominated by closed compositions as center-oriented. While the pictorial elements of these designs remind the audience of the past, on the other hand, they evaluate the future structure of today's art through cultural transfers. When evaluated with a general approach, artists; Regardless of the past or the future, they repeatedly interpret the common cultural heritage of humanity as a source of inspiration. These cultural elements, which transform and develop into different meanings in each artist's world of emotion and thought, provide/will provide valuable contributions to the memory areas to be created for future generations.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62013>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	16.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	30.05.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Cöbek, B. & Ünişen, A. (2022). Öğretmen Görüşlerine Göre Uzaktan Eğitimin Geleceği ve Güncel Durumda Türk Milli Eğitim Temel İlkeleri Bağlamında Uygunluğu, *Journal of History School*, 58, 1597-1618.

ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE UZAKTAN EĞİTİMİN GELECEĞİ VE GÜNCEL DURUMDA TÜRK MİLLİ EĞİTİM TEMEL İLKELERİ BAĞLAMINDA UYGUNLUĞU¹

Burak CÖBEK² & Ali ÜNiŞEN³

Öz

Bu araştırmada zorunlu uzaktan öğretimi deneyimlemiş öğretmenlerin uzaktan eğitimin geleceğine ve güncel durumda Türk milli eğitiminin temel ilkelerine uygunluğuna yönelik görüşleri incelenerek literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir. Amaçlı örneklem yöntemiyle araştırmaya Adıyaman'ın Kahta ilçesinde lise düzeyinde bir devlet okulunda çalışan 16 branş öğretmeni dahil edilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanan veriler betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Bulgular okumayı ve verileri karşılaştırmayı kolaylaştırmak için iki tabloda özetlenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre katılımcılar uzaktan eğitimin gelecekte vazgeçilmez olacağını, eğitim sisteminde bireysel öğrenmeye, harmanlanmış öğrenmeye, uzmanlaşmaya, yaşam boyu öğrenmeye hizmet edeceğini ve öğretmen niteliklerinin değişmesine yol açacağını düşünmektedirler. Ayrıca teknoloji entegrasyonu sayesinde öğrenmeyi mekândan soyutlayarak telafi edici, tamamlayıcı gibi fonksiyonları olacağı görüşündedirler. Temel ilkeler açısından coğrafi (bölgesel altyapı), ekonomik (maddi gelir vb.), toplumsal faktörlerden (kardeş sayısı vb.) dolayı fırsat eşitliği oluşmadığını düşünmektedirler. Buna

¹Bu makale birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı tezden çıkarılmıştır. Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu araştırmanın etik kurul onayı Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 18.11.2020 tarih, 2020/25 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, 85191101008@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1323-9451

³Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, aunisen@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4430-3583

rağmen eğitimin devam etmesi süreklilik ilkesine, mekân bağımsızlığının her yerde eğitim ilkesine, engelli/hasta öğrenciler için eğitim hakkı ilkesine, teknoloji kullanımının bilimsellik ilkesine hizmet ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Milli Eğitimi Temel İlkeleri, Uzaktan Eğitimde Fırsat Eşitliği, Uzaktan Eğitimin Geleceği, Uzaktan Öğretim

Future of Distance Education According to Teachers' Opinions and Its Suitability Within the Context of Basic Principles of Turkish National Education in Current Situation

Abstract

The present study purported participant teachers' opinions of compulsory distance education in terms of the future of distance education and the basic principles of Turkish national education. Participants were composed of sixteen high school branch teachers on a voluntary basis. Research was conducted via a semi-structured interview form. The collected data were analyzed using descriptive and content analysis. According to findings of the research, participants thought that distance education would be indispensable in the future. Participants also thought that distance education would trigger autodidactic, individual learning, blended learning, specialization, and lifelong learning. Findings also implied that distance teaching would alter the teacher qualifications. Participants reported that distance education might function as a compensative and complementary with the aid of technology integration and space independence. In terms of basic principles, participants emphasized that there was no equal opportunity due to geographical (regional infrastructure), economic (family income etc.) and social factors (number of siblings etc.). However, it has been concluded that the continuation of education served the principle of continuity, and the independence of space served the principle of education everywhere. The participants had the consensus that the distance education served the right to education for disabled/sick students, and the use of technology served the principle of scientificness.

Keywords: Basic Principles of Turkish National Education, Equal Opportunity in Distance Education, The Future of Distance Education, Distance Education

GİRİŞ

2019'da tüm dünyayla birlikte Türkiye'de de taşları yerinden oynatan covid-19 salgını ile mücadele edilirken bir yandan da covidle yaşama araçları geliştirilmiştir. Aralarında uzaktan öğretimin de bulunduğu kamu alanlarının riskli gruplara kapatılması, kalabalıklaşmanın önüne geçilmesi, kapalı alanlarda eş zamanlı bulunanların seyreltilmesi, evden çalışma gibi tedbirler kendini en fazla hissettirenler olmuştur. Aniden zorunlu uzaktan öğretime geçilmesi uzaktan

öğretim programlarına yönelik planlamanın yapılamadığı; en uygun öğretme/öğrenme durumlarının oluşturulmaya çalışıldığı bir süreçten ibaret olmuştur (Bozkurt, 2020a).

Türkiye’de tüm değişim, reform süreçlerinden sıyrılan daimici ve esasici eğitim anlayışı bu uygulamadan travmatik bir deneyim çıkarmıştır. Zira Türkiye ile eş zamanlı öğretimi dijital ortama kanalize eden İngiltere gibi çoğu gelişmiş ülkenin süreci nasıl işleteceklerine dair birikimleri, yasal olarak çerçevesi çizilmiş uzaktan öğretim programları varken (Doghonadze vd., 2020) ve hatta Çin’de uzaktan öğretimi yönetmek için detaylı rehber kitaplar yayımlanırken (Huang vd., 2020), Türkiye bu emrivaki duruma pratikte ve altyapıda hazırlıksız yakalanmıştır (Bozkurt vd., 2020). Normal şartlar altında uzaktan eğitim programlarının detaylı planlamalarla ve işbirliği içinde sunulması gerekirken bu süreçte acil olarak uygulanmış ve alternatif, geçici olarak nitelendirilmiştir (Shim ve Lee, 2020).

Zorunlu uzaktan öğretim süreci öğretmenlerin lisans eğitimlerinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk dili ve yabancı dil dersleri haricinde uzaktan eğitime dair zorunlu herhangi bir dersin müfredatta olmaması (Eroğlu ve Kalaycı, 2020), veri tabanı sistemleri, öğrenci bilgi sistemi, kesintisiz internet, yeterli bilgi ve deneyime sahip kurum, personel gibi altyapı bileşenlerinin eksikliği (Süral, 2015), yüz yüze eğitimdeki müfredatın zorunlu uzaktan eğitime uygun olmaması (Han, Demirbilek ve Demirtaş, 2021) ve plansız bir şekilde yürütülmesi (Chen vd., 2020), dijital okuryazarlık becerilerinde, uzaktan eğitimin yönetiminde yetersiz kalınması (Nenko, Kybalna ve Snisarenko, 2020) ve öğretmenlerin uzaktan eğitim tecrübesinin olmaması (Gür Erdoğan ve Ayanoğlu, 2021; Rasmitadila vd., 2020) bu süreci engebeli kılmıştır.

Kaynaktan başlayan bu iletişim sürecindeki sorunlar, gün geçtikçe, genel durum stabilize olduğunda uygulayıcılar bir yandan bu yeni yöntemi kabullenip optimum düzeyde randıman almak için gayret ederken diğer yandan sistemin aksaklıkları ile ilgili hoşnutsuzluk hissetmeye başladılar. Başta öğretimin niteliğinde zayıflama (Oliveira, Penedo ve Periera, 2018) ile ilgili kaygılar olmak üzere soruna önerilen çözümün kendine has yeni sorunlar ürettiği görülmüştür. Öğretmenlerin dijital becerilerinin halihazırdaki yetersizliğinden (Karakaya vd., 2021; Lepp vd., 2021) ve sanal bir ortamın oluşmasından dolayı öğrenci-öğretmen etkileşiminin az olması (Bozkurt, 2020b; Hebecci, Bertiz ve Alan, 2020), laboratuvar gibi uygulama gerektiren derslerde kazanımlara ulaşmada yetersiz kalınması (Lindner vd., 2020), öğrencilerin derslere devamsızlık sorununun belirgin hale gelmesi (Süğümlü, 2021), yaparak-yaşayarak öğretme sürecinin eksikliği (Dempsey ve Burke, 2021), üst düzey düşünme süreçlerinin

eksik kalması, beden dilinin kullanılmaması (Lindner vd., 2020), sanal ortamda yazma/çizme/işlem zorluğunun oluşması (Kilit ve Güner, 2021), buluş yoluyla öğretim, tartışma gibi öğretim yöntem-tekniklerin eksik kalması ve bunların yerine düz anlatım, sunuş yolu kullanılması (Bakioğlu ve Çevik, 2020), kamera/ses açık olmadığından sınıf yönetiminde hakimiyetin/kontrolün azalması (Müller ve Gondenberg, 2020), ölçme-değerlendirme eksikliğinin (Gür Erdoğan ve Ayanoğlu, 2021) ve kopya gibi güvenilirlik sorunlarının oluşması (Daşcı Sönmez ve Cemaloğlu, 2020), bağlantı sorunlarının oluşması (Karakaya vd., 2020) bu süreçte yaşanan sorunların başında gelmiştir.

Uzaktan öğretimde öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerinin öğrenme sürecinde yetersiz kalması (Bakioğlu ve Çevik, 2020; Canpolat ve Yıldırım, 2021; Sormunen, 2021), öğrencilerin aynı evde yaşayan kardeş öğrenciler nedeniyle derslere devam edememesi (Kavuk ve Demirtaş, 2021; Lepp vd., 2021), motivasyonlarının düşmesi (Karakaya vd., 2021; Rasmitadila vd., 2020), maddi imkanlar açısından bilgi iletişim teknolojileri araçlarına sahip olmaması (Chirinda, Ndlovu ve Spangenberg, 2021; Demir ve Özdaş, 2020), teknolojik alet ücretlerinin bazı öğrenciler için çok yüksek olması (Kavuk ve Demirtaş, 2021), bazı ailelerin bu süreçte ekonomik kayıp yaşamaları (Rasmitadila vd., 2020), öğrenci ailelerinin eğitimsiz olmaları (Gul ve Khilji, 2021) bu süreçte öğrencilerin karşılaştığı sınırlılıklar olmuştur.

Zorunlu uzaktan öğretim bağlamında Türk Milli Eğitiminin temel ilkeleri açısından eğitim-öğretim süreçlerinin aksamaması için genel eğitimin devam etmesi süreklilik ilkesini, öğrenmeyi mekândan soyutlaması her yerde eğitim ilkesini, okula gelmekte zorluk çeken (hasta/engelli vb.) öğrenciler için eğitim hakkı ilkesini, teknolojinin yoğun kullanılması bilimsellik ilkesini destekler niteliktedir (Resmî Gazete: 14574). Fakat bu durum Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili başta fırsat eşitliği olmak üzere eğitim hakkıyla, sosyal adaletle zıt düşen bir durum ortaya çıkarmıştır (Bozkurt, 2020a). Öğrencilerin bilgi iletişim teknoloji araçlarına sahip olmaması, dezavantajlı bölgelerde yaşaması, ailelerin maddi gelirlerinin yetersizliği bu süreçte fırsat eşitliği açısından engeller oluşturmuştur.

Bu araştırma, zorunlu uzaktan öğretim bağlamında uzaktan eğitimin geleceğini ve Türk milli eğitiminin temel ilkelerine uygunluğunu öğretmenlerin penceresinden inceleyerek literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, uzaktan eğitimin geleceğini ve güncel durumda Türk milli eğitim temel ilkeleri bağlamında uygunluğunu zorunlu uzaktan

öğretimde ders veren lise branş öğretmenlerinin görüşlerine göre incelemektir. Bu açıdan cevap aranan alt problemler aşağıdadır:

- 1- Uzaktan eğitimin geleceğine yönelik branş öğretmenlerinin görüşleri nasıldır?
- 2- Güncel durumda Türk Milli Eğitim temel ilkeleri bağlamında branş öğretmenlerinin görüşleri nasıldır?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu makale; Adıyaman'ın Kahta ilçesinde lise kademesindeki bir devlet okulunda çalışan 16 branş öğretmenin zorunlu/acil uzaktan eğitimdeki öğretmen deneyimleriyle, öğretmenlere uygulanan ve araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formundaki açık uçlu sorularla sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Bu nitel araştırmada hedeflenen nokta 16 branş öğretmenin zorunlu uzaktan eğitimdeki deneyimlerini uzaktan eğitimin geleceğini yordamak ve Türk milli eğitimin temel ilkeleri bağlamında incelemek olduğundan durum çalışması uygun görülmüştür. Ayrıca durum çalışmasının kullanılması öğretmen görüşlerini derinlemesine incelemeyi mümkün kılmıştır (Yin, 2018). Zorunlu uzaktan eğitim deneyimleriyle sınırları belirlenen (McMillan, 2015) bu durum çalışmasında branş öğretmenlerinin uzaktan eğitimin geleceğine ve Türk milli eğitim ilkelerine uygunluğuna yönelik görüşleri görüşme yöntemiyle (Brinkmann, 2013) ayrıntılı olarak incelenmiştir (Creswell ve Poth, 2018).

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını; zorunlu uzaktan eğitimi deneyimlemiş, Adıyaman'ın Kahta ilçesinde lisede çalışan gönüllülük esasına dayalı 16 branş öğretmeni oluşturmuştur. Pandemi şartlarında erişilmesi kolay bir örneklemeden veri toplamak ve zaman/uygulama açısından kolaylık sağladığı için amaçlı örnekleme çeşitlerinden kolay ulaşılabılır durum örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Patton, 1987). Araştırmaya lisede çalışan farklı branş öğretmenlerinin (Türk dili ve edebiyatı, İngilizce, matematik, Almanca, fizik, biyoloji, din kültürü ve ahlak bilgisi, felsefe, coğrafya, bilişim teknolojileri) dahil edilmesinin sebebi ortak ve farklı görüşleri açığa çıkarmak olmuştur.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmanın alt problemlerine yönelik alanyazın taraması yapılarak hazırlanan taslak sorularla beş katılımcıyla pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu görüşmelerden sonra ikinci taslak görüşme soruları, gözden geçirilerek uzman görüşü formuyla eğitim bilimleri alanında yetkin dört uzmana gönderilmiştir. Uzmanlardan biri vaka çalışmaları ve fenomenoloji kullanarak sınıf öğretmeni adaylarının ve sınıf öğretmenlerinin görüşlerini, bir diğeri görüşme ve odak grup görüşmeleriyle matematik ve fen bilimleri öğretmenlerinin görüşlerini, bir başkası görüşme, gözlem, program değerlendirmeyle müfredata yönelik öğretmen görüşlerini ve dördüncü uzman ise gözlem ve doküman incelemeleriyle eğitim programları bileşenlerini araştıran nitel çalışmalar yapmışlardır. Uzman görüşleriyle iki adet görüşme sorusu oluşturulmuştur ve yarı yapılandırılmış görüşme formu son halini almıştır. Soruların kolay anlaşılması için gereksiz kelimeler atılmış, direkt uzaktan eğitimin geleceğine ve Türk milli eğitiminin ilkelerine yönelik olmasına dikkat edilmiş, nitel araştırmalarda en çok tercih edilen “Nasıl, ne?” açık uçlu soru kökleri kullanılmış ve katılımcıları yönlendiren sorular olmamasına dikkat edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 137). Ayrıca gerektiğinde “Neden, nasıl, ne zaman?” gibi sonda sorularını sormak ve görüşmeleri sağlıklı yürütmek amacıyla görüşme sorularını içeren bir kılavuz hazırlanmıştır (Karasar, 2019). Araştırma için etik kurul onayı Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’ndan 18.11.2020 tarih, 2020/25 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır. Pandemi şartları dikkate alınarak (maske, mesafe, temizlik) görüşmelerin kısmı yüz yüze ve bir kısmı online olarak yaklaşık 15-20 dakika süren yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan tüm görüşmeler katılımcı onayıyla transkripsiyonda kolaylık sağlama için ses kaydına alınmıştır.

Veri Analizi

Bu durum çalışmasında branş öğretmenlerinden toplanan veriler transkripsiyondan sonra milli eğitimin temel ilkeleri kategorik olarak belirlenmiş ve belirlenen kategoriler altında her görüşmeyle eş zamanlı olarak kodlar atanıp betimsel analize tabi tutulmuştur. İçerik analizi açısından ilk olarak katılımcılardan elde edilen transkripsiyonlarda araştırmanın alt problemleriyle (uzaktan eğitimin geleceği ve milli eğitimin temel ilkeleri) alakalı önemli ve anlamlı sözcük veya sözcük öbeklerinden kodlar oluşturulmuştur. Sonra bu kodlar birbiriyle ilişkilendirilerek bütünün ne anlam ifade ettiği çıkarılmıştır. Son olarak uzaktan eğitimin geleceğini ve milli eğitimin temel ilkelerini niteleyebilecek nihai alt temalar belirlenmiştir (Dey, 1993; Strauss ve Corbin, 1990). Katılımcılarla veri toplama sürecinde ve sonrasında uzun süreli etkileşimde kalmak temalar ve yorumlar açısından teyit almayı kolaylaştırmıştır. Ayrıca analizlerin güvenilirliğini artırmak için Ö1, Ö2, Ö3...Ö16 şeklinde anonimleştirilen katılımcılardan alıntılar tablolara yerleştirilmiştir (Şen ve Yıldırım, 2019 s.448). Okuyucunun karşılaştırma, ilişkilendirme ve kodların

frekanslarını görmesine yardımcı olmak için (Miles ve Huberman, 1994) bulgular bir nitel veri analiz yazılımıyla tablolaştırılmıştır. Tablolardaki frekans değerleri (f) şeklinde kısaltılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada uzaktan eğitimin geleceğine ve güncel durumda Türk milli eğitiminin ilkelerine uygunluğuna yönelik branşları farklı katılımcılardan aynı miktarda veri toplanarak benzer/farklı görüşlerin ortaya çıkması ve veri doyumu sağlanmış (Yin, 2018), katılımcılardan elde edilen verilerin betimsel analizi önceden belirlenen temalar bağlamında her görüşmeyle eş zamanlı yapılmış, temalarla uyumlu olanlar analize dahil edilmiş, uyumsuz olanlar analiz dışı bırakılmıştır (Clayman ve Maynard, 1994) ve yanlış yorumlamaya yol açmaması için katılımcı onayı alınmıştır (Kirk ve Miller, 1986) ve bu durum görüşme bağlamına sadık kalınarak aktarılabilirliğe katkı sağlamıştır (Erlandson vd., 1993). İçerik analizinde transkripsiyonlardan seçilen kodlardan elde edilen temalar ve çıkarsanan yorumlar da sonrasında katılımcı onayına sunulmuştur. Ayrıca görüşme tekniği ve katılımcıların pandemi dönemindeki uzaktan eğitim deneyimleri araştırmacılara uzun süreli etkileşim fırsatı ve yeterli veri elde etme olanağı sağlamıştır. Ek olarak araştırmacıların kodlamaları ayrı ayrı yapması ve araştırmacılardan birinin eğitim bilimleri uzmanı olması nitel araştırmalarda önemli etkenlerden biri olan inandırıcılığa hizmet etmiştir. Kodlayıcılar arası güvenirlilik Miles ve Huberman (1994) formülüyle (Uyuşanlar / (Uyuşanlar + Uyuşmayanlar) * 100) alt temalar üzerinden hesaplanmıştır. Bu oran %90 olarak bulunmuş ve beklenen %70 uyumun üzerinde çıkmıştır. Ayrıca araştırmanın tabloları incelendiğinde kendi içinde birbirini destekleyen bulguların olması iç güvenirlilik açısından tutarlılığı desteklemektedir (Lincoln ve Guba, 1985).

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın iki alt problemi için ele alınan katılımcı görüşlerinin analizi ve katılımcı görüşlerinden alıntılar bulunmaktadır.

Uzaktan Eğitimin Geleceğine Yönelik Bulgular

Bu alt problem için katılımcılara “Uzaktan eğitim programlarının geleceğine yönelik görüşleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur ve analiz sonucu elde edilen bulgular ve katılımcı görüşlerinden alıntılar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.**Uzaktan Eğitimin Geleceğine Yönelik Kodların Frekans Tablosu**

Tema	Alt temalar	Kodlar	f	Katılımcı görüşlerinden alıntılar
Uzaktan öğretimin geleceğinin değerlendirilmesi	Vazgeçilmezlik	Hayatımızda	5	
		Artık eğitim hayatının bir parçası	2	Ö8: “Hayatımızın artık değişmez bir gerçeği olduğunu düşünüyorum.
		Hayatımızın ayrılmaz parçası	2	Hani yüz yüze eğitime geçsek bile uzaktan eğitim artık hayatımızdan çıkmayacak bir durumdur...”
		İleriki süreçlerde	1	
		Var olacaktır	1	
		Günümüz dünyasının bir gerçeği	1	Ö5: “Uzaktan eğitimin tüm öğrencilerin hayatında olması gerektiğini düşünüyorum. Yani yüz yüze eğitimle beraber belki şu anki yoğunluğu ile değil ama ileriki süreçlerde daha zenginleşmiş bir EBA ile tüm öğrencilerin hayatında sürekli var olması gereken bir sistem olduğunu düşünüyorum...”
		Daha yaygın	1	
		Eğitimimizin temel taşlarından biri olacak	1	
		Uzaktan eğitim hayatımıza girecek	1	
		Pandemi bitse bile	1	
		Devam edecek	1	
		Kullanılacak kesin	1	
		Harmanlanmış (hibrit) öğrenme	Yüz yüze eğitimle beraber	4
	Zaman zaman kullanma		1	Ö15: “Hayatımızda yer almalı. En azından okullarda yer almalı. 5 saat Türkçe dersi varsa 1 saati uzaktan işlenebilir. Hem yüz yüze hem uzaktan olabilir...”
	Uygulamalı yüz yüze, teorik online		1	
	Hibrit sistem		1	
	Bazen evde bazen okulda		1	
	Harmanlayarak		1	
	Destekleyici kanal		1	
	Bireyselleştirilmiş eğitim	Küçük gruplar	1	Ö13: “Bireyin isteğine bağlı kalmış olacak veya birey kendi özdenetimini sağlayacak. Yani biz talep ediyoruz, ne demek talebe? İsteyen demektir. Talep eden kişiler eğitimde biraz daha mesafe kat edecek...”
		Elit bir eğitim	1	
		Gönüllülük esası	1	
		Talebe	1	
	Öğrenmeyi mekândan soyutlama	Bir araya gelmeden	1	Ö12: “Uzaktan eğitim devam edecek. Etnesi de gerekiyor. Eğitim her yerde olur. Bazen tatilde bile olur yani...”
		Tatilde bile	1	
		Amerika	1	
		Öğrenci evinde öğrenebilir	1	

Tablo 1. (devamı)

Uzaktan Eğitimin Geleceğine Yönelik Kodların Frekans Tablosu

Tema	Alt temalar	Kodlar	f	Katılımcı görüşlerinden alıntılar
Uzaktan öğretimin geleceğinin değerlendirilmesi	Telafi edicilik	Özel günler	1	Ö15: “ <i>Kar tatilinde bile tatil yerine uzaktan eğitim tercih edilebilir...</i> ”
		Doğal afet	1	
		Kar tatili	1	
	Teknoloji entegrasyonu	Eğitime teknoloji adaptasyonu	2	Ö9: “ <i>Eğitimde kesinlikle değişiklikler yapılmalı. Eğitime teknoloji adapte edilmeli...</i> ”
		Yazılım	1	
	Yaşam boyu öğrenme	Yaşam boyu	1	Ö11: “ <i>İleride yaşam boyu öğrenme şekline geleceğini düşünüyorum...</i> ”
		Hayat boyu öğrenme	1	
	Uzmanlaşma	Uzmanlaşmak için Kendi alanları	1	Ö6: “ <i>Uzmanlaşmak için kullandığımız bu yöntem artık günümüz ve geleceğin dünyasının bir gerçeği oldu...</i> ”
			1	
	Tamamlayıcılık	Eksik kalan kısımları	1	Ö4: “ <i>Okulda yapılamayan, eksik kalan kısımların uzaktan eğitimle tamamlanabileceğini düşünüyorum...</i> ”
Öğretmenin değişimi	Teknolojiye uyum	1	Ö3: “ <i>Kendini geliştirmeyen öğretmenlerin bu sistem içerisinde var olacağını düşünmüyorum. Öğretmenlikte klasik öğretmenlikten biraz daha farklı bir öğretmene doğru gitmemiz gerektiğini düşünüyorum. Teknolojiyi kullanabilen ve bunu kendine adapte edebilen ve çevresiyle, dünya ile entegre olarak geliştirebilen öğretmenlerin çok daha güzel şeyler yapacağını düşünüyorum ben...</i> ”	

Tablo 1 incelendiğinde uzaktan eğitim farklı işlev, yoğunluk ve durumlarda Türk milli eğitim sisteminin bir parçası olarak kabullenilmiştir. Görüşler uzaktan eğitimin vazgeçilmez (f=18) olacağı hususunda yoğunlaşırken 10 katılımcı uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimle harmanlanmış bir şekilde devam edeceğini, 4 katılımcı uzaktan eğitimin bireysel öğrenmeye hizmet edeceğini, 4 katılımcı öğrenme sürecinin uzaktan eğitim sayesinde mekândan soyutlanacağını, 3 katılımcı uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimin aksadığı durumlarda telafi edici olarak kullanacağını, 3 katılımcı teknolojinin uzaktan eğitime entegrasyonu ile eğitim sisteminin bir parçası olacağını, 2 katılımcı uzaktan eğitimin yaşam boyu öğrenmeye hizmet edeceğini, 2 katılımcı uzaktan eğitim sayesinde uzmanlaşmanın ön plana çıkacağını, 1 katılımcı okulda yüz yüze eğitim süreçlerinde eksik kalan kısımların uzaktan eğitimle

tamamlanacağını ve 1 katılımcı uzaktan eğitimle öğretmenlerin niteliklerinin teknolojiyle bütünleşip değişeceğini ifade etmiştir.

Teknolojinin nimetleriyle birlikte öğrenmeyi zamandan/mekandan soyutlayabilen uzaktan öğretim, eğitim-öğretim kurumları yapısının evrileceği, laboratuvar gibi uygulama gerektiren dersler haricinde yüz yüze eğitimi destekleyici rol üstleneceği, eğitim-öğretim sürecindeki doğal afet, hava olayları gibi zorunlu tatil uygulanan durumlarda okulu tamamen kapatmak yerine telafi edici/tamamlayıcı işlevinde olacağı, öğretmenlere dijital ortamdaki öğretme sürecinde yeni rollerin atanacağı, otonom öğrenen bireylerin yaşam boyunca bu sistemden bireysel öğrenmeyle yoğun bir şekilde yararlanabileceği öğrenme-öğretme süreçlerini akla getirmektedir.

Güncel Durumda Uzaktan Eğitimin Türk Milli Eğitim Temel İlkelerine Uygunluğuna Yönelik Bulgular

Bu alt problem için katılımcılara “Uzaktan eğitimdeki fırsat eşitliği hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu sorulmuştur ve analiz sonucu elde edilen bulgular ve katılımcı görüşlerinden alıntılar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2’de yer alan Türk Milli Eğitimin Temel ilkeleri incelendiğinde zorunlu uzaktan eğitimde öğrenciler arasında çeşitli nedenlerden dolayı fırsat eşitliği oluşmadığı (f=48) yönünde görüşler yoğunluk gösterse de uzaktan eğitimin öğretme-öğrenme süreçleri açısından süreklilik sağladığı (f=16), öğrenmeyi mekandan soyutlayarak her yerde eğitim ilkesine hizmet ettiği (f=8), hasta/engelli öğrenciler için eğitim hakkından geri kalmamayı sağladığını (f=5), öğretmenlerin uzaktan eğitime hazırlanmasıyla planlılık ilkesinin desteklendiği (f=3), teknolojik gelişmelerin uzaktan eğitime entegre edilmesinin bilimsellik açısından faydalı olduğu (f=2) ve öğrenmek isteyen öğrenciler için yöneltme ilkesine (f=2) hizmet ettiği görülmektedir. Katılımcı görüşleri bölgesel ve coğrafi olarak Kahta’da kırsalda yaşayan öğrenciler için altyapı sorunları, araç-gereç ve internet yoksunluğu, ailelerin maddi imkansızlıkları, ilçede çocuk işçilerin olması, ailelerin çok çocuklu olması nedeniyle fırsat eşitliği sağlanamadığı etrafında şekillenmiştir.

Tablo 2.

Türk Milli Eğitimin Temel İlkelerine Yönelik Kodların Frekans Tablosu

Tema	Kate- gori	Alt temalar	Kodlar	f	Katılımcı görüşlerinden alıntılar
Uzaktan eğitimin Türk Milli Eğitiminin Temel İlkelerine uygunluğunun değerlendirilmesi	Fırsat ve imkân eşitliği	Coğrafi faktörler	Köyde yaşayan	6	Ö2: “ <i>Şimdi Türkiye'nin coğrafi yapısı hepimizin malumu köyde yaşayan öğrencimiz var. Köyde internet bağlanmış ama altyapı zayıf olduğu için canlı derslere katılamıyor. Bu da fırsat eşitsizliğini beraberinde getiriyor...</i> ”
			Altyapı zayıf	6	
			Güneydoğu Anadolu Bölgesi	3	
			Küçük yerler	1	
			Uzak belde	1	
		Ekonomik faktörler	Teknolojik alet eksikliği	5	
	İnternet eksikliği	5			
	Maddi sıkıntılar	2			
	Aile geliri	2			
	Çocuk işçiler	1			
	Herkese eşit imkanlar sağlandığında	1			
	Siyasal faktörler	Tablet dağıtımı	4	Ö5: “ <i>...Maddi sıkıntılarının yoğun olduğu yerlerde devlet tarafından her öğrenciye tablet verilip internet kapasitesi de verilirse fırsat eşitliği olacağını düşünüyorum.</i> ”	
Yatırım		2			
Devlet tarafından destek		1			
Vergi indirimleri		1			
Toplumsal faktörler	Kardeş sayısı	6	Ö11: “ <i>Maalesef öğrencilerimizin çoğunun kardeş sayısı çok...</i> ”		
	İlgisiz aile	1			
Süreklilik	Vazgeçilmezlik	İleriki dönemlerde	3	Ö12: “ <i>Uzaktan eğitim süreçleri ileride üzerine katlayarak hayatımızın bir parçası olacaktır diye düşünüyorum. Ben bu süreçleri çok anlamlı buluyorum. Biz pandemi ile tanıştık tabii ama pandemi bitse bile devam edeceğiz...</i> ”	
		Desteklemeler	2		
		Hayatımızda sürekli	2		
		Derslerden uzak kalması yerine	1		
		Kurtarıcı	1		
		Ekstradan	1		
		Devam etmesi gereken bir sistem	1		
		İmkân	1		
		Atlatsak bile	1		
		Öğrenciler mağdur olmasın diye	1		
		Afet, olağanüstü durumlarda	1		
		Kar yağışında bile	1		

Tablo 2. (devamı)**Türk Milli Eğitimin Temel İlkelerine Yönelik Kodların Frekans Tablosu**

Tema	Kategori	Alt temalar	Kodlar	f	Katılımcı görüşlerinden alıntılar
Uzaktan eğitimin Türk Milli Eğitiminin Temel İlkelerine uygunluğunun değerlendirilmesi	Her yerde eğitim	Mekândan soyutlama	Tatillerde bile	1	Ö7: "Dünyanın her yerinde
			Bilgisayar başında	1	ulaşabileceğiniz bilgiler
	Eğitim hakkı	Faydalanma	Mekân sınırlılığı yok	1	mevcut...Mekân sınırlılığı yok.
			Arabada	1	İster arabada bunu anlatın,
			Sokakta	1	isterseniz sokakta bunu anlatın,
			Öğretimin nerede olursa olsun yapılması	1	ister parkta anlatın. İstedığınız yerde bunu anlatabiliyorsunuz
			Sınıfa gerek yok	1	mekân oluşturduğunuz sürece..."
			Evde	1	
			Öğrenebileceğimiz herhangi bir şey	1	Ö4: "Uzaktan eğitimde okula
			Hasta olan öğrenciler	1	gelemeyen hasta olan öğrenciler
Dileyen öğrenci	1	için ders verilebileceğini			
Çekingen öğrenciler	1	düşünüyorum..."			
Planlılık	Dönüşüm	Bireyselleştirilmiş eğitim	1		
		Öğretmen hazırlıklı olmalı	2	Ö8: "Hayatta insanın karşısına hiç beklemediği anda çok farklı	
		Öğretmen kendini geliştirmeli	1	durumlar çıkabiliyor. Bir öğretmen bunlara hazırlıklı	
Bilimsellik	Yenilik	Sağlıkçılarla birlikte düzenlenmeli	1	olmalı, hemen dönüşebilmeli, kendini bu konuda geliştirebilmeli..."	
		Teknolojiye uyum sağlama	2	Ö10: "Uzaktan eğitimde teknik olanakları önce eğitim sistemimize entegre etsek..."	
Yöneltilme	İstek	Öğrenmek isteyen	2	Ö4: "Uzaktan eğitim ileri seviyelerde öğrenmek isteyen öğrenciler için faydalı..."	

Türkiye'nin bölgesel anlamda sosyoekonomik yapısının altyapı, maddi gelir, kardeş sayısı açısından farklılaşması uzaktan öğretim sürecinden eşit oranda yararlanmanın önünde engel oluşturmuştur. Bu durum daha önceleri taşınabilir sistem, okul pansiyonları, ücretsiz yemek gibi fırsat eşitliği sağlayan destekleyici faktörlerden oluşurken uzaktan öğretimde internete dahi erişemeyen, bilgi iletişim teknolojilerine sahip olmayan öğrencilerle fırsat eşitliğini sağlamada yeni bir boyuta geçilmiştir. Buna rağmen internet erişimi ve teknolojik araçlara sahip olan öğrencilerin eğitim-öğretim sürecinden kopmaması, teknolojinin kullanımı, engelli/hasta öğrenciler için kolaylık sağlaması milli eğitimin temel ilkelerini doğrudan ya da dolaylı olarak desteklemektedir.

Ayrıca Tablo 1'deki yaşam boyu öğrenme, teknoloji entegrasyonu, öğretmenin değişimi, öğrenmeyi mekândan soyutlama ve bireyselleştirilmiş eğitim alt temaları sırasıyla Tablo 2'deki süreklilik, bilimsellik, planlılık, her yerde eğitim ve yöneltme ilkeleriyle yakından ilişkilidir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada uzaktan eğitimin gelecekte milli eğitim sisteminin temel yapı taşlarından olacağı ve ileriki süreçlerde yoğun bir şekilde kullanılacağı sonucuna ulaşılmıştır. Uygulamalı derslerin yüz yüze, teorik derslerin ise çevrim içi işlenerek harmanlanmış (hibrit) eğitimin yaygınlaşacağı ifade edilmiştir. Uzaktan eğitimle gönüllük esasının ortaya çıktığı ve bunun gelecekte küçük gruplarla bireyselleştirilmiş eğitime hizmet edeceği saptanmıştır. Uzaktan eğitimin öğrenme-öğretme süreçlerini mekândan soyutlayacağı, kar tatillerinde veya doğal afetlerde telafi edici olarak kullanılacağı, yazılımların/teknolojinin eğitime entegre edileceği, uzmanlaşmanın uzaktan eğitimle olacağı, yüz yüze eğitimin eksik yanlarının uzaktan eğitimle tamamlanacağı ve öğretmenlerin teknolojiyle niteliklerinin değişeceği sonucuna ulaşılmıştır. Akgün (2020) bir üniversitede 74 katılımcıyla yürüttüğü bir nitel çalışmada benzer şekilde gelecekte kullanılacak uzaktan eğitimin bireysel öğrenmeye katkı sunacağını, zaman/mekân rahatlığı oluşacağını, olağanüstü durumlarda kurtarıcı bir rol oynayacağını, teknolojinin ve yazılımların uzaktan eğitime entegre edileceğini, eksik kalan kısımların tamamlanmasında kullanacağını saptamıştır. Balaman ve Hanbay Tiryaki (2021) öğretmen görüşlerinin incelendiği çalışmada uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime bir alternatif oluşturduğunu saptamıştır. Daşcı Sönmez ve Cemaloğlu (2020) alanyazın taramasıyla uzaktan eğitimi tarihsel olarak ele aldıkları çalışmada benzer olarak okulda yüz yüze eğitimin aksamaması durumunda öğrenme sürekliliğini sağlamak amacıyla uzaktan eğitimin kullanılacağını vurgulamıştır. Bozkurt ve Sharma (2022) veri madenciliği ve analitik yaklaşımla yürüttükleri çalışmada teknoloji entegrasyonu ve öğretmen niteliklerinin değişimi sonuçlarıyla benzer olarak dijital dönüşüm bağlamında kurumların yenilikçi teknolojilerle donanması, sadece teknolojinin eğitime adapte edilmesini değil aynı zamanda bireylerin dijital yetkinliklerinin, okuryazarlıklarının ve becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini saptamıştır. Huang vd. (2020) Çin'deki uzaktan eğitime geçişi ele aldıkları rehber niteliğindeki kitapta uzaktan eğitimin öğrenmeyi mekândan soyutlayacağı, bireyselleştirilmiş eğitime hizmet edeceği ve eğitim sisteminin vazgeçilmez bir parçası olacağı sonucuyla benzer olarak zaman/mekân bağımsızlığı sayesinde esnek öğrenme modelinin ortaya çıktığını, öğrenenlerde öz yönetim, sorumluluk duygularının geliştiğini ve mevcut eğitim

sistemlerinin tüm bunlardan etkilenecek uzun vadede kullanılacağını saptamıştır. Araştırma sonuçları ve yerli/yabancı literatürdeki araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde uzaktan eğitimin farklı yoğunluklarda (hibrit, çevrimiçi vb.) ve işlevlerde (tamamlayıcı, telafi edici vb.) kullanılacağı, farklı amaçlar (yetişkin eğitimi, uzmanlaşma vb.) için küresel çapta ve Türk milli eğitim sisteminde varlığını sürdüreceği görülmektedir.

Temel ilkeler açısından bölgesel olarak altyapı sorunlarının oluşmasından, araç-gereç/internet eksikliğinden, maddi sıkıntılardan, çocuk işçilerin olmasından, öğrencilerin aynı evde yaşadığı çok sayıda okuyan kardeşleri olmasından dolayı fırsat eşitsizliği oluştuğu ve devletin buna yönelik tablet dağıtımını, maddi destek ve vergi indirimleri yapmasının gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Tedmem (2022) raporunda uzaktan eğitimde yaşanan ev koşullarından dolayı öğrenciler arasındaki fırsat eşitsizliklerinin artması sonucu benzer olarak ilgisiz aile ve aynı evdeki kardeş sayılarının fazla olmasının fırsat eşitliğinin önündeki engeller olduğu sonucuyla uyushmaktadır. Sezgin ve Fırat (2020) bir durum çalışmasıyla uzaktan eğitimi inceledikleri çalışmada benzer olarak fırsat eşitsizliğinin bilgi iletişim teknoloji araçlarına sahip olmamaktan ve ailelerin maddi gelir açısından sosyoekonomik dengesizliklere sahip olmamasından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca mevsimlik işçiler gibi dezavantajlı grupların diğerleriyle uzaktan eğitimden eşit derece yararlanmadığı sonucu Kahta'daki çocuk işçilerin uzaktan eğitimden geri kalmasıyla benzeşmektedir. Pellegrini ve Maltinti (2020) İtalya'da uzaktan eğitimde ailelerin gelir dağılımını dengesizliği ve öğrencilerin teknolojik alet yoksunluğu nedeniyle fırsat eşitsizliği oluştuğunu ve devlet destekli yardımlarla öğrencilere teknolojik alet satın alındığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durum, araştırmadaki uzaktan eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik tablet yardımı, devlet desteği ve yatırım yapılmasını içeren siyasi faktörlerle benzeşmektedir. Bozkurt'un (2020a) çalışmasında Türkiye'deki uzaktan eğitimde altyapı sorunlarının dijital bölünmeye yol açtığı sonucu araştırmanın altyapı sorunlarından dolayı fırsat eşitsizliği oluştuğu sonucuyla örtüşmektedir. Chirinda, Ndlovu ve Spangenberg (2021) uzaktan eğitimde öğretmen görüşlerini inceledikleri çalışmada Afrika'da gelir dengesizliği nedeniyle fırsat eşitsizliği oluştuğunu saptamıştır.

Uzaktan eğitimin fırsat eşitsizliğini belirgin hale getirmesine rağmen araştırmada aynı zamanda uzaktan eğitimin kullanılarak eğitim-öğretimin devam etmesi süreklilik ilkesine, öğrenme-öğretme süreçlerinin mekândan bağımsız hale gelmesinin her yerde eğitim ilkesine, hasta/çekingen/engelli öğrenciler için kullanılmasının eğitim hakkı ilkesine, öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik gelişimlerinin planlılık ilkesine, teknoloji kullanımının bilimsellik ilkesine ve öğrenme isteği olan öğrenciler için yöneltme ilkesine hizmet ettiği sonucuna

ulaşmıştır. Benzer olarak Atik (2020) öğretmen görüşlerini incelediği çalışmada uzaktan eğitimin engelli, hasta öğrenciler için esneklik sağladığını saptamıştır. Altıntaş Yüksel (2021) ve Cantürk ve Cantürk (2021) benzer olarak zorunlu uzaktan öğretim sayesinde eğitimin kesintiye uğramadan devam ettiğini belirtmiştir. Aulia ve Batubara (2021) uzaktan eğitimin öğretim sürecini mekândan soyutladığını, Bozkurt (2020b) metaforlarla uzaktan eğitime yönelik algıları açığa çıkardığı nitel çalışmada benzer olarak uzaktan eğitime her yerden ulaşılabilmenin faydalılık sağladığını saptamıştır. Süğümlü (2021) uzaktan eğitime yönelik öğretmen görüşlerini incelediği çalışmada öğrencilerin sorumluluk duygusunun geliştiğini saptamıştır ve bu durum uzaktan eğitimin öğrencilere öğrenmede etkin roller vererek yönelttiğini göstermektedir. Hebecci, Bertiz ve Alan (2020) benzer olarak uzaktan eğitimde teknoloji kullanımının eğitim-öğretim sürecinde faydalı olduğunu saptamıştır. Bakioğlu ve Çevik (2020) uzaktan eğitimle birlikte öğretmenlerin teknolojiyi olumlu yönde kullanıp mesleki gelişimlerini sağladığını vurgulamıştır. Özcan ve Çalışkan (2020) Türkiye’de öğrencileri yöneltme amacıyla detaylı bir program hazırlanarak bu ilkenin sadece okullara özel değil bölgeler açısından da dikkate alınmasını önermiştir. Bu araştırmanın sonuçları ve literatürdeki araştırmanın sonuçları incelendiğinde uzaktan eğitim, öğretme-öğrenme süreçlerinden kopmamayı sağlayarak sürekliliği, öğrenmeyi mekândan soyutlayarak her yerde öğrenmeyi, otonom öğrencileri yöneltmeyi, öğretmenlerin mesleki eğitimlerinde kullanılması planlılığı, eğitimde teknoloji entegrasyonu bilimselliği, engelli bireylerin eğitim-öğretim hakkını destekler niteliktedir.

Katılımcıların bu tür krizleri yönetmek veya baş edebilmek için beklentileri/önerileri kabaca iki ana gruba ayrılmıştır. Halihazırda yetiştirilen öğretmen adaylarının kaçınılmaz olarak uzaktan eğitim ile ilgili bazı dersleri almaları, istihdam edilenlerin ise öğretmen kaynaklı eşitsizlikleri en aza indirmek için hizmet içi eğitime tabi tutulmaları ve müfredatların ihtiyaten uzaktan eğitime dönüştürülmüş formlarının yedekte tutulması gerekmektedir. Yazarlar, bu çalışmanın farklı yöntemle, katılımcı büyüklüğüyle ve bölgelerde yapılması durumunda oldukça çeşitli sonuçlar doğurabileceğine inanmaktadırlar.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akgün, A.İ. (2020). COVID-19 sürecinde acil durum uzaktan eğitimi yoluyla verilen muhasebe eğitimine yönelik öğrenci görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(4), 208-236.

- Altıntaş Yüksel, E. (2021). Sınıf öğretmenlerinin Covid-19 salgını sürecinde çevrim içi ders-uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi. *Ulakbilge*, 57 (2), 291–303.
- Atik, A. D. (2020). Fen Bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı: Bir metafor analizi. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 148-170.
- Aulia, N., & Batubara, R. W. (2021). Teachers' Perception towards online English learning using distance education system at rural schools area, Thailand. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(1), 338–347.
- Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129.
- Balaman, F. ve Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona Virüs (Covid-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 52-84.
- Bozkurt, A. (2020a). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *AUAd*, 6(3), 112-142.
- Bozkurt, A. (2020b). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi sırasında ilköğretim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik imge ve algıları: Bir metafor analizi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-23.
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2022). Digital transformation and the way we (Mis)interpret technology. *Asian Journal of Distance Education*.
- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., ... Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>
- Brinkmann, S. (2013). *Qualitative Interviewing*. Oxford University Press.
- Canpolat, U. & Yıldırım, Y. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin COVID-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7(1), 74-109

- Cantürk, G. ve Cantürk, A. (2021). İngilizce öğretmenlerinin Covid-19 küresel salgını sürecinde gerçekleştirdikleri uzaktan eğitim deneyimleriyle ilgili görüşlerinin metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 3(1), 1-38.
- Chen, T., Peng, L., Yin, X., Rong, J., Yang, J. & Cong, G. (2020). Analysis of user satisfaction with online education platforms in China during the Covid-19 pandemic. *Healthcare*, 8(3), 200. <https://doi.org/10.3390/healthcare8030200>
- Chirinda, B., Ndlovu, M. & Spangenberg, E. (2021). Teaching mathematics during the COVID-19 Lockdown in a context of historical disadvantage. *Educ. Sci.* 11, 177.
- Clayman, S.E. & Maynard, D.W. (1994). 'Ethnomethodology and conversation analysis', in P. ten Have and G. Psathas (eds). *Situated Order: Studies in the Social Organization of Talk and Embodied Activities*. University Press of America, pp. 1–30.
- Creswell, J.W. & Poth, C.N. (2018). *Qualitative Inquiry and Research Design Choosing Among Five Approaches*. (3rd Edition). Sage Publications, Inc.
- Daşcı Sönmez, E. ve Cemaloğlu, N. (2021). Okullaşma sürecinde uzaktan evde eğitime geçiş. *İnsan ve İnsan*, 8(27), 63-82.
- Demir, F., Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi, Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim*, 273-292.
- Dempsey, M. & Burke, J. (2021). Lessons learned: The experience of teachers in Ireland during the 2020 pandemic. Maynooth University. <https://mural.maynoothuniversity.ie/13914/>, Erişim tarihi: 5.04.2022.
- Dey, I. (1993). *Qualitative Data Analysis. A User-Friendly Guide for Social Sciences*. Routledge.
- Doghonadze, N., Aliyev, A., Halawachy, H., Knodel, L., & Adedoyin, A. S. (2020). The degree of readiness to total distance learning in the face of Covid-19-teachers' view (Case of Azerbaijan, Georgia, Iraq, Nigeria, UK and Ukraine). *Journal of Education in Black Sea Region*, 5(2), 2-41.
- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., & Allen, S. D. (1993). *Doing Naturalistic Inquiry: A Guide To Methods*. Sage.

- Gul, R., & Khilji, G. (2021). Exploring the need for a responsive school curriculum to cope with the Covid-19 pandemic in Pakistan. *Prospects*, 1-20.
- Gür Erdoğan, D. ve Ayanoglu, Ç. (2021). Covid-19 pandemi döneminde eğitim programlarının uzaktan eğitimde EBA platformu yoluyla uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 28, 100-128.
- Han F., Demirbilek, N. & Demirtaş, H. (2021). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin koronavirüs (Covid-19) salgını sürecinde yürütülen uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 10(3), 1168-1193.
- Hebecci, M. T., Bertiz, Y., & Alan, S. (2020). Investigation of views of students and teachers on distance education practices during the Coronavirus (COVID-19) Pandemic. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 4(4), 267-282.
- Huang, R.H., Liu, D.J., Tlili, A., Yang, J.F., Wang, H.H., vd... (2020). Handbook on facilitating flexible learning during educational disruption: The Chinese experience in maintaining undisrupted learning in Covid-19 outbreak. Smart Learning Institute of Beijing Normal University. <https://iite.unesco.org/news/handbook-on-facilitating-flexible-learning-during-educational-disruption/> Erişim tarihi: 3.04.2022.
- Karakaya, F., Adıgüzel, M., Üçüncü, G., Çimen, O. & Yılmaz, M. (2021). Teachers' views towards the effects of Covid-19 Pandemic in the education process in Turkey. *Participatory Educational Research*, 8(2), 17-30.
- Karasar, N. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kavuk, E. & Demirtaş, H. (2021). Covid-19 Pandemisi sürecinde öğretmenlerin uzaktan öğretimde yaşadığı zorluklar. *E-Uluslararası Pedagoji Dergisi (e-upad)*, 1(1), 55-73.
- Kilit, B. ve Güner, P. (2021). Matematik derslerinde web tabanlı uzaktan eğitime ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 85-102.
- Kirk, J. & Miller, M.L. (1986) *Reliability and Validity in Qualitative Research*. Sage.

- Lepp, L., Aaviku, T., Leijen, I., Pedaste, M. & Saks, K. (2021). Teaching during Covid-19: The decisions made in teaching. *Educ. Sci.* 11, 47.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage.
- Lindner, J., Clemons, C., Thoron, A., & Lindner, N. (2020). Remote instruction and distance education: A response to Covid-19. *Advancements in Agricultural Development*, 1(2), 53-64.
- McMillan, J. H. (2015). *Fundamentals of Educational Research*. (7. Ed.). Pearson.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Sage.
- Müller, L.-M., & Goldenberg, G. (2020). Education in times of crisis: Teachers' views on distance learning and school reopening plans during Covid-19. https://my.chartered.college/wp-content/uploads/2020/07/EducationInTimesOfCrisisII_20200708_final.pdf Erişim tarihi: 5.04.2022.
- Oliveira, M.M.S. de, Penedo, A.S.T., & Pereira, V.S. (2018). Distance education: advantages and disadvantages of the point of view of education and society. *Dialogia*, 29, 139–152.
- Özcan, C. & Çalışkan, İ. (2020). Eğitimde yöneltme sorunsalı: Türkiye için bir yol haritası önerisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 46-58.
- Patton, M. Q. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. Sage.
- Pellegrini, M., & Maltinti, C. (2020). “School Never Stops”: Measures and experience in Italian schools during the Covid-19 Lockdown. *Best Evidence of Chinese Education*, 5(2), 649–663.
- Rasmitadila, Rusmiati, A. R., Reza, R., Achmad, S., Syaodih, E., Nurtanto, M., Sultan, A., Riana, A., & Tambunan, S. (2020). The perceptions of primary school teachers of online learning during the Covid-19 pandemic period: A case study in Indonesia. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 7(2), 90-109.
- Resmî Gazete, 24 Haziran 1973, Sayı: 14574, s.5101.
- Sezgin, S. ve Fırat, M. (2020). Covid-19 pandemisinde uzaktan eğitime geçiş ve dijital uçurum tehlikesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(4), 37-54.
- Shim, T. E., & Lee, S. Y. (2020). College students' experience of emergency remote teaching due to COVID-19. *Children and youth services*

review, 119, 105578. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105578>,
Erişim tarihi: 5.04.2022.

- Sormunen, E. (2021). *The Role of Educational Technology in Upper Secondary School: Experiences and Views of English Language Teachers on Distance Teaching*. University of Jyväskylä.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage.
- Sügümlü, Ü. (2021). A case study on teaching Turkish through distance education. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 8(1), 174-190.
- Süral, İ. (2015). Açık ve uzaktan öğrenmede teknolojik altyapının oluşturulması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 81-95.
- Şen, S. ve Yıldırım, İ. (2019). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- TEDMEM. (2022). *2021 Eğitim Değerlendirme Raporu* (TEDMEM Değerlendirme Dizisi 8. Türk Eğitim Derneği.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2018). *Case Study Research: Design and Methods* (6. Ed.). Sage.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: It can be seen that social, economic, educational, global and demographic factors have shaped and changed distance education throughout history. However, countries were forced to use distance education globally during pandemic. It was also applied in Turkey. Continuity, which is one of the basic principles of Turkish National Education, has been applied in compulsory distance education in order not to disrupt the education-teaching process during the pandemic (Resmî Gazete: 14574). However, this has revealed a situation that is directly or indirectly collided with the Basic Principles of Turkish National Education, especially equal opportunity, the right to education and social justice (Bozkurt, 2020a). This study purports 16 participant teachers' opinions of compulsory distance education in terms of the future of distance education and the basic principles of Turkish national education.

Instrumentation: After the aim of the study had been decided, the literature was scanned and internalized by the researcher widely. Subsequently, the first prototype of the semi-structured interview form was comprised with the help of expert view and tested with a voluntary participant. Ultimately, the interview form took its final version through reapplication to the expert view. The final version of the form consisted of 2 open-ended questions addressing directly to the aim of the study. It helped to elicit teachers' opinions as clearly as possible.

Participants: 16 participant teachers working at a state high school in Kahta/Adıyaman were included on voluntary basis in this study. All the participants contributed to the study in terms of acquiring sufficient data to analyze.

Data collection and analysis: Interviews were transcribed simultaneously with the each participant. Ö1, Ö2, Ö3, ..., Ö16 codes were given to guarantee participants' privacy. Both descriptive and content analysis were used in this stage until no more codes were acquired. Two tables were formed to help readers see and compare the findings with one another. Quotations from the participants were also included in the tables to increase reliability of the research.

Findings and implications: All the participants think that distance education will be indispensable part of Turkish education system. It has been also found that blended learning will be used highly in the future as a supportive or complementary tool along with face to face learning. One participant thinks that theoretical subjects will be lectured in face to face classrooms while applied ones will be lectured online. It has been also reported that distance education will serve individual learning and lifelong learning. Three participants stated that distance education will be used as a compensatory tool on special occasions like snow holiday. It has been reported that technology integration is a must for future of distance learning. Two participants reported that distance education will be used in specialization. One participant highly advocates that the qualifications of a teacher will somehow change according to his/her adaptation to the technology in the future. All the participants stated that there was no equal opportunity among students during compulsory distance education. The students living in the village and having inappropriate infrastructure conditions during compulsory distance education were reported as the most disadvantageous in terms of geographical factors. Family income, lack of internet/tools and child labour were the economic reasons in unequal opportunity. Investment, tax cut and tablet distribution were the political aspects of the issue. Six participants regarded high number of siblings, which is a social factor, as a drawback in equal opportunity. However, compulsory distance education helped to engage in education-teaching process

and served the continuity principle. It has been found that space independence was a facilitator in terms of education everywhere principle. It has been also found that compulsory distance education was a promoter for disabled/sick students and this served right to education principle. Three participants reported that teacher development in digital skills and health care involvement in the process served the planning principle. Two participants regard technology use as a facilitator in scientificness. It has been also stated that distance education served the guide principle for the students who want to learn further.

Conclusion and Discussion: It has been concluded that blended learning, lifelong learning, individual learning, specialization and technology integration will be indispensable part of distance education in the future. Furthermore, distance education will function as a supportive, complementary and compensatory to face-to-face education in the near future. It has been also concluded that there was no equal opportunity between students on account of geographical, economical, political and social factors. However, compulsory distance education gave an opportunity for continuity principle. Besides, all the students including disabled/disadvantaged ones were able to access to education from home thanks to space independence and this helped a right to education principle despite pandemic.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62013>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	21.03.2022	Submitted date
Kabul tarihi	07.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Düzen, C. (2022). Balkanlarda Tarihi Bir Karakter: Berkofça Ayanı Yusuf Ağa ve Faaliyetleri (1805-1817), *Journal of History School*, 58, 1619-1650

**BALKANLARDA TARİHİ BİR KARAKTER: BERKOFÇA AYANI
YUSUF AĞA VE FAALİYETLERİ (1805-1817)****Cem DÜZEN¹****Öz**

18 ve 19. yüzyıl Osmanlı tarihinde Ayanlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda uzun yıllar merkezi otoritenin karşısında yerel direniş gösterebilen güç odakları olmuşlardır. 1806 yılındaki Edirne Vak'ası, özellikle Balkanlar'daki Ayanlar'ın merkezi otorite karşısında ne denli etkin olduğunun ispatı olmuştur. Ancak aynı dönemler merkezi otoritenin talimatları doğrultusunda görevini ifa eden Ayanlar da mevcuttur. Bu Ayanlar arasında Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın adı hemen göze çarpmaktadır. Yusuf Ağa, Aydos'ta doğmuş ve gençliği Pazvandoğlu Osman'ın hizmetinde Vidin şehrinde geçmiştir. Pazvandoğlu Osman'ın referansı ile Berkofça Ayanı olmuş ve onun himayesinde görevini sürdürmüştür. Ancak Yusuf Ağa'nın birey olarak ortaya çıkışı Pazvandoğlu Osman Paşa'nın 1807 yılında vefatı sonrasındadır. Zira bu tarih itibariyle bağımsız karar alabilen ve aldığı kararları çekinmeden uygulayan bir Ayan olarak tarih sahnesine bulunacaktır. Bu makalede özellikle doküman analizi tekniği kullanılarak Yusuf Ağa'nın 1805-1817 yılları arasındaki Berkofça Ayanlığı görevine odaklanılmaktadır. Nitekim bu dönem, Yusuf Ağa'nın nispeten uzun sürecek siyasi hayatında politik bir duruş kazandığı zaman aralığıdır. Bu bağlamda 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, İdris Paşa İsyanı, Krayova Muhafızlığı ve Hezargrad Ayanı Hasan Ağa olaylarında merkezi otoritenin yanında takındığı politik tavır, Yusuf Ağa'yı Bâbiâli'nin bölgede en güvendiği karakterlerden birine dönmüştür. Bu güven ise onun hayatında Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'dan Yusuf Paşa'ya geçen kapının açılmasında en büyük amildir. Makalede Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın Balkanlar'daki siyasi konjonktüre dayanan yükseliş tarihsel perspektifte ele alınarak Osmanlı Ayanlık tarihine katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayan, Balkan, Berkofça, Pazvandoğlu Osman, Yusuf Ağa.

¹ Arş. Gör. Dr. İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cemduzen@aydin.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0761-5158

A Historical Character in the Balkans: Yusuf Agha the Ayan of Berkovitza and His Activities (1805-1817)

Abstract

Ayans occupies an important place in the Ottoman history of the 18th and 19th centuries. In this direction, they have been power centers that have been able to show local resistance against the central authority for many years. The Edirne Incident in 1806, proved how effective they were against the central authority. However, there are also Ayans who performed their duties in line with the instructions of the central authority in the same period. Among these Ayans, Yusuf Agha's name immediately stands out. Yusuf Agha was born in Aydos and spent his youth in the city of Vidin in the service of Pazvandoglu Osman. With the reference of Pazvandoglu Osman, he became Ayan of Berkovitza and continued his duty under his auspices. However, Yusuf Agha emerged as an individual after the death of Pazvandoğlu Osman Pasha in 1807. Because as of this date, he will appear on the stage of history as an Ayan who can make independent decisions and implement his decisions without hesitation. This in article, specially by using the document analysis technique focuses on Yusuf Agha's Ayan of Berkovitza duty between 1805 and 1817. As a matter of fact, this period is the time period in which Yusuf Agha gained a political stance in his relatively long political life. In this context, the political attitude he took with the central authority in the 1806-1812 Ottoman-Russian War, İdris Pasha Uprising, Kraiova Guard and Ayan of Hezargrad Hasan Ağa events turned Yusuf Agha into one of the most trusted characters of the central government in the region. In this article, Ayan of Berkovitza Yusuf Ağa's rise based on the political conjuncture in the Balkans is handled in a historical perspective and aims to contribute to the history of Ottoman Ayan.

Keywords: Ayan, Balkan, Berkovitza, Pazvandoglu Osman, Yusuf Agha.

GİRİŞ

Ayan kelimesi; Arapça göz anlamına gelen ayn kelimesinden türemekle birlikte aynı zamanda eşraf, vücûh ve erkan ile eş anlamlıdır.² Osmanlı Devleti içinde kökleri XV. yüzyıla kadar dayanan Ayanlar takip eden yüzyıllarda güçlerini kademeli olarak arttırmayı başarmışlardı.³ Esasında bu başarının arka planında ise imparatorluğun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik faktörler temel etkendi. Nitekim XVII. yüzyıl itibariyle Osmanlı toprak yapısının bozulması ve buna mukabil malî durumunda yaşanan olumsuz değişim, Ayanların özellikle

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 120.

³ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara 1977, s. 22.

iltizam sistemiyle bölgesel güç olarak ortaya çıkmasına sebep oldu⁴ İmparatorluk içindeki Ayanlık müessesesi özellikle XVIII. yüzyıl itibariyle kayda değer bir gelişim göstermiştir. Nitekim bahse konu yüzyılın ikinci yarısında Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Ayanlık seçimlerine bir düzen getirme çalışmaları dikkat çekmektedir. Yeni düzenlemeler çerçevesinde bölgedeki valiler, Ayan seçimine müdahil olmayacak ve Ayan seçilen kişi ise doğrudan Sadrazam'dan alacağı bir tasdik mektubu neticesinde göreve başlayacaktı.⁵ Ancak 1768 tarihinde Rusya ile başlayan savaş, Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Ayanlık müessesesine dair uygulamaya çalıştığı yeniliklere fırsat vermedi. Zira atama işlemlerinde bölge ve merkez arasında yaşanacak bürokratik süreç, Ayanın seçileceği bölgeyi olumsuz etkileyeceği düşünülerek iptal edildi. Böylelikle Ayanlık seçimi tekrardan eskisi gibi serbest bırakıldı. XVIII. yüzyılın sonları özellikle Balkan coğrafyasında birbiri ardına güç odağı olarak ortaya çıkan Ayanlar, merkezi otoritenin bölgede tesis edilebilmesi karşısındaki en büyük engellerden birisini teşkil etmekteydi. Nitekim tarihe II. Edirne Vak'ası olarak geçecek olan Kadı Abdurrahman Paşa komutasındaki Nizam-ı Cedîd askerlerinin Edirne'den öteye geçememesinin arka planında Balkanlar'daki Ayanların kararlı duruşları olduğu bir gerçektir.⁶ Bu husus Ayanların yüzyıllar içinde bölgelerinde ne denli kudretli bir noktaya geldiğinin de göstergesidir. İmparatorluğun değişik bölgelerinde Ayanlık müessesesi yüzyıllar boyunca kademeli şekilde işlerlik kazanmışken özellikle Balkan coğrafyasında bulunan Ayanların zaman içinde birer erk olarak ortaya çıkması, ülkenin diğer bölgelerindeki Ayanlardan farklı olmuştur.

Balkanlar'daki Ayanlar; ülkenin diğer kısımlarında bulunan muadillerine nazaran bireysel yetenek ve güçleri çerçevesinde bu payeyi elde etmeye muvaffak olmuşlardır. Zira Balkanlar'da bulunan Ayanların pek az kısmı köklü bir hanedan ve soya dayanmaktadır.⁷ Ayanlar çağının en kudretli temsilcileri olan Alemdar Mustafa, Tepedelenli Ali ve Pazvandoğlu Osman gibi karakterler dahi köklü bir geçmişten ziyade bireysel yetenekleri sayesinde mevkilerini elde etti. Bu durum Balkan Ayanlarının karakteristik özelliklerinin saptanılabilmesi bakımından da ip uçları vermektedir. Bu minvalde çalışmanın konusu olan Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın arka planını okuyabilmek de bir noktada kolaylaşacaktır. Ayrıca

⁴ Özcan Mert, *Ayan, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1991, C. 4, s. 196; Feridun Emecen, Doğu Karadeniz'de Ayanlık: Tirebolulu Kethudazade Mehmed Emin Ağa, *Belleten*, 2001, C. 65, S. 242, s. 194.

⁵ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, Tokyo 1982, s. 74.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa, *Belleten*, 1971, C 35, S 138, s. 281.

⁷ Nagihan Üstündağ Demir, Ayanlık Kurumunun Gelişimi ve Anadolu ile Balkan Coğrafyasındaki Farklılıkları Üzerine Bir Değerlendirme, *Current Research in Social Sciences*, 2018, C 4, S 1, s. 34.

Yusuf Ağa, Balkanlar'daki Ayanlık müessesesinin nasıl işlediğine dair özel örneklerden biridir. Bugüne kadar Yusuf Ağa üzerine bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple onun hakkında var olan bilgi, literatüre tesadüf etmiş birkaç satırdan ibarettir. Ancak devletin en kaotik dönemine tanıklık etmiş bir yerel erk olarak Yusuf Ağa'nın siyasi hayatı incelemeye muhtaçtır. Bu bağlamda Yusuf Ağa'nın Ayanlık faaliyetleri dönemin siyasi atmosferinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle akademik çalışmaya dahil edilmiştir.

I. Bâbiâli ve Pazvandoğlu Osman Arasındaki Nüfuz Sahası: Berkofça

Berkofça,⁸ tarih boyunca geçiş güzergâhı üzerinde bulunuyor olması sebebiyle stratejik önemini her daim sürdürmüş bir mevkiidir. Özellikle XIV. yüzyıl sonları itibari ile Osmanlı Devleti sınırları içine giren bu kent, ardından gelen yüzyıllar içinde kayda değer bir gelişim gösterdi. Ancak Kırcalı bölgesinde XVIII. yüzyıl sonlarında başlayan dağlı eşkıyasının yıkıcı faaliyetleri, kentin kaderini ve istikbalini büyük oranda etkiledi. Berkofça, bu dönem dağlı eşkıyasının yoğun faaliyet sahası içinde bulunması sebebiyle ağır tahribata uğradı.⁹ 1795 yılı itibariyle Vidin'de müstakil bir kuvvet olarak ortaya çıkan Pazvandoğlu Osman,¹⁰ dağlı eşkıyasının hamisi konumunda bulunmaktaydı.¹¹ Bu durum Bâbiâli tarafından da biliniyordu. Bundan dolayı Pazvandoğlu Osman'ın yok edilmesi için bölgeye üst üste fermanlar yollandı.¹² Ancak Bâbiâli, Pazvandoğlu Osman'ı ortadan kaldırmak için öncelikle onun üs olarak kullandığı birtakım mahallerin ele geçirilmesi gerektiğinin de farkındaydı.

Pazvandoğlu Osman'ın bölgedeki mühim üslerinden birisi de Berkofça idi.¹³ Nitekim Berkofça'ya bağlı köylerin idaresine komutası altında bulunan eşkıya ya da askeri subaşı olarak tayin etmiş ve bölgeyi her açıdan egemenliği altına almış durumdaydı.¹⁴ Bâbiâli, Berkofça'nın Pazvandoğlu Osman için ne derece önem arz ettiğinin farkındaydı. Zira Rumeli Valisi Mustafa Paşa'nın bu

⁸ “Berkovitza” ya da Bulgarca “Berkovica”, Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara 2017, s. 109.

⁹ Machiel Kiel, Berkofça, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 5, İstanbul 1992, s. 510.

¹⁰ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, Ankara 1999, s. 120; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, C. I, İstanbul 2009, s. 107.

¹¹ Micheal Palariet, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, çev. Ayşe Edirne, İstanbul 2000, s. 42.

¹² BOA, *AE, III. Selim*, 127/7733; BOA, *AE, III. Selim*, 284/16571.

¹³ Meryem Kaçan vd, *Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806) Rusçuk Ayanı*, İstanbul 2009, s.72.

¹⁴ BOA, *HAT*, 70/2948. Bu sırada Belgrad'da da birtakım huzursuzluklar ortaya çıkmaya başladı. Belgrad muhafızı Mustafa Paşa, şehirde huzursuzluk çılgan yamakları kent dışına çıkarmasıyla yamakların yeni adresi Berkofça oldu. Böylelikle Pazvandoğlu Osman ve dağlı eşkıyası ile birleşen Belgrad yamakları, Berkofça üzerindeki tahakkümü arttırarak bölgedeki kaotik durumu daha da ağırlaştırdı. Bkz: BOA, *C. ZB*, 32/1565.

konuda İstanbul'a gönderdiği rapor tüm gerçekleri gün yüzüne çıkarıyordu.¹⁵ Bu sebeplerle Bâbîâli'nin Pazvandoğlu Osman üzerine düzenleyeceği harekâta Berkofça öncelikli konumda bulunmaktaydı.

Bâbîâli'de yapılan meşveretlerle isyan eden Pazvandoğlu Osman'ın üzerine Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın gönderilmesi kararlaştırıldı.¹⁶ Başkente yapılan plana göre Vidin şehri, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa tarafından kuşatılırken Berkofça da Rumeli Valisi Mustafa Paşa'nın organize edeceği harekâtle etkisiz duruma getirilecekti. Bu doğrultuda Rumeli Valisi Mustafa Paşa, harekâta başlamadan önce Berkofça'ya casus sokup, şehrin genel durumu hakkında bilgi toplamayı ihmal etmedi. Ancak casuslarından Mustafa Paşa'ya gelen bilgiler iyi değildi. Mustafa Paşa'ya gelen bilgiye göre Pazvandoğlu Osman, hatırı sayılır bir kuvveti Berkofça'ya göndermiş ve kentin savunmasını kuvvetlendirmişti. Bu durum Mustafa Paşa için oldukça can sıkıcıydı. Zira mevcut durumda dahi eşkiyanın Berkofça'daki tahakkümü ortadayken şimdi ise takviye kuvvetlerle şehrin savunması güçlendirilmekteydi. Aslında Pazvandoğlu Osman bu noktada stratejik olarak hareket ediyordu. Nitekim Berkofça'nın savunması ne kadar kuvvetli olursa merkezi kuvvetler oyalayarak muharebenin uzamasına neden olacaktı. Bu durum ise kuşkusuz Vidin üzerine gelecek birliklerin yıpranmasına sebep olacağı gibi Vidin'e yapılacak taaruzun potansiyelini de etkileyecekti. Rumeli Valisi Mustafa Paşa da bu nedenle Berkofça'daki asilerin daha da kuvvetlenmesine imkân sağlamak istemiyordu. Bundan dolayı Berkofça'ya göndermek için Sofya'da; sekban, piyade ve süvari kuvvetlerinden birlikler oluşturmaya gayret etti. Ancak bir araya getirdiği kuvvetleri yola çıkarmadan önce Karslı Ali Ağa'yı, maiyetindeki birliklerle Berkofça'ya öncü kuvvet olarak gönderdi.

Mustafa Paşa, Berkofça üzerine yapılacak harekâtın yanında Plevne'nin de asilerin elinden alınması gerektiğinin farkındaydı. Zira 1798 itibariyle asilerin eline geçen Plevne, Rusçuk dolaylarından Berkofça'ya gelecek birliklerin güzergâhı üzerinde bir engel olarak bulunuyordu. Mustafa Paşa, bu hususun da ortadan kaldırılması için Çirmen mutasarrıfı Silahtar Hüseyin Paşa komutasında ayrı bir birliği 3 Şubat 1798 tarihinde Plevne üzerine sevk etti.¹⁷ Bu sırada

¹⁵ Mustafa Paşa, Berkofça'nın Pazvandoğlu Osman'a maddi bir dayanak olduğunu belirterek; eğer Pazvandoğlu Osman üzerine bir harekât gerçekleştirilecekse ilk hedefin Vidin'den ziyade Berkofça olması gerektiğine dair uyarıyordu. Nitekim olası bir harekâta Berkofça'nın muhakkak devlet kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi gerektiğini özellikle vurguluyordu. Bkz: BOA, *TSMA.e*, 866/4.

¹⁶ Standford Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, çev. Hür Güldü, İstanbul 2008, s. 321; BOA, *C. DH*, 17/846.

¹⁷ BOA, *HAT*, 60/2675. Plevne, Hüseyin Paşa kuvvetlerinin yanında Osman Paşa kuvvetleri tarafından da taaruza uğramaktaydı. Osman Paşa, Zıştovi'yi asilerden temizledikten sonra

Mustafa Paşa'nın komutasında Pazarcık'ta bulunan başka bir kol ise 12 Şubat 1798 tarihinde Berkofça üzerine harekete geçti.¹⁸ Aynı zamanda Şehirköy muhafızı Sirozlu İsmail Bey'e de Berkofça'daki asiler üzerine hareket etmesi için emir gönderildi.¹⁹ Sofya'dan harekete geçmiş olan Karslı Ali Ağa Berkofça yolu üzerindeki Ormanlı'ya geldiğinde karargâhına İvraca'dan önemli bir istihbarat ulaştı. Gelen bilgiye göre İvraca'da bulunan asilerin lider kadrosu Pazvandoğlu Osman'a destek için Vidin'e gitmişti. Bu durum Berkofça'ya hareket halinde olan ordu için İvraca'nın da kurtarılması hususunda önemli bir fırsat doğurdu. Zira Berkofça'ya hareket eden ordunun içinde İvraca Ayanı Mehmed Bey ve maiyetinde İvracalı olan kalabalık bir binbaşı grubu vardı. Ani gelişen bu durum karşısında İvracalı askerler öncelikle asilerden kendi memleketlerini kurtarmak istedi. Karslı Ali Ağa, askerlerin de taleplerini değerlendirerek Berkofça'dan önce İvraca'ya hareket etmeyi uygun gördü. Bu minvalde hareket eden ordu kısa sürede asileri temizleyerek İvraca'yı kurtardı.²⁰ Böylelikle ordunun Berkofça'ya hareketinin önünde bir engel kalmadı. İvraca'nın kaybedilmesi ve Karslı Ali Ağa komutasındaki birliklerin Berkofça'ya bir saat mesafedeki Hacılar mahallesine ulaşması, kenti savunma hazırlıklarına devam eden asiler üzerinde psikolojik bir baskı yarattı. Bu baskı neticesinde asilerin Berkofça'yı savunma azimleri çöktü. Böylelikle asiler, üzerlerine gelen birliklere karşı direnç gösteremeyeceğini düşünerek Berkofça'yı boşaltarak Vidin'e firar etti. Asilerin Berkofça'yı terk etmesinin ardından şehir uleması hızlı bir şekilde Hacılar mahallesine gelip, Karslı Ali Ağa'ya durumu ilettiler. Karslı Ali Ağa, Berkofça'nın boşaltıldığı bilgisini alır almaz birliklerini harekete geçirerek 15 Şubat 1798 tarihinde şehre girdi.²¹ Böylelikle Pazvandoğlu Osman'ın en büyük dayanak noktası etkisiz hale getirilmiş oldu.

Berkofça'nın ele geçirildiği dönem Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa da Vidin'i kuşatmış olmasına rağmen nihai sonuca bir türlü ulaşamıyordu. Dahası Osmanlı ordusu Vidin önünde saplanıp kalmış vaziyetteydi.²² Tam bu sırada Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali, Vidin'deki tüm dengeleri bozdu. Her ne kadar III. Selim, Pazvandoğlu Osman'ın kesik başını İstanbul'da görmek istese

Plevne'ye yönelmişti. Plevne'yi asilerden temizlemesinin ardından Berkofça'ya gitmek için hazırlıklarını devam ettireceğini ifade etmektedir. Bkz: BOA, C. AS, 67/3156.

¹⁸ BOA, HAT, 59/2656-D.

¹⁹ BOA, HAT, 60/2672-A.

²⁰ BOA, HAT, 52/2415; BOA, HAT, 61/2693.

²¹ BOA, HAT, 59/2656.

²² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara 2011, s. 29. Kuşatmanın uzaması, Vidin'deki ordunun masraflarının da artması anlamına geliyordu. Küçük Hüseyin Paşa, mali açıdan da hiç iyi bir durumda değildi. Bkz: BOA, HAT, 70/2943-D.

de²³ Mısır'ın işgal edilmesi; Bâbiâli'nin önceliğini Pazvandoğlu Osman'dan Mısır meselesine çevirmesine neden oldu. Bu sebeple de Pazvandoğlu Osman'ın uzun süreden beri dikkate alınmayan af talebi, Küçük Hüseyin Paşa tarafından Bâbiâli'ye sunuldu. İstanbul'da yapılan meşveret neticesinde Pazvandoğlu Osman'ın eşkıya hareketlerine destek olmaması ve bölgeyi istikrarsızlığa itmemesi koşuluyla affedilmesi kararlaştırıldı.²⁴

Pazvandoğlu Osman, Bâbiâli tarafından affedilmesine rağmen dağlı eşkıyasını desteklemekten ve bölgede kullanmaktan vazgeçmedi. Ayrıca mevcut siyasi konjonktürün lehine olduğunu kavramakta da gecikmedi. Nitekim Bâbiâli'nin Mısır meselesinden dolayı tüm gücüyle kendi üzerine gelemeyeceğini biliyordu. Bu sebeple fırsatı değerlendirerek Berkofça'yı yeniden ele geçirmek için harekete geçti ve kısa süre içinde kenti ele geçirdi.²⁵ III. Selim, Berkofça'nın Pazvandoğlu Osman'ın eline geçtiği haberini aldığı anda Mısır meselesinin ehemmiyetine rağmen ivedilikle Berkofça'nın kurtarılmasını istedi.²⁶ Bu doğrultuda Rumeli Valisi Osman Paşa'ya Berkofça'nın kurtarılmasına dair emir gönderildi.²⁷ Osman Paşa, başkentten gelen emir doğrultusunda ilk harekâta olduğu gibi tekrardan Karslı Ali Paşa'yı Berkofça üzerine tayin etti. Karslı Ali Paşa, kısa bir hazırlık sonrasında Sofya'dan Berkofça'ya doğru harekete geçti. Nisan 1801'de Berkofça yakınlarında Pazvandoğlu Osman kuvvetleriyle yapılan ve iki gün süren muharebe sonunda asiler kesin bir yenilgiye uğradı ve Vidin'e doğru firar etti. Karslı Ali Paşa, muharabe sonrası Berkofça'yı kuşatma altına aldı. Ancak şehrin zarar görmeden geri alınması önemliydi. Bu sebeple Karslı Ali Paşa, Pazvandoğlu Osman'ın eşkıya reislerinden Süleyman Ağa ile yaptığı anlaşmayla şehri teslim aldı.²⁸ Ancak Karslı Ali Paşa'nın bu başarısı uzun soluklu olmadı. Zira Pazvandoğlu Osman da en az Bâbiâli kadar Berkofça'yı istiyordu. Bu sebeple şehri geri kazanmak için vakit kaybetmeden harekete geçerek kenti kuşattı. Berkofça sakinlerinin 2 Eylül 1801 gecesi kent kapılarını açmasıyla Pazvandoğlu Osman'ın birlikleri şehri zapt etti.²⁹ Bu defa Berkofça üzerindeki dengeler yine değişti ve Pazvandoğlu Osman lehine döndü. Ancak Berkofça üzerindeki bu güç savaşı daha fazla uzamadı. Zira Vidin Muhafızı Bâbiâli'den af

²³ BOA, *TSMA.e*, 475/27.

²⁴ BOA, *HAT*, 43/2185.

²⁵ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları 1791-1808*, Ankara 1983, s. 68.

²⁶ BOA, *HAT*, 69/2924.

²⁷ BOA, *C. DH*, 348/17371.

²⁸ BOA, *HAT*, 64/2729. Karslı Ali Paşa'ya Berkofça'yı ikinci defa asilerin elinden kurtarması sebebiyle III. Selim tarafından beş bin kuruşluk ödül verildi. Ayrıca Berkofça muhafızı olarak görevlendirildi. Bkz: BOA, *HAT*, 49/2322; BOA, *C. ML*, 62/2828; BOA, *HAT*, 51/2376.

²⁹ BOA, *HAT*, 50/2356-D; BOA, *HAT*, 50/2356-E; BOA, *HAT*, 50/2366.

talebinde bulundu³⁰ ve bu talep kabul gördü.³¹ Nitekim başkentin sıcak gündemi hala Mısır meselesiydi. Bu sebeple enerjisini Pazvandoğlu Osman isyanı ve bölgedeki güç mücadelesi için ayırmak istemiyordu. Aynı zamanda Pazvandoğlu Osman da Berkofça'yı fiili olarak ele geçirdikten sonra Bâbîâli ile çatışmaya gerek görmüyordu. Böylelikle Pazvandoğlu Osman'ın 1802 yılında üçüncü defa affedilmesiyle Berkofça da savaş sahası mahiyetinden çıkıyordu.

II. Yusuf Ağa'nın Berkofça Ayanlığı

a. Yusuf Ağa'nın Ortaya Çıkışı

Yusuf Ağa, aslen Bulgaristan/Aydos doğumlu olmakla birlikte doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu husus esasında Yusuf Ağa'nın kendisine has bir durum değildi. Zira Osmanlı tarih yazımı içinde kişiye dair olan bilgi; bireyin devlet hizmetine girmesi akabinde arşiv belgelerine ve kroniklere yansımaktaydı.³² Bu durum ise kişinin devlet hayatından önceki yaşamını doğal olarak gölgelemekteydi. Ancak Yusuf Ağa'nın Berkofça Ayanlığı öncesindeki yaşamına dair birtakım bilgi kısıntıları kısmen de olsa mevcuttur. Yusuf Ağa, genç yaşlarında Aydos'tan Vidin'e gelerek Pazvandoğlu Osman'ın hizmetine girdi. Burada kısa süre içinde kendini ispat etme fırsatı yakaladı. Zira Pazvandoğlu Osman'ın Bâbîâli'ye karşı olan her isyan hareketinde yanında etkin bir rolde bulundu. Nitekim bu süreçlerde Pazvandoğlu Osman'a öncelikle sekban daha sonra ise bölük başı olarak hizmet verdi.³³ Yusuf Ağa, Pazvandoğlu Osman'ın 1799'da Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın aracılığı ile affedilmesi sonrasında etki sahasını genişletme imkânı yakaladı. Özellikle Bâbîâli'nin tüm dikkatini Mısır'a yöneltmiş olduğu bu dönemlerde Yusuf Ağa; Pazvandoğlu Osman'ın komutasına verdiği birliklerle Balkan dağları boyunca ilerledi ve bir dönem Plevne'yi de tahakkümü altına aldı.³⁴ Yusuf Ağa, Pazvandoğlu Osman'dan aldığı destek ile Plevne'den sonra Lofça'yı da ele geçirme niyetindeydi.

Lofça, uzun yıllar ahalisiyle birlikte hem dağlı asilere hem de Pazvandoğlu Osman'ın birliklerine karşı başarılı bir direniş göstermişti. Aynı zamanda gerek şehrin iyi tahkim edilmiş olması gerekse askeri durumu; Lofça'yı ele geçirilmesi oldukça zor bir mevki yapıyordu. Ancak Yusuf Ağa, halihazırdaki barış ortamının meydana getirdiği konjonktürü kullanma niyetindeydi. Ayrıca Bâbîâli'nin görevlendirmesiyle o sıra Lofça Ayanı da Eflak'ta idi. Bu durum da

³⁰ BOA, *HAT*, 70/2940.

³¹ BOA, *HAT*, 169/7219-A.

³² Süheyla Yenidünya Gürgen, *Mehmed Said Haled Efendi*, İstanbul 2018, s. 14.

³³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. V, İstanbul 1996, s. 1696.

³⁴ Yücel Özkaya, *a.g.e.*, s. 57.

Yusuf Ağa'yı şehri ele geçirmek için heveslendiriyordu. Plevne'den ayrılan Yusuf Ağa, kuvvetleriyle birlikte güneye inerek kısa süre içinde Lofça önüne geldi. Ancak Lofça müstahkem bir yapıda olduğu için şehre zor kullanılarak girmenin pek mümkün olmadığını anladı. Ayrıca şehre karşı bir taaruz başlatırsa Bâbiâli tarafından asi ilan edilmesi de mümkündü. Bu sebeple Yusuf Ağa, Lofça'yı ele geçirebilmek için yeni bir strateji geliştirdi. Buna plana göre; Yusuf Ağa, Lofça'yı ele geçirmek için Bâbiâli'nin resmi bir görevlisi hüviyetine bürünecekti. Bu doğrultuda kuvvetleriyle birlikte Lofça önüne gelen Yusuf Ağa, Lofça Ayan vekili Hacı Eyüp Ağa ile yaptığı görüşmede kendisinin Bâbiâli'nin görevlisi olarak Şummu'ya gideceğini ifade edip, şehre girmek için izin istedi. Hacı Eyüp Ağa, bu ifade karşısında Lofça'yı Yusuf Ağa'nın birliklerine açtı. Ancak kısa süre içinde Yusuf Ağa'nın Bâbiâli tarafından görevlendirilmediği ortaya çıktı. Zira Yusuf Ağa, Lofça'ya girer girmez şehrin meydan, cadde ve hanlarına kendi birliklerini yerleştirdi. Böylece şehrin kontrolünü tamamen ele geçirmiş oldu. Bu durumdan rahatsızlık duyup itiraz eden Lofça müftüsü ise Yusuf Ağa tarafından öldürüldü. Bu hareketlerle Yusuf Ağa'nın konaklamak için Lofça'ya gelmediği ortaya çıktı. Lofça'da yaşanan bu hadiseler sonrasında şehrin ileri gelenlerinden Süleyman Ağa, Lofça halkı ve kentlin ileri gelenlerini organize edip, Yusuf Ağa'ya karşı bir ayaklanma başlattı. Süleyman Ağa'nın başlattığı ayaklanmaya Yusuf Ağa'nın kuvvetleri fazla dayanamadı ve çoğu katledildi. Yusuf Ağa ise askerlerinin katledilmesiyle Lofça'dan firar etti.³⁵ Böylelikle hamisi Pazvandoğlu Osman gibi bölgesel bir güç olma adına kalkıştığı ilk teşebbüs başarısızlıkla sonuçlandı. Süleyman Ağa ise Yusuf Ağa karşısındaki başarıları sonrasında Lofça Ayanı oldu.³⁶

b. Yusuf Ağa'nın Ayan Oluşu

Pazvandoğlu Osman'ın birbirini takip eden isyanlarının da sona ermesiyle bölgede uzun zamandır devam eden kaos dönemi de sükûnete erdi. Bâbiâli, Pazvandoğlu Osman'ın Vidin Muhafızlığı görevinin devamına karar kılmakla

³⁵ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1891, VI, s. 313.

³⁶ Bâbiâli, Süleyman Ağa'ya dağılı asilere karşı verdiği mücadele sonrasında silahşörlük rütbesini verdi. Ancak Süleyman Ağa, Pazvandoğlu Osman'ın üçüncü defa başlatmış olduğu isyanda Plevne'nin kurtarılması için mücadele verirken öldürüldü. Yapılan inceleme sonrasında Süleyman Ağa'nın Yusuf Ağa'nın Lofça'yı işgal teşebbüsü sırasında da aktif rol alan ve o an için Silistre Valisi Musa Paşa'nın maiyetinde bulunan dağılı eşkıyalarından Sarioğlu Hacı İsmail tarafından vurulduğu ortaya çıktı. Süleyman Ağa'nın öldürülmesinden sonra boşalan Lofça ayanlığına ise Zührab Ağa getirildi. Bkz: BOA, *HAT*, 75/3123; BOA, *HAT*, 66/2874; BOA, *HAT*, 66/2874-K; BOA, *HAT*, 66/2884-F; BOA, *HAT*, 66/2884-J.

birlikte aynı zamanda Adana Muhafızlığı görevini de uhdesine bıraktı.³⁷ Ancak Pazvandoğlu Osman, Bâbiâli ile geliştirdiği iyi ilişkilerinin yanı sıra Vidin civarındaki etki sahasını da bu barış ortamında serbest bırakma niyetinde değildi. Bu doğrultuda Bâbiâli ile uzun zamandan beri üzerinde nüfuz mücadelesi verdiği Berkofça'yı artık meşru yollarla elinde tutmak amacındaydı. Bunun en iyi yolu ise uzun süredir boş bulunan Berkofça Ayanlığına kendi maiyetinde bir ismin getirilmesini sağlamaktı. Bu noktada Pazvandoğlu Osman'ın aklına gelen ilk isim ise uzun süredir kendi hizmetinde bulunan Yusuf Ağa idi. Yusuf Ağa her ne kadar Lofça'da iyi bir sınav verememiş olsa da Pazvandoğlu Osman ona Bâbiâli nezdinde kefil olacak kadar güven duymaktaydı.³⁸ Nitekim bu güven Yusuf Ağa'nın 1805 itibariyle Berkofça Ayanlığı vazifesine getirilmesini sağladı.

Yusuf Ağa'nın Ayan olarak görevi Pazvandoğlu Osman'ın bölgedeki gölgesi ve stratejik uzantısı olmaktı. Bu minvalde Yusuf Ağa, Pazvandoğlu Osman'ın meşru yollardan yapamadığı birtakım faaliyetleri yürütecekti. Özellikle bölgedeki dağlı eşkıyasına lojistik ve askeri destek Yusuf Ağa üzerinden sağlanmaktaydı. Bu doğrultuda 1805 itibariyle Trakya'daki eşkıya hareketlerinde etkisini yoğun şekilde hissettirmeye başlayan Deli Kadri'nin askeri malzeme ikmali, Berkofça Ayanı Yusuf Ağa vasıtasıyla olmaktaydı.³⁹ Yusuf Ağa bu şekilde bölgede Pazvandoğlu Osman'ın emellerini gerçekleştirmek üzere paravan olarak bulunuyordu. Ancak Yusuf Ağa'nın bu vesayet altındaki görevi de fazla uzun soluklu olmadı. Zira Pazvandoğlu Osman'ın Şubat 1807 tarihinde Vidin'de hayatını kaybetmesi⁴⁰ üzerine Yusuf Ağa'nın da üstündeki hamiliği sona ermiş oluyordu. Bu husus Yusuf Ağa'nın bundan sonraki süreçte müstakil hareket edebilmesinin önünü açtı. Yusuf Ağa, Pazvandoğlu Osman'ın ölümünün ardından onun Vidin'deki idari ve askeri mirasını kimseye bırakma niyetinde değildi. Bu sebeple ondan boşalan Vidin'in yönetimini elde etmek için Bâbiâli'nin kararını beklemeden harekete geçti. Bu doğrultuda Vidin kalesine gelerek fiili olarak şehrin idaresini ele geçirdi.⁴¹ Ancak Bâbiâli'nin Vidin üzerinde farklı bir planı vardı. Pazvandoğlu Osman sonrasında Vidin muhafızlığının ilk olarak mevcut Mora Valisi ve Niş Muhafızı Hurşid Ahmed Paşa'nın uhdesine havalesi düşünüldü.⁴² Fakat bu fikirten Niş civarındaki Sırp asilerin oluşturduğu tehditten dolayı kısa sürede vazgeçildi. Başkentte yapılan meşveret neticesinde Vidin Muhafızlığına Hurşid Ahmed Paşa yerine

³⁷ BOA, HAT, 56/2574.

³⁸ BOA, AE, III. Selim, 117/7092.

³⁹ BOA, HAT, 84/3462.

⁴⁰ BOA, HAT, 40/2010-A.

⁴¹ Mehmet Süreyya, *a.g.e.*, s. 1696.

⁴² BOA, HAT, 151/6345; Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C VIII, s. 105.

Pazvandoğlu Osman'ın hazinedarı İdris Ağa'nın atanması uygun görüldü. Nitekim Pazvandoğlu Osman'ın vefat haberi yeni başlamış olan Rus harbinden dolayı cephedeki Vidin askeri üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştı. Bu sebeple de meselenin sürüncemede kalması cephe hattında problem doğmasına sebep olabiliirdi. Bu noktada Bâbîâli süratli bir kararla İdris Ağa'yı vezaretle Vidin Muhafızlığı görevine tayin etti.⁴³ Yusuf Ağa ise İdris Ağa'nın Vidin Muhafızlığını kabullenmekten başka bir seçeneğe sahip değildi. Zira Vidin'i Bâbîâli'ye rağmen ele geçirecek pozisyonda değildi. Bu sebeple İdris Ağa'nın Vidin Muhafızlığını kabullenerek Berkofça'ya geri döndü.

c. Osmanlı-Rus Savaşındaki Faaliyetleri

Yusuf Ağa, Vidin'den döndükten sonra Osmanlı-Rus Harbi de Slobozia'da yapılan mütarekeyle kesintiye uğradı. Savaşın kesilmesiyle bölgedeki askeri hareketlilik kısmi de olsa durağan bir noktaya geldi. Ancak Vidin Muhafızı İdris Paşa ve Berkofça Ayanı Yusuf Ağa arasında meydana gelen hareketlilik ise bu dönem artmaya başladı. Bâbîâli, Vidin Muhafızlığına İdris Paşa'yı atarken, Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'ya da Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı rütbesi vermiş ve bir noktada Yusuf Ağa'yı da küstürmemeye gayret etmişti. Ancak bu durum Yusuf Ağa ve İdris Paşa arasındaki rekabeti ve sürtüşmeyi engellemedi. Zira İdris Paşa, Yusuf Ağa'nın emelinin Vidin Muhafızlığını elde etmek olduğunu biliyordu. Bu sebeple de bölgede en büyük rakibi olarak Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'yı görüyordu. Osmanlı-Rus savaşının kesintiye uğraması ile gerek İdris Paşa gerekse Yusuf Ağa birbirlerinin bölgelerine saldırı gerçekleştirmeye başladı. İdris Paşa'nın kuvvetleri Vidin'den güneye inerek Berkofça dolaylarına saldırıları sıklaştırırken Yusuf Ağa'nın kuvvetleri Vidin civarındaki köylerde talan hareketlerine girişmekteydi. Bu durum uzun süreden beri dağlı eşkıyasından muzdarip olan bölge halkı üzerinde infial yarattı. Bâbîâli, İdris Paşa ve Yusuf Ağa'nın arasındaki çekişmenin bölgeyi zaafa uğrattığının farkındaydı. Bu sebeple ikisini de ciddi bir şekilde uyarma ihtiyacı hissetmekteydi. Zira o sıralar Rusya, ateşkes görüşmelerine rağmen Tuna hattındaki hareketliliğini süratlendirmeye başlamıştı.⁴⁴ Bundan dolayı bölgede yerel unsurların kendi aralarında iç çatışmaya sürüklenmesine Bâbîâli'nin tahammülü yoktu. Vidin Muhafızı ve Berkofça Ayanı'na ayrı ayrı yazılan tahrirlerle; iki taraftan da birbirlerinin nüfuz alanlarına müdahil olmaması istendi. Bu minvalde hem İdris Paşa'ya hem de Yusuf Ağa'ya ciddi bir uyarı yapıldı.⁴⁵

⁴³ BOA, HAT, 1498/1; Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2015, C II, s. 967-968.

⁴⁴ Standford Shaw, *a.g.e.*, s. 540-541.

⁴⁵ BOA, TS.MA.e,1154/14.

Yusuf Ağa, Bâbiâli'nin uyarısını dikkate alarak İdris Paşa ile aralarındaki problemi geçici bir süreliğine de olsa nihayete kavuşturdu. Zira bu dönem Ruslarla olan mütareke sona ermiş ve çatışmalar yeniden başlamıştı. Ancak Berkofça'yı tehdit eden sadece Rus güçleri değildi. Daha Aralık 1806 tarihinde Belgrad'ı ele geçiren Sırlar,⁴⁶ Ruslar'ın da takviyesiyle isyanı kademeli olarak doğuya genişletmeye gayret gösteriyordu.⁴⁷ Bu doğrultuda Sırlar, Fethülislam hattı boyunca ilerleyerek Tuna'da Rus kuvvetleriyle birleşme stratejisi kurgularken, Vidin güneyinden ayrı bir kol çıkartarak Berkofça dolaylarını etkisiz duruma getirmeyi amaçlıyordu. Yusuf Ağa ise bu tehlikeye dikkat çekerek ivedilikle Silistre Valisi Mustafa Paşa'dan yardım talep etmekteydi.⁴⁸ Yusuf Ağa, Mustafa Paşa'ya gönderdiği tahrirlerde Sırp tehlikesine dikkat çekerken aynı zamanda Vidin'in savunulması için elindeki kuvvetlerden hatırı sayılır miktarı İdris Paşa maiyetine gönderiyordu. Ancak Osmanlı ordusunun Tuna'daki tüm direnişine rağmen Rus güçleri nehri geçmeyi başardı. Böylelikle Sırp asillerle birleşen Ruslar ilk olarak Gorgusofça üzerine yürüdü. Gorgusofça; Vidin, Niş ve Şehirköy üçgeninin tam ortasında bulunuyor olması sebebiyle stratejik olarak bölgeye hâkim konumdaydı. Nitekim buranın Rus ve Sırp kuvvetlerinin eline geçmesi; Sofya yolunun tamamen açılması anlamına gelecekti. Bu noktada Bâbiâli, Ruslar'dan önce Gorgusofça'ya asker sevk edilmesini elzem görüyordu.

Bâbiâli, Gorgusofça'nın savunulması için öncelikle Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'ya Gorgusofça'ya üç yüz asker yetiştirmesini eğer bu mümkün değilse yüz kadar piyadeyi süratli şekilde ulaştırmasına dair emir gönderdi.⁴⁹ Ancak Yusuf Ağa, Berkofça'nın savunulması için bir miktar asker ayırmış ve geri kalan tüm askerini daha önceden Vidin'e göndermişti. Bu sebeple Gorgusofça için ayrı bir kuvvet çıkarması olanak dışıydı. Ayrıca Yusuf Ağa'ya göre Gorgusofça'nın müdafaası Vidin Muhafızı İdris Paşa'nın uhdesinde idi. Nitekim Yusuf Ağa'ya göre İdris Paşa üzerine düşen vazifeyi layıkıyla yapamıyordu. Ancak bu sırada Rus birlikleri de ilerlemeye devam ediyordu. Bu surette Gorgusofça, Ruslar tarafından on bin kişilik bir kuvvetle kuşatma altına alındı. Palankada bulunan Osmanlı askeri direnemeyeceğini anlayınca teslim olmaktan başka çare bulamadı.⁵⁰ Bu şekilde Sofya yolu açılmış bulunuyordu. Ancak Rus kuvvetleri beklenenin aksine ileri harekâta devam etmedi. Palankayı asker ile tahkim edip

⁴⁶ Raşid Belgradi, *Vaka-i Hayretnüma*, C 1, İstanbul 1291; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül Vukuat*, III-IV, Ankara 1992, s. 244; Leopold von Ranke *History of Servia*, London 1847, s. 175.

⁴⁷ Aleksandr B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları*, İstanbul 2009, s.277.

⁴⁸ BOA, *HAT*, 133/5497.

⁴⁹ BOA, *C. DH*, 216/10797.

⁵⁰ BOA, *HAT*, 653/31915; BOA, *HAT*, 984/41678.

tekrardan Tuna'nın kuzeyine çekildi. Bu surette Sofya tehlikeden kurtulmuş oldu. Ancak Sofya'da savaşıcak nitelikteki Müslüman nüfusun Vidin'e gönderilmiş olmasından dolayı şehrin güvenliği ve asayişi zaaf gösteriyordu. Bu noktada Sofya'ya destek için bir kere daha Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'ya başvurulması gündemde idi.⁵¹ Ancak bu düşünce kısa sürerde unutuldu. Zira Yusuf Ağa, Rumeli Valisi Hurşid Ahmed Paşa'nın Sırp asiler için vucuda getirdiği orduda görevlendirildi.⁵² Ancak hazırlanan ordu Belgrad'a doğru hareket edip Varvarin'e ulaştığında ordu karargâhına Ruslar'ın Tuna'yı geçtiği haberi geldi. Bu sırada Fethülislam'ın da düşmesi Sırp'lar için hazırlanan ordunun ileri harekâta devam etmesini imkânsız hale getirdi ve bu sebeple ordu Niş'e geri döndü.⁵³ Aynı zamanda Lofça'dan Berkofça'ya kadar olan saha da Ruslar'ın hücumuna uğramaktaydı.⁵⁴ Böylelikle Rumeli ordusunun Niş'e çekilmesinin ardından gerek Yusuf Ağa gerekse diğer görevliler Hurşid Ahmed Paşa'nın maiyetinden ayrılarak kendi bölgelerine geri döndü.⁵⁵

Ruslar'ın Tuna'yı aşır Fethülislam'ı alması cephedeki askerî strateji ve komuta kademesinin de değişmesine sebep verdi. Bâbüâli, özellikle Rus taaruzları karşısında oldukça yıpranan Vidin şehrinin savunulması için Sirozlu İsmail Bey'i Vidin Başbuğ'u olarak tayin etti.⁵⁶ Yusuf Ağa ise Sirozlu İsmail Bey'in maiyetine tayin edildi. Bu arada Sırp'lar üzerine yapılan harekâttan Berkofça'ya dönen Yusuf Ağa ise 30 Ocak 1811'de hizmetlerinin karşılığında Bâbüâli tarafından mirahur-ı evvel payesi ile taltif edildi.⁵⁷ Bu taltif sonrası ise Vidin'in savunulması için Sirozlu İsmail Bey'in maiyetine tayin edildiği haberini aldı. Ancak Yusuf Ağa'nın Vidin müdafaası için Sirozlu İsmail Bey'in maiyetine tayin edilmesi, İdris Paşa'yı oldukça rahatsız etti. Zira İdris Paşa ile Yusuf Ağa'nın geçmişten gelen sorunları bir çözüme kavuşmamıştı. İkili arasındaki düşmanlık sadece Rus tehdidinin artmasından dolayı ötelenmişti. Bu sebeple Yusuf Ağa'nın Sirozlu İsmail Bey'in maiyetine girmek için Vidin'e gelecek olması, Rus tehdidi karşısında zafiyet yaşanan şehirde ayrı bir kriz yarattı. Tüm olumsuz duruma rağmen İdris Paşa, Yusuf Ağa'yı kesin bir şekilde Vidin'de görmek istemiyordu. Bu problem çözülmediği için Sirozlu İsmail Bey de o an için bulunduğu Sofya'dan Vidin'e hareket etmedi. Problemin çözümü için öncelikle İdris Paşa'yı ikna etmeye gayret gösteren İsmail Bey, Vidin muhafızının Yusuf Ağa'ya karşı

⁵¹ BOA, *HAT*, 1010/42418.

⁵² BOA, *C. AS*, 1207/54090.

⁵³ BOA, *HAT*, 1113/44777; BOA, *HAT*, 1136/45252.

⁵⁴ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, IX, s. 193.

⁵⁵ BOA, *HAT*, 1003/42107-A.

⁵⁶ BOA, *C. AS*, 482/20131; BOA, *HAT*, 972/41408; Şanizade Mehmed Ataulлах Efendi, *Şânizade Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2008, s. 487.

⁵⁷ BOA, *C. AS*, 745/31336.

olan şiddetli muhalefeti nedeniyle başarılı olamadı. İdris Paşa, Sirozlu İsmail Bey'in mektuplarından ikna olmayarak Yusuf Ağa'nın Vidin yerine Şumnu'da bulunan orduda ya da civar mahallerde vazifelendirilmesini istiyordu.⁵⁸

Bu esnada Yusuf Ağa ise kendi maiyetiyle birlikte çoktan Vidin'e doğru harekete geçti. Sirozlu İsmail Bey süratli davranarak 28 Temmuz 1811'de Vidin'e geldi. Zira Yusuf Ağa Vidin'e gelmeden sorunu çözmesi gerekiyordu. İsmail Bey hem krizi aşmak hem de İdris Paşa ve Yusuf Ağa arasındaki düşmanlığı daha da derinleştirmemek için alternatif bir yol aradı. Ancak Sirozlu İsmail Bey, İdris Paşa'nın istediği gibi Yusuf Ağa'yı maiyetinden ayırmaya da niyetli değildi. Zira Yusuf Ağa'nın maiyetinde bulundurduğu kalabalık askerî birliğe her zamankinden daha çok ihtiyaç vardı. Bu sebeple Yusuf Ağa'yı Vidin'in doğusunda bulunan Rahova'da görevlendirmeyi uygun buldu. Zira Tuna nehrinin kuzeyine yapılacak harekâta Yusuf Ağa ve birliklerinin Rahova'dan karşı yakaya geçmesi, Vidin kuvvetlerinin de yükünü hafifletecekti. Bu plan doğrultusunda Yusuf Ağa, Sirozlu İsmail Bey'den Rahova'ya tayin edildiğine dair bir talimat aldı. Yusuf Ağa böylelikle yönünü Vidin yerine Rahova'ya çevirdi.⁵⁹ Yusuf Ağa, kendisine verilen talimat gereği Rahova'da konuşlanacak, Vidin'den Tuna'nın kuzeyine harekât başladığında da maiyetiyle birlikte Rahova'dan karşı kıyıya geçerek İdris Paşa ve Sirozlu İsmail Bey kuvvetlerine destek sağlayacaktı. Vidin'den hareketle Tuna'nın karşı kıyısına geçen birlikler, Eylül 1811'de *yaka yakaya muharebe* ederek Ruslar'dan Kalafat'ı geri aldı.⁶⁰ Ancak Yusuf Ağa bu harekâta katılmadı. Zira birlikleriyle henüz Rahova'ya ulaşmıştı. Bununla birlikte Vidin kuvvetlerinin bu başarısı da fazla uzun sürmedi. Nitekim ağır geçen kış mevsimi Sirozlu İsmail Bey ve İdris Paşa kuvvetlerinin Kalafat'ı terk edip, Vidin'e geri çekilmesine sebep oldu.⁶¹ Bu şekilde Yusuf Ağa'nın da Rahova'dan hareketle Tuna'nın karşı yakasına geçmesi için sebep kalmadı. Esasında Yusuf Ağa da Rahova'da fazla vakit geçiremedi. Zira Sadrazam Laz Ahmed Paşa, Rusçuk'un karşı yakası olan Yergöğü'ne yapacağı askerî harekât için maiyetine bölgedeki birlikleri toplamaya başlamıştı.

Sadrazam Laz Ahmed Paşa, Ruslar'a karşı başlatacağı harekât için bölgede bulunan tüm kuvvetleri Rusçuk'ta toplamaktaydı. Bu minvalde Yusuf Ağa'ya da talimat geldi. Yusuf Ağa aldığı emir doğrultusunda Rahova'dan Rusçuk'a doğru harekete geçti. Ordunun Yergöğü'ne başlatacağı harekâta Yusuf Ağa'ya düşen görev ise Veli Paşa komutası altında Rusçuk'ta kalmak ve şehrin güvenliğini sağlamaktı. Sadrazam Laz Ahmed Paşa komutasında Yergöğü'ne geçen birlikler,

⁵⁸ BOA, *TS.MA.e*, 425/4.

⁵⁹ BOA, *HAT*, 992/41839.

⁶⁰ BOA, *TS.MA.e*, 655/43.

⁶¹ BOA, *HAT*, 990/41832.

Rus ordusunun kuşatmasına uğraması sonucu mağlup oldu.⁶² Tuna nehrinin Rusçuk tarafında kalan birlikler ise Veli Paşa komutasında cephe gerisine sarkan Kazaklar ile mücadele etmekteydi. Esasında Rusçuk tarafında kalan askerler hem sayı olarak az hem de nitelik olarak Rus ve Kazak askerlerine göre zayıftı. Bu esnada Sadrazam Laz Ahmed Paşa ise Rusçuk'a zorlukla geri dönebildi. Burada Çarhacı Ali Paşa, Boz Veli Ağa ve Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın askerlerine dayanarak Rusçuk'u müdafaaya gayret ediyordu.⁶³ Ancak Rus birlikleri Rusçuk'un yanında Lom'a girmiş ve yönünü Berkofça ve İvraca'ya çevirmişti. Bu durum karşısında Sadrazam Laz Ahmed Paşa, Yusuf Ağa'yı Kasım 1811'de Berkofça ve İvraca'yı savunmakla görevlendirdi.⁶⁴ Yusuf Ağa, Berkofça ve İvraca'da olası Rus taaruzuna karşı birlikleriyle bir set oluştururken aynı dönem Galip Efendi de Rus yetkililerle barış anlaşması için görüşme gerçekleştirmekteydi. Nihayetinde imzalanan Bükreş anlaşmasıyla altı yıllık savaş dönemi de sona erdi.⁶⁵ Bükreş anlaşması, Osmanlı-Rus savaşına nihayet verirken, savaş dolayısıyla zaruri ateşkes yapan iki düşmanın silahlarını birbirine çevirmesine olanak sağlıyordu.

d. Vidin Muhafızı İdris Paşa ile Mücadelesi

Osmanlı-Rus harbinin Tuna cephesinde sıcaklığını koruduğu dönem Vidin Muhafızı İdris Paşa'nın Lom, Lofta, Rahova, Berkofça ve İvraca dolaylarına asker sevk ederek zorla vergi toplama teşebbüsü gerek Yusuf Ağa gerekse diğer bölge idarecileri üzerinde bir rahatsızlık yaratmaktaydı.⁶⁶ Bükreş anlaşması sonrasında İdris Paşa'nın Vidin dışında kalan bölgeyi baskı altına almaya çalışması ve özellikle bu noktada Berkofça üzerine askerî birlikler yönlendirmesi, Yusuf Ağa ile aralarında bir çatışma ortamı doğmasına sebep oldu. Yusuf Ağa, İdris Paşa'nın Berkofça köylerini işgal girişimlerine karşı direkt olarak bir çatışmadan kaçınmaktaydı. Zira her ne kadar bölgesinde önemli bir güç unsuru olsa da Vidin kuvvetlerinin karşısında sayısal üstünlüğe sahip değildi. Ayrıca İdris Paşa'nın askerî gücünün yanında politik kuvveti de yüksekti. Nitekim Sirozlu İsmail Bey'e rağmen Yusuf Ağa'yı Vidin'e sokmayan güç İdris Paşa'nın kendisiydi. Bu durum karşısında Yusuf Ağa, İdris Paşa karşısında doğrudan mücadele etmeyi uygun bulmadı. Yusuf Ağa öncelikle İdris Paşa ile mücadelesine meşruiyet yaratmak istiyordu. Bu surette de İdris Paşa'dan

⁶² Şanizade Efendi, *a.g.e.*, I, s. 490-492; Cevdet Paşa, *a.g.e.*, X, s. 8-10; Câbi Efendi, *Câbi Târihi*, II, Ankara 2003, s. 792-795.

⁶³ BOA, *HAT*, 985/41697.

⁶⁴ BOA, *HAT*, 1093/44342.

⁶⁵ Şanizade Efendi, *a.g.e.*, I, s. 547-558. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, X, s. 22-23.

⁶⁶ BOA, *TS.MA.e.*, 436/48; BOA, *C. AS*, 749/31514; BOA, *HAT*, 986/41770; BOA, *HAT*, 649/31772; BOA, *HAT*, 990/41831-L.

duyduğu rahatsızlığı Bâbîâbi nezdinde dile getirerek, başkentin gücünü ardına almayı planladı.⁶⁷ Ayrıca hem bölgede etkin bir karakter olması hem de Berkofça'nın Rumeli eyaleti sınırları içinde bulunması hasebiyle Rumeli Valisi Hurşid Ahmed Paşa'ya; Berkofça halkının İdris Paşa'nın hareketlerinden ne denli rahatsızlık duyduğunu, Berkofça kadısı vasıtasıyla aktarmaktaydı.⁶⁸ Yusuf Ağa, aynı zamanda Rumeli Valisi Hurşid Ahmed Paşa ile de doğrudan temas kurarak; cephe hattında fedakâr bir şekilde çalışırken, İdris Paşa'nın Rumeli eyaleti dahilinde bulunan Berkofça'ya zalim bir şekilde saldırı düzenlediğini ifade ediyordu.⁶⁹ Yusuf Ağa, bu politikayla İdris Paşa ile olan mücadelesinin ilk aşamasını gayet başarılı bir şekilde sonuçlandırdı. Zira Sadrazam Laz Ahmed Paşa ve Rumeli Valisi Hurşid Ahmed Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği tahrirler, Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın haklılık payı olduğuna dair bilgiler barındırmaktaydı. Hurşid Ahmed Paşa başkente ayrıca bir rapor göndererek; İdris Paşa'nın Berkofça'ya üç saat mesafeye kadar olan mahalleri işgal ettiğini ve sonraki adımının tümüyle şehri ele geçirmek olduğunu bildiriyordu.⁷⁰

Bâbîâli, bölgeden gelen bu raporlar çerçevesinde meselenin ciddiyetini anladı. Bu surette İstanbul'da sorunun çözümü için bir meşveret düzenlendi. Toplantıdan çıkan karar doğrultusunda İdris Paşa'ya bir emr-i âlî gönderilerek Berkofça'da ele geçirdiği köyleri ivedilikle boşaltması istendi.⁷¹ Ancak İdris Paşa, İstanbul'dan lehine bir karar gelmeceğini önceden tahmin ederek hazırlıklara başlamıştı. Bu sebeple kendisine gelen karara rağmen Berkofça'yı boşaltmadı. Bunun yerine İstanbul'a kapı kethüdası Neşed Efendi'yi göndererek, Yusuf Ağa ile aralarında yaşanan problemin sebebini bir de kendisinden dinlenilmesini talep etti. İdris Paşa, Berkofça'ya asker sevk edip, on beş köyü işgal etmesini Yusuf Ağa'nın bölgedeki kışkırtıcı faaliyetlerine bağlamaktaydı. Buna kanıt olarak Yusuf Ağa'nın Berkofça ve İvraca savunması için Rusçuk'tan gönderildiği dönem, Ziştovizade Mehmed Ağa'ya asker ve mühimmat desteği verip, kendi uhdesinde bulunan Rahova'yı işgal ettirmesini gösteriyordu.⁷² İdris Paşa tüm bu yaşananların sona ermesi için Rahova'nın boşaltılmasını şart koşmaktaydı. Rahova'dan Yusuf Ağa kuvvetlerinin çekilmesi karşılığında Berkofça köylerinin de iade edileceğini ekliyordu.⁷³

⁶⁷ BOA, *HAT*, 649/31772.

⁶⁸ BOA, *HAT*, 649/31772-B.

⁶⁹ BOA, *HAT*, 649/31772-F.

⁷⁰ BOA, *HAT*, 649/31772-G.

⁷¹ BOA, *C. DH*, 62/3094.

⁷² BOA, *C. AS*, 407/16796.

⁷³ BOA, *HAT*, 651/31822-A.

Bâbiâli, Yusuf Ağa ve İdris Paşa arasında meydana gelen ihtilâfın bölgede istikrasızlığa sebep olacağını biliyordu. Bu doğrultuda Bâbiâli, problemi ortadan kaldırmak için Rumeli Valisi Hurşid Ahmed Paşa'yı hakem tayin etti ve iki tarafı uzlaştırması görevini verdi.⁷⁴ Bâbiâli'nin devreye girişi Yusuf Ağa'nın istediği etkiyi yarattı. Zira İdris Paşa'nın işgal girişimleri durdu. Ayrıca Hurşid Ahmed Paşa ve Şehirköy Muhafızı Ali Paşa'nın hazinedarları Vidin'e gelerek, İdris Paşa'dan bu gergin atmosferin sonlandırılmasını istedi. İdris Paşa ise başkente sunduğu teklifini gelen hazinedarlara da yineleyerek, Yusuf Ağa'nın Rahova'dan askerlerini çekmesinin ardından Berkofça köylerinden birliklerini çekeceğini bildirdi.⁷⁵ Yusuf Ağa, ortadaki problemin Bâbiâli desteği ile aşılamayacağını anlaması çok sürmedi. Bu sebeple Zıştovizade Mehmed Ağa'nın emrine beş yüz asker daha ilave ederek onu Rahova Ayanı ilan etti. Buna mukabil kendisi de Vidin'e bağlı bazı köyleri işgale başladı. Yusuf Ağa'nın bu hareketi ikili arasında ufakta olsa var olan barış ihtimalini tamamen yok etti.

II. Mahmud, Yusuf Ağa ve İdris Paşa arasındaki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Yusuf Ağa'nın Vidin köylerine karşı başlattığı saldırıların bölgedeki kaosu daha da derinleştireceğinin farkındaydı. Bununla birlikte Yusuf Ağa'nın işgal girişimini İstanbul'dan bir müdahale ile engellenemeyeceğini de biliyordu. Bu sebeple II. Mahmud, Mora Valisi Tepedelenizade Veli Paşa'nın Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'ya bir uyarı mektubu yazmasını istiyordu. Zira Yusuf Ağa'nın Vidin köyleri üzerine başlattığı işgal hareketinin Veli Paşa'nın mektubu ile sona ereceği kanaatindeydi.⁷⁶ Esasında bu durum II. Mahmud'un hayatı boyunca uygulamaya gayret ettiği merkezi otoriteyi hakim kılma politikasıyla taban tabana zıt bir husustu. Ancak II. Mahmud, taşradaki yerel güçlerin birbirleri üzerindeki nüfuzlarını kullanmakta da bir behis görmemekteydi. Bu noktada pragmatist bir yaklaşımla bölgedeki krizi çözmeye gayret ediyordu. II. Mahmud'un bu müdahalesiyle Yusuf Ağa, Bâbiâli'nin desteğini kaybetmeye başladı. Zira bu dönem Yusuf Ağa, başkentten sert bir uyarı da aldı. Bâbiâli, Yusuf Ağa'ya Rahova işlerine müdahil olmaması, Vidin'e gelen ve giden zahire ile ticari mallara engel çıkarmaması hususunda uyarı yaparken, Berkofça ve İvraca dışında bulunan askerlerini de ivedi bir şekilde geri çekmesine dair talimat gönderdi.⁷⁷ Bâbiâli ayrıca İdris Paşa'ya da bir yazı göndererek, Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın yaşanan hadiselerden dolayı uyarıldığını belirtmekteydi.⁷⁸ Tüm dengelerin Yusuf Ağa aleyhine döndüğü sırada beklenmedik bir hadise yaşandı.

⁷⁴ BOA, C. AS, 597/25160.

⁷⁵ BOA, HAT, 651/31822.

⁷⁶ BOA, HAT, 645/35600.

⁷⁷ BOA, C. DH, 270/13451.

⁷⁸ BOA, C. DH, 91/4525.

Temmuz 1812'de İdris Paşa'nın maiyetinde tüfekçibaşı olarak görev yapan Rüstem Ağa ve ekibinin Lofça'yı basıp yağma etmesiyle Bâbîâli ile İdris Paşa arasındaki tüm iyi ilişkileri kesti. Rüstem Ağa ve maiyetinin Lofça'dan sonra Plevne'yi muhasara etmesi Yusuf Ağa için bulunmaz bir nimet oldu.⁷⁹ Zira Yusuf Ağa, Bâbîâli nezdinde uzun süredir İdris Paşa'yı yıpratmaya gayret ediyordu. Bu noktada Yusuf Ağa'ya en büyük destek şüphesiz İdris Paşa'nın kendisinden gelmiş oldu. Nitekim İdris Paşa, bu faaliyetleriyle sadece Yusuf Ağa'nın değil aynı zamanda Bâbîâli içinde yok edilmesi gereken bir düşman pozisyonuna geldi.

Bâbîâli, İdris Paşa'yı düşman statüsüne koyduğu dönem Laz Ahmed Paşa'nın yerine Rumeli Valisi Hurşid Ahmed Paşa'da sadaret makamına tayin edildi. Yeni sadrazamın asli görevi bir an önce Sırp meselesini sona erdirmektir. Zira II. Mahmud, Hurşid Ahmed Paşa'nın Sırp meselesinde göstermiş olduğu üstün hizmetler nedeniyle sadaret makamına tayin edildiğini bizzat vekil-i mutlakına ifade etmekteydi.⁸⁰ Hurşid Ahmed Paşa'nın ise Sırp asiler üzerine yürümeden önce Vidin'deki İdris Paşa hadisesini halletmesi elzemdi. Bu doğrultuda İdris Paşa üzerine sevk edeceği askerî kuvvetlerin başında Berkofça Ayanı Yusuf Ağa gelmekteydi. Ayrıca eski Kaptan-ı Derya Hafız Ali Paşa, Silistre Valisi olarak atanıp, İdris Paşa üzerine gönderilecek kuvvetlerin seraskerliğine tayin edildi. Bâbîâli, Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'ya ise Hafız Ali Paşa ile ortak hareket etmesini, İdris Paşa'ya karşı Berkofça ile Lofça dolaylarında var olan askerini Vidin'e kaydırmasını ve Lom üzerine bir harekâta bir an önce başlamasına dair emir gönderdi.⁸¹

Yusuf Ağa, uzun zamandır İdris Paşa kuvvetleri karşısında hazır beklettiği birliklerini Bâbîâli'den gelen talimat doğrultusunda harekete geçirdi. İlk hedefi merkezden gelen emir doğrultusunda Lom oldu. Tuna kıyısında olan Lom kazası Vidin'e lojistik desteğin akışı bakımından mühim idi. Yusuf Ağa, 1813 yılının Şubat ayı ortalarında Berkofça'dan hareket ederek Lom'a geldi. Ancak İdris Paşa'nın birlikleri, Yusuf Ağa gelmeden önce Lom'u boşaltmış ve Vidin'e çekilmişti.⁸² Sadece Lom Voyvadası Küçük Bekir Ağa, maiyetindeki seksen asker ile Yusuf Ağa'ya karşı Lom'da bırakılmıştı.⁸³ Yusuf Ağa, Lom'a geldiğinde Voyvoda Küçük Bekir Ağa'yı maiyetindeki askerlerle müdafaa içinde buldu. Ancak Lom sakinlerinin Yusuf Ağa'nın tarafında yer almasıyla Küçük Bekir Ağa'nın da direnişinin bir anlamı kalmadı. Böylelikle Lom, 21 Şubat 1813

⁷⁹ BOA, HAT, 499/24466; BOA, HAT, 499/24466-A; BOA, HAT, 499/24466-B; BOA, HAT, 499/24467-B; BOA, HAT, 499/24466-C; BOA, HAT, 499/24466-E.

⁸⁰ BOA, C. DH, 195/9736.

⁸¹ BOA, C. DH, 115/5711; BOA, HAT, 499/24467-C; BOA, HAT, 645/31606.

⁸² BOA, HAT, 1226/47890.

⁸³ BOA, HAT, 1226/47890-D.

tarihinde Yusuf Ağa tarafından ele geçirildi.⁸⁴ Yusuf Ağa'nın Lom'u ele geçirmesi İdris Paşa'ya vurulan ilk önemli darbe idi. Diğer taraftan Silistre Valisi Hafız Ali Paşa, Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın yanı sıra kendi kardeşi Mehmed Bey'i de İdris Paşa ile mücadele için görevlendirdi. Çünkü Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa, Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın tek başına Vidin'i kuşatmasını ve İdris Paşa meselesi üzerine eğilmesini istemiyordu. Nitekim Yusuf Ağa'nın müstakil bir şekilde İdris Paşa ile mücadelesi; yaşanan hadiselerin salt olarak Berkofça Ayanı ve Vidin Muhafızı arasında meydana gelen çatışma mahiyetine dönüştürecekti. Bu sebeple de Hurşid Ahmed Paşa, Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın İdris Paşa ile tek başına bir mücadele içinde olmasını uygun görmedi.⁸⁵ Bundan dolayı Lom'dan Vidin üzerine hareket eden Yusuf Ağa kuvvetlerinin yanına Hafız Ali Paşa'nın kardeşi Mehmed Bey kuvvetleri de dahil oldu ve iki kuvvet Nisan 1813'te Vidin önüne geldi. Vidin'de görev yapan yeniçerilerin Mehmed Bey'e şehrin kapılarını açmasıyla da kentin varoşları Osmanlı birlikleri tarafından ele geçirildi. Bu esnada İdris Paşa kadim düşmanı Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'yı karşısında gördü ve iç kaleye kapanarak muharebe için hazırlıklara başladı.⁸⁶

Vidin kalesi Bâbîâli için önemliydi. Zira kalenin ve kale içinde bulunan cephanenin zarar görmesini istemiyordu. Bu doğrultuda Vidin'e direkt olarak hücum gerçekleştirmekten uzak duruluyordu. Bunun yerine Yusuf Ağa ve Mehmed Bey kuvvetleri kaleyi, kara ve Tuna nehri tarafından sıkı bir kuşatma altına aldı. Yusuf Ağa, bir taraftan Vidin kalesini kuşatmaya devam ederken diğer taraftan da İdris Paşa'nın maiyetinde bulunan askerin durumu hakkında istihbarat çalışması yapıyordu. Bu doğrultuda Yusuf Ağa çok önemli bilgilere de ulaşmaktaydı. Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'ya gönderdiği tahrirde; İdris Paşa'nın maiyetinde görev yapan askerin aylıklarını düzenli bir şekilde ödemediğini söyleyerek, dört yüz kese akçenin Vidin kalesindeki askere dağıtıldığı takdirde mevcut askerin kaleyi terk edeceğini ifade ediyordu. Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa, Yusuf Ağa'dan gelen bu bilgiyi ivedi şekilde İstanbul'a ileterek Vidin'e dört yüz kese akçe gönderilmesini talep etti.⁸⁷ Bâbîâli, Yusuf Ağa'nın istihbaratını değerlendirdi ve bu doğrultuda Hurşid Ahmed Paşa'ya gerekli meblağı göndermeyi uygun buldu.⁸⁸ İdris Paşa, Vidin'i kaybettiğini çoktan anlamıştı. Ancak o an için en büyük meselesi Vidin'i Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'ya teslim etmemektir. Bu doğrultuda şehir halkının da

⁸⁴ BOA, HAT, 1226/47886; BOA, HAT, 1226/47890-E.

⁸⁵ BOA, TS.MA.e, 898/46; BOA, HAT, 1226/47888-C.

⁸⁶ BOA, HAT, 630/31143; BOA, KK.d, Kamil Kepeci Defteri, No:34, s. 8.

⁸⁷ BOA, HAT, 999/41941.

⁸⁸ BOA, C. AS, 460/19206.

Yusuf Ağa'dan ne denli rahatsızlık duyduğunu Rumeli Valisi Ali Paşa'ya bildiriyordu.⁸⁹ Ayrıca şehrin teslimi için de bir görüşme yapabileceğini, fakat bu görüşmeyi Yusuf Ağa'nın bulunduğu bir heyetle yapmayacağını da ekledi.⁹⁰

Bu sırada Hafız Ali Paşa'da Vidin önüne gelerek on beş bin kişilik kuvvetle kale kuşatmasına katıldı. İdris Paşa, Hafız Ali Paşa ile irtibat kurmak için mühürdarını kaleye gönderdi. İdris Paşa, her şeyden önce şehri Hafız Ali Paşa kuvvetlerine teslim edebileceğini ifade ederek, kendisinin ise can ve mal güvenliği sağlanarak önce Rusçuk'a sonrasında da İstanbul'a gönderilmesini istedi. Böylece herhangi bir muharebe yaşanmadan ve şehir zarar görmeden bu sürecin sona ereceğini vurguladı. Bunun yanında ileri sürdüğü şartların kabul edilmesi için ise iki tarafın da birbirine rehin vermesi gerektiğini ileri sürdü. İdris Paşa, oğlu Salih Bey, kardeşi ve eşinin kardeşini rehin vermeyi teklif ederken, Hafız Ali Paşa'dan da kardeşi Mehmed Bey'i, maiyetindeki Hasan Efendi'yi ve Köstendil Ayanı Mustafa Ağa'yı rehin olarak istiyordu. İdris Paşa'nın Yusuf Ağa'yı tamamen denklemin dışında tutan bu pazarlık talebi, Hafız Ali Paşa'nın tek başına karar verebileceği bir husus değildi. Nitekim Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa ile istişare eden Hafız Ali Paşa, İdris Paşa'nın bu talebini kabul etti. Bu esnada Yusuf Ağa ise duruma müdahil olamasa da gelişen hadiseleri yakından takip ederek Bâbüâli'yi bilgilendiriyordu.⁹¹ Hafız Ali Paşa, İdris Paşa'nın öne sürdüğü şartları kabul ederek Nisan ayı sonunda Vidin şehrini teslim aldı.⁹² İdris Paşa'nın Vidin'i terk etmesiyle Yusuf Ağa ile İdris Paşa arasında uzun yıllardır süren mücadele de nihayete ermiş oldu. Pazvandoğlu Osman'ın vefatı sonrası özellikle Vidin hakimiyeti için ikili arasında ortaya çıkan rekabet, Nisan 1813'te bir noktada Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın galip gelmesiyle bitiyordu. Bâbüâli, Vidin meselesinde Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın göstermiş olduğu katkıdan dolayı ödüllendirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Zira Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa, İstanbul'a yazdığı bir tahrirde; İdris Paşa meselesinde Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın da en az Hafız Ali Paşa kadar emek sarf ettiğini belirtmekteydi. Böylelikle hizmetleri dikkate alınan Berkofça Ayanı Yusuf Ağa da hilat ve kürkle taltif edildi.⁹³

⁸⁹ BOA, *HAT*, 1226/47889.

⁹⁰ BOA, *HAT*, 973/41424-O.

⁹¹ BOA, *HAT*, 1226/47887-A; BOA, *HAT*, 1351/52779.

⁹² BOA, *HAT*, 1226/47887-D.

⁹³ BOA, *HAT*, 714/34093.

III. Ayanlıktan Paşalığa

a. Belgrad ile Krayova'daki Görevleri

İdris Paşa'nın Vidin'den çıkartılması sonrasında Yusuf Ağa'nın da bölgedeki görevi sona erdi. Böylelikle 1813 yılı Nisan ayında Berkofça'ya döndü. Ancak Yusuf Ağa, Berkofça'da fazla bir süre geçiremeyecekti. Zira bu dönem Sırp, Semendire sancağı boyunca tekrardan organize olmayı başarmışlardı. Bu durum yeniden isyan çıkarma ihtimallerini artırıyordu. Halbuki 5 Ekim 1813 tarihinde Kara Yorgi önderliğindeki Sırp asiler, Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'nın başlattığı harekâtla tamamen ezilmiş ve Belgrad da geri alınmıştı.⁹⁴ Ancak Belgrad'ın geri alınmasının akabinde şehre muhafız olarak atanan Süleyman Paşa ile yerel halk arasındaki doku uyumsuzluğu kısa süre içinde kendini gösterdi ve Sırp arasında isyan alâmetleri ortaya çıkmaya başladı.⁹⁵ Bâbîâli, Semendire sancağında yaşanılacak krizi başlamadan bitirmek için teferruatlı bir plan hazırladı. Bu plana göre; Semendire ve civar bölgelerde bulunan tüm idari görevliler, eyalet merkezine asker sevk edecek ve yine bölgedeki ayanlar da maiyetlerine alacakları askerle birlikte Belgrad'a gidecekti. Bu doğrultuda bölgedeki tüm ayanlara gerekli talimat da gönderildi.⁹⁶ Bâbîâli'nin gönderdiği bu talimatlardan birisi de hazine baş yamağı İsmail Bey vasıtasıyla Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'ya geldi. Yusuf Ağa, Mart 1814'te aldığı talimat gereğince üç günlük bir hazırlığın ardından 25 Mart 1814 tarihinde Berkofça'dan hareket ile aynı gün Şehirköy'e geldi. Burada geçirdiği bir gecenin ardından Şehirköy Voyvodası Emin Ağa ile birlikte Niş üzerinden Belgrad'a geçmek için yola çıktı.⁹⁷ Ancak Belgrad'a Şehirköy Voyvodası Emin Ağa tek başına geldi.⁹⁸ Zira Bâbîâli, Belgrad yolunda Yusuf Ağa'ya ayrı bir görev verdi. Buna göre Yusuf Ağa, Ada-i Kebir Muhafızı Recep Ağa'nın idamı sonrası kardeşleri Adem, Salih ve Bekir Beylerin isyan durumlarına tedbir için Krayova Muhafızı olarak tayin edildi.⁹⁹

Ada-i Kebir Muhafızı Recep Ağa, birinci Sırp isyanı boyunca bölgede yoğun hizmet göstermiş bir karakterdi. Bu sebeple Belgrad'ın 1813'te Osmanlı kuvvetlerince ele geçirilmesinin ardından ismi bir aralık Belgrad Muhafızlığı için dahi düşünüldü. Ancak kendisinin Yakova kökenli bir Arnavut olmasının Belgrad

⁹⁴ BOA, HAT, 658/32134; BOA, HAT, 653/31933. Mehmet Çetin Börekçi, *Osmanlı İmparatorluğunda Sırp Meselesi*, İstanbul 2001, s. 118-125; Selim Aslantaş, *Osmanlıda Sırp İsyamları*, İstanbul 2007, 145-149.

⁹⁵ Şanizade Efendi, *a.g.e.*, I, s. 675-676.

⁹⁶ BOA. C. AS, 1218/54650.

⁹⁷ BOA, HAT, 1115/44802-C.

⁹⁸ BOA, HAT, 1113/44776-G.

⁹⁹ Şanizade Efendi, *a.g.e.*, I, s. 680; Cevdet Paşa, *a.g.e.*, X, s. 187.

ahalisi üzerinde olumsuz bir etki yaratacağı düşüncesiyle bundan kısa sürede vazgeçildi.¹⁰⁰ Zira Sırplar'ın birinci isyanında Belgrad'da bulunan Arnavut yamakların etkisi büyüktü. Vidin Muhafızı Hafız Ali Paşa'nın ihanet ile suçlayarak Recep Ağa'yı idam ettirmesi bölgede Sırp meselesinin yanında başka bir krizin de oluşmasına sebep oldu.¹⁰¹ II. Mahmud her ne kadar bu idamdan memnun olmasa da¹⁰² ortaya çıkan fiili durum çerçevesinde stratejik adımlar atılması gerekmektedir. Bu adımlardan ilki asker, cephane ve lojistik destek sağlayarak Krayova Muhafızlığına Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın tayin edilmesi oldu.¹⁰³ Zira Ada-i Kebir ve Fethülislam kaleleri Recep Ağa'nın kardeşlerinin elinde bulunmaktaydı. Adem, Salih ve Bekir Beyler ise bu güce dayanarak, Eflak yakasındaki mahallere istedikleri an birliklerini sevk edebiliyordu. Bu husus Krayova'nın önemini daha da arttırmaktaydı.

Yusuf Ağa, Tuna nehri kuzeyindeki Eflak yakasına geçip Krayova'ya ulaşınca ilk olarak maiyetinde bulunan Bayraktar Hayreddin Ağa'yı sekiz yüz kişilik bir kuvvetle Çernes'e gönderdi.¹⁰⁴ Zira Çernes, Ada-i Kebir ve Fethülislam için zahire sevkiyatının yapıldığı nokta olarak mühim bir mevki idi.¹⁰⁵ Burada yapılacak iyi bir savunmayla Ada-i Kebir ve Fethülislam'a zahire akışı kesilirse; Adem, Salih ve Bekir Beylerin direnişleri de çabuk kırılabilirdi. Bâbüali diğer taraftan Dergâh-ı âli Kapıcıbaşılarından Derviş Bey'i, Ada-i Kebir muhafızlığına tayin etti ve kendisinden Ada-i Kebir ile Fethülislam'ı süratli bir şekilde ele geçirmesini istedi.¹⁰⁶ Derviş Bey'e bu noktada en büyük destek ise Krayova Muhafızı Yusuf Ağa'dan gelmekteydi. Zira Yusuf Ağa'nın Krayova'dan gönderdiği birlikler, Tuna'yı aşip Eflak yakasına geçen Ada-i Kebir eşkiyasını geri çekilmeye mecbur etmekteydi.¹⁰⁷ Bunun yanında Derviş Bey'in Ada-i Kebir ve Fethülislam kuşatması uzadıkça elindeki cephane de tükenmekteydi. Vidin'den Derviş Bey'e gelen mühimmatın yeterli miktarda olmaması sebebiyle kalelerin kuşatılmasında istenilen baskı oluşturulamamaktaydı. Bu noktada Derviş Bey tekrardan Yusuf Ağa'nın yardımına ihtiyaç duydu. Derviş Bey, Yusuf Ağa'ya bir mektup yazarak; Yusuf Ağa'nın uhdesinde bulunan Berkofça'dan ve ayrıca Şehirköy'den mühimmat sevk edip bu cephane açığını kapamak istiyordu.¹⁰⁸ Yusuf Ağa ise Derviş Bey'e ihtiyaç duyduğu desteği verdi. Derviş

¹⁰⁰ BOA, *TS.MA.e*, 710/84

¹⁰¹ BOA, *HAT*, 1352/52819-A.

¹⁰² BOA, *HAT*, 1352/52819.

¹⁰³ BOA, *HAT*, 278/16418.

¹⁰⁴ BOA, *HAT*, 774/36323-A.

¹⁰⁵ BOA, *C. AS*, 386/15967.

¹⁰⁶ BOA, *C. AS*, 743/31240.

¹⁰⁷ BOA, *HAT*, 749/35366.

¹⁰⁸ BOA, *HAT*, 1226/47902-B.

Bey, Yusuf Ağa'dan aldığı cephaneye desteği ile Ada-i Kebir ve Fethülislam'ın kuşatmasını daha da şiddetlendirdi. Ayrıca Tekye'yi ele geçirerek kaleyi savunanlar üzerinde stratejik bir üstünlük kazandı. Derviş Bey, Tekye'nin ele geçirilmesiyle firar eden eşkıyanın Eflak yakasına geçerek talan hareketine girişme ihtimaline karşı Yusuf Ağa'yı da haberdar etti.¹⁰⁹

Derviş Bey, Recep Ağa'nın kardeşlerini kalede sıkıştırırken Yusuf Ağa ise Eflak yakasına saldırıya geçen eşkıyayı yok etmek için uğraşmaktaydı. Bu surette Ada-i Kebir'in karşı yakasında bulunan Moçoreve köyü, Yusuf Ağa'nın en büyük hedefiydi. Bayraktarı Hayreddin Ağa'yı Çernes'e göndererek eşkıyanın zahire sevkini engellemişti. Sırada ise Moçoreve köyündeki eşkıya metrisleri bulunuyordu. Bu köy iki noktada mühimdi. İlk olarak Moçoreve, Ada-i Kebir eşkıyasının Eflak tarafında bulunan en önemli tahkimatıydı.¹¹⁰ Burasını bir üs olarak kullanan Adakale eşkıyası mevcut metrislerden hareketle Eflak içlerine kadar yağma yapabiliyordu. İkinci nokta ise Moçoreve'nin Avusturya sınırında olması idi. Zira köyün hemen yanında bulunan Avusturya askerleri sebebiyle buradaki eşkıya üzerine özellikle top ve tüfek gibi ateşli silahlar kullanılarak gidilememekteydi. Bu durum ise haliyle Moçoreve'deki eşkıyanın elini kuvvetlendirmekteydi. Eflak Voyvodası, problemi çözmek için Avusturya konsolosuna defalarca başvuruda bulunmuştu.¹¹¹ Fakat Eflak Voyvodası tarafından yapılan bu müracaatlar da karşılıksız kalmaktaydı. Yusuf Ağa'nın devam eden diplomasi trafiği içinde Avusturya askerinin sınırdan uzaklaşmayacağını anlaması uzun sürmedi. Zira Eflak Voyvoda'sının müracaatı sonrası Moçoreve'deki Avusturya askerinin sayısı sekiz yüz kişiye çıkmıştı. Bunun yanında Ada-i Kebir'den firar eden Salih ve Muhtar Beyler'in Avusturya'ya gidip sonra rahatça geri dönmeleri, Eflak Voyvoda'sında şaşkınlık yaratmaktaydı.¹¹² Esasında Avusturya hükümeti, kendi askerlerini eşkıyayı korumak için canlı kalkan olarak köyün yanında tutmaktaydı.

Yusuf Ağa, Avusturya ile yapılan diplomatik girişimlerin bir sonuca varmayacağını anlamakta gecikmedi. Bu doğrultuda var olan diplomasi trafiğini bir kenara bırakarak maiyetindeki askerler ile birlikte 19 Haziran 1815'te Krayova'dan Moçoreve'ye doğru ilerledi. Hareketinden kısa süre sonra eşkıyanın iyi tahkim ettiği metrislerin önüne gelen Yusuf Ağa, burada psikolojik bir harekât başlattı. Metrislerde bulunan eşkıyalar, Avusturya askerinin sınırdan bulunmasından dolayı üzerlerine bir harekât yapılamayacağını düşündüğü sırada Yusuf Ağa ve birliklerini karşılarında görünce panikledi. Yusuf Ağa ise eşkıyanın

¹⁰⁹ BOA, HAT, 1226/47901; BOA, HAT, 1226/47902-A.

¹¹⁰ BOA, HAT, 1226/47903-C.

¹¹¹ BOA, HAT, 1140/45337.

¹¹² BOA, HAT, 1226/47903-D; BOA, HAT, 1226/47903-E.

karşısındaki psikolojik üstünlüğü kaybetmemek için kuşatmayı daha da sıkılaştırarak Moçoreve üzerine genel bir taaruz yapacağı izlenimi uyandırdı. O gece metrislerde bulunan asiler Yusuf Ağa'nın sabah genel taaruz yapacağı endişesiyle Moçoreve'yi terk ederek Ada-i Kebir'e firar etti. Yusuf Ağa, ertesi sabah köyün boşaltıldığını görünce metrisleri kolaylıkla zapt etti. Böylelikle uzun süren diplomatik temaslar ve endişelerin aksine Moçoreve tek kurşun atılmadan ele geçirilmiş oldu.¹¹³

Yusuf Ağa, Moçoreve'deki metrisleri ele geçirmesinin ardından Ada-i Kebir eşkıyasına yönelik propaganda faaliyetlerini de arttırdı. Bu minvalde eski Vidin Muhafızı İdris Paşa'nın hazinedarı Osman Ağa ve adamlarını yanına çekerken aynı zamanda Salih Bey'in emrinde bulunan eşkıyalardan yüz kadarını da kaleyi terk etmesi için ikna etti. Böylelikle Ada-i Kebir'de uzun zamandır kuvvetli bir mukavemet gösteren Recep Ağa'nın kardeşlerinin direnişi de parçalanmaya başladı.¹¹⁴ II. Mahmud, Yusuf Ağa'nın tek kurşun atmadan hem metrisleri ele geçirmesinden hem de eşkıyayı kendi içlerinde parçalamasından oldukça memnundu. Bu sebeple de Yusuf Ağa'ya göstermiş olduğu gayretten dolayı iltifata havi yazılar gönderilmesini istedi.¹¹⁵ Yusuf Ağa, Krayova'daki faaliyetleri boyunca sadece Bâbiâli'nin değil bölgedeki yerel idarecilerin de dikkatini çekmişti. Bu doğrultuda Eflak Voyvodası ile Krayova'daki Boyar ve Kocabaşılar'ın da takdirini kazanmayı bilmişti.¹¹⁶ Öte taraftan Eflak yakasındaki eşkıyanın temizlenmesi ve zahire yollarının kesilmesi, Ada-ı Kebir ve Fethülislam'daki Recep Ağa'nın kardeşlerinin direnişini de oldukça zayıflatmıştı. Bu doğrultuda Derviş Ağa'nın kuşatmasına daha fazla dayanamayarak ellerindeki kaleleri barış yoluyla teslim ettiler.¹¹⁷ Böylece uzun süredir bölgede kriz oluşturan mesele çözüme kavuşmuş oldu. Ada-i Kebir meselesinin ortadan kalkmasıyla Yusuf Ağa'nın da Krayova Muhafızlığı görevi sona erdi ve Kasım 1815'te Berkofça'ya dönmek için harekete geçti.¹¹⁸

b. Ayanlık Görevinin Sonu

Yusuf Ağa, Krayova'daki görevinden Berkofça'ya döndükten sonraki kış mevsimi herhangi bir hareketlilik yaşanmadı. Ancak 1816 yılı ilkbaharında Hezargrad Ayanı Hasan Ağa'nın sebep olduğu karışıklık, bölgede yeni bir krizin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu kaotik durum ise Hezargrad'dan Berkofça'ya

¹¹³ BOA, HAT, 1141/45383; BOA, HAT, 1140/45380; BOA, HAT, 1111/44726-C.

¹¹⁴ Şanizade Efendi, *a.g.e.*, I, s. 694.

¹¹⁵ BOA, HAT, 1226/47900.

¹¹⁶ BOA, HAT, 639/31488; BOA, HAT, 774/36323.

¹¹⁷ BOA, HAT, 1226/47903; BOA, HAT, 1226/47903-A.

¹¹⁸ BOA, HAT, 630/31140.

kadar sirayet ediyordu. Öyleki Hezargrad Ayanı Hasan Ağa, Silistre ve Rusçuk dolaylarında bulunan yerleşim yerlerine saldırı düzenlemekte ve bu bölgelerde yağma hareketlerine girişmekteydi.¹¹⁹ Silistre Valisi Mehmed Rüşdü Paşa, Hezargrad Ayanı Hasan Ağa'nın fiilleri karşısında Bâbiâli'ye başvurup, Hasan Ağa için idam hükmünün çıkartılmasını talep etti.¹²⁰ Bâbiâli, Mehmed Rüşdü Paşa'nın başvurusunu yerinde görerek Hasan Ağa için idam hükmü çıkarttı ve bu emri hem Mehmed Rüşdü Paşa'ya hem de bölgede bulunan Ayanlara gönderdi.¹²¹

Hasan Ağa Bâbiâli'nin bu hareketine karşılık civar kazalardaki Ayanlara birer mektup göndererek, bölgedeki devlet idaresine karşı ortak bir cephe yaratmaya çalıştı. Bu noktada Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'ya da hususi olarak mektuplar göndermekteydi. Hasan Ağa, Berkofça Ayanına gönderdiği bir mektupta; Bâbiâli'nin Yusuf Ağa'nın idamı için Vidin Muhafızı Hafız Ali Paşa'yı görevlendirdiğini ve bu haberi İstanbul'dan aldığını ifade ediyordu. Hasan Ağa, bu iddialarıyla gerek Yusuf Ağa gerekse bölge Ayanları üzerinde etki yaratmayı amaçlıyordu. Ayrıca Yusuf Ağa ve bölgedeki diğer Ayanlara gönderdiği başka mektuplarda ortak hareket ederek; doğuda Silistre batıda Vidin kalelerini ele geçirip, Balkan dağlarının kuzey kısmını Osmanlı vezirlerinden arındırmayı teklif ediyordu.¹²² Ancak Hezargrad Ayanı Hasan Ağa'nın bu teklifi Yusuf Ağa tarafından ilgi görmedi. Zira Yusuf Ağa, Hasan Ağa meselesinde de Bâbiâli'nin emirleri doğrultusunda hareket etmekteydi. Hasan Ağa ise umut beslediği Yusuf Ağa ve bölgedeki diğer Ayanlardan destek göremeyince son bir hamle yaparak Bâbiâli'den af talep etti.¹²³ Fakat Bâbiâli, Hasan Ağa'nın af talebiyle ilgilenmedi. Silistre Valisi Mehmed Rüşdü Paşa, Rusçuk mütesellimi Mehmed Paşa'yı komutasındaki Ayanlar ile birlikte 24 Mart 1816 tarihinde Hezergrad'a gönderdi. Hasan Ağa'nın tabyalarla kuvvetlendirdiği çiftliğini saran Mehmed Paşa kuvvetleri, Hezergrad Ayanı ile oldukça zorlu bir çatışmaya girdi. Ancak Hasan Ağa, Mehmed Paşa kuvvetlerini yarararak kaçmayı başardı.¹²⁴

Hasan Ağa, Hezergrad'dan çıkınca önce Tırnova'ya daha sonra oradan da Sofya istikametine doğru kaçmayı başardı. Yusuf Ağa, Hasan Ağa'nın 19 Nisan 1816 tarihinde Sofya'ya geçmek için Berkofça köylerine geldiği bilgisini aldı. Bu istihbarat doğrultusunda aynı gece hazinedarı komutasında süvarilerden oluşan bir kuvveti Hasan Ağa'nın üzerine gönderdi. Yusuf Ağa'nın gönderdiği birliğin baskınına uğrayan Hasan Ağa yakalanarak hakkındaki idam kararı infaz edildi ve

¹¹⁹ BOA, HAT, 505/24895; Şanizade Efendi, *a.g.e.*, I, 730-731; Cevdet Paşa, *a.g.e.*, X, s. 194.

¹²⁰ BOA, HAT, 505/24895-E.

¹²¹ BOA, C. ZB, 32/1563.

¹²² BOA, HAT, 632/31222.

¹²³ BOA, HAT, 632/31222-A.

¹²⁴ BOA, HAT, 636/31362.

kesilen başı Yusuf Ağa tarafından Silistre Valisi Mehmed Rüşdü Paşa'ya gönderildi.¹²⁵ Hasan Ağa'nın Yusuf Ağa tarafından yakalanıp cezalandırılması Bâbiâli'nin de dikkatini çekti. Nitekim Yusuf Ağa'nın Vidin'de İdris Paşa'ya, Ada-i Kebir ve Krayova'da eşkiyaya ve şimdi de Hezergrad Ayanı Hasan Ağa'ya karşı her daim Bâbiâli'nin talimatları doğrultusunda hareket etmesi, başkent siyasetinde Yusuf Ağa için oldukça önemli birer referans noktası oluşturdu.¹²⁶ Bu referanslar ise Yusuf Ağa'nın siyasi kariyerini kısa süre içinde etkiledi. Nitekim II. Mahmud'un emri ile Yusuf Ziya Paşa'nın uhdesinden alınan Ağriboz ve Karlılı sancakları, 27 Haziran 1817 tarihinde rütbe-i vezaret ile Yusuf Ağa'ya verildi.¹²⁷ Böylelikle Yusuf Ağa artık Berkofça Ayanı değil, Ağriboz ve Karlılı Muhafızı Yusuf Paşa oldu.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık müessesesinin kökleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu doğrultuda Ayanlarla ilgili ilk bilgiler; Osmanlı arşiv belgelerinde XV. yüzyılın sonlarını işaret eden evraklar içinde bulunmaktadır. Bu dönemdeki Ayanlar genel olarak mensubu olduğu şehrin ileri gelenleri arasından olmakla birlikte başlıca görevleri özetle buldukları mahaldeki toplum ile merkezi hükümet arasındaki ilişkide yapıcı rol oynamak olarak açıklanabilir. Ancak aradan geçen yüzyıllar Ayanların kurumsal kimlik kazanımı noktasında önemli birtakım değişimlere sahne olmuştur. Özellikle XVIII. yüzyıl itibariyle Ayanlar kendi bölgelerinde siyasi, askeri ve ekonomik bağlamda yerel birer kuvvet olarak orta çıkmaya başlamışlardır. Bu noktada Bâbiâli, yüzyılın ikinci yarısında Ayanlar üzerinde kontrolü ve otoriteyi sağlayabilme adına defalarca düzenlemelere gitmiştir. Ancak tüm düzenleme girişimlerine rağmen ülke genelinde iç ve dış dinamikler etkisiyle istenilen olumlu sonuç sağlanamamıştır. Bu bağlamda terazinin iki ayrı kefesinde bulunan Ayan ve merkezi hükümet dengesi de Ayanlar lehine değişime uğramıştır.

XVIII. yüzyıl itibariyle bölgelerinde güç odakları olarak varlıklarını devam ettiren Ayanları, iki farklı kategoride ele almak mümkündür. İlk kategoride sınıflandırılacak Ayanların; müessesenin klasik dönemine uygun olarak buldukları mahalde maddi/manevi belli bir geçmişe sahip kişilerin olduğu saptanmaktadır. Nitekim bu tasnifteki Ayanların hatırı sayılır bir kısmının yerel hanedan üyesi olarak meşruiyet kazandıkları da görülmektedir. İkinci kategoride

¹²⁵ BOA, HAT, 496/24321.

¹²⁶ BOA, HAT, 526/ 25816; BOA, HAT, 526/ 25814.

¹²⁷ BOA, C. DH, 192/9598; BOA, HAT, 504/24802; BOA, HAT, 500/24505.

sınıflandırılabilir Ayanlar ise genel olarak XVIII. yüzyılın kendi temel dinamikleri içinde meşruiyetlerini sağlamaktadırlar. Zira bu sınıftaki Ayanlar ekseriyetle bireysel özelliklerinin bir getirisi olarak Ayanlık vasfına haiz olmuşlardır. Bu noktada ikinci kategoriye daha çok uyan Ayanların genellikle İmparatorluğun Rumeli coğrafyasında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu Ayanların meşruiyet kaynağı olarak kuvvetli bir soy bağı ya da yerel bir hanedana mensup olmaktan ziyade kişisel yetenekleri sayesinde ön plana çıktığı fark edilmektedir.

Bu bağlamda Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın meşruiyet kaynağı nedir? Bu sorunun cevabı olarak; Yusuf Ağa'nın yukarıda belirtilen tasnifin ikinci kategorisinde kendisine yer bulduğu söylemekte bir beis yoktur. Her ne kadar Yusuf Ağa'nın hayatının ilk dönemlerine ait bilgiler kısıtlı olsa da onun soy bakımından derin aile köklerine sahip olmadığı görülmektedir. Nitekim Yusuf Ağa, Vidin Ayanı Pazvandoğlu Osman'ın maiyetinde bölük başı olarak görev almış ve himayesinde "dağlı eşkıyası" içinde faal olarak görev almıştır. Bu doğrultuda bölgenin temel problemi olan "dağlı eşkıyası" sorununun tam olarak merkezinde bulunmuştur. Pazvandoğlu Osman'ın maiyetinde gösterdiği yararlı faaliyetler, Yusuf Ağa'nın Berkofça Ayanı olmasındaki en büyük referansı olmuştur.

Yusuf Ağa'nın Berkofça Ayanı olarak hayatını tek bir başlık altında incelenmesi, dönemin siyasi atmosferi bağlamında olayları anlamada zorluk teşkil etmektedir. Bu sebeple onun bir Ayan olarak yaşamını iki döneme ayırmak ve o minvalde incelemek doğru olacaktır. Bu doğrultuda Yusuf Ağa'nın Ayanlık kariyerindeki ilk dönemi olarak 1805-1807 tarihleri arası gösterilebilir. Zira bu dönem Yusuf Ağa'nın üzerinde doğrudan Vidin merkezli bir vesayet gölgesi bulunduğu saptanmaktadır. Nitekim bu yıllar Berkofça Ayanı olarak esas görevi; Pazvandoğlu Osman'ın talimatları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu çerçevede Yusuf Ağa, Berkofça'da Pazvandoğlu Osman'ın çıkarlarını koruyan ve bölgedeki dağlı eşkıyasına lojistik destek sağlayan bir karakterdir. Ancak 1807 yılında Pazvandoğlu Osman'ın ölümü Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın hayatındaki en büyük kırılma noktasıdır. Zira bu tarih itibariyle üzerindeki vesayet perdesi de tamamen kalkmıştır. Ayrıca Yusuf Ağa'nın Berkofça Ayanı olarak 1817 yılına kadar sürecek ikinci dönemi de başlamaktadır.

Pazvandoğlu Osman'ın ölümüyle Yusuf Ağa'nın bölgedeki tüm siyasi faaliyetlerinin değişime uğradığı görülmektedir. Bu dönem Yusuf Ağa, Bâbiâli'nin emirleri doğrultusunda hareket ederek geçmişine ait tüm olumsuz izleri silme gayretindedir. Bu hususta ilk hareketi Sırp isyanına karşı oluşturulan orduda görev almasıdır. Sırp harekâtının sona ermesiyle Tuna hattında Ruslar'a

karşı görevlendirilmesi ve buradaki faaliyetleri Bâbîâli için Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'nın bölgede önemli bir müttefik olduğunu göstermiştir. Nitekim Sadrazam Laz Ahmed Paşa'nın Yergöğü harekâtında Rusçuk'un savunulması için Berkofça Ayanı Yusuf Ağa ve askerlerini şehrin güvenliği adına geride bırakması, Yusuf Ağa'nın çizdiği güvenilir imajın etkisiyle olduğu açıktır. Bükreş anlaşması sonrasında İdris Paşa hadisesi ve Krayova'da Ada-i Kebir eşkıyasına karşı faaliyetleri onun bölgedeki varlığının ne denli önem arz ettiğini ispatlar niteliktedir.

Tüm bunların yanında Berkofça Ayanı Yusuf Ağa en büyük sınavını Hazergrad Ayanı Hasan Ağa meselesinde vermiştir. Nitekim bölgedeki Ayanların ufak bir otorite boşluğu sezmeleri halinde kendilerine nasıl bir yol çizecekleri Hasan Ağa'nın başıbozuk hareketlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Hasan Ağa'nın Yusuf Ağa'ya; Balkan dağlarının kuzeyi ve Tuna güneyi arasında kalan kısımda bağımsız bir yönetim kurma teklifi Yusuf Ağa'nın siyasi kariyerinin şekillenmesinde son derece önemlidir. Zira bu Yusuf Ağa'nın bu teklife vereceği cevap Bâbîâli'nin onun hakkında düşüncelerini tamamen değiştirebilirdi. Bâbîâli, Hasan Ağa'nın Yusuf Ağa'ya yaptığı tekliften haberdardı. Doğal olarak merak edilen soru ise Yusuf Ağa'nın düşüncelerinin Hasan Ağa'dan farklı olup olmadığıydı. Berkofça Ayanı Yusuf Ağa, bu noktada da 1807 yılından itibaren devam ettirdiği politik çizgisini korumuştur ve Bâbîâli'nin tarafında Hasan Ağa'ya karşı hareket etmiştir. Yusuf Ağa'nın Hasan Ağa hakkında başkentten gönderilen idam kararını infaz etmesi Bâbîâli'nin Berkofça Ayanından tam anlamıyla emin olmasını sağlamıştır. Böylelikle bir zamanların dağlı eşkıyası Yusuf Ağa; Bâbîâli'nin otoritesine karşı oluşan her muhalif hareketi, görev verildiği taktirde yok eedebileceğini başkente göstermiş böylece rüşünü ispat etmiştir. Nitekim bu durum 1817 yılında Berkofça Ayanı Yusuf Ağa'dan Vezir Yusuf Paşa'ya dönüşmesindeki en büyük amildir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı/ Osmanlı Arşivi

a. Ali Emiri

-*Sultan III. Selim (AE.SSLM.III)*

BOA, AE, III. Selim, 117/7092, 127/7733, 284/16571.

b. Cevdet Tasnifi

-*Askeriye (C. AS)*

BOA, C. AS, 386/15967, 407/16796, 482/20131, 460/19206,597/25160, 743/31240, 745/31336, 749/31514, 1207/54090, 1218/54650.

-*Dahiliye (C. DH)*

BOA, C. DH, 17/846, 62/3094, 91/4525, 115/5711, 192/9598, 195/9736, 216/10797, 270/13451, 348/17371.

-*Maliye (C. ML)*

BOA, C. ML, 62/2828.

-*Zabtiye (C. ZB)*

BOA, C. ZB, 32/1563, 32/1565.

c. Hattı Hûmâyün

BOA, HAT, 40/2010-A, 43/2185, 49/2322, 50/2356-D, 50/2356-E, 50/2366, 51/2376, 52/2415, 56/2574, 59/2656, 59/2656-D, 60/2672-A, 60/2675, 61/2693, 64/2729, 66/2874, 66/2874-K, 66/2884-F,66/2884-J, 69/2924, 70/2940, 70/2943-D, 70/2948, 75/3123, 84/3462, 133/5497, 151/6345, 169/7219-A, 278/16418, 496/24321, 499/24466, 499/24466-A, 499/24466-B, 499/24466-C, 499/24466-E, 499/24467-B, 499/24467-C, 500/24505, 504/24802, 505/24895-E, 526/25814, 526/25816, 630/31140, 630/31143, 632/31222, 632/31222-A, 636/31362, 639/31488, 645/31606, 645/35600, 649/31772, 649/31772-B, 649/31772-F, 649/31772-G, 651/31822, 651/31822-A, 653/31915, 653/31933, 658/32134, 714/34093, 749/35366, 774/36323, 774/36323-A, 972/41408, 973/41424-O, 984/41678, 985/41697, 986/41770, 990/41832, 990/41831-L, 992/41839, 999/41941, 1003/42107-A, 1010/42418, 1093/44342, 1111/44726-C, 1113/44776, 1113/44777, 1115/44802-C, 1136/45252, 1140/45337, 1140/45380, 1141/45383, 1226/47886, 1226/47887-A, 1226/47887-D, 1226/47888-C, 1226/47889, 1226/47890, 1226/47890-D, 1226/47890-E, 1226/47900, 1226/47901, 1226/47902-A, 1226/47902-B, 1226/47903, 1226/47903-A, 1226/47903-C, 1226/47903-D,1226/47903-E, 1351/52779, 1352/52819, 1352/52819-A, 1498/1.

d. Kamil Kepeci

BOA, KK. d, *Kamil Kepeci Defteri*, No:34, s. 8.

e. Topkapı Sarayı Müze Arşivi

BOA, TS.MA.e, 425/4, 436/48, 475/27, 655/43, 710/84, 866/4, 898/46, 1154/14.

TELİF ESERLER

- Asım Efendi (2015). *Asım Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, C.2, Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Aslantaş, S. (2007). *Osmanlıda Sırp İsyanları*. Kitap Yayınevi.
- Börekçi, M. Ç. (2001). *Osmanlı İmparatorluğunda Sırp Meselesi*. Kutup Yıldızı Yayınları.
- Câbi Efendi, (2003). *Câbî Târihi*, C.2. haz. Mehmet Ali Beyhan. TTK.
- Cevdet Paşa, (1891). *Tarih-i Cevdet*, C.6-10. Matbaa-i Osmaniye.
- Demir, N. Ü. (2018). Ayanlık kurumunun gelişimi ve Anadolu ile Balkan coğrafyasındaki farklılıkları üzerine bir değerlendirme. *Current Research in Social Sciences*, (4)1, 34.
- Emecen, F. (2001). Doğu Karadeniz’de ayanlık: Tirebolulu Kethudazade Mehmed Emin Ağa. *Bellekten*, (65)242, 194.
- Erdoğan, M. K, Ferlibaş, M. B, & Çolak, K. (2009). Rusçuk Ayanı *Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*. Yeditepe Yayınları.
- Gürgen, S. Y. (2018). *Mehmed Said Haled Efendi*. Dergâh Yayınları.
- Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi*, C. I. Küre Yayınları.
- Karal, E. Z. (1999). *Selim III’ün Hatt-ı Humayunları*. TTK.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi*, C. 5. TTK.
- Kiel, Machiel. (1992). Berkofça. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 5, 510.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmani*, C.5. Tarih Vakfı Yayınları.
- Mert, Ö. (1991). Ayan. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 4, 196.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992). Netayic’ül Vukuat, C 3-4. TTK.
- Nagata, Y. (1982). *Muhzinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*. Shupan.
- Özkaya, Ö. (1977). *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Özkaya, Y. (1983). *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları 1791-1808*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1. MEB.

- Palariet, M. (2000). *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, çev. Ayşe Edirne. Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Ranke, L. (1847). *History of Servia*. Albemarle Street.
- Raşid Belgradi, (1291). *Vaka-i Hayretnüma*, C.1. Tatyos Dividciyan matbaası.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. Başbakanlık devlet arşivleri yayınlari.
- Shaw, S. (2008). *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*. çev. Hür Güldü. Kapı Yayınları.
- Şanizade Mehmed Ataullah Efendi, (2008). *Şânîzade Tarîhi*, haz. Ziya Yılmaz. Çamlıca Yayınları.
- Şirokorad, A. B. (2009). *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları*. Selenge Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1971). Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa. *Belleten*, (35)138, 281.

EXTENDED ABSTRACT

There were many elements that shock the central authority within the borders of the Ottoman Empire. During the 18th century, when the state began to decline in all aspects, the problem of authority emerged prominently. Ayans were one of the biggest obstacles to the central authority outside the capital. In the second half of the 18th century, the Ayans succeeded in gradually increasing their activities in their regions. The Ayans, especially in the Balkan geography, were strong enough to influence the general politics of the country. The biggest example of this situation was the Edirne Incident in 1806. However, the Ayans in the Balkans differed in another way. Unlike the Ayans in different geographical regions of the country, the Ayans in the Balkans generally did not carry these titles on the basis of a deep-rooted family heritage. Most of the Ayans in the Balkans were able to become Ayans thanks to their individual talents and networks. Yusuf Agha, who constitutes the main theme of our study, is among the Ayans who, despite not having a deep-rooted family background, were able to appear on the stage of history thanks to his individual talents. Although the exact date of birth of Yusuf Agha is not known, he was born in Aydos in the second half of the 18th century. He spent his youth under the patronage of Pazvandoglu Osman, the Ayan of Vidin. Thanks to his talents, he soon became one of the close men of Pazvandoğlu Osman, the Ayan of Vidin. Yusuf Agha first made a name for himself with his attacks on the cities of Pleven and Lofça during Pazvandoglu Osman's rebellions. However, after the central government and Pazvandoglu Osman made peace, he returned to Vidin and continued his life. Pazvandoglu Osman's unwillingness to lose Berkovitz which he saw as Vidin's backyard, enabled Yusuf Agha to become Ayan in 1805. Yusuf Agha's duty as Ayan

between 1805-1807 was under the tutelage of Pazvandoglu Osman. However, after the death of Pazvandoglu Osman in 1807, he continued his activities as an independent Ayan. Unlike Pazvandoglu Osman, Yusuf Agha continues his political life as a figure who always thinks of collaborating with the central government. However, his past full of banditry activities is a major obstacle for the capital to fully trust him. In order to overcome this situation, Yusuf Agha has been very diligent in doing his part in every order coming from the center. As a matter of fact, he has succeeded in changing the perspective of the center himself, as he has been useful in every task he has undertaken. Thus, he started to be one of the first names that came to the mind of the capital for a solution to the crisis that occurred in the Balkan geography. Yusuf Agha took great responsibility in the war that took place between the Ottoman Empire and Russia. After the defeat of the Ottoman army in Rusçuk, he was appointed by the Grand Vizier Ahmed Pasha to defend the cities of Berkovitz and Ivraga. With the end of the war, he became one of the first names assigned by the capital to suppress the rebellion of Vidin Guard İdris Pasha. He was also rewarded for his outstanding services in the rebellion of İdris Pasha. In 1815, he was appointed as the Craiova guard to protect the Wallachian lands against banditry attacks. Yusuf Agha, as the guard of Craiova, completely cleared the lands of Wallachia from the bandits. This service would play a key role in his later political life. After the end of his duty in Craiova, he returned to Berkovitz. Soon after, he received orders for the execution of Hasan Agha, the Ayan of Hezargrad, who was a rebel against the state. Yusuf Agha rejected Hasan Agha's offer to act jointly and implemented the order sent by the capital to him and executed Hasan Agha. Events of İdris Pasha, Craiova guard and Hasan Agha; it proved that Yusuf Agha was an important figure of the capital in the Balkans. As a matter of fact, Yusuf Agha was no longer viewed with suspicion because of his past. Moreover, the number of people supporting Yusuf Agha was increasing in the capital city circles because of his beneficial activities. As a result of all this, he was promoted by II. Mahmud from Yusuf Agha Ayan of Berkovitz to Karlili and Ağriboz Guard Yusuf Pasha on 27 June 1817. Our study examines the time Yusuf Agha spent as Ayan of Berkovitz, especially based on the Ottoman State Archive sources.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62337>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	09.05.2022	Submitted date
Kabul tarihi	30.05.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Göksu Yüreğilli, D. & Gelişli, Y. (2022). Bilim ve Sanat Merkezlerindeki Özel Yetenekli Öğrencilerin İngilizce Dersine Yönelik Kaygı Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of History School*, 58, 1651-1666

BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDEKİ ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN İNGİLİZCE DERSİNE YÖNELİK KAYGI DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Derya YÜREĞİLLİ GÖKSU² & Yücel GELİŞLİ³

Öz

Bu çalışmada bilim ve sanat merkezi öğrencilerinin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerini farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Bu kapsamda, öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygıları, cinsiyetlerine göre İngilizce dersine yönelik kaygı düzeyleri farkı, eğitim gördükleri örgün öğretim kurumu türüne göre İngilizce dersine yönelik kaygı düzeyleri farkı, bilim ve sanat merkezi eğitim programı kademelerine göre İngilizce dersine yönelik kaygı düzeyleri farkı belirlenmiştir. Buna ek olarak öğrencilerin aile eğitim düzeyleri ile öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeyleri arasında fark olmadığı da ortaya çıkarılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerinin yüksek olduğu, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu, devlet okulu öğrencilerinin özel okul öğrencilerine göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu, öğrencilerin öğrenim görülen kademe türlerine göre sıra ortalamaları puanlarına göre kaygı düzeylerinin arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Buna ek olarak öğrencilerin annelerinin eğitim

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %60, 2. yazar: %40. Bu makalenin etik kurul onayı Gazi Üniversitesi'nde, 15.10.2021 tarih, 15 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, deryagoksu06@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5218-0010

³Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, gelisli@gazi.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2816-3621

düzeylelerine göre kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığı, babalarının eğitim düzeylerine göre kaygı düzeylerinin arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür

Anahtar Kelimeler: Özel (üstün) yetenekli öğrenci, bilim ve sanat merkezi, İngilizce, Kaygı

Investigation of Anxiety Levels for Gifted and Talented Students at Science and Art Centers in Terms of Different Variables

Abstract

In this study, the anxiety levels of science and art center students towards the English lesson were examined in terms of different variables. In this context, the anxiety levels of the students towards the English lesson, the difference in the anxiety levels towards the English lesson according to their gender, the difference in the anxiety levels towards the English lesson according to the type of formal education institution they were educated, and the difference in the anxiety levels towards the English lesson according to the BİLSEM education program levels were determined. In addition, it was revealed that there was no difference between the family education levels of the students and the anxiety levels of the students towards the English lesson. According to the results of the research, there is a significant difference between the anxiety levels of the students towards the English lesson, the lower anxiety compared to male students, the lower anxiety levels of public school students compared to private school students, and the level of anxiety of students according to the level of education level no difference was found. In addition, it was seen that there was no significant difference between the anxiety levels of the students according to the education levels of their mothers, and there was a significant difference between the anxiety levels of the students according to the education levels of their fathers.

Keywords: Gifted and talented student, Science and Art Center, English, Anxiety

GİRİŞ

Özel (üstün) yetenekli çocuklar, özellik ve gereksinim ihtiyaçları açısından akranlarına göre bazı farklılıklar göstermektedirler. Onları özel yapan bu özellikleridir. Alan yazında “üstün yetenek” kavramı kullanılmaktadır. Buna rağmen, 04 Ocak 2013 tarihinde Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) tarafından yayınlanmış olan Strateji ve Uygulama Planı içerisinde aynı kavrama karşılık gelen ancak daha az kategorize edici olan “özel yetenek” kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren bilim ve sanat merkezlerinin (BİLSEM)

2021 tarihli yönergesinde ise özel yetenekli birey, yaşlıları ve akranlarına nazaran daha hızlı öğrenen; yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede ön safhada olan, özel akademik yeteneklere sahip, soyut fikirleri anlamakta zorlanmayan, ilgi alanlarına giren konularda bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans sergileyen bireyler olarak tanımlanmıştır. Özel yetenekli bireyler için yeteneklerini geliştirme yönünde, kendilerini gerçekleştirme yönünde imkân sunulmadığı zaman, bu bireyler mevcut potansiyel enerjilerini gayrimeşru ve illegal zeminlerde tüketme riski taşıma ihtimalleri bulunmaktadır. Hazır bulunuşlukları dikkate alınmadan gerekli şartlar sağlanarak eğitim fırsatı verilmemesi durumunda, kolay öğrenmenin verdiği rahatlığa kapılma, çabuk sıkılma ve en önemlisi bir müddet sonra başarısızlığa düşme tehlikeleriyle karşı karşıya kalabilme durumları ortaya çıkmaktadır (MEB, 2013). Bu bağlamda özel yetenekli öğrenciler genel özellikleri dolayısıyla tüm derslerde olduğu gibi yabancı dil dersine karşı da düşebilecekleri tehlikenin farkına vararak kaygı düzeyleri artabilmektedir.

Alan yazında kaygı ile ilgili olarak birçok araştırma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Kaygı kelimesine ait kavramsal olarak da birçok tanıma rastlanmaktadır. Bloom'a göre hedefler bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Bu bağlamda kaygıyı en çok ilgilendiren boyut duyuşsal boyuttur. Kaygı, stres yaratan olay ve durumlar üzerine ortaya çıkmaktadır. Durumların yaratmış olduğu üzüntü, ağlama ve gerginlik tarzında ortaya çıkan duygusal ve gözlenebilir reaksiyonlardır (Bloom, 2012). Diğer bir tanıma göre kaygı, bireyin bir uyarıcı ile karşı karşıya kaldığı durumlarda ortaya çıkan duygusal, bedensel ve zihinsel değişimler aracılığı ile kendini gösteren uyarılmışlık durumudur (Taş, 2006).

Alan yazında yabancı dil öğrenim süreci ile kaygı arasındaki ilişkiye dair ortaya çıkarılmış olan bulgular mevcuttur. Bunun yanı sıra ortaya koyulan ve çelişen bulgulara rağmen öğrencilerin yabancı dil derslerinde kaygı yaşıyor oldukları da bir gerçektir. Horwitz ve arkadaşları (1986) yapmış oldukları bir araştırmada katılımcılarının %38'inin yabancı dil derslerinde diğer derslere göre daha fazla kaygı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda yabancı dil kaygısı ile ilgili teorik olarak bir çerçeve oluşturma çabasına girmişlerdir. Bu araştırmacılar, yabancı dil kaygısı ile genel iletişim kaygısının birbirinden farklı olduğunu öne sürmüşlerdir. Araştırmacılara göre yabancı dil kaygısı, dil öğrenme sürecinin benzersizliğinden kaynaklanmakta ve sınıf içerisindeki dil öğrenme ile ilişkili olan duygu, davranış ve öz-algılardan oluşmaktadır. Horwitz ve arkadaşları, yabancı dil öğrenmedeki temel kaygı kaynağının özellikle dinleme ve konuşma üzerinde olduğunu öne sürmüşlerdir. Bireyin kaygısını bu durumda en çok tetikleyen hallerden birisi hazırlıksız konuşma ortamıdır. Dinleme

becerisinde ise ses ve dil yapısındaki farklılıklar yabancı dili anlamaya engel oluşturur ve sonuç olarak kaygıyı besler.

Horwitz ve arkadaşları (1986) yabancı dil kaygısına ilişkin üç çeşit performans kaygısı bulunduğunu öne sürmüşlerdir. Birincisini “iletişim kaygısı” olarak korku ve kaygıdan kaynaklanan bir tür utangaçlık durumu olarak tanımlamışlardır. İletişim kaygısı ile başa çıkamayan birey, grup içinde konuşmada zorlanma, topluluğa karşı hitap etmede zorlanma veya sözlü bir iletiyi dinlemede veya anlamada zorlanma yaşayabilir. Anadilini kullanırken iletişim zorluğu yaşayan bireylerin yabancı dil için iletişim kurmada zorlanması da doğal bir durumdur. Horwitz ve arkadaşlarının (1986) bahsettiği ikinci tür performans kaygısı ise “sınav kaygısıdır”. Bu tür, sınav kaygısı nedeni ile başarısızlık korkusundan kaynaklanan performans kaygısıdır. Sınav kaygısı ile baş edemeyen öğrencilerde en temel sıkıntı kendi performanslarını normalde sahip olduklarından daha yüksek görmeleri sebebiyle kendi beklentilerini karşılayamayarak hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Hedeflerinin normal şartlarda gerçekçi olmaması onlara başarısızlık yaşatır. Horwitz ve arkadaşlarının (1986) bahsettiği üçüncü tür performans kaygısı “olumsuz değerlendirilme korkusu”dur. Bireylerin olumsuz değerlendirilme korkuları, başkalarının değerlendirmelerine önem vererek sonucun olumsuz olması endişesi ile kendini göstermektedir. (Horwitz ve diğerlerinden akt. Kılıç, 2017)

Literatürde ortaya koyulmuş olan tüm bu durumlar, BİLSEM’lerde öğrenim gören öğrenciler için de onların bireysel özelliklerinden dolayı kaygı düzeyi yükselişine neden olabilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada BİLSEM’lerde öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı durumlarını belirlemek için yapılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, BİLSEM öğrencilerinin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerini farklı değişkenler açısından incelemektir.

Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1) Öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygıları ne düzeydedir?
- 2) Öğrencilerin cinsiyetlerine göre İngilizce dersine yönelik kaygı düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?
- 3) Öğrencilerin öğrenim gördükleri örgün öğretim kurumu türüne göre İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerinde anlamlı fark var mıdır?
- 4) Öğrencilerin BİLSEM eğitim programı kademelerine göre İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerinde anlamlı fark var mıdır?

5) Öğrencilerin aile eğitim düzeyleri ile öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Bu araştırma nicel araştırma türlerinden tarama modeli ile desenlenmiştir. Tarama modellerinde amaçlar genellikle, soru cümleleriyle ifade edilir. Bunlar; “Ne idi? Nedir? Ne ile ilgilidir? gibi sorulardır. Bu soruların cevabını verirken “Neden?” sorusunun gerçek cevaplarının bulunmasında ise bu denli güçlü değildir (Büyüköztürk, 2016). Tarama araştırmalarında genellikle geniş bir kitleden araştırmacı tarafından belirlenen cevap seçenekleri kullanılarak bilgi toplanır. Genellikle tarama araştırmalarında araştırmacılar, görüşlerin ve özelliklerin neden kaynaklandığından çok örneklemedeki bireyler açısından nasıl dağıldığıyla ilgilenmektedir (Fraenkel ve Wallen, 2006).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın ulaşılabilir evrenini bilim ve sanat merkezlerinde öğrenim gören tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Türkiye genelinde BİLSEM’lerde öğrenim gören öğrenci sayısı 67.375’dir (Köksal, 2021). Araştırmanın örneklemini % 95 güven düzeyinde (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004) kolay örnekleme yöntemi ile ulaşılan 479 öğrenci oluşturmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda verilerin toplanması amacıyla Göksu (2018) tarafından geliştirilmiş olan “İngilizce Dersi Öğrenme Kaygısı Ölçeği” kullanılmıştır.

“İngilizce Dersi Öğrenme Kaygısı Ölçeği”nin dijital formu aracılığı ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulmuş olan, BİLSEM İngilizce öğretmenleri ve BİLSEM müdürleri paylaşım platformunda veli ve öğrencilere ulaştırılarak veriler toplanmıştır.

Elde edilen verilerin analizinde araştırmanın alt problemleri doğrultusunda nicel veri analiz teknikleri kullanılmıştır. Öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerinin belirlenmesi için betimsel istatistiklerden aritmetik ortalama, karşılaştırma analizlerinde ise verilerin normal dağılım göstermediği saptandığı için non-parametrik testlerden “Mann Whitney U Testi” ve “Kruskall Wallis H Testi” kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmaya katılan öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygılarının ne düzeyde olduğu, öğrencilerin cinsiyetlerine göre öğrencilerin öğrenim gördükleri örgün öğretim kurumu türüne göre, öğrencilerin BİLSEM eğitim programı kademelerine göre ve öğrencilerin aile eğitim düzeyleri ile öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeyleri arasında anlamlı farkın olup olmadığı tespit edilmiş ve bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Araştırmanın birinci alt amacına yönelik bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Öğrencilerin İngilizce Dersine Yönelik Kaygı Düzeylerinin Dağılımına Dair Sonuçlar

	N	Mean	Std. Deviation
Madde 1	479	2,57	,683
Madde 2	479	2,40	,747
Madde 3	479	2,80	,511
Madde 4	479	2,57	,677
Madde 5	479	2,46	,686
Madde 6	479	2,76	,526
Madde 7	479	2,57	,671
Madde 8	479	2,60	,661
Madde 9	479	2,75	,536
Madde 10	479	2,73	,608
Madde 11	479	2,56	,703
Madde 12	479	2,66	,639
Madde 13	479	2,37	,768
Madde 14	479	2,54	,719
Madde 15	479	2,43	,762
Madde 16	479	2,65	,652
Madde 17	479	2,49	,737
Madde 18	479	2,64	,640
Madde 19	479	2,42	,769
Madde 20	479	2,12	,875
Madde 21	479	2,51	,734
Madde 22	479	2,37	,800
TOPLAM	479	2,5447	,44319

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerinin toplam aritmetik ortalamaları $X=2.54$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Alan yazın incelendiğinde öğrencilerin yabancı dile yönelik kaygılarının araştırma sonuçlarımızla tutarlı olduğu, genel olarak yüksek olduğu görülmüştür. Yıldırım (2007) yapmış olduğu “Yabancı dil kaygısı” adlı araştırmasında öğrencilerin kaygılarının yüksek olmasının başarılarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Chan ve Wu (2004) ise öğrencilerin

kaygıları ile öğrenme başarıları arasında negatif bir korelasyon olduğunu ortaya çıkarmıştır. Batumlu ve Erden (2007) kaygı ve başarı üzerine yapmış olduğu araştırmasında öğrencilerin kaygıları ile başarıları arasında negatif olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Tablo 2

Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre İngilizce Dersine Yönelik Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Dair Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Mean Rank	U	Z	p
Kadın	240	213,02	22205,500	-4,282	,000
Erkek	239	267,09			

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin sıra ortalamalarına göre ($U=22205,500$; $p=,000$; $p<0,05$) puanlar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sıra ortalamaları puanlarına göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde Doğan ve Tuncer (2016) yapmış oldukları araştırmalarında erkek öğrencilerin kaygı düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Aynı şekilde Kitano tarafından 2001 yılında yapılan araştırmaya göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Yalçın(2020) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında ise erkek öğrencilerin yabancı dil kaygı düzeylerinin kız öğrencilere göre istatistiksel açıdan anlam oluşturacak şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3

Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre İngilizce Dersine Yönelik Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Dair Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Öğrenim Görülen Okul türü	N	Mean Rank	U	Z	p
Devlet Okulu	340	232,04	20924,500	-1,971	,049
Özel Okul	139	259,46			

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türlerine göre ($U=20924,500$; $p=,000$; $p<0,05$) puanlar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sıra ortalamaları puanlarına göre devlet okulu öğrencilerinin özel okul öğrencilerine göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Öner ve Gedikoğlu'nun 2017 yılında yapmış oldukları bir araştırmaya göre öğrencilerin yabancı dil kaygı düzeyleri en çok öğrenim gördükleri okula göre farklılık göstermektedir. Buna ek olarak Yalçın (2020) tarafından yapılan tez çalışmasında İngilizce öğrenmeye yönelik kaygı düzeylerinde okul türü değişkeninin toplam ölçek ile bütün alt boyutlarda genel

liselerde öğrenim gören öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmüştür.

Tablo 4

Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Kademelere Göre İngilizce Dersine Yönelik Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Dair Kruskall Wallis-H Testi Sonuçları

Öğrenim Görülen Kademe	N	Mean Rank	df	H	p
Destek	99	245,07			
BYF	233	243,48	3	1,340	,720
ÖYG	91	225,10			
Proje Üretimi ve Y.	56	240,78			

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin sıra ortalamalarına ait ($H=1,340$; $p=,720$; $p>0,05$) puanlar arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak öğrencilerin öğrenim görülen kademe türlerine göre sıra ortalamaları puanlarına göre kaygı düzeylerinin arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür.

Tablo 5

Öğrencilerin Anne Eğitim Düzeylerine Göre İngilizce Dersine Yönelik Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Dair Kruskall Wallis-H Testi Sonuçları

Anne Eğitim Düzeyi	N	Mean Rank	df	H	p
İlkokul	27	252,46			
Ortaokul	29	221,55			
Lise	107	240,85	5	3,765	,584
Üniversite	259	235,97			
Yüksek Lisans	51	252,28			
Doktora	6	327,42			

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin sıra ortalamalarına göre ($H=3,765$; $p=,584$; $p>0,05$) puanlar arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeylerine göre sıra ortalamaları incelendiğinde kaygı düzeylerinin arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Öner ve Gedikoğlu’(2017) yapmış oldukları “Ortaöğretim öğrencilerinin İngilizce öğrenimlerini etkileyen yabancı dil kaygısı” adlı araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin anne eğitim düzeylerinin öğrencilerin kaygı düzeylerini etkilemediği sonucu bulunmuştur.

Tablo 6

Öğrencilerin Baba Eğitim Düzeylerine Göre İngilizce Dersine Yönelik Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Dair Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Baba Eğitim Düzeyi	N	Mean Rank	df	H	p	Post-hoc
İlkokul	14	248,39				
Ortaokul	15	162,63				2-4
Lise	86	211,60	5	11,503	,042	3-4
Üniversite	274	251,11				2-5
Yüksek Lisans	67	254,38				
Doktora	23	217,28				

Öğrencilerin sıra ortalamaları ($H=11,503$; $p=,042$; $p<0,05$) incelendiğinde puanlar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre sıra ortalamaları incelendiğinde kaygı düzeylerinin arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Farkın hangi eğitim düzeyinden kaynaklı olduğunu saptamak amacı ile yapılan post-hoc testlerinden Benforenni testi sonucuna göre ortaokul-üniversite arası, lise-üniversite arası ve ortaokul-yüksek lisans mezunları arasında kaygı düzeylerinin farklılaştığı görülmüştür. Sonuçlar ortaokul mezunlarının kaygı düzeylerinin üniversite ve yüksek lisans mezunlarına göre kaygı düzeylerinin düşük olduğunu; lise mezunlarının da kaygı düzeylerinin üniversite mezunlarının kaygı düzeylerine göre düşük olduğunu ortaya koymuştur. Alan yazın incelendiğinde Yıldırım (2007) tarafından 2007 yılında yapılan araştırma sonuçlarına göre üniversite öğrencileri üzerindeki kaygı öğrencilerin başarısını olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin farkındalıkları daha yüksek olduğu için kaygı düzeyleri de yüksektir denilebilir. Sonuç olarak ise kendi yaşamış oldukları kaygıların çocuklarına yansıtma durumu ortaya çıkmıştır denilebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Alan yazın incelendiğinde öğrencilerin yabancı dile yönelik kaygılarının anlamlı şekilde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yıldırım (2007) yapmış olduğu araştırmasında öğrencilerin kaygılarının başarılarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Chan ve Wu (2004) ise öğrencilerin kaygıları ile öğrenme başarıları arasında negatif bir korelasyon olduğunu ortaya çıkarmıştır. Batumlu ve Erden (2007) kaygı ve başarı üzerine

yapmış olduğu araştırmasında öğrencilerin kaygıları ile başarıları arasında negatif olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Buna ek olarak kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde Doğan ve Tuncer (2016) yapmış oldukları araştırmalarında erkek öğrencilerin kaygı düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Aynı şekilde Kitano tarafından 2001 yılında yapılan araştırmaya göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Benzer şekilde ortaya çıkarılan Yalçın(2020) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında erkek öğrencilerin yabancı dil kaygı düzeylerinin kız öğrencilere göre istatistiksel açıdan anlam oluşturacak şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Devlet okulu öğrencilerinin özel okul öğrencilerine göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin öğrenim görülen kademe türlerine göre sıra ortalamaları puanlarına göre kaygı düzeylerinin arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Buna ek olarak öğrencilerin annelerinin eğitim düzeylerine göre kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür Benzer şekilde Öner ve Gedikoğlu'nun 2017 yılında yapmış oldukları bir araştırmaya göre öğrencilerin yabancı dil kaygı düzeyleri en çok öğrenim gördükleri okula göre farklılık göstermektedir ancak öğrenim görülen kademe türlerine ve öğrencilerin anne eğitim düzeylerine göre farklılık göstermediği ortaya çıkarılmıştır. Buna ek olarak Yalçın(2020) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında İngilizce öğrenmeye yönelik kaygı düzeylerinde okul türü değişkeninin toplam ölçek ile bütün alt boyutlarda düz okullarında öğrenim gören öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmüştür.

Sonuçlara bakıldığı zaman öğrencilerin öğrenim görülen kademe türlerine göre kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Yalçın (2020) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışması sonucunda ortaokul öğrencilerinin sınıf seviyelerinin aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak bu farklılık sınıf seviyeleri arasında araştırıldığı zaman belli seviyelerin birbiri ile farklılık oluşturmadığı da ortaya çıkarılmıştır.

Öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre kaygı düzeylerinin arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Sonuçlar ortaokul mezunlarının kaygı düzeylerinin üniversite ve yüksek lisans mezunlarına göre kaygı düzeylerinin düşük olduğunu; lise mezunlarının da kaygı düzeylerinin üniversite mezunlarının kaygı düzeylerine göre düşük olduğunu ortaya koymuştur. Alan

yazın incelendiğinde Yıldırım(2007) tarafından yapılan “Yabancı dil kaygısı” adlı araştırma sonuçlarına göre üniversite öğrencileri üzerindeki kaygının öğrencilerin başarısını da olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin farkındalıkları daha yüksek olduğu için kaygı düzeyleri de yüksektir denilebilir. Sonuç olarak ise kendi yaşamış oldukları kaygıyı çocuklarına yansıtma durumu ortaya çıkmış olabilir şeklinde yorumlanabilir.

Genel anlamda görülmüş olan yabancı dil dersine yönelik öğrenme kaygısı yaşayan öğrencilerin bu durumlarının yabancı dil ağırlıklı program uygulamaları bağlamında ülke genelinde özel yetenekli öğrencilerin eğitim gördükleri BİLSEM’ler ve tüm örgün öğretim kurumlarına yayılması bu öğrencilerin İngilizceye yönelik kaygılarının da önemli ölçüde azalmasına katkı sağlayabilir. Dolayısıyla öğrenci kaygılarının azalması ile İngilizce başarılarının yükselmesi sağlanabilir.

Erkek öğrencilerin İngilizce kaygı düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olması durumu ise İngilizce derslerine ek olarak kendilerine gerekli rehberlik sağlanması doğrultusunda en aza indirgenebilir. Özel okullarda öğrenim gören öğrencilerin İngilizce dersine yönelik kaygı düzeyleri devlet okullarında öğrenim gören öğrencilere oranla yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum özel okullarda ağır programlarla üst düzey eğitim verilmesinden kaynaklı olabileceğinden, özel yetenekli öğrenciler bağlamında konu ilerlemelerine dikkat edilerek bireysel eğitim programları hazırlanması yolu ile bu problem çözüme kavuşturulabilir.

Özel yetenekli öğrencilerin akademik konular üzerinde sıkılgan bir tavır gösteren özellikleri vardır. Bu bağlamda bu öğrencilerin BİLSEM’lere kendi örgün eğitim kurumlarına ek olarak geldikleri düşünüldüğünde, İngilizce derslerini oyunlaştırarak daha eğlenceli bir hale getirmeleri öğrencilerin derse yönelik kaygı düzeylerinin azalmasına katkı sağlayabilecektir. Bu bağlamda BİLSEM atölye ve ders etkinliklerinde farklılaştırılmış ve zenginleştirilmiş öğretim yöntemleri kullanılarak özel yetenekli öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda programlar hazırlanması kaygı düzeylerinin yükselmemesi açısından da fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Aydın, S. & Zengin, B. (2008). Yabancı dil öğreniminde kaygı: Bir literatür özeti. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4(1), 81-94.

- Batumlu, D.Z. & Erden, M. (2007). Yıldız Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu öğrencilerinin yabancı dil kaygıları ve İngilizce başarıları arasındaki ilişki. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(1), 24-38.
- Bloom, B. S. (2012). *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*. (D.A. Özçelik, Çev.). MEB Yayınları (Orijinal yayın tarihi 1979).
- BTYK. (2013). *Üstün Yetenekli Öğrenciler Strateji ve Uygulama Planı, 2013-2017*. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Yayını.
- Büyüköztürk, Ş. (1997). Araştırmaya yönelik kaygı ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim Yönetimi*, 3(4), 453-464
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (22.bas.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chan, D. Y. & Wu, G. (2004). A study of foreign language anxiety of EFL elementary school students in Taipei county. *Journal of National Taipei Teachers College*, 17(2), 287-320.
- Doğan, Y. & Tuncer, M. (2016). Examination of foreign language classroom anxiety and achievement in foreign language in Turkish University students in terms of various variables. *Journal of Education and Training Studies*, 4(5), 18-29.
- Fraenkel, J.R. & Wallen, N.E. (2006). *How to Design and Evaluate Research in Education*. McGraw-Hill International Edition.
- Yalçın, E. (2020). *İngilizce Ağırlıklı ve Normal İngilizce Öğretim Programlarında Öğrenim Gören Ortaokul Öğrencilerinin Yabancı Dil Kaygı ve Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Göksu, Y.D. (2018). *Ters Yüz Sınıflar (Flipped Classroom) Modelinin 5. Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Akademik Başarıları, Öğrenme Kaygıları ve Tutumlarına Etkisi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayınları.
- Kılıç, M. (2017). *Yabancı Dil Öğretiminde Kaygı (Gaziantep Üniversitesi)*. Çizgi Kitabevi Yayınları.

- Kitano, K. (2001). Anxiety in the college Japanese language classroom. *The Modern Language Journal*, 85(4), 517-566.
- Köksal. M. S.(2021). Bilim ve Sanat Merkezleri. Köksal.M.S.,Barın.R.(Ed.) “Özel Yetenek ve BİLSEM’ler”s.170.Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- MEB.(2013). *Özel Yetenekli Bireylerin Eğitimi Strateji ve Uygulama Kılavuzu*. T.C. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Öner G. & Gedikoğlu T. (2007). Ortaöğretim öğrencilerinin İngilizce öğrenimlerini etkileyen yabancı dil kaygısı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 67- 78.
- Taş, Y. (2006). *Kaygı Nedir?* Bilkent üniversitesi öğrenci gelişim ve danışma merkezi.
- Tuncer, M. & Temur, M. (2017). Yabancı dil hazırlık eğitimi alan öğrencilerin yabancı dile yönelik kaygı ve başarıları arasındaki ilişkiler. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 905-912.
- Yalçın, E. (2020). *İngilizce Ağırlıklı ve Normal İngilizce Öğretim Programlarında Öğrenim Gören Ortaokul Öğrencilerinin Yabancı Dil Kaygı ve Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2007). Yabancı dil kaygısı: Dinleme ve konuşma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 178-206.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Gifted students studying at Science and Art Centers (BİLSEM), their individual characteristics of them can cause an increase in their anxiety level. In this context, this study was carried out to determine the anxiety levels of gifted students studying at BİLSEMs about English lesson. The aim of the study is to investigate the anxiety levels of science and art center students towards the English lesson in terms of different variables.

In this context, answers to the following questions will be sought:

1) What is the level of students' anxiety about the English lesson?

- 2) Is there a significant difference between the anxiety levels of the students for the English lesson according to their gender?
- 3) Is there a significant difference in the anxiety levels of the students for the English course according to the type of formal education institution they are studying?
- 4) Is there a significant difference in the anxiety levels of the students towards the English lesson according to the BİLSEM education program levels?
- 5) Is there a relationship between the family education levels of the students and the anxiety levels of the students towards the English lesson?

Method: This research was designed with the survey model, which is one of the quantitative research types. In survey models, the aims are usually expressed with questions. “What was it? What? What is it about? are such questions. While answering these questions, “Why?” It is not that powerful in finding the real answers to the question (Büyüköztürk, 2016). In survey studies, information is usually collected from a large population using the answer options determined by the researcher. Generally, in survey studies, researchers are concerned with how opinions and characteristics are distributed in terms of individuals in the sample rather than why they originate (Fraenkel and Wallen, 2006). The universe of this research consists of all students studying in science and art centers. The sample of the study was formed by convenience sampling method. A total of 479 valid answers were received and 479 gifted students at all levels were reached.

Findings: According to the results of the research, it was determined that the students' anxiety levels towards the English lesson were high. When the literature is examined, it has been revealed that students' anxiety about foreign language is significantly high. Yıldırım (2007) revealed in his research that students' anxiety affects their success negatively. Chan and Wu (2004) revealed that there is a negative correlation between students' anxiety and their learning success. Batumlu and Erden (2007) revealed in their research on anxiety and success that there is a negative and significant relationship between students' anxiety and their success. In addition, it was observed that female students had lower anxiety levels than male students. When the literature is examined, Doğan and Tuncer (2016) revealed in their research that the anxiety levels of male students are higher than female students. Likewise, according to the research conducted by Kitano in 2001, it was observed that the anxiety levels of female students were lower than male students. Similarly, in a study conducted by Yalçın in 2020, it was determined that the foreign language anxiety levels of male students were statistically significant compared to female students.

It was observed that public school students had lower anxiety levels than private school students. In addition, it was observed that there was no significant difference between the anxiety levels of the students according to the grades of education and the mean rank scores. Additively, it has been observed that there is no significant difference between the anxiety levels of the students' mothers according to their education levels. Similarly, according to a study conducted by Öner and Gedikoğlu in 2017, the foreign language anxiety levels of the students differ mostly according to the school they study, but according to the level of education and the mother of the students. It was found that there was no difference according to the education level. In addition, in a thesis study conducted by Yalçın in 2020, it was seen that the school type variable in the anxiety levels towards learning English made a significant difference in favor of the students studying in flat schools in the total scale and all sub-dimensions.

When the results were examined, it was seen that there was no significant difference between the anxiety levels of the students according to the level of education level. As a result of the research conducted by Yalçın, the difference between the arithmetic averages of the grade levels of the secondary school students was found to be statistically significant. However, when this difference was investigated between grade levels, it was also revealed that certain levels did not differ from each other.

It was observed that there was a significant difference between the anxiety levels of the students according to the education levels of their fathers. The results showed that the anxiety levels of secondary school graduates were lower than those of university and graduate graduates; revealed that the anxiety levels of high school graduates are lower than those of university graduates. When the literature is examined, it can be said that according to the results of the research conducted by Yıldırım in 2007, the anxiety on university students also affects the success of the students negatively. Therefore, it can be said that university students have higher levels of anxiety because their awareness is higher. As a result, it can be interpreted as the situation of reflecting the anxiety they have experienced to their children may have arisen.

Result and Arguments: In the context of foreign language-based curriculum applications, the spread of this situation of students who have learning anxiety towards foreign language lessons, which has been seen in general, to BİLSEMs where gifted students are educated and to all formal education institutions throughout the country may contribute to a significant reduction in the anxiety of these students towards English. Therefore, with the decrease of student anxiety, English achievement can be increased.

The fact that male students' English anxiety levels are higher than female students can be minimized by providing them with necessary guidance in addition to English lessons. It has been determined that the anxiety levels of the students studying in private schools towards the English lesson are higher than the students studying in public schools. Since this situation may be due to the high-level education in private schools with heavy programs, this problem can be solved by preparing individual education programs by paying attention to the subject progress in the context of gifted students.

Gifted students have special characteristics that show a shy attitude on academic subjects. In this context, considering that these students come to BİLSEMs in addition to their own formal education institutions, making English lessons funnier by gamifying will contribute to the reduction of students' anxiety levels towards the lesson. In this context, it is thought that preparing programs in line with the interests and needs of gifted students by using differentiated and enriched teaching methods in BİLSEM workshop and course activities will also be beneficial in terms of not increasing their anxiety levels.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57558>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	10.02.2022	Submitted date
Kabul tarihi	10.05.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.05.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özkan, E. (2022). İdari Taksimat Birimlerinde Yer Değişikliklerini Zorunlu Kılan Haller (1884-1916). *Journal of History School*, 58, 1667-1687

İDARİ TAKSİMAT BİRİMLERİNDE YER DEĞİŞİKLİKLERİNİ ZORUNLU KILAN HALLER (1884-1916)

Ela ÖZKAN¹

Öz

İdari taksimat, bir devletin topraklarını idari bölümlere ayırma şeklidir. Osmanlı Devleti'nin klasik idari taksimatı; eyalet, sancak, kaza, karye (köy) diye sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmayla hem merkezi idari yapının güçlendirilmesi hem de idari birimlerin yönetim ve idaresinde kolaylıklar sağlanması hedeflenmiştir. İdari birimlerle ilgili düzenlemelere Tanzimat döneminde hız verilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi yayımlandıktan sonra ise bu idari birimler yeni bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Devlet tarafından gerçekleştirilen bu düzenlemelerle idari taksimat birimleri şekillenmiştir. Ancak sadece idari düzenlemeler değil; mesafeler, coğrafi etmenler, iktisadi ve askeri vaziyetler de idari birimlerin teşkil edilmesinde önemli rol oynamıştır. İdari birimlerde statü değişikliği gerçekleştiğinde bölge halkı tarafından iyi ya da kötü geri dönüşler olduğuna dair belgeler mevcut olup, özellikle bahsedilen hallerden kaynaklı şikâyet kayıtlarının çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Böyle durumlarda halk hem bağlı olduğu idari birimle hem de merkezle olan devlet işlerinin aksamasını istemediği için merkeze şikâyet başvurularında bulunmuştur. Çalışmamızda idari yer değişikliklerine sebep olan durumlar ile yer değişiklikleri neticesinde ne yönde şikâyetlerin olduğu incelenerek alınan tedbirlerle ilgili bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İdari Taksimat, Yer Değişiklikleri, Şikâyetler

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, elaozkan@munzur.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4679-2683

Conditions That Necessitate Change of Places in the Administrative Distribution Units (1884-1916)

Abstract

Administrative distribution is a way of dividing a state's territory into administrative divisions. The classical administrative divisions of Ottoman State were classified as province, sanjak, township and villages. This classification is aimed at both strengthening the central administrative structure and facilitating the management and administration of administrative units. Regulations regarding these administrative units were accelerated during the Tanzimat Period. After the 1864 Provincial Regulation was published, a new classification was made in these administrative units. Administrative division units were formed with these regulations made by the state. However, it is not only important for administrative regulations; but it is also important for distances, geographical factors, economic and martial situations in the formation of administrative units. There are documents showing that there are good or bad feedbacks from the people of the region in status changes in administrative units, and it has been determined that the majority of the complaints arising from the mentioned situations are in the majority. There had been correspondences between the administrative units stating that there are complaints due to the situations we have mentioned. In such cases, people applied to the center because they did not want the state affairs with both the administrative unit and the center to be disrupted. In our study, the conditions that caused the administrative relocations and the complaints as a result of the relocations will be examined, and the information about the measures taken will be evaluated with the data obtained from the archival documents.

Keywords: Ottoman Empire, Administrative Distribution, Change of Places, Complaints

GİRİŞ

Devletin önemli mekanizmalarından birisi olan idari taksimat birimleri aynı zamanda yönetim merkezleridir. Bu yönetim merkezleri Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk dönemden yakınçağa gelinceye kadarki süreçte değişim göstermiştir. Örneğin 14. Yüzyıldan itibaren Osmanlıda Beylerbeylik teşkilatı kurulmuş, bu teşkilatın başındaki Beylerbeyi hem taşra kuvvetlerinin kumandanı hem de çeşitli sancaklara dağılmış olan beylerin amiri durumunda olmuştur. Beylerbeylik terimi 17. yüzyılın başına kadar kullanılmış daha sonra yerini Eyalet tabirine bırakmıştır (Kılıç, 1997, s.6). Eyalet yönetimi Beylerbeyi denilen üst düzey yöneticiye bırakılmıştı. Sancaklar ise Sancakbeyi denetimindeydi. İlk dönemlerde beylerbeyinin sancakbeyi üzerinde idari askeri denetimi sözkonusuydu. Beylerbeyi eyalet sınırları içinde bulunan bütün sancaklardaki tımarlı sipahilerin birinci derecede yöneticisi ve komutanıydı (Çadırcı, 1991, s.10). Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köy şeklinde teşkilatlandırılmıştı. Kendisine bağlı köylerle birlikte

nahiyelerin birleştirilmesiyle kazalar meydana gelmiş, kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyaletler ortaya çıkmıştı. İdari taksimatta en fazla yere sahip birimler ise kaza ve sancaklardı. Kazalarda yönetici sınıf olarak kadı, alaybeyi ve subaşılar bulunurdu. Kadılar askeri olmayan şeri ve hukuki hususlardan sorumluydu. Subaşılar ise kazanın asayişini sağlamakla yükümlüydü. Askeri meseleler de alaybeyinin yetkisindeydi (Halaçoğlu, 1991, s.73). Halil İnalçık eyalet teriminden şöyle bahsetmektedir; “*Eyalet terimi Arapça “idare etme, icra” anlamındaki iyale kelimesinden gelir. Osmanlılar’da en büyük idari birim karşılığında bu tabirin resmen kullanılışı 16. Yüzyıl sonlarında olmuştur*” (İnalçık, 2018, s.81). 17. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde savaş güçlerinin oluşturulmasında eyalet askerlerinin içinde tımarlı sipahiler yerlerini valilerin kendi olanaklarıyla kapılarında besledikleri ve çeşitli adlarla anılan kapu halkı denilen ücretli askerlere bırakmıştır. Eyaletlerin başında yer alan valilerin güçleri bu askerlerin sayı ve niteliğiyle ölçülür olmuştur. Vali olmaya hak kazanmış olanların sayısındaki artışa karşılık eyalet sayısını arttırma imkanının bulunmayışı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca kendilerine arpalık olarak sancak gelirleri verilen üst düzeydeki kimseler buralara gidip yönetimi doğrudan doğruya üzerlerine alma yerine genellikle merkezde oturup geliri ve idaresi kendilerine verilen küçük bölgenin yönetimini vekillerin eliyle yürütmeyi uygun görmüştür. 18. Yüzyılda bu yolla yönetilen sancakların sayısı gittikçe artmıştır. Buna karşılık klasik dönemin eyalet sayısı değişmeden devam etmekle birlikte eyaletlere bağlı sancakların sayısında sürekli değişiklikler olmuştur (Özkan, 2020, s.46). Uzun süren savaşlar, devletin idare mekanizmasındaki yöneticiler ile halk arasında çıkan anlaşmazlıklar, Tanzimat Fermanı’nın ilan edilme sürecini hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti’nde çağdaş manada kanunlaştırma hareketi Tanzimat ile birlikte başlamış, yeni kanun ve nizamnamelerle bir düzenleme yapılmıştır (Gökbilgin, 1967, s.95-96). Mülki taksimata ve mülki idareye yeni bir şekil verilmesi teftiş müessesesine olan önem ve ehemmiyetin artmasına sebebiyet vermiştir (Karal, 1995, s.161). Her vilayet merkezinde yılda bir defa istişari mahiyette bir umumi meclis toplanmıştı. Vilayeti teşkil eden bütün sancak ve kaza temsilcilerinin katıldığı bu meclislerde vilayeti ilgilendiren bütün meseleler görüşülüp neticeye bağlanmıştı. Böylece halkın seçim, meclis, söz söyleme, idareye katılma gibi mefhumlarla ilgisi sağlanmıştır (Öztuna, 1983, s.81). Tanzimatın uygulanmasına merkezi denetimin etkin olduğu yerlerden başlanmıştır. İlk uygulama bölgeleri Edirne, Hüdavendigâr, Ankara, Aydın, Sivas, Konya eyaletleridir. Tanzimat düzenlemeleri ilk uygulanmaya başlandığında ortaya çıkan başarısızlıkların faturası eyalet valilerine kesilmiştir. Bu nedenle valilerin görev yerleri sık sık değiştirilmiştir. Bununla birlikte görevini kötüye kullanan, rüşvet alan memurların yargılanması konusu Tanzimat’la birlikte daha etkili hale getirilmişti

(Torun, 2012, s.83-84). 1839, 1856 ıslahatları 1876 Anayasası Osmanlı Devleti'nin merkezileşmesi ve Batılaşmasını resmen tanımak, teyit etmek ve sağlamak açısından önemlidir. Bu fermanlar ve anayasa ile hükümet siyasetini değiştirerek daha yüksek bir adaleti, kanunlara riayeti, bütün tebaanın kanun önünde eşitliğini ve aynı zamanda iktisadi gelişmeyi taahhüt etmiştir (İnalçık vd., 2004, s.889).

19. yüzyılda ise taşra idaresi yeniden yapılandırılarak eyalet ve valiler üzerinde merkezi kontrolü sağlamak adına bir reform süreci başlatılmıştı. Böylece taşra büyük ölçüde merkeze bağlandıktan sonra idarede mahalli halkın sesine yer vermek isteyen devlet yöneticileri, yerel meclisler oluşturmak amacıyla adımlar atmışlardır. Bu yeni uygulama taşradan merkeze idari yöneticilerin davet edilmesi, merkezden taşraya yetkili hükümet görevlilerinin gönderilmesi gibi faaliyetlerin hız kazanmasını sağlamıştır. Ancak taşra idaresinde yenileşme yolunda asıl düzenlemeler 1860'larda yapılmıştır. Bu tarihte ortaya çıkan mahalli bir isyandan² sonra devletin idari birimleri yeniden düzenlemeye tabi tutulmuş ve yeni bir nizamname hazırlanmıştır (Kırmızı, 2016, s22-23).

1864 yılında yayınlanan Vilayet Nizamnamesi ile vilayet sistemine geçilmiştir. Bu kanun, merkezi yapıyla yerel otoriteyi birleştirmek, eyalet merkezinde kamu işlerinin yürütülmesini çabuklaştırmak, halkın temsili özelliğini geliştirmeye hedeflemiştir (Demirel, 2011, s.106). Bu nizamname ile taşra idaresi yeni baştan düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle kaza biriminin hüviyeti de değişmiştir. Her sancak, kazaların birleştirilmesinden oluşmakta ve her kaza, bir müdürlük olarak değerlendirilmekteydi. Kaza bölgesinin bulunduğu yer müdürün oturacağı yerleşim birimi olarak belirlenmişti. Kaza köylere bölünmüş olup her köy belediye idaresine alınmıştı. Ancak bazı köylerin birleşmesiyle oluşan küçük daireler mevkileri itibariyle kaza olmayıp, diğer bir kazaya bağlanarak yönetilmiş ve buralar "Nahiye" olarak adlandırılmıştı. Kasaba ve şehirlerde elli hane bir mahalle olarak belirlenmiş ve köy hükmünde

² Cebel-i Lübnan'da 1860 yılında Dürziler ve Maruniler arasında çıkan isyan hareketidir. Lübnan, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılmış ve mevcut emirlere verilen haklarla diğer idari birimlerde görülmeyen yarı bağımsız bir statü kazanmıştır. Güçlü Osmanlı otoritesi altında aralarında mezhep birliği de olmamasına rağmen Müslümanlar ve Hristiyanlar çok uzun yıllar bir arada sorunsuz yaşamışlardır. Müslümanlar Şii ve Sünni gruplar ile kendilerine has gelenekleri olan Dürzilerden oluşurken Hristiyanlar için ise en kalabalık grup Marunilerdir. Avrupalı devletlerin kışkırtmasıyla iki mezhep arasında mücadele başlamıştır (Bkz. Emine Gümüşsoy, 1860-1861 Cebeli Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, S.12, 2008, s.67-68)

sayılmıştı (Çadırcı, 2007, s.249). 1864 Vilayet Nizamnamesindeki merkeziyetçi eğilim 1871 Vilayet Nizamnamesinde daha da belirginleşmişti. Bu nizamnameyle vilayet idaresinde iş yükü ve merkezi hükümetin kontrolü arttırılmıştı. Böylece vergi alınması ve anlaşmazlıkların çözümü gibi konuları Vilayet Umumi Meclisi ve Vilayet İdare Meclisi çözmeye çalışmıştır (Ortaylı, 2011, s.63). Bu meclis vilayette vali, livada mutasarrıf ve kazada kaymakamların başkamlığında toplanır. Bunlar devlete ve memlekete ait umur-ı idareye memurdurlar. Görevleri kendilerine havale olunan işlere onay vermekten ibarettir. İdare meclisi üyeleri hükümet işlerinde gördükleri yolsuzlukları ve uygun olmayan icraatları hükümete bildirmeye yetkili oldukları gibi Osmanlı tebasından herhangi bir kişi de gerek hükümet memurları gerekse de başka kişiler tarafından zulüm ve adaletsizlik görmesi gibi durumları hükümete bildirirdi (Önen- Reyhan, 211, s.242). Ayrıca valiyle eyaletin alt birimlerindeki her yöneticiye bağlı olan bu meclis, yöneticilerin görüşlerini temsil etsin ve yöneticilerin keyfi hareketlerini dizginlesin diye tasarlanmıştı. Meclis mahkeme görevi de görürdü (Davison, 2021, s.203-204). 1871 Vilayet Nizamnamesi bir süre yürürlükte kaldıktan sonra bu nizamnamenin tamamlayıcısı İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-u Muvakkat-ı yayımlanmıştır. 1871 Nizamnamesinde belirtilmiş olan maddelerin içi bu kanunda doldurulmuştur. 149 maddeden oluşan bu kanunun birçok maddesi doğrudan Meclis-i Umumi Vilayet kanunuyla alakalı olup bahsi geçen maddelerin birçoğu Türk meclis geleneği ve seçim kültürünün oluşmasında önemli bir yere sahip olmuştur (Kocaoğlu, 2020, s.177).

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde ulaşım ve ticaret alanında yapılan iyileştirmelerle idari taksimat birimlerinde yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Örneğin Aydın Vilayeti'nin toplayıcı ve dağıtıcı özelliklere sahip kontrol merkezi Aydın şehri iken yolların ve üretim kontrol merkezinin İzmir'e yönelmesiyle eyalet biriminin merkezi İzmir olmuştur. Yine Maraş, Halep Vilayeti'nin merkeziyle yönetim ve idari açıdan bağılıktan kurtulamadığı için Halep'e bağlanmıştır. XIX. yüzyılda modern tarıma açılmaya başlayan ve diğer idari birimlerle üretim ilişkilerine giren Çukurova bir iktisadi kontrol merkezi haline gelmiştir. Ancak üretim alanında değişiklikler, bölgesel organizasyon ile yerleşme merkezleri arasındaki hiyerarşi, idari taksimatın devletin son yıllarına kadar değiştirilmesini gerektirecektir. Bu nedenle Tanzimat'tan sonra vilayetlerin idari teşkilatı kadar mekânsal organizasyonunda da değişiklikler görülmüştür. Bu değişikliklerin hepsi merkeziyetçi bir idarenin yetiştirilmesi gayesiyle yapılmıştır (Ortaylı, 2008, s.427-428) Böylece ordunun, maliyenin, mülki idarenin her dalının hükümet kontrolüne alınmak istendiği ve eğitimin de buna yönelik bir biçimde düzenlendiği ortamda mahalli halkın temsilcilerinin yardımına başvurmak kaçınılmaz olmuştur (Ortaylı, 2011, s.18).

İdari taksimat birimlerindeki değişiklikleri dönemin koşullarından kaynaklı değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Nitekim bu tür statü değişikliklerinin belirlenmesinde iki idari birim arasındaki mesafenin, coğrafi ve ekonomik sebeplerin yanı sıra güvenlik ve asayiş gerektiren hallerin de oldukça etkili olduğunu belirtmek gerekir. Bu tür idari birim değişiklikleri gerçekleştirildiğinde bazen halkın çeşitli sebeplerden ötürü bu tür değişikliklerden memnun kalmadığı ve bu durumun düzeltilmesi amacıyla merkeze birçok arzualde bulunulduğunu tespit etmekteyiz. Bu tür şikayetler üzerine gerekli incelemeler yapılarak, en uygun koşullar belirlenip bir idari birimin başka bir idari birime bağlanmasına karar verilmiştir. Böyle durumlarda devlet haklın isteklerini de göz önünde bulundurmaya ihmal etmemiştir. Çünkü devletin yenileşme amacıyla gerçekleştirdiği idari birim değişiklikleri bu idari birimleri düzenleme adına yapılmış dahi olsa bazen yanlış verilen bir karar hem bölge halkını hem de devleti sıkıntıya uğratabilmiştir. Bu nedenle devlet, bölgenin idari, iktisadi ve içtimai koşullarını göz önünde bulundurularak kararlar almaya çalışmıştır.

Çalışmanın amacı, 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İdari taksimat birimlerinde yer değişikliklerine sebep olan durumları tespit etmektir. Bu tespit yapılırken halkın yer değişiklikleri ile ilgili şikayetleri ve istekleri konunun seyrini yakından etkilemiştir. Böylelikle idari taksimat birimlerinde hangi sebepten kaynaklı yer değişikliği olduğuna dair bilgilere ulaşılmıştır. Çalışmamızda konu ile alakalı Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden temin ettiğimiz belgelerin yanı sıra Tetkik Eserler ve Makalelerden de istifade edilecektir. Eserin yönetsel ilerleyişinde; belirtilen konu ile alakalı bilgi verildikten sonra arşivden temin ettiğimiz belgeler ışığında örneklendirmeler yapılarak, konu bütünlüğünü bozmadan açıklamalar yapılması hedeflenmiştir.

1. İdari Taksimat Birimleri Arasındaki Mesafe Farkları

Kentler, Osmanlı Devleti'nde yerel yönetim hizmetlerinin örgütlendiği ve etkin bir şekilde sunulduğu yerler olmanın ötesinde, siyasi-idari sistemin de önemli bir parçası özelliğini taşımaktadır. Ekonomik ve sosyal tabakalaşma bağlamında ve siyasi örgütlenme boyutunda Batı Avrupa kentlerinden oldukça farklı olan Osmanlı kentlerinin bu özelliklerini yerel yönetimle ilgili yapılanmalarında da görmek mümkündür (Ökmen ve Yılmaz, 2015, s.8). Osmanlı Devleti'nde merkezle yönetim birimleri arasında haberleşmeyi sağlamak büyük önem taşımaktaydı. Vergilerin zamanında toplanması, asker sevkinin gerçekleştirilmesi gibi problemlerin çözümü merkezden gönderilen emirler üzerine gerçekleştirilirdi. İşte bu emir ve fermanların istenilen yere

zamanında ulaştırılabilmesi için ana yolların geçtiği şehir ve kasabalarda “Menzilhane” diye durak evleri kurulmuştu. İdari bölgelerde de sancak merkezlerinde birer menzilhane bulunmaktaydı. Bu menzilhanelerin kaza ve kasabalarda ise kolları bulunmaktaydı (Çadırcı, 1976, s.1360-1361). Menzilhanelerin birbirine olan uzaklıkları bir diğeriyle eşit olmayıp, bu mesafeleri daha çok coğrafi şartlar, bölgenin emniyeti ile menzilhaneyi idare edebilecek nitelikte yerleşimlerin varlığı belirlenmiştir. Bazı menzilhaneler ise konumları gereği vazgeçilmez olmaları sebebiyle tüm olumsuzluklara rağmen devletin müdahalesi ve desteği ile işletilmiştir. Menzilhanelerin isimlendirilmeleri kuruldukları idari birimlerin, yerleşimlerin ve mevkilerin adlarına göre olmuştur. Bu isimlendirmeler vasıtasıyla menzilhaneler hangi kaza, köy ve nahiyede hizmet verdikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte genellikle ana yolların kenarlarında kuruldukları ve yerleşim alanlarına yakın oldukları görülmüştür (Çetin, 2009, s.46-47).

Osmanlı Devleti’nde kullanılan mesafe ölçülerinin temel referansları, uzunluk ölçüleridir. Bunların bazılarından daha büyük olan başka bir ölçü birimini tanımlamak için faydalanılmış, bazılarından ise bizzat mesafe ölçü birimi olarak istifade edilmiştir. Osmanlılarda mesafe ölçümü denilince akla ilk olarak geleni fersah³. (Çetin, 2013, s.448-453). Osmanlı Devleti vilayetlerden her yıl düzenli olarak mesafe cetvellerini istemiştir. Bu cetvellerin altı ayda bir istendiği bilinmektedir. Ancak cetvellerin düzenli gönderilmemesi üzerine senede bir gönderilmesi uygun bulunmuştur. Bu cetvellerin vilayetler arası mesafelerin belirlenmesi açısından önemli olduğu belirtilmekle birlikte, bu

³ Fersah, mesafe belirtmek için kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. Fersah, 12.000 adımlık mesafeye ya da 1 saatte gidilen yola denk gelmektedir. Osmanlı Devleti’ne ait mesafe cetvellerinin bazılarında, uzunluk ölçülerinde yalnızca fersah ve aynı uzaklığı ifade eden saat yer almaktadır. Osmanlı kaynaklarındaki veriler incelendiğinde mesafe ölçümü hususunda saate, zamansal ve uzamsal olmak üzere, iki türlü de anlam yüklendiği görülmektedir. Nitekim bazı belge ve eserlerde saat tabiri mesafenin zamanla ölçülmesi, bazılarının da ise bizzat mesafenin uzamsal olarak tanımlanması veya ölçülmesi için kullanılmıştır. Buna benzer şekilde Osmanlı topraklarında seyahat eden Avrupalı seyyahların da seyahat günlüklerinde iki konak arasındaki mesafeyi belirtmek için hangi vasıta ile ve kaç saat yolculuk yaptıklarını kaydettikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde saat adı verilen mesafe ölçüsünün standart bir ölçü olduğunu söylemek çok zor olduğu kadar bunu tümüyle reddetmek de mümkün değildir. Özellikle konuya askerî menziller ile hac menzilleri üzerinden bakmak icap ederse, bunların büyük bir çoğunluğu mesafelerin zamansal ölçümlerini ihtiva ettikleri için, bu türden bir standardın var olduğunu söylemek güçleşmektedir. (Bkz. Cemal Çetin, Osmanlılarda Mesafe Ölçümü ve Tarihi Süreci. M. Toker vd. (Ed.) *Prof. Dr. Nejat Göyünçe Armağan Kitabı* Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s.448-453, 2013)

cetvelleri hazırlayanların zorlandıkları durumlarda Aydın Vilayeti'nin vilayet cetveli örnek teşkil edilmesi kaydıyla kullanılabilceği belirtilmiştir. Aydın Vilayet cetvelinin daha düzenli ve kapsamlı hazırlanmış olması örnek teşkil edilmesinin başlıca sebebidir (BOA, DH.MKT, 2083/26, M.1897).

Zaman geçtikçe mesafeler hususunda karışıklığın önlenmesi amacıyla daha ayrıntılı mesafe cetvelleri istenmiştir. Bu yönde gelen şikâyet ve tekliflerin artması üzerine her vilayetin kaç sancağı olduğu her sancağın kaç kazası olduğu her kazanın kaç nahiye, her nahiyenin ne kadar karyeden meydana geldiği gibi ayrıntılı bilgiler istenmiştir. Ayrıca bu idari birimlerin birbirlerine olan mesafeleri ile vilayetlerin hudutlarındaki köylerle olan münasebetlerini belirten ayrıntılı cetvellerin tamamı gönderilmeden idari birimler arasında yer değişikliğinin yapılmaması uygun bulunmuştur (BOA, DH.MKT 2068/109, M.1894). Böylece idari taksimat birimleri hakkında ayrıntılı bilgiler istendiği bu bilgiler vasıtasıyla idari birim değişikliklerine karar verileceği belirtilmiştir. Görülmektedir ki mesafelerin doğru belirlenmesi oldukça önemliydi. Çünkü mesafe farklarının fazla olması idari birimlerin devlet ile olan işlerini aksatmakta, ekonomik, askeri imkanlardan faydalanmasını zorlaştırmaktadır.

Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde idari taksimat birimlerindeki yer değişiklikleri hakkında en çok karşılaştığımız şikâyetlerin mesafe kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Kastamonu Vilayeti 'ne bağlı Osmancık Kazasının Kargı Nahiyesi, Tosya'ya bağlı iken koşullar değerlendirildiğinde bu nahiyenin Osmancık'a bağlı kalmasının uygun olduğunu belirtilmiştir. Belgeyi incelediğimizde, Kargı Nahiyesinin Osmancık Kazasına on iki saat, Çorum livası merkezine beş günlük mesafede olduğu belirtilmiştir. Kargının merkez kazaya yedi saat, Çorum merkezine on sekiz saat, Tosya merkezine on saat mesafede olduğu şeklinde gerekli açıklamalar yapılmıştır. Mesafe bakımından saat farkları göz önünde bulundurulduğunda Kargı'nın, Osmancık'a yakınlığından ötürü buraya bağlı kalmasının daha uygun olduğu belirtilmiştir (BOA, DH.İUM, 45/19, M.1916). Yine Ankara Vilayeti 'ne tabi Kalacık, İskilip, Yabanabad kazalarına bağlı olan kırk bir köyün kazalara olan mesafeler göz önünde bulundurulduğunda Kengiri Kazasına bağlanmasının daha uygun olduğu, Kengiri Şabanözü Nahiyesindeki köylerin ise Kalecik Kazasına bağlanması hususunda yazışmalar yapılmıştır (BOA, DH.İUM 45/42, M.1915)

Benzer bir durum Aksaray Kazasının, Niğde Sancağından ayrılarak Konya Vilayeti'ne bağlanmış olmasıydı. Ancak bu durum bazı aksaklıkları da beraberinde getirmiştir. Bu aksaklığın sebebi ise Aksaray Kazasının Niğde Sancağına sekiz saat mesafede olmasına rağmen Konya Vilayeti 'ne otuz saat mesafede olması, bu durumun iletişim ve ulaşımda aksaklıklara yol açmasıdır.

Ayrıca Niğde sancağıyla resmi münasebetlerin daha yoğun olduğu, bundan ötürü alınan bu kararın doğru bulunmadığı belirtilmiştir (BOA, DH. İUM 45/53, M.1915).

Başka bir belgede ise Edirne Vilayetine bağlı olan Semadirek adası ile Cezayir Vilayetine bağlı olan İmroz adasının buldukları konum itibarıyla Biga'ya daha yakın olmasından ötürü bu idari birime bağlanmasının uygun olacağı üzerinde durulmuştur. İmroz ve Semadirek adalarının boğaza uzaklığından ötürü bölgeden Edirne'ye ulaşımın özellikle hava şartları kötü olduğu zaman kayıkla beş günü bulabildiği vurgulanmıştır. Ancak Cezayir Bahri-i Sefid Vilayeti'nin Akdeniz üzerindeki muhafazası göz önünde bulundurulduğunda Semadirek ve İmroz adalarının kontrolünü sağlaması konusunda daha yakın olmasının verdiği avantajdan ötürü bu görevi üstlenmesinin daha doğru olduğu kanaatine varılmıştır (BOA, DH.MKT 1001/65, M.1905).

Mesafelerden kaynaklanan farklılıklarından dolayı yapılan yer değişikliklerinin Osmanlı Devleti'nin sadece belirli vilayetlerinde değil sınırları dahilindeki birçok vilayette oldukça sık karşılaşılan bir durum olduğunu tespit etmekteyiz. Örneklerden bir diğeri Bitlis'e bağlı Muş Sancağının, Diyarbakır ve Erzurum Vilayetlerinden birine bağlanması hususunda başvuruların olmasıydı. Ancak yapılan incelemede Bitlis'in Muş'a iki saatlik bir mesafede bulunduğu ancak diğer idari birimlere mesafe olarak daha uzak olduğu belirtilmiştir. Mesafe konusunda bariz bir farklılık olmasına rağmen Muş'un Bitlis'e bağlanmaması hususunda Muş Belediye Reisi Halil Efendi, Eyüp Efendi, Cafer ve Mustafa ağaların ahaliye bu konuda baskı yaptığı belirtilmiştir. Bu yönde tahriklerin devam etmesi üzerine bu kişilerin Trabzon ve Kastamonu'daki idari birimlere memur olarak atanması istenmiştir. Bu durumlar üzerine Muş'un, Bitlis'e bağlı kalmasına karar verilmiştir (BOA, DH.MKT 1192/14, M.1907).

Bir vilayetin bünyesindeki sancak, kaza, köy ve nahiyelerle olan iletişimin kesintisiz ve doğru aktarılması oldukça mühimdi. Bu iletişimi aksatan durumların olması ya da idari birimlerdeki görevlilerin yanlış tutumları gibi durumlar söz konusu olabilmıştır. Örneğin, Erzincan Sancağına bağlı olan yirmi kadar köy Kuzican'a (Pülümür) bağlanmış, ancak Kuzican kaza kaymakamı Hasan Bey'in zulüm ve baskısına tahammül edemeyerek dört yüz hane kadar Müslim ve gayrimüslim ahali yaşanan bu durumları Erzincan merkez sancağına bildirmişlerdir. Ayrıca bu durum Eğrice kaymakamlığıyla da paylaşılmış ancak bu bölgede de doluluk olması sebebiyle bu köylerin idari açıdan emniyetinin sağlanmasının pek mümkün olmadığı belirtilmiştir. Ancak yapılan incelemeler doğrultusunda bu köylerin tekrardan Erzincan'a bağlanmasının uygun olacağı

kararına varılmıştır (BOA, MV, 32/5, M.1887). İdari bir birimin herhangi bir sebepten dolayı başka bir yere bağlanması durumunda bölge halkının bağlandığı yerde kötü muameleye maruz kalması durumunda gerekli müdahalenin yapıldığına dair önemli bir örnektir.

Sivas Vilayeti 'ne bağlı Amasya Sancağı Köprü Kazasına tabi Zeytun Nahiyesinin üç bin beş yüz haneden oluştuğu, bu nahiyenin Ankara Vilayeti dahilindeki Çorum Sancağına tabi Osmancık Kazasına bağlanması istenmiştir. Osmancık Kazasına, Zeytun Nahiyesi'nin dört saat mesafede olduğu Köprü Kazasının ise on sekiz saat mesafede olduğu aradaki büyük mesafe farkından ötürü dört saat mesafede olan Zeytun Nahiyesinin Osmancık Kazasına bağlanması uygun görülmüştür. (BOA, DH. TMİK.S, 38/55, M.1902)

Bu tür mesafe farklılıklarının devlet işlerini, halkın günlük işlerini sekteye uğratabildiği oldukça açıktır. Ancak Tanzimat süreciyle Osmanlı Devleti yapılanma sürecine girdiğinden özellikle yerel birimlerle düzenleme ve yenilikler hızlı bir şekilde tatbik edilememiştir. Nitekim devlet idari birimlerinde ve kurumlarında düzenlemeler yapmaya başlamış ancak merkezden uzak bütün birimlerde bu düzenlemeler hemen uygulamaya geçmemiştir. Nihayetinde halktan gelen şikayetlerin artması üzerine eksikliler giderilerek idari taksimat birimlerinin buldukları koşullara uygun olarak yerlerinin değiştirilmesi sağlanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi idari taksimat birimlerinin sınıflandırılmasında mesafe farklılıklarının doğrudan etkili bir faktör olduğunu tespit etmekteyiz. Verilen örneklerde de incelendiğinde bu farklılıkların tespiti ve düzenlenmesi ortaya çıkan yanlışlıkların düzeltilmesi vasıtasıyla devlet işleri aksatılmadan yürütülmesi hedeflenmiştir.

2. İktisadi, Coğrafi ve Askeri Sebepler

Osmanlı Devleti'nin idari sistemi ve kurumları, ekonomik, askeri ve toplumsal yapı ve örgütlenmeleriyle bir bütün oluşturur. Ekonomik, sosyal ve idari birçok yönü bulunan yapı ve kurumlaşmalar mali, askeri ve siyasi- idari bir örgütlenmenin de esasını teşkil eder. Klasik dönem Osmanlı idaresini ve merkezi yapısını Divan-ı Hümayun temsil etmektedir. Bütün devletlerde temel fonksiyonlar olan idare, hukuk, maliye ve bürokrasi orada en üst seviyede nihai karar verebilecek kapasite ile temsil edilmektedir. Ayrıca mükemmel bir bürokratik altyapıya da sahiptir. Osmanlı Devleti'nde yerel yönetim hizmetlerinin örgütlendiği ve etkin bir şekilde sunulduğu yerler olmanın ötesinde, siyasi-idari sistemin de önemli bir parçası özelliğini taşımaktadır. Osmanlı toplumuna baktığımızda, kent ve yerel yönetim hizmetlerinden, ekonomik ve

sosyal örgütlenmeye ve siyasi-idari yapılanmalara kadar çok farklı özelliklerin ortaya çıktığını görürüz. Bütün yönleriyle ele aldığımızda diyebiliriz ki, Osmanlı Devleti'nde 1839'dan itibaren devleti ve toplumunu yakından etkileyen Tanzimat reformu yerleşim ve kent alanını da etkilemiştir. Yerel yönetim hizmetlerinden kent mekanının şekillenmesine ve kentin ekonomik, sosyal ve siyasi-idari bütün yönleriyle yakından ilgilidir. Özellikle bu aşamada gerek merkezîyetçilik ilişkileri gerekse yerel yönetim hizmetlerinin sunumu bağlamında yerel yönetim-kent birlikteliği ile belirginleşmiştir (Ökmen-Yılmaz, 2015, s.2-4). 19. Yüzyılda ekonomik gelişmelere paralel olarak kentlerin ve kent sayılarının artışıyla birlikte literatürde yeni bir kavram olan kentleşme ortaya çıkmıştır. Ülkenin dış pazarlara açılması ve ulaştırma teknolojisinin gelişmesiyle birlikte kentleşme oranı da yükselmiştir. Kırsal alanların denetlenmesi ve tarımsal alanı güçlendirme II. Mahmut dönemiyle başlayan merkezi devleti güçlendirme çabaları Tanzimat dönemine rastlamaktadır. Merkezi otoritenin artırılması amacıyla vakıflar oluşturulmuş, kopuk belediye hizmetleri bütünlüklü bir yönetim anlayışıyla yeniden ele alınmıştır (Bayram, 2017, s.232)

Kuşkusuz Osmanlı şehri ekonomik, dini, yönetim ve kültürel merkez olmasına bağlı olarak, şehrsel işlevler çeşitlenmekte; işlevler arası ilişkiler ağı şehrin içeriğini dolayısıyla biçimini belirlemektedir. Bu durumdan hareketle, şehirlerin benzer yüzeylerden oluşmuş olduğu söylenemez. Şehirler çok fonksiyonlu, merkezi yerleşmelerdir. Osmanlı şehri daha çok fonksiyonel ölçüt dikkate alınarak tanımlandığında şehirler tarımsal faaliyetlerden çok, tarım dışı faaliyetleri, yani idari ve ticari özellikleri ile ön plana çıkan yerleşmeler olmuştur (Aliğaoğlu-Uğur, 2016, s.209). Bu idari yönetim içerisinde devlet sınırlarını belirlemek oldukça önemliydi. Bu sınırları belirleme aşamasında tabii (doğal) sınırlar en önemli olanları arasındadır. Sıradağlar, akarsular, denizler, göller, ormanlar, bataklıklar dünyanın bazı yerlerinde milletleri birbirinden ayıran tabii sınırları teşkil ederler. Bu durumda sınırın tespitinde, adı geçen tabii unsurlardan faydalanılmıştır. Doğal sınırların doğrultuları, akarsuların ve dağların, uzantılarına bağlı olarak şekillenir. Göller ve bataklıklar üzerinden geçen sınırlar ise, daha çok düz hatlar halinde uzanırlar. Yeryüzünde devlet sınırlarının önemli bir kısmı tabii engellere göre tespit edilmiştir. Dağ sıraları, akarsular mümkün olabilen yerlerde göller, bu bakımdan en çok faydalanılan tabiat elemanları olmuşlardır. Bilhassa sıradağlar aşılması güç manilerdir. Bu sebeple yüksek sıradağlar, adeta sınırların doğal belirleyicileridir. Tabii sınırlar, devletlerin her zaman tercih ettikleri sınırlar olmuştur. Bunda, bulunan tabii engelin karşılıklı iki tarafa geçişleri zorlaştırması ve hatta engellemesi birinci derecede rol oynamıştır. Osmanlılarda komşu memleketlerle olan sınırlarla il, köy, vakıf ve mülk statüsündeki toprakların sınırlarını belirlemek üzere kaleme alınan ve resmi bir

özellik taşıyan belgelere Hududname denmektedir. Osmanlı toprakları dahilinde il ve köy toprakları, vakıf topraklar ve mülk arazilerin sınırları da dikkatle çizilirdi. Osmanlı'daki idari ünitelerin toprakları yanında, idarecilerin ve reyanın haklarını da belirleyen idari sınırların uzun süre işleyebilmesi için genellikle doğal sınır olması gerekiyordu. Bu amaçla köy sınırları da dahil olmak üzere Osmanlı mülki idare sınırları büyük akarsu, göller ile sıradağların ve tek dağların su ayrımları/su bölümü çizgileri ile doruklarına ve halkın bugün bile hala kullanılmaktadır (Gümüşcü, 2010, s.86-92).

Yukarıda da belirttiğimiz sebeplerden ötürü Osmanlı Devleti'nde idari birimler arasındaki yer değişikliklerinde coğrafi, ekonomik, askeri sebeplerin bir bütünün parçalarını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Keban'a bağlı olan karyelerin Malatya'ya bağlanması talep edilmiş yapılan değerlendirme üzerine bu köylerin Keban'a bağlı kalmasının daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Sebep olarak ise, bu köylerin merkez kaza ile arasında bir nehir bulunduğu bu nedenle vakti zamanında hükümete müracaat edemedikleri bu zorlu coğrafi koşulların bölgeyi zorlamasının yanısıra Malatya'nın bu karyelere üç dört saat mesafe uzaklıkta olması işleri daha zorlaştırmıştır. Ayrıca bu köylerin hiçbir şekilde irtibatı olmayan bir idari birime bağlanmasının devlet işlerini sekteye uğratacağı endişesiyle bu durumun düzeltilmesi için merkeze bir arzuhal yazılmıştır. Belirtilen koşullar göz önünde bulundurulduğunda bu köylerin mesafece uzak bir bölgeye bağlanması önlenmiştir (BOA, DH. TMIK.S 63/17, M.1906).

Benzer bir durum Nesliç kazasında da yaşanmıştır. Nesliç Kazası ile bu kazaya bağlı olan karyeler arasında nehir geçmesi ve bir köprünün bulunmaması bölgeyi ekonomik ve idari açıdan zor durumda bırakmıştır. Bu nedenle Nesliç kazasına bağlı bazı karyelerin yakınlığından ötürü Kesriye kazasının Hurpeşte nahiyesine bağlanmasının daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Nitekim köylerden gelen erzakların bölgeye ulaşmadığı bu durumun halkın iâşe teminini zorlaştırdığı bundan ötürü bağlı buldukları idari birimin değiştirildiğini tespit etmekteyiz (BOA, TFR.I.MN 153/15211, M.1907).

Bundan ötürü ekonomik vaziyetin idari birimlerdeki değişikliklerini yakından etkilediğini söyleyebiliriz. Örneğin, Dedeâğaç sancağı dahilinde olan İpsala nahiyesinin Sofyalı kazası merkezine uzak olmakla birlikte bu nahiyenin nüfus ve ziraat bakımında oldukça geliştiği bu idari birimin kaza statüsüne geçirilmesi durumunda Dedeâğaç'a bağlı üçüncü bir kazanın teşkil edileceği fikri oluşmuştur. Bunun üzerine bu kaza için yirmi beş bin üç yüz seksen kuruluş tahsis olunmak üzere kaza statüsüne geçirilmesine, bin kuruluş maaşla uygun birinin atanması istenmiştir (BOA, DH.MKT 2159/35, M.1898). Bu örnekle bir idari

birimin bulunduğu yerdeki coğrafi, ekonomik koşulları sağladığı takdirde başka bir idari birime bağlanmasına gerek kalmadan idamesini sağladığını tespit ediyoruz.

Ekonomik vaziyetin idari birimlerdeki değişiklikleri etkilediğine dair örnek teşkil eden başka bir belgeyi incelediğimizde; İaşe nizamnamesinin üçüncü maddesi uyarınca Aksaray kazasının Konya Vilayetine bağlandığı, bu nizamnamenin gerekçeleri yerine getirilinceye kadar Niğde Mutasarrıflığınca elli bin liralık önden bir yardım yapılması gerekli görülmüş, gerektiğinde mali olarak müdahalede bulunulacağı belirtilmiştir (BOA, DH.İ.UM.EK 105/98, M.1917). Osmanlı iktisadi vaziyetin amacı halkın ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ayrıca üretilen mal ve hizmetlerin bol, kliteli ve ucuz olması yani piyasada mal arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması esas hedeftir. Ayrıca ekonomik açıdan devlet değişim ve yeniliklere fazla açık olmamıştır. Bu amaçla gelenekçilik ilkesi doğrultusunda iktisadi hayatta ortaya çıkan dengeleri ve eğilimleri mümkün oldukça muhafaza etme, değişme eğilimlerini engelleme girişimleri olmuştur. Bu nedenle hazineye ait gelirleri mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmak için çabalamıştır (Genç, 2012, s.177-183) Osmanlı Devleti'nde iktisadi alanda İaşe ilkesi çerçevesinde öncelikli olarak kazanın ihtiyacı giderilir, sonra ordu ve sarayın ihtiyacı görülür, geri kalan kısmı da imparatorluğun merkezi olan İstanbul'a gönderilmek üzere tüccara teslim edilirdi. Tüccar veya devlet görevlileri tarafından ihtiyaç maddeleri teslim alındıktan sonra ordunun, sarayın ve İstanbul halkının tüketimine yönelik olan bu mallar, ilgili birimlere sevk edilirdi. Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıla gelindiğinde başkentin iaşesine daha fazla önem atfedilmiş ve yeni bir yapılanmaya ihtiyaç hissedilmiştir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iaşe meselesinde kurumsal bir yapılanmanın hayata geçirilmesi sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde iaşe meselesinde önemli gelişmelerden birisi de Zahire Nezaretinin kurulmasıydı. XVIII. yüzyıla kadar devam eden yapılanma, ihtiyaçları karşılayamaz hale gelince bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'un özellikle de kış aylarında iaşesinin sağlanmasında sıkıntı yaşanması, devleti bu alanda doğrudan rol almaya yöneltmişti. Bu kapsamda İstanbul'un iaşe işlerini yürütmek üzere başına müstakil bir nazır tayin edilen Zahir Nezarati, 1793 yılında görevine başlamıştı. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat süreci birçok alanda olduğu gibi zirai üretim faaliyetlerinde de bir dizi dönüşümü beraberinde getirmişti. Tanzimat, ziraatta yeni düzenlemelerle birlikte zirai ürünlerin pazarlama ve ticaretinde liberal bir uygulamayı hayata geçirmeye çalışmıştı. Uygulanan ziraat politikaları, iç ve dış talep şartları Tanzimat Dönemi'nin hızlı zirai genişleme dönemine girmesini sağlamıştı (Göktepe, 2017, s.857-874).

Osmanlı Devleti idari birimlerini teşkil ederken askeri birimlerin vaziyetine göre de hareket etmeyi ihmal etmemiştir. Çünkü askeriye devlet idaresinde en etkin güç olmuştur. III.Selim döneminde uygulamaya konulan Nizam-ı Cedid’le askeri alanda düzenlemelere hız verilmişti. Tanzimatın ilanı ile sadece askeri konularda odaklanma sona erdi. Klasik askeri-idari teşkilat idari boyutunu yitirmeye başlamıştı (Findley, 2019, s.117-118). Askeri teçhizat ve birliklerin bulunduğu idari birimlerde önem arz ettiği ve idari yer değişikliklerinde ne kadar etkin olduğunu belirten örnekler mevcuttur. Örneğin İskilip kazasına bağlı olan Kilkuyu ve Mismılağaç karyelerinin hem ekonomik hem de askeri sebeplerden ötürü Tosya kazasına bağlı olması talep edilmiştir. Nitekim askeri muamelelerin her türlü Tosya kazasında gerçekleştirildiği için bu karyelerin Tosya’ya bağlanmasının daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır (BOA, DH.TMIK.S 46/19, M.1903)

Osmanlı’da ordu, devlet yapılanmasının temelini teşkil etmektedir. Ayrıca her idari birimde askeri, idari, ekonomik vaziyetler idari birimlerin işleyişinde son derece etkili olmuşlardır. Örneğin Osmanlıda bir bölgede yeteri kadar zahire toparlanamadığında ordunun bulunduğu yerde doğrudan satın almaya gidilirdi. Eğer fiyat sabitlenmiş ama ne kadar zahire alınacağı belirlenmemiş ise buna serbest iştirah denilirdi. Askeri yapı ve ekonomi arasındaki ilişkiye ipucu olabilecek bir uygulama da tımarlı sipahilerin iâşesidir. Aynı sancaktan gelen sipahiler her yıl kendi aralarından bir kişiyi seçip önceden kendileri için toplanmış vergiyi kadıdan almaya sancağa gönderir, alınan bu vergi gelirini kendi iâşeleri için cephede harcarlardı. İâşe sisteminin verimliliğini etkileyen bir başka etken ise, askerlerin kendisidir. Örnek olarak Balkanlar ve buradaki orduları besleyecek bollukta tarımsal üretime sahip olduğu için batıdaki seferlerde Anadolu sancaklarından nüzül ve sürsat bedel olarak toplanır, ancak doğudaki savaşlar için Balkanlardan (imtiyazlı eyaletler) ve hatta Mısır’dan bile zahire gönderilirdi (Şakul, 2001, s.557-558). Bu gibi durumlar idari vaziyet ile askeri ve ekonomik faaliyetlerin birbirlerini etkilediği, devletin idari mekanizmasını güçlü tutmak adına askeri yapıyla olan etkileşimi sıkı tuttuğu ortadadır. Nihayetinde Osmanlı Devleti askeri gücü ön planda tutan ve bu gücü sağlamlaştırmak adına orduya oldukça önem veren bir devlettir. Devlet asker yetiştirmek ve askeri teçhizatı toplamak için çeşitli eyaletlerde askeri birliklerin toplandığı kışlalar teşkil etmiş ve buraları ordunun merkezi kabul etmiştir. Böylelikle bu kışlaların kurulduğu idari birimler ekstra önem arz eden bölgeler olmuştur. Bu idari birimlerin kontrolü ve güvenliği de bir o kadar önem arz etmiştir. Bu nedenle idari ve askeri yapı buldukları idari birimin statüsünü de yakından etkilemiştir.

Sadece vilayet, liva ve kazalar değil nahiyelerin de idari açıdan yer değişikliklerinde mesafe, mevkilerinin gereklilikleri ve nüfusu baz alınarak

hareket etmesi gerektiğini tespit etmekteyiz (BOA, ŞD,1831/7, M.1884). Örneğin Eğin kazasına bağlı Ağın nahiyesinin, Keban kazasına bağlanması istenmiştir. Gerekçe olarak da Keban kazasının mesafe olarak dört saat, Arapkir'in altı, Eğin kazasının on iki saat mesafede olduğu ayrıca ticaret ziraat ve sanat faaliyetlerinden yararlanamadığı bu imkanlardan yararlanması açısından Keban kazasına bağlanmasının daha uygun olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda Ağın nahiyesi muhtarına gerekli bilgi verilmiştir (BOA, DH.TMIK.S 36/10, M.1901).

Başka bir belgede ise bölge sakinlerinden görüş istetildiğini tespit etmekteyiz. Garbikaraağaç kazasıyla Urla nahiyesinin Denizli'ye bağlı olduğu, ancak bu idari birimlerin eskiden olduğu gibi Burdur'a bağlanması hususunda bölge halkı tarafından merkeze dilekçeler yazılmıştır. Bölge halkından alınan görüş doğrultusunda bölge halkı da adli ve mülki işlerinin sekteye uğramaması açısından Burdur'a bağlı kalınmasının daha doğru olduğunu belirtilmiştir (BOA, DH.TMIK.S, 22/33, M.1898). Nitekim Garbikaraağaç kazasının Denizli'den ayrılıp Burdur sancağına bağlanmasında askeri ve idari yönden daha fazla istifade edecekleri için halkın isteğinin de bu yönde olduğu belirtilmiştir. Ancak yapılan tahkikte halkın bir kısmının Denizli'ye bağlı kalmak istediği yönünde görüşlerde çıkmıştır, ancak çoğunluğun fikri göz önünde bulundurulmuştur (BOA, DH.TMIK.S 26/44, M.1899). Bu belge vasıtasıyla halkın istek ve şikayetlerinin göz önünde bulundurulduğunu belirtmek yerinde olur. Ancak devletin idari birimlerle olan mülki ve adli işlerini kontrol altında tutması adına bir karar vermesi gerekmekteydi. Belgelerin çoğunda da bu görüş doğrultusunda hareket edildiğini söyleyebiliriz.

Yine bir nahiyenin bölge koşulları neticesinde hareket ettiğini belirten belgede; Mahmudi kazasına bağlı Karasu nahiyesinin bu kazadan ayrılarak vilayet merkezine bağlanması talebi incelenmiş, Karasu nahiyesinin daha rahat ve emniyetli olması bakımından merkeze bağlanmasının daha doğru olacağı kararı alınmıştır (BOA, DH.TMIK.S 56/13, M.1904). Sivas'a bağlı olan Bünyan-ı Hamid kazasının Kayseri'ye daha yakın olmakla birlikte, esasen Aziziye kazasına da yakınlığından ötürü de Kayseri'ye bağlanılmasının istendiği, her iki kazanın da hudutları arazi büyüklükleri ayrıca verdikleri vergi ve harcadıkları iâşe miktarları göz önünde bulundurularak her iki kazanın bir merkez kazaya bağlanmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir. Bu nedenle bu kazalar Ankara'ya bağlanmıştır. Ancak Bünyan-ı Hamid kazasının Kayseri'de kalmasına karar verilmiştir (BOA, DH.TMIK.S 40/72, M.1902).

Başka bir örnekte ise Antalya'ya bağlı Alaiye ve Akseki kazalarından Alaiye kazasının, Akseki'ye bağlandığı ancak bu durumun bazı aksaklıklara yol açtığı beyan edilmiştir. Gerekçe olarak da Akseki'yle içtimai ve iktisadi açıdan

bir bağlantı yokken sahilde deniz iskelesi bulunan Alaiye ile iktisadi açıdan sürekli etkileşim halinde bulunulduğu bundan ötürü çevre köylerde dahil on dört muhtar ve imam arzuhal göndermiştir (BOA, DH.MUI 169/37, M.1914).

Yine benzer bir durum Hakkâri sancağına bağlı İmadiye kazasının Musul vilayetine bağlanmasıdır. Nitekim askeri muameleler ve iç işleriyle ilgili konularda Musul vilayetiyle daha yakın olduğu için Hakkari'nin Musul vilayetine bağlanması kararına varılmıştır (BOA, MF.MKT 153/146, M.1892). Yalova'da ise üç saat mesafede bulunan Pazarköy kazasında ve bu bölgeye yakın bölgelerde asayişsizlikle ilgili bazı durumlar söz konusu olduğu belirtilmiştir. Bu kazanın İzmit'e bağlanması istenmişse de, hem güvenlik açısından hem de bu bölge için oldukça önemli olan Yalova kaplıcalarının korunması amacıyla İzmit'e bağlanmasının uygun olmadığı belirtilmiştir (BOA, DH.İD 188/2, M.1912). İdari yer değişikliklerini her ne kadar iktisadi, coğrafi ve askerî açıdan değerlendirmiş olsak bile güvenlik ile ilgili sıkıntılar doğuracak durumlar da yer değişikliklerinde etkili olabilmektedir. Her ne sebeple olursa olsun devletin sınırları dahilindeki her birimin idari, ekonomik açıdan güçlü ve merkeze bağlı olması hedeflenmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin idari taksimat birimleri merkezi sistemin temelini oluşturmaktadır. Bu idari birimlerin teşkil edilmesi, kendi içlerinde düzenlerinin korunması ve merkeze olan bağlılıklarını sağlamlaştırmak adına devlet birtakım yenilikler yapmıştır. Böylelikle Tanzimat Fermanı ve 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin de katkılarıyla idari taksimat birimleri belirginleşmeye başlamıştır. Böylelikle en küçük idari birimden en büyük idari birime kadar her türlü değişiklikler devletin belirlediği koşullarla şekillenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin sınırları çok geniş bir alana ulaşmış olduğundan idari birimlerin başka bir idari birime bağlanması gibi durumlar sadece devletin belirlediği kurallar doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Bazen iki birim arasındaki uzun saatler süren mesafe farkları, tabii bir doğa olayı ya da işe temininden kaynaklanan eksiklikler de idari taksimat birimlerinin yeniden teşkil edilmesine sebebiyet verebilmiştir. Bu sebeplerden en önemlilerinin başında mesafe farkları gelmektedir. Nitekim bu oldukça doğal bir gerekçedir. Çünkü iki bölge arasında mesafe farklarının artması bu bölgenin kontrolünü, mali durumunu ve güvenliğini oldukça etkilemiştir. Bu nedenle mümkün olduğunca bir kazanın ya da bir sancağın bağlı olduğu eyalete mesafe olarak yakın olmasına dikkat edilmiştir. Eğer mesafe olarak büyük farklılıklar varsa bir idari birimin başka bir eyaletin sancağına ya da kazasına bağlanması uygun görülmüştür. Arşivden temin ettiğimiz belgeler incelendiğinde özellikle mesafe farklarından kaynaklı zorluklar neticesinde halkın bazı

taleplerde bulunduğunu tespit etmekteyiz. Ayrıca kamu işlerinde gecikmeler ve ulaştırmada sıkıntılar yaratan kimi durumlar neticesinde halk şikâyetle bulunmuş. Belgeler incelendiğinde devletin halkın mağduriyetini önlemek adına girişimlerde bulunduğu tespit edilmiştir.

Kimi zaman ise coğrafi koşullardan kaynaklı doğa olayları bir idari birimin nereye bağlanacağı konusunu açığa kavuşturmuştur. Örneğin iki kaza arasından geçen bir nehir, engebeli bir dağ bu tür kararların alınmasında son derece önemlidir. İdari birimler arasındaki yer değişikliklerini gerektiren bu gibi durumlar özellikle bölge halkı tarafından tespit edilmiş ve gerekli şikayetlerde bulunulmuştur. Halkın yaşamını idame ettirdiği yerde yaşam koşullarını zorlaştıracak durumların ortaya çıkması, devlet işlerinin aksamasına neden olduğundan bu şikayetlerin yapılmasında olağan bir durumdur. Neticede coğrafi etmenlerden kaynaklı durumlarda da halk iletişim ve iş ağının akışını engelleyen durumlar karşısında çözüm yolları aramış ve neticeye varmıştır.

Yer değişikliklerini ortaya çıkaran bu gibi vaziyetler hususunda yapılan şikayetlere devlet hiçbir zaman kayıtsız kalmamıştır. Nitekim merkeze gönderilen arzuhaller değerlendirmeye alınarak belirtilen bölge hakkında incelemeler yapıldıktan sonra bölge için en doğru karar alınmaya çalışılmıştır. Bölgenin vaziyeti kadar bölge halkının istekleri de son derece önemli olmuştur. Nihayetinde bir idari birimde yerleşim, iaşe ve güvenlik oluşturacak her türlü durum ile devlet ile olan işleri aksatacak her türlü vaziyet bölge halkını sıkıntıya uğratmıştır. Bu durum idari taksimat birimleri teşkil edilirken çok fazla ayrıntıya girilmediğini göstermektedir. Ancak ortaya çıkan aksaklıklarla neler yapılması gerektiği yönünde edinilen tecrübeler ve yapılan yenilikler doğrultusunda eksiklikler giderilmiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Kaynakları / Archives Sources

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT)

BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İUM)

BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat (DH.TMIK.S)

BOA, Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN)

BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı Ekleri (DH.İ.UM.EK)

BOA, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUI)

BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT)

BOA, Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.ID)

BOA, Şuray-ı Devlet Evrakı (ŞD)

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aliagaoglu A. & Uğur A. (2016). Osmanlı Şehri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 209.

Bayram, P. (2017). 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde kentleşme. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 232.

Çadırcı, M. (2017). *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. İmge Kitabevi Yayınları.

Çadırcı, M. (1976). Posta teskilati kurulmadan önce Osmanlı İmparatorluğunda “Menzilhane ve Kiracıbaşılık”. *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çetin, C. (2009). Menzilhanelerin Müştemilatlarına ve Tefrişlerine dair birtakim gözlemler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 46.

Çetin, C. (2013). Osmanlılarda mesafe ölçümü ve tarihi süreci. M. Toker vd. (Ed.) *Prof. Dr. Nejat Göyünçe Armağan Kitabı s.448-4453*. Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Demirel, D. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kamu yönetiminde yeniden yapılanma. *Türk İdare Dergisi*, 473, 106.

Davison, R. (2021). *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876*. Dergah Yayınları.

Fındley, C. (2019). *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform Babiâli 1789-1922*, Alfa Tarih Yayınları

Genç, M. (2012). Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3, 177-183

Gökbilgin, T. (1967). Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri. *Belleten Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 31/124, 95-96.

İdari Taksimat Birimlerinde Yer Değişikliklerini Zorunlu Kılan Haller (1884-1916)

- Göktepe, K. (2017). İstanbul'un iâşesinin temini meselesi ve İstanbul'un iâşesine katkı sağlayan bir merkez: Tekirdağ kazası (XVIII.- XIX. Yüzyıllar). *Belleten Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 81/292, 857-874.
- Gümüşçü, O. (2010). Siyasi coğrafya açısından sınırlar ve tarihi süreç içinde Türkiye'de sınır kavramı. *Bilgi*, 52, 86-92.
- Gümüşsoy, E. (2008). 1860-1861 Cebeli Lübnan isyanı ve Osmanlı Devleti. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 12, 67-68
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*. İsam Yayınları.
- İnalcık, H vd. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914* (Cilt 2). Eren Yayıncılık.
- Karal, E. (1995). *Osmanlı Tarihi (Cilt 7)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Kılıç, Orhan. (1997). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*. Şark Pazarlama.
- Kırmızı, A. (2016). *Abdülhamidin Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*. Klasik Yayınları.
- Kocaoğlu, B. (2020). Türk meclis geleneğinin oluşmasında 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-u muvakkatinin yeri ve önemi. *Prof Dr. Abdulhaluk Mehmet Çay 35. Yıl Armağan Kitabı*.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ökmen, M. & Yılmaz A. (2015). Klasik dönemden Tanzimat'a Osmanlı kenti ve yerel yönetimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 8.
- Özkan, E. (2020). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı 1839-1914*. Hiper Yayın.
- Önen, N. & Reyhan C. (2011). *Mülkten Ülkeye Türkiyede Taşra İdaresinin Dönüşümü*. İletişim Yayınları
- Öztuna, Y. (1893). *Büyük Türkiye Tarihi (Cilt 7)*. Ötüken Yayınevi.
- Şakul, K. (2001). Osmanlı askeri tarihi üzerine bir literatür değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1, 557-558.

EXTENDED SUMMARY

Administrative division units, one of the important mechanisms of the state, were at the same time administrative units. These administrative centers were organized in the classical Ottoman administrative division classification as province, sanjak, township and villages. Thus, with the smallest administrative unit being the village, the qaza were formed by the merger of the township, the sanjaks were formed by the merger of the qazas, and the provinces were formed by the merger of the sanjaks. The units that have the most place in the administrative division were the township and the sanjaks. In the 19th century, these administrative units were examined more comprehensively and new regulations were made. The most important of these is the 1864 Provincial Regulations. According to this regulation, administrative division units were reconstituted and the deficiencies were tried to be eliminated. Thus, it was aimed that each unit within the borders of the Ottoman Empire would have a regular administrative functioning and a stronger commitment to the center. These regulations, which we have mentioned, have started to be implemented in many provinces, but they have not reached all provinces at the same speed and opportunity. Administrative division units were reshaped with these regulations. However, not only these regulations, but also the distance differences between the two administrative units, geographical conditions, economic and military reasons have also been important factors that the displacements. Due to these factors, it may be necessary to connect an administrative unit to another administrative unit. Considering all these factors, it is necessary to evaluate the situations that necessitate relocation between administrative units from many perspectives.

When we examine the archived documents, one of the most important factors that necessitate relocation in administrative units is the distance differences between the two administrative units. Long distances interrupted the transportation and communication network between the two units, as well as causing disruption in state affairs. In order to regulate this distance difference, measures such as connecting an administrative unit to another administrative unit closest to itself were taken and the setbacks caused by the distance difference were tried to be eliminated. Apart from this, obstacles arising from geographical factors have also created difficulties between administrative units. In such cases, natural formations such as mountains and rivers were accepted as borders and administrative division units were tried to be established. Apart from this, when there were problems in the fulfillment of the military operations or in the provision of food of the people in any region, there could be changes between the administrative units in order to prevent this. The most important information that

informs the state against situations arising from all these factors has been the complaint records made by the public. When these records are examined, we see that there are complaints arising from the grievances caused by the reasons mentioned above. We determine that these complaints are carefully examined and measures are taken regarding the complained place. However, even if it is exceptional, contrary decisions have been made in situations that will cause displacement between administrative units. It has been determined that such situations are caused by the pressure and coercion of the people of the region or the administrative officer of that unit.

Administrative division units are one of the most effective factors in consolidating the state mechanism in terms of administration. In order to minimize the mishaps that may arise from the communication of these units both within themselves and with the center, the state has taken the necessary measures. As a matter of fact, internal turmoil and revolts were among the most troubling issues for the state. The purpose of the state was to create administrative, economic and military strong administrative units attached to the center. As a result, a situation that would cause a change of location in the administrative division units for whatever reason was immediately put into practice in favor of that region. In the light of the documents we obtained from the archive, we tried to determine the situations that caused the change of location in the administrative division units in the Ottoman Empire. With this determination, we have determined that not only the administrative regulations, but also the geographical, economic, social and economic reasons of that administrative unit are effective in the shaping of the administrative division units and how much these factors affect the state. In our study, information about the subject will be given with examples from archive documents.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.60753>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	05.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	25.05.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özlek, E. & Kavruk, H. (2022). Klâsik Dönem Türkçe Yazma Eğitiminde Şiirin Yeri. *Journal of History School*, 58, 1688-1717

KLÂSİK DÖNEM TÜRKÇE YAZMA EĞİTİMİNDE ŞİİRİN YERİ¹**Emine ÖZLEK² & Hasan KAVRUK³****Öz**

Klâsik Türk edebiyatında, günümüz ana dili öğretiminin önemli bir bölümünü oluşturan yazma eğitimi, genellikle münşeatlar aracılığıyla yürütülmüştür. Münşeat, resmî ve özel her türlü yazışma ve bunların yazılmasıyla ilgili kuralların bilgisini ifade eden inşâ kelimesinden türemiş olup usta yazarların, şairlerin kaleme aldığı sanatlı nesir yazılarını ve bunların bir araya toplandığı mecmuaları ifade etmektedir. Sanatlı yazma kaidelerini, usullerini öğretmek, bu hususlarda yol göstermek amacıyla oluşturulan didaktik münşeatlara ise klâsik yazma eğitiminin kaynak eserleri olarak bakılabilir. Anlama ve anlatma bakımından çok yönlü bir gelişmede etkin role sahip yazma becerisinin kazandırılmasında kullanılan araçlar bağlamında şiir, klâsik yazma eğitiminde özel olarak vurgulanmaktadır. Buna karşılık günümüz yazma eğitiminin teorik arka planını oluşturan kaynak kitaplarda, yazılı anlatım türleri arasında bahsedilmesi ve yaratıcı yazma etkinlikleri dışında şiire gereken önemin yeterince verildiğini söylemek güçtür. Bu çalışma, klâsik yazma eğitiminde şiirin yerini, önemini, görev ve etkilerini; şiire yüklenen anlamı gözler önüne sermek amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda bir dönemin edebî ve kültürel hayatına damgasını vurmuş olan klâsik edebiyatta yazma eğitimi büyük ölçüde üstlenen ve bu eğitimin kaynak eserlerini teşkil eden münşeatlar incelenmiş ve klâsik yazma eğitimine göre yazma becerisinin gelişiminde; üslup olarak yazılı anlatımın etkileyciliğinde şiirin yeri ve önemi nedir? Şiirin kullanılmaması gereken yazılı anlatım türleri nelerdir? sorularının cevapları aranmıştır. Çalışma mat erylisini teşkil eden eserlerden doküman incelemesi yöntemiyle toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Yazılı anlatım becerisinin gelişiminde bireyin düşünsel alt yapısını

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %70, 2. yazar: %30.

² Dr., emineozlek44@gmail.com, Orcid: : 0000-0001-8857-8955

³ Prof. Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü hasan.kavruk@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6352-4985

oluşturmaya katkı sağlaması yönüyle şiirin ön plana çıkarıldığı; yazılı anlatımın üst düzeyde bir üslupla ortaya konmasında şiirden ve şiirin imkânlarından yararlanmanın önemine işaret edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu çalışma; yazma becerisini geliştirmede şiirin önemi, katkıları, işlevi hususlarına yazılması tasarlanan yazma eğitimi kaynak kitaplarında daha fazla yer verilmesine dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Dönem Yazma Eğitimi, Şiir, Yazma Becerisi, Yazma Eğitimi, Münşeat.

The Place of Poetry in Classical Era Turkish Writing Education

Abstract

Education of writing which constitute an important part of today's mother tongue teaching was conducted generally through munsheats (letters) in classical Turkish literature. Munsheat is derived from the term of insha, which means attainment of all kinds of official and private correspondence and the rules of writing them, and the artistic prose writings written by master writers and poets and the journals in which they are collected. Didactic munsheats created for purpose of teaching rules and methods of artistic writing and to guide them in these matters can be regarded as the reference books of classical writing education. In classical writing education poetry was particularly emphasized in the context of the tools used to gain the writing skill which has an active role in a multi-faceted development in terms of comprehension and expression. On the other hand, it is difficult to say that in the reference books which constitute theoretical background of writing education, the necessary importance is sufficiently given to the poetry except for mentioned among the written expression genres and creative writing activities. This study was prepared in order to reveal the position, importance, function and effects of poetry and meaning attributed to poetry in classical writing education. In this context munsheats which undertook significantly writing education in classical literature and left its mark on the an era's literary and cultural life and constitute reference works of this education were reviewed, and answers were searched for questions according to classical writing education; 'What is the position and importance of poetry in the development of writing skill?', 'What is the position and importance of poetry in the impressiveness of written expressions in terms of style?', 'What are the kinds of written expression in which poetry should not be used?' The data collected by document analysis method from the works constituting study material were analyzed by descriptive analysis method. It has been concluded that in the development of writing skills poetry which in terms of contributing to constituting intellectual background of individual was brought in the foreground; and the benefiting from poetry and the possibilities of poetry in presenting the written expression with a high-level style was important. This study aims to draw attention to be given more place to the subjects of importance, contributions and function of poetry in developing writing skills in reference books of writing education designed to be written.

Keywords: Writing Education of Classical Era, Poetry, Writing Skill, Writing Education, Munsheat (Letter).

GİRİŞ

Klâsik edebiyat, İslâmiyetin kabulünden sonra gelişme gösteren ve Türk edebiyatının, 13. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl sonları arasındaki döneme damgasını vurmuş olan sahasını kapsamaktadır. Büyük çoğunlukla 'divan' tertip etme geleneği üzerinden yürütülen şiir çalışmalarının yanında yine bu edebiyatın nesir kolu ise pek çok türün yanı sıra münşeâtler aracılığıyla idame ettirilmiştir.

Münşeât, sözlük anlamı yazma, nesir yazma, düz yazı demek olan, resmî ve özel her türlü yazışma ve bunların kaleme alınmasıyla ilgili kuralların bilgisini ifade eden inşâ kelimesinden türemiştir. Klâsik Türk edebiyatında nesir dili ve üslubunun gelişmesine aracı olan münşeât, devlet bünyesindeki resmî dairelerde çalışan nişancı, küttab gibi görevlilerin yazdığı resmî yazılarla münşî adı verilen usta yazarların, şairlerin, edebiyatçıların kaleme aldığı sanatlı nesir yazılarını ve bunların bir araya toplandığı mecmuaları karşılamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse münşeât, klâsik dönemde şiirlerin toplandığı divanlar gibi nesirlerin bir araya getirildiği mecmuaları dile getiren bir tür olarak gelişme göstermiştir.

Günümüzde, münşeâtların başlıca didaktik (bilgi verici), edebî, tarihî olmak üzere çeşitli biçimlerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Didaktik münşeâtlarda, münşilik mesleğine girecek olanlara yazma kurallarını, inceliklerini, usullerini öğretmek, bu hususlarda onlara yol göstermek amaçlanmıştır. Bazı münşeâtlarda, yazma usullerinin yanı sıra türünün en güzel örneklerine de yer verilmiş, bazılarında ise sadece örnek metinler bulunmaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse yazışma türleri (resmî, özel ve ticarî yazışmalar) üzerinden yürütülen yazma eğitimi, münşeâtlarda teorik ve uygulamalı olarak ve hiyerarşik bir düzende ortaya konmuştur. Tanzimat'tan sonra didaktik tarzda yazılanların bir kısmı, okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Dolayısıyla inşâ ve münşeât türü eserlerin, hem yazma eğitiminin kaynak kitapları hem de bu alanın ders kitapları işlevini gördüğü söylenebilir.

Yazma Eğitiminde Şiirin Önemi

Dinleme yoluyla, sosyal süreçte öğrenilen dil, düşüncenin gelişiminde büyük rol oynar. Bu sosyal süreçte dili etkileyen önemli faktörlerden biri de edebiyat ve bu olgunun içerisinde yer alan edebî türlerdir. Geçmiş insanlık tarihi kadar eskilere, ilk yazılı ve sözlü ürünlere kadar uzanan şiir; bireyin, hayat sahnesine girdiği andan itibaren dinleme yoluyla karşılaştığı ilk edebî türlerden biridir. Şiirin ezgili hali olan ninni, tekerleme, bilmece gibi türlerle büyüterek dinleme ve buna bağlı olarak konuşma becerisi gelişen birey, bu sayede dil ediniminde büyük başarı ve ilerleme kaydeder. Okul döneminde ise okuma

yoluyla karşılaşılan şiir, öğrencinin anlama (dinleme, okuma) ve anlatma (konuşma, yazma) kabiliyetlerini üst düzeylere çıkarmada büyük önem taşır.

Dinleme, okuma, konuşma becerileriyle iç içe ilerleyen yazma becerisi, doğal olarak bu üç alanın dengeli ve uyumlu bir şekilde gelişiminden olumlu yönde etkilenmektedir. Bu anlamda dinleme, konuşma ve okuma etkinliklerinde aktif olarak kullanılabilir olan şiirin, yazma faaliyetlerinin de vazgeçilmez öğelerinden biri olması beklenir. Yine temel dil becerilerinin en önemlilerinden olup bireyin; bilişsel, duyuşsal, sosyal vb. pek çok yönden gelişmesine büyük katkı sağlayan yazma becerisini geliştirmede; öğretme ve öğrenme ortam, yöntem, teknik ve araçları büyük önem taşımaktadır. Böyle çok yönlü gelişmede etkin bir role sahip yazma becerisini kazandırmaya yönelik olarak kullanılan araçlar bağlamında şiirin aktif bir yeri vardır.

Sezgi gücü yüksek, yaratıcı düşünme ve yazma becerisi gelişmiş bireylerin yetişmesinde de şiir türü ayrı bir değere sahiptir. "Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebî anlatım biçimi (TDK, 2005)" şeklinde tanımlanan şiir, gerek okuma gerekse yazma sürecinde çok uyarıcı bir araç olarak üzerinde durulması gereken bir türdür. Kelimelerin çeşitli anlamlarda kullanılması, sadece bir kelime ile zengin çağrışımların bolca yer alması, dilin farklı kullanımlarını sunan bir tür olması yönüyle şiir, hem kişinin okuduğunu anlamasında hem de yazılı anlatımında büyük kolaylıklar sağlar.

Az sözle derin anlamlar ifade etmesi yönüyle de diğer edebî türlerden ayrılan şiirden, hissettirilmek istenen bir duygunun, iletilmek istenen bir mesajın daha iyi anlatılması ve anlaşılması hususunda da faydalanılması gerekir. Şiir, gerek içerik, öz gerekse söze dönüştürme yani sunuluş açısından özgün, etkilemeye, duygulandırmaya yönelik yaratı niteliği taşıyan bir söz sanatıdır. İçerik ve özden kast edilen şairin duygu, düşünce dünyasında doğmuş, kendine özgü imgeler, tasarımlar, coşkulardır. Sunuluş terimiyle ise bu imge ve tasarımların içten, etkileyici; okuyanı, dinleyeni kavrayan bir anlatım başarısına ulaşma konusu ifade edilmektedir (Aksan, 2013, s. 14). Tam da tanımıyla ilgili olarak içerik ve üslup da diyebileceğimiz sunuluş tarzı unsurlarıyla şiir, bir yandan bireyin; duygu, hayal ve düşüncelerini ifade etme becerilerini kolaylaştıracağı gibi bir yandan da anlatım biçimini yani üslubunu geliştirip güzelleştirecektir.

Kişilerin birikimlerini farklılaştırıp zenginleştiren şiir, düşünceleri; aydınlatma, açıklama ve derinleştirme yoluyla bireysellikten çok daha ötelere taşıyan, çocuklara hayatla ilgili yeni anlayışlar kazanmalarına katkı sağlayan, insanda düşünce ve hislere hitap ederek duyuşsal ve düşünsel imajların

oluşmasına yardımcı olan (Akyol, 2014, s. 140), bütün bu yönleriyle bireye çok yönlü gelişim fırsatı sunan bir kanaldır. Bu nitelikleriyle öğrencinin; anlama, kavrama, muhakeme, karşılaştırma, tanımlama, örnekleme gibi pek çok düşünsel, bilişsel becerisini geliştiren, kelime hazinesi ve söz varlığını zenginleştiren şiir, sağladığı bu kazanımlarla yazma eğitiminin vazgeçilmez unsurları arasındaki yerini sağlamlaştırmaktadır. Bireyi duygu ve fikir yönünden besleyeceği gibi üslup yani anlatım tarzı yönünden de geliştiren şiirin, estetik değer kazandırma işlevi de bütün bunlara eklenince yazma eğitimindeki etkisi bariz bir şekilde görülecektir.

Öğrencilerin yazmaya karşı olumsuz tutumlarını, 'zor kazanılan bir beceri olduğu' biçimindeki algılarını değiştirip bu hususta onları motive edici, yüreklendirici bir yaklaşım içinde olmak; başarılı, etkili, verimli bir yazma eğitiminin başlangıç noktası olmalıdır. Yazma kaygısı, ne yazacağını bilememe, yazmada tutukluk vb. problemlerin üstesinden gelmede çok uyarıcı ortamlar oluşturma, büyük avantaj sağlamaktadır. Bu anlamda şiir türünden, öğrencilerin ilgisini çekecek, onları düşünmeye, düşüncenin ve hayal gücünün sınırlarını zorlamaya, akıl yürütmeye; olay, durum, nesnelere vs. hakkında yeni bakış açıları biçimlendirmeye, kelimelerin mecaz, eş anlamlılık, bağdaştırmalar vb. çeşitli kullanım yolları üzerinde kafa yormaya sevk edecek ve yazma becerisini geliştirme sürecini hızlandıracak bir vasıta olarak yararlanılabilir.

Bireye hüznü, coşku, neşe vb. farklı his durumlarını yaşatarak onun duygu ve hayal dünyasını besleyen şiir, kısa ve özlü anlatım özelliği, taşıdığı ahenk unsurları bakımından çocukları daha çok etkilemektedir. "Şiir dili; güldürebilir, hayal ettirebilir, hüznlendirebilir, coşturabilir, cesaretlendirebilir, geçmişe ve geleceğe götürebilir, bütün bu farklılıkları yaşamak şiirle mümkün olabilir (Akyol, 2014, s. 139)" Dolayısıyla şiir diğer türlere ilgiyi artırarak okuma alışkanlığının gelişmesine de büyük katkıda bulunabilmektedir. Okuma alışkanlığı ise yazılı anlatım becerisinin ilerlemesini sağlayacak temel faktörlerdendir.

Ahenkli, kafiyeli oluşunun getirdiği ilgi çekiciliğinin yanı sıra kişinin hayal dünyasını zenginleştirmede de oldukça etkili olan şiir, bunlarla bağlantılı bir şekilde fertlerin, ifade becerilerini geliştirmede, anlatımlarına zenginlik, etkileyicilik katmada da son derece önemlidir. Keza şiirde titizlik gösterilen kelime seçimi meselesi, düz yazıda da elbette aynı derecede mühimdir. Kelimelerin; şiirde ön plana çıkan ses değeri, anlam açısından özellikleri, çağrışımları vb. nitelikleri nesirde de göz önüne alınması gereken, yazıya şiirsellik katan, metnin kalitesini artıran unsurlardır.

Şiirde olduğu gibi düz yazıda da yararlanılabilecek olan çeşitli ifade biçimleri, yazılı anlatımın güçlenmesinde, maksadın daha iyi ve etkili bir şekilde aktarılmasında oldukça önemlidir. Bu sebeple şiiri oluşturan unsurlar, şiire özgü söz sanatları, anlam olayları; roman, öykü, tiyatro vb. etkilemeyi amaçlayan bütün metin türlerinde de ortaya çıktığından şiir dili terimi, genel olarak edebiyat dili şeklinde düşünülebilir (Aksan, 2013, s. 16). Yani kendine özgü nitelikleriyle şiirin, diğer türlerle de iç içe olduğu görülmektedir.

Ses tekrarları, kafiyeler, kelimenin özel kullanımı, mecazlar gibi kendine mahsus vasıfları ile edebiliğin en çok hissedildiği tür olan şiirin, "her dilin deyimlerinde, atasözlerinde, kalıp sözlerinde kendini gösterdiği gibi bir veya birkaç dizesinin benimsenmesiyle, o dilin söz varlığı içinde yer aldığı (Aksan, 2013, s. 17)" da görülmektedir. Bâkî'ye (1526-1600) ait "Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş" dizesi, Ziya Paşa'ya (1825-1880) ait "Aynası iştir kişinin lafa bakılmaz" sözü buna örnek verilebilir. Bu durum, bir yönüyle söz varlığını zenginleştirerek yazı ve konuşma dilini geliştirmesi, diğer yandan da bireyin kelime hazinesine kaynak, dolayısıyla yazma becerisine katkı sağlaması bakımından dikkate alınmalıdır.

Bu unsurları yazılı anlatımda kullanmak, metinlerarasılık özelliği katarak metnin dokusunu güçlendirici bir etkiye de sahiptir. Dahası, şiirin bu yönüyle sağladığı katkı, yazılı anlatımın her türüne (bilgilendirici yazma, öyküleyici yazma, akademik yazma gibi) uygulanabilirliği bakımından da oldukça işlevsellik arz etmektedir. Keza bununla bağlantılı olarak yazının ikna edicilik fonksiyonunu yerine getirmede de şiirden bolca faydalanılabilir. Ayrıca işlevsel metin yazma etkinliklerinde, kafiyeli, ölçülü, ahenkli söyleyiş özellikleri ve diğer nitelikleri ile şiir dilinden faydalanılabilir. Özellikle betimleyici anlatım tarzının yoğun olarak kullanıldığı öyküleyici türlerde; deyim aktarmaları, benzetmeler, mecazlar, ses tekrarları gerektiğince kullanılarak yazıya şiirsellik katılacağı gibi bir yandan da zenginleştirilen metnin okunabilirliği, rahat anlaşılabilirliği ve etkileyciliği artırılabilir.

İnsan zihninin ürünü olan imgeler, çağrışımlar, hissedişler, benzetmeler vb. etkinlikler en fazla şiir dilinde farklı, yeni ve özgün birleşimler içinde verilebildiğinden şiir aracılığıyla ortaya yeni bir iletişim yolu çıkmaktadır (Aksan, 2013, s. 32). Bu açıdan bakıldığında yeni iletişim yolunun öğrenciyi, hem anlama (dinleme, okuma) hem de anlatma (konuşma, yazma) yeterlilikleri hususunda ilerleteceği açıktır. Yine bu yeni iletişim yoluyla analiz, sentez etme, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme vb. zihinsel yetiler yukarı çekilecek; çağrışım, benzetme gibi zihne ait ürünler anlaşılmaya çalışılırken yorumlama

hüneri gelişecek ve bu gelişim yazılı anlatıma yansıtacaktır. Dolayısıyla şiirle beslenen bir zihnin, yazılı anlatım gücünün de yüksek olması tesadüf değildir.

Amaç, Önem ve İlgili Çalışmalar

Gerek okunmak gerekse yazılmak suretiyle bireyin hayal dünyasını, düşünce ufkunu; kavrama, anlama, eleştirel düşünme, çözümlenme, düşünceleri derleyip toparlama becerilerini zenginleştirip geliştiren şiir, yazma etkinliklerinde çok cazibeli bir türdür ve mutlaka dikkate alınmalıdır. Kazandırdığı bu özellikler, bireyin yazma alanında tam da ihtiyaç duyduğu nitelikler olduğundan bunlara kaynaklık eden şiir bu noktada da oldukça gereklidir. "Çocuklarda zaten var olan merak duygusunu düşünsel ve sanatsal bakımdan besleyen şiir, onlara eleştirel düşünme imkânı veren ve bu düşüncenin aktif bir şekilde gözlemlendiği bir alandır. Öğrencilerin yazma etkinliklerine katılmalarını sağlamak ve duygularını rahatça anlatmalarına yardımcı olmak için düzeye uygun, şiirsel nitelikleri güçlü örnekler uygun bir işlev görür (Kaya, 2013, s. 66-92)."

Dilin; kültür ve değer aktarımında önde gelen ve hayatî faktörlerden olması sebebiyle bu fonksiyonun yerine getirilmesi noktasında iyi bir dil eğitimi önem kazanmaktadır. Ana dili eğitiminde son derece hassas bir yer tutan yazma eğitiminde ise kültür aktarımını da üstlenmesi bakımından yazılı anlatım türleri, bu eğitimin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu sebeple dinleme, gözlem, düşünme, okuma gibi aktivitelerin yanı sıra şiir okuma da yazma becerisinin gelişiminde önemli bir paya sahiptir. Ayrıca okuma alanının öyküleyici, bilgilendirici metin türleri ile birlikte temel bölümlerinden birini oluşturmaktadır.

"Ana dili öğretiminin bireylere doğru, açık ve etkili bir iletişimi gerçekleştirebilecek dilsel becerileri kazandırma; onların düşünme güçlerini geliştirme, yetkinleştirme ve toplumsallaşma süreçlerine katkıda bulunma gibi temel amaçları vardır (Sever, 2004)". Yazma eğitiminde de tam olarak bu ve benzer amaçlar güdülmektedir. Yine Türkçe öğretim programlarında yazma eğitimi ile ilgili olarak tespit edilen hedef ve kazanımlar da benzer amaçları gerçekleştirmeye yöneliktir.

Örneğin Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda (2015, MEB, s. 7), yazma becerisinin geliştirilmesiyle öğrencilerin duygu, düşünce, hayal, tasarı ve izlenimlerini, bir konuyla ilgili görüş ve tezlerini dilin imkânlarından yararlanarak yazılı anlatım kurallarına uygun şekilde anlatmalarının; yazmayı, kendini ifade etmede bir alışkanlığa dönüştürmelerinin ve yazma yeteneği olanların bu becerilerinin geliştirilmesinin amaçlandığı, bunun da ancak çeşitli ve özendirici yazma uygulamalarıyla mümkün olabileceği ifade edilmektedir.

Konuşma, dinleme, okuma ile ilgili çalışmalarla bütünleştirilmesi ve desteklenmesi gerektiği belirtilen yazma becerisini geliştirme sürecinde; hikâye, roman, şiir gibi türlerde ürün vermenin bireysel yetenek ve yaratıcılık gerektirdiği belirtilmekle birlikte öğrencilere, yazma tekniğine uygun bilgi ve beceri kazandırılmasının önemine de vurgu yapılmaktadır.

Programda yazmayla ilgili olarak yazma kurallarını uygulama, planlı yazma, yazım ve noktalama kurallarını kavrama ve uygulama vb. kazanımların yanında, farklı türlerde metinler yazma maddesi çarpıcı bir husustur. Ancak bu konunun programlarda yeteri derecede önemsendiğini, buna yönelik hedef ve kazanımlara gereğince yer verildiğini söylemek güçtür. Keza yazma eğitimi kuramsal arka planını oluşturan kaynak kitaplarda yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik olarak şiire, şiirin önemine pek yer verilmediği görülmektedir. Türkçe ders kitaplarında ise genellikle yapılmak istenen, öğrenciye şiir türünün özelliklerini öğretmektir. Bu anlamda sadece yaratıcı yazma etkinliklerinde şiirin işlevlerinden bahsedilmesi, yazma beceri alanındaki düşünsel getirilerine, katkılarına yer verilmemesi ana dili eğitimi ve özellikle yazma eğitimi için büyük bir eksikliklerdir.

Konuyla ilgili yapılan makaleler ve tez düzeyindeki çalışmalar ise genellikle Türkçe ders kitaplarında yer alan şiirlerin çeşitli yönlerden incelenmesi şeklinde tasarlanmıştır. Yine bu ve benzer çalışmaların kuramsal çerçevelerinde şiirin, genelde Türkçe özelde yazma ve diğer beceri alanlarının (konuşma, dinleme, okuma) eğitimindeki önemi de dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Yıldırım (2012), yüksek lisans çalışmasında ilköğretim ikinci kademe ders kitaplarında yer alan şiirleri tema, dil özellikleri, ahenk unsurları gibi yönlerden incelemiş, ayrıca bunları; değerler, söz varlığı, yazım ve noktalama, programdaki kazanımlar açısından değerlendirmiştir.

Bahar (2010), "Türkçe Öğretiminde Şiir" adlı tez çalışmasında 8. sınıf öğrencilerinin, ders kitabındaki şiirleri olabildiğince ileri düzeyde alımlamalarına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçla incelediği ders kitabındaki şiir türü metinlerin yerine, edebî özelliklerine, değerlendirilme şekillerine ve bunların öğrencilerin şiir metinlerini alımlamalarına sağladığı katkılara, şiirlerin alımlanma düzeylerini geliştirmek için neler yapılabileceğine ilişkin sorulara cevap aramıştır.

Demir (2020), "Türkçe Eğitiminde Şiir ve Yaratıcı Düşünme" başlıklı; şiirin, yaratıcı düşünmeye açılan bir kapı olduğuna dikkat çektiği makalesinde, Türkçe ders kitaplarından hareketle, şiir ile yaratıcı düşünme, yaratıcılık arasındaki ilişkileri incelemiştir. Şiir türünden metinlerin; söz sanatları,

metaforlar, imgesellik, alışılmamış bağdaştırmalar gibi dil özellikleri ile 'yaratıcı düşünme' arasındaki bağlantıları ortaya koymuştur.

Şimşek (2017) çalışmasında, ortaokul Türkçe derslerinde, öğrenciye dilin güzelliklerini sevdirecek şiir metinlerinin, konuşma ve yazma etkinliklerinde kullanımının önemini; Kaya (2013) ise benzer şekilde okuma, yazma eğitiminde şiirden nasıl yararlanılacağına ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Açık Önkaş (2009), "Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Şiirin Yeri" başlıklı makalesinde, çocuk edebiyatı kuramsal kitaplarındaki şiir bölümlerini inceleyerek bunları diğer bölümlerle karşılaştırmış, bu bölümlerin yeterliliği konusunda görüşlerini sunmuş ve çeşitli önerilerde bulunmuştur. Kıbrıs (2008)'deki "Şiir Nedir, Anadili Öğretiminde Şiirden Nasıl Yararlanılır?" başlıklı çalışmasında; okuma, yazma, dinleme becerilerinin kazandırılması hedeflenen Türkçe dersinde, bu becerilerin gelişmesinde şiir okuma etkinliklerinin payı nedir? Bu etkinlikler, bu becerilerin geliştirilmesinde ne denli etkili olabilir? sorularının cevaplarını vermeye çalışmıştır. Bu kapsamda, çocuk şiirlerinde bulunması gereken nitelikler, konuşma becerisi ve şiir etkinlikleri, yazma becerisinde şiirden nasıl yararlanılacağı hususları üzerindeki görüşlerini dile getirmiş; şiirin, çocuğun eğitiminde vazgeçilmez bir öğe olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu manada yazma eğitiminin teorik arka planında yer alan kaynak kitaplarda, yazılı anlatım türleri arasında bulunması ve yaratıcı yazma etkinlikleri dışında şiir türünün yer almamasına karşılık, klâsik edebiyatın yazma eğitimini de üstlenen nesir sahası kaynak eserlerinde şiire özel olarak vurgu yapıldığı görülmektedir. Klâsik yazma eğitiminde şiirin yerini, görev ve etkilerini, şiire verilen önemi, yüklenen anlamı gözler önüne sermek amacıyla hazırlanan bu çalışmanın, konuyla ilgili olarak alandaki boşluğu doldurması hedeflenmektedir. Bu kapsamda bir dönemin edebî ve kültürel hayatına damgasını vurmuş olan klâsik edebiyatta, yazma eğitimi görevini de yürüten ve bu eğitimin yazılı kaynaklarını teşkil eden seçme münşeatlar incelenmiş ve aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Klâsik yazma eğitimine göre yazılı anlatım becerisinin gelişiminde şiirin/şiir bilgisinin yeri ve önemi nedir?
2. Üslup olarak yazılı anlatımın etkileyciliğinde şiirin yeri ve önemi nedir?
3. Şiirin kullanılmaması gereken yazılı anlatım türleri nelerdir?

YÖNTEM

Doküman incelemesi ve betimsel analiz yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma sosyal olay ve olguların sebep ve sonuçlarını veya detaylarını açıklamaya çalışan bir araştırma yöntemidir (Baltacı, 2017, s. 1).

Materyal

Çalışmada, Yahya b. Mehmed el-Kâtib'in 1479'da kaleme aldığı **Menâhicü'l-İnşâ**; Sultan II. Bâyezid (1481-1512) zamanında Şeyh Mahmud b. Edhem tarafından 1491 yılında yazılan **Gülşen-i İnşâ**; Râmî Mehmed Paşa'nın (öl. 1707) inşâ ve kitabet ilmine ilgi duyan oğlu için 1697 yılında kaleme aldığı **Hulâsâ-i İnşâ**; 18. yüzyılın önemli şairlerinden ve güçlü inşâ yazarlarından Osman-zâde Tâib (1659-60/1724) tarafından yazılan **Münşeât**; Süleyman Bey'e (1838-1892) ait **Mebâni'l-İnşâ** (1872); Hacı Nuri Efendi tarafından 1886'da kısmen derleme kısmen telif şeklinde oluşturulan **Münşeât-ı Azîziye**; Fâik Reşad tarafından 1894'te kaleme alınan **Fenn-i İnşâ**; yazarları tespit edilemeyen Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, No: 4009'da kayıtlı olan **İnşâ Risâlesi** ve yine Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Koleksiyonu No: 815'te kayıtlı **Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât** adlı eserler incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma materyalini teşkil eden eserlerden doküman incelemesi yöntemiyle toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olay veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Şimşek, 2009, s. 42). Araştırma problemine ilişkin olarak yazılı ve görsel dokümanların incelenmesi, araştırma konusunun geçmişine ya da tarihsel sürecine ışık tutması açısından önemlidir (Baş ve Akturan, 2017, s. 119). Doküman incelemesi, genel olarak dokümanlara ulaşma, orijinalliği kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma aşamalarını içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 193-201). Buna göre verilerin toplanması aşamasında öncelikle ulaşılan eserler, günümüz yazısına aktarılmış, dikkatli bir şekilde okunup anlaşılmasına çalışılmıştır. Daha sonra şiirle ilgili kuramsal bilgi veren bölümler tespit edilerek veriler toplanmıştır.

Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analizde veriler, önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu tür analizde amaç, elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış olarak okuyucuya sunmaktır. Bunun için veriler öncelikle sistemli ve açık bir şekilde betimlenir. Sonra bu betimlemeler, açıklanıp yorumlanarak birtakım sonuçlara

Klâsik Dönem Türkçe Yazma Eğitiminde Şiirin Yeri

ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 224). Bu bağlamda toplanan veriler ışığında temalar belirlenmiş, açıklanmış ve yorumlanarak hedef kitleye sunulmuştur. Bu yöntemle klâsik yazma eğitiminde şiirin konumu ile ilgili olarak son derece dikkat çekici bulgulara ulaşılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmannın Birinci Alt Problemi ile İlgili Bulgular

Klâsik yazma eğitimine göre yazılı anlatım becerisini geliştirmede şiirin yeri ve önemi ile ilgili bulgular Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1

Klâsik Yazma Eğitimine Göre Yazılı Anlatım Becerisini Geliştirmede Şiirin/Şiir Bilgisinin Yeri ve Önemi

Tema	Klâsik Yazma Eğitimi	Eser-Yy	f	%
	Yazma becerisini geliştirmek için seçkin şiir metinleri üzerinde derinlemesine çalışmalar yapılmalı, ezbere bilinmelidir.	Osman-zâde Tâib Münşeâtı, 18. Münşeât-ı Azîziye, 19.	2	20
Klâsik Yazma Eğitimine Göre Yazılı Anlatım Becerisini Geliştirmede Şiirin/Şiir Bilgisinin Yeri ve Önemi	Kusursuz şairlere ait kelime, kelime grupları araştırılıp öğrenilmelidir.		1	10
	Yazılı anlatımda (şiiirde ve nesirde) kullanılan kelimeler özenle seçilmeli, kelimelerin şekil ve anlam uyumuna dikkat edilmelidir.	Mebâni'l-İnşâ, 19.	1	10
	Şiir bilgisi (vezin ve kafîye bilgisi), yazılı anlatım becerisini geliştirmede temel kaynaklardan biridir.	Mebâni'l-İnşâ, Münşeât-ı Azîziye, 19. Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât, (tarih yok)	3	30
	Şiir, insanı en çok etkileyen türlerden biridir.		1	10
	Şairlik kabiliyetinin ortaya çıkarılmasında eğitim önemli rol oynar.	Münşeât-ı Azîziye, 19.	1	10
	Şiir yazmanın alt yapısında yer alan eğitimle yazma eğitimi birbirini olumlu yönde etkiler.		1	10
Toplam			10	100

Tabloya göre klâsik yazma eğitiminde yazılı anlatım becerisini geliştirmede şiirin yeri ile ilgili olarak en çok (%30) vurgulanan husus; şiirin, bu beceri alanını geliştiren temel kaynaklardan biri oluşudur. İkinci sırada (%20) yazılı anlatım becerisini geliştirmek için seçkin şairlerin şiirleri üzerinde derinlemesine çalışma yapıp o şiirlerin ezberlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Üçüncü sırada ise bu tarz şiirlerden hareketle yazma çalışmalarında kelime seçimine dikkat edilmesi (%10), kusursuz şairlere ait kelime gruplarının araştırılıp öğrenilmesi (%10), şiir yazma kabiliyetinin eğitim yoluyla ortaya çıkarılması gerektiği (%10), şiirin etkileyici bir tür olduğu (%10), ve bu eğitimin yazma becerisi üzerindeki etkisi (%10) vurgulanmaktadır.

Dilin; özgün kullanımını, bütün inceliklerini bilmeyi gerektiren şiir, çoğunlukla okuyucunun hayal dünyasına seslenen, onu zenginleştiren edebî bir türdür. Duyular yoluyla algılanan ancak sözle ifade edilemeyen olguların sembollerle ifade edildiği şiirde; bağdaştırmalar, eksilteli anlatımlar, sözcüksel sapmalar, deyim aktarmaları vb. dil kullanımlarına yoğun olarak yer verilmektedir. Bu yönüyle şiir, bir yandan öğrencinin duygu ve hayal dünyasının zenginleşmesinde ve bunların ifade edilmesinde dikkat çeken bir unsurdur. Diğer yandan şiir; dilin, bahsi geçen tarzda tasarrufunu ve duyguların sembollerle ifade edilmesini öğretmesinde onlara kolaylık sağlaması bakımından yaratıcı yazma çalışmalarında faydalanılabilecek bir türdür. Ayrıca "doğrudan bilgilendirme yerine sezdirerek bilgi verme özelliği taşıyan şiir (Yakıcı vd., 2008)" bu yönden de yaratıcı yazmanın önde gelen araçlarından biridir. Bütün bunlar da klâsik yazma eğitiminin şiire verdiği önemi desteklemektedir. Ancak günümüzde bunun yeterince kavrandığını söylemek güçtür.

İnşâ; fesahat ve belagat yani gerek lafız (söz) gerek anlam bakımından kusursuz söz söyleme ve yazma kurallarına uygun olarak ortaya konmuş, edebî yönden belli bir düzeydeki nesir yazıları ve bu türün inceliklerini, kaidelerini konu alan ilim şeklinde tanımlanmaktadır. İnşâ teriminden türeyen münşî ise bu tarzda bir yazma becerisine sahip yazarı ifade etmektedir. İnşânın, sanatlı nesir olduğu düşünülürse münşînin de basit düzeyde meramını yazılı olarak ifade etme becerisinden ziyade sanatlı bir şekilde görev icra eden üst düzeyde yazarı karşıladığı söylenebilir.

Yazarlıkta bu dereceye ulaşmaya kaynaklık eden disiplinlere, didaktik (bilgi verici) münşeatlarda geniş yer verilmiştir. Usulüne uygun yazmanın kurallarını öğretme gayesiyle oluşturulan bilgi verici münşeatlarda; bu disiplinler arasında başta sosyal bilimler olmak üzere gramer bilgisi, belagat, dinî ilimlerin yanında şiir bilgisinin de müstesna bir yeri olduğu görülmektedir. Bu anlamda münşî düzeyine gelebilmenin şartlarından biri, **Osman-zâde Tâib**

Münşeât'na göre yazarın, kusursuz yazma becerisi gelişmiş (fasih) şairlere ait şiirleri, derinlemesine inceleyip hafızasında biriktirebilme, belleğine kaydedebilme ve gerektiğinde manayı en güzel şekilde ifade edebilme becerisine sahip olmasıdır. Eserde;

"Münşî aña dirler ki ... terâkib-i bülegâ ve eş'âr-ı fusahâyı kesret-i tettebbu' ile sebt-i sahîfe-i hâfıza idüp ... ma'nâ-yı maksûdı ahsen vechle takrîre kâdir ola (Osman-zâde Tâib, yk. 2a)." şeklinde dile getirilerek kast edilen; alelaide, sanat değeri olmayan şiirler değil telaffuz güçlüğü, yapı bakımından dil kurallarına uymama; kelimelerin, anlaşılmayı zorlaştıracak şekilde sıralanması, kelime veya cümlelerin kulak tırmalayıcı şekilde olması gibi kusurlardan arınmış ve fesahat dairesinde zevk-i selîm ile yazılmış olanlardır. Zevk-ı selim (hüsn-i tabiat) ise, "akıl ve duygu bakımından eşit oranda güç sahibi olmaya, güzeli çirkinden, batını (görünmeyeni) zahirden (görünenden), gerçeği batıldan (gerçeğe aykırı, boş, geçersiz) ayırt etme gücüne delalet etmekte ve bu sebeple sanatın vicdanı hükmünde sayılmaktadır (Recaizade, 2016, s. 105)." Bu tanımdan hareketle zevk-ı selim sahibi bir kişinin, yüksek sezgi gücüne, yazılı anlatımında yüksek düzeyde üslup özelliklerine, ifade becerisine, yazma kabiliyetine ve düşünce yapısı bakımından sağlam bir temele sahip olduğu söylenebilir (Özlek ve Kavruk, 2022, s. 168)".

Fesahata aykırı görülen hataları yapmamak için lûgat (kelime bilgisi), sarf (morfoloji), nahiv (cümle bilgisi), meanî (anlam bilgisi), beyan (anlatım tarzı) ve bedî (sözü sanatlarla güzelleştirmeyi öğreten ilim) gibi edebiyat ilimlerini iyi bilmekle birlikte özel yeteneğe ve dil zevkine sahip olmak gerekir. Ayrıca büyük edip ve şairlerin eserlerini dikkatle okumak gibi faktörler de önemli rol oynar. Eserde belirtildiğine göre fesahat sınırları içinde yazılmış şiirler üzerinde derinlemesine inceleme yapmak, bunları bolca okumak, hatta ezberlemek, iyi bir yazar olma yolunda yapılacak faydalı çalışmalardan biridir.

İnsanın yeryüzüne adım attığı ilk anlardan itibaren tanıştığı ilk sözler; dua, ninni, şarkı, tekerleme, bilmece gibi genellikle şiir ve şiire yakın metinlerdir. Bu türle gelişen, yetişen insan, hayatının daha sonraki yıllarında edineceği tecrübeleri, birikimini bu temel üzerine kurar. Bu münasebetle edebiyat gibi söze ve sese dayanan sanatlarda olduğu gibi çeşitli sosyal bilimlerin de başlangıç çizgisini şiirin oluşturduğu söylenebilir. Yani "şiire eğilimi olanlar, genellikle insan bilimlerine yakın, şiiri bıraktıklarında çoğu zaman bu alanlara yönelen kimselerdir. Ünlü romancı ve öykücüler gibi tiyatro yazarlarının, edebiyat tarihçilerinin, eleştirmenlerin, dilcilerin, tarihçilerin, düşünürlerin yolu, büyük bir çoğunlukla hep şiirden geçmiştir (Aksan, 2013, s. 19-20)." tespiti, şiirin genelde

insanın entellektüel ve kültürel gelişimi, özelde yazma becerisi üzerindeki etkisini ispatlamaktadır.

Münşeât-ı Azîziye'ye göre yazma becerisi, her ne kadar şairlik gibi Allah vergisi bir kabiliyete dayalı ise de bunun tecrübe edilmeden anlaşılamayacağı, insanda varsa bile ortaya çıkarılmasının bolca çalışıp çabalamaya, yazma çalışmaları yapmaya bağlı olduğu vurgulanmıştır:

"Tahsîl-i kitâbet dahı tabî'at-ı şî'riyye gibi Hudâ-dâd bir isti'dâd-ı ma'neviyye menût ise de insân kendisinde olup olmadığını kable't-tecrübe bilmediğinden işbu isti'dâduñ kuvveden fi'le gelmesi yine sa'y u gayrete mevkûfdur... el-hâsıl tahsîl-i ulûm ve ma'ârife bezl-i himmet itmek cümleye lâzımdur (Nûri Efendi, 1886, s. 206)." Buna göre yazma becerisi, şairlik tabiatı gibi soyut bir kabiliyete dayanmakla birlikte çokça uygulama yaparak, bu hususta teknik bilgi edinerek geliştirilebilir.

Burada dikkat çeken husus; bireyin yaratılışından geldiği, her insanda bulunmayan bir yeti olduğu düşünülen şairliğin de aslında temelinde iyi bir eğitimin bulunmasıdır. Şiir alanında belli bir noktaya gelmiş, ün kazanmış seçkin şairlerin, çoğunlukla iyi bir eğitimsel süreçten geçtikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu süreç, bir yandan şairliği beslerken bir yandan da yazma becerisini etkilemekte yani eğitmektedir. Öyle ise "Usun yarattığı her şeyde önce şiir vardır (akt. Aksan, 2013, s. 20)." sözünün de açıkça yansıttığı gibi mütefekkirliğin, bilim insanlığının, yazarlığın ve daha birçok alanın esasında, eğitici bir unsur olarak şiirin bulunması şaşırtıcı ve tesadüfi bir durum değildir. Zira şiirin temeli de eğitimle atılmaktadır.

Mebâni'l-İnşâ'da münşilere (sanatlı yazma becerisi gelişmiş usta yazar), söz ve mana bakımından üst düzeyde bulunan yazarlara ait terkipleri iyi bilmeleri konusunda bir hatırlatma söz konusudur. Buna göre münşiler ve bu yolda çabalayanlar; en yüksek seviyeye ulaşmış şair ve kalem erbabının, eserlerinde kullandıkları kelime dizilerini, bunları tasarruf biçimlerini inceden inceye araştırmalı, şiirde ve nesirde sözün derecelerini öğrenmeli ve bu konuya hakim olmalıdırlar:

"İşte münşî olan kimesne... bülegâ ve fusahânuñ terâkibini tettebbu' iderek nazm u nesirde merâtib-i sühana vukûf kesb itmeli (Süleyman Bey,1871, s. 52-53)."

Sözün dereceleri ise dört başlık altında belirlenmiştir. Birinci derecede (sıra) yer alan söz, şekil ve mânâ bakımından verilen konuları kapsamalı, akıcı, canlı olmalıdır. Yani şekil ve anlam, kastedilene yansıtmada birbiriyle uyumlu olmalı, akıcı anlatımın yanında anlam, gayet açık bir şekilde sözde yansımaları; söz

ile mana, söylenmek isteneni kolayca anlatabilecek şekilde belirgin ve net olmalı, birbirini tamamlamalıdır:

"Mertebe-yi ûlâyı ihrâz iden kelâm odur ki sûret ve ma'nâ mebâhis-i mü'eddâyı câmi' ve selâset-i ifâde ile berâber rûh-efzâ ve neş'e-bahşâ olarak safha-i makâlinde envâr-ı me'ânî lâmi' buluna (Süleyman Bey, 1871, s. 4)." ifadeleriyle ortaya konduğu gibi kelime ve terkiplerin, anlam ve konuya uygun biçimde seçilmesi, sözün anlamını bilmeyen kimsenin bile onu oluşturan sözcüklerin söylenişinden manayı sezebilmesi ile doğru orantılıdır. Örneğin savaş sahnesinin tasvirinde söylenişi sert ve zor (celadet, savlet, rahşan v.b.); hüznün, aşk veya matem durumlarının ifadesinde telaffuzu yumuşak, sessiz ve sakın kelimelerin (tebessüm, gül, elem, ah, merhamet gibi) seçilmesi lafız ve mana uyumunun gereğidir (Durmuş ve Pala, 2001).

İkinci derecedeki söz; şekil yani görünüş olarak güzel, söz sanatlarıyla bezenmiş, vezin ve kafîye bakımından uyumlu ancak mana yönünden cansız olan söz biçiminde ifade edilmiştir:

"İkinci mertebede bulunan kelâm oldur ki zâhiri hüsn-i elfâz ve îbârât ile meşhûn ve tecnisât ve tersî'ât ile müzeyyen ve lâkin ma'nâca bî-rûh u cân buluna (Süleyman Bey, 1871, s. 4)."

Üçüncü derecedeki söz, anlam ve sağlamlık bakımından iyi olmakla birlikte şekil olarak edebîlikten ve şiirsellikten uzak olan sözdür:

"Üçüncü mertebede bulunan kelâm oldur ki kendisinde ma'nâ ve metânet ola lâkin suver-i elfâzı zînet-i edebîyyâtdan ârî ve sanâyi'-i şî'riyyeden berî buluna (Süleyman Bey, 1871, s. 5)." Dördüncü derecede ise şekil ve anlam bakımından yetersiz olan söz bulunur ki bunlar da;

"Dördüncü mertebede bulunan kelâm oldur ki kendisinde sûret ve ma'nâ bulunmayup belki herze ve hezeyândan îbâret ola (Süleyman Bey, 1871, s. 6)." biçiminde ifade edildiği gibi boş söz olarak nitelenmektedir.

Münşeatlarda; duygu, görüş ve izlenimlerin yazıya dökülmesi esnasında kelime seçimine dikkat edilmesi gerektiği belirtilerek bu hususta şiirselliğin ve edebîliğin önemine vurgu yapıldığı açıkça görülmektedir. Burada üçüncü derecede belirtilen, kelimelerin şekil, ses, ahenk yönüyle güçlü olması, bunun da manayla uyum arz etmesi ve birbirini tamamlaması olarak anlaşılabilir olan sağlamlığın, kâfi olmadığı yine özellikle vurgulanan önemli bir husustur. Zira kelimenin bu özelliklerine ek olarak süslü, çekici, etkileyici yani kısaca edebî ve şiirsel de olması gerekir. Böyle olduğu takdirde maksat en iyi biçimde ifade edilebilir. Bu da yazılı anlatımda kelimeleri seçerken şiirselliği, edebîliği dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Burada şiirsellikten, duygu ve düşüncelerin ifadesinde kullanılan kelimelerin ölçülü, ritimli, secili, zarif olması, kulağa hoş gelmesi, çeşitli çağrışımlar yapabilmesi gibi özellikler anlaşılabilir. Yazma eğitiminde kelime seçimi ile ilgili çalışmalarda bu özelliklerden faydalanma hususu, daha güzel ve akıcı yazıların oluşturulması bakımından önemlidir. Usta bir yazar olmak için en temel şartlardan biri de münşeatlarda; sözün, bu derecelerdeki özelliklerine göre şiirde ve nesirdeki kullanımını öğrenmek, yazının malzemesi olan kelime kullanımına hakim olmak şeklinde belirlenmiştir ki bu her zaman için geçerliliğini koruyan bir husustur.

Yine **Mebâni'l-İnşâ**'da kelime bilgisi (lügat), morfoloji (kelimelerin eklerini, köklerini inceleyen bilim; sarf), anlam bilgisi (maânî), anlatım tarzı (beyân) gibi çeşitli bilim alanlarıyla alâkalı bilgiye sahip olduğu takdirde makbul ve seçkin eserler yazılabileceğini ifade eden yazar; bu ilimler arasında aruz (vezin bilgisi) ve kafiye bilgisini de sayar. Bu edebî ilimlerin yazma eğitimi için bir vasıta, dînî ve aklî ilimlerin ise inşâ ilminin gelişmesinde ve olgunlaşmasında dayanak olduğunu bildirir:

"Şu cihetle o aksâm-ı fûnûnada ittılâ' lâzımdur ki'ilel-i gâ'iyyesinden olan âsâr-ı kelâmiyye memdûh ve mergûb olsun. Aksâm-ı mezkûreyi ülemâ-yı fenn şu vech-i âtî üzere taksîm itmişlerdür; lügat, sarf, iştikâk, nahv, ma'ânî, beyân ve bedî', arûz ve kavâfi. İşte fûnûn-ı edebiyeye-i mezkûre kitâbet ve inşânuñ tahsiline âlet ve ulûm-i şer'iyye ve fûnûn-ı akliyye ve siyer ve kısas emsâli ulûm ise ikmâl ve terakkîsine medâr ve illetdür (Süleyman Bey, 1871, s. 3)." Şiir bilgisinin de aralarında bulunduğu bu ilimler aracılığıyla yazarın; sözlerinde sağlamlığı, fikirlerinde doğruluğu sağlayacağı ifade edilmektedir.

Eserde bildirildiğine göre sanatlı nesir yazmanın şartlarından biri de yeterli düzeyde vezin (aruz) ve kafiye bilgisidir. Başarılı ve kusursuz bir yazılı ürün ortaya koyabilmek için kuramsal arka planda, vezin (ölçü) ve kafiye bilgisine de sahip olmak gerekir. Bunun yazılı anlatımdaki en önemli yansıması metne kattığı ahenk ve akıcılıktır. Bunu sağlamak için metnin ikinci bölümündeki (bağlaçlarla ayrılmış her bir bölüm kastedilmektedir) kelimelerin birinci bölümdekilerin vezni ile aynı olması gerektiği şöyle vurgulanmaktadır:

"Fıkra-i sâniyye kelimeleri fıkra-i ûlâ kelimâtınuñ vezni üzere olmalıdır (Süleyman Bey, 1871, s. 46)."

Burada vezinden kasıt fa'l (cehl, kadr vb.), fâil (câhil, kâdir), fa'il (fakîh, hakîm vb.) gibi Arapça kelimelerin kalıplarıdır. Kafiye bilgisi de yine yazıda iç kafiye, ahenk vb. unsurların oluşturulması bakımından önemlidir. Daha etkili ve

akıcı bir şekilde okunabilecek yazılı anlatım sergileyebilmede şiir bilgisinin bu özelliklerinden yani ölçü ve kafiye bilgisinden yararlanılmalıdır.

Keza **Münşeât-ı Azîziye**'de de inşâ kuralları çerçevesinde bir yazılı anlatım becerisi geliştirmenin, bu alanda ilerleme ve tecrübe kazanmanın arka planına geniş yer verilmiştir. Bu anlamda alt yapı sağlamak üzere kaynak olarak kelime bilgisi, cümle bilgisi, anlam bilgisi ve edebiyat gibi ilimlerin öğrenilmesi; meşhur divanların okunması, özellikle Sübha-i Sıbyân, Tuhfe-i Vehbî gibi eserlerin ezberlenmesi gerektiği:

"Ve tahsiline medâr-ı külli olan ilm-i sarf u nahv ve me'ânî ve edebiyât ve Fârisîdür ve tabî'ata mümârese gelmek için Sübha-i Sıbyân ve Tuhfe-i Vehbî ve bunun emsâli kitâbları ezberlemek ve meşhûr inşâ ve divânları ve güzel kaleme alınmış tevârih ve kütüb-i ahlâk ve edebiyâtı mütâla'a itmeli'dür (Nuri Efendi, 1886, s. 206)." şeklinde vurgulanmıştır.

Burada gönderme yapılan kitaplar (Tuhfe-i Vehbî, Sübha-i Sıbyân), 17 ve 18. yüzyıllara ait manzum sözlüklerdir. Kurallarına uygun, güzel nesir yazma becerisinin gelişmesinde bilgi verici manzum sözlük kitaplarının okunması gerektiğine dikkat çekilmesi kayda değer bir husustur. Eserde, "Şiirin Faydaları ve Tahsili Gereğinin Sebepleri" başlığı altında şiirin düz yazı ile ikiz olduğunu belirten yazar, şiirle ilgili düşüncelerini ayrıntılı olarak dile getirmiştir. Bu kapsamda güzel ve sanatlı yazma (kitabet) alanında mükemmellik kazanmaya bütünüyle yardımcı olduğu düşünülen şiire kitapta, düz yazı ile bir arada yer verildiği, onun yazma becerilerini geliştirmedeki önemi;

"Şi'r ü inşâ tev'em ve seciyye-i şî'riyyenüñ inşâ ve kitâbetde husûli selika ve melekeye medâr-ı küllîsi olduğundan işbu 'Azîziye inşâsında ikisi dahı cem' olındı (Nuri Efendi, 1886, s. 207)." sözleriyle ortaya konmuştur.

Burada belirtildiğine göre çok faydalı bir sanat dalı olduğu, akla ve bilime önem verenlerce vurgulanan şiir, hadislerde de övülmüştür. Bu durum; Allah dostlarını, Cenab-ı Hakk'ın zat ve sıfatlarına vukufiyetlerini, bu yoldaki deneyimlerini çoğu zaman şiirle ifade etmeye yöneltmiştir. Zira manevi hazlar almaktan hoşlanan insan, ilahî hikmetlerle ilgili konulara yönelik oluşu, derin anlamlar taşıması, ruhun gıdası olması bakımından şiir, inşâ (nesir) ve nükte (ince anlamlı sözler) bağlamli metinleri dinlemeyi (okumayı) çok sever. Konuşma becerisine sahip insanın özüne yine söz temelli, vezin-kafiye sistemine dayalı şiir kadar tesir eden hiçbir şey yoktur:

"...ve zâten bir fenn-i latîf-i pür-fevâ'id oldığı ma'lûm-ı ulu'l-elbâbdur ve şî'rûñ medh ü sitâyişini mutazammın ahâdis-i sahîha dahı şeref-vârid olmağla ehlu'llâh efendilerümüz 'ilm-i tevhd u hakâyıka dâ'ir mükâşefelerini ekser-i

evkâtda şi'r ile beyân buyurmuşlardır. Zîrâ insân istîfâ-yı lezâ'iz-i rûhâniyyesi için bi't-tabi' mesâ'il-i hikmet-i ilâhiyyeye mâ'il ve gıdâ-yı rûhâniyyesi mesâbesinde olan şi'r ü inşâ vü nûket ü mezâyâ istimâ'ına pek aşırı râgıb ve tâlibdür. Söz kadar nefis-i nâtıka-i insâniyyeye mü'essir bir şey yokdur. Kelâm-ı mevzûn te'sîrde daha ziyâdedür (Nuri Efendi, 1886, s. 207-208)." sözleriyle ifade edildiği üzere şiirin önemi vurgulanmış; bundan ötürü nesirde de mutlaka şiire yer vermek, şiirin imkânlarından faydalanmak gerektiğine işaret edilmiştir.

Yine aynı bölümde yazar, Allah'ın birliğine dair, peygamberler ve melikler için şiirler yazanların halkın gözünde şerefli ve saygın yer edindiklerini, alaylı ve boş sözler söyleyenlerin ise yerildiğini vurgulamıştır. Yazarın beyan ettiğine göre insan tabiatıyla bu kadar uyumlu olan, onu bu kadar derinden etkileyen şiirin yazılabilmesi, şairlik kabiliyeti ile birlikte Arapça, Farsça ve aruz bilgisi, şiir ilmiyle ilgili kitapları araştırıp okumayı gerektirir:

"Tevhîd-i Bârî ve kasâ'id-i Nebevî ve sitâyîş-i mülûk ve medâyih-i sâ'ire ve güzel gazeller nazm u inşâd iden şu'arâ, pâdişâhlaruñ ve cümle halkuñ 'inde mu'azzez ve mükerrem olduğu müsellemdür. Hiev ü hezliyyât söylemek şer'an ve 'aklen gâyet mezmûm olup cümle 'inde menfûriyyetini müstelzemdür. Nazmen ve nesren fenâ sözden Mevlâ-yı müte'âl hazretleri lisânlarımızı hıfz buyursun. Nazm kelâm itmek mutlaka tabîat-ı şi'riyye ile berâber 'Arabî ve Fârisî birçok ma'lûmâta muhtâcdur. Husûsâ 'ilm-i 'arûz ve bahrû'l-ma'ârif ve fenn-i şi're müte'allık sâ'ir risâleleri mutâla'a ve okumak ile şi'ri metin ve rengin olur (Nuri Efendi, 1886, s. 207-208)." şeklinde belirtildiği gibi ancak bunlar sağlandığı takdirde sağlam ve güzel şiirler yazılabilir.

Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât'ta da şiir bilgisinin, yazılı anlatım becerisinin gelişimine sağladığı katkılar benzer şekilde dile getirilmiştir. Buna göre şiirlerin manasını çok geniş ve ayrıntılı olarak izah ve analiz edebilme, vezin ve bahirlerine hakim olma becerisi, kısaca şiir ve belagat bilgisi;

"Ve eş'ârûñ ma'ânisinde vüs'at bulup ve evzân ve ebhûrın bilüp mütekârib ve tavîl nice oldugin aňlamak, pes bu sebab iledür ki ilm-i ma'ânî ehli olan kâtib belâgat ve berâ'at zimâmına mâlik oldu ve kalemi... ile bu sînâ'at fehminden terakkî buldı (Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât, yk. 137b)." sözlerinden anlaşıldığı gibi yazma eğitiminin temelinde yer alması gereken bilim alanlarıdır.

Araştırmamızın İkinci Alt Problemi İle İlgili Bulgular

Klâsik yazma eğitimine göre üslup olarak yazılı anlatımın etkileyciliğinde şiirin yeri ve önemi ile ilgili bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2.

Klâsik Yazma Eğitimine Göre Üslup Olarak Yazılı Anlatımın Etkileyciliğinde Şiirin Yeri ve Önemi

Tema	Klâsik Yazma Eğitimi	Eser-Yy	f	%
Klâsik Yazma Eğitimine Göre Üslup Olarak Yazılı Anlatımın Etkileyciliğinin de Şiirin Yeri ve Önemi	Metnin şiir gibi akıcı olması gerekir.	Menâhicü'l-İnşâ, 15.	1	14,28
	Düz yazıda, şiir metinlerine yer verilerek etkileycilik sağlanabilir.	Gülşen-i İnşâ, 15. Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât, (tarih yok)	2	28,57
	Dostlar arası yazışmalar şiir metinleriyle süslenebilir.	Hulâsa-i İnşâ, 17. İnşâ Risâlesi, 19.	2	28,57
	Şiirde daha fazla hissedilen betimlemenin genişleme derecesi, yani okuyucunun zihninde oluşturduğu canlandırma düzeyi imkânından düzyazıda da yararlanılmalıdır.	Mebâni'l-İnşâ, 19.	1	14,28
	Bu durum, yazılı anlatımın etkileyciliğini artırır.		1	14,28
Toplam			7	100

Tablodan hareketle incelenen münşeatlarda, klâsik yazma eğitimine göre üslup olarak etkili bir yazılı anlatımda şiirin yeri ve önemi ile ilgili olarak en fazla; düz yazıda, şiir metinlerine yer verilerek etkileycilik sağlanacağı (%28,57) ve dostlar arası yazışmaların şiir metinleriyle süslenebileceği (%28,57); ikinci sırada ise düz yazının şiir gibi akıcı olması (%14,28), şiirde en fazla hissedilen; betimlemenin, okuyucunun zihninde oluşturduğu canlandırma düzeyi imkânından düz yazıda yararlanması gerektiği (%14,28) ve bunun da üslup olarak metni etkili kılacağı (%14,28) hususlarının vurgulandığı görülmektedir.

Bilgi verici münşeatlarda; konu, plân, kelime, paragraf gibi yazılı anlatımın unsurları, metinsellik ölçütleri, anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama gibi genel yazma eğitiminin konuları yanında metnin üslup olarak da güzel, etkileyici, kusursuz olması için gerekli alt yapıya yer verildiği görülmektedir. Bunun için de şiirden, şiirin imkânlarından faydalanılması gerektiğine, yazıya şiirsellik katmanın önemine vurgu yapıldığı belirlenmiştir.

Bu bağlamda **Menâhicü'l-İnşâ**'da, kusursuz söz söyleme-yazma sanatında ustalaşmış yazarlara ait metinlerin başı ile sonunun birbiriyle bağlantılı

olması yani ikisi arasında mantıksal anlam ve uyum bakımından bir çelişki, zıtlık, aykırılık olmaması ve metnin şiir gibi akıcı olması gerektiği bildirilmektedir:

"Eyle gerekdür kim her fasîhûñ kelâm[1] selîs ola, evvel âhirine merbût ola, nesri nazm gibi ola, nazmı nesr gibi olmaya. Gûyâ kim evvelinden âhirine bir kitâb hemân bir söz gibi ola. Arasına ecnebi îbâret girmeye (Unan, 2014, s. 36)." denilerek düz yazının şiirsellik ve edebîlik unsurları da taşınması gerektiğine gönderme yapılmış, üslup açısından da metnin özenli bir şekilde yazılmasına işaret edilmiştir. Ancak şiiri nesir gibi olmamalıdır uyarısıyla şiirin düz yazıdan ayrılması, ondan farklı olduğunun özellikle sergilenmesi, kendine özgü niteliklerinin mutlaka korunması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu husus, başlı başına bir makale teşkil edecek kadar uzun olup bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

Hikâye, roman, tiyatro gibi diğer edebî türlerle arasında çok yakın ilişkiler bulunan şiir, gerektiğinde bunlara malzeme de sağlamaktadır. Bu noktada şiirin imkânlarından yararlanan edebî türlerin şiirselliği hususu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda bahsi geçen eserde söz edilen, nesrin baştan sona bir söz gibi olması ile metnin; akıcı bir biçimde okunmasını sağlayacak şekilde ahenkli, etkileyici, en küçüğünden en büyüğüne bütün parçalarının uyum içinde olmasına, dahası şiirsel bir üslupta yazılmasına gönderim yapıldığını söylemek mümkündür.

Gülşen-i İnşâ'da, kusursuz yazma hususunda hatırı sayılır mesafe kateden yazarların, maksadın dile getirilmesi esnasında metinlerini, duruma uygun atasözleri ve şiirlerle süsleyebileceği söylenerek düz yazıda şiir kullanmanın önemi vurgulanmıştır:

"Me'âric-i belâgata 'urûc iden kâtib-i münşîye lâ-büddür ki ... her maksûd-ı garaz ki anı zikr ide terkîb-i müstahsen ve telfik-i müstebdi' ile murassa' idüp muktezâ-yı makâma göre âyât u ehâdis ü emsâl ü eş'ârla kelâmın müşerrah ve müzeyyen eyleye... (Mahmud b. Edhem, 1491, yk. 11b-12a)." sözleriyle sunulduğu gibi böylece, başlangıç ve sonuç kısımlarının daha güzel olacağı ve daha etkili bir anlatım sergileneceği ifade edilmiştir.

Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât'ta yazılı anlatım ürününe güzellik, etkileyicilik ve çekicilik katmak, bu yönlerden güçlendirerek metnin, zevkle okunabilme düzeyini artırmak için Kur'an ayetleri ve hadislerin yanında şiirlerle zenginleştirilebileceği belirtilmiş ve düz yazıda şiir metinlerine yer vermenin önemi ortaya konmuştur. Eserde belirtildiğine göre bunun için yazar, herhangi bir şiir beyitlerinin tamamını veya bir kısmını alıp kendi yazısına ekler ve şiirin kafiyesine uydurarak secisini [seci: metin içinde kafiyeli olan cümle sonlarından

her biri (Parlatır, 2011)] tamamlar. Yani bir beyit tamamıyla veya kısmen alınır ve metne eklenir; esas metnin, şiir eklenen bölümü o şiirin kafiyesine uygun bir şekilde tamamlanır. Böylece yazının çekiciliğinin ve güzelliğinin artırılacağı ifade edilir: "Tazmîn oldur ki münşî âyât-ı Kur'âniyye ve ahbâr-ı nebeviyye ve emsâl-i 'Arabiyye'yi ve 'Acemiyye'yi ve ebyât-ı şî'riyyeyi ala ve mektûbuñ seci'lerini añlardan bir nesnenüñ üzerine müşt Emil kıla. Gâh âyeti veyâ hadîsi veyâ meseli veyâ beyti tamâm ala ve gâh anlardan bir nesne, üzerine iktisâr kılup anuñla seci' -i fıkrasını tamâm eyleye ve sözine anlar ile revnak ve işrâk geydürüp istimâ' idicilerün mezâkını şîrin kıla (Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât, yk. 139b)." ifadelerinden anlaşılacağı gibi bu yolla metnin, zevkle okunmasının sağlanacağı kaydedilmiştir.

Mebâni'l-İnşâ'da betimleme anlatım tarzı ile ilgili olarak şiire yer verildiği görülmektedir. Betimlemenin, bir anlamda kelimelerle resim çizme sanatı olduğu düşünülürse betimlenen konu, nesne kişi ve sairenin, okuyucunun hayalinde canlandırılmasına yönelik bir anlatım tarzı olması hasebiyle çeşitli özellikleri taşıması gerekir. Eserde beyan edildiğine göre bunlardan biri de betimlemenin genişleme/açılım derecesi, yani okuyucunun zihninde oluşturduğu canlandırma düzeyidir. Bir betimleme, herhangi bir nesne veya konuyu okuyucunun zihninde ne kadar çok resmettirebiliyorsa veya o nesneye hayat veriyorsa o derecede genişleme/açılım düzeyine sahiptir. Bu da şiirde daha fazla görülmektedir. Çünkü okuyucunun hayal dünyasına hitap ettiği için şairin, betimleme yönünden daha fazla imkânı vardır. Kısaca söylemek gerekirse şiirde betimlemenin açılım derecesi üst düzeydedir. Bu imkân düz yazıda da kullanılabilir ve:

"Tavsîfüñ derece-i ittisâ'ı: Bu ittisâ'ı da mâddenüñ salâhiyyet-i mevki'iyyesine göre olur. Meselâ târîhde, hikâyenüñ revîşini bozmayarak okuyanüñ zihnine uracak ba'zı ta'birât-ı şedîde ve 'aliyye tahrîr itmeli... Şâ'irüñ ise bu husûsda vüs'ati daha ziyâdedür. Çünkü kârîlerinüñ tahayyülâtına söyler. Hâsılı icâbât-ı mahalliyyeye göre vüs'atlendürmelidir (Süleyman Bey, 1871, s. 142-143)." şeklinde beyan edildiği gibi böylece daha etkili, güzel bir anlatım ortaya konabilir

Dostlar arasındaki yazışmalarda metne şiir eklenebileceği, **Hulâsa-i İnşâ**'da; "... akrândan emsâle ve dostdan yârâna mektûb tahrîr olundukda derûnunda tatvîl-i kelâm itmek ve ebyât-ı eş'âr yazmak mâni' degüldür (Kırca, 2016, s. 92)." şeklinde, **İnşâ Risâlesi** adlı eserde ise; "Akrândan akrâna ve dostundan yârâna mektûb tahrîr eyledükde kâ'ide budur ki... münâsib ebyât ve eş'âr katarsa münâsibdür (Y.B. 4009, yk. 5b-6a)." biçiminde ifade edilmektedir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemi İle İlgili Bulgu

Şiirin kullanılmaması gereken yazılı anlatım türleri ile ilgili bulgu Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3.

Şiirin Kullanılmaması Gereken Yazılı Anlatım Türleri

Tema	Klâsik Yazma Eğitimi	Eser-Yy	f	%
Şiirin Kullanılmaması Gereken Yazılı Anlatım Türleri	Konuyu aydınlatmak, anlatımı süslemek için söz arasına hikmetli söz, şiir vb. unsurlara resmî yazışmalarda yer vermemek gerekir.	Fenn-i İnşâ, 19.	1	100
Toplam			1	100

Tabloya göre klâsik yazma eğitiminde konuyu daha iyi açıklamak, metni süslemek için resmî yazışmalarda söz arasına şiir, hikmetli söz eklemek gerektiği bir eserde vurgulanmıştır.

Fenn-i İnşâ'da maksadı açıkça ifade etmek, konuyu aydınlatmak, anlatımı süslemek için söz arasına hikmetli söz, şiir vb. unsurlara resmî yazışmalarda yer vermemek gerektiği belirtilmiştir:

"Muharrerât-ı resmîyede ... yalnuz elfâzınıñ ciyâdet ve metânetine ve ma ânîsinüñ hükm ü kuvvetine i tinâ itmek, tenvîr-i müdde î veyâ tezyîn-i kelâm için ara yere ... cümel-i hikemiyye, emsâl, eş âr gibi şeyler katışdurmamak (Fâik Reşad, 1894, s. 99)." sözleriyle belirtildiği gibi şiirin yer verilmemesi gereken yazılı türlerle ilgili olarak da titiz davranmak gerektiği ortaya konmuştur. Kanun tasarıları, temyiz, haciz-name, dilekçeler, istida-nameler, fermanlar, hümayun-nameler, irade-i seniyye (yazılı ve sözlü padişah emri), mazbata, tezkire gibi resmî yazışmalar dışında her türlü nesirde şiir kullanılabileceği önemle vurgulanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mantıklı, eleştirel, yaratıcı düşünme yetilerinin gelişiminde büyük rol oynayan genelde okuma özelde şiir okuma; okunanların zihinde yeniden yapılandırılıp ifade edilme becerisini, başka bir deyişle anlatım yeteneğini geliştirmektedir. İnsanın doğumuyla birlikte Türkçenin yalın ve sade halini aksettiren ninnilerle hayatına girmeye başlayıp daha sonra gittikçe dil, duygu,

düşünüş, deneyim, hayat tarzı vb. özellikler bakımından daha zengin örnekler sunan şiirler, kültürel aktarımın da en etkili araçlarından biridir.

Dilin farklı kullanımlarını gerektirmesi, taşıdığı ahenk unsurları, hayal dünyasına hitap etmesi gibi özellikleriyle şiir, anlatımı güçlendirici, dinleme ve okuma açısından başlı başına zengin bir yazılı ve sözlü kültür ögesi konumundadır. Bu yönüyle anlama becerisinin temelini sağlamlaştırarak anlatma (konuşma, yazma) becerilerine de kaynaklık eder.

Dilin yaratıcılığına dayanan imkânlarından sonuna kadar yararlanan şiir, bireyin duygu ve düşüncelerini yazıya dökmesinde, kendini yazılı olarak ifade etmesinde büyük rol oynar ve bu yönüyle onu geliştirir. Onu, dilin farklı anlatım biçimlerini kullanmaya alıştıırır. Kelime üretmeden anlam üretmeye, farklı ve özgün anlatım şekillerini oluşturmaya varana dek yazma alanında çok önemli olan dilin birçok yaratıcı kullanımı konusunda ona yardımcı olur.

Kolay ezberlenmesi açısından duygu ve düşüncelerin aktarılmasına da rahatlıkla aracılık eden şiir, bireyin yazılı ve sözlü ifade becerisini geliştirmede önemli etkenlerdendir. Bu anlamda mevzuya uygun şiir bölümlerini yazıya almak, az sözle çok şey anlatarak konuya açıklık getirebilme açısından da önemlidir. Bu da yazıda hem üslup özelliği oluşturucu hem de anlatımı güçlendirici bir durumdur. Ancak bu kadar hassas bir etkiye sahip olan şiir, günümüz yazma eğitiminde gereken ilgiyi görmezken kuramsal, düşünsel arka planında yer alması gereken disiplinlere dair önemli vurgulamaların yapıldığı klâsik yazma eğitiminde, bu açıdan kayda değer bir yer tutmaktadır.

Klâsik yazma eğitiminin temel amaçlarından biri bireye bir taraftan da sanat eğitimi verilmek suretiyle estetik değerler kazandırmaktır. Bu anlamda klâsik yazma eğitimi; onu sanat yönünden geliştirip güçlendirirken aynı zamanda da zihinsel, bilişsel yönden olgunlaştırır. Bu çok yönlülüğü sağlayan eğitim mekanizması bireyin anlatma becerilerine de gözle görünür derecede olumlu katkı sağlar. Bireyi bütün bunlara yönelik olarak geliştiren araçlardan biri olan edebiyatın içinde yer alan edebî türler ve özellikle şiir, bu manada önemli bir pay sahibidir. Bu sebeple klâsik edebiyatın nesir sahasını oluşturan ve yazma eğitimini de yüklenen münşeatlarda, bu türe müstesna bir yer ayrılmıştır.

Fasih yazarların ortaya koyduğu şiirler, üst düzeyde yazma ve dili kullanma becerisinin ürünü olduğundan yazma eğitiminin de temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. İncelenen münşeatlarda yazılı anlatım kuralları bakımından sağlam bir ürün ortaya koyabilmek için seçkin yazarların şiirlerini çok okumanın gerekliliğine önemle işaret edilmesi şiirin, bireyi düşünsel açıdan besleyip zenginleştirilmesi ile ilgilidir. Yani incelenen münşeatlara göre

yazılı anlatım becerisini ilerletmede, bireyin fikrî alt yapısının çok önemli bir yer tuttuğu, bu alt yapının oluşumunda ve gelişip şekillenmesinde ise şiir türünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Kelime dağarcığının yazıya aktarıldığı, sözel gücün yazıda yeşerdiği, kelimelerin özenle seçildiği, düşünmenin ve düşüncenin en yoğun yaşandığı bir alan olan şiir; okuma, yazma, dinleme gibi dil becerilerinin her alanını etkileyen bir türdür. Bu kapsamda yapılan şiir okuma ve yazma çalışmaları çocukların okuma yazma becerilerini geliştirmesi ve desteklemesi açısından çok önemlidir. Şiir yazma çocukların duygu, düşünce ve deneyimlerini sergilemelerine, günlük ve sıradan deneyimleri, nesnelere; yaratıcı imgelerle, özenle seçilmiş kelime ve cümlelerle ve çeşitli biçimsel çerçevelerde sunmalarına imkân sağlar (Kaya, 2013, s. 63-64). Bu yönlerden bakıldığında usta şairlere ait şiirlerin çok okunması, hatta ezberlenmesi, hem bireyin düşünce ufkunu beslemesi hem de buna bağlı olarak ifade etme yani hissedilenleri, düşünceleri yazıya aktarma becerilerinin ilerlemesine yardımcı olması açısından oldukça gereklidir.

İncelenen münşeatlarda, yazılı anlatımın üslup olarak da güzel olmasına büyük özen gösterildiği, düz yazının şiirselliğine vurgu yapıldığı çalışmanın bir diğer çarpıcı sonucudur. Metnin etkileyiciliğini artırmak için düz yazıda şiir alıntılanmaya dikkat çekildiği, şiir dilinin imkânlarından mümkün olduğunca faydalanmaya vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca düz yazıda ahenk bakımından da dilde söylemesi kolay, kulağa hoş gelen, sempati uyandıran; dinlemesi, okuması zevk veren, kısaca şiir gibi akıcı, ezgi bakımından birbiriyle uyumlu kelimelerin seçilmesine özen gösterilmesi gerektiği ortaya konmaktadır. Bundan dolayı metni oluştururken kelimelerin şiirsel özelliklerinden faydalanmak gerektiği hususu münşeatlarda, üslup bakımından iyi bir yazılı anlatım ortaya koymanın asli şartlarından biri olarak beyan edilmiştir.

Süslü sanatlı nesir yazılarının vazgeçilmez unsurlarından biri de cümleyi oluşturan bölümlerin (fıkra) içinde veya sonundaki kelimelerde ses benzerliği olmasıdır. Seci (iç kafiye) olarak adlandırılan bu unsur, edebî ve etkileyici bir yazılı anlatımın olmazsa olmazıdır. Sadece cümle bölümleri sonunda değil kelime gruplarında da görülebilen seci, söze süs ve güzellik katan önemli bir uygulama olup klâsik yazma eğitiminde bu hususa hayatî bir önem atfedildiği incelenen örneklerde açıkça görülmektedir. Hatta Sinan Paşa'nın (ö. 1486) Tazarru-nâme'sinde olduğu gibi bütünüyle secili anlatımdan oluşan eserler kaleme alınmıştır. Ayrıca bölüm sonlarındaki veya içindeki kelimelerin vezin bakımından da aynı olması gerektiği (örneğin birinci bölümde letâfet kelimesi varsa buna karşılık ikinci bölümde zarâfet kelimesinin kullanılması gibi) ısrarla

Klâsik Dönem Türkçe Yazma Eğitiminde Şiirin Yeri

vurgulanmıştır. Bu da münşeatlarda yazılı anlatımın, üslup bakımından da güzel ve çekici olmasına ne derece önem verildiğini ortaya koymaktadır.

Burada dikkat çekici bir husus da şiir ve şiirle ilgili unsurların düzyazıda kullanılmasıyla metinlerarasılık özelliği de katılacağından metnin dokusunun daha zenginleşmesi, çok sesli bir niteliğe bürünmesidir. Bu da daha zevkle okunmasının yanında okuyucunun zihninde daha çok açılım, çağrışım yapan, gerek anlama gerek ifade etme (anlatma) becerilerini geliştiren bir yazılı anlatımın ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

Münşeatlarda, yazılı anlatımı güçlendirme bağlamında şiirle ilgili olarak çeşitli biçimlerde ortaya konulan yaklaşımlar, eğitimle şiir arasındaki münasebeti belirgin bir şekilde yansıtmaktadır. Edebiyatın, insanın kişilik gelişimindeki olumlu etkisi; iradeyi kullanabilme, hırsları dizginleme, iyilik ile kötülük arasında seçim yapabilme gibi pek çok mekanizmanın hayata geçmesini sağlayarak insan ruhunu terbiye etmesi şeklinde tebarüz etmektedir. Bu bakımdan "edebiyat ve eğitim, karşılıklı etkileşim içinde olan birbirini bütünleyen olgulardır (Akkaya, 2010, s. 89)." Tıpkı bu işlevi gibi şiirin, her sahada öğrenmeyi kolaylaştırma gibi bir işlevi de vardır. Özellikle okuma-yazma alanında şiir doğal bir öğrenme yaklaşımı ve aracıdır. Bunların yanı sıra yaratıcı ve eleştirel düşünme gibi beceri alanlarını beslediğinden matematik, fen ve sosyal bilimler vb. alanlarda da önemli rol oynar (Kaya, 2013, s. 65).

Aynı husus, klâsik yazma eğitiminde yüzyıllar öncesinden hassasiyetle vurgulanmıştır. Yazma eğitiminin, diğer bilim alanlarındaki gelişme ve ilerlemeye kaynaklık ettiği, aksi durumun yani yazma eğitimi açısından geri kalınmışlığın ise o disiplinlerde de gerilemeye ve başarısızlığa yol açtığı ısrarla ifade edilmiştir (Özlek, 2021, s. 260-261). Bu noktada şiirle takviye edilen, onun imkânlarından yararlanılarak yürütülen, şiirle bağlantılı çağdaş yazma eğitiminin önemi takdire şayandır. Bu sonuçlara dayalı olarak aşağıda beyan edildiği gibi öneriler geliştirilebilir:

Yazılması tasarlanan yazma eğitimi kuramsal arka planını teşkil eden kaynak kitaplarda, bu beceriyi geliştirmede şiirin yeri, önemi, katkıları, işlevi hususlarına mutlaka yer verilmeli, gerek yazma etkinliklerinde uygulama boyutuyla gerekse teorik boyutuyla yazma eğitiminde şiire daha fazla alan açılmalıdır.

Çocukların genelde eğitim ve öğreniminde, özelde yazma eğitiminde şiirin yeri ve önemi öncelikle öğretmenlere kavratılmalıdır.

Seçkin yazarların şiirlerine, gerek metin olarak gerekse yaratıcı yazma etkinliklerinde bolca yer verilmeli, böylelikle hayatın ilk yıllarında edinilen şiir zevki, öğrencilere okulda da kazandırılmalıdır.

Büyük yazar, şair, düşünür hatta hemen her alandaki bilim dallarında söz sahibi kişilerin çoğunlukla şiirle beslenerek buldukları düzeye geldikleri yadsınmaz bir gerçekliktir. Bu sebeple öğrencilere, başlangıcından günümüze dek Türk şiirinin seçkin örnekleri mutlaka okutularak birikim sağlanmalı, şiir okuma ve ezberleme alışkanlığı edindirilmelidir.

Kelimelerde secili kullanımdan yararlanılarak abartıya kaçmadan günümüzde de yazılı anlatıma şiirsellik katılabilir. Öğrencinin hayal dünyasını, düşünme becerisini geliştirmesi bakımından yazma çalışmalarında bu uygulamaya yer verilebilir.

Öğretmen, çocuklarda şiir okuma ve yazma isteğini uyandıracak şiir örneklerini sınıfa getirmeli, öğrencilere sevdirmelidir. Okulda, şiirin eğlenceli ve öğretici oluşu üzerinde durulmalı; öğrencilerdeki, yazılmasının belirli bir miktar dışında yetenek gerektirdiği algısı kırılmalıdır. Her konu veya temada, istenilen bakış açısıyla yazılabilecek olan şiir, duygu ve düşüncelerin ifade edilme aracı olması itibarıyla yazma çalışmalarında kullanılması gereken işlevsel bir türdür. Bu sebeple öğretmen, yaratıcı yazma çalışmalarında öğrencileri, bunu yapabilecekleri hususunda ikna etmeli ve bu türe mutlaka yer vermelidir.

Daha güzel ve etkileyici bir yazılı anlatımın gerçekleştirilmesi için düz yazıda şiirden ve şiirin imkânlarından faydalanma konusu, yazma eğitimi etkinliklerinde kuramsal ve uygulamalı olarak öğretilmelidir. Şiirde anlatılanlardan hareketle, şiirin düşündürdükleri, hissettirdikleri ile ilgili olarak düz yazı çalışmaları yaptırılmalıdır. Şiirle desteklenmiş yazma eğitimi etkinliklerinin bu beceri alanını geliştirmesindeki rolünü araştıran deneye dayalı çalışmalar yaptırılmalıdır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Açık Önkaş, N. (2009). Çocuk edebiyatı kitaplarında şiirin yeri. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)* (23), 1-12.
- Akkaya, N. (2010). Âşık tarzı şiir geleneğinde halk eğitimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (27), 88-100.
- Aksan, D. (2013). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili (Dilbilim Açısından)*. Bilgi Yayınevi.

Klasik Dönem Türkçe Yazma Eğitiminde Şiirin Yeri

- Akyol, H. (2014). *Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Bahar, M. A. (2010). *Türkçe Öğretiminde Şiir*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Çuhadar, M. (1995). Fesahat. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 12, s.423-424). İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları.
- Demir, A. (2020). Türkçe eğitiminde şiir ve yaratıcı düşünme. *The Journal of Academic Social Science Studies* (79), 131-145.
- Durmuş, İ. ve Pala, İ. (2001). İstiare. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 23, s. 315-318). TDV Yayınları
- Hacı Nuri Efendi. (1886). *Münşeât-ı Azîziye* (5. Baskı). Cemal Efendi Matbaası.
- İnşâ Risâlesi*. (t. y.). Süleymaniye Kütüphanesi. Yazma Bağışlar Bölümü. No: 4009.
- Kaya, B. (2013). Yaratıcı yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmalardan bir derleme. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 1(2), 89-101.
- Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât* (tarih yok). Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü. No: 815.
- Kaya, M. (2013). Okuma-yazma öğretiminde şiir. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), 49-96.
- Kıbrıs, İ. (2008). Şiir nedir, anadili öğretiminde şiirden nasıl yararlanır? A. Tazebay ve S. Çelenk (Ed.), *Türkçe Öğretimi (İlke-Yöntem-Teknikler)* içinde (ss. 331-356). Maya Akademi Yayın Dağıtım.
- Kırca, E. (2016, Aralık). Münşeât mecmuâlarının tarihi gelişimi ve Râmî Mehmed Paşa'nın "Hulâsa-i İnşâ" isimli eseri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2(3), 84-100.
- MEB. (2015). *Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Millî Eğitim Basımevi

- Osman-zâde Tâib. (tarih yok). *Münşeât-ı Osman-zâde Taib*. Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Bölümü. No: 2771.
- Özlek, E. (2021). *Yazma Eğitimi Açısından Türkçe Münşeâtların İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özlek, E. ve Kavruk, H. (2022). *Yazma Eğitimi Açısından Türkçe Münşeâtlar*. Ihlamur Akademi Yayınları.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yargı Yayınevi.
- R. Fâik (1312). *Fenn-i İnşâ*. Karabet Matbaası.
- Recaizâde Mahmud Ekrem. (2016). *Talim-i Edebiyyat*. Dün bugün yarın yayınları.
- Sever, S. (2004). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Anı Yayıncılık.
- Süleyman Bey, (1288). *Mebâni'l-İnşâ (Cilld-i Evvel)*. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne.
- Şeyh Mahmud b. Edhem. (1491). *Gülşen-i İnşâ*. Süleymaniye Kütüphanesi, Kadı-zâde Mehmed Efendi Bölümü. No: 421.
- Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem sorunu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 33-51.
- Şimşek, Ş. (2017). Konuşma ve yazma etkinliklerinde şiir metinlerinin kullanımı. *Turkish Studies*, 12(34), 371-380.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Unan, F. (2014). *Yahyâ bin Mehmed el-Kâtib Menâhicü'l-İnşâ*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yakıcı, A., Yelok, V. S., Doğan, M. C. ve Yücel, M. (2008). *Üniversiteler İçin Türkçe I Yazılı Anlatım*. Gazi Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, E. (2012). *Şiirin Türkçe Eğitimindeki İşlevi ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Şiirlerin Yerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Classical literature includes the period of Islamic Turkish literature between the end of 13th century and the end of 19th century. The prose branch of this literature was continued through munsheats in addition to the other literary genres. Munsheat is derived from the term of insha, expresses the journals in which proses are collected. Today, munsheats are mainly classified in the forms of didactic (informative), literary, historical etc. In didactic munsheats it was aimed to teach the rules and methods of writing to those who want to choose the profession of authorship (munshi). After Tanzimat some of these works were taught in schools as textbooks. Therefore such works serve as both the reference books of writing education and the textbooks of this area. This study was prepared in order to reveal the position, importance, function and effects of poetry in classical writing education.

Method: In this study it was reviewed the works named "Menâhicü'l-İnşâ (479); Gülşen-i İnşâ (1491); Hulâsâ-i İnşâ (1697); Osman-zâde Tâib Münşeâtı (18. yy); Mebâni'l-İnşâ (1872); Münşeât-ı Azîziye (1886); Fenn-i İnşâ (1894); İnşâ Risâlesi (Süleymaniye Library, Collection of Yazma Bağışlar, No: 4009); Kavâ'id-i İnşâ ve Münşeât (Süleymaniye Library, Collection of Hâlet Efendi No: 815)". Data collected from these works by document analysis method were analyzed by descriptive analysis method. First of all the Ottoman works reached were transferred to modern Turkish script, read carefully and tried to be understood. Then data were collected by determined the sections giving theoretical information about poem. In light of data collected the themes were identified, explained and presented by interpreting.

Findings: In classical writing education regarding position of poetry in developing skills of written expression the point the most emphasized (%30) is that poetry is one of the main resources which develops this skill area. In the second place (%20), in order to improve skills of written expressions it was emphasized that the poems of distinguished poets should be studied in-depth and memorized. In the third place based on that kind of poems, it was emphasized that it should be paid attention to the choice of word (%10), groups of word belonging to the perfect poets should be researched and learned (%10), the ability of writing poetry should be revealed through education (%10), the effect of this training on writing skills (%10) and poetry was an impressive genre (%10). It is seen that in munsheats reviewed according to the classical writing education regarding position and importance of poetry in an effective written expression in terms of style it was mostly emphasized that it would be provided impressiveness in the prose through adding texts of poetry to it (%28,57) and correspondence

between friends could be embellished with texts of poetry (%28,57); in the second place, prose should be fluent like poetry (%14,28), it should be used in prose description's possibility of level of visualize constituted in the mind of reader (%14,28) and this would be make effective the text (%14,28). It was specified in a work that it shouldn't add poetry or wise words to official correspondence in order to explain betterly the matter and to embellish the text.

Conclusion and Discussion: The findings reached reveal that it was given an exceptional importance to the poetry in munsheats. In the munsheats reviewed, in order to write a successful composition in terms of written expression rules, it was pointed out that the necessity of reading the poems of distinguished authors. This is related to the fact that poetry improves and enriches the individual intellectually. In munsheats, that great care was taken to ensure successful the written expression also in terms of style, the poeticity of the prose was emphasized is another striking result of the study. It is seen that, in order to increase the impressiveness of the text, attention was drawn to quoting poetry in prose, benefiting from the possibilities of the poetic language as much as possible was emphasized. In addition in munsheats, approaches revealed in various forms to poetry in context of strengthening the written expression reflect clearly the relationship between education and poetry. As a result, in the references books of teaching writing designed to be written it should be included position, importance, contribution and function of poetry in improving this skill them; poetry should be used more in both writing activities and theoretical writing education.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.55616>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	24.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	14.04.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sevigen, E., Acun, İ. & Üztemur, S. (2022). Müze Eğitimi Uygulamalarının Öğrencilerin Somut Kültürel Miras ve Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutum ve Görüşlerine Etkisi: Bir Karma Yöntem Araştırması. *Journal of History School*, 58, 1718-1752.

MÜZE EĞİTİMİ UYGULAMALARININ ÖĞRENCİLERİN SOMUT KÜLTÜREL MİRAS VE SOSYAL BİLGİLER DERSİNE YÖNELİK TUTUM VE GÖRÜŞLERİNE ETKİSİ: BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI¹

Emre SEVİGEN², İsmail ACUN³ & Servet ÜZTEMUR⁴

Öz

Sosyal bilgiler öğretiminde müze eğitimi uygulamalarının öğrencilerin somut kültürel mirasa ve sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ve görüşlerine etkisini ortaya koyma amacıyla olan bu çalışma, karma araştırma yöntemlerinden gömülü (iç içe karma) desene göre tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep ili Şehitkâmil ilçesinde yer alan özel bir ortaokulda öğrenimine devam eden beşinci sınıf öğrencileri (20+20) oluşturmaktadır. Gaziantep Arkeoloji Müzesi ve Zeugma Mozaik Müzesine ilişkin gezi öncesi okulda, müzede ve müze gezisi sonrası okulda olacak şekilde toplamda 26 ayrı etkinlik geliştirilerek deney grubuna yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nicel bulgularında, deney grubuna uygulanan müze eğitimi etkinliklerinin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarını pozitif yönde değiştirdiği gösterirken sosyal bilgiler dersine karşı tutumlarında istatistiksel açıdan anlamlı denilebilecek bir değişim

¹ Birinci yazarın, ikinci ve üçüncü yazarın danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Makalenin yazar etki oranı: 1. yazar: %60, 2. yazar: %20, 3. yazar: %20'dir. Bu makalenin etik kurul onayı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde, 29.01.2020 tarih, 2020-02 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Bilim Uzmanı, Özel Nesibe Aydın Ortaokulu, emresevigen@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4655-4570

³ Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, iacun@ogu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1248-1836

⁴ Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Nizip Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı e-posta: servetuztemur@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1580-9123

gözlendiği. Araştırmanın nitel bulgularında ise öğrencilerin sosyal bilgiler dersini tarih dersine özdeşleştirdiği ve yapılan etkinliklerden bilişsel ve duyuşsal olarak tatmin yaşadıkları tespit edilmiştir. Öğrenciler, etkinlikler uygulanırken yaşadığı zorlukların başında yazı yazmayı; en çok öğrendikleri mekân ise Zeugma Mozaik Müzesi olarak belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda müze eğitimi etkinlikleri uygulanarak işlenen sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumları olumlu yönde etkilenirken sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir etki tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Müze Eğitimi, Kültürel Miras Eğitimi, Somut Kültürel Miras.

The Effect of Museum Education Practices on Students' Attitudes and Views towards Concrete Cultural Heritage and Social Studies Course: A Mixed Method Research

Abstract

This study, which aims to reveal the effects of museum education practices in social studies teaching on students' attitudes and views towards the concrete cultural heritage and social studies course, was designed according to the embedded (integrated mixed) design, one of the mixed research methods. The study group of the research consists of fifth grade students (20 + 20) continuing their education in a private secondary school located in Gaziantep province Şehitkamil district. A total of 26 different activities were developed for the Gaziantep Archeology Museum and Zeugma Mosaic Museum, including at the school before the tour, at the museum, and at the school after the museum tour, and practices were carried out for the experimental group. Content analysis technique was used to analyze the data obtained through focus group interviews. While the quantitative findings of the study showed that the museum education activities applied to the experimental group positively changed their attitudes towards the concrete cultural heritage, no statistically significant change was observed in their attitudes towards the social studies course. In the qualitative findings of the study, it was determined that the students identified the social studies lesson with the history lesson and they experienced cognitive and affective satisfaction from the activities. At the beginning of the difficulties experienced by students while applying the activities, writing; They stated that the place where they learned the most was the Zeugma Mosaic Museum. As a result of the research, while the attitudes of the students towards the concrete cultural heritage were positively affected in the social studies lesson, which was taught by applying museum education activities, no significant effect was found on their attitudes towards the social studies lesson.

Keywords: Social Studies, Museum Education, Cultural Heritage Education, Tangible Cultural Heritage.

GİRİŞ

Sosyal bilgiler dersi sahip olduğu içerik gereği bireylerin etkin birer vatandaş olmaları yolunda çalışmalar yapma amacını güder. Bu ders bireylerin ihtiyaç duyduğu bilgi, beceri ve değerleri sosyal bilimler ile diğer bilimlerden alarak bireylerde geliştirir (Bayram, 2019). Alkış ve Oğuzoğlu (2005) sosyal bilgiler dersinde öğretilen bilgilerin öğrencide tarihi çevre bilinci oluşturmada yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Eğitimin dinamik yapısı gereği bilinç oluşturma ve değer kazandırma gibi eğitim hedeflerinde yeni yöntem ve arayışlar devam etmektedir (Üztemur, Sevigen ve İnel, 2021). Bu gibi durumlarda öğrencinin sınıf ortamında kazanmakta zorlandığı bazı bilgi ve becerilerin kazandırılması hedefiyle okul dışı öğrenme ortamları bir alternatif olarak işe koşulmaktadır. Türk milli eğitiminin temel ilkelerinde okul dışı mekânlarda eğitim şu şekilde vurgulanmıştır: “*Milli eğitimin amaçları yalnız resmi ve özel eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda evde, çevrede, işyerlerinde, her yerde ve her fırsatta gerçekleştirilmeye çalışılır.*” (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973). Bu bağlamda günümüz eğitim sisteminde, aktif öğrenme imkânı sunan mekânlar olma özelliği taşıyan müzelerin önemi giderek artmaktadır (Güngör, 2016). Amerikan Sosyal Bilgiler Eğitimi Komitesi, öğretmenlere öğrencilerinin topluma etkin katılım gösterebilecekleri bir alan olmasından ötürü müzelerin eğitim ortamı olarak kullanılmasını önermektedir (Çulha-Özbaşı, 2015a). Aynı şekilde Millî Eğitim Bakanlığı da (MEB) müze eğitimini önemsemekte ve müzelerin derslere entegre etmeleri hususunda öğretmenleri teşvik etmektedir (MEB, 2008).

Türkiye’deki her bir müze, kültürümüzü yansıtan birer hazine kutusudur. Müzelerde sergilenen eserler öncelikle toprak altından çıkarıldığı ülkenin sonra dünyadaki her bir insana kalmış miras öğeleridir. Müzeler, bireylere gözlem yapma imkânı sunarak kendilerinde yaratıcılık ve hayal gücü gibi becerilerin yanında beğeni duygusunun da gelişmesine katkıda bulunabilecek eğitim kurumları olarak tanımlanmaktadır (Atagök, 1999). Müze nesnelere, öğrencilerin ilgisini çekerek, soyut olan tarih konularını somutlaştırıp, merak duygusu uyandırarak öğrenciyi tarih disiplininin laboratuvarına çekmektedir (Çulha-Özbaşı, 2015b). Müze ziyaretleri öğrenme sürecinde derse karşı ilgiyi artırmakta ve merak duygusunu geliştirerek kalıcı öğrenmeye katkı sağlamaktadır (Selanik-Ay ve Kurtdede-Fidan, 2014; Yılmaz ve Şeker, 2011). Ortaokul öğrencilerinin çoğunluğu bilgi, görsellik ve genel kültür açısından müze gezilerini yararlı bulmaktadır (Yılmaz ve Şeker, 2011). Gökçaya ve Yeşilbursa ise (2009) sosyal bilgiler dersini tarihi alanlarda işleyen öğrencilerin akademik başarı ve bilgi kalıcılığının sağlama bakımından, geleneksel öğretim yapılan öğrencilere nazaran daha başarılı olduğunu ifade etmişlerdir. Meydan ve Akkuş’a

göre (2014) ise müze gezileriyle öğretmen adaylarının derse olan ilgileri artmaktadır. Öğretmen adayları, kendilerinin müze eğitimiyle alakalı yeterli bilgi düzeyine sahip olduklarını ve müzelerin kalıcı öğrenme olarak gördüklerini ifade etmişlerdir (Meydan ve Akkuş, 2014). Yine öğretmen adayları, müzelerin bazı kavramların somutlaştırılmasına katkı sağladığına, Türkiye’de müzelerden eğitim alanında gerektiği kadar yararlanılmadığına, müze görevlilerinin ilkökul öğrencilerinin seviyelerine uygun bir şekilde bilgi vermede yeterli olmadığına inandıklarını ifade etmişlerdir (Meydan ve Akkuş, 2014). Öğretmen adayları mesleğe atıldıklarında müze eğitimi derslerine mümkün olduğu oranda kullanmayı planlamaktadır (Meydan ve Akkuş, 2014). Mesleğe atılmış olan öğretmenler ise müze ziyaretleriyle işlenen konuların görsel olarak desteklemesi yönüyle daha kalıcı bir öğrenmenin sağlandığını düşünmektedir (Güleç ve Alkış, 2003). Hem öğrenciler hem de öğretmenler müzelerin görsel açıdan öğrenmeyi desteklemesi sebebiyle yararlı bulmuşlardır. Bu sebepten, müzeler toplumun inşa edilmesi ve kültürün aktarılması noktasında en az okullar kadar etkilidir denilebilir. Bu varsayımdan hareketle müzeler, sosyal bilgiler dersi için birer laboratuvar işlevindedir (Erdoğan, 2007). Ancak bunca eğitim neferinin övgüsüne mazhar olmuş bu kurumlar mesleğe atılmış olan öğretmenlerin bir kısmı tarafından görmezden gelinmekte ve meslekte yeni olan öğretmenler çeşitli gerekçelerle müze eğitime gereken önemi vermemektedirler (Üztemur, 2017). Öğretmenlerin müze eğitimi uygulamalarını yapamama gerekçelerinin başında maddi olanaksızlıklar gelmektedir (Güleç ve Alkış, 2003). Bu araştırmada ise sayıları her geçen gün artan özel okul öğrencileri çalışma grubu olarak seçilerek maddi olanakları yüksek olan okullara örnek olacağı varsayılmıştır; zira literatürde genellikle devlet okullarında okuyan öğrenciler çalışma grubu olarak seçilmektedir. Müze ziyaretlerin niteliği ne düzeyde olduğu bilinmemektedir. “Bak-gör-geç” şeklinde yapılan bir müze ziyaretinin eğitsel bir faydasından söz etmek mümkün olmayacaktır (Üztemur, Dinç ve Acun, 2018a).

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2019 yılı baz alınarak 2020 yılında yayınladığı kültürel miras istatistiklerine bakıldığında toplam müze sayısı 467 iken eser sayısı 3.671.900’dür (TÜİK, 2020). Verilere bakıldığında müzelerin nicelik olarak bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Türkiye’de yaşayan her bir yurttaşın müzelere ulaşabileceği varsayımıyla hareket edildiğinde müzelerin bir eğitim aracı kullanılması isabetli olacaktır. Türkiye’deki her bir müze özelinde eğitim etkinlikleri tasarlanıp öğrencilere uygulandığında hem öğrencilerin müze algılarında pozitif yönlü bir değişim görülecek hem de müzelerden etkili bir şekilde faydalanmış olunacaktır (Üztemur, Dinç ve Acun, 2017). Büken’e (2021) göre etkinlikler öğrencileri güdülemek, daha anlaşılır ve kalıcı öğrenmeyi sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Yalın’a (2010) göre

insanlar okuduklarının yüzde onunu, dinlediklerinin yüzde yirmisini, gördüklerinin yüzde otuzunu, görüp dinlediklerinin yüzde ellisini, anlattıklarının yüzde yetmişini ve hem yapıp hem de anlattıklarının ise yüzde doksanını hatırlamaktadırlar. Bu nedenle yaparak ve yaşayarak öğrenme ortamı olan müzelerin, eğitim ve öğretim sürecinde önemi de artmaktadır. Üztemur, Dinç ve Acun'a göre (2018a) müzeler özelinde geliştirilen müze eğitimi etkinlikleri öğrencilerde birçok yönden olumlu etkiler yaratmaktadır. Müzelerde yapılacak etkinliklerde öğrenciler ders kitaplarında sadece fotoğraflarını gördükleri nesnelere yakından görme imkânı yakalayıp nesneyle bağ kurarak bilhassa tarih, arkeoloji gibi disiplinlere ait bilgi ve becerileri edineceği varsayılmaktadır. Yazıcıoğlu (2010) müzelerde işlenen sosyal bilgiler dersinin müzeye götürülen öğrencilerinin akademik başarı ve bilgi kalıcılığını sağlama bakımından, geleneksel öğretim yapılarak okulda ders işlenen öğrencilere nazaran daha başarılı olmaktadır.

Bu karma yöntem araştırmasının amacı sosyal bilgiler öğretiminde müze eğitimi uygulamalarının beşinci sınıf öğrencilerinin somut kültürel mirasa ve sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ve görüşlerine etkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın genel amacı doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır:

1. Deney ve kontrol gruplarının ön test somut kültürel miras tutum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Deney ve kontrol gruplarının ön test sosyal bilgiler tutum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Deney grubunun somut kültürel miras ön test tutum ile son test tutum puanlarındaki değişim ile kontrol grubunun somut kültürel miras ön test tutum ile son test tutum puanları arasındaki değişim istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Deney grubunun sosyal bilgiler ön test tutum ile son test tutum puanlarındaki değişim ile kontrol grubunun sosyal bilgiler ön test tutum ve son test tutum puanları arasındaki değişim istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Müze eğitimi uygulamalarında yer alan öğrencilerin süreç ve yapılan uygulamalar hakkındaki görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Araştırmada nicel ve nitel veriler birlikte toplanarak araştırma problemlerine cevap arandığından karma yöntem araştırmalarından gömülü (iç içe karma) desen kullanılmıştır. Bu araştırmada veri çeşitliliğini sağlamak, nitel ve nicel yöntemlerin tek başına kullanılmasında ortaya çıkan dezavantajları ortadan kaldırmak ve araştırma problemine yönelik kapsamlı bir sonuç ortaya koymak amacıyla karma yöntem tercih edilmiştir. Karma yöntem araştırmaları nitel ve nicel yöntemlerle elde edilen verilerin analiz edilmesine ve bütünleştirilmesine olanak sağlayan araştırma yöntemidir (Creswell ve Plano Clark, 2020).

Veri Toplama Araçları

Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutum Ölçeği

Öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Çetinkaya ve Hatay-Uçar (2019, s. 35) tarafından yapılan, 29 maddeden oluşan “1=Tamamen Katılıyorum, 2=Katılıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılmıyorum, 5=Hiç Katılmıyorum.” şeklinde derecelendirilmiş 5’li Likert tipi bir ölçektir. Sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeğinin bu tez çalışmasında kullanılması için Çetinkaya ve Hatay-Uçar (2019) dan gerekli izinler alınmıştır. Çetinkaya ve Hatay-Uçar (2019, s. 32) bu ölçeğin güvenilirliğini sağlamak amacıyla Cronbach Alpha katsayısı hesaplanarak 0.92 bulunduğu, yapılan analizler sonucu geliştirilen ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu bildirmişlerdir. Bu çalışmada ise deney ve kontrol gruplarına uygulanan ön testte alınan puanlar Cronbach Alpha katsayısı 0.74 bulunmuştur. Buna göre Cronbach Alfa katsayısı 0.70’ten büyük olan bu testin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir (Büyüköztürk vd., 2020, s. 192).

Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutum Ölçeği

Öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Yeşilbursa (2011) tarafından yapılan, 28 maddeden oluşan “1=Tamamen Katılıyorum, 2=Katılıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılmıyorum, 5=Hiç Katılmıyorum.” şeklinde derecelendirilmiş 5’li Likert tipi bir ölçektir. Somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeğinin bu tez çalışmasında kullanılması için Yeşilbursa’dan (2011) gerekli izinler alınmıştır. Yeşilbursa (2011, s. 117) bu ölçeğin güvenilirliğini sağlamak amacıyla Cronbach

Alpha katsayısı hesaplayarak 0.92 bulunduğu, yapılan analizler sonucu geliştirilen ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu bildirmiştir. Bu çalışmada ise deney ve kontrol gruplarına uygulanan ön testte alınan puanlar Cronbach Alpha katsayısı 0.78 bulunmuştur. Buna göre Cronbach Alfa katsayısı 0.70'ten büyük olan bu testin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir (Büyüköztürk vd., 2020, s. 192).

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Deneyel işlem öncesinde ve sonrasında yapılacak görüşmelerde kullanılacak görüşme formlarında yer alan sorular araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular öncelikle sosyal bilgiler eğitimi alanında olmak üzere iki uzman tarafından değerlendirilerek son şeklini almıştır. Ön görüşme formunda beş adet soru, son görüşme formunda ise on adet soru yer almıştır. Görüşmeler sırasında, öğrencilerin sorulara verdiği yanıtlar doğrultusunda görüşme formunda yer alan sorulardan bazıları sadeleştirilmiş veya yer almayan ama araştırma için gereksinim duyulan yeni sorular öğrencilere yöneltilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep ili Şehitkâmil ilçesinde bulunan bir özel okulda (2020-2021 eğitim öğretim yılının birinci döneminde öğrenim gören) 20 deney ve 20 kontrol grubu olmak üzere toplamda 40 beşinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için okulda seçilme şansı eşit bulunan altı şube arasından deney ve kontrol grupları belirlenmiştir. Uygulama kısmına geçmeden önce gruplarının denkliliğini teyit etmek için sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği ve somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeği altı sınıfta ön test olarak uygulanmıştır. Birbirine en yakın ortalama puanına sahip bir sınıf deney, bir sınıf kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Her iki grubun da sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği ile somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeği puanlarının farklılaşp farklılaşmadığına yönelik olarak ilişkisiz örneklemeler için t-testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde grupların sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir [$t(38) = ,032, p > ,05$]. Grupların somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir [$t(38) = ,811, p > ,05$]. Bu sonuçlar

doğrultusunda, deney ve kontrol grubunun sosyal bilgiler dersine ve somut kültürel mirasa yönelik tutumlarının yaklaşık olarak aynı düzeyde olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 1.

Deney ve Kontrol Gruplarının Tutum Ölçeği ve Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Öntest Puan Ortalamalarına Göre t-Testi Sonuçları

Değişkenler	Grup	N	S	Sd	t	p
Sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği	Deney	20	4,17	38	,032	,975
	Kontrol	20	4,16			
Somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeği	Deney	20	3,90	38	,811	,422
	Kontrol	20	3,80			

Araştırma Kapsamına Alınacak Müzelerin Seçimi

Araştırma kapsamına alınacak müzelerin belirlenmesi amacıyla Gaziantep'teki müzeler bizzat incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda beşinci sınıf öğrencilerinin seviyesine uygun olmaları, sosyal bilgiler dersine özgü beceri ve değerleri kazandırmaya yönelik etkinlik tasarlamaya uygun olmaları gerekçeleriyle Zeugma Mozaik Müzesi ve Gaziantep Arkeoloji Müzesi araştırma kapsamına alınmıştır.

Etkinlik Geliştirme Süreci

Araştırma kapsamına alınan müzelerde sergilenen eserleri göz önünde bulundurarak müze ziyareti öncesi okulda, müzede ve müze ziyareti sonrası okulda olacak şekilde toplamda 26 ayrı etkinlik geliştirilmiştir. Etkinliklerin, öğrenci seviyesine uygun olmasına ve etkinlik yazılacak eserin müzeyi temsil etme gücüne sahip eserler olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmacı, etkinlikleri geliştirirken ilgili alanyazında müzelerde uygulamaların yapıldığı yüksek lisans ve doktora tezleri göz önüne almıştır (Akça-Berk, 2012; Çulha, 2006; Filiz, 2010; Üztemur, 2017; Yorulmaz, 2016). Ayrıca İlhan, Artar, Okvuran ve Karadeniz (2011) tarafından "Müze Eğitimi Modülü" proje kitabında yer alan etkinliklerden esinlenerek bazı etkinlikler Gaziantep Arkeoloji Müzesi ve Zeugma Mozaik Müzesine uyarlanmıştır.

Uygulama Süreci

Çalışma öncesinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 29.01.2020 tarih ve 2020-

02 sayılı kararı gereği gerekli Etik Kurul onayı alınmıştır. Uygulama zaman çizelgesi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.

Uygulama Zaman Çizelgesi

Tarih	Süre	Etkinlikler ve Veri Toplama	Mekân
12.10.2020	40 dak.	Sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği	Okulda
14.10.2020	40 dak.	Somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeği	Okulda
19.10.2020 - 25.10.2020	-	Odak Grup Görüşmesi	Çevrimiçi
26.10.2020 - 30.10.2020	40 dak. 40 dak. 40 dak.	Gaziantep Arkeoloji Müzesini Tanıyorum Zeugma Mozaik Müzesini Tanıyorum Mitolojiyi Gördüm, Duydum, Biliyorum	Müze öncesi (Okulda)
02.11.2020	15.00 - 16.30	Neydi Ne Oldu Sfenksli Ortostat Yazının Evrimi Heykel Ol	Gaziantep Arkeoloji Müzesi
03.11.2020	13.00 - 16.00	Restorasyon Ara... Ara... Belki De Bulursun Ben Varım Müzedeki Bir Gün	Gaziantep Arkeoloji Müzesi
04.11.2020	40 dak.	Figürin Gaziantep Arkeoloji Müzesi Benden Sorulur	Müze sonrası (Okulda)
05.11.2020	15.00 - 16.30	Romani Bambino Kimdir? Persephone Efsanesi Aşk ve Ruh Europa'nın Kaçırılışı	Zeugma Mozaik Müzesi
06.11.2020	13.00 - 16.00	Çingene Kızı Mozaği Kayıp Mozaikler En Beğenilen Eser	Zeugma Mozaik Müzesi
09.11.2020 - 13.11.2020	40 dak. 40 dak.	Gezi Yazısı Zeugma'nın Hikâyesi	Müze sonrası (Okulda)
16.11.2020	40 dak.	Romani Bambino Kimdir?	Okulda
18.11.2020	40 dak.	Sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği	Okulda
23.11.2020 - 29.11.2020	-	Somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeği Odak Grup Görüşmesi	Okulda Çevrimiçi

Tablo 2’de görüldüğü üzere, müzelerde etkinlikler yapmadan önce öğrencileri hem konuya ısındırmak hem de Gaziantep’in tarihi ve kültürel

değerlerine yönelik farkındalık seviyelerini artırmak amacıyla okulda müze öncesi okulda, müzelerde ve müze sonrası okulda etkinlikler yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutuma İlişkin Bulgular

Çok değişkenli analizlerde öncelikle sürekli değişkenlerin normallik gösterip göstermediği belirlenmelidir. Değişkenlerin normal dağılım göstermesi her daim aranan bir özellik olmasa da tüm değişkenlerin normal dağılım göstermesi çözüm için daha doğru sonuçlar vermektedir. Normallik istatistiksel veya grafiksel yöntemlerle değerlendirilebilir. Normalliğin iki unsuru basıklık ve çarpıklıktır (Tabachnick ve Fidel, 2015). Somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeğinden elde edilen verilerin normallik değerleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3.

Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutum Ölçeği Ön Test ve Son Test Puan Ortalamaları Normallik Değerleri

Grup	Ön test		Son test	
	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık	Basıklık
Deney	-,4	,24	,20	-1,40
Kontrol	-,63	-,00	-,49	,04

Tablo 3 incelendiğinde değerlerin +2, -2 değerleri arasında olduğu görülmektedir, bu değerler ışığında verilerin normal dağılım gösterdiğini söylenebilir (Liu, Marchewka, Lu ve Yu, 2005). “Deney ve kontrol gruplarının ön test somut kültürel miras tutum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” alt probleminin çözümü amacıyla katılımcılardan elde edilen veriler iki yönlü varyans analizi kullanılarak analiz edilmiştir. ANOVA öncesinde somut kültürel miras tutumu ön test ve son test olarak uygulanması sonucunda grupların elde ettikleri aritmetik ortalama ve standart sapma puanları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.

Grupların Somut Kültürel Miras Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ön Test- Son Test Ortalama Puan ve Standart Sapma Değerleri

Grup	Ön test			Son test	
	N	\bar{X}	S	\bar{X}	S
Deney	20	3,90	,41	4,40	,34
Kontrol	20	3,80	,34	4,04	,52

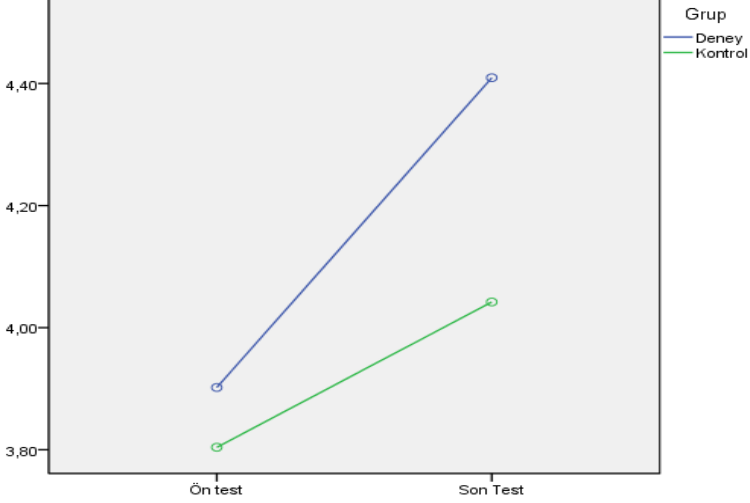
Tablo 4 incelendiğinde grupların somut kültürel miras tutum ölçeğinden aldıkları puanlarının aritmetik ortalamaları, ön test ($\bar{X}_{DG}=3,90$ ve $\bar{X}_{KG}=3,80$) ve son test ($\bar{X}_{DG}=4,40$ ve $\bar{X}_{KG}=4,04$) olarak görülmektedir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin somut kültürel miras tutum ölçeğinden aldıkları puanlarında ön test ile son test arasındaki değişimlerin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin iki yönlü varyans analizine bakılmış olup, sonuçlar Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5.

Grupların Ön Test ve Son Test Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplar arası	10,908	39	1,342		
Grup (Deney / Kontrol)	1,083	1	1,083	4,190	,048
Hata	9,825	38	,259		
Varyansın Kaynağı					
Miras (Ön test – Son test)	2,779	1	2,779	33,903	,000
Miras*Grup	,363	1	,363	4,431	,042
Toplam	17,165	79	4,566		

Tablo 5 incelendiğinde deney ve kontrol grubunun ön test ve son test somut kültürel miras tutum puanlarının toplamı arasında anlamlı bir fark vardır [$F_{(1, 38)}=4,43$, $p < ,05$]. Bu bulgu, deney grubu ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin somut kültürel miras tutum puanlarının ölçüm ayrımı yapmaksızın farklılaştığını göstermektedir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin somut kültürel miras tutum puanları ile ilgili olarak, ön test ve son test ortalama somut kültürel miras tutum puanları arasında anlamlı bir fark vardır [$F_{(1, 38)}=33,90$, $p < ,05$]. Bu bulgu, grup ayrımı yapmaksızın öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik uygulanan öğretim yöntemine bağlı olarak değiştiği şeklinde yorumlanabilir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeğine ait puanlarının deney öncesi ve sonrası anlamlı farklılık gösterdiği, farklı işlem gruplarında olma ile farklı zamanlardaki ölçümleri gösteren faktörlerin öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarının düzeyleri üzerindeki ortak etkilerinin anlamlı olduğu bulunmuştur [$F_{(1, 38)}=4,43$, $p < ,05$]. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarında gözlenen bu farklılıkların müze eğitimi etkinliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumda müze eğitimi etkinliklerinin sınıf içi öğretime göre öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarını arttırmada önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutumlarına İlişkin Ön Test- Son Test Puanlarını Gösteren Diyagram.

Şekil 1 incelendiğinde, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin somut kültürel mirasa yönelik tutum puanlarının son test ölçümünün ön test ölçümüne göre artış gösterdiği gözlenmektedir. Verilerin analizi sonucu elde edilen bulgulardan, müze eğitimi etkinliklerinin uygulanmasının öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumları üzerinde olumlu yönde etki ettiği söylenebilir.

Sosyal Bilgiler Ders Tutumuna İlişkin Bulgular

Çok değişkenli analizlerde öncelikle sürekli değişkenlerin normallik gösterip göstermediği belirlenmelidir. Değişkenlerin normal dağılım göstermesi her daim aranan bir özellik olmasa da tüm değişkenlerin normal dağılım göstermesi çözüm için daha doğru sonuçlar vermektedir. Normallik istatistiksel veya grafiksel yöntemlerle değerlendirilebilir. Normalliğin iki unsuru basıklık ve çarpıklıktır (Tabachnick ve Fidel, 2015). Sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeğinden elde edilen verilerin normallik değerleri Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6.

Sosyal Bilgilere Yönelik Tutum Ölçeği Ön Test ve Son Test Puan Ortalamaları Normallik Değerleri

Grup	Ön test		Son test	
	Çarpıklık	Basıklık	Çarpıklık	Basıklık
Deney	-1,90	2,88	-2,01	5,02
Kontrol	-,93	-,64	-,46	-,91

Tablo 6 incelendiğinde değerlerin +2, -2 değerleri arasında olmadığı görülmektedir. Bu değerler verilerin normal dağılım göstermediğini ifade etmektedir (Liu, Marchewka, Lu & Yu, 2005). Bu değerler parametrik olmayan testler için gerekli görülen normallik değerlerinin sağlandığını ifade etmektedir. “Deney ve kontrol gruplarının ön test sosyal bilgiler tutum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” alt probleminin çözümü amacıyla katılımcılardan elde edilen veriler Mann-Whitney U Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 7.

Deney ve Kontrol Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersi Tutum Ölçeği Ön Test Puan Sonuçları

Grup	N	S.O.	S. T.	U	p
Deney	20	21,45	429,00	181,00	,60
Kontrol	20	19,55	391,00		

Müze eğitimi etkinliklerinin uygulandığı deney ve kontrol grubunun sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği, toplam ön test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Mann Whitney U testinin sonucuna göre deney grubunun toplam ön test puanları (Ortanca=21,45) ile kontrol grubu toplam ön test puanları (Ortanca=19,55) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. (U= 181,00, P>,05) bu sonuca göre gruplar arasında, sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği toplam ön test düzeyinde anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. “Deney ve kontrol gruplarının son test sosyal bilgiler tutum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” alt probleminin çözümü amacıyla katılımcılardan elde edilen veriler Mann-Whitney U Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde deney ve kontrol grubunun sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği, toplam son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Mann Whitney U testinin sonucuna göre deney grubu toplam ön test puanları (Ortanca=20,85) ile kontrol grubu toplam

son test puanları (Ortanca=20,15) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmemiştir ($U= 193.00$, $p>,05$). Bu sonuca göre gruplar arasında sosyal bilgiler dersi tutum ölçeği toplam son test düzeyinde herhangi bir fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 8.

Deney ve Kontrol Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersi Tutum Ölçeği Son Test Puan Sonuçları

Grup	N	S.O.	S. T.	U	P
Deney	20	20,85	417,00	193,00	,85
Kontrol	20	20,15	403,00		

Tablo 9.

Deney Grubu Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumlarının Ön Test Ve Son Test Puan Ortalamalarının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ön test – Son test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif sıra	10	9,25	92,50		
Pozitif sıra	9	10,83	97,50	-,10	,92
Eşit	1				

Tablo 9’da verilen test sonuçlarına göre, deney grubu öğrencileri sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları deney öncesi ve sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,01$) Sonuçlara göre, deney grubu öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarında bir değişiklik meydana gelmediği söylenebilir.

Tablo 10.

Kontrol Grubu Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumlarının Ön Test ve Son Test Puan Ortalamalarının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ön test – Son test	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	Z	p
Negatif sıra	11	7,59	83,50		
Pozitif sıra	7	12,50	87,50	-,08	,93
Eşit	2				

Tablo 10’da verilen test sonuçlarına göre, kontrol grubu öğrencileri sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları deney öncesi ve sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,01$) Sonuçlara

göre, kontrol grubu öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarında bir değişiklik meydana gelmediği söylenebilir.

Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Görüşler

Geliştirilen müze eğitimi uygulamaların öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik görüşlerine etkisi üzerinde durulmuştur. Öğrencilerin uygulamalar öncesi ve sonrası sosyal bilgiler görüşleri odak grup görüşmelerindeki verilerden ortaya çıkarılarak Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11.

Uygulamalar Öncesi ve Sonrası Sosyal Bilgiler Görüşleri

Uygulamalar Öncesi		Uygulamalar Sonrası	
Temalar	Kategoriler	Temalar	Kategoriler
Tarih	Kültür ve Miras Öğrenme Alanı (f: 9)	Tarih	Kültür ve Miras Öğrenme Alanı (f: 14)
	Eski Medeniyetler <ul style="list-style-type: none"> Anadolu Medeniyetleri (Ö2, Ö5, Ö12, Ö18) Mezopotamya Medeniyetleri (Ö5, Ö15) Diğer Medeniyetler (Ö2, Ö3, Ö19) 		Eski Medeniyetler <ul style="list-style-type: none"> Anadolu Medeniyetleri (Ö7, Ö10, Ö12, Ö19) Mezopotamya Medeniyetleri (Ö15) Diğer Medeniyetler (Ö1)
Tarih	Kültür <ul style="list-style-type: none"> Bayramlar- Adetler- Törenler (Ö13, Ö16) 	Tarih	Kültür (Ö4, Ö8)
	Somut Kültürel Miras <ul style="list-style-type: none"> Ziggurat (Ö5) Buluşlar – İcatlar (Ö3) 		Somut Kültürel Miras <ul style="list-style-type: none"> Ziggurat (Ö15) İcatlar (Ö3) Tarihi Nesne (Ö1)
	Milli Mücadele <ul style="list-style-type: none"> Kurtuluş Savaşı (Ö8) Mustafa Kemal Atatürk (Ö19) 		Milli Mücadele <ul style="list-style-type: none"> Kurtuluş savaşı (Ö16, Ö18) Çanakkale savaşı (Ö18) M.Kemal Atatürk (Ö18)
	Çocuk Hakları (Ö1, Ö17)		-
Vatandaşlık	Birey ve Toplum Öğrenme Alanı (Ö5)	Vatandaşlık	Birey ve Toplum Öğrenme Alanı (Ö17)
	Hukuk (Ö11)		Hukuk (Ö11)
Coğrafya	İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı (Ö9, Ö11)	Coğrafya	İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı (Ö9, Ö11)
	-		Atlas (Ö9)

Tablo 11 incelendiğinde öğrencilerin uygulamalar öncesi sosyal bilgiler görüşleri; tarih, vatandaşlık, coğrafya kategorileri etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Tarih ana kategorisi altında; kültür ve miras öğrenme alanı, eski medeniyetler, kültür, somut kültürel miras ve milli mücadele alt kategorileri yer almaktadır. Buna göre öğrencilerin azımsanmayacak derecede sosyal bilgiler dersini tarih disipliniyle ilintili bulduğu söylenebilir. Alt kodlardan milli mücadele hariç bütün kategoriler beşinci sınıf kültür ve miras öğrenme alanının içeriğinde bulunmaktadır; öğrencilere sene başında yapılan ders tanıtımında tüm öğrenme alanları tanıtılırken en ilgilerini çeken öğrenme alanının kültür ve miras olduğu gözlemlenmiş olup yapılan görüşmeye de bunun yansıdığı söylenebilir. Vatandaşlık kategorisinde öğrenciler beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinin ilk öğrenme alanı olan birey ve topluma ve bu öğrenme alanında işlenen konulara vurgu yapmışlardır. Bu kategorinin öğrenciler tarafından sık dile getirilen bir alan olmasının muhtemel sebebi görüşme öncesinde bu öğrenme alanının yıllık plana göre bitirilmiş olması olabilir. Bunun yanında öğrencilerin cevap vermekte zorluk yaşamıyla birlikte araştırmacı “*Sosyal bilgiler dersinde en sevdiğiniz konu nedir?*” şeklinde bir alt soru sorarak öğrencilerin geçmişte işlenen konuları düşünmeye sevk etmesi birey ve toplum öğrenme alanı doğrultusunda vatandaşlık alanını vurgulamış olabilirler. Bu kategoride öğrencilerin değindikleri en spesifik konu ise çocuk hakları olmuştur. Çocuk haklarını konusunun neden akıllarında kaldığı sorulduğunda ise ilginç geldiğini söyleyen bir öğrencinin yanında Ö20 kodlu öğrenci kendini şu şekilde ifade etmiştir:

“*Çocuk haklarını seviyorum çünkü bizim haklarımız korunuyor.*” (Ö20).

Öğrencinin cümlesinden çocuk hakları sözleşmesine taraf olan devletlerin ya da ebeveynlerin hakların korunması hususunda sorumlu oldukları için sevinçli olduğu söylenebilir. Sosyal bilgileri coğrafya disipliniyle özdeşleştiren öğrenciler insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanındaki bilgileri kastederek coğrafya konularını sevdiklerini beyan etmişlerdir, ancak öğrenciler bu beyanlarını detaylandıramamışlardır.

Tablo 11 incelendiğinde uygulamalar sonrası sosyal bilgiler görüşlerinde; ön odak grup görüşmelerinde yer alan tarih, vatandaşlık ve coğrafya kategorilerinin yine yer aldığı görülmektedir. Tarih kategorisinin öğrenciler tarafından dile getirilme sıklığının gözle görülür bir şekilde arttığı gözlenmektedir. Tarih kategorisinde uygulama öncesindeki yer alan alt kategorilerin tamamı uygulama sonrasında da yer aldığı ancak ek olarak hikâyeler-efsaneler ve tarihsel empati alt kategorilerinin de dile getirildiği görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin sosyal bilgiler görüşlerinin müze eğitimi uygulamaları sonucunda istendik yönde değiştiği şeklinde yorumlanabilir. Ön ve

son görüşmelerde tarih kategorisinde görüş belirten öğrencilerin büyük çoğunlukla aynı olduğu görülmektedir. Ö5 kodlu öğrenci görüşünün değişmediğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben yine tarih konularını çok seviyorum ilgimi çok çekiyor. Hem eski ile ilgili şeyleri öğreniyoruz ondan sonra ben bunları aile büyüklerime de soruyorum onlar da bana anlattıklarında bu benim hoşuma gidiyor.” (Ö5).

Öğrencinin ifadelerine bakıldığında müze eğitim uygulamaları ve akabinde tarih konularıyla ilgili ailesiyle fikir alışverişinde bulunmuş ve bu iletişim sebebiyle mutluluğunu dile getirmiştir. Öğrenciler uygulamaların etkisiyle sosyal bilgiler deyince akıllarına mitolojik karakterler olan tanrıların geldiğini bunlara bağlı hikâye ve efsanelerin geldiğini ifade etmişlerdir. Bu duruma örnek olması açısından aşağıda doğrudan alıntıya yer verilmiştir:

“Tarihi seviyorum çünkü öğretmenim bunların hikâyesi çok güzel.” (Ö9).

Öğrenci tarihte yer alan tarihi ya da mitolojik kaynaklı hikâyelerden hoşlandığını ifade etmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında özellikle Zeugma Mozaik Müzesinde yapılan mozaik sahneleriyle alakalı dört ayrı etkinliğin rolü olduğu düşünülebilir. Öğrenciler uygulamalarla birlikte tarihe olan ilgilerinin arttığını, tarihte yaşanmış olayların nasıl yapıldığını merak ettiklerini beyan etmişlerdir. Bu konuda görüş beyan eden öğrencinin ifadesi aşağıdaki gibidir:

“Öğretmenim ben de tarih eski çağlar o konulardan zevk alıyorum çünkü eski çağlarda yaşanan olaylar ya da yapılan icatlar ve insanların ne düşünerek bunu yaptığı benim ilgimi çekiyor.” (Ö3).

Öğrencinin geçmişteki olayları, materyalleri neden ve nasıl yaptıklarını anlama ve yorumlamaya yönelik tarihsel empati becerisinin geliştiği söylenebilir. Vatandaşlık ve Coğrafya kategorilerindeki öğrenci görüşlerinin ön görüşmeyle yaklaşık aynı olduğu gözlemlenmekle birlikte vatandaşlık konularına ilgisinin olduğunu ifade eden öğrenci sayısında bir düşüş gözlemlenmektedir. Bunun sebebinin ilk öğrenme alanı olan birey ve toplum konularını öğrenirken duyulan heyecanının azalıp yeni işlenen konulara öğrencinin dikkatinin ve heyecanının yoğunlaştırması şeklinde bir yorum yapılabilir. Öğrencilerin müze etkinliklerinin uygulandığı sürecin öncesi ve sonrasındaki sosyal bilgiler dersine yönelik görüşlerinin yanında bu dersin daha iyi nasıl işlenebileceğine yönelik fikirleri de önemsenmiştir; buna yönelik öğrenci görüşleri Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12.

Uygulamalar Öncesi ve Sonrası Dersin İşlenişine Yönelik Öğrenci Görüşleri

Uygulamalar Öncesi		Uygulamalar Sonrası	
Temalar	Kategoriler	Temalar	Kategoriler
Genel Görüş	Mevcut İşlenişten Memnun (f: 9)	Genel Görüş	Mevcut İşlenişten Memnun (f: 7)
	Uzaktan Eğitim Olmamalı (Ö20)		-
	Ders Saati Artmalı (Ö4, Ö12, Ö13)		Ders Saati Artmalı (Ö12)
-	-	-	Tarih Konuları Artmalı (Ö15)
Öneriler	Eğitim Araçlarını Çeşitlendirerek	Öneriler	Eğitim Araçlarını Çeşitlendirerek
	• Daha Fazla Sınav (Ö7)		• Daha Fazla Örnek Sunarak (Ö11)
	• Fıkralar – Efsaneler (Ö19)		• Daha Fazla Soru Çözerek (Ö11)
	• Kitap Çeşitliliği Sağlanmalı (Ö20)		
• Daha Fazla Örnek Sunarak (Ö11)			
• Kahoot (Ö16)			
• Soruları Zorlaştırmalıyız (Ö18)			
İzleyerek			
• Belgesel (Ö1)			-
• Video (Ö1)			

Tablo 12 incelendiğinde öğrencilerin sosyal bilgiler dersinin daha iyi işlenmesine yönelik önerilerinin izleyerek, yerinde işleyerek ve eğitim araçlarını çeşitlendirerek kategorilerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Öğrencilerin görsel ve işitsel materyal kullanımının önemsedikleri, bunun yanında öğrencilerin yaş gruplarının küçük olmasına rağmen daha çok sınav, daha çok kaynak kitap, daha fazla örnek ve zor soruların sorulmasını istemeleri şaşırtıcı bulunmuştur. Öğrenciler derse aktif bir biçimde katılarak, aktiviteler yaparak işlenen konuları daha kolay anlayacaklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö3 kodlu öğrencinin görüşleri şu şekildedir:

“Ben sosyal dersini önceden de seviyordum ama daha önce uzaktan eğitimde çok sosyal dersi işlememiştik dördüncü sınıfta. Böyle zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum yani ben sosyal dersini çok seviyorum biraz daha

eğlenceli konuları işliyoruz. Sizle aktiviteler yapıyoruz çok eğlenceli geçiyor. Daha iyi işlenmesi konusunda diyebileceğim çok bir şey yok ama hem böyle bir yerlere gidip tarihi yerleri görüp zaten gidecekmışız müze mesela daha akıcı olur bizim için hatırlanması daha kolay olur. (Ö3).

Yukarıdaki alıntıdan öğrencinin ilkokul dördüncü sınıfa gittiği dönemde başlayan Covid-19 salgınının görülmesinin uzaktan eğitime geçilmesiyle öğrencinin sınıf öğretmeni tarafından sosyal bilgiler dersinin ihmal edildiği buna rağmen öğrencinin sosyal bilgiler dersine karşı ilgisinin yüksek olduğunu yerinde öğrenmeyle ilgili ise heyecanlı olduğunu söylemek mümkündür. Müze öncesi, müzede ve müze sonrası yapılan uygulamalarla birlikte öğrenciler alışılanın dışına çıkarak resimler yaparak, kısa öyküler oluşturarak, görerek, dokunarak ve hissederek çeşitli etkinlikler yapmışlardır. Salgın süreciyle birlikte uzaktan eğitimin monotonluğunun yanında okuldaki öğrenmelerin ise öğrenciler için sıradanlaşmıştır. Bu araştırma kapsamında yapılan etkinliklerde öğrenciler aktif öğrenme sürecine girerek hem bilişsel hem de duyuşsal yönden doyum sağladığı söylenebilir. Müze eğitimi uygulamaları sonrasında öğrencilerin sosyal bilgiler dersinin daha iyi nasıl işleneceğine yönelik görüşlerinde bazı değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun, sosyal bilgiler derslerinin müzelerde işlenmesi gerektiğini, tarih konularının artması gerektiğini yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu sonuç, müze eğitimi uygulamaların öğrencileri olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Ön görüşmeden farklı olarak müzelerin yanında kalelerin de gezilmesi gerektiğini vurgulayan bir öğrenci bulunmaktadır. Müzelere sıklıkla gidilmesi gerektiğini ifade eden öğrencilerden Ö3 kodlu öğrenci bu kategoriyle ilgili şunları söylemiştir:

“Bence öğretmenim bizim işlediğimiz gibi. Çok iyi bence çünkü hem derste öğreniyoruz bir de bizi müzeye de götürüyorsunuz müzede o şeylerin hikâyelerini anlatıyorsunuz. Ya da görerek öğreniyoruz yani bence böyle güzel oluyor. Bence öğretmenim sınıfta bir eserin sadece hikâyesini anlatsaydınız o kadar aklımızda kalmazdı o eseri gidip görmek ve hikâyesini öyle anlamak görsel açıdan aklımızda kaldığı için daha akılda kalıcı ve öğretici oluyor bence.” (Ö3).

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi okulun dışına çıkmak öğrencilerde bir heyecan yaratmaktadır. Bu tür etkinliklerin devam etmesini ve görsel açıdan faydalar doğurduğunu dile getirmişlerdir. Ö3 kodlu öğrencinin “*Sınıfta bir eserin sadece hikâyesini anlatsaydınız o kadar aklımızda kalmazdı.*” İfadesi yapılan etkinliklerin sınıfta mı yoksa müzede mi eğitsel açıdan kıymetli olduğunu öğrenci ağzından kanıtlar niteliktedir. Öğrenciler uygulamalarla birlikte müzede ders işleyip sosyal bilgiler dersini daha iyi kavradıklarını ve öğrendikleri bilgilerin

daha kalıcı olduğunu vurgulayıp kendilerini daha fazla öğrenmiş hissettikleri ve hatırdı kalma oranının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Müze Eğitimi Etkinliklerinin Etkililiğinin Ortaya Koyulması

Bu bölümde, geliştirilen etkinliklerle yapılan uygulamaların öğrenciyi nasıl etkilediğii hakkında genel bir bakış açısı ortaya koyulması amacıyla elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Tablo 13'te müzelerde ders işlemenin öğrencileri nasıl etkilediğii ve öğrencilerin yaşadıkları doyum ve memnuniyet ortaya koyulmuştur.

Tablo 13'te görüleceğii üzere araştırma kapsamına alınan müzeler özelinde geliştirilen etkinlikler ve yapılan uygulamalar öğrencileri duyuşsal açıdan olumlu yönde etkilemiştir. Öğrenciler etkinlikler esnasında bazı mesleğee büründüklerini, empatik bir hüüzün yaşadıkları, iletişim becerilerinde gelişme yaşandığı ve/veya yaşanacağını, bazı değeri kazandıklarını ve kendilerinde bazı duygular uyandığınii ifade etmişleridir. Mesleğee bürünen öğrencilere bakıldığında Ö5 kodlu öğrenci duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

“Sanki o eseri biz bulmuşuz onu böyle insanlara anlatıyormuşuz gibi hissettim öğretmenim. Güzel bir duyguydu.” (Ö5)

Tablo 13.

Müzelerde Ders İşlemenin Öğrencilere Etkileri

Temalar	Kategoriler
Duyuşsal Etki	Mesleğee Bürünme: Arkeolog (Ö5); Heykeltıraş (Ö19); Sosyal bilgiler öğretmeni (Ö15) Empatik Hüüzün: Heykeller (Ö9), Romani Bambino Heykeli (Ö1) İletişim: Aileyle Paylaşma (Ö14); Arkadaşla Etkileşim (Ö8); Biri Bana Sorduğunda (Ö3, Ö4, Ö5, Ö7); Turist- Misafir Gezdirirken (Ö3, Ö5, Ö17) Değeri Kazanma: Somut Kültürel Mirasa Duyarlılık (Ö5); Tarihsel Empati (Ö3, Ö14)
Duyuşsal Etki	Etkinliklerin Uyandırdığı Duygular: Eğlenceli (f: 11); Etkilenme (Ö1); Faydalı Bulma (f: 14); Gururlanma (Ö5); Hoşlanma (f: 10); Kişisel Doyum (Ö7, Ö14, Ö15, Ö17); Mutluluk (Ö3, Ö7, Ö9, Ö11); Rahat Hissetme (Ö10); Rahatsız Hissetme (Ö17); Şaşkınlık (Ö7)
Bilişsel Etki	Öğrenilen Bilgiler Derslerde İşe Yarar (f: 6); Tarih Öğrenimi (Ö4); Eski Medeniyetler (Ö3, Ö11, Ö13); Eseri Yerde Öğrenme (f: 7) Öğrenilen Bilgiler Günlük Hayatta İşe Yarar: Genel Kültür Açısından Faydalıdır (Ö9); Efsaneler Öğrenimi (Ö12, Ö17); Belgesel İzlerken Kullanılır (Ö3, Ö11); Mitolojik Kahramanlar (Ö13, Ö15) Öğrenilen Bilgiler Kalıcıdır: Unutmama (Ö18); Görsellik (f: 6); Drama ile Öğrenme (Ö12)

Uygulamalar neticesinde öğrencilerin empati becerilerinin geliştiği görülmektedir. Ö5 kodlu öğrenci gördüğü eserleri kazılar esnasında bulan kişi yerine koyup bir arkeolog gibi hissettiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin ifadelerine bakıldığında kimisi tarihsel empati becerisini geliştiğini ifade ederken kimisi müzede gördüğü heykeller ve onların hayatlarını düşünerek empatik bir hüzünlenme yaşamışlardır örneğin Ö1 kodlu öğrenci üzerinde etkinlik yapılan Romani Bambino Heykeli hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Eğlenirken öğrendik bir de en çok etkileyen heykel de Romani Bambino idi. Her duyguyu hissettirdi bana çocuğun mutlu mutlu gidip bir fıstık toplarken ölmesi mesela üzüntü. Mutlu mutlu gitmesi mutluluk.” (Ö1)

Ö1 kodlu öğrencinin ifadeleri incelendiğinde Romani Bambino heykeliyle ilgili yapılan etkinliklerin öğrencide iz bıraktığını görmek mümkün ancak heykelle ilgili yaptığı *“mutlu mutlu gidip fıstık toplarken ölmesi”* ifadesi öğrencinin bu heykel için hissettikleridir. Öğrenci bu heykelle yapılan hikâye yazma etkinliğinde Romani Bambino'nun fıstık toplamaya giderken öldüğünü ve mezar taşının bu şekilde tasvir edildiğini düşünüp kendini bu şekilde ifade etmiştir. İletişim kategorisinde öğrencilerin birçoğu bu müzeler ya da müzelerdeki nesnelere ilgili bir şey sorulması halinde kendilerini ifade edebileceklerini, bu müzelerin tanıtımını yapabileceklerini ifade edip aileleriyle bunları paylaşmaktan hoşlandıklarını dile getirmişleridir. Buna örnek olarak Ö3 kodlu öğrencinin ifadesi şu şekildedir:

“Orda öğrendiğimiz bilgilerin işimize yarayacağını düşünüyorum. O becerileri de mesela müzede gezerken nasıl davranmamız gerektiğini ya da müzede öğrendiğimiz şeylerle alakalı becerilerimizi de günlük hayatımızda tecrübe olarak kullanabileceğimizi düşünüyorum. Ailemle paylaştım anlatmıştım anneme o yaptığımız etkinlikleri biraz önce konuştuğumuz konuda yaptığımız etkinlikleri anlatmıştım aileme çok eğlenceliydi.” (Ö3).

İletişim kategorisinde Ö8 kodlu öğrenci Ö5 kodlu öğrenciyle aralarındaki iletişimi şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben de Ö5'e katılıyorum öğretmenim biz müzede Ö5'le birlikte bulmuştuk o heykelleri ve çok eğlenmiştik. Keşke bulacağımız heykel daha fazla olsaydı.” (Ö8)

“Ara ara belki de bulursun” isimli etkinlikte ikili gruplara ayrılan öğrenciler kendilerine verilen heykeli müzenin içinde arayıp bulmuşlar ve bulduktan sonra heykeli inceleyerek özelliklerini kendilerine verilen çalışma kâğıdına not almışlardır. Ö8 kodlu öğrenci bu etkinliğin arkadaşıyla birlikte

eğlendiğini ve iletişiminin olumlu yönde değiştiğinden bahsetmiştir. Heykellerle yapılan bir başka etkinlikte ise başka öğrenci şu önerileri vermiştir:

“Bence etkinlikler de çok güzeldi benim hatta Arkeoloji Müzesinde bir fikrim vardı mesela hani siz demiştiniz ya heykelleri taklit etme ilk onları yapar sonra yanındaki kişi tanrıyı adını söylemeye çalışırdı. Parmak kaldırırlardı siz de seçerdiniz yanlış söyleyenler elenirdi sonra en son kalana ben bir ödül verirdim. Yazı yazdırdınız ama onda da resim çizme falan da vardı hepsi güzeldi.” (Ö7)

Ö7 kodlu öğrenci etkinliğin daha verimli geçebilmesi için öneri sunmuş, yazı yazmış olmayı olumlu algılanmasa da resim yapmalarından dolayı tüm etkinlikleri değerli bulmuştur. Müze ziyaretleri öncesi yapılan etkinlikler de öğrencileri güdülemiştir bu duruma örnek göstermek açısından aşağıda doğrudan alıntı verilmiştir:

“Müze ziyaretleri öncesinde birlikte yine böyle görüşmeler yapıyorduk ve bu görüşmelerde müze hakkında konuşuyorduk ve bu beni heyecanlandırıyordu. Daha müzeye gitmemiş olduğumuz için ziyaretler sırasında daha çok böyle etkinlikler yapmıştık kâğıtta etkinlikler kendimiz bir eser seçip onun hakkında yazılar yazıyorduk ya da heykel gibi durmaya çalışıyorduk böyle etkinlikler yapıyorduk çok eğlenceliydi güzeldi öğretmenim. Müze sonrası etkinliklerde de hayal gücümüzü yani hikâye yazarken hayal gücümüzü ve o öğrendiğimiz hikâyeler hakkında aklımızda kalanları geçirdiğimiz için bunun da bize öğretici ve eğlenceli bir yanı olduğunu düşünüyorum.” (Ö3)

Ö3 kodlu öğrenci müze ziyaretleri öncesinde ve müze ziyaretleri esnasında yaşadığı ve hissettiği duyguları açık bir şekilde dile getirmiştir. Müze öncesi etkinliklerin öğrenciyi müze öğrenmelerine karşı güdülemesi, kuralları öğretmesi, ön bilgiler oluşturma açısından önemlidir. Bu alıntıdan öğrencinin hedeflenen davranışa ulaştığı görülmektedir. Uygulanan etkinlikler öğrencilerde çeşitli duygular da uyandırmıştır bunlar: eğlenme, etkilenme, faydalı bulma, hoşlanma, gururlanma, kişisel doyum sağlama, mutlu olma, rahat hissetme, rahatsız hissetme ve şaşkınlıktır. Öğrenciler bu alt kategoriler içinde en sık müzede ders işlemenin faydalı olduğunu dile getirmişlerdir. Yapılan uygulamalar öğrencileri bilişsel açıdan da olumlu etkilemiştir. Öğrenciler bu etkinliklerin uygulanması esnasında öğrenilen bilgilerin; derslerde işe yaradığı ve/veya yarayacağı, günlük hayatta işe yaradığı ve/veya yarayacağı ve son olarak öğrenilen bilgilerin kalıcı olacağına dair görüşlerini çeşitli yönlerden dile getirmişlerdir. Uygulamaların bilişsel yönden de faydalı olduğunu belirten öğrencilere göre: eski medeniyetlere ait bilgilerin, efsaneleri öğrendikleri, bunun

yanında görsel kalıcılığın sağlandığını, yerinde öğrendikleri için unutmayacaklarını dile getirmişleridir. Bu duruma örnek göstermek açısından aşağıda doğrudan alıntılar verilmiştir:

“Tarihi eserleri daha yakından görüyoruz ve daha çok efsane öğreniyoruz yani daha çok aklımızda kalıyor.” (Ö11)

Öğrencilerin her iki müzede de ders işlemekten zevk aldıkları araştırmacı tarafından da gözlenen bir bulgudur. Öğrencilerin, müzelerde ders işlemeyi okulda ders işlemeye tercih ettikleri, okulda ders işlemeye nazaran müzelerde konuları öğrenmenin daha kolay ve eğlenceli olduğunu belirtmişlerdir. Uygulamaların öğrencilere etkisi, önemi ve değeri hakkında öğrenciler çeşitli görüşler belirtse de bazı zorluklarla da karşılaşmışlardır. Yaşadıkları bu zorlukları anlamak için öğrencilere süreç boyunca zorluk yaşadıkları yerler sorulmuştur. Öğrencilerin uygulamalar esnasında zorluk yaşadıkları konu başlıkları Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14.
Öğrenciler Göre Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar

Tema	Kategoriler
	Gaziantep Arkeoloji Müzesi
	• Ses (Ö3, Ö7, Ö13, Ö17)
Yaşanan	• Etkinlik Alanının Olmaması (Ö3, Ö5)
Zorluklar	Etkinliklerin Fazlalığı (Ö14)
	Grup Uyumsuzluğu (Ö11)
	Yazı Yazmak (Ö1, Ö2, Ö4, Ö17)

Tablo 14 incelendiğinde öğrenciler en çok çalışma yapraklarında yazı yazarken zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu duruma örnek göstermek açısından aşağıda doğrudan alıntı verilmiştir:

“Arkeoloji Müzesinde yazacak yer yoktu. Ben yazmayı sevmiyorum, o çok sıkıcıydı ama diğerleri eğlenceliydi.” (Ö2)

Öğrencilerin yazı yazmada zorluk çekmesi müzelerdeki etkinliklere has bir durum olmadığı düşünülmektedir. Araştırmacı öğrencilerin sınıfta da yazı yazmak istemediklerine de defalarca şahit olmuştur. Uygulamalar esnasında yazı yazarken yorulduklarını, sıkıldıklarını, ellerinin ağrıdığını dile getirdiklerinde öğrencileri dinlendirmek için kısa serbest zamanlar verilmiştir. Bunun yanında Gaziantep Arkeoloji Müzesinin mekânsal açıdan öğrencilerin yazı yazmalarında bir sorun oluşturmuştur. Etkinlik alanının olmayışının yanında müzenin akustiği

kalabalık ziyaretlere uygun değildir. Müze mekânının yankılanmasından ötürü ses olduğundan fazla çıkmakta bu da müze görevlilerinin sık sık uyarmasına sebep olmaktadır. Bu durum öğrenciler tarafından sıklıkla dile getirilen bir başka zorluk olmuştur. Bu duruma örnek göstermek açısından aşağıda doğrudan alıntı verilmiştir:

“Bence de tüm etkinlikler iyiydi ama ilk başta yaptığımız eşya tanıtımında çok ses çıkarıldığı için o etkinlik kötü oldu ama diğerleri güzeldi.” (Ö17)

Öğrencilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kimi öğrenciler sesten rahatsız olmalarını mekânın fiziksel özelliklerine bağlarken kimisi arkadaşlarının ses çıkarmalarına bağlamıştır. Bu rahatsızlığın kaynağı ne olursa olsun öğrencilerin bu ortamda çalışmalarında bir zorluk çıkardığı ortadadır. Yaşanan diğer zorluklar ise grup içerisindeki uyum sorunu ve etkinliklerin fazlalığıdır. Ö14 kodlu öğrenci etkinliklerin fazla olması kategorisinde düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bence hepsi faydalıydı ama etkinlik olmasaydı daha fazla kalabilirdik.” (Ö14)

Ö14 kodlu öğrenci etkinlikleri faydalı bulmakla birlikte etkinliklerin yapılmasaydı daha fazla serbest zaman verileceğini düşünmüş olabilir bu da öğrencinin klasik manada “müze gezisi” yapmak istediği söylenebilir. Bu durum ise müze eğitiminde hedeflenen bir sonuç değildir; süreç başında öğrencilerin büyük bir çoğunluğu daha önceki deneyimlerinden yola çıkarak bu etkinlikleri okuldan kurtulma ve boş zaman olarak algılamışlardır ancak hem süreç esnasında kendi gözlemleri hem de araştırmacının telkinleriyle bu etkinliklerin diğer deneyimlerinden farklı olduğunu büyük bir çoğunluk anlamış ve böyle bir deneyimi ilk kez yaşadıklarını, çok mutlu olduklarını sıklıkla dile getirmişlerdir. Öğrencilerin yaklaşık olarak yarısı çeşitli sıkıntılar yaşadıklarını ifade ederken kalan yarısı ise uygulamalar süresince herhangi bir zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin en fazla öğrendiklerini hissettikleri uygulama mekânları ve nedenleri Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15 incelendiğinde öğrencilerin en fazla vurguyu Zeugma Mozaik Müzesine yaptıkları görülmektedir. Gaziantep Arkeoloji Müzesiyle kıyaslandığında öğrencilerin “en fazla öğrenilen mekân” şeklinde ifade etmelerinin sebebi: görsel tatmin şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Görsel tatmin kategorisinde öğrenciler düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Çingene kızı mozağının oraya gittiğimizde oradaki ortam güzeldi ve mozağın öyle korunması öyle bir odada sergilenmesi yani benim hoşuma gitmişti

ve orada hikâyesini anlatırken böyle daha sessiz ve kapalı bir ortamı olduğu için daha çok odaklanabildiğimi düşünmüştüm.” (Ö3)

Tablo 15.

Öğrencilerin En Fazla Öğrendiklerini Hissettikleri Uygulama Mekânları

Mekân	Sebebi
Gaziantep Arkeoloji Müzesi (f: 3)	Heykeller Salonu <ul style="list-style-type: none">Etkinlik Tatmini (Ö7)
Zeugma Mozaik Müzesi (f: 12)	Çingene Kızı Mozaïği Salonu <ul style="list-style-type: none">Görsel Tatmin (Ö3, Ö5, Ö14) Eros ile Pskye Mozaïği <ul style="list-style-type: none">Etkinlik Tatmini (Ö13)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Zeugma Mozaik Müzesi'nin mekânsal artıları öğrencilerin dikkatlerini yoğunlaştırmasında etkili olduğu gibi müzedeki eserlerin ilgi çekici detaylar içermesi öğrencilerin dikkatini çekmiş ve bu mekânda daha fazla öğrendiklerini hissettiklerini ifade etmişleridir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda müze eğitimi etkinlikleri uygulanarak işlenen sosyal bilgiler dersinde (deney grubu) öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumları olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgu Yeşilbursa'nın (2011) araştırmasındaki bulgularla uyumluluk göstermektedir. Sosyal bilgiler öğretim programına ve buna bağlı etkinliklerle sınıfta işlenen sosyal bilgiler derslerinin (kontrol grubu) ise öğrencilerde somut kültürel mirasa yönelik tutumlarında anlamlı bir değişime uğratmamıştır. Bu bulgu da Yeşilbursa'nın (2011) araştırmasındaki bulgulara paralellik göstermektedir.

Araştırma sonucunda müze eğitimi etkinlikleri uygulanarak işlenen sosyal bilgiler dersinde (deney grubu) öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarındaki değişim anlamlı bir sonuç ifade etmemektedir. Bu bulgu alanyazındaki araştırmalarla uyumluluk göstermemektedir. Alanyazında sınıf dışı mekânlarda yürütülen eğitim etkinliklerinin derse yönelik tutumu olumlu yönde değiştirdiğini ifade eden araştırmalar bulunmaktadır (Çulha, 2006; Güler, 2011; Yorulmaz, 2016). Bu bulgunun alanyazındaki diğer araştırmalardan farklılık göstermesinin sebebi öğrencilerin eğitim gördükleri 2020-2021 eğitim öğretim döneminde küresel çapta yaşanan salgın hastalık sebebiyle genellikle

çevrimiçi yürütülen eğitim süreci olabilir. Öğrenciler vaka sayılarının azalmasıyla birlikte bazı dönemlerde okula çağırılıp yüz yüze eğitim yapılmış olsa da alıştıkları yüz yüze eğitim ortamına uzun bir süre uzak kalmışlardır. Çevrimiçi eğitimle birlikte evlerinde derslere katılmalarının psikolojik etkileri müzede gerçekleşen bu sürecin eğitsel yönünden çok eğlenceli yönüne vurgu yapmalarına sebep olmuş olabilir.

Araştırma sonucunda deney grubu öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik görüşlerinde tarih kategorisi sıklıkla dile getirildiği görülmektedir. Bu sonuç müze uygulamalarının, öğrencilerin tarih algıları üzerinde değişmelere sebep olduğunu göstermektedir. Alanyazında benzer bulgulara rastlanmaktadır (Dönmez ve Yeşilbursa, 2014; Üztemur, 2017). Dönmez ve Yeşilbursa'nın (2014) araştırmasına göre beşinci sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu tarihi geçmişte yaşanan olaylar olarak algıladıkları görülmüştür. Geçmişteki olaylar teması altında beşinci sınıf öğrencileri en çok savaş ve antlaşmaları, uygarlıkları, icatlar ve kültürel etkinlikleri dile getirmişleridir. Dönmez ve Yeşilbursa'nın (2014) bulduğu bu sonuçlar; mevcut araştırmanın uygulamalar öncesinde yapılan ön odak grup görüşmelerinden ortaya çıkan tarih algılarıyla uyumluluk göstermektedir. Buna göre uygulamalar öncesinde öğrencilerin tarih algısı; eski medeniyetler, milli mücadele ve kültür kategorileri ağır basarken; uygulamalar sonrasında bu durum somut kültürel miras, efsaneler ve tarihsel empati kategorilerinde müzeler lehine değişmiştir. Bayram (2019) ise beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersini en fazla coğrafya disipliniyle özdeşleştirdiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin dersin işlenişine yönelik görüşlerine bakıldığında yerinde işlenen, görsellik katılan, aktivitelerle desteklenmiş olan derslerin daha verimli olduğu düşünen öğrenciler çoğunluktadır. Sosyal bilgiler derslerinin müzede işlendiğinde daha iyi kavranacağını ifade etmişlerdir. Buna göre müze eğitimi uygulamalarının öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik görüşlerinin istendik yönde değiştirdiğini göstermektedir.

Araştırma sonucunda deney grubu öğrencilerinin bilişsel olarak olumlu etkilendikleri, alanyazında yapılan diğer araştırmalarla uyumludur (Aydoğan, 2020; Çetindağ-Kuşan, 2005; Çulha, 2006; Demirboğa, 2010; Filiz, 2010; Güler, 2011; Üztemur, Dinç ve Acun, 2018b; Yazıcıoğlu, 2010; Yeşilbursa, 2006; Yıldırım, 2020; Yorulmaz, 2016). Araştırma bulgularına göre sosyal bilgiler öğretim programında yer alan “*SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır.*” kazanımının müzelerde işlenmesi durumunda bilişsel açıdan kıymetli sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Öğrencilerin ifadelerine bakıldığında müzede ders işlemenin görsel açıdan hafızada yer eden bir faydası bulunmaktadır. Öğrencilerinin dokunarak, orijinal

eseri görek daha fazla duyuyu işe koştüğundan bilişsel açıdan fayda sağlayacaktır. Araştırma sonucunda deney grubu öğrencilerinin duyuşsal olarak olumlu etkilendikleri alanyazında yapılan diğer araştırmalarla uyumludur (Aktekin, 2009; Aydoğan, 2020; Çetindağ-Kuşan, 2005; Çulha, 2006; Danacı-Polat, 2019; Demirboğa, 2010; Filiz, 2010; Güler, 2011; Işık, 2008; Nişancı, 2010; Tunç-Şahin, 2011; Üztemur, Dinç, Acun, 2018b; Yazıcıoğlu, 2010; Yorulmaz, 2016; Zayımoğlu-Öztürk, 2014). Bu araştırma için seçilen müzelere özel olarak geliştirilen etkinliklerde en çok dikkat edilen unsur programdaki değer ve becerilerinden müzelerin içeriğine uygun olanlarını seçip öğrencilerde değer ve beceri geliştirmeye çalışmaktır. Araştırma bulgularına göre öğrencilerde olumlu bir duygu değişimin olması önemli görülmektedir. Öğrencilerin sıklıkla dile getirdikleri eğlenme, mutlu olma gibi ifadeler okul dışına çıktıkları için yaşanan duygular gibi algılanabilir. Zira öğrenciler eğitim-öğretim yılı başlangıcı uygulanan müze eğitimi etkinlikleri sonrasında yılsonuna kadar farklı mekânlarda da eğitim almak istediklerini sözlü olarak ifade etmişlerdir. Öğrenciler bu teklifleri eğitsel amaçla mı yoksa “hava değişimi” duygusuyla mı? Önerildiği bilinçaltlarındaki görüşlere ulaşacak bir başka araştırmanın konusu olabilir.

Araştırma sonucunda deney grubu öğrencilerinin uygulama mekânları içerisinde en fazla Zeugma Mozaik Müzesi’nde öğrendiklerini hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun nedeni olarak öğrenciler Zeugma Mozaik Müzesinin görsel olarak ve etkinliklerin içeriği açısından daha tatmin edici olduğunu ifade etmişleridir. Üztemur’un (2017) araştırmasına katılan yedinci sınıf öğrencileri en çok öğrendiklerini düşündükleri mekânın Manisa Müzesi olma sebebi olarak: etkinliklerin tatmin edici olduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıdan bulgular uyumlu bulunmaktadır. Beşinci sınıf öğrencilerinin görselliği dile getirme sebepleri yaşları dolayısıyla daha renkli, daha canlı nesnelere görmek istiyor olmaları olabilir. Görsel olarak mozaik sahnelerindeki efsaneleri temele alan dramalar yapılması, müzenin sahip olduğu ışık gösterisi öğrencilerin dikkatini oldukça çekmiştir. Gaziantep’teki müzeleri temele alan müze eğitimi alanında yapılmış bir başka araştırma bulunmamaktadır.

Araştırma sonucunda deney grubu öğrencilerinin uygulamalar esnasında en çok yazı yazmaktan ve Gaziantep Arkeoloji Müzesindeki gürültü sebebiyle zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin yazı yazmaktan zorlanma sebebi yaş seviyeleri olduğu düşünülmemektedir. Çalışma grubundaki öğrencilerinin yaş aralığı 10 – 11’dir, bu yaş grubunun ince motor becerileri gelişmiş olduğu varsayılmıştır. Bu zorlanmanın sebebi öğrencilerin test kültürüyle yetişmiş olmaları ya da yazılarını beğenmemeleri olabilir. Bu durum Üztemur’un (2017) araştırmasında da belirtilmiştir. Ortaokul öğrencileri sınıf derslerinde de yazı

yazmayı istememekte, yazısından utanan öğrenciler bulunmaktadır, bu ise ancak başka araştırmalarda ortaya çıkabilecek bir bulgudur. Gaziantep Arkeoloji Müzesinin fiziksel koşullarından kaynaklı ses yankılı bir şekilde yayılmaktadır. Öğrencilerin kısık bir şekilde konuşmaları dahi mekânda gürültüye sebep olmaktadır; bu durum güvenlik görevlilerin sık sık uyarılarına sebep olup öğrencileri olumsuz etkilemiştir. Öğrencilerin bir kısmı etkinliklerin sayısının fazla olduğundan ve grup çalışması gerektiren etkinliklerde grup arkadaşlarıyla uyumsuzluk yaşadıklarını ifade edip yaşanan bu durumların da kendilerini zorladığını ifade etmiştir. Bu bulgu da Üztemur'un (2017) araştırmasıyla uyum göstermektedir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin deneysel işlemler öncesi somut kültürel mirasa yönelik tutum ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu ise deneysel işlemler öncesi grupların somut kültürel mirasa yönelik tutumlarının eşittir. Deneysel araştırmalarda yerine getirilmesi gereken bu ön koşul, yerine getirilmiştir denilebilir. Müze eğitimi etkinlikleri çerçevesinde ders işlenen deney grubu öğrencilerinin ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında somut kültürel mirasa yönelik tutumlarında anlamlı bir artış olduğu söylenebilir. Deney grubu öğrencilerinin deneysel işlem öncesinde yüksek denilebilecek bir ön test puanına sahip oldukları yine de deneysel işlemler sonrasında aritmetik ortalamalarında bir artış yaşandığını görülmektedir. Buna göre, deney grubunda yapılan müze eğitimi etkinliklerinin öğrencilerde somut kültürel mirasa yönelik olumlu tutum geliştirmede etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sosyal bilgiler öğretim programına ve buna bağlı sınıfta gerçekleştirilen etkinliklerin işlendiği kontrol grubunda öğrencilerin ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında somut kültürel mirasa yönelik tutumlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte kontrol grubunun gerek ön test puan ortalamaları gerekse son test puanı aritmetik ortalamaları incelediğinde somut kültürel mirasa yönelik olumlu bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, sosyal bilgiler derslerinin sınıf ortamında öğretim programına dayalı olarak gerçekleştirilmesinin somut kültürel mirasa yönelik tutum geliştirmede etkili olmadığı söylenebilir. Deney ve kontrol grubu öğrencileri somut kültürel mirasa yönelik tutum ölçeği son test puan ortalamalarına göre kıyaslandığında deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu doğrultuda, müze eğitimi etkinlikleriyle işlenen sosyal bilgiler derslerinin öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarını geliştirmede etkili olduğu söylenebilir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin deneysel işlemler öncesi sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir

farklılık bulunmamıştır. Bu ise deneysel işlemler öncesi grupların sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarının eşit olduğu şeklinde yorumlanabilir. Deneysel araştırmalarda yerine getirilmesi gereken bu ön koşul, yerine getirilmiştir denilebilir. Müze eğitimi etkinlikleri çerçevesinde ders işlenen deney grubu öğrencilerinin ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark bulunmadığı söylenebilir. Deney grubu öğrencilerinin ön test puanı aritmetik ortalamalarına göre olumlu tutuma sahip iken deneysel işlemler sonrası bir miktar düşüş görülmekle birlikte aradaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir. Buna göre, deney grubunda yapılan müze eğitimi etkinliklerinin öğrencilerde sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu tutum geliştirmede etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Sosyal bilgiler öğretim programına ve buna bağlı sınıfta gerçekleştirilen etkinliklerin işlendiği kontrol grubunda öğrencilerin ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte kontrol grubunun gerek ön test puan ortalamaları gerekse son test puanı aritmetik ortalamaları incelediğinde sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Ancak ön test ile son test puanları arasında anlamlı bir artış olmamıştır. Buna göre, sosyal bilgiler derslerinin sınıf ortamında öğretim programına dayalı olarak gerçekleştirilmesinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutum geliştirmede etkili olmadığı söylenebilir. Deney ve kontrol grubu öğrencileri sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği son test puan ortalamalarına göre kıyaslandığında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buna doğrultuda, müze eğitimi etkinlikleriyle işlenen sosyal bilgiler derslerinin öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarını geliştirmede etkili olmadığı söylenebilir.

Müze eğitimi etkinliklerinin uygulanması sonucunda deney grubu öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik görüşlerinde kategorik olarak büyük değişiklikler görülmediği, ifadelerinin genellikle öğrenme alanı bazında vurgulandığı; buna rağmen öğrenciler tarafından tarih kategorisinin sıklıkla dile getirildiği görülmektedir. Tarih kategorisinde uygulama öncesindeki yer alan alt kategorilerin tamamı uygulama sonrasında da yer aldığı; ek olarak hikâyeler-efsaneler ve tarihsel empati alt kategorilerinin de dile getirildiği görülmektedir. Müze eğitimi etkinliklerinin uygulanmasıyla birlikte öğrencilerde duyuşsal ve bilişsel yönden bir tatmin yaşamışlardır. Öğrencilerin duyuşsal açıdan yaşadıkları tatmine bakıldığında: uygulamalar sonrasında eğlendiklerini, şaşırdıklarını, mutlu olduklarını, rahat hissettiklerini ve gurur duyduklarını dile getirmişlerdir. Öğrenciler müzelerdeki bazı eserlerle empati kurarak hüznüledikleri de dile getirmişlerdir. Bu durum empati değerinin işlendiği etkinliklerin amaca hizmet ettiği şeklinde yorumlanabilir. Öğrencilerin bilişsel açıdan yaşadıkları tatmine

bakıldığında ise eski medeniyetlerin ve tarih bilgilerinin öğrenildiğini; günlük hayatta işe yarayacak genel kültür bilgisine sahip olduklarını dile getirmişlerdir. Buna göre öğrenciler uygulamalar sayesinde kişisel gelişimlerine katkı sağladıklarını, tarihsel empati becerilerinin geliştiğini, günlük hayatlarında burada öğrenilen bilgilerin faydalı olacağını dile getirmişlerdir. Ayrıca bu bilgilerin öğrenilmesinde görselliğin önemine vurgu yaparak kalıcı bilgiler edindiklerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler uygulama mekânları içerisinde en fazla Zeugma Mozaik Müzesi'nde öğrendiklerini hissettiklerini; müze eğitimi uygulamaları esnasında en çok yazı yazmaktan ve Gaziantep Arkeoloji Müzesindeki gürültü sebebiyle zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler oluşturulmuştur.

- Öğretmenler, şehirlerindeki müzeleri öğretim programıyla ilişkilendirecek şekilde irdelemeleri önerilmektedir. Müzelerdeki nesnelere özelinde etkinlik planlanabilir.
- Müzelerin mutlaka müze eğitimi alanına ihtiyacı vardır. Bunun yeterli seviyede olmaması çeşitli sıkıntılar yaşatmıştır. Yapılacak planlamalarda öğrencilere göre tasarlanmış atölye sınıfı, tuvaletler ve yemekhane ilk etapta öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacaktır.
- Gaziantep Arkeoloji Müzesinin tavanlarının yüksek oluşu sesin yankılanmasına sebep olmaktadır. Bu durum eğitim etkinliklerinin verimini düşüren bir unsurdur. Ses bariyerleriyle bu sorun çözülebilir.
- Müzeler bünyesinde kurulacak eğitim birimi sayesinde nesne temelli eğitim etkinlikleri hazırlanabilir. Bu etkinlikler müze yayını olarak arz edilebilir.
- Çalışma grubu olarak büyük yaş grubundaki öğrenciler tercih edilerek yeni araştırmalar yapılabilir.
- Gaziantep'teki ve Türkiye'deki diğer müzelerde de farklı yaş grupları ve dersler kapsamında araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akça-Berk, N. (2012). *Ortaöğretim 11. sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Tarihsel Canlandırma Uygulaması: Bir Eylem Araştırması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aktekin, S. (2009). Lise öğrencilerinin tarih derslerinde yerel tarih konularının öğretilmesiyle ilgili görüşleri. *Milli Eğitim*, 182, 331-351.

- Alkış, S. ve Oğuzoğlu, Y. (2005). Ülkemiz koşullarında tarihi çevre eğitiminin önemini ve gerekliliğini arttıran etkenler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 347–361.
- Atagök, T. (1999). Çağdaş müzeciliğin anlamı; müze ve ilişkileri. T. Atagök (Ed), *Yeniden Müzeciliği Düşünmek* içinde (s.131-143). Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayım Merkezi Matbaası.
- Aydoğan, Y. (2020). *Kültürel Miras Bilinci Kazanımıyla İlgili Müze Eğitimi Dersi Üzerine bir Durum Çalışması*. Yayınlanmış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bayram, F. Ö. (2019). *Ortaokul Öğrencilerinin Çizimlerinde Sosyal Bilgiler Dersi ve Öğrenme-Öğretme Süreci*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Büken, R. (2021). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile Ders Kitaplarındaki Coğrafya Kazanım ve Etkinliklerinin Yenilenmiş Bloom Taksonomisindeki Bilişsel Süreç Basamaklarına Göre Analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Creswell, J. W. & Clark, V. L. P. (2020). *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*, Y. Dede ve S. B. Demir, (Çev). Anı Yayıncılık.
- Çetindağ-Kuşan, Y. Ç. (2005). *Türk İslam Eserleri Müzesi'nde milli eğitim müfredatı doğrultusunda ilköğretim öğrencilerine yönelik eğitim programı hazırlama projesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinkaya, S. ve Hatay-Uçar, F. (2019). İlköğretim 2. kademe öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarının incelenmesi: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(1), 25-35.
- Çulha, B. (2006). *Tarihsel Mekânlarda Keşfederek Öğrenme Yoluyla Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Öğrenci Görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çulha-Özbaş, B. (2015a). Okul dışı sosyal bilgiler öğretiminde tarihi alanlar. Şimşek, A. ve Kaymakçı, S. (Ed). *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde. Pegem Akademi.
- Çulha-Özbaş, B. (2015b). Tarih öğretiminde gerçek nesnelere kullanımı. Demircioğlu, İ. H. ve Turan, İ. (Ed). *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* içinde. Pegem Akademi.

- Danacı-Polat, B. (2019). *Görme Engelli Öğrencilerin Sanatı Öğrenmesinde Müzelerin Katkısı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demirboğa, E. (2010). *Sanal Müze Ziyaretlerinin Öğrencilerin Bilişsel Ve Duyuşsal Kazanımları Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dönmez, C. ve Yeşilbursa, C. C. (2014) Kültürel miras eğitiminin öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumlarına etkisi. *Elementary Education Online*, 13(2), 442-442.
- Erdoğan, İ. (2007). *Eğitime Yeni Bir Soluk: Müzeler*. http://www.irfanerdogan.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=69&, Erişim tarihi: 12.05.2021.
- Filiz, N. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Kullanımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gökkaya, A. K. ve Yeşilbursa, C. C. (2009). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihi yerlerin kullanımının akademik başarıya etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 483-506.
- Güleç, S. ve Alkış, S. (2003). Sosyal Bilgiler öğretiminde müze gezilerinin iletişimsel boyutu. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 63- 78.
- Güler, A. (2011). Planlı bir müze gezisinin ilköğretim öğrencilerinin tutumuna etkisi. *İlköğretim Online*, 10(1), 169-179.
- Güngör, E. B. (2016). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Müze Alışkanlıkları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, H. (2008). İlköğretimde tarih konularının yerel tarih ile ilişkilendirilmesinin öğrenci başarısına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 290- 310.
- İlhan, A., Artar, M., Okvuran, A. ve Karadeniz, C. (2011). *Müze Eğitim Modülü*. UNICEF Yayını.
- Liu, C., Marchewka, J. T., Lu, J., & Yu, C. S. (2005). Beyond concern-a privacy-trust-behavioral intention model of electronic commerce. *Information & Management*, 42(2), 289-304.

- Meydan, A. ve Akkuş, A. (2014). Sosyal Bilgiler öğretiminde müze gezilerinin tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılmasındaki önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, 402-422.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2008). *İlköğretim 1-8. Sınıflar Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi ile Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programlarında Müze ile Eğitim*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973). *Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri*.
- Nişancı, M. G. (2010). *Tarihsel Çevrenin Tarih Eğitimine Etkisi: Adalar Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Selanik-Ay, T. ve Kurtdede-Fidan, N. (2014). Öğretmen adaylarının Sosyal bilgiler dersinde müzelerden yararlanmaya ilişkin görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(48), 69-89.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Pearson.
- Tunç-Şahin, C. (2011). Yerel tarih uygulamalarının başarıya ve öğrenci ürünlerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 4(16), 453-462.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Kültürel Miras*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kulturel-Miras-2019-33633>, Erişim tarihi: 12.05.2021.
- Üztemur, S. (2017). *Sosyal Bilgiler Öğretimi Bağlamında Tarihi Mekânlar ve Müze ile Eğitim Etkinliklerinin Geliştirilmesi ve Uygulanması: Manisa İli Örneğinde bir Eylem Araştırması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üztemur, S., Dinç, E. ve Acun, İ. (2017). Müze ve tarihi mekân uygulamalarının 7. sınıf öğrencilerinin müze ve tarihi mekân algılarına etkisi: Bir eylem araştırması. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 1(1), 9-20.
- Üztemur, S., Dinç, E. ve Acun, İ. (2018a). Müzeler ve tarihi mekânlarda uygulanan etkinlikler aracılığıyla öğrencilerin sosyal bilgilere özgü becerilerinin geliştirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (46), 294-324.
- Üztemur, S., Dinç, E., ve Acun, İ. (2018b). Sosyal bilgiler öğretiminde müze ve tarihi mekân kullanımının 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler algılarına etkisi: Bir eylem araştırması. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(1), 135-168.

- Üztemur, S., Seviġen, E., ve İnel, Y. (2021). “Barış Abi”yle deġer ğretimi: Barış Manço eserlerinde deġerler. *Başkent University Journal of Education*, 8(1), 93-103.
- Yalın, H. İ. (2010). *Ėġretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yazıcıoġlu, M. (2010). *Sosyal Bilgiler Ėġretiminde İstanbul'daki Bazı Tarihi Mekânların Kullanımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eġitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yeşilbursa, C. C. (2006). *Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihi Yerleri Kullanarak Tarih Konularının Ėġretimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eġitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yeşilbursa, C. C. (2011) *Sosyal Bilgilerde Miras Eġitiminin Ėġrencilerin Somut Kùltürel Mirasa Karşı Tutumlarına ve Akademik Başarılarına Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eġitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A. (2020). *Bir Eylem Araştırması Olarak İstanbul Grafik Sanatlar Müzesi (IMOGA)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eġitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, K. ve şeker, M. (2011). İlköġretim ğrencilerinin müze gezilerine ve müzelerin sosyal bilgiler ğretiminde kullanılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*,3(9), 21-39.
- Yorulmaz, E. (2016). *Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Okul Dışı Çevrelerin Kullanımı: Çorum Yatılı Arkeoloji Müzesinde bir Gün*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Eġitim Bilimleri Enstitüsü.
- Zayımoġlu-Öztürk, F. (2014). Sosyal bilgiler dersinde arkeolojik kazı çalışması ve müze gezisi. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 4(1), 12-26.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Due to its content, the social studies course aims to work towards making individuals effective citizens. This course develops the knowledge, skills and values that individuals need from social sciences and other sciences (Bayram, 2019). Alkış and Oġuzoġlu (2005) stated that the information given within the scope of the social studies course is insufficient in creating awareness of the historical environment in students. In these situations of inadequacy, out-of-

school learning environments are employed as an alternative, with the aim of acquiring some knowledge and skills that the student has difficulty in gaining in the classroom environment. In the basic principles of Turkish national education, out-of-school education is emphasized as follows: “*The aims of national education are tried to be realized not only in public and private educational institutions, but also at home, in the environment, in the workplace, everywhere and at every opportunity.*” (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973). In this context, in today's education system, the importance of museums, which are places that offer active learning, and education in museums is increasing (Güngör, 2016).

Method: In the research, both quantitative and qualitative data were collected and answers to the research problems were sought, so the embedded (integrated mixed) design from mixed method research was used. In this research, mixed method was preferred in order to provide data diversity, to eliminate the disadvantages of using qualitative and quantitative methods alone, and to reveal a comprehensive result for the research problem. Mixed methods research is a research method that allows the analysis and integration of data obtained by qualitative and quantitative methods (Creswell and Plano Clark, 2020). For Gaziantep Archeology Museum and Zeugma Mosaic Museum, a total of 26 different activities were developed and applied to the experimental group, including the pre-museum school, the museum and the post-museum school. While the scale of attitude towards concrete cultural heritage was examined with two-way analysis of variance (ANOVA), the scale of attitude towards social studies lesson was examined with the Shapiro-Wilk-W test. The data obtained from the focus group interviews were analyzed by content analysis technique.

Results: While the quantitative findings of the study showed that the museum education activities applied to the experimental group positively changed their attitudes towards the concrete cultural heritage, no significant change was observed in their attitudes towards the social studies course. In the qualitative findings of the study, it was determined that the students identified the social studies lesson with the history lesson and they experienced cognitive and affective satisfaction from the activities. While the students emphasized writing at the beginning of the difficulties they experienced while applying the activities; they stated that the place where they learned the most was the Zeugma Mosaic Museum.

Discussion and Conclusion: As a result of the research, while the attitudes of the students towards the concrete cultural heritage were positively affected in the social studies lesson, which was taught by applying museum education activities, no significant effect was found on their attitudes towards the social studies lesson.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62024>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	17.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	10.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gürhan, E., Çiftçi, S. & Sandıkçı, C. (2022). Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Eğitim Politikalarını İnşa Eden Millî Eğitim Bakanlarının Görüş ve Önerileri. *Journal of History School*, 58, 1753-1772.

CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1950) EĞİTİM POLİTİKALARINI İNŞA EDEN MİLLÎ EĞİTİM BAKANLARININ GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ¹

Ethem GÜRHAN², Sabahattin ÇİFTÇİ³ & Cafer SANDIKÇI⁴

Öz

Bu çalışmada, savaştan yeni çıkmış ve yeni kurulmuş bir devletin, Türkiye Cumhuriyetinin yetiştirilmek istenen gençliğinin niteliklerini belirlerken izlenen eğitim politikalarının ve eğitimciler ile yabancı eğitim uzmanlarının görüşlerinin yanı sıra bu politikaların belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olan Millî Eğitim Bakanlarının görüş ve önerilerinin neler olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi desenlerinden doküman incelemesi deseni kullanılarak, konuyla ilgili birçok kaynak ve materyaller incelenerek analiz edilmiştir. Bu bakımdan alanyazına katkısı yönüyle önemlidir. Yapılan araştırmada tüm bakanların ortak gayesinin millî ve manevi değerlerine sınımsız bağlı, dışardan gelebilecek tehlikelere karşı daima uyanık, vatanını ve milletini çok seven yeni kurulan cumhuriyetin değerlerini benimseyen aynı zamanda modern bilgiyle donatılmış, çağın gerisinde kalmadan kendisini daima yenileyen, sağlıklı ve ahlâklı bireyler yetiştirilmesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹ Makale yazım yazar etki oranı: 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %25, 3. Yazar: %25

² Ethem GÜRHAN, Konya-Selçuklu-Nesrin ve Ayşegül Kardeşler İlkokulu, Sınıf Öğretmeni ethemgurhan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5870-3986

³ Prof. Dr. Sabahattin ÇİFTÇİ, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Ana Bilim Dalı, sciftci@konya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5437-9867

⁴ Cafer SANDIKÇI, Konya-Selçuklu-Necip Fazıl KISAKÜREK Ortaokulu, Türkçe Öğretmeni, cafersandikci@gmail.com Orcid: 0000-0001-5867-9210

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, İnsan Yetiştirme, Millî Eğitim Bakanlarının Görüş ve Önerileri.

Views and Suggestions of the Ministers of National Education Constructing the Educational Policies in the Republic Period (1923-1950)

Abstract

In this study, it is aimed to reveal the opinions and suggestions of the Ministers of National Education, who have a significant impact on the determination of these policies, as well as the education policies followed while determining the qualifications of the youth of the Republic of Turkey, which has just emerged from the war and which is newly established. For this purpose, many sources and materials related to the subject were analyzed by using the document analysis method, one of the qualitative research designs. In this respect, it is important in terms of its contribution to the literature. In the research, it was concluded that the common goal of all ministers is to raise healthy and moral individuals who are firmly attached to their national and spiritual values, always alert to the dangers that may come from outside, who love their homeland and nation, adopt the values of the newly established republic, and are equipped with modern knowledge, always renewing themselves without being behind the times.

Keywords: Republic Period, Human Education, Views and suggestions of the ministers of national education

GİRİŞ

Tarihsel olarak eğitim sistemimiz Selçuklu ve Osmanlıdan süregelen mektep-medrese şeklinde olup bu okul sistemi vakıflar aracılığıyla yürütülmekte idi. Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen eğitim reformları 19. Yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde uygulanmak istenen eğitim politikalarıyla ilişkili idi. Osmanlı bu mektep-medrese sistemini kuruluş ve yükselme dönemlerinde ihtiyaca göre geliştirdi. Fakat bu sistem 19. Yüzyılın başından itibaren toplumun ihtiyacını karşılayamaz hale geldi. Batı ile mücadelede her alanda yetişmiş kaliteli işgücü eksikliği yöneticiler tarafından fark edilmeye başlanmıştı. Matematik ve Felsefe dersleri 17. Yüzyıldan itibaren müfredattan kaldırılması (Uzunçarşılı, 2014) eğitimde çok büyük bir eksiklikti.

Cumhuriyetin ilanı ile eğitimde hızlı bir yenileşmeye gidilmişti. Ülkedeki 46 bin köyün %98' inde okul yoktu. Toplam nüfusun okur-yazar oranı %3 olarak tahmin edilmekteydi. Ülke nüfusunun %80'i köylerde yaşamakta dolayısıyla cehaletle mücadelede toptan bir hareket gerekmekteydi (Korkmaz, 2017). Yeni Türk Devletinde eğitimin temel amacı eğitim programlarını yeni kurulan

cumhuriyetin ihtiyaçlarına göre düzenlemek, okur-yazar sayısını yükselterek cehalete toptan bir savaş açmak, Türkçeyi tüm vatandaşların ortak dili yapıp ortak bir kültür oluşturarak millî birlik ve beraberliği sağlamaktı (Sakaoğlu, 2010). Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar gelen hükümetlerin tamamı eğitime gereken önemi vermiş ve eğitimdeki problemlerin ortadan kaldırılması için büyük çaba harcamışlardır. Milletın eğitimi konusu hükümet programlarında her zaman önemli ve öncelikli konu olarak yerini korumuştur.

Büyümenin, gelişmenin ve modern dünyaya ayak uydurmanın zorluklarını çeken yeni kurulmuş ülkemizde, eğitimin problemleri tümüyle çözümlenememiştir. Zaten bu problemleri kökten çözmüş bir millet yoktur ve olması da mümkün değildir. Çünkü bu problemler değişim ve gelişimin doğal sonucudur. Bir topluma yeni bir dünya görüşü, yeni değerler sistemi kazandırmak isteyen bir hareket olan cumhuriyet, ilk olarak yeni yetişen nesillerin eğitimiyle, bu nesillerin zihin yapısını, kültür bilincini, düşüncelerini ve davranışlarını oluşturacak, yönlendirecek olan eğitim sorunlarını ciddi olarak ele almak zorundaydı. Savaştan yeni çıkmış bir milletin asıl savaşı olan cehaletle savaş henüz başlıyordu. 23 Nisan 1920 'de, TBMM'nin Ankara'da toplanmasının ardından 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 Sayılı Kanun'la Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) kurulmuş (Gelişli, 2005) ve yeni kurulan bakanlığın ilk bakanı da Dr. Rıza Nur olmuştur.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi desenlerinden doküman incelemesi deseni ile yapılmış olup, doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olgularla ilgili bilgileri içeren yazılı kaynak ve materyallerin analizini yapmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu çalışma tarihsel bir araştırmadır. Geçmiş durumları ve olayları, geçmişteki kişilerin görüş ve önerileri inceleme veya olayları daha iyi yorumlayabilme amacıyla yapılabilecek en iyi araştırma tarihsel araştırmadır. Nitel araştırmalarda kullanılan üç çeşit veri toplama metodu vardır. Bunlar görüşme, gözlem ve yazılı belge incelemesidir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yazılı belgelerin incelenmesine başvurulmuştur. Konu ile ilgili belgeler, kitaplar ve yazılı arşivler özenli bir şekilde araştırılmış olup, millî eğitim politikalarını inşa eden 1923-1950 arasında millî eğitim bakanlığı yapan bakanların görüşleri ve önerileri ortaya konulmuştur.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde taranan kaynaklar sentezlenerek Cumhuriyet Dönemi eğitim politikalarını inşa eden milli eğitim bakanlarının görüşlerine yer verilmiştir.

Rıza Nur (1879-1943)

İstanbul Askerî Tıp Okulu'nda okurken Nur mahlasını kullanmış ve soyadı kanunundan sonra da bu mahlası soyadı olarak kullanmıştır (Sançar, 1954). Askeri tıp okulundan mezun olan Dr. Rıza Nur sırasıyla Gülhane'de; 1903'te Kolağası, 1905'te doçent, 1907 yılında profesör olmuştur (Tanyu,1962). Balkan Savaşı'nda doktor olarak hizmet ettiği zamanda sırf muhalefet olduğundan kendisine idam cezası verilmiş, infazını beklerken kendisini ziyarete gelen Cemal Paşa "*kaleminizden kan ve zehir damlıyor sizi hudut haricine çıkaracağız*" cümlesiyle sürgün edilmek suretiyle cezasının değiştirildiğini belirtmiştir. Sürgünü Mısır, Cenevre ve Niş'te geçiren Dr. Rıza Nur Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından 1918 yılında vatanına geri dönmüştür. İstanbul'da, Nisan 1920 den Temmuz 1920' ye kadar üç ay Maarif Nazırlığına bakan Rumbeyoğlu Fahrettin, okul kitaplarında geçen "Türk" kelimesinin hepsinin çıkartılarak onun yerine "Osmanlı" kelimesinin getirilmesini istemiştir (Akyüz, 2012; Bulut, 2010). Yine o dönemde Fransız komutanlarından Bremond; Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının yanlış yolda olduğunu belirterek Adana'daki tüm okulları kapattırılmıştır (Akyüz, 2012). Aynı şekilde Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerde kendilerine bağlı Anadolu Eğitim Genel Müdürlüğü'nü kurmuşlar böylece işgalleri altında bulunan bölgelerdeki okulları Yunan Hükümeti'ne bağlayarak Rumca'yı resmi dil ilan etmişlerdir (Ergün,1982). Memleket böyle vahim bir durumda iken Cumhuriyet döneminin ilk Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) seçilen Dr.Rıza Nur 4 Mayıs 1920 ile 13 Aralık 1920 tarihleri arasında Maarif Vekilliği yapmıştır. Lozan görüşmelerine de katılan Dr. Rıza Nur, TBMM'de ilk iki dönem Sinop milletvekili olarak görev yapmış, önce Millî Eğitim Bakanı sonra ise Sağlık ve Sosyal Bakanı görevini üstlenmiştir (Tekin, 2011). Millî mücadelenin verildiği o günlerde eğitimimizin millî ve manevi olarak yeniden şekillenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Aslan, 2001). 3-4 Mayıs 1920' deki seçimlerle göreve gelen İcra Vekilleri Heyeti çalışmalara başlamış, 9 Mayıs 1920'de TBMM'de sunulan eğitim programında; çocuklara çağın gerektirdiği şekilde düzenlenmiş, okullarda millî ve dini eğitim verilerek kendine güveni tam, üretken, girişimcilik yeteneğine haiz, kendi kültürünün yanı sıra dünya kültürünü de yakinen tanıyan bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Ekinci, 1994).

Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Eğitim Politikalarını İnşa Eden Millî Eğitim...

Dr.Rıza Nur eğitimle ilgili görüşlerini kendi sözleriyle şu şekilde ifade etmiştir: Eğitimdeki amacımız çocuklarımıza verilecek eğitimi dinî ve millî kılmak, çocuklarımızı hayat mücadelesinde başarılı yapacak, dayanağı kendi nefislerinde bulduracak teşebbüs gücü ve nefesine güven gibi karakterler verecek, üretici bir fikir ve bilinci uyandıracak yüksek bir dereceye ulaştırmak; resmî öğretimi, tüm okullarımızı en ilmî, en çağdaş esaslarla ve sağlıklı bir şekilde yeniden düzenlemek ve programlarını geliştirmek; milletin karakterine, ülkemizin koşullarına, tarihî geleneklerimize ve sosyal yapımıza uygun ilmî ders kitapları hazırlamak, halkımızdan sözcükler toplayarak dilimizin bir sözlüğünü yapmak, millî ruh bilincini geliştirecek olan eski eserleri milletimize mâl edip onları korumak, doğu ve batının ilim ve fen alanında yazılmış eserlerini dilimize çevirmek ve en nihayetinde bir milletin varlığını korumak için en önemli unsur olan eğitim üzerinde dikkatle ve özenle çalışmak, bugün ise ilk işimiz mevcut okulları güzel bir şekilde idare etmektir (Kantarcıoğlu, 1990).

Rıza Nur ayrıca ülkenin emperyalist saldırılardan korunması ve bu amaçla öğretmenlerin her zaman dikkatli olması gerektiğini belirtmiş, bu konuda kendilerine de önemli görevler düştüğünü bir genelge ile MEB kurumlarına ilan etmiştir (İnan, 1983). Dr. Rıza Nur açıkladığı eğitim politikasıyla Osmanlı eğitim sisteminden ayrı millî bir eğitim sistemine geçiş yapılacağına işaretlerini vermiştir. Program açıklandıktan sonra o günün şartlarıyla pek fazla bir şey yapılamayacağını da ayrıca ifade eden Dr. Rıza Nur, şartlar düzeline kadar eldeki durumun muhafaza edilmesi ve iyi bir yönetim için gayret edeceklerini belirtmiştir (TBMM, 1959). Bu dönemde; okullara ilk, orta ve lise isimleri verilmiş, çoğu okul ismi Türkçe yapılmış, Türk Dili Sözlüğü'nün yazılması için çalışmalar başlatılmış, literatürdeki türkû, atasözü ve halk oyunları kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir (Nur, Ellison, 2007).

Hamdullah Suphi Tanrıöver (1886-1966)

14 Aralık 1920- 20 Kasım 1921 ve 4 Mart 1925- 19 Aralık 1925 tarihlerinde olmak üzere iki kez Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Eğitimle ilgili görüşleri şöyle özetlenebilir: Okullarda dinî ve millî eğitime ağırlık verilmelidir. Ona göre veliler, okullardaki eğitimin dinî ve millî eğitime dayanmaması nedeniyle çocuklarını okula göndermemektedir. Bununla birlikte elbette dinî ve millî eğitimle beraber meslekî eğitime de yer verilmelidir. Böylece öğrenciler hem öz kimliklerini koruyacak hem de bir meslek edinmiş olacaklardır. Yine Tanrıöver'e göre, okullardaki eğitim programlarıyla toplumun ihtiyaçları arasında paralellik olmalıdır (MEB, 1946, s.189-216). Bu durum, toplum ve devlet arasında olumlu ve sağlıklı bir ilişki kurulmasına zemin hazırlayacaktır (Yücel, 1993).

Tanrıöver, uygulamayı düşündükleri eğitim politikasında bazı yüksek okul ve sultaniler hariç tüm ilk ve ortaöğretimin amacının "işçi" yetiştirmek olduğunu belirtmiştir. Eğitim, çocuğa ait olduğu milleti, milletin problemlerini, maddî-manevî gereksinimlerini, çevresindeki sorunları tanıtmalı ve çözüm yollarını göstermelidir. Tanrıöver, bunun için de programlar değiştirilmeli ve öğretmenler eğitim neferi olmalı düşüncesinde olmuştur (Ergün, 1982).

Tanrıöver'e göre millî eğitimin temel amacı millî ruh bilincine sahip nesiller yetiştirmektir. Bir dönem herkesin şikayetçi olup çözüm yolları aradığı bir mesele olan toplum ve aydın kesim arasındaki mesafenin sebebi Tanrıöver'e göre Türk çocuklarının kendi aile ve çevrelerine yabancı olarak yetiştirilmeleridir. Bu çıkmazdan kurtulmanın tek yolu, gençleri millî ruha sahip olarak yetiştirmek ve milletle bütünleştirmektir.

Tanrıöver'in eğitim anlayışının ikinci amacı da batıya yönelmektir. Eğitim ve öğretim işi, yalnızca kendi gelenek ve göreneklerimize yönelmekle halledilemeyecektir. Batı, eğitim ve öğretim konusunu devamlı surette incelemekte, tartışmaktadır. Zira Batı zihniyetiyle Avustralya ve Amerika gibi dünyanın en vahşi bölgeleri bile medeniyet ışığıyla aydınlatmıştır. Binaenaleyh Türk milleti de Batı medeniyetinden eğitim yönünden faydalanmalıdır. Batının eğitim usulleri ile kurulacak okullarda da bu zihniyet doğrultusunda hareket edilmelidir (Serarslan, 1995). Hamdullah Suphi 1922 yılında "Maarifimiz" adlı verdiği bir konferansta eğitim sistemimizi batının birikimlerinden faydalanarak şekillendirmeye çalıştığını söylemiştir (Karaer, 1992).

Tanrıöver'in eğitim anlayışının üçüncü amacı ise şu şekildedir: Eğitim, iktisadi kalkınmayı da hedef almalıdır. Çünkü Tanrıöver'e göre Türk eğitim sisteminin o döneme kadarki en önemli eksikliklerinden biri bu alandadır. Türk milleti "zirai medeniyete sahip bir millet" olmasına rağmen okullarda yalnızca teoriye bağlı bir eğitim sistemi benimsenmiş "Efendi" adamlar yetiştirilmiştir. Toplumun asıl olarak ihtiyacı olan eğitimle, topluma verilen eğitim arasında tutarsızlıklar mevcuttur. Hamdullah Suphi'nin okul, öğrenci ve öğretmen üzerinde önemle durduğu eğitime dair düşünceleri, bu şekilde özetlenebilir.

İsmail Safa Özler (1885-1940)

İsmail Safa ÖZLER, Mülkiye Mektebini bitirmiştir. 6 Kasım 1922- 7 Mart 1924 tarihleri arasında Maarif Vekilliği yapmıştır. Eğitime dair görüşleri şu şekilde sıralanabilir:

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikalarını Atatürkçü görüşe göre düzenlemiştir. Böylece sonraki eğitimde yapılacak yeniliklerin temelini atmıştır. Özler' e göre Türk eğitim sisteminin üç temel hedefi olacaktır. Bunlar "terbiye,

tahsil ve ihtisas “tır. Eğitimin asıl görevi gençleri yarının fikrî, hukukî ve bilhassa iktisadî inançlarıyla doğacak bir uygarlığa hazırlamak ve gençliği fikir, ahlak ve ilim bakımından sağlam bir hâle getirmektir (Ergün, 1987). Özler, tıpkı Cumhuriyet döneminin eğitimle alakalı en önemli belgelerinden "misak-ı millî" gibi olan ve yeni devletin eğitimde ulaşmayı hedeflediği amaçları gösteren ve Cumhuriyet döneminde eğitimin temelinin atıldığını gösteren "maarif misak-ı" olarak da nitelendirilen bir genelge yayınlamıştır.

Hüseyin Vasıf Çınar (1896-1935)

Vasıf ÇINAR Millî Eğitimin farklı kademelerinde görev almış, görev yaptığı dönem 08 mart 1924-21 kasım 1924, 28 Şubat 1929-07 Nisan 1929 Maarif Vekilliği yapmıştır. Eğitimle ilgili düşünceleri aşağıdaki gibidir:

Anadolu'da Türkler Selçuklular döneminde Acem, Osmanlılar dönemindeyse Arap ve Acem kültürü ile batı uygarlığının adeta bağımlısı olmuşlardı. Bunlar Türk millî varlık ve duygusunu, gelenek göreneklerini, dilini unutturmaya kadar ilerlemişti. Millet sosyal ve kültürel anlamda bir durgunluk içerisine düşmüştü. Arap ve Avrupa kültürü arasında sıkışmış, kendi öz kültürünü unutmaya başlamış ve bunun sonucunda da sosyal olarak bozulma başlamıştı. Bunun için Türk eğitim sistemi ilkokuldan üniversiteye, disiplin hükümlerinden ders kitaplarına kadar tamamıyla değişmeliydi. Ders kitaplarının, Cumhuriyet prensiplerine ve yeni zihniyete göre yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Türk tarihinin gerçekçi olmayan, kişisel bilgilerden arındırılması şarttı. Bakanlık için en temel gaye ise Cumhuriyet ve yeni Türk devletinin ebedi olarak yaşatılmasıydı. Bunun için de gençler kuvvetli bir imanla yetiştirilmeli, eğitim-öğretim sistemi de buna göre şekillendirilmeliydi. Tüm bu öğretim konuları Cumhuriyetin ruhuyla çözümlenerek çocuklara Cumhuriyet iyi anlatılmalı ve bu bilinçte vatandaşlar yetiştirilmeliydi. İlköğretim politikaları ülkenin gerçek ihtiyaçlarına göre izlenmeli ilköğretimi yük olarak gören idarelerden alınarak yetkili idarelere devredilmeliydi. Çınar'a göre okullar sayı olarak değil, kalite olarak geliştirilmeliydi çünkü sayı olarak fazla, kalite olarak yetersiz okullarda vasıflı insan yetiştirmek mümkün olmayacaktı. Bu sebeple az sayıda olsa da kaliteli eğitim veren okullar açmak ve böyle okulların sayısını artırmak faydalı olacaktı. Yine Çınar'a göre ülkenin ihtiyacı olan aydın kesimi yetiştirmek için üniversitelerin kalitesinin artırılması ve Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi de çok mühimdir.

Vasıf Çınar millî eğitim politikasının temel esaslarını 1924-25 öğretim yılında yayınladığı genelgede madde madde açıklamıştır. Bu genelgede hem maddî hayatta başarılı olacak pratik insanlar hem de bağımsız, ülkücü, idealist bir Türk gençliği yetiştirilmesi istenmektedir (Ergün, 1982).

Şükrü Saraçoğlu (1887-1953)

Mülkiye mezunu olan, çeşitli bakanlıklar yapmasının ardından 22 Kasım 1924-3 Mart 1925 tarihleri arasında Maarif Vekili olarak görev yapan Saraçoğlu'nun eğitimle ilgili düşünceleri şöyledir:

Eğitimin en önemli fonksiyonu, nesilleri Türk kültürü ve Türkçülük fikriyle yetiştirmek olmalıdır. Çocukları Türk kültürüyle özdeşleşmiş olarak yetiştirmek, eğitimin özüdür. Düzenlenen eğitim programlarıyla çocuklar modern düşüncelere ve ilme sahip hâle gelmelidir. Bu sayede aldıkları eğitim ile ülkenin modernleşmesi için adım atmalı, ülke meselelerine duyarsız kalmayıp sorunlara çözüm getirenlerden olmalıdırlar. Türk ahlâkı Türklüğün en önemli meziyetlerinden olup insanlar arasındaki ilişkileri mükemmelleştiren bir faktördür. Bu sebeple de çocuklar Türk ahlâkıyla yetiştirilmelidir. Saraçoğlu bu düşüncelerini, başbakanlık yaptığı dönemde 15 Şubat 1943'te yaptığı bir konuşmayla şu şekilde sunmuştur:

Biz Türk'üz. Türkçüyüz ve ilelebet de öyle kalacağız. Türkçülük bizler için bir kan, vicdan ve kültür meselesidir. Biz çoğalıp ve çoğaltan Türkçüyüz, azalıp ve azaltan değiliz. Daima da bu doğrultuda hareket edeceğiz. Bizden önceki Türk gençleri bağımsız bir vatana sahip olmak, şuurlu bir milletin mensubu olmak, vatani iyi insanlarla yönetmek ve zenginlik kaynaklarını vatanına ait görmeyi arzu etmekteydiler. Yaşadığımız dönemde tüm bu arzular tek tek yerine gelmiştir. Bugünkü isteğimiz ise vatanın her geçen gün kuvvetlendiğini, refah düzeyine erdiğini bilhassa Türk köylüsünün her gün biraz daha güçlendiğini ve köylü, bilgi ve toprağı özdeşleştiren bir amaca ulaştığımızı görmektir. Bizler de bu hedeflerin birer yolcusuyuz ve sonunda mutlaka başarılı olacağız. Son yıllardaki azmimizle diğer üniversiteler düzeyine yükselen yüksek okullarımız, üniversitelerimiz ve bu okullarda eğitim gören gençlerimiz her geçen gün yükselen sayıları ve bilgi birikimleriyle bu hedeflere doğru hamleler yapacaklardır. Bu yüzden bizler gençlerimizin bu heyecanına ortak olarak onlarla daha çok çalışmalıyız. Köy enstitüleri de çok yeni olmakla birlikte daha şimdiden köyleri ve köylülerimizi geliştirmeye başlamıştır. Köylümüz topraksız, toprağıımız da ürünsüz bırakılmayacaktır. Toprağı, sanatı, tekniğı yalnızca bilginin emrine sunacağız (MEB, 1946). Saraçoğlu, İkinci Maarif Şûrasını açarken 15 Şubat 1943'te yaptığı konuşmasında da nesillerin yetiştirilmesinde eğitimci ve öğretmenlerin dikkat etmesi gerektiğini şu sözlerle belirtmiştir:

a. Atatürk ve İnönü'nün öncüsü olduğu inkılap ve gayretleri her daim göz önünde bulundurmak,

- b. Alınacak kararların Türk çocukları ve cemiyeti için olduğunu sürekli hatırlamak,
- c. Ahlak kurallarında çok darlığın kısırlığa, çok genişliğin de çözülmeye götüreceğini her daim hatırd tutmak,
- d. Bilginin bilhassa yapıcı ve yaratıcı olmasına dikkat etmek,
- e. Bireylerin huzur ve keyfinin, toplumun huzurunda ve neşesinde olduğunu bilmektir.

Tüm bunlardan da anlaşılabilceği gibi genç kuşaklar yetiştirilirken toplumun gereksinimleri göz ardı edilmemelidir. Çocuklar yaşadıkları toplumla bütünleşmelidir. Yine çocuklara objektif bilgiler verilirken öğretmenler çok katı bir tutum sergilememelidir.

Ayrıca Saraçoğlu, mesleki ve teknik okullarında görev yapan öğretmenlerin akademik açıdan daha iyi olmaları için Avrupa ülkelerine gönderilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle Almanya'ya öğrenci gönderilmesini ve buradaki fabrika ve okulların çalışma sistemlerinin öğrenilmesi gerektiğini belirtmiştir (Başar, 2004). Bakanlık yaptığı süre içerisinde halkın eğitim düzeyini arttırmak, en iyi eğitim ortamını sağlamak ve yeni okullar açarak eğitilmiş gençler yetiştirmek gibi hedeflere yönelik çalışmalar yapmıştır (Balkaya, 2005).

Mustafa Necati Uğural (1892-1929)

Cumhuriyet tarihinin önemli isimlerinden olan Mustafa Necati Bey, 20 Aralık 1925- 1 Ocak 1929 tarihleri arasında Maarif Vekilliği yapmıştır. Türkiye Cumhuriyetin beşinci hükümetinde görev yapmış ve bakanlığı sırasında eğitimle alakalı önemli çalışmalara imza atmıştır. Eğitime yenilikler getirerek eğitim düşüncesinin ufkunu açmış ve gençliğin yetiştirilmesine çok önem vermiştir (İnan, 1987).

Bakanlık yaptığı dönemde öğretmen yetiştirilmesi hususu hız kazanmış, öğretmenler yurtdışına gönderilmiş ve yaz aylarında yurt içinde de öğretmenlere kurslar verilmiştir. Okulun amacı Mustafa Necati'ye göre "çevresiyle uyumlu etkin bireyler yetiştirmektir." Bu eğitimle hedeflenen çevresindekileri rahatsız etmeden çevresindekilerle duygu, düşünce ve davranış bakımından uyumlu olma durumudur. Bu eğitim anlayışı ile okulun sadece öğrencileri değil, öğrencilerin vesilesiyle çevredeki insanları da yetiştirmesi mümkün oluyordu. Bu anlayış tüm eğitim ve öğretim kurumlarının politikası olmalıdır. Bu eğitim anlayışı ve tanımında önemli olan bir diğer husus da "iyi yurttaş" yetiştirmektir. Cumhuriyet döneminden önceki dönemlerde "yöneticilerin isteklerine boyun eğen bir tebaa"

anlayışı hâkim iken Cumhuriyet’le beraber "yurttaş" bilinci gelişmiştir (Binbaşoğlu, 1995).

Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim ve öğretime önem veren çalışmaları, her vatandaşın ilköğretim görmesini zorunlu hale getirmesi ve bunu anayasanın bir gereği olarak ele alması büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden Bakan Mustafa Necati Bey köyleri de kapsayan bir eğitim politikası izlemiş, her köyde okul yapılmasını ve okul çağındaki bütün çocukların bu okullarda mecburi öğrenim gördüğü takdirde Cumhuriyetin amaçlarına ulaşabileceğini vurgulamıştır (Cicioğlu, 1985).

Bu politika sonucunda Mustafa Necati Bey’in bakanlığı döneminde okul ve öğretmen sayılarında artma görülmektedir. Döneminde sadece çocukların değil yetişkinlerin de okur-yazar olarak temel bilgileri kazanmış bir yurttaş yapılmak istenmiştir. Diğer yandan kimsesi olmayan ve yoksul çocuklar yatılı okullarda yetiştirilmiş, akademik yönden başarılı olan gençler de kız erkek ayrımı olmadan burslardan yararlandırılmıştır (Altunya, 2009).

Mustafa Necati, öğretimde çocuğun ilgisinin, düşünce ve etkinliğini ortaya çıkaran eserlerin olması gerektiğini belirtmiştir. Ortaya çıkarılan bu eserin ekonomik anlamda bir değer taşıması ve üretici olması gerekmektedir. Eğitimde çocuklar aktif olmalıdır. Derslerin onların ihtiyacına yönelik ve çevresinden bağımsız olmaması gerekir. Koşullar değiştikçe eğitim programları da o koşullar doğrultusunda yeniden düzenlenmelidir. M. Necati’nin eğitim anlayışında dikkat çeken bir diğer husus da çocukların sosyalleşmesine önem vermesi ve bu anlamda önemli bir işlevi olan izcilik faaliyetlerini desteklemesidir. 12 Mayıs 1927’de mecliste yaptığı bir konuşmasında özetle şu konulara değinmiştir ve yetiştirilmesi hedeflenen gençliğin niteliklerini özetlemiştir: İzcilik, tüm dünya tarafından önemsenmektedir. Bizler de izciliğe daha fazla eğilerek gençliğimizi daha aktif, daha becerikli ve uyanık yetiştirmek istiyoruz. Okul çatısı altında bulunan gençlerimiz kadar okul dışındaki gençlerimize de ehemmiyet vermeliyiz. Yurdun yararı bakımından tüm gençlerin kabiliyetli, sağlıklı ve gürbüz olmaları şarttır. (MEB, 1946) diyerek, yetiştirilmek istenen gençliğin niteliğini de ortaya koymuştur.

Esat Bey (1874-1932)

27 Eylül 1930- 18 Eylül 1932 tarihleri arasında Maarif Vekili olarak ve Türkiye Cumhuriyeti’nin altıncı ve yedinci hükümetlerinde görev yapmış Esat Bey eğitim programlarında eğitimle alakalı görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “*Maarif siyasetimizde meslekî tahsil ve ihtisas, az masrafla çok netice arayan*

amelî bir mahiyet, mekteplerimizi her türlü menfî tesirattan münezzeh, ahlâk ve intizam cephelerini bilhassa ehemmiyetli tutan bir zihniyet ve yeni bir kuvvetle devam edeceğiz. İctimaî hastalıklarla mücadele etmek, başlıca fabrikası olan sıhhat ve içtimai muavenet faaliyetimiz idame ve tevsî olunacaktır“(Kantarcıoğlu, 1990) demiş ve o dönemde ülkenin içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak cüzi bir masrafla daha fazla öğrenci yetiştirilmesini amaç edindiğini sözlerine eklemiştir. Ona göre Türk gençleri kendileri için bir rehber olan Atatürk'ün çizdiği yoldan ilerlemeli ve onun ilke ve inkılapları doğrultusunda yetişmelidir. Zira Atatürk, Cumhuriyetin fikir, ilim, fen ve beden anlamında kuvvetli ve yüksek yaradılıştaki koruyuculara ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Bu, yeni devletin yetiştirmek istediği nesillerin niteliğini de ortaya koymuştur. Bu niteliklerdeki nesillerden kasıt, modern Türkiye'nin aydınlık gençliğidir. Okullar da bu doğrultuda gayret göstermelidir.

Saffet Arıkan (1888-1947)

Harbiye ve Harp Akademisi mezunu olan, Kurtuluş Savaşı'na da katılan Arıkan, 10 Haziran 1935- 28 Aralık 1938 tarihleri arasında Maarif Vekilliği yapmıştır. Eğitim meselelerine pratik bir yaklaşımla bakmış bilhassa ilköğretim basamağında program ve öğretmen ihtiyacı üzerine eğilmiştir. Köy öğretmen okulları ve eğitim kursları da Arıkan zamanında açılmıştır. Bu kurumlarda yetişecek gençlerin de millî düşünceye sahip, üretken, Atatürkçü ve vatansever olmalarının çok önemli olduğunu belirtmiştir. Saffet Arıkan Atatürk'ün yakın arkadaşlarından olup bakanlık yaptığı süreçte Atatürk'ün direktifleri ve eğitim anlayışı doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Bu anlamda ona göre nesillerin yetiştirilmesinde önemli olan hususlar şu şekildedir:

1. Türk çocukları fitrat ve yaradılışlarına uygun, dikkatle ve özenle yetiştirilmelidir. Bu, gençliğin yetiştirilmesi görevini üstlenen bakanlığın görevidir.
2. Türk çocuklarını özenle korumak; beyin ve zekâ gelişimini sağlamak da Millî Eğitim Bakanlığının görevidir. Bu yalnızca müspet bilimler ve teknik kavramların teorik olarak verilmesiyle değil, uygulamaya dökülerek gerçekleştirilmelidir.
3. Bahsedilen bu çalışmalar esnasında Türk çocukları yeteneklerini, karakterlerindeki sağlam duruşu, duygularındaki genişlik ve yüksekliği, onurlarını doğal bir biçimde ve olduğu gibi ifade etmelidirler. Tüm bu çalışmalar doğrultusunda alınacak netice şöyle özetlenebilir: Türk çocukları kendilerini ifade ediş biçimleri ve beyanları ile kendisini dinleyen herkesi beraberinde getirecek ve nihayetinde Türk ülküsüne ulaştıracaktır. Buradan çıkarılan sonuca

göre Arıkan, Türk ülküsünü yayacak lider konumunda Türk çocuğunu görmektedir. Türk ülküsü, gençlerin medeniyetler seviyesine çıkmasını, onurlu ve kişilik sahibi bireyler olmasını, müspet bilimlere ve çağdaş tekniklerle donanmasını amaçlar. Bu görüş sonraki dönem eğitim hedeflerinin de temeli olmuş, yeni neslin bu görüş ve hedef doğrultusunda yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Sorguç, 1987).

Hasan Ali Yücel (1897-1961)

İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünden ve Yüksek Öğretmen Okulundan mezun olan Hasan Ali Yücel Felsefe ve Edebiyat öğretmenliği yaptı. 1927'de Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişliği, 1933'te Ortaöğretim Genel Müdürlüğü yaptı. 1935'te İzmir'den milletvekili seçildi. 28 Aralık 1938- 5 Ağustos 1946 yılları arasında da Maarif Vekilliği yaptı.

Hasan Ali Yücel, çocukluğu ve gençlik yılları, öğrenciliği, eğitim teşkilatında aldığı görevler ve nihayet Maarif Vekili olarak uzun yıllar verdiği başarılı hizmetler bakımından Cumhuriyet döneminin üzerinde özellikle durulması gereken sayılı devlet adamlarından biridir. 1938 yılında Celal Bayar'ın kurduğu hükümette Maarif Vekili yapılan Yücel, bu görevine daha sonraki hükümetlerde de devam ederek Cumhuriyet dönemindeki en uzun süre Millî Eğitim Bakanlığı yapan kişi olmuştur.

Hasan Ali Yücel zamanı, ülkemizin millî güvenliğimiz ve ekonomik durumumuzun kötü olduğu zor günler geçirdiğimiz bir döneme rastlamaktadır. İkinci Dünya Savaşının etkisinin hissedildiği o yıllarda Hasan Ali Yücel, sınırlı maddi imkânlarla sorunlu ve büyük bir vekilliği tek başına yönetmekle kalmayıp, eğitim ve kültür alanında da önemli atılımlar yapmıştır. O, bu atılımları yaptığı sırada çevresinde toplanan ülkücü, milliyetçi, vatansever, akılcı ve azimli bir kadronun devamlı olarak destek ve yardımını görmüştür (İnan, 1995). Hasan Ali Yücel'in vekilliği sırasında öğretim alanında ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, meslekî ve teknik öğretim ve öğretmen yetiştirme konularında çok önemli hizmetleri olmuştur. En büyük hizmetlerinden biri ilköğretimi yaygınlaştırmak olmuştur. Böylece halk arasında okur-yazar oranı büyük ölçüde artmış, uzun yıllar ihmal edilmiş ve yurtlarda unutulmuş binlerce çocuk tekrar okula, öğretmene ve her vatandaşın hakkı olan eğitim imkânına kavuşmuştur. Ortaöğretimde okul sayısını ve kalitesini artırmak ve öğretmen yetiştirmek amacıyla çeşitli çalışmalar yapmıştır. Onun vekilliği zamanında birçok yeni okul açılmış ve öğretmen sayısında da eski yıllara nazaran önemli oranda artış sağlanmıştır. Liselerde de daha modern ders programları uygulamaya konulmuştur. Tüm bu çalışmalar, ortaöğretimde program, yöntem ve ders kitapları yönünden olumlu gelişmelere temel teşkil etmiş, öğretimin kalitesini

artırmış, daha tutarlı bir öğretim uygulamasına imkân sağlamıştır (Oğuzkan, 1983). Hasan Ali Yücel 'in vekilliği döneminde ayrıca hem mesleki ve teknik eğitime hem de yükseköğretime önem verilmiştir. Eski üniversite binalarının yetersiz kalması nedeniyle yenileri eklenerek geliştirilmiştir. Aynı zamanda bu dönemde köylünün kalkındırılması amacıyla köy enstitüleri faaliyete geçirilmiştir (Akyüz, 1983). Hasan Ali Yücel'in amacı, öncelikle toplumda yaygın olan cehaletin ortadan kaldırılması idi. Bu sebeple var olan bütün eğitim kurumlarının nicelik ve nitelik yönünden büyük bir gelişme gösterdiğini görmekteyiz. Hasan Ali Yücel'in savunduğu hümanizm yabancı kökenli değil, Türk hümanizması olarak değerlendirmek gerekir. Yücel'e göre Türk hümanizması: *“Beşer eserine istisnasız kıymet veren, ona zamanda ve mekânda hudut tanımayan hür bir anlayış ve duyustur. Hangi milletten olursa olsun insanlığa yeni bir düşünüş, yeni bir duyuş getiren her esere bizim yüreklerimizin besleyeceği his, ancak saygı ve hayranlıktır”* (MEB, 1946).

Hasan Ali Yücel vekillik yaptığı dönemde birçok batı ve doğu klasiğini Türkçeye çevirterek, Türk çocuk ve gençlerinin ufkunun açılmasını ve dünyadan farklı kültürleri tanınmasını sağlamıştır. Ayrıca kendi yazdığı eserleriyle de Türk Eğitim Tarihine önemli katkıları olmuştur. Türk düşünce hayatı, batı düşüncesi ile ilk ciddi karşılaşmasını onun döneminde yaşadı. Ayrıca Hasan Ali Bey Doğu İslâm klâsiklerinin yayınına başlatarak kılavuz rolü üstlenmiştir. İslâm Ansiklopedisi, Mesnevî ve daha nice eser Hasan Ali Yücel döneminde yayınlanmıştır.

Reşat Şemsettin Sirer (1903-1953)

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitiren Reşat Şemsettin SİRER ülkenin çeşitli illerinde bir süre öğretmenlik yapmıştır. 1930 yılında Orta ve Batı Avrupa Maarifini incelemek amacıyla Almanya'ya gönderilmiştir. 1941'de Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, 5 Ağustos 1946- 9 Haziran 1948 tarihleri arasında da Maarif Vekilliği yapmıştır.

Reşat Şemsettin Sirer, Türk gençlerinin toplum içinde gelenek ve göreneklerini yaşatmalarını ve korumalarını, zengin ve sağlam bir kültürü benimsemelerini, dirlik ve düzeni temsil etmelerini, etrafına huzur ve güven veren kimseler olmalarını, güçlü millî duygulara sahip bir yaşama biçimini hayat felsefesi olarak benimsemelerini istemektedir. Kendisi daha önceki Maarif Vekillerinin eğitim politikalarını aynen devam ettirerek geliştirmiştir. Sirer; *“Öğretimin her kademe ve nev'indeki Türk gençliğinde millî duygunun kuvvetlenmesi ve gençlerimize Türk inkılâbının ana fikirlerinin benimsetilmesi, Türk tarihi mefahirinin öğretilmesi öğretim ve eğitim çalışmalarımızın esası olacaktır”* sözlerini söylerken, yeni yetiştirilecek olan gençliğin inkılâplara bağlı,

millî duyguları kuvvetli bir gençlik olmasına özen göstermiştir (Kantarcıoğlu, 1990). Ayrıca öğretimin tüm kademelerinde ihtiyacı karşılayacak ehliyet ve sayıda öğretmen yetiştirmenin altını çizen Sırer'in, başarılı öğrencilerin okutulması hususunda da gayret sarf ettiği görülmektedir.

Hasan Tahsin Banguoğlu (1904-1989)

İstanbul Üniversitesi edebiyat Fakültesinden mezun olan Banguoğlu 10 Haziran 1948- 22 Mayıs 1950 tarihleri arasında Millî Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır. Banguoğlu, Maarif Vekilliği'nden önce 2 Aralık 1947 tarihinde VII. CHP Kurultayı'nda din dersleri ve din politikasıyla ilgili yaptığı kısa bir konuşma ile eğitim konusunda ilk defa kendini göstermiştir. Daha sonra CHP tarafından Din derslerinin yeniden müfredata konulması için çalışma yapan komisyonda üyelik de yapmıştır (Dere, 2012).

Alanında iyi bir Türkolog olan Banguoğlu'nun eğitim hususundaki görüşleri kendi ağzından şu şekildedir:

“Yurdumuzun medeniyet ve refah yolunda ilerlemesini halk iradesine dayanan bir iradenin devamında görüyoruz. Bunun için kanunlarda, sosyal ve politik hayatta olduğu gibi her derece okullarımızda demokratik terbiyenin yerleşmesine ehemmiyet vereceğiz”

Vekillik yaptığı dönem çok partili hayata geçilen bir dönemdir. Bu sebeple demokrasi tartışmalarının yoğun olduğu bir zamana rastlamaktadır. Bundan dolayı Banguoğlu, önceki Millî eğitim politikalarını aynen devam ettirirken yeni yetişen nesillerin demokratik tutum ve davranışlara da sahip olmaları konusunda büyük çaba sarf etmiştir (Kantarcıoğlu, 1990).

SONUÇ

Bu araştırma sonucunda Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni kurulan bir devletin millî eğitim politikalarını inşa eden millî eğitim bakanlarının görüşleri şu şekilde sıralanabilir:

Dr. Rıza Nur: Eğitimde hem dinî hem millî olmak, başarılı, girişimci, kendine güvenen üretici nesiller yetiştirmek, programları bilimsel ve modern temeller üzerine inşa ederek milletin mizacına, coğrafya ve iklim koşullarına göre ders kitapları ve büyük bir sözlük oluşturmak, millî ruh bilincini geliştiren tarih kitapları yazdırarak eski yazılmış eserleri de kayıt altına alarak korumak, okulların iyi yönetilmesini sağlayarak doğu ve batıya ait bilim ve fen kitaplarını dilimize çevirtip eğitimimize kazandırmanın önemini vurgulamıştır. Ayrıca bir milletin varlığının korunmasında Millî Eğitimin en önemli faktör olduğunun

bilincine vararak eğitim işlerinde dikkatli ve özenli bir şekilde çalışmak gerektiğini belirten Rıza Nur ayrıca ülkenin emperyalist saldırılardan korunması ve bu amaçla öğretmenlerin her zaman dikkatli olması gerektiğini belirtmiş, bu konuda kendilerine de önemli görevler düştüğünü bir genelge yayımlatmıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver: Okullarda öğrenci devamını sağlamak amacıyla dinî ve millî eğitime ile meslekî eğitime ağırlık verilmesi gerektiğini böylece öğrencilerin hem öz kimliklerini koruyacağını hem de bir meslek edinmiş olacaklarını belirtmektedir. Ayrıca okullardaki eğitim programlarıyla toplumun ihtiyaçları arasında paralellik olmalıdır. Eğitim öğretimin sadece gelenek ve göreneklere temelden bağlılıkla halledilebilecek bir iş olmadığını batıya yönelmek gerektiğini batı medeniyetinin en ilkel toplumlara bile ışık tuttuğunu ve batının ilim ve fenninden medeniyetinden faydalanmak gerektiğinin altını çizmiş, teorik bilgilerle efendi gençler yerine vatani için çalışan üreten zirai bilgileri olan gençler yetiştirmek gerektiğini savunmuştur.

İsmail Safa Özler: Cumhuriyet döneminde eğitimin temelini atıldığını gösteren "maarif misak-ı" genelgesi yayımlatarak gençlerin fikir, ahlak ve ilim bakımından yetiştirilerek topluma kazandırılması gerektiğini savunmuştur.

Hüseyin Vasıf Çınar: Türk eğitim sisteminde ilkokuldan üniversiteye, disiplin hükümleri ve ders kitapları tamamıyla değiştirilerek Cumhuriyet prensiplerine göre yeniden düzenlenmeliydi. Türk tarihi gerçekçi olmayan, şahsî bilgilerden arındırılmalı Cumhuriyet ve yeni Türk devletinin ebedi olarak yaşatılması temel amaç olmalıydı. Gençler kuvvetli bir imanla yetiştirilmeli çocuklara Cumhuriyet iyi anlatılmalı, öğretim konuları Cumhuriyetin ruhuyla çözümlenerek bilinçli vatandaşlar yetiştirilmeliydi. İlköğretimi yük olarak gören idarecilerden alınarak yetkili idarecilere devredilmeliydi. Vasıflı insan yetiştirmek için okullar sayı olarak değil kalite olarak geliştirilmeliydi. Bu sebeple az sayıda olsa da kaliteli eğitim veren okullar açmak ve böyle okulların sayısını artırmak ve faydalı olacaktı. Yine Çınar'a göre ülkenin ihtiyacı olan aydın kesimi yetiştirmek için üniversitelerin kalitesinin artırılması ve Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi de çok mühimdir.

Şükrü Saraçoğlu: Nesilleri Türk kültürü ve Türkçülük fikriyle yetiştirmenin eğitimin en önemli fonksiyonu olduğunu belirten Saraçoğlu, milliyetçi nesillerin önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca eğitim programlarının çocukların modern düşüncelere ve ilme sahip hâle gelmeleri yönünde düzenlemesi gerektiğini böylece aldıkları eğitim ile ülkenin modernleşmesi için adım atmalı, ülke meselelerine duyarsız kalmayıp sorunlara çözüm getiren bireyler olacaklarını belirtmiştir. Saraçoğlu meslek liselerindeki öğretmenlerin akademik olarak gelişmeleri amacıyla Avrupa'ya gönderilmesini özellikle de

Almanya'ya gönderilmesini tavsiye etmiş ve bakanlığı döneminde en iyi eğitim ortamlarını oluşturmak amacıyla yeni okullar açmıştır.

Mustafa Necati Bey: Mustafa Necati Bey'e göre çevresiyle uyumlu bireyler yetiştirmek okulların temel amacıydı. Bakanlığı döneminde Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiş, boyun eğen tebaa yerine bilinçli yurttaş yetiştirilmesi hedeflenmiştir. İlköğretim zorunlu hale getirilmiş, köyleri de kapsayan bir eğitim politikası izlemiştir. Her köye okullar yapılarak halkın eğitilmesi gerektiğini Cumhuriyetin ancak bu şekilde hedefine ulaşacağını vurgulamıştır. Ayrıca sadece çocuklar değil yetişkinler de okur-yazar, olmalıydı. Bakanlığı döneminde kimsesi olmayan ve yoksul çocuklar da yatılı okullarda yetiştirilmiş, akademik yönden başarılı olan gençler de kız erkek ayrımı olmadan burslardan yararlandırılmıştır.

Esat Bey: Ona göre Türk gençleri, Atatürk'ün çizdiği yolda yürümeli ve onun direktifleri doğrultusunda yetişmelidir. Türk gençliği için rehber olan Atatürk; Cumhuriyetin “*fikren, ilmen, fennen, bedenlen kuvvetli ve yüksek seciyeli*” muhafızlara ihtiyacı olduğunu vurgulamakta ve bu yeni devletin yetiştirmek istediği gençliğin niteliklerini de ortaya koymaktadır. Nesiller bu beş esasta yetiştirilmelidir.

Saffet Arıkan: Saffet Arıkan da Esat Bey gibi Atatürk'ün direktifleri ve eğitim anlayışı doğrultusunda nesillerin yetiştirilmesinin önemine vurgu yapmıştır. O gençliğin ve Türk çocuklarının fitrat ve yaradılışlarına uygun, dikkatle ve özenle yetiştirilmesi görevinin, Türk çocuklarını özenle korumanın; onların beyin ve zekâ gelişimini sağlamanın da Maarif Vekilliğinin görevi olduğunu belirtmektedir. Bunun da yalnızca müspet bilimler ve teknik kavramların teorik değil, uygulama yoluyla gerçekleştirilmesiyle mümkün olduğunu vurgulamaktadır.

Hasan Ali Yücel: İlk hedefi ilköğretimi yaygınlaştırmak olan Hasan Ali Yücel ortaöğretimde de okul sayısını ve kalitesini artırmak ve öğretmen yetiştirmek amacıyla çeşitli çalışmalar yapmıştır. Onun bakanlığı zamanında birçok yeni okul açılmış ve öğretmen sayısında da eski yıllara nazaran önemli oranda artış sağlanmıştır. Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde meslekî ve teknik eğitimde ve yükseköğretimde dikkati çeken gelişmeler elde edilmiştir. Eski üniversite binalarına ek olarak yenileri yapılmıştır. Ayrıca Köy Enstitüleri'nin de mimarıdır.

Reşat Şemsettin Sirer: Reşat Şemsettin Sirer, gençliğin gelenek ve göreneklerine bağlı, zengin ve sağlam bir kültürü benimseyen, dirlik ve düzeni temsil eden, etrafına huzur ve güven veren kimseler olan, güçlü millî duygulara

sahip bir yaşama biçimini hayat felsefesi olarak benimseyen bir eğitim ile yetiştirilmeleri gerektiğini savunmaktadır.

Hasan Tahsin Banguoğlu: Yeni yetişen neslin demokratik tutum ve davranışlara haiz gençler olarak yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Genel olarak 1923-1950 yılları arasında görev yapan millî eğitim bakanlarının ortak gayesi millî ve manevi değerlerine sımsıkı bağlı, dışardan gelebilecek tehlikelere karşı daima uyanık, vatanını ve milletini çok seven yeni kurulan cumhuriyetin değerlerini benimseyen aynı zamanda modern bilgiyle donatılmış, çağın gerisinde kalmadan kendisini daima yenileyen, sağlıklı ve ahlâklı bireyler yetiştirmektir. Ayrıca girişimci, kendi işini kurabilen, etrafına huzur veren güvenilir bireyler yetiştirmek de hedefler arasındadır. Cumhuriyet kurulduktan sonra kurulan okullar ve izlenen politikalar dikkatle incelendiği zaman benimsenen ve uygulanmaya çalışılan eğitim anlayışının millî ve ulus devlet anlayışına uygun bir “Cumhuriyet Eğitimi” olduğunu görmekteyiz. Atatürk ve yol arkadaşlarının kurulan yeni cumhuriyeti sağlam bir zemin üzerine oturtmak ve ona sahip çıkan nesilleri yetiştirmek amacıyla bunu elzem gördükleri aşikardır. Uygulanan bu eğitim politikalarının en göze çarpan olayı 1940 yılında köy enstitülerinin kurulması ve köy enstitülerinde 1950’ye kadar uygulanan eğitim sayesinde yaklaşık 16.000 köye öğretmen gönderilebilmesidir. Bu sayede 1950’de okuma-yazma oranı %32,4 olmuştur. Buna rağmen ülke genelinde halâ erkeklerin %57,7’si, kadınların ise %80,6’sının okuma-yazma bilmemesi önemli bir sorundur.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akyüz, Y. (1983). Atatürk ve öğretmenler. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*. MEB Yayınevi.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi*. Pegem Yayıncılık.
- Altunya, N. (2009). *Millî Eğitimde Mustafa Necati Dönemi*. Başarı Yayıncılık
- Aslan, Y. (2001). *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Balkaya, İ.S. (2005). *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Başar, E. (2004). *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bulut, A. (11 Temmuz 2010). *İhanetin Kapısı ve Rumbeyoğlu Fahrettin*. Yeniçağ.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Dere, İ. (2012). *Hasan Tahsin Banguoğlu'nun Milli Eğitim Bakanlığı Dönemi*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Ekinci, Y. (1994). *Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Millî Eğitim (1920-1924)*. Tekışık Webofset.
- Ergün, M. (1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ocak Yayınları.
- Ergün, M. (1987). İsmail Safa Özler, Cumhuriyet Donemi Eğitimcileri. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, s.401-409.
- Ergün, M. (2010). *Türk Eğitimi Devrimi: Temel İlkeler ve Gelişim Süreci*. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 7-9 Aralık 2005. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gelişli, Y. (2005). *Türkiye'de İlköğretimin Gelişimi*. Sistem Ofset.
- Güçlüol, K. (1983). Millî Eğitimde Teşkilatlanma. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.143-157
- İnan, M. R. (1983). 1920'lerde Türk Millî Eğitimi. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*. Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, M.R. (1995). *Atatürkçü Destansal Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel*. Eğitim-Der Yayınları.
- Kantarcıoğlu, S. (1990). *T.C. Hükümet Programlarında Kültür*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları (1912-1931)*. Türk Yurdu Neşriyatı. Sistem Ofset.
- Korkmaz, İ. (2017). *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Program Geliştirme ve Değerlendirme Çalışmaları*. Pegem Akademi, s. 585.
- MEB, Millî Eğitim Basımevi, (1946-1947). *Cumhurbaşkanı, Başbakan ve MEB Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, s. 379.

- Nur R., Ellison, G. (2007). *İlk Meclisin Perde Arkası*. Örgün Yayınevi.
- Oğuzkan, F. (1983). Orta dereceli okulun yetiştirilmesi. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*. Bilim ve Kültür eserleri dizisi. Milli Eğitim Basımevi, s. 595-623.
- Okçabol, R. (2005). *Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz*. Ütopya Yayınevi.
- Sakaoğlu, N. (2010). *Atatürk Döneminde Öğretmen Yetiştirme Politikaları*. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 7-9 Aralık. Yayıma hazırlayan Murat Alper Parlak. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sançar, N. (1954). *Dr. Rıza Nur ve Sinop Kütüphanesi*. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 3(2), 200-204.
- Seraslan, H. (1995). *Hamdullah Suphi Tanrıöver*. Türk Kültürü Arş. Enst. Yay.
- Sorguç, B. (1987). *Ali Haydar Taner*. *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, s. 451-463.
- Tanyu, H. (1962). *Zamanın Tüketemediği Rıza Nur*. *Orkun Dergisi*, *Rıza Nur Özel Sayısı*, 1(8), 7-8.
- Tekin, G. (2011). *Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâlet'inden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1959). *Zabıt Ceridesi*, 1(13), 242.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*. 4. Baskı TTK.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, H.A. (1993). *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: In the Ottoman period, education was given with the madrasah-school method. Now there was a newly established state that had just come out of the war. A new war awaited this newly established state. Fight ignorance. A newly established state also needed a new and modern education system. Therefore, the education system had to be rebuilt. By making use of the views of foreign educators invited from various countries of the world, a new education system was started to be established in accordance with the structure of the newly established Republic and the leaven of the Turkish nation. The main purpose of

education in the new Turkish State was to organize education programs according to the needs of the newly established republic, to fight illiteracy by increasing the number of literacy, to ensure common culture, national unity and solidarity, to make Turkish the common language of all citizens and to create a common language. While this education system was being built, the views and suggestions of the ministers of national education were also used. The training programs implemented until 1950 had positive results. In 1950, the literacy rate in Turkey rose to 32.4%. Despite this, the rate of illiteracy was 57.7% for males and 80.6% for females. This was an indication that the education problem was not over and still continues. The aim of this study is to reveal the views and suggestions of the ministers of national education in the construction process of Turkish national education policies.

Method: In accordance with the purpose above, the document analysis method, one of the qualitative research designs was used. Document analysis is the analysis of written sources and materials containing information about the phenomenon or facts that are intended to be examined (Yıldırım and Şimşek, 2005).

Results: In the research, the common goal of all ministers is to raise healthy and moral individuals who are sincerely loyal to their national and spiritual values, who love their homeland and nation, are always alert to the dangers that may come from outside. At the same time, it has been the common goal of all ministers to raise individuals who have adopted the values of the republic and adopted their life as a principle. In line with these purposes, new education policies were built and the foundations of the education system of the new Turkish state were formed for these purposes.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.61935>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	11.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	29.04.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Baydar, F. (2022). The Restructuring of School Management in the Effect of Change and Globalization. *Journal of History School*, 58, 1773-1798.

THE RESTRUCTURING OF SCHOOL MANAGEMENT IN THE EFFECT OF CHANGE AND GLOBALIZATION¹

Fatih BAYDAR²

Abstract

Decision-makers and policymakers' perspectives of school administrators have significant changes as the responsibility and increasing influence of the school administrator in fulfilling their functions following the school's objectives became more evident. Therefore, it is essential to review the school administrators' training, selection, and appointment policies in globalization and change. This study aims to review the policies of choosing, training, and assigning school administrators under the influence of globalization and change. For this purpose, interviews were conducted with 15 school administrators. The obtained data were analyzed using a qualitative analysis program. The criterion sampling method, which is one of the purposive sampling methods, was preferred in the determination of the study group. The research study group consists of 15 education administrators working in Istanbul's Kartal, Maltepe, and Sultanbeyli districts in the 2021-2022 academic year. During the data collection process, face-to-face interviews were conducted with the participants. According to the research data, the themes and sub-themes created by the opinions of the education administrators about the processes of selection, training, and appointment of education administrators in Turkey are included. The most emphasized issue by the participants in this regard was the complexity and inadequacy experienced in educational administration policies. According to the findings, it has been stated that the Ministry of National Education (MoNE) has made frequent changes in recent years, and this situation has created confusion in education. In the theme of "new management approach," the participants

¹Bu makalenin etik kurul onayı İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde, 25.03.2022 tarih, 2022/03 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, fthbaydar@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5090-4874

stated that school principals should follow the innovations in education. It was emphasized that they should apply these innovations in the management processes.

Keywords: Globalization, Change, School Administration, Administrator Appointment.

INTRODUCTION

In the education system, the possibilities of implementing, monitoring, and testing the educational activities planned by the administrators are only noticed in the school environment. In addition to the influence of teachers in the transformation of school-level education programs into teaching activities and the effectiveness of students' learning, the role of educational leaders is strongly emphasized (Anderson, 1991; Darling-Hammond, LaPointe, Meyerson, Orr & Cohen, 2007). The key to good schools is school principals (IEL, 2000). Decision-makers and policymakers' perspectives of school administrators have significant changes as the responsibility, and increasing influence of the school administrator in fulfilling their functions following the school's objectives became more evident. In general, essential roles are expected from the school administrator, such as setting goals, raising families' awareness, working in harmony with other regional schools, allocating school funds according to goals and needs, determining the number and position of staff needed, and recruiting staff according to the needs of the school in general (Güçlü, 2000). Many scientists and practitioners outside of these roles argue that the job needs of school administrators should be far beyond their current situation (Peterson, 2002, Levine, 2005). Since their professional duties and competencies do not meet the expectations, states have started to reconsider traditional manager training policies.

The changing conditions with the effect of globalization have caused the roles and behaviors of school administrators to change because schools are dynamic systems. In dynamic systems, as change is constant, the roles of the school principal will also change (Wesson & Weaver, 2001). Historically, the most basic task of the school administrator has been managing the school and defining its vision and mission (Morrison, 2007; Usdan, 2000). Today, the contemporary school administrator is a teaching leader, community leader, visionary, architect of the organization, supporter, a leader with their cultural background, and people who can manage and control the change and command the legal resources related to education. School administrators should be able to influence and direct the thoughts, feelings, value judgments, beliefs, and behaviors of their colleagues (Şen, Ateşoğlu & Akdoğan, 2017). Educational leaders are asked to communicate well with other people. They should involve

other employees in the decision-making and participation processes through effective communication. However critical decision-making is for management, it is as crucial for communication in the organization (Bursalioğlu, 2000). Considering that decision-making is an important concept for the organization in terms of management and communication, school principals must create effective communication networks with decision-makers and the external environment (Baydar, 2022). Managers who communicate well with the external environment, students, teachers, parents, public and non-governmental organizations, and other environmental factors will ensure that environmental opportunities are directed to the school and will play an active role in resolving incompatibilities and conflicts that will occur inside and outside the institution (Darling-Hammond et al., 2007). In this way, administrators will be able to ensure that educational organizations become more successful and effective (Huber, 2002; Bottoms et al., 2003; Moos, Johansson, & Day, 2011; Şişman, 2012). It is a fact that the competencies of school administrators have a critical role in creating the school vision regarding school effectiveness and efficiency, planning the future, and adapting educational organizations to change in the globalizing world (Karabatak, 2015; Tschannen-Moran & Garies, 2005). The school administrator is the person who is primarily responsible for the success of the organization by organizing, influencing, directing, coordinating, and supervising other colleagues to achieve the educational goals of the school. At the same time, school administrators are expected to use a strategy to deal with crises, manage internal conflicts, create an organizational vision, motivate employees, make valid and reliable decisions, and have problem-solving skills (Çelikten, 2001). The effectiveness and efficiency of education services and the sustainability of these qualities depend on education administrators, especially school administrators, being aware of lifelong learning, being aware of scientific developments, and ultimately reflecting the models developed by scientists into practice (Hoy & Miskel, 2010). For this, selecting, training, and appointing managers should be supported by correct and appropriate policies, and highly qualified employees should be designated as organizational leaders.

The training of school administrators is a problem that remains in every country. Similarly, in Turkey, there are many opinions on this area, and studies have made many suggestions on the Turkish scale regarding the selection, training, and appointment of school administrators (Acar, 2002; Ağaoğlu, Gültekin, & Çubukçu, 2002; Akkuş, 2011; Aksoy, 2002; Bakioğlu, zcan & Hacıhafizoğlu, 2002; Balcı & Çınkır, 2002; Balcı, 1998; Balyer & Gündüz, 2011; Cemaloğlu, 2005; Çelenk, 2002; Erdoğan, 2000; Gmseli, 2001; Őisman & Turan, 2002; Yirci, 2009) . When these studies are examined, it is seen that the

disruptions experienced in the process of training and appointing administrators in Turkey constitute a vital problem for the national education system. Some developed countries, especially the United States, train school administrators in theory-based schools. There is a widespread belief in Turkey that there should be schools that train school administrators (Balcı & Çınkır, 2002). For this reason, it is understood that comprehensive policies should be developed, and initiatives should be taken in terms of training and appointing school administrators (Balyer & Gündüz, 2011). On the other hand, there was no need for a professional training process since school management is not seen as a profession in Turkey and is carried out as teachers' second duty. According to Gisberg, pre-vocational training programs for school administrators have a history of nearly a century in developed countries that accept management as a professional profession, especially in the USA and Canada (Karip & Köksal, 1999). Despite this, the problem of training and appointing education administrators is still seen as a problem in Turkey. Although there are some developments regarding the training of administrators, it is seen that these programs are not functional in raising school leaders, are not qualified to solve the problem, and are far from meeting the needs (Balcı, 2011). In Turkey, there is an understanding that individual efforts such as trial and error and the apprenticeship model are involved after school principals take office (Ağaoğlu, Altınkurt, Yılmaz & Karaköse, 2012). It can be said that this situation may lead to undesirable results in terms of decision and policy-making processes as well as educational organizations and society.

When global competition and change are fast, the role of school administrators should be questioned. For example, what kind of competencies they should have, what kind of training process they should go through, and what kind of appointment policy should be adopted should be determined for schools to be effective generally and in the international arena. Due to the changes and developments in education in the globalizing world, it is imperative to train educational leaders according to age requirements (Aslan, 2012). Educational leaders are the leaders of the execution of teaching activities and the teachers who are one of the most important parts of teaching. Therefore, it is understood that management is a professional task that requires different skills from teaching and that the role confusion caused by the transition between teaching and management should be avoided (Loder & Spillane, 2005). Unlike teaching, since school principalship is not considered a professional profession in Turkey, it does not have its own standards (Ağaoğlu, Gültekin & Çubukçu, 2012). For this reason, school management should establish its own standards and be accepted as a profession. This study evaluates the Ministry of National Education (MoNE) policies regarding the restructuring of school administration under the influence

of change and globalization based on education administrators' views. It also presents opinions and suggestions regarding these policies. For these purposes, answers to the following questions were sought:

- 1) Is a new approach to school management selection, training, and appointment processes necessary?
- 2) What approaches should the Ministry of National Education use regarding the professional development of school administrators before and after their service?
- 3) What are the competencies that school administrators should have? At what level do school administrators in Turkey have these competencies?
- 4) What methods should be adopted regarding school administrators' selection, training, and appointment?

METHOD

Research Model

This research used a case study design, one of the qualitative research methods, to reveal the thoughts of school principals about school management under the influence of change and globalization in the Maltepe, Kartal, Pendik, Tuzla, and Sultanbeyli districts of Istanbul. A case study is an in-depth description of a limited system based on large and comprehensive datasets (Creswell, 2007). Qualitative researchers, while researching a particular subject, want to obtain a much broader perspective than to learn "how" or "how good" that subject is (Büyüköztürk et al., 2012).

Study Group

In qualitative research, the concepts of universe and sample are replaced by "participants" or "study groups" (Yıldırım & Şimşek, 2011). For this reason, in the research, it will be preferred to use "study group" instead of "universe" and "sample." The purposive sampling method will be preferred in selecting the study group. Purposeful sampling is the selection of information-rich situations in the context of the purpose of the study to conduct in-depth research. The main tool here is to reveal the common or divergent aspects between different situations determined consistent with the purpose of the research and allow the problem to be examined in a wider framework (Büyüköztürk et al., 2012). In this context, the working group consists of school principals working in Istanbul's Kartal,

Maltepe, and Sultanbeyli districts in the 2021-2022 academic year. Statistics of the study group are shown in Table 1 below.

Table 1.

Descriptive Statistics of Principals in the Study Group

Variables	Groups	f	%
Gender	Male	16	80
	Female	4	20
Age	20-25	2	10
	26-30	8	40
	31-35	5	25
	36-40	3	15
	41-45	2	10
	Undergraduate	10	50
Education Status	Masters	9	45
	Doctoral	1	5
	1-5	5	25
Seniority	6-10	10	50
	11-15	3	15
	16-20	2	10

Data Collection Tools and Procedures

Face-to-face interviews were conducted with the school principals participating in this research and a semi-structured interview form was used to obtain their opinions. This form is more flexible than a structured interview form. The researcher can support the interview with further questions to ensure that the main questions are elaborated. It is seen that this technique is frequently used in social sciences and educational research because it offers a standard and flexibility (Ekiz, 2003).

Data Analysis

This study determined a working group among the school principals working in Kartal, Maltepe, and Sultanbeyli who agreed to be interviewed. An interview plan was created by making an appointment, and the participants were informed that the interview would take between 40 to 60 minutes. The reflective listening technique was used during the interviews. In this technique, the researcher puts themselves in the interviewee's place and tries to maintain their

neutrality and encourage conversation by focusing on the interviewee's speech, gestures, facial expressions, and tone of voice (Jentz & Murphy, 2005). The confidentiality of the interview records was emphasized so that the participants could freely express their thoughts during the interview.

In this study which used a qualitative research design, content analysis was performed on the data obtained from the semi-structured interview form. The basic process in content analysis is gathering similar data within the framework of certain concepts and themes and interpreting them by arranging them in a way that the reader can understand. Accordingly, content analysis in qualitative research is analyzed in four stages. These include coding the data, finding the themes, organizing the codes and themes, and defining and interpreting the findings (Yıldırım & Şimşek, 2011). The main headings were revealed from the obtained data. The data were classified to be compatible with each other, and sub-themes were created. Miles and Huberman's (2016) calculation formula was used and a conclusion was reached in which consensus and disagreement were taken into account. According to this result, it is known that the agreement between the expert opinion and the researcher should be over 90% (Miles & Huberman, 2016). In this study, the compliance rate was calculated as 92%. This result is important in terms of showing reliability. The MAXQDA 12 qualitative data analysis program was used to analyze the data.

FINDINGS AND INTERPRETATION

Manager Training, Selection, and Appointment

The most emphasized point by the participants regarding the selection, training, and appointment of education administrators in Turkey implemented by the Ministry of National Education until today was the complexity and inadequacy of the policies experienced in the process. They think that the evaluations made in the manager selection and appointment process implemented in Turkey are not made objectively. Furthermore, they stated that paying attention to academic competence and merit in the manager evaluation process carried out by the officials assigned by the Ministry of National Education and the interview alone in the selection process is insufficient. They suggest that the interview process, which is not conducted well, harms the sense of justice. Here are some excerpts from the education administrators' views:

“What needs to be done is to find a way to place the concept of justice in consciences through merit, experience, and examination. In addition to benefiting

from managers who are experienced in training, management should be taught through seminars and meetings given by real experts in the field.” (P10)

“School administrators should give importance to merit while being selected. Not everyone who passes the exam should be an administrator.” (P4)

“In addition, people who have a master’s degree in Educational Management, 5 years of teaching experience, and those prone to technology should be preferred.” (P5)

“In terms of selecting a manager, I think that the current interview system alone is not sufficient and that this situation, which shakes the sense of justice, should be arranged as an exam plus interview, and the expertise, education level, and performance levels of the people to be selected should come to the fore.” (P2)

“It is not possible for a few people to evaluate whether a person has the qualifications of a manager in half an hour. Interviews in this sense are a situation that is considered suspicious by everyone.” (P9)

“When choosing a manager, I think the method they choose is completely subjective. A manager cannot be chosen with two or three questions. I believe it takes a long time.” (P4)

The fact that the Ministry of National Education has changed its manager appointment processes quite frequently in recent years has been criticized by a significant part of the participants. It was emphasized that stability is necessary for the manager appointment processes, permanence should be ensured, and clarity should be revealed about what kind of education manager is wanted. Education administrators express their thoughts on this situation as follows:

“The Ministry’s inability to achieve stability in administrators’ appointment and selection policies constitutes the biggest problem. In this regard, the fact that a state with a three-thousand-year-old tradition still experiences confusion in appointing administrators and that the regulation on administrator appointment is changed almost every year reveals the instability.” (P10)

“I think that our ministry does not have an administrator training policy. It is possible to the extent that teachers can train and develop themselves as administrators.” (P6)

“The manager appointment system of the Ministry of National Education is not well-established. It is a system that changes in short periods. The Ministry of National Education should establish a permanent system as soon as possible.

For this, a comprehensive study that conducts workshops and academic support and considers education stakeholders' opinions and suggestions should be implemented and made permanent." (P5)

Authority-Responsibility-Wage Balance

The current authorities, responsibilities, and wages of school administrators working in educational institutions affiliated with the Ministry of National Education are seen as a highly debated issue. It is thought that the authority of school administrators in Turkey is low, but the responsibilities are quite high. Besides, their authority is quite limited, and education administrators are seen as the cause of all educational problems. It is thought that improvements in salaries and payments are necessary to make management attractive for managers due to their high working hours and responsibilities. It is stated that this situation will also affect managers' dignity. In addition, it is emphasized that administrators have limited authority to impose sanctions in the face of problems with teachers and students. Excerpts from the opinions of the managers on this issue are as follows:

"The responsibilities of school administrators are quite high. Other than the responsibility of the school's academic success, completing the physical deficiencies, preparing the school for education, and providing financial opportunities, they almost have no authority." (P18)

"School administrators have very few authorities and more responsibilities. The administrator is responsible for whatever happens at the school. Of course, they should be responsible, but there should be a measure of this. For example, say a child is injured while running. The administrator is responsible for this. Many parents immediately use this as an excuse to report a crime." (P4).

"In addition, school principals have more working hours than teachers. The school administrator's salary and additional lesson salary should be increased, and the authority and responsibility in their working conditions should be reflected in the wage." (P7)

"As for wages, teachers' salaries should be increased, and then a separate salary system should be introduced to make management attractive. As a result, it is desired to establish a balance between respect and reputation when it comes to how much is being paid." (P6)

"School administrators are given great responsibilities, but little authority, and wages are not paid in return. Teachers who work on courses,

support training, etc., earn much more income than the institution administrators. Education administrators have serious problems meeting school needs and solve these problems with almost no support from the state.” (P5)

It is known that school administrators in public schools in our country work to provide resources to institutions. There is a common opinion that the necessary resources are insufficient to cover all the expenses of public schools. The opinions of the education administrators regarding the situation in question in the study are as follows:

“In educational institutions where academic and social success is important, the fact that administrators deal with parents, students, and teachers in creating resources damages their reputation. In society, the perception that the state meets all the needs of institutions puts administrators under suspicion. In cases where administrators consult parents with decisions they care about, the dignity of the administrator comes to the fore.” (P8)

Professional Reputation

Social awareness is very important in increasing the professional prestige of school administrators. Education, educators, educational environments, and leaders of educational environments should be respected in all segments of society. It is thought that the news in the press affects the formation of positive or negative thoughts about the professional dignity of education administrators in society. The impact of violent attitudes toward educators damaging the reputation of educational institutions is quite high. It is seen that the verbal or actual violent behaviors that education employees are exposed to are increasing day by day. It is seen that the echoes of the news about educational institutions in recent years have continued for a long time. The institution that can take the biggest steps in increasing the professional prestige of education administrators is the Ministry of National Education. The statements of education administrators regarding the effects of authorized persons' statements on education are given below.

“I believe that my managers should be conscious of society and give more importance to education to increase their professional dignity. There is no respect and love left in society. Hazrat Ali did not say, ‘I will be a slave for forty years to anyone who teaches me a letter’ for nothing. Society should come to this consciousness. If they do, prestige will come by itself.” (P4)

“I think that the violence in recent years, negative news in the media, and TV series have negatively affected this reputation.” (P10)

The Restructuring of School Management in the Effect of Change and Globalization

“The prestige of school administrators and educators in society is decreasing day by day. There are many reasons behind this. Such as the media coverage of negative situations in schools...” (P7)

“If there is a social holiday, the teacher takes a vacation, or if civil servants get a raise, teachers earn more, etc. are examples of news in the written and visual media. Even though we do not want it to happen, some events in our schools are making headlines, whereas when our teachers and administrators are seriously battered and injured or even killed, it does not get much attention.” (P6)

“Unfortunately, statements made by politicians who do not defend teachers or not stand by them have unfortunately led to a decrease in our prestige in society because they take the student to the center and say that if even a single hair of a student is damaged, they will know it from the teacher.” (P3)

“At the same time, the existing government should abandon the statements made in the past, abandon the behaviors that would harm the honor of the teaching profession, and engage in discourses and actions that the teacher stands behind.” (P8)

“The recent attacks on school administrators, in particular, show that our professional dignity is not in a heartwarming state which we have experienced in parent-teacher dialogues.” (P9)

For people to gain a respectable place in society, they need to meet many criteria. It is stated that these characteristics, which should be found in managers, are an important factor in gaining prestige. Opinions on the effect of school principals' personality traits on professional dignity are as follows:

“Administrators can gain respect by explaining themselves to teachers, students, and parents properly and by caring about them.” (P8)

“Even though we do not want it to happen, some events in our schools are making headlines, whereas when our teachers and administrators are seriously battered and injured or even killed, it does not get much attention. Of course, we teachers and administrators have a share in the current state of this situation. At least some of us face these situations because we forget about ourselves, that we are doing a very important job, or because we are lazy.” (P6)

“To protect and increase managers' professional dignity and social reputation, good communication, being objective, analyzing society well, and approaching the parents, students, and staff accordingly will bring dignity and success.” (P1)

Performance Evaluation Criteria

The participants emphasized that in the performance evaluation of the school administrators, it is necessary to determine many objective criteria; the people who evaluate the performance are very important; the performance evaluation should not seek faults and be punishing, but should be advisory and guiding; whether the education administrator provides the conditions that will allow the students to develop in the academic and social areas in the performance evaluation should be assessed; that the school climate can be an important performance criterion for education administrators; and that the school administrator should be on top of their work and arrive on time. The statements of the participants regarding these views are given below:

“A valid and reliable performance evaluation should be made primarily in the form of grades or as a recommendation only to school administrators, who do not classify people and are not fault seekers.” (P2)

“Many criteria should be included in this evaluation. During these studies, criteria consisting of objective titles which can be expressed with quantitative values should be used.” (P7)

“This evaluation should be between teachers, vice principals, and principals. The performance evaluation draft prepared by MoNE is dysfunctional and humiliating. The videos recorded by students on social media lately are an indication that we are deviating from the purpose of this subject.” (P11)

“Social opportunities offered to students and environments where students can develop themselves academically and socially should be created.” (P13)

“The school performance should be evaluated by looking at the school climate and its material-moral means.” (P10)

“Performance evaluation criteria should be the work done at school during the year. It should not be asked to anyone else. When asked, everyone will evaluate it according to their personal opinion, closeness, and distance. This will not be objective. As I said above, a valid and safe performance evaluation should be the work done and will do.” (P15)

“As a performance evaluation of school administrators, the school climate created by school administrators and the students should be looked at.” (P18)

Professional Development

The contribution of the Ministry of National Education to the professional development of school administrators is not enough. For professional-academic development, the Ministry of National Education has to offer opportunities for the development of school administrators. It is said that creating these opportunities and the support of managers should become a policy. It is said that the school administrators' lack of self-development opportunities and the fact that the administrators are closed to development and are aimless are also influential factors. It is emphasized in these themes that managers should constantly renew and develop themselves and keep up with change and developing technology. The statements of the participants regarding these issues are given below:

“Unfortunately, it is not very sufficient. The ministry should offer its staff opportunities that will contribute to their academic development to raise this level. Such responsibilities should be made into government policies.” (P5)

“School administrators complete their development with their own efforts, but this is far from professionalism. This is possible with in-service training studies and workshops with a quality goal offered by the ministry. However, most of our administrators are closed to these developments and consider themselves sufficient.” (P8)

“I see that school administrators are not open to continuous improvement academically. On the contrary, they are the people who resist development the most. It is known that administrators who do not have a specific goal and ideal will not want and will reject development. They cause disruption of functioning rather than contributing to all kinds of innovations and changes.” (P11)

“School administrators should be able to renew themselves and keep up with the developing technology constantly.” (P13)

Characteristics of School Administrator

School administrators stated the characteristics that an administrator should have in this theme. According to these characteristics, the characteristics that the school administrator should have are shown in Table 2 together with the frequency values.

Table 2.

Characteristics of School Administrators

Characteristics	f
To be open to change and development	14
To be in harmony with their social environment	14
To have a dynamic personality that constantly renews themselves	12
To be fair	11
To have time management skills and use time effectively and efficiently	9
To be able to analyze the socio-cultural environment of the school well	9
To be moral and cultured	8
To have managerial expertise and legislative knowledge	8
Communicate effectively	8
To have an academic side	7
To be a good book reader	6
To be a lover of the country and nation	5
To be aware of the requirements of the age	5
To be act in harmony with employees	5
To have problem-solving skills	5
To have an entrepreneurial spirit	5
To be respectful	5
To be willing and loving	4
To be aware of their own personal competencies	4
To be supportive	4
Knowing a foreign language	3
To be accessible to teachers and students in the institution where they work	3
To be loyal to the state	3
To know their employees well and empathize	3
To be a good observer	3
To have leadership qualities that use the decision and supervision mechanism correctly and appropriately	2
To be aware of the importance of what they do	2
To have a calm and constructive temperament	2
To plan the future of the educational institution with all educators	2
To be patient	2
To be realistic and solution-oriented	2
To be a researcher	2
Not avoiding taking responsibility	1
Think scientifically	1
Protect their staff	1

Some of the participants' statements about the characteristics that a school administrator should have are as follows:

The Restructuring of School Management in the Effect of Change and Globalization

“First of all, school administrators must be moral, and they must be capable of understanding people. They must have a good command of administrative regulations and have culture even if it is minimum.”

“First of all, school administrators must be moral, and they must be capable of understanding people.”

“School administration requires a dynamic personality that can constantly renew themselves. Although the traditional understanding of school administration is still maintained in some institutions today, it can no longer meet the age requirements.”

“...as for academic competence, managers who can keep themselves up-to-date can be competent in their position.”

“The administrators appointed to the schools that educate the society should be religious, open to developments and changes, those who love, protect, and develop their homeland, and always renew themselves.”

“School administrators do not renew themselves after they are appointed. This shows that they have difficulties in keeping up with developments. I am not saying that everyone is like that. Some administrators constantly improve themselves.”

“I see that school administrators are not open to continuous improvement academically. On the contrary, they are the people who resist development the most.”

“...In addition to this, a manager must complete their education by reading academic books and attending seminars.”

In-Service Training

School administrators expressed their views on the in-service training process in this theme. Accordingly, the opinions of the administrators and the frequency values of the opinions are shown in Table 3.

Table 3.

Opinions of Administrators on the Theme of In-Service Training

Opinions	f
The quality of in-service training should be increased	10
In-service training should be qualified and equipped	8
In-service training should be promoted and announced well	6
They emphasized that school administrators should receive guidance from experienced administrators from the moment they take office	5
Should attend in-service training on new approaches and educational technologies in education and problems encountered at school	4
That in-service training quotas should be increased	4
In-service training may not always be optional but compulsory	3
Content-rich training should be provided that will benefit teachers and administrators	3
That all educators should be given equal opportunities in terms of participation	3
School administrators should be sent abroad for in-service training	2
The planning of training and educators should be done well in advance and systematically	2

Some of the participant statements regarding in-service training are as follows:

“I also think that managers should be sent abroad for education to see positive or different practices in education.”

“School administrators should be required to attend in-service training on topics such as school management, new approaches in education, educational technologies, and problems encountered at school. These training should not remain as theoretical pieces of training but should include field studies and practical training.”

“Moreover, in the in-service training I attended, I, unfortunately, observed that the instructors’ knowledge of the subject was insufficient. I saw that some people could not even fully answer the questions about the subject.”

“Managers who attend in-service training only attend because they are required to. Interesting and supportive training for personal development is very rare.”

New Management Approach

School administrators expressed their views on new management approaches in this theme. Accordingly, the opinions of the administrators and the frequency values of the opinions are shown in Table 4.

Table 4.

Managers' Ideas about New Management Approaches

Ideas	f
School principals should follow and implement the innovations in education	9
A system should be established to distinguish between working and non-working.	9
Managers should determine the team they will work with	6
Managers should increase their authority	5
That school administration should be shaped as a primary profession rather than a secondary task	4
That managers wages should be increased	4
The relationship between the school and the social environment should be permanent	3
The new management approach should be structured in a way that takes into account national values and is accepted in the international arena	2
The manager appointment calendar should be announced and executed in a planned manner	2
Inspectors need to increase their supervisory powers over their subordinates	2

The expressions of the education administrators revealing these thoughts are given below.

“I think that school administrators’ authority should be increased to fulfill their responsibilities.”

“School principals’ ability to follow and implement innovations in education and create teams that they can work in harmony with...”

“Unfortunately, in today’s management system, managers who improve themselves academically or make an effort in terms of professional development and ordinary managers who do not make any development efforts but only do their job receive the same reward (wage, reputation, etc.) ...”

“School administration should be removed from being a secondary duty and become a primary duty. Effective control methods that measure the administrator’s performance should be introduced. The administrators should be given authority to create a deterrent that will gain prestige against their subordinates...”

“...Therefore, it will be more beneficial for the Turkish National Education system to choose from people who have the qualifications of management or have received training for this task, which requires more responsibility.”

“Education and school management should be accepted as a field of expertise.”

“School management should be considered as a separate profession from teaching. The subjects you are interested in as a teacher are clear. Your only wish is to have a good academic year with your students. In management, you try to manage the human resources in the school and the financial opportunities you have in the best way. Both are very different professions from this point of view.”

ARGUMENT, RESULT AND RECOMMENDATIONS

The research aimed to review the Ministry of National Education policies regarding the restructuring of school administration under the effect of globalization and change. According to the findings, MoNE policies regarding the selection, training, and appointment processes of education administrators in Turkey are complex and inadequate. This situation has been emphasized by many researchers (Balıcı, 2008; Aġaođlu, Altınkurt, Yılmaz & Karaköse, 2012). In Turkey, school principalship is explained not by leadership but by management. Managers are trained according to the master-interest model. Although the examination model is applied in the appointing system, this model brings to mind the traditional apprentice model in the manager training system (Şimşek, 2003). For this, selecting, appointing, and training managers should be re-evaluated. Objectivity should be ensured more clearly, especially in the appointing processes. On the other hand, school administrators' duties, authorities, and responsibilities have become more complex than in the past, and expectations from principals have changed (Korkmaz, 2005; Sezgin, 2014). School administrators' duties, authorities, and responsibilities are more complex than in the past (Korkmaz, 2005; Sezgin, 2014). For this reason, it is important today to determine the principles of high qualification and merit that should be possessed in managerial appointments in accordance with age requirements. In the selection process, it is understood that the interview alone is not sufficient for the competencies; however, different areas of competency should also be considered. If subjective approaches are exhibited during the interview evaluation phase, this may harm the sense of social justice. For this, the process should be carried out more objectively. In selecting and training managers, objectively revealing the

qualities expected from managers can guide the training and evaluation processes.

Although the authority of school principals is limited, it is seen that their responsibilities are higher (Başaran, 1996). It is a general acceptance that poorly managed schools are at the root of the problems experienced in the education system. It may not be possible for a school principal whose authority is limited and weakened to achieve organizational efficiency. For this reason, school administrators should be strengthened, their areas of authority should be expanded, and they should be able to make more original decisions (Bursalıoğlu, 2000; Yılmaz, 2010). It is seen that the personal rights of the managers need to be improved despite the limitations of authority. Although school principals have more responsibilities than teachers, their wages are almost similar to teachers. The managers' salaries should be re-evaluated, considering the responsibility-wage balance, and ensuring that they have a standard income according to their duties (Gümüşeli, 2002; Taymaz, 2003). Due to the limited remuneration of managers compared to their responsibilities, it can be thought that their professional reputation will be damaged. MoNE officials and decision-makers need to produce income-increasing policies to keep a highly qualified and well-trained education leader and human capital in the organization. On the other hand, for the dignity of the administrator, it should be ensured that social awareness is raised, and every segment of the society should show respect to education, educators, and education leaders. Looking at the research results, the words, attitudes, and behaviors of the Ministry of National Education officials towards the education staff are also very important to increase the social reputation and professional prestige. In addition, the absence of any sanction within the law and etiquette for the verbal or actual violent attitudes and behaviors applied to educational staff can be shown among the situations that damage the professional reputation of school principals.

In the process of selecting and assigning school administrators, it is important to determine the competencies expected from these administrators (Celep, Ay & Göğüş, 2010). In an environment created by the effect of globalization and where competition accelerates, educational organizations should make reform-like changes to make education more effective (Özmen, 2002). Educational organizations should have a climate focused on continuous learning and innovation (Baydar & Çetin, 2021). For this reason, it is important to give importance to the professional development of managers. Efficiency and effectiveness in education depend on educational administrators giving importance to lifelong learning, being aware of scientific developments, and applying new models to education (Hoy & Miskel, 2010). Looking at the Ministry

of National Education's policies in this regard, it can be said that these policies are not sufficient to ensure the professional development of school administrators. It is important to carry out encouraging activities to ensure the personal-professional development of managers.

According to another research finding, there are some characteristics that school administrators should have. According to them, managers should know a good foreign language. At the same time, they should manage the decision-making process correctly, be accessible, be highly devoted to their profession, love their homeland and nation, understand the requirements and importance of the profession, have moral and ethical values, have a dynamic personality that cares about continuous development, follow change and act following the age, should care about their academic development, be a good book reader, have a calm and constructive temperament, adopt participatory management, have knowledge of legislations, be fair, not avoid responsibility, be aware of their personal competencies, communicate effectively, be a researcher, think scientifically, be supportive, be entrepreneurial, and should be able to strengthen school-environment communication. School administrators are expected to have values and competencies in the communication process and reflect them in their behaviors (Darling-Hammond et al., 2007). For the school principal, these competencies are not only behaviors to be used in management processes but also values that are personally internalized and connected. In recent years, due to the new public management approach, managers are expected to follow the developments in education and make their schools open to innovations under the influence of change and globalization (Baydar & Çetin, 2021). For this reason, it is important to increase the authority of managers and strengthen them. Therefore, school management should be considered a profession with different roles and responsibilities than teaching. Therefore, MoNE officials and policymakers should review the school administrator employment models applied in the international arena and implement a new model specific to Turkey (Balcı and Çınkır, 2002). In today's conditions, it is a necessity to put school management in a position it deserves in the society and education system due to the idea that the educational leaders have a critical role in the transformation of educational programs into teaching activities and the effectiveness of students' learning.

REFERENCES

Acar, H. (2002, Mayıs). *Eğitim Yöneticileri Nasıl Yetiştirilmeli*. 21.YY Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi sempozyumu, Ankara.

The Restructuring of School Management in the Effect of Change and Globalization

- Ağaoğlu, E. Gültekin, M., & Çubukçu, Z. (2002). *Okul Yöneticisi Yeterliliklerine Dayalı Eğitim Programı Önerisi*. 21.YY Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi sempozyumu, Ankara.
- Ağaoğlu, E., Altınkurt, Y., Yılmaz, K., & Karaköse, T. (2012). Okul yöneticilerinin yeterliklerine ilişkin okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri (Kütahya ili). *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 159-175.
- Akkuş, F. (2011). *Okul Yöneticisi Seçme ve Yetiştirme Modelleri: Tarih, Kültür ve Güncel Üzerine Düşünceler*. <http://fikirterazisi.blogspot.com/2011/10/okul-yoneticisi-secme-ve-yerlestirme.html>, Erişim tarihi: 13.03.2022.
- Aksoy, H. H. (2002, Mayıs). *A.B.D.'de Okul Yöneticilerinin İstihdamında Aranılan Nitelikler, Kosulları ve Ücretleri*. 21.YY Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi sempozyumu, Ankara.
- Anderson, M. E. (1991). *Principals How to Train Recruit, Select, Induct, and Evaluate Leaders for America's Schools*. Eric clearing house on educational management. College of Education, University of Oregon.
- Bakioğlu, A., Özcan, K., & Hacıhafızoglu, Ö. (2002, Mayıs). *Okul Yöneticilerinin Mentor Yoluyla Yetiştirilme İhtiyacı*. 21.YY Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumunda sunulan bildiri. Ankara.
- Balcı, A. (1998). Eğitim yöneticisinin yetiştirilmesi. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21, 1-2.
- Balcı, A. (2008). Türkiye'de eğitim yönetiminin bilimleşme düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 54, 181-209.
- Balcı, A. (2011). Eğitim yönetiminin değişen bağlamı ve eğitim yönetimi programlarına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 36(162), 196-209.
- Balcı, A. & Çinkır, Ş. (2002, Mayıs). *Türkiye'de Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi*. 21. Yüzyılın eşiğinde Türk eğitim sistemi ulusal sempozyumu, Ankara.
- Balyer, A. & Gündüz, Y. (2011). Değişik ülkelerde okul müdürlerinin yetiştirilmesi: Türk eğitim sistemi için bir model önerisi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(2), 182-197.
- Başaran, İ. E. (1996). *Türkiye Eğitim Sistemi*. Yargıcı Matbaası.

- Baydar, F. & Çetin, M. (2021). The model of relationships between intellectual capital, learning organizations, and innovation-oriented organizational structures in educational organizations. *Eurasian Journal of Educational Research*, 94, 265-294.
- Baydar, F. (2022). The relationship between participation in administrative decisions and school effectiveness: An empirical study on teachers. *International Journal of Psychology and Education Studies*, 9(2), 143-152.
- Bottoms, G., O'Neill, K., Fry, B., & Hill, D. (2003). *Good Principals are the Key to Successful Schools: Six Strategies to Prepare More Good Principals*. Southern Regional Education Board.
- Bursalıoğlu, Z. (2000). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. Pegem Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Celep, C., Ay, F. K., & Göğüş, N. (2010, Mayıs). *Türkiye, Finlandiya ve Kanada'daki lisansüstü düzeyde eğitim yöneticisi yetiştiren kurumların karşılaştırılması*. V. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi, Antalya.
- Cemaloğlu, N. (2005). Türkiye'de okul yöneticisi yetiştirme ve istihdamı: Var olan durum, gelecekteki olası gelişmeler ve sorunlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 249-274.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage.
- Çelenk, S. (2002, Mayıs). *Geleceğin Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesinde bir Model Önerisi*. 21.YY Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi sempozyumu. Ankara.
- Çelikten, M. (2001). *Etkili Okullarda Karar Süreci*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(11), 1-12.
- Darling-Hammond, L., LaPointe, M., Meyerson, D., Orr, M. T., & Cohen, C. (2007). *Preparing School Leaders for a Changing World: Lessons From Exemplary Leadership Development Programs*. Stanford University, Stanford Educational Leadership Institute.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*.
- Erdogan, İ. (2000). *Çağdaş Eğitim Sistemleri*. Sistem Yayıncılık.
- Güçlü, N. (2000). Okula dayalı yönetim. *Milli Eğitim Dergisi*, 148.

The Restructuring of School Management in the Effect of Change and Globalization

- Gümüşeli, A. İ. (2001). *2001 Yilinda İlköğretim Okulu Müdürleri Çalışma Ortam ve Koşulları, Sorunları, Bireysel ve Mesleki Özellikleri*. Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2010). *Eğitim Yönetimi* (Çeviri: S. Turan). Nobel Yayın Dağıtım.
- Huber, S. G. (2002). Context of research, in Stephan Gerhard Huber (Ed.). *Preparing School Leaders for the 21st Century*, (pp.1-14). Taylor & Francis.
- Institute for Educational Leadership (IEL) (2000). *Leadership for Student Learning: Reinventing the Principalship*. School leadership for the 21st century initiative, a report of the task force on the principalship. <http://www.iel.org/programs/21st/reports/principal.pdf>, Access date: 15.03.2022.
- Jentz, B. C., & Murphy, J. T. (2005). Embracing confusion: What leaders do when they don't know what to do. *Phi Delta Kappan*, 86, 358-366.
- Karabatak, S. (2015). *Okul Yöneticisi Yetiştirmede Web Tabanlı Problem Temelli Öğrenmenin Katılımcıların Öz-Yeterlik İnançlarına ve Yöneticilik Mesleğine İlişkin Tutumlarına Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Ana Bilim Dalı.
- Karip, E. & Köksal, K. (1999). Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 5(18), 193-207.
- Korkmaz, M. (2005). Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi: Sorunlar – çözümler ve öneriler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3) 237-252.
- Levine, A. (2005). *Educating School Leaders*. The Education School Project.
- Loder, T. L., & Spillane, J. P. (2005). Is a principal still a teacher? US women administrators' accounts of role conflict and role discontinuity. *School Leadership and Management*, 25(3), 263-279.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş bir Kaynak Kitap: Nitel Veri Analizi* (S. Akbaba-Altun & A. Ersoy, Çev. Ed.). Pegem Akademi.
- Moos, L., Johansson, O., & Day, C. (Eds.). (2011). *How School Principals Sustain Success over Time: International Perspectives*. Springer.
- Morrison, H. (2007). *Promising Leadership Practices, Changing Role of the Middle Level and High School Leader: Learning from the Past—Preparing*

- for the Future*. National Association of Secondary School Principals, 19-30.
- Peterson, K. D. (2002). The professional development of principals: Innovations and opportunities. *Educational Administration Quarterly*, 38(2), 213-232.
- Sezgin, F. (2014). Okul yöneticisi ve liderlik. *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi* (s. 124-157) içinde. Pegem Akademi.
- Sisman, M., Turan S. (2002, Mayıs). *Dünyada Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesine İlişkin Başlıca Yönelimler ve Türkiye için Çıkarılabilecek Bazı Sonuçlar*. 21.YY Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi sempozyumu, Ankara.
- Şen, E., Ateşoğlu, H., & Akdoğan, S. (2017). Okul Yöneticilerinin liderlik davranışları, performans uygulamaları ve kuramsallaşmaya ilişkin öğretmen görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 572-593.
- Şimşek, H. (2003). *Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Karşılaştırmalı Örnekler ve Türkiye için Çıkarımlar*. VII. Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Kongresi, Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Merkezi, Sivas.
- Şimşek, Y. ve Yıldırım, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Şişman, M. (2012). *Eğitimde Mükemmellik Arayışı Etkili Okullar*. Pegem A Yayıncılık.
- Taymaz, H. (2003). *Okul Yönetimi*. Pegem A Yayıncılık.
- Tschannen-Moran, M. & Gareis, C. R. (2005). *Cultivating Principals' Sense of Efficacy: Supports That Matter*. In annual meeting of the university council for educational administration, Nashville, TN.
- Usdan, M. (2000). Leadership for student learning: Reinventing the principalship. *Institute For Educational Leadership*, 1(24).
- Wesson, L. & Weaver, J. (2001). Administration-educational standards: Using the lens of postmodern thinking to examine the role of the school administrator. In J. Kincheloe & D. Weil (Eds.). *Standards and Schooling in the United States: An Encyclopedia*, 3 vols. Santa Barbara. ABC-CLIO.

Yirci, R. (2009). *Mentorluğun Eğitimde Kullanılması ve Okul Yöneticisi Yetiştirmede Yeni Bir Model Önerisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Purpose of this study evaluates the Ministry of National Education (MoNE) policies regarding the restructuring of school administration under the influence of change and globalization based on education administrators' views. It also presents opinions and suggestions regarding these policies. For these purposes, answers to the following questions were sought: *i)* Is a new approach to school management selection, training, and appointment processes necessary? *ii)* What approaches should the Ministry of National Education use regarding the professional development of school administrators before and after their service? *iii)* What are the competencies that school administrators should have? At what level do school administrators in Turkey have these competencies? *iv)* What methods should be adopted regarding school administrators' selection, training, and appointment?

Method: This research used a case study design, one of the qualitative research methods, to reveal the thoughts of school principals about school management under the influence of change and globalization in the Maltepe, Kartal, Pendik, Tuzla, and Sultanbeyli districts of Istanbul. In research, the purposive sampling method will be preferred in selecting the study group. Purposeful sampling is the selection of information-rich situations in the context of the purpose of the study to conduct in-depth research. Face-to-face interviews were conducted with the school principals participating in research and a semi-structured interview form was used to obtain their opinions. In this study which used a qualitative research design, content analysis was performed on the data obtained from the semi-structured interview form.

Findings: Themes and sub-themes were created by content analysis of the obtained data. These themes are: Manager Training, Selection, and Appointment, Authority-Responsibility-Wage Balance, Professional Reputation, Performance Evaluation Criteria, Professional Development, Characteristics of School Administrator, In-Service Training, New Management Approach.

Result and Argument: The research aimed to review the Ministry of National Education policies regarding the restructuring of school administration under the effect of globalization and change. According to the findings, MoNE policies regarding the selection, training, and appointment processes of education

administrators in Turkey are complex and inadequate. It is important to determine the high qualifications and merit principles that must be possessed in appointing managers following the age requirements. In the selection process, it is understood that the interview alone is not sufficient for the competencies; however, different areas of competency should also be considered. If subjective approaches are exhibited during the interview evaluation phase, this may harm the sense of social justice. For this, the process should be carried out more objectively. In selecting and training managers, objectively revealing the qualities expected from managers can guide the training and evaluation processes. According to another research finding, there are some characteristics that school administrators should have. According to them, managers should know a good foreign language. At the same time, they should manage the decision-making process correctly, be accessible, be highly devoted to their profession, love their homeland and nation, understand the requirements and importance of the profession, have moral and ethical values, have a dynamic personality that cares about continuous development, follow change and act following the age, should care about their academic development, be a good book reader, have a calm and constructive temperament, adopt participatory management, have knowledge of legislations, be fair, not avoid responsibility, be aware of their personal competencies, communicate effectively, be a researcher, think scientifically, be supportive, be entrepreneurial, and should be able to strengthen school-environment communication. Moreover, it is important to increase the authority of managers and strengthen them. Therefore, school management should be considered a profession with different roles and responsibilities than teaching. MoNE officials and policymakers should review the school administrator employment models applied in the international arena and implement a new model specific to Turkey. In today's conditions, it is a necessity to put school management in a position it deserves in the society and education system due to the idea that the educational leaders have a critical role in the transformation of educational programs into teaching activities and the effectiveness of students' learning.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.61910>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	09.11.2022	Submitted date
Kabul tarihi	11.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aksakal, İ. (2022). Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" ve Michel Foucault'un "Disiplinci İktidar" Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme . *Journal of History School*, 58, 1799-1826.

COVID-19 PANDEMİSİNE ULRICH BECK'İN "RİSK TOPLUMU" VE MICHEL FOUCAULT'UN "DİSİPLİNCİ İKTİDAR" KURAMI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

İbrahim AKSAKAL¹

*Dünyanın acelesi var ve
sonuna yaklaşıyor
Wulfstan*

Öz

Covid-19 pandemisine hiç beklemediğimiz anda ve oldukça hazırlıksız biçimde yakalandık. Sansasyonel görüntülerin de etkisiyle kısa süre içinde tüm dünyayı korku atmosferi kapladı. Salgının yayılmasının önlenmesi için başta Çin olmak üzere devletler sert önlemler almak zorunda kaldı. Fakat virüsün yayılması önlenemedi ve küresel çaplı bir pandemi yaşandı. Sağlık sistemleri tikandı, gıda yetersizliği konusunda endişeler baş gösterdi, tıbbi malzeme sorunları yaşandı ve uzun süre boyunca kapanma tedbirleri alındı. Hükümetler en temel insan haklarını askıya almak, ibadet biçimlerine müdahale etmek, günlük hayatı düzenlemek, okulları kapatmak, hatta büyük çaplı ekonomik krizleri göze alarak iş yerlerini kapatmak zorunda kaldı. Daha önce de birçok salgın ve kriz yaşanmasına rağmen Covid-19'un sosyal ve ekonomik etkisi öncakilere nazaran daha fazla hissedildi. Çünkü modern toplum eskiye göre daha kalabalıklaşmıştır, daha çok tüketmektedir ve doğayı daha fazla tahrip etmektedir. Bu nedenle Covid-19 pandemisi tüm dünyanın paniğe kapılmasına sebep olmuş ve gelecekle ilgili ciddi kaygılar yaşanmıştır. Bu araştırmanın amacı Michel Foucault'un Disiplinci İktidar, Ulrich Beck'in ise "Risk Toplumu" kavramlarından hareketle Covid-19 pandemisi incelemek ve

¹Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sosyal Hizmet Politikası ve Uygulamaları Anabilim Dalı, ibrahimaksakal25@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3367-3194.

değerlendirmektir. Bu sayede pandemi süreci hem risk toplumu ile ilişkilendirilerek açıklanmış hem de pandemi sürecinde alınan tedbirler Michel Foucault'un disiplinci iktidar kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risk Toplumu, Pandemi, Covid-19, Disiplin Gücü, Salgın Toplumu, Biyopolitika.

An Evaluation on Theory of Ulrich Beck's "Risk Society" And Michel Foucault's "Disciplinary Power" to Covid-19 Pandemic

Abstract

We were caught in the Covid-19 pandemic unexpectedly and quite unpreparedly. With the effect of the sensational images, the atmosphere of fear covered the whole world in a short time. In order to prevent the spread of the epidemic, states, especially China, had to take drastic measures. However, the spread of the virus could not be prevented and there was a global pandemic. Health systems have been clogged, concerns have arisen about food shortages, medical supplies have been lacking, and long-term shutdowns have been imposed. Governments have had to suspend the most basic human rights, interfere with forms of worship, regulate daily life, close schools, and even close workplaces at the risk of major economic crises. Although there have been many epidemics and crises before, the social and economic impact of Covid-19 was felt more than before. Because modern society is more crowded than before, it consumes more and it destroys nature more. For this reason, the Covid-19 pandemic has caused the whole world to panic and there have been serious concerns about the future. The purpose of this research is to examine and evaluate the Covid-19 pandemic, based on Michel Foucault's Disciplinary Power and Ulrich Beck's "Risk Society" concepts. In this way, the pandemic process was explained by associating it with the risk society, and the measures taken during the pandemic were evaluated within the framework of Michel Foucault's disciplinary power concept.

Keywords: Risk society, Pandemic, Covid-19, Disciplinary Power, Epidemic Society, Biopolitics.

GİRİŞ

2019 sonunda ortaya çıkan ve 2020 yılının, tüm dünya toplumları için alışılmışın dışında bir dönem olmasına sebep olan COVID-19 pandemisi sadece kitleler için yaşam tehdidi olmakla kalmamış aynı zamanda ekonomiden ticarete, günlük hayattan eğitime, sosyal ilişkilerden alışveriş biçimlerine, sportif faaliyetlerden boş zaman etkinliklerine kadar hayatın neredeyse bütün boyutlarının değişmesine sebep olmuştur. Siyasetçilerin de zaman zaman ifade

Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" ve Michel Foucault'un "...

ettiği gibi 2020 yılından itibaren insanoğlu yeni bir döneme girmiş ve artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağına dair inançlar gittikçe yaygınlaşmaya başlamıştır. Vuhan merkezli ortaya çıkan ve önceki salgınlara kıyasla çok hızlı bir şekilde yayılan Covid-19 virüsü geride bıraktığımız süreçte 21. yüzyılın prestijli bilim dünyası ve güçlü devletlerinin yeniden sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte halk sağlığını korumak ve virüsün yayılmasını önlemek üzere hükümetler tarafından çeşitli tedbirler alınmış, sosyal hayat sınırlandırılmış, Türkiye'nin de dâhil olduğu birçok ülkede eğitime uzun bir ara verilmiş, zaman zaman hukuk kuralları ve insan hakları askıya alınabilmiş, kişiler arası ilişkilere, ibadet biçimlerine, alışveriş şekline, tüketim alışkanlıklarına tedbir amaçlı müdahale edilmiş veya bir başka deyişle çekidüzen verilmiştir. Bilim insanları ve yetkililerin, bir diğer ifadeyle *egemen söylemin* salgınla ilgili ürpertici açıklamaları, sağlık sisteminin çökme noktasına gelmesi ve salgın zedelerle ilgili çeşitli sansasyonel görüntüler insanlar arasında bir panik havasının oluşmasına sebep olmuştur.

Bütün bunlar yaşanırken insanlar arasında yayılan sadece virüs olmamıştır. Korku, toplum içinde virüsten daha hızlı bir şekilde yayılmış ve adeta kitleleri esir alıvermiştir. Zira toplumun karşılaştığı tehlikenin boyutunun çok büyük olduğu iddia edilmekteydi ve neredeyse bütün dünya liderleri ve bilim dünyası bu konuda hem fikirdi. Hatta Covid-19 denen virüs o kadar pervasız ve o kadar tehlikeliydi ki devlet başkanlarının, multimilyonerlerin ya da en sağlıklı insanların bile kapısını çalabiliyor ve belki de acılar içinde yapayalnız ölmelerine sebep olabiliyordu. Virüsten ölenler bir insan atığı gibi temassız ve kimsesiz bir şekilde defnediliyor çoğu zaman aile fertlerinden bile uzak tutuluyordu. Bu manzaralar sonrasında korkunun şiddetinden optimize olmuş zihinleri esir alıp disipline etmek fazla zor olmamıştır. *Korkan insanlar otoriteye sığınır* ilkesi vücut bulmuş ve toplum, bilim adamları ve politikacılar tarafından kolaylıkla yönetilebilir hale gelmiştir. Fakat bu büyük korku ikliminin oluşmasında tek etken virüs değildi. Egemen yapının sunum kabiliyeti de korku ikliminin oluşmasında etkili olan bir başka faktör olmuştur.

Duyulan endişenin bu denli büyük olmasının sebebi virüsün öldürme ve bulaş etkisi mi yoksa dünyanın buna hazırlıksız yakalanması mı? Dünya bu virüse gerçekten hazırlıksız mı yakalandı? Kudretli devletler bir anda maskesizlikten ya da diğer basit tıbbi ürünlerin yokluğundan ölüme mi mahkûm olacaktı? Virüs mü çok kuvvetli yoksa kudretli devletler mi sanıldığı kadar kudretli değildi? Daha önemli bir başka soru; artık hayat eskisi gibi olamayacak mıydı? Virüs yayıldıkça yayıldı, sağlık sistemi çökme noktasına geldi, ölü sayıları gittikçe arttı. 2021 Ocak ayına gelindiğinde dünyada bilinen Koronavirüs vaka sayısı 100 milyonu,

vefat sayısı ise 2 milyonu aşmıştı. Türkiye’de de Sağlık Bakanlığı’nın verilerine göre 21 Ocak 2021 tarihi itibarıyla toplam vaka sayısı 2,5 milyon civarındayken vefat sayısı ise 25 bin olarak açıklanmıştı. Tablolar, virüsün bulaşma etkisinin yüksek olduğunu gösterse de öldürme gücünün zannedilenden daha düşük olduğunu ortaya koydu. Aşı çalışmalarının da sonuç vermesiyle birlikte geline noktada ışık ufukta belirdi ve yavaş yavaş korku iklimi kaybolmaya ve hayat normale dönmeye başladı. Fakat bütün krizlerde olduğu gibi bu krizde de yine faturayı ödeyen alt gelir grubu oldu.

Covid-19’un sebep olduğu korku iklimi aynı zamanda çeşitli değerlerin ve insani özelliklerin adeta pamuk ipliğine bağlı olduğunu göstermiştir. İnsanlar da toplumlar da olağan hallerde iyi olmakta zorlanmaz. Paylaşımçı, insan haklarına saygılı, ilkel, adaletli, doğasever ya da hayvan sever olmak çok zor değildir. Fakat olağan dışı hallerde her toplum ve her birey kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder. Herkes bir anda kötü olabilir ve bütün hümanist duygular kaybedilebilir. Örneğin bazı gelişmiş ülkeler nüfusunun bilmem kaç katı kadar aşı satın alarak, imkânı olanlar gıda stoklayarak, elinde tıbbi malzeme, maske ve dezenfektan bulunanlar başına talih kuşu konmuşçasına hareket edip durumu fırsata dönüştürmeye çalışarak insani değerlerinden bir anda vaz geçebilmiştir. Elbette yardımseverlik ve hümanist duygular tamamen yok olup gitmemiştir. Fakat pandemi bize iki önemli şeyi göstermiştir. Bilim ve teknolojinin gelişmesine rağmen insanoğlu hala doğa karşısında zayıftır ve insanların insani yönlerinden vazgeçmesi çok da zannedildiği kadar zor değildir. Bunun yanında insanlar Covid-19 pandemisinde bir kısım önemli sorgulamalar yapmaya başlamıştır: (1) Olağanüstü hallerde otoriteye güven duyuluyor mu? (2) Hekim, hastane ve ilaçlar yeterli mi? (3) Sağlık sistemlerinin özelleşmesi olağanüstü hallerde risk oluşturmakta mıdır? (4) Toplumların ekonomisi ne kadar kırılgan? (5) Bilim ve teknoloji olağanüstü krizler karşısında yeteri kadar hazırlıklı mı? (6) Üretim biçimleri doğru ve yeterli mi? (7) Sosyal ve siyasal sistemler uzun krizlere karşı ne kadar dayanıklı? (8) Dışa bağımlılığın üstesinden gelinebilir mi? (9) Tüketim alışkanlıkları ve yaşam biçimleri değiştirilebilir mi? Bütün sorulara pandemiden sonra hem ülkelerin hem kurumların hem de insanların cevap araması ve çeşitli tedbirler alması gerekmektedir. Çünkü yaşanan pandemi, belki de doğanın bizlere son ciddi uyarısıdır ve daha sonraki krizlerin habercisidir.

Geride bırakılan yüzyılda birçok kriz yaşanmış ve benzer manzaralar ile karşılaşmıştır. Son yüzyılda iki dünya savaşı, İspanyol Gribi, Büyük Buhran, Körfez Savaşı, Afganistan Savaşı, Suriye İç Savaşı, Irak Savaşı, Körfez Savaşı, Petrol Krizi, Domuz Gribi, AIDS, Ebola, Sars vb. krizler yaşanmıştır. Modern toplum, krizlerin birini unutmadan ve yaralarını sarmadan diğerini yaşamıştır.

Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" ve Michel Foucault'un "...

Covid-19 diğer krizlerden farklı olarak modern toplumun modern krizi olarak ele alınmalı ve yirminci yüzyıl koşullarında değil bugünün koşullarında değerlendirilmelidir. Öyle görünüyor ki bugünün ve geleceğin krizleri geçmişin krizlerinden daha tahrip edici olacak. Çünkü modern yaşam tahrip gücü daha yüksek krizlere sebep olmakta ve insanoğlunu daha zor günler beklemektedir. Yirmi birinci yüzyılın modern yaşamı birçok riskle doludur ve sosyal, siyasal ve ekonomik krizlerin yaşanması için birçok sebep vardır. Zira Ulrich Beck'in de ifade ettiği gibi doğanın tahribi, küresel ısınma, çevre kirliliği, demografik dönüşüm, tüketim alışkanlıkları ve kent yaşamı çeşitli risklere sebep olmaktadır. Modern yaşam bir taraftan bu risklere sebep olurken diğer taraftan da adeta celladına âşık olmuş idam mahkûmu gibi kendi sonunu hazırlamaktadır.

Bu araştırmada modernizasyonun, kentleşmenin ve tüketim alışkanlıklarının etkisiyle ortaya çıkan risk toplumu ile Covid-19 pandemisi arasında ilişkilendirme yapılmaya çalışılmıştır. Ulrich Beck'in, risk toplumu kuramı üzerinden post modern toplumların riskli yaşam biçimleri ve neticesinde ortaya çıkan Covid-19 salgını arasındaki ilişki irdelenmiştir. Ayrıca pandemi sürecinde alınan çeşitli önlemler, gözetleme teknikleri, etiketlemeler, tecrit etme uygulamaları vb. Michel Foucault'un "disiplinci iktidar" kuramı açısından değerlendirilmiştir.

Üretim Biçimindeki Değişim, Kentleşme ve Demografik Dönüşüm

Sanayi toplumuna geçişin ardından ekonomik üretim temelli yaşanan dönüşümler tedrici olarak bütün toplumlarda etkisini göstermiştir. Değişim dalgası zamanla eğitimden sağlığa, tüketim alışkanlıklarından kentleşmeye ya da konut tipinden aile yapısına kadar insan yaşamının bütün alanlarına sirayet etmiştir. Devam eden yüz yıllarda gerçekleşen dönüşüm hem oldukça hızlı yaşanmış hem de adeta kontrolden çıkmıştır. Yirminci yüzyıldan itibaren teknolojiye gelişmelerle birlikte insan hayatına her yeni günde yeni bir teknoloji unsuru girmeye başlamış ve bu durum değişimin hızlanmasına sebep olmuştur.

Öteden beri insanlığın hayatını değiştiren temel şey, hep yeni icatlar olmuş, ne zaman yeni bir alet geliştirilmişse sonrasında iri ufaklı dönüşümler yaşanmıştır. Aslında bu anlamda insanlık tarihinde iki önemli milat olduğu söylenebilir. Bunlardan biri tarım devrimidir, diğeri ise elbette sanayi devrimi. İnsanlık önce tarım devrimi ile toprağa yerleşerek köklü değişimler yaşamış, ardından da sanayi devriminde yine ve yeniden üretim biçimini değiştirip makine üretimine geçerek yüzyıllar önce yerleştiği toprakları terk etmiştir. Haliyle tarım

devrimi ile toprağa yerleşen insanlık bu sefer sanayi devrimi ile yeniden büyük bir göç dalgası başlatmış ve bugün tartıştığımız başta demografik dönüşüm olmak üzere birçok sorunun fitili ateşlenmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte farklı boyutlarda olsa da önce batıda ve ardından tedricen doğuda olmak üzere dünya genelinde kentleşme süreci yaşanmıştır ve bu süreç bugün neredeyse bütün dünyada devam etmektedir. Bugün gelinen noktada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük kısmı kent merkezlerinde yaşamaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan World Urbanization Prospects The 2011 Revision'da bugün dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı ve dünyanın tüm bölgelerinin henüz kentleşme oranlarının artarak devam edeceğini bildirmektedir. Yine 2050 yılına kadar dünya nüfusunun 9 milyarı geçeceği, kentsel alanlarda yaşayanların oranının artmaya devam ederek 6 milyarın üzerine çıkacağı ve buna bağlı olarak kırsal kesimde yaşayanların oranında azalma olacağı, gelişmiş ülkelerde kentsel nüfusu oranının %86, az gelişmiş ülkelerde ise %64'lere varacağı belirtilmektedir (UnitedNations, 2012).

Üretim biçimindeki değişim, çok uzun olmayacak bir zaman diliminde yeni ve öncekilerden oldukça farklı toplum tipleri ortaya çıkarmıştır. Yaşanan göç dalgası kent tipi yaşam biçimini ortaya çıkarmakla kalmamış aynı zamanda kırsal nüfus oranlarının hızlıca düşmesine sebep olmuştur. Kent yaşamı, doğum oranlarında azalmaya, aile yapısının değişmesine, tüketimin artmasına ve buna bağlı olarak bağımlı nüfus oranlarında artışa sebep olmuştur. Bugün gelinen noktada kentli insan, üretmeden tüketen, ihtiyaçları her geçen gün artan ve tüketim konusunda sınır tanımayan bir yaşam tarzına bürünmüştür. Bir taraftan üreten birey sayısının azalması diğer taraftan da kent insanının ihtiyaçlarının her geçen gün artması, doğal kaynakların yetersizliğine, iklim sorunlarına, çevre kirliliğine, demografik dönüşüme ve hatta savaşlara sebep olmaya başlamıştır. Bugün dünya devletlerinin doğal kaynak yetersizliği gibi bir endişesi olmasa muhtemelen yaşanan ve yaşanması muhtemel savaş ve çatışmalar için ortada sebep kalmayacak. Hal böyleyken özellikle batı merkezli gelişmiş ülkelerin daha çok üretim ve kâr elde etmek amacıyla “daha çok tüketimin” teşvik ediliyor olması, yarın hiç yokmuşçasına doğal kaynakların müsrifçe harcanmasına izin verilmesi anlaşılması zor bir durumdur.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kentlerde yaşayan nüfus oranı sürekli artmaktadır ve bu durum bağımlı insan sayısındaki artışa sebep olmaktadır. Sağlık sektöründeki gelişmeler ve yaşam koşullarının iyileşmesiyle birlikte bir taraftan bebek ölüm oranları azalmış diğer taraftan da ortalama yaşam süreleri uzamıştır. Yaşam sürelerinin uzamasıyla birlikte ortaya çıkan önemli bir sorun yaşlı nüfus oranındaki artıştır. Yaşlı nüfus oranının artması aynı zamanda bağımlı nüfus oranının artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle iş gücündeki azalmayı

ve bağımlı nüfus oranındaki artışı önlemek için yaşlı iş gücünün daha uzun süre emek piyasasında kalmasını sağlamaya dönük politikalar geliştirmiştir (Günaydın, 2018). Fakat alınan bütün önlemlere rağmen demografik dönüşüm sorununun uzun vadede bağımlı nüfus oranlarının artmasına ve ülke nüfuslarının yaşlanmasına sebep olacağı öngörülmektedir. Yaşlanma ve bağımlı nüfus oranlarındaki artışın ülke ekonomilerine olumsuz etkilerinin artacağı da öngörüler arasındadır. Avrupa Komisyonu'nun Genç İşsizliğiyle Mücadele Önlemleri Raporu, sağlık ve bakım harcamalarındaki belirsizliğe dikkat çekmiş ve 2060 yılına gelindiğinde yaşlanmanın kamu harcamalarına etkisinin %4,1'lik bir artış göstereceği öngörüsünde bulunmuştur (Bacak, Topkaya, & Gezer, 2015). Birleşmiş Milletler raporuna göre dünya nüfusundaki artış devam ederek 2030'da 8,424 milyara, 2050 yılında ise 9,55 milyara ulaşacaktır. Nüfus artışı konusundaki en önemli detaylardan biri olan yaşlı nüfusundaki artış da Birleşmiş Milletler Raporunda dikkat çekilen hususlardandır. Rapora göre 1980 yılında 266 milyon 321 bin olan 65 yaş üstü yaşlı nüfus 2013 yılında %114 artış göstermiş ve 570 milyon 459 bine ulaşmıştır. 2030 yılına gelindiğinde yaşlı nüfus 973 milyona ve 2050 yılında ise 1,49 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla 2050 yılına gelindiğinde dünyada her dokuz kişiden birinin yaşlı birey olacağı öngörülmektedir (Bacak, Topkaya, & Gezer, 2015). TÜİK raporları benzer demografik sorunların çok uzun olmayan bir zaman dilimi içinde Türkiye nüfusunda da oryaya çıkacağına işaret etmektedir. Zira yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 yaş üstü bireyler 2015-2020 yılları arasında %22,4 artış göstermiş ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %8,2'den %9,5'e yükselmiştir (TÜİK). Türkiye'de yaş ortancasının önümüzdeki yıllarda istikrarlı bir şekilde yükselerek ve 2025 yılında 34,1, 2030 yılında 35,6, 2040 yılında 38,5, 2060 yılında 42,3 ve 2080 yılında ise 45,0 olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK). Ayrıca bir taraftan yaşlı nüfus sayısındaki artış devam ederken diğer taraftan da çocuk nüfus sayısında düşüş olması öngörülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı). Bu durum ise Türkiye'de önümüzdeki birkaç on yıl içinde bağımlı nüfus oranında kayda değer artışa işaret etmektedir.

Kentleşme ve kentlileşme süreci batıda sanayi devrimiyle başlayan ve bugün neredeyse tüm dünyada bütün süratle devam eden bir toplumsal dönüşüm sorunudur. Kentleşme ve kentlileşme önceki yüzyıllarda modernleşme olarak ifade edilmekteyken bugün toplumsal bir sorun olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Zira kentleşme bir taraftan kentlileşen nüfusun yaşam standartlarını daha konforlu bir seviyeye taşıırken öteki yandan birçok toplumsal sorunun zeminini oluşturmuştur. Kente göç eden aileler tüketim alışkanlıklarından iktisadi yaşam biçimlerine kadar birçok açıdan değişime uğramakta ve kentlileşen toplumlar genel anlamda dışa bağımlı hale gelmektedir. Türkiye'de kentleşme ve

kentleşme süreci 1950'lerde başlamış ve sonraki yıllarda istikrarlı bir biçimde devam etmiştir. 1950'lerde nüfusun 18,52'si kentlerde yaşamaktayken 2020 yılı itibariyle kent ve ilçelerde yaşayanların oranı %93 belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7'ye gerilemiştir (TUİK, 2022). 1950'lerden itibaren başlayan kentleşme oranı hızlı bir şekilde devam etmiş ve gelinen noktada kırsal yaşam bitme aşamasına gelmiştir.

Bu konuda bir başka sorun ise Türkiye'deki göç eğilimleridir. Zira Türkiye'de göç eğilimi genelde doğudan batıya ve özellikle metropol kentlere doğrudur. 2020 yılı TUİK verilerine göre Türkiye'de en kalabalık şehirler olan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya'nın toplam nüfusu 31 milyon üzerindedir ve bu sayı toplam nüfusun yaklaşık %37'sine denk gelmektedir. Bu çarpık durum ise Türkiye kaynaklarının ve yatırımlarının yurt genelinde adil olmayan bir biçimde dağılmasına ve akabinde gelişme-gerileme paradoksuna sebep olmaktadır. Yani metropol kentler ve büyük şehirler sürekli büyüyüp gelişmekteyken ülkenin diğer bölgelerinde ve özellikle kırsal bölgelerde gerileme yaşanmaktadır. Bütün bu süreç ise nüfusun iktisadi yaşam biçiminin değişmesine ve geçimlik üretim faaliyetlerinin kaybolmasına sebep olmuştur. Haliyle yüzyılın başında kendine yeten ve dışa bağımlılık düzeyi minimum seviyede olan toplum büyük oranda tüketen bir yapıya dönüşmüştür. Durum gelişmiş ülkelerde de Türkiye'deki ile benzerlik göstermektedir ve nihayetinde başta gelişmiş ve gelişmekte ülkeler olmak üzere neredeyse tüm dünya devletleri kentleşme ve tüketim toplumuna dönüşme sorunu ile karşı karşıyadır. Covid-19 pandemisi bu sorunlar zincirinin bir sonucu olarak ele alındığında hem sebeplerin ortaya konması hem de geleceğe dönük etkili tedbirlerin alınması daha mümkün olacaktır. Kent yaşamının sebep olduğu tüketim alışkanlıkları doğanın sınırlarının zorlanmasına sebep olmuştur. Çevre kirliliği, sağlıksız beslenme, genetiği değiştirilmiş ürünlerin yaygınlaşması, hijyen sorunları vb. kentleşmenin ve insan-doğa arasındaki ilişkinin bozulmasının bir sonucudur. Göç eğilimlerinden dolayı ülke topraklarının bir tarafı boş kalırken diğer taraflarında aşırı yoğunlaşmalar yaşanmaktadır ve bu durum birçok dünya devleti için geçerlidir. Bu nedenle devletlerin kentleşme, tüketim alışkanlıkları ve demografik dönüşüm konusunda uzun vadede çeşitli tedbirler alması gerekir.

Geride Bırakılan Yüzyılda Neler Yaşandı?

Yirminci yüzyılda yaşanan krizler ve krizlerin sosyo-ekonomik sonuçları hiç şüphe yok ki önceki yüzyıllara göre daha etkili ve tahrip edici olmuştur. Aslında bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanoğlu doğaya karşı kudretini artırmış ve yaşam kalitesini yükseltmiştir. Modernite insanoğluna daha

Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" ve Michel Foucault'un "...

insani bir yaşam vaat etmiştir. Fakat modernitenin toplumlara umduğunu bulamamış ve modern dünya geride bıraktığımız yüzyılda birçok krize şahit olmuştur. Yüzyılın başında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nın yaraları tam anlamıyla kapanmamışken İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve 70 milyondan fazla ölümlerle sonuçlanmıştır. 1929 yılında Büyük Buhran, 1945-1946'da Ekonomik Kriz, 1973'te petrol krizi, 1990'da Körfez Savaşı ve ardından yaşanan ekonomik ve enerji krizleri, 2009'da yine bir ekonomik kriz, 2003'te Irak Savaşı, 2001'de başlayıp bitmek tükenmek bilmeyen Afganistan Savaşı, 2010'da Arap Baharı, 2011'de başlayıp ve yine bitmeme konusunda oldukça ısrarcı olan Suriye İç Savaşı ve içinde bulunduğumuz günlerde devam eden ve bütün dünyayı etkileme potansiyeli taşıyan Ukrayna-Rusya Savaşı. Siyasi ve ekonomik krizlerin dışında irili ufaklı sağlık krizleri de yaşanmıştır. Yirminci yüzyılın başında yaşanan ve savaşın bitmesine etki edebilecek kadar şiddetli olan İspanyol Gribi milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Özellikle genç ve orta yaşlı insanların ölümüne sebep olan grip savaşın da etsisiyle dalgalar halinde yayılarak bütün dünyayı etkisi altına almıştır (Parıldar, 2020, s. 21). 1956 yılında Asya Gribi ve 1968'de Hong Kong Gribi yaşanmış ve yine milyondan fazla ölüme sebep olmuştur (Parıldar, 2020, s. 22).

Son yüzyılda yaşanan krizlerin daha öncekilere nazaran oldukça sıklaşması ve tahrip gücünün yüksek olması, gelecekte yaşanacak krizlerle ilgili karamsar bir beklenti oluşturmaktadır. Zira bugünün modern dünyası yirminci yüzyılın modernitesinden daha cüretkârdır ve doğanın sınırlarını daha fazla zorlamaktadır. Yine bugünün modernitesi geçmiş yıllara nazaran daha kontrolsüz, daha tahrip edici, daha kalabalık, konfora daha düşkün ve eşitsizlikler daha derindir. Demografik dönüşüm geçmişe nazaran daha tehlikeli boyutlarda, kentleşme oranları daha yüksek seviyelerde, geçimlik üretim faaliyetleri neredeyse bitme noktasında, dışa bağımlılık daha yaygınlaşmış ve derinleşmiş durumdadır. Bütün bu durumlara küreselleşme bağlamında bakıldığında dünya toplumlarının özellikle ekonomik anlamda geçmişe nazaran daha kırılabilir olduğu görülmektedir. Haliyle önümüzdeki yıllarda yaşanacak krizlerin önceki krizlere nazaran daha tahrip edici olacağına dair öngörde bulunabiliriz.

2020 yılından itibaren yaşanan pandemi sürecinde önce sansasyonel görüntüler ortaya çıkmış, kısa süre içinde tüm dünyada büyük çapta bir korku iklimi oluşmuştur. Zira daha önce de ifade edildiği gibi günümüzün modern toplumlarının dışa bağımlık düzeyi oldukça yüksektir ve insanlar kendilerini güvende hissetmemektedir. Toplumlar çok kısa bir süre içinde önce sağlıklarından daha sonra da geleceklerinden endişelenmeye başlamıştır. Haliyle

Covid-19'un en önemli toplumsal sonuçlarından birinin "güven" olduğu söylenebilir.

İnsanlar kendilerini güvende hissetmek ister. Güvende hissetme ihtiyacı Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde en öncelikli olanlardandır. Kendini güvende hissetmeyen insan bir taraftan korkar diğer taraftan da güvenliğini tehdit eden unsurları ortadan kaldırmaya çalışır. Bu durum da çeşitli değerlerden, yasalardan, normlardan ve tutumlardan vazgeçmesine sebep olabilir. Bu çalışmanın yapıldığı gün itibariyle dünyada Covid-19 vaka sayısı 426 milyon ve toplam ölü sayısı 5,89 milyondur. Yirminci Yüzyılın başında yaşanan İspanyol Gribi ile kıyaslandığında Covid-19'un tahrip gücünün daha düşük olduğu görülmektedir. Fakat buna rağmen ortaya çıkan korku iklimi daha derin ve daha kapsamlı olmuştur. Uzun süreli ve kapsamlı kapanmalar yaşanmış, en insani ihtiyaçlar bile giderilemez hale gelmiş, kudretli devletler Covid-19 karşısında panik olmuş ve aciz duruma düşmüş, küresel çapta ekonomik krizler yaşanmış, sağlık sistemleri tıkanmıştır. Covid-19 az zamanda çok büyük çapta zararlar vermiş ve dünyanın geleceğine dair endişeler oluşmaya başlamıştır. Yirmi birinci yüzyılın başında yaşadığımız bu mizansen göstermiştir ki modern dünya eskisine göre daha kırılgan ve risklerin tahrip gücü daha yüksektir. Haliyle modernitenin kudretli devletleri ve konforuna düşkün toplumları doğa ile ilişkilerini gözden geçirmeli ve demografik dönüşüm, tüketim alışkanlıkları, kentleşme, metropolleşme, sosyal devlet anlayışı, çevre kirliliği, kaynakların kullanımı vb. sorunları ivedi bir şekilde gündeme alınıp kısa, orta ve uzun vadede politikalar geliştirmelidir.

Yirmi Birinci Yüzyılın Tüketim Toplumlari: Zenginlik ve Yoksulluk Paradoksu

On dokuzuncu yüzyıl toplumları üretim ve birikime dayalı bir karaktere sahipti. Yatırım, birikim, üretim ve tasarruf bu dönemin ön plana çıkan değerleri arasında olmuş ve toplumsal alışkanlıklar da bu yönde gelişmiştir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise toplumlar derin bir karakter değişikliği yaşamış ve bir önceki yüzyılının değerlerinden uzaklaşıp, tüketim ve harcamanın erdem kabul edildiği bir toplumsal atmosfer oluşmuştur. Erich Fromm'un da ifade ettiği gibi iki dönemin toplumsal özellikleri oldukça birbirinden farklılık göstermiştir (Fromm E. , 1973). On dokuzuncu yüzyılın para biriktiren ve kazancını yatırıma dönüştürme eğiliminde olan toplumları, yirminci yüzyıla gelindiğinde, önüne konan ve seçme hakkı tanınmayan ürünleri satın alma yarışına girmiş bir tüketim toplumuna dönüşmüştür.

Aslında üreten ve yaşatan toplumdan tüketen ve yok eden topluma evrilme süreci temelde sanayileşmeyle başlayan göç ve kentleşme eğilimleri ile ilgilidir. Zira kırsal alanlardan kent merkezlerine göç eden aileler, koşullar gereği geçimlik üretim faaliyetlerini bitirmiş ve üretmeden tüketen bir yaşam biçimine bürünmüştür. Sanayi devriminden önce büyük bir kısmı kırsal alanlarda yaşayan toplumlarda önü alınamaz bir kentleşme eğilimi ortaya çıkmış ve bu eğilim günümüze kadar devam etmiştir. Bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir kısmı kentlerde, hatta metropollerde yaşamaya başlamıştır. Öyle görülüyor ki bu eğilim uzun yıllar devam edecek ve kırsal alanlar gittikçe nüfus kaybederken kentler kalabalıklaşacaktır. Kentleşme ve kentlileşme, tüketim alışkanlıklarının değişmesinde başat bir faktördür. Aynı zamanda kentler ve kentlilerin dışı bağımlılıkları daha fazladır ve ihtiyaçlar daha çeşitlidir. Haliyle kent yaşamı tüketim ve yok etme yaşamı olarak da düşünülebilir.

Kapitalizm için tüketim daha çok üretim ve daha çok kâr demektir. Yirminci yüzyıl modernizmi bir taraftan bilimsel gelişmelerle toplumlara daha güzel bir gelecek vadetmişken diğer taraftan da üretim ve tüketim kolaylığı sunmuştur. Bu durum sadece toplumların daha konforlu yaşamasını sağlamakla kalmamış aynı zamanda geleceği tehdit eden krizlerin zeminini de hazırlamıştır. Halka konfor, kapitalizme ise daha fazla üretim imkânının sunulduğu modern ve post modern toplumların risk toplumu olarak anılmasına zemin hazırlamıştır. Yirminci yüzyıl kapitalizmi daha çok üretim için daha çok tüketen ve tüketim gereksinimleri konusunda dışardan yönetilen pasif kitlelere ihtiyaç duymuştur (Boudrillard, 2018). Tüketimin kolaylaşması için tüketici önündeki engeller ortadan kaldırılmış, kolay satın alma yöntemleri geliştirilmiş ve kitle iletişim araçlarının da etkisiyle tüketicileri optimize etmenin yolları aranmaya başlanmıştır. Duman'ın ifadesiyle yirminci yüzyıl anamalcılığı daha çok tüketme eğilimine sahip, kolayca etkilenen ve tercihleri ya da arzuları önceden kestirilebilecek insanlar istemiştir (Duman, 2018).

Kapitalist düzen her bireye ayrı ayrı nüfuz edip arzu edilen toplum tipini yaratmayı ve çalışma ortamını tıpkı bir atölye gibi disipline etmeyi amaçlar. Bu düzen içinde her bireyin kendine verilen görevi layıkıyla yerine getirmesi istenir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde kapitalist düzenin ihtiyacı olan birey tipi değişmiş ve uygun görülen rol, *bilincini devre dışı bırakarak sorgulamadan tüketmek* olmuştur. Ritzer, yirminci yüzyılın tüketim alışkanlıkları ve tüketim kültürü üzerine benzer değerlendirmeler yapmış ve yeni tüketim araçlarını katedrallere benzetmiştir. Ona göre yeni tüketim araçları birçok insan için büyümlü ve kutsal bir amaç haline gelmiştir. Onlara sahip olmak tüketiciyi ruhsal açıdan tatmin etmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise tüketici isteklerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Tüketim araçları bir yandan tüketicinin isteklerini

karşılarken diğer yandan da yeni istekler yaratır hale gelmiştir (Ritzer, 2000, s. 50-51). Yirminci yüzyılın değişen tüketim alışkanlarına şahit olan ve modern toplumu tüketim toplumu olarak ifade eden bir başka isim de Bauman'dır. Bauman, çalışma etiğinin yerini tüketim alışkanlarına bıraktığını ve tasarrufun istenmeyen davranış haline geldiğini söyler. İdeal tüketici, isteklerini erteleyen değil, kredi kullanma pahasına arzularını tatmin etmeye çalışan ve şimdiki yaşıyandır (Bauman, 1999). Benzer şekilde Ritzer de kredi ve kredi kartı kullanımını konusundaki bankaların tutumuna değinmiş ve tüketiciler arasında borçlanma kültürünün yaygınlaştırılması ile tüketim alışkanlıklarının desteklendiğine dikkat çekmektedir (Ritzer, 2000, s. 53). Böylece kapitalist sistem yirmi birinci yüzyılda bir tüketim kültürü geliştirmiş ve sebepsizce tüketen bir bağımlı kitle inşa edilmiştir. Bunun sonucu olarak modernite bir yandan toplumlara daha konforlu bir yaşam sunarken diğer yandan da doğayı tüketmeye ve yok etmeye başlamıştır. Zira Bauman'ın da ifade ettiği gibi tüketim, aynı zamanda tüketme ve yok etme anlamına gelmektedir. Toplamlar bir yandan tüketirken diğer yandan doğanın sınırlarını zorladıklarını ve hatta onu yok ettiklerini dikkate almamıştır. İnsanoğlu adeta üzerinde yaşadığı gezegeni tahrip etme yarışına girmiş ve varlığını yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Furlong & Finnie, 2020).

2019'da patlak veren Covid-19 salgını elbette tesadüf değildir ve modern toplumun tüketim endüstrisi ile yakında ilgilidir. Modern birey, bilim ve teknolojinin kudretine güvenmiş olacak ki yok etme yarışına girmiş ve yarının kaygısını hiç duymadan doğayı tahrip etmiştir. Daha yüksek gökdelenler için yarışılmış, betonlaşma bir prestij göstergesi olmuş, daha konforlu araçlar üretilmiş, daha hızlı jetler tasarlanmış, daha büyük ve daha konforlu konutlar yapılmış, kullan at ürünler yaygınlaşmış, kentleşme ve kentlileşme olmazsa olmaz haline gelmiş, hatta kudretli ülkeler nüfusunun önemli bir kısmını metropollere sıkıştırarak balık istifi kentler inşa etmeyi gelişmenin gereği olarak görmüştür. Kentlileşen nüfus ise doğal olarak doğa ile arasına mesafe koymuş, geçimlik üretim faaliyetleri terkedilerek hazır tüketim kültürü yaygınlaşmıştır. Aileler ve dolayısıyla kentler neredeyse tamamen dışa bağımlı hale gelmiş, tüketilen ürün sadece etiket fiyatı üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Bütün bunlar olurken ağaçlar kesilmiş, ormanlar yanmış, doğal kaynaklar tüketilmiş, sular kirlenmiş, ekolojik denge bozulmuş, çöp yığınları oluşmuş ve çevre kirlenmiştir. Sınırsız özgürlük ve uysallaştırılmış zihinler insanlık için bir sorun olmaya başlamış ve modern dünya kendi eliyle sonunu hazırlar olmuştur. Bu nedenle söylenebilir ki, 2019'da patlak veren pandemi hangi yolla ortaya çıkmış olursa olsun tüketim alışkanlıklarıyla yakından ilgilidir. Modern toplamlar, üzerinde yaşadığı gezegeni tüketmeye ve tahrip etmeye devam ettikçe

Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" ve Michel Foucault'un "...

benzer riskler her zaman var olacak ve insanoğlunun varlığı tehdit altında olmaya devam edecektir.

Michel Foucault'un Disiplinci İktidar Kuramı Üzerinden Epidemik Toplum Değerlendirmesi

Covid-19 pandemisini ve modern toplumların risklerini ele alırken kullanılması gereken argümanlardan biri de Michel Foucault'un disiplinci iktidar kavramıdır. Foucault, tıbbın insanlar nazarında önemli bir meşruiyet etkisi olduğunu ve iktidarın bu durumdan bilinçli bir biçimde yararlandığını söyler. Tıp, etkisini her yerde göstermektedir: ailede, okulda, fabrikada, mahkemelerde, cinsellikte, eğitimde, çalışmada, suçta. Tıp toplumsal anlamda önemli işlevlere sahiptir, hukuku kuşatmakta ve ona işlev kazandırmaktadır (Foucault, 2012). Tıp, meşru olanla olmayanı, doğru ile yanlış, normal ile anormal, akıllı ile deliyi, yasal ile yasadışı olanı, suçlu ile suçsuzu tasdik eden toplum üstü bir yapıdır. İnsanların gözünde oldukça saygındır ve bu saygınlık ona itaat edilmesini sağlar. Çünkü tıp insanlara sağlıklı olmayı vadeder ve bu konuda doğru bilginin kaynağıdır. Fakat tıbbi bilgi diğer bilgi türlerinde olduğu gibi egemen yapının kontrolündedir. Dolayısıyla tıbbi bilginin zaman zaman iktidarın menfaatine hizmet etmesi söz konusu olabilmektedir.

Michel Foucault, Nietzsche gibi iktidar ve bilginin aynı şeyin iki yüzü olduğunu düşünmektedir. İktidar ve bilgi birbirini dolaylı bir biçimde içermektedir (West, 2016, s. 285). Bilgi iktidarın ta kendisidir ve yine iktidarın emrindedir. Bu durum iktidar ile birey arasındaki ilişkinin zeminini oluşturur ve iktidarın eylemleri bu sayede meşruluk kazanmış olur. Öteden beri bilgi insanoğlu için önemli olmuştur ve tarihsel zaman içinde bilgi araçları el değiştirmiştir. Devleti yönetenlerin iktidarı öteden beri din adamları ile paylaşması ya da iktidar ile din adamları arasında yakın ilişkinin olması dindarlık ötesinde dinin halk nazarındaki işlevleri olmuştur. Haliyle geleneksel ya da modern toplumlar fark etmeksizin bilgi ve iktidar ilişkisi daima yakın olmuştur. İktidar, kendi kontrolünde olan bilgi ile aynı zamanda bedeni kontrol edebilme yetisine sahip olmuştur. Bu yeti ile bedenleri optimize ederek rıza üretmiş ve hükmetmeyi kolaylaştırmıştır. Covid-19 salgını, iktidarın rıza üretme bakımından hiç zorlanmadığı ve virüsten korkan insanların otoriteye koşulsuzca teslim olduğu bir süreç olmuştur. Yabancı düşmandan tedirgin olan ürkek öznenin iktidarın telkinlerine uymaktan başka çaresi kalmamıştır. Foucault bu hükmetme stratejisini biyopolitika kavramıyla ifade eder. İktidar doktorların saygınlığını kullanarak günlük hayatı medikalize ederek özneyi optimize etmekte ve rıza üretmektedir. Foucault'a göre iktidar, tıp ve tıbbileştirme ile beden üzerinde tahakküm politikası uygulamaktadır. Tarih boyunca iktidar, bedeni ıslah etmeye

çalışmış ve bu amaçla aile, okul, hastane, fabrika, hapisane gibi mekânları araçsallaştırmıştır (Vinale, 2020; Tekelioğlu, 1999; Foucault, 2019). Byun-Chul Han'ın da ifade ettiği gibi bu kurumların amacı öldürmek değil ıslah etmek ve hayatı kontrol edebilmek, özneyi pasifleştirip onu normlar sistemine sokmak, normalleştirmek ve en nihayetinde itaatkâr özneyi yaratmaktır (Han, 2020). Biyo-iktidarın kendini adadığı şey budur. Üreme ve ölüm oranları, yaşam süreleri ve sağlık düzeyi iktidarın ilgilendiren başlıca konular arasına girmiştir. Zira biyo-politik disiplin iktidarın yöntemleri arasındadır ve son tahlilde iktidar bu şekilde bir beden politikası uygulamaktadır. Disipline edilmiş bedenler ise daha sonra yerini optimize edilmiş beyinlere bırakmıştır (Han, 2020).

Canpolat'ın da ifade ettiği gibi 18. yüzyıldan beri yaşanan değişimlerinin temel nedeni yeni iktidar biçimidir ve bu iktidar anlayışı insan bedenine, aileye, okula, orduya, fabrikaya vb. yayılan ağlar dizisi ile bu değişimleri kontrol edebilme yetisine sahiptir (Canpolat, 2005). Foucault, on sekizinci yüzyıl sonunda nüfus, sağlık ve şehircilik sorunlarının ortaya çıkmasıyla birlikte uzamın düzenlenmesinin gündeme geldiğini, bunun sonucu olarak da bir kısım uzam uzmanı doktorların ortaya çıktığını söyler. Bu doktorlar dört temel konu üzerinde durmuştur: Yerleşme sorunu, birlikte yaşama sorunu, konut sorunu ve yer değiştirme sorunu. Doktorlar, bu dört temel sorun üzerinde durarak kuraklık, nemlilik, toprak yapısı, bölgesel iklimler, su kaynakları, kentsel yoğunluk, alt yapı sorunları, havalandırma, mezarlıklar, mezbahalar, şehir planlaması, göç eğilimleri gibi birçok konuda halka çeşitli talimatlar vermiş, siyasi ve ekonomik atmosferin taleplerini yerine getirmiştir (Foucault, 2012). Haliyle tıp bu yönüyle toplumsal kontrol mekanizması olarak işlev görmüş, rıza üretmiş, devletin yönetim aygıtı haline gelmiş ve toplumu neredeyse her alanda yönetebilmeye muktedir olmuştur. Bu durum ise yeni düzenin ve tabii ki kapitalizmin işini oldukça kolaylaştırmıştır. Zira biyo-iktidar, bedenleri ve nüfus olgusunu kontrol ederek iktisadi süreçleri ayarlamayı başarmaktadır.

Foucault, iktidarın disipline etme yönteminin on sekizinci yüzyıldan sonra değiştiğini söyler (Yilong, 2020). İktidar, bedene işkence etmekten vazgeçmiş rıza üretme yolları geliştirmeye başlamıştır (Arminjon & Marion-Veyron, 2021). Bedeni emirler ve yasaklar sistemine sokarak denetim altına almaya çalışmıştır. Optimize olmuş bedenler üretmeyi ve rızayı habitus haline getirmeyi deneyerek şiddet kullanmadan hükmetmenin yollarını geliştirmiştir (Han, 2017). İşte tıbbileştirme bu yollardan biridir. Han, bu yeni, iktidar teknolojisinin nüfusu keşfettiğini ve Foucault'un bu yeni iktidar biçimini biyoiktidar olarak ifade ettiğini söyler. İktidarın yeni yöntemi biyo-iktidar, üreme, doğum ve ölüm oranı, sağlık düzeyi, yaşama süresini belirleyerek nüfusu kontrol etmeye odaklanmıştır (Han, 2017). Foucault bu dönüşümün miladına işaret eder ve 18. yüzyıldan sonra

artık yaşam ve beden bir iktidar nesnesine dönüştüğünü, iktidarın beden ve hayatı ilgi alanına dâhil ettiğini dolayısıyla insanlık tarihi boyunca en önemli değişimin yaşandığını söyler (Foucault, 2014). İktidar bu dönemden yani 18. yüzyıldan sonra bedeni disipline edip kontrol etmenin çeşitli yollarını geliştirmek suretiyle nüfus düzenlemesi yapar hale gelmiştir (Foucault, 2014, s. 153).

Foucault, Jeremy Bentham'ın panoptikonunu bu politikanın bir metaforu olarak ele almıştır. Panoptikon, kolektif yapılanmayı ve sosyal ilişkileri ortadan kaldırıp kesintisiz bir gözetlenme korkusuyla bireyi kuşatmaktadır. Panoptikon, kitlenin üzerinde gözetleyene sınırsız bir tahakküm gücü yaratmaktadır. Böylece Big Brother her yerde olma, her şeyi duyma ve her şeyden haberdar olma ayrıcalığı ile kendi modern hapisanesini yaratıp modern kafesler kullanıp modern köleleri içine tıkmaktadır. Bireyi kategorize eden iktidar kimliğe, bireyselliğe ve gündelik hayata müdahale edip denetime tabi ve bağımlı öznelerle dönüştürmektedir (Foucault, 2014). Foucault, panoptikonu temel amacının sonsuz bir tahakküm yaratmak değil bedeni işlevsel kılmak olduğunu söylemektedir. İşlevsel bedenle üretimi artırmak, ekonomiyi geliştirmek, eğitimi yaygınlaştırmak, iş gücünü düzenlemek, kamusal ahlakı belirlemek, toplumsal denetimi etkinleştirmek ve bireyselleştirme kanalları çoğaltmak söz konusudur (Bourdieu, 1995). Disiplin iktidarı bütün bunları yaparken yok etmeyi değil etkili kullanımı amaçlamıştır. Bedene işkence etmek yerine normlar sistemine sokmayı amaçlamış ve pasif öznelerle dönüştürmüştür (Couch, Robinson, & Komesaroff, 2020).

Bu tartışmaya zenginlik kazandıran bir başka yaklaşım ise Bauman'ın *Bahçeci Devlet* metaforudur. Bauman, bahçıvanın bahçe üzerindeki iktidarı gibi devletin de toplum üzerinde bir iktidar anlayışına sahip olduğunu ve toplumu zararlı otlar-faydalı otlar ayırımına tabi tuttuğunu söyler (Tüzün, 2013).

Modem devlet bahçeci bir devletti. Benimsediği duruş bahçıvanlık duruşuydu. Nüfusun mevcut (yabani, terbiye edilmemiş) durumunu gayri meşru sayıp, var olan yeniden üretim ve öz dengeleme mekanizmalarını elden çıkardı. Bunların yerine, değişimi, rasyonel tasarımın öngördüğü istikamete yöneltmek amacıyla inşa edilen mekanizmaları yerleştirdi. Aklın yüksek ve sorgulanamaz otoritesince yönetildiği varsayılan bu tasarım, günün gerçekliğini değerlendirme ölçütlerini sundu. Bu ölçütlere göre, nüfusu ikiye böldü: Beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek ya da kökünden sökülecek yabani otlar. Bu ölçütlere göre, (bahçıvanın tasarımınca belirlenen) faydalı bitkilerin gereksinimleri el üstünde tutuldu, yabani ot ilan edilenlerinse yok sayıldı. Bu ölçütler, bu kategorilerin her ikisini de kendi eyleminin nesnelere olarak aldı, her

ikisinin de kendilerini belirleme haklarını reddetti (Bauman Z. , 2003, s. 34).

Bauman, bahçeci devlet metaforuyla modern devletin nüfus ve beden üzerine uyguladığı politikaları açıklamaya çalışmıştır. Bahçeci devlet ayıklama yaparak zararlı otları ortadan kaldırırken bir yandan nüfusu ve toplumu dilediği gibi biçimlendirmekte diğer yandan da onları optimize etmektedir. Bahçeci devlet zararlı bitkileri ayıklama işini yaparken bahçenin menfaatini düşünerek zor kullanılabilir ve gayri insani yollara başvurabilir. Bu zor kullanma işini yapma hakkını kendinde bulur çünkü elde edilmek istenen netice genelin menfaatine olacaktır. Bauman, bu metaforuyla etnik ayrıştırma ve holocaust üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Fakat bahçeci devlet metaforu aynı zamanda nüfus planlamalarını, salgınları, demografik dönüşümü ve en nihayetinde bu günlerde yaşadığımız epidemik toplumu değerlendirmek için kullanılabilir. Zira pandemi laboratuvar ortamında yapıldıysa ve özellikle yaşlılar üzerinde daha ölümcülse, bu durum demografik dönüşüm ve dünya nüfusunun yaşlanması ile ilgili de planlanmış olabilir mi? Bu soru bize nüfus teorisi ile tanınan ve devletlerin nüfus planlamaları için yapabileceklerinden bahseden Thomas Robert Maltus'u hatırlatmaktadır. Maltus, nüfus politikası ve bedensel denetim bakımından önemli görüşler ileri süren bir isimdir. Geliştirmiş olduğu nüfus teorisi, salgınlar ve krizleri değerlendirmek amacıyla kullanılması gereken argümanlardır. Maltus, üreme organlarının denetime muhtaç olduğunun ve denetimin yetersiz olduğu dumduumlarda nüfus artışlarının istenmeyen sonuçlar doğuracağından bahseder (Açıkalın, 2020). Maltus'a göre nüfus 1,2,4,8,16,32...olarak geometrik bir dizi biçiminde artarken, gıda maddeleri ise 1, 2, 3, 4, 5, 6 ... şeklinde aritmetik bir dizi olarak artmaktadır (Henderson, 1992: 140, akt. Sabbağ, 2020). Maltus, nüfus teorisinde nüfustaki geometrik artışla gıda maddelerinin üretimindeki aritmetik artış arasındaki farka işaret ederek muhtemel sonuçlarını değerlendirmektedir. Bu durumda nüfusun, gıda maddesine erişim yetersizliği yaşayacağını söyler. Zira bu artış neticesinde nüfusun tarımsal kapasiteyi aşacağını düşünmektedir. Bu nedenle nüfusun kontrol edilmesi gerektiğini, aksi durumda gıda üretim sorunlarının daha derinleşeceğini söylemektedir (Brezis ve Young, akt. Sabbağ, 2020). Kısırlık, cinsel perhiz ve doğum kontrol yöntemleri şayet nüfusu denetlemeyi başaramaz ya da yetersiz kalırsa diğer denetim yöntemleri yani kıtlık, sefalet, veba, hastalık, savaş ve doğal felaketler devreye girecektir (Açıkalın, 2020). Bauman'ın Bahçeci Devlet modeli, Maltus'un Nüfus Politikası ve Foucault'un Biyopolitikası aynı yönetim anlayışına işaret etmekte; iktidarın nüfus ve beden üzerindeki disipline etme ve hükmetme politikasından bahsetmektedir. Foucault ve Maltus farklı olarak disiplinli iktidar anlayışını açıklarken iktidarın salgın hastalıklara da başvurduğunu söyler.

Foucault'a göre iktidar, veba ile disipline etme projeleri geliştirmiş ve derinlemesine gözetleme ve kontrol etme sebepleri elde etmiştir. Salgın, özetleme ve disiplin ortamı oluşturmuş ve sosyal kontrolün birincil kaynağı haline gelmiştir (Couch, Robinson, & Komesaroff, 2020). Sağığı tehdit altında olan birey tüketim alışkanlıklarından günlük pratiklerine kadar kendi kendini denetler hale gelmiştir. Salgın vasıtasıyla iktidarlar sosyal hayata dair daha katı tedbirler alma bakımından kendine uygun bir yer edinmiştir. Salgının optimize olmuş öznesi izlenmeye, denetlenmeye, sosyal mesafeye, kapanmaya, etiketlenmeye, beslenme alışkanlıklarını değiştirmeye, yüksek enflasyona, kıtlığa ve olağanüstü yaşam koşullarına razı olmuştur. Salgın adeta iktidarın rıza üretme aracı olarak çalışmıştır. Disiplin iktidarının arayıp da bulamayacağı bir fırsat ortamı oluşmuş, korku atmosferinin ortasında kalan ürkek insanlar denetlenmenin ve engellenmenin gerekliliğine ikna olmuştur. Salgın, insanları yeni hayatın eskisinden farklı olması gerektiğı konusunda kolayca ikna etmiştir. Yeni normal eski olandan farklı olmalı düşüncesi topluma sirayet etmiştir. Çünkü artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak sloganı zihinlere yerleşmiş ve kitlelerde büyük oranda kabul görmüştür. Deyim yerindeyse ölümü gören insanoğlu sıtmaya razı olmuştur. Yaşanan salgın süreci gözetim kültürünün daha baskın ve nüfuz edici biçimlerine geçişi hızlandırmış ve iddiaları haklı çıkarmıştır. Uzun vadede kültürel, politik ve ekonomik sonuçlarının yaşanması muhtemeldir (Couch, Robinson, & Komesaroff, 2020). Bugün dünya genelinde yaşanan siyasi ve ekonomik krizler de bunun kısa vadeli, yansımalarıdır ve uzun vadeli etkilerin de ortaya çıkması muhtemeldir. Yaşanan krizler ve bundan sonra yaşanacak olanlar toplumların karakteristik özelliklerini ve yaşam biçimlerini derinden etkileyecek gibi görünmektedir. Devletler, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk defa çok katı tedbirler alınması gereken bir dönem geçirmiş ve halk iktidarın dönem dönem bu tip katı tedbirleri almasının gerekliliğı konusunda ikna olmuştur. İktidar yaşanan olağan üstü durumda kamu ve özel kurumları kapatmanın yanında siyasi ve dini toplantıları, tatil programlarını, eğlence biçimlerini ve hatta ibadet biçimlerini bile düzenleme hakkını elde etmiştir (Gjerde, 2021). Hükümet bir taraftan virüsü takip edip hastalığı kontrol altına almaya çalışırken diğer taraftan gözetlenme ve takip edilme yaşamın gerekleri haline gelmiştir. Anormal olan normale dönmüş çeşitli insan hakları ve demokratik uygulamalar askıya alınabilmiş, hatta eskiye nazaran daha gelişmiş gözetleme teknikleri ortaya çıkıvermiştir.

Risk Toplumu, Covid-19 Salgını ve Diğer Küresel Krizler

Modern yaşam, sadece insanlara konfor sunmakla kalmamış aynı zamanda çeşitli riskler de üretmiştir. Bu bağlamda modern toplumu aynı zamanda Ulrich Beck'in ifadesiyle Risk toplumu olarak da düşünmek mümkündür. Modernite çevre kirliliği, ormanların tahribi, yer altı kaynaklarının tüketilmesi, suların ve denizlerin kirletilmesi, ekolojik dengenin bozulması, demografik yapının değişmesi, nüfus artışı ve kentleşme gibi birçok doğa tahribatına sebep olmaktadır. Bu durum ise modern toplumların risk toplumu olarak anılmasını haklılaştırmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada modern ve post modern toplumların risklerle dolu yaşam biçimi ile salgın hastalıklar ve özelde Covid-19 pandemi süreci arasındaki ilişki değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Risk toplumu kavramı özellikle Ulrich Beck ile anılıyor olsa da birçok bilim adamı risk kavramını ele almış ve modern toplumu bir risk toplumu olarak ifade etmiştir (Yıldırım, 2020). Dolayısıyla risk toplumu konusunda sosyal bilimciler arasında bir mutabakat olduğu söylenebilir. Bu isimlerden biri de Anthony Giddens'tir. Giddens, yakın zamanlarda yaşanan küresel ısınma ve iklim olaylarının, kasırgaların, fırtınaların ve benzer doğa olayların sebebi olarak küresel çaplı endüstriyel gelişmeler olduğunu ifade etmektedir. Endüstriyel yaşam biçimi, iklimi değiştirmiş ve yeryüzüne çeşitli zararlar vermiştir. Giddens'in ifadesiyle üstelik bundan sonra da ne tür sorunların yaşanacağını kestirmek mümkün değildir (Giddens, 2000, s. 35). Giddens'e göre iki tip risk vardır. Bunlardan biri dışsal risk, diğeri ise imal edilmiş risktir. Dışsal risk dışarıdan kaynaklanan, geleneğin ya da doğanın sabitliklerinden gelen risktir. İmal edilmiş risk ise küresel ısınma ile olan, insan elinden çıkan risktir ve çoğu çevresel risk bu kategoriye girer (Giddens, 2000, s. 40). Giddens'in ifadesiyle geleneksel toplumlar geçmiş yıllarda doğadan gelen çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktaydı. Örneğin hasadın kötü geçmesi, sel baskınları, salgın hastalıklar ya da kıtlıklar dıştan gelen risklerdendir (Giddens, 2000, s. 40). Fakat son zamanlarda doğanın bize verdiği zarardan daha fazlasını biz doğaya vermeye başladık ve bizden kaynaklanan risk, yani imal edilmiş risk doğal riskten daha ağır basar hale geldi (Giddens, 2000, s. 40). Giddens, doğada insan elinin değmediği yer kalmadığını ve insanın moderniteyle birlikte doğal yaşamının sınırlarını zorlayarak doğal ile doğal olmayanın iç içe geçtiğini söylemiştir (Giddens, 2019). 1998'de Çin'de yaşanan ve birçok insanın ölümüne ve yerleşim yerlerinin yıkılmasına sebep olan sel felaketlerinin şimdiye kadar yaşananlardan farklı olduğunu gösteren birçok kanıtın olduğunu ve bu tip doğa olaylarının yine doğanın tahrip edilmesiyle yakından ilgili olduğunu düşünmektedir (Giddens, 2000, s. 41). Giddens'in bu örneği bize 2021'de Türkiye'de yaşanan sel felaketini ve orman yangınlarını hatırlatmaktadır. Temmuz 2021'de Antalya ili Manavgat

İlçe'sinde orman yangını başlamış ve Türkiye'nin birçok şehrine kısa sürede yayılmıştır. Yaşanan orman yangınları şimdiye dek yaşananlardan daha hızlı yayılmış ve bütün müdahalelere rağmen uzun süre kontrol altına alınamamıştır. Yine Ağustos 2021'de Batı Karadeniz'de yoğun yağmur sonucu sel felaketleri ve heyelanlar yaşanmış ve günlerce devam etmiştir. Her iki felakette de can ve mal kaybı yaşamının yanında insan ve doğa ilişkisi çok tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca insanın doğa karşısındaki acizliği gözler önüne serilmiştir. Öyle görünüyor ki bundan sonra tüm dünyada sel ve orman yangını gibi doğal felaketler daha tahrip edici ve daha ısrarcı bir biçimde yaşanacaktır. Zira insan ile doğa ilişkisindeki kontrolsüzlük doğanın sınırlarını oldukça zorlamış ve modern insan doğa karşısındaki kredisini neredeyse sonuna kadar tüketmiştir.

Giddens'in insan-doğa ilişkisine dönük uyarılarında dikkat çektiği bir başka husus da genetiği ile oynanmış gıdalar ve "yoğun tarım" faaliyetleridir. Yoğun tarım faaliyetleri yürütülürken muazzam miktarda gübre ve haşere ilaçları kullanılmakta ve bunun sonucu olarak torağın kimyası bozulmaktadır. Modern tarım faaliyetleri bir taraftan dünyayı beslemenin daha kolay yollarını keşfederken diğer taraftan da çevreyi yoğun derecede tahrip etmektedir (Giddens, 2000, s. 46). Bu nedenle bizler, hepimizin gündelik hayatına girip kök salmış genetiği değiştirilmiş ürünlerden uzak durmanın yollarını arayıp aramama konusunda bir karar vermek zorundayız. Zira bu ve bu gibi risk faktörleri çağımızı bir risk toplumuna dönüştürmüştür. Küresel ekolojik riskler, nükleer tırmanma sorunları, beslenme rejimindeki bozulmalar, hatta evlilik kurumunun bile tehdit altında olması gibi çeşitli felaketler kapıya dayanmış, adeta modern hayatın sonunu hazırlamıştır (Giddens, 2000).

Giddens ile benzer sorunlara odaklanan ve modern toplumu risk toplumu olarak ana bir diğer isim de Ulrich Beck'tir. Daha önce de ifade edildiği gibi aslında "risk toplumu" kavramı daha çok Beck ile anılmaktadır. Beck'e göre modernleşme sürecinin üretici güçlerinin katlanarak büyümesi çeşitli tehlikelere ve potansiyel tehditlere davetiye çıkarmış, modern toplumu risk toplumuna dönüştürmüştür. Ulrich Beck, geçmiş toplumların da çeşitli risklerle karşı karşıya kaldığını, fakat geçmişin riskleriyle bugünün riskleri arasında önemli farklar olduğunu şu sözleriyle ifade eder:

19. yüzyıl başında Thames Nehri'ne düşen gemicilerin suda boğulmayıp, Londra'nın lağımu haline gelen nehirdaki kötü kokular ve zehirli gazlar yüzünden öldüğü anlatılır. Bir Orta Çağ şehrinin dar sokaklarında yürüyüşe çıkanlar burunlarını bir şeyle kapatmak zorunda kalıyorlardı. "Her yerde dışkı yığınları var, bulvarlarda, bariyerlerin eteğinde, at arabalarında... Paris evlerinin cepheleri idrardan çürüyor... Toplumsal olarak organize olan kabızlık, tüm Paris'i kokuşup çürüme sürecine çekme

tehlikesi yaratıyor” (Beck, 2011, s. 24)..... Geçmişteki tehlikeleri, hijyen teknolojisindeki yetersizlikle açıklamak mümkündür. Bugünkü tehlikelerin temelinde sanayideki aşırı üretim var. Bu yüzden günümüzdeki riskler ve tehlikeler (insanlar hayvanlar ve bitkiler üzerindeki) tehdidin küresel doğası ve tehdidin modern sebepleri olması hasebiyle yüzeysel olarak genellikle benzer oldukları Orta Çağ’daki risk ve tehlikelerden ciddi şekilde ayrılıyor. Bunlar modernleşmenin riskleridir. Üstelik endüstriyel ilerleme mekanizmasının toptan ürünleri ve bu mekanizmanın gelişmeye devam etmesiyle sistematik olarak daha vahim hale geliyorlar (Beck, 2011, s. 25).

Ulrich Beck’in ifade ettiği gibi günümüzün riskleri ile geçmiş dönemlerin riskleri arasında ve buna bağlı olarak sonuçları arasında önemli farklılıklar vardır. Bu farklılığın altında yatan en temel faktör ise üretim ve tüketim faaliyetlerindeki değişimdir. Yani modern toplumu pre-modern toplumlardan ayıran şey ne ise riskin oluşmasına ve değişmesine etki eden şey de olur. Modern yaşam çeşitli zehirli atıklar üretmekte, sağlığa zararlı maddelerin kullanımını yaygınlaştırmakta, havadaki ve sudaki toksinler insanlar ve hayvanlar üzerinde kalıcı hasarlara sebep olmaktadır. Beck, bu riskli atmosferin çeşitli felaketleri, kaçınılmaz hale getirdiğini söylerken zamanla felaketlerin toplum içinde normale dönebileceğini de ifade etmektedir. Ormanların yanması, kasırgaların çıkması, ekolojik dengenin bozulması, salgın hastalıklar, gayri insani manzaralar modernizasyonun bozduğu dengenin bir sonucu olarak gündelik hayatın bir parçası haline gelebilecektir. Hatta bozulan ekolojik ve doğal denge zamanla toplumsal zihinlere sızacak ve toplumsal riskler taşıyan düşünme tarzları ortaya çıkacaktır. Ulrich Beck bunu açıklamak için şu örneği kullanmıştır:

İki adamın iki elması var. Biri iki elmayı da yiyor. Demek ki ortalama olarak her biri birer tane yemiş oluyor. Küresel çapta gıdaların dağılımına aktardığımızda bu ifade şu anlama geliyor: “Ortalama olarak” dünyadaki herkesin karnı tok. Buradaki sinizm çok açıktır. Dünyanın bir kısmında insanlar açlıktan ölüyor, diğer kısmında aşırı yemenin sonuçları başlıca harcama kalemlerinden birini oluşturuyor (Beck, 2011, s. 31).

Modern yaşam sadece doğa ile ilgili anormali normalleştirmekle kalmıyor, insani ve toplumsal değerlerin değişmesine de sebep oluyor. Bugün, Sahra Altı Afrika ülkelerinin derin yoksulluğu, modern batılı ülkeler hesaba katılmadan açıklanamaz. Zira batının refahının ve modern yaşamının devam etmesi için yoksul ve az gelişmiş ülkelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Foucault, bu konudaki görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *Bir halkı toptan ölüme mahkûm etme gücü, bir başka halkın varlığını sürdürmesini sağlama gücünün öbür yüzüdür. İlke şudur: Meydan savaşlarının dayandığı taktik olan "yaşayabilmek için*

öldürebilme" fikri, devletlerarası bir strateji ilkesine dönüşmüştür; ama söz konusu olan, egemenliğin hukuksal varlığı değil, bir halkın biyolojik varlığıdır (Foucault, 2016, s. 98). Bir halkın biyolojik varlığı bir başkasının varlığını tehdit eder hale geldiğinde yok etme ilkel olmaktan çıkıp çağdaş yaşamın bir gereği haline gelebilir. Pre-modern toplumlarda savaşları, taraflar arasında meşrulaştıran bu ilke bugün post modern yaşamı ve onun sebep olduğu çatışmaları açıklamak için kullanılabilir. Bu noktada dikkat çekmek istediğim önemli bir çelişki de şudur: Üçüncü dünya ülkeleri bir taraftan az gelişmişlikten dolayı konfor sorunu yaşarken diğer taraftan modern yaşamın risklerini taşımaktadır. Gelişmiş ülkeler riskli sanayi tesislerini kendi topraklarından uzak, az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinde tesis edip kendilerini toksik atıklardan korumaya çalışmaktadır. Bunun neticesi olarak da risk toplumu kapsamına sadece sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler değil bütün dünya ülkeleri girmiş oluyor. Ayrıca sanayi tesislerin ürettiği riskler sadece yakın bölgelerde yaşayanların hayatlarını tehdit etmekte kalmayıp küresel bir tehdit olarak tüm dünya toplumlarının karşısına dikiliyor. Beck'in de ifade ettiği gibi Antarktika'daki penguenlerin etinde bile aşırı düzeyde DDT bulunması ya da yoğun sanayi bölgelerinden çok uzak şehirlerde anne sütündeki ve buna bağlı olarak çocuklardaki kurşun miktarının çarpıcı biçimde yüksek olması (Beck, 2011) riskin belli alanlarla sınırlı kalmadığını ve evrensel bir sonuna dönüştüğünü gösteren somut örneklerdendir. Covid-19 mizansenisi de aslında benzer bir örnektir. Çin'in Vuhan bölgesinde ortaya çıkan bir virüs sadece o bölge ile sınırlı kalmamış ve çok hızlı bir şekilde bütün dünyaya yayılmıştır. Virüs belki gerçekten bir hayvan pazarından belki de bir laboratuvar ortamından yayılmıştır. Bunu kesin olarak bilmiyoruz. Kesin olan şu dur ki; Vuhan'da hayvan pazarında satılan bir ürün ya da Çinlilerin beslenme veya tüketim alışkanlıkları dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan insanları ilgilendiriyor ve hatta onların hayatlarını tehdit edebiliyor mu? Öyle görünüyor ki bu konuda bütün uzmanlar aynı fikri paylaşmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte dünya artık kocaman bir gezegen olmaktan çıkıp küçük bir köye dönüşmüştür. İnsanlar arasındaki etkileşim maksimum seviyeye ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak da salgın hastalıklar ve diğer çeşitli krizler daha kolay yayılır hale gelmiştir. Örneğin Amerikan milyonerlerinin ekolojik dengeye verdiği zarar Afrikalı yoksulları da - üstelik hiçbir suçları yokken- tehdit eder hale gelmiştir. Ya da Avrupalıların toksik atıkları dünyanın herhangi bir bölgesini kısa, orta ve uzun vadelere zehirleyebilmektedir. Bu nedenle Covid-19 salgını basit bir sağlık sorunu olmaktan ötedir. Covid-19 pandemisi çok boyutlu ve sofistike bir durumdur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Covid-19 salgını diğer krizler ve salgınlardan farklıdır. Bu nedenle daha sofistike bir konu olarak ele alınmalıdır. Yaşanan salgın sadece bir sağlık sorunu değildir. Çok yönlüdür, karmaşıktır ve farklıdır. Bugüne kadar birçok kriz ve sağlık sorunu yaşanmıştır. Savaşlar, ekonomik krizler, salgınlar, doğal afetler... Fakat bugünün krizleri ile geçmişin krizleri birbirinden oldukça farklıdır. Zira dünya daha kalabalıktır, doğanın tahammül sınırları daha fazla zorlanmıştır, kaynaklar daha hızlı tüketilmektedir. Salgın, modern dünyayı oldukça korkutmuş, dünya panik olmuş ve kudretli bilim adamları doğanın hesaplaşması karşısında çaresiz kalmıştır. Uzun yıllardır ciddi bir sorun olarak ele alınan çevre sorunlarının ulaştığı noktayı, üretimle tüketim arasındaki orantısızlıkları, sınırlı kaynakların müsrifçe kullanımının sebep olacağı sorunları, demografik dönüşüm problemlerini, kentleşme sorunlarını vb. hatırlatmıştır. Kısaca Covid-19 modern yaşamın tükenme noktasına geldiğini gözler önüne sermiştir.

Baudrillard yenedünyada savaşın biçim değiştirdiğini ve artık düşmanın, kültürün yani modern insanın yaşam biçiminin tam kalbinde olduğunu söyler. Modern dünya, yaşam biçimi ile hızla kendi sonunu hazırlamaktadır. Wulfstan'ın ifade ettiği gibi "dünyanın acelesi var ve sonuna yaklaşıyor. Baudrillard artık savaşın devletler, sistemler, halklar ve ideolojiler arasında geçmediğini söyler. İnsanoğlunun yeni düşmanı kendisidir. Yıktıkça yıkılıyor, vurdukça vuruluyor, kazanırken kaybediyor. Bu nedenle düşmanı olmayan bu savaş, herhangi bir tarafın kazanması ile değil küresel bir çöküşle sonuçlanacaktır (Han, 2017). Han'ın ifadesiyle (2017), bu çöküş bir patlamaya sebep olmaktadır. Fakat bu patlama dışa doğru değil içe doğru yaşanan bir patlamadır. Bu nedenle çevredekiler değil içeridekiler tahrip olmaktadır. İçeride yıkımlar, sorunlar, gerilimler ve zorluklar yaşanmaktadır. Bunun en önemli göstergesi ise yaşanan iklim ve çevre felaketleridir (Han, 2017). Dias ve Deluchey bu savaşın sadece bedenleri disipline etmeyi amaçlayan bir savaş olmadığını aynı zamanda uygun olmayan bedenleri ortadan kaldırmayı ve etkisiz hale getirmeyi amaçladığını söylemektedir. Bu savaş optimize etme ve korkutma savaşıdır. Yeni bir düzen kurma, rıza üretme ve topluma yön verme savaşıdır (Dias & Deluchey, 2020).

Covid-19 pandemisi hem kurumsal boyutta hem de bireysel boyutta oldukça önemli dersler vermiş ve bütün dünyaya ciddi bir uyarıda bulunmuştur. Bu nedenle Covid-19'u iyi anlamak ve doğru analizler yapmak bundan sonra yaşanacak kriz dönemlerini öngörmek ve tedbir almak bakımından önem arz etmektedir. Bu amaçla araştırmamızda Covid-19 pandemi süreci hem Foucault'un iktidar ilişkileri açısından hem de Beck'in risk toplumu kavramı üzerinden ele almaya çalışılmıştır. Bu sayede pandemi süreci bir post modern risk

ve post modern kriz olarak irdelenmiştir. Bunu yanında iktidar ilişkileri risk toplumu kapsamında tartışılmıştır. Covid-19'u sadece bir sağlık sorunu olarak ele almak yeterli değildir. Covid-19'un önceki salgın ve krizlerden daha büyük tahribatlara yol açtığı aşıkardır. Üstelik Covid-19 sadece halk sağlığını değil aynı zamanda ekonomiyi, sosyal hayatı ve siyaseti de tehdit etmiştir. Bunun yanında salgında, dünyayı yönetenlerin düştüğü çaresizlik bir taraftan iktidardakilerin samimiyetinden diğer taraftan da kudretinden şüphe edilmesine sebep olmuştur. Covid-19 öncelikle bir korku atmosferi oluşturmuştur. Korku, iktidarın hükmetme kabiliyetine hizmet eden bir duygudur. Korku atmosferi, düşünme kabiliyeti olmayan kitlenin daha da kontrolsüzce hareket etmesine ve kendini iktidarın isteklerine teslim etmesine sebep olur. Covid-19 bütün dünyada bu anlamda bir atmosfere sebep olmuş ve iktidarlar bu sayede hükmetme ve ikna etme kabiliyetlerini artırmışlardır. Pandemi sürecinde hükümetlerin yetki sınırlarında olağanüstü bir artış yaşandı, antidemokratik uygulamalara başvuruldu, insanların davranışları sınırlandırıldı, sosyal hayata engeller konuldu ve en temel insani haklar bile hiç çekinmeden engellenebildi. Ve böylece olağanüstü durumların modern toplumu bir anda ilkel dönemlere geri götürebileceği gerçeği sınanmış oldu. Devletlerin, işler alt üst olduğunda düzeni sağlamak adına her türlü tedbiri alabileceği ve insanların buna ikna edilmesinin de aslında çok zor olmadığı görülmüş oldu.

Covid-19 süreci, refah toplumlarının bir anda yoksul toplumlara dönüşebileceğini gösterdi. Olağanüstü koşullarda üretimin yeterli olamayabileceğini ve en temel ihtiyaçların bile karşılanmasının zorlaşabileceğini ortaya koydu. Un, şeker, pirinç gibi gıda ürünlerinin betondan ve diğer teknoloji ürünlerinden daha kıymetli olduğunu hatırlattı. Ürünün değerinin sadece etiket fiyatıyla ölçülemeyeceğini ve tüketim değerinin değişim değerinden daha kıymetli olduğunu gösterdi. Ayrıca özellikle sağlık ve eğitim sektöründe neoliberal politikaların sebep olabileceği krizleri gösterdi. Zira Amerika ve Avrupa'da sağlık sektörünün kısa sürede tıkanmasının temel sebebi sağlık kuruluşların özel sermayenin kontrolünde olmasıydı (Smith, 2020). Haliyle eğitim ve sağlık alanlarında sosyal devlet anlayışının kritik öneme sahip olduğu anlaşıldı. Bu sektörlerde neoliberal politikalar sorgulanmaya başladı. Covid-19 ayrıca kentleşme ve metropolleşme sorunlarının fark edilmesini sağlamıştır. Kentliler, salgın sürecinde kırsal alanda yaşayanlara, metropollerde yaşayanlar ise küçük kentlerde yaşayanlara göre daha büyük tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle olağan koşullarda yüksek yaşam standartları sunan metropollerin olağan üstü koşullarda ilkel yaşam koşullarına dönüşebileceği görülmüş oldu. Bütün bunların yanında en önemlisi ise tüketim alışkanlıkları ve insan-doğa ilişkisi daha ciddiyetle sorgulanmaya başlamıştır. İnsanoğlunun ve tabii ki

kapitalist düzenin bitmek tükenmek bilmeyen isteklerinin doğanın sınırlarını olukça zorladığı ve küresel çapta çevre sorunları baş gösterdiği bütün ciddiyetiyle yeniden ve yeniden fark edilmiştir. Yirmi birinci yüzyılın risklerinin tahrip gücünün daha öncekilerden yüksek olduğu/olacağı ve dolayısıyla post modern yaşamın modern yaşamdan daha mütevazı olmasının gerekliliği görülmüştür.

Büyük resme bakıldığında hükümetlerin oldukça radikal kararlar alıp yeni bir yaşam biçimi tesis etmelerinin elzem olduğu görülmektedir. Zira modern yaşamın sebep olduğu çevre sorunları post modern yaşamı daha ilkel olma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Toplumların çevre ile barışma zamanı gelmiştir ve dünyanın gendi sonunu hazırlamaması için hükümetler kısa, orta ve uzun vadede çeşitli tedbirler almalıdır. Bu nedenle önümüzdeki dönemlerde iktidarların daha disiplinli bir yönetim anlayışı ortaya koyması şaşırtıcı olmayacaktır. Bir başka tedbir ise kentleşme göç konusunda alınmalıdır. Devletler çok geçmeden kentleşme ve göç sorunlarını çözmek için kırsal alanlara dönüş politikaları geliştirmeli ve kırsal kalkınma projeleri üzerine yoğunlaşmalıdır. Ayrıca tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi de üzerinde durulması gereken önemli konular arasındadır. Şayet insanlığın sorunu hazırlayan mevcut tüketim alışkanlıkları ise aşırı tüketim sınırlandırılmasına dönük tedbirler alınmalı ve israf önlenmelidir. Fakat bu yüksek enflasyon oranları ile değil herkesi kapsayacak düzenlemelerle gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Açıklan, N. (2020). İktisat sosyolojisinin doğuşu ilk düşümler, teorisyenler ve temel kavramlar. M. Y. Alptekin içinde, *İktisat Sosyolojisi* (s. 41-88). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2022).
- Arminjon, M., & Marion-Veyron, R. (2021). Coronavirus biopolitics: The paradoks of France's Foucauldian heritage. *Springer*, 1-5.
- Bacak, B., Topkaya, Ö., & Gezer, G. (2015). Yaşlanma, gençlik ve göç ekseninde küresel demografik dönüşüm ve refah devleti. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(1), 3-30.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve Yeni Yoksullar*. Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. Ayrıntı Yayınevi.
- Beck, U. (2011). *Rik Toplumu - Başka bir Modernliğe Doğru*. İthaki Yayınevi.
- Boudrillard, J. (2018). *Tüketim Toplumu*. Ayrıntı Yayınevi.

Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" ve Michel Foucault'un "...

- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*. Kesit Yayıncılık.
- Canpolat, N. (2005). Foucault. N. Rigel, G. Batuş, G. Yücedoğan, & B. Çoban içinde, *Kadife karanlık* (s. 75-138). Su Yayınevi.
- Couch, D. L., Robinson, P., & Komesaroff, P. A. (2020). Covid-19-Extending surveillance and the panopticon. *Symposium: Covid-19* (s. 809–814). Journal of Bioethical Inquiry.
- Çüçen, A. (2016). *Felsefe Tarihi III - XX. Yüzyıl Filozofları*. Sentez Yayınevi.
- Dias, B. L., & Deluchey, J.-F. Y. (2020). The "Total Continuous war" and the Covid-19 Pandemic: Neoliberal governmentality, disposable Bodies and protected lives. *Law, Culture and the Humanities SAGE Journals*, 1-18, <https://doi.org/10.1177/1743872120973157>.
- Duman, M. Z. (2018). *Tüketim Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- European Commission. (2014). *EU Measures to Tackle Youth Unemployment*. MEMO.
- Focault, M., & Chomsky, N. (2012). *İnsan ve Doğası: İktidara Karşı Adalet-Noam Chomsky ile Michel Foucault Tartışıyor*. BGST Yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu - Tıbbi Algının Arkeolojisi*. Epos Yayınevi.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Cinselliğin Tarihi*. Ayrıntı Yayınevi.
- Foucault, M. (2019). *Hapishanenin Doğuşu*. İmge Kitabevi.
- Fromm, E. (1973). *Çağımızın Özgürlük Sorunu*. Özgür İnsan Yayınları.
- Fromm, E. (1990). *Sağlıklı Toplum*. Payel Yayınevi.
- Furlong, Y., & Finnie, T. (2020). Culture counts: The diverse effects of culture and society on mental health amidst Covid-19 outbreak in Australia. *Irish Journal of Psychological Medicine*, (37), 237-242, <https://doi.org/10.1017/ipm.2020.37>.
- Günaydın, D. (2018). Türkiye'nin demografik dönüşümü çerçevesinde işgücünün yaşlanma sorunu. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 11(1), 1-13.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. Alfa Yayınevi.

- Giddens, A. (2019). *Modernite ve Bireysel Kimlik - Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. Say Yayınevi.
- Gjerde, L. E. (2021, 01 07). Governing humans and ‘things’: Power and rule in Norway during the Covid-19 pandemic. *Journal of Political Power*, 1-21
- Han, B.C. (2017). *Şiddetin Topolojisi*. Metis Yayınevi.
- Han, B.C. (2020). *Psikopolitika*. Metis Yayınevi.
- Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek- Gözetlenen Toplum*. Kalkedon Yayınevi.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, Ek Sayı, 19-29, <https://doi.org/10.5222/terh.2020.93764>.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek Tüketim Araçlarının Devrimcileştirilmesi*. Ayrıntı Yayınları.
- Saadat, S., Rawtani, D., & Hussain, C. M. (2020). Environmental perspective of Covid-19. *Science of the Total Environment*, (728), 1-6, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138870>.
- Sabbağ, J. (2020). Thomas R. Malthus’un ve Karl Marx’ın yoksulluk ve nüfus kavramlaştırması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 37-51.
- Saygılı, A. (2010). Modern devletin çıplak sureti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(1), 61-97.
- Smith, C. (2020). Healthcare, Foucault, and the politics of Covid-19. *Digital Commons Humboldt State University*, 1-13.
- Tekelioğlu, O. (1999). *Michel Foucault ve Sosyolojisi*. Bağlam Yayınevi.
- Tüzün, Ö. (2013). Zaman-mekân sıkışması: Küreselleşme, risk ve belirsizlik. Z. Kara içinde, *Bauman Sosyolojisi* (s. 53-84). Ayrıntı Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>., Erişim tarihi: 19.03.2022.
- United Nations. (2012). *World Urbanization Prospects the 2011 Revision*. United Nations.
- Vinale, A. (2020). Epidemiologia politica : Foucault, Girard e la pandemia da Covid-19 . *Storia e Politica*, 12(3), 416-436.

Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" ve Michel Foucault'un "...

West, D. (2016). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş - Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*. Paradigma Yayınevi.

Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) pandemi örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43585>.

Yilong, W. (2020). Witnessing the pandemic with Foucault: Power, politics, and covid-19. *Canadian Social Science*, 16(8), 36-40, <https://doi.org/10.3968/11826>.

EXTENDED ABSTRACT

The Covid-19 pandemic, which is 2019 general and 2020 life, is an ordinary period for all worlds, not only in education schools for the masses, but also in the economy, common life, generalized for all their worlds and caused all its dimensions from life to education, from the social world to generalized and from the sportive to leisure time. As politicians sometimes define, human beings will be a new future from 2020, and belief in daily life will start early, as nothing is as convenient as before. The emergence of Wuhan and our Covid-19 progress, which has spread very quickly compared to the forward-looking ones, has caused the prestigious scientific world and its powerful states to be questioned again on its 21st path. Among the people who can be taken out of this vehicle and protection from the public, social life is limited by the governments, social life is limited, education in places including Turkey, from time to time, for long periods of time about education and human rights, away from people, to the form of application. From the wide-ranging sections of the scientists, in other words, the explanations of the wide-ranging events in general, the superiority of the health system and the images with the victims have turned into an event of panic among the people.

In this research, it will be tried to make a correlation between the risk society that emerged with the effect of modernization, urbanization and consumption habits and the Covid-19 pandemic. The relationship between the risky lifestyles of post-modern societies and the resulting Covid-19 epidemic will be examined through Ulrich Beck's risk society theory. In addition, various measures taken during the pandemic process, surveillance techniques, labeling, isolation practices, etc. It has been evaluated in terms of Michel Foucault's "disciplinary power" theory.

The Covid-19 process has shown that welfare societies can suddenly turn into poor societies. He revealed that production may not be sufficient under extraordinary conditions and that it may be difficult to meet even the most basic

needs. He reminded that food products such as flour, sugar and rice are more valuable than concrete and other technology products. He showed that the value of the product cannot be measured only by the label price and that the consumption value is more valuable than the exchange value. He also showed the crises that neoliberal policies can cause, especially in the health and education sectors. Because the main reason why the health sector was blocked in a short time in America and Europe was that health institutions were under the control of private capital (Smith, 2020). As a result, it has been understood that the understanding of the social state in the fields of education and health is of critical importance. Neoliberal policies in these sectors began to be questioned. Covid-19 has also made the problems of urbanization and metropolitanization noticed. Urban residents faced a greater threat than those living in rural areas during the epidemic, and those living in metropolises compared to those living in small cities. For this reason, it has been seen that metropolises, which offer high living standards under ordinary conditions, can turn into primitive living conditions under extraordinary conditions. Most importantly, consumption habits and the human-nature relationship began to be questioned more seriously. It has been noticed again and again in all its seriousness that the endless demands of human beings and of course the capitalist order push the limits of nature to a great extent and environmental problems arise on a global scale. It has been seen that the destructive power of the risks of the twenty-first century is/will be higher than the previous ones, and therefore post-modern life should be more modest than modern life.

Looking at the big picture, it is seen that it is essential for governments to take very radical decisions and establish a new way of life. Because the environmental problems caused by modern life have revealed the possibility of post-modern life to be more primitive. It is time for societies to reconcile with the environment, and governments should take various measures in the short, medium and long term so that the world does not prepare for the end of the world. For this reason, it will not be surprising that governments will reveal a more disciplined management approach in the coming periods. Another measure should be taken regarding urbanization and migration. States should soon develop policies for returning to rural areas and focus on rural development projects in order to solve the problems of urbanization and migration. In addition, changing consumption habits is among the important issues that should be emphasized. If the current consumption habits are the cause of humanity's problem, measures should be taken to limit excessive consumption and waste should be prevented. However, this should not be done with high inflation rates, but with regulations that will cover everyone.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62239>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	28.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	01.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ceviz, M. Ç. (2022). Eugene Ysaye'nin No.2 La Minör Op.27 Solo Keman Sonatı'nın Yorumlaması Üzerine Bir Çalışma, *Journal of History School*, 58, 1827-1853.

EUGENE YSAYE'NİN NO.2 LA MİNÖR OP.27 SOLO KEMAN SONATI'NIN YORUMLAMASI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Mehmet Çetin CEVİZ¹

Öz

Eugene Ysaye, 19. yüzyılın önde gelen keman virtüözlerinden biridir. Besteci ve şef kimliğiyle de döneme damgasını vurmuş olan Belçikalı müzisyen, bestelemiş olduğu Op.27 numaralı sonatlarıyla, solo keman repertuarının tekrar canlanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda sahip olduğu modern yazım stiliyle, teknik ve müzikal anlamda keman sanatının gelişimine büyük katkı sunmuştur. Ysaye, 2 Numaralı Solo Keman Sonatı'nı, dönemin keman virtüözlerinden olan yakın dostu Jacques Thibaud'a ithaf etmiştir. J.S. Bach'ın müziğinden alıntıyla başlayan eser, Ysaye'nin yenilikçi yapısıyla birleşen keman icracılığını ileri bir seviyeye taşımıştır. Ysaye'nin müziği, Wieniawski, Paganini ve Vieuxtemps gibi, armonik yapıyı ve virtüöziteyi ustalıkla kullanmış bestecilerin çalışmalarına benzemektedir. Bu nedenle çalınması zor eserlerdir. Bu çalışmada, bestecinin hayatına ve kariyerine yer verilmiş, 2 Numaralı Solo Keman Sonatı'nın oluşum süreci araştırılmış ve CD kayıtları içerisinde seçilmiş keman icracılarının yorumları incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Eugene Ysaye'nin 2 Numaralı Solo Keman Sonatı'nı yorumlamak isteyen kemancılara, besteciyi ve eseri yakından tanıma fırsatı sunmaktır. Altı keman virtüözünün yorumları, ritim, tempo, dinamikler, yay kullanımı ve yay tekniği açısından karşılaştırılmış ve çalış stilleri hakkında araştırma gerçekleştirilerek sunulmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın, 2 Numaralı Solo Sonatı'nı yorumlamak isteyen keman icracılarına faydalı olması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Keman, Ysaye, Besteci, Virtüöz, Sonat.

¹ Sanatta Yeterlik, Serbest Araştırmacı, cceincevizz@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1734-7820.

A Study on the Interpretation of Eugene Ysaye Solo Violin Sonata No.2 in A Minor Op.27

Abstract

Eugene Ysaye is one of the prominent violin virtuosos of the 19th century. Belgian musician, who also marked the period with his identity as a composer and conductor, ensured the revival of his solo violin repertoire with his sonatas Op. 27. At the same time, he made a great contribution to the development of violin art in technical and musical terms with his modern writing style. Ysaye dedicated the Solo Violin Sonata No.2 to his close friend Jacques Thibaud, one of the violin virtuosos of the period. This study, which started with a quote from J.S. Bach's music, took Ysaye's violin performance to an advanced level, combined with its innovative structure. Ysaye's music resembles the work of composers such as Wieniawski, Paganini and Vieuxtemps, who skillfully used harmonic structure and virtuosity. In this study, the life and career of the composer is included, the formation process of the No.2 Solo Violin Sonata is investigated, and the interpretations of violin players selected from the CD recordings are examined. The aim of this study is to offer violinists who want to interpret Eugene Ysaye's Solo Violin Sonata No.2 in A Minor Solo, the opportunity to get to know the composer and the piece closely. The interpretations of six violin virtuosos were compared in terms of rhythm, tempo, dynamics, bow usage and bow technique, and researched on playing styles was presented. In this context, it is aimed that the study will be beneficial to violin players who want to interpret the Solo Violin Sonata No.2.

Keywords: Violin, Ysaye, Composer, Virtuoso, Sonata.

GİRİŞ

19. yüzyılın en seçkin müzisyenlerinden biri olan Belçikalı besteci Eugene Ysaye (1858-1931), dönemin romantik sanatının geleneklerini sürdüren ve gelişmesini sağlayan son virtüöz bestecilerindendir. Ysaye'yi seçkin müzisyenler arasında öne çıkaran en önemli özellikleri şunlardır: Müzisyenin duygu ve düşüncelerindeki fantezi zenginliğini enstrümana oldukça yansıtması, doğaçlamadaki sınır tanımayan ifade özgürlüğü, sahip olduğu yorumlama yeteneği ve besteleme çalışmalarındaki yenilikçi tarzıdır.

Camille Saint-Saens, Gabriel Faure, Ernest Chausson ve Cesar Frank gibi büyük besteciler, Ysaye'nin yaratıcı ruhuna ilham vermiş ve bestecinin çalışmalarındaki üstün başarısına önemli ölçüde yardımcı olmuştur (Мнацаканян, 2016, s.17). Sahne sanatları performansı tarihine; virtüöz kemancı, orkestra şefi, pedagoğ, Belçika Konservatuarı'nda profesör, senfonik bir topluluk olan "Ysaye Concertos"un kurucusu ve dönemin önemli halk figürü

olarak geçmiştir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında gerçekleşen performans sanatları, daha yeni gelişmeye başlayan ses kayıt sistemlerinin yeterli seviyede olmaması sebebiyle, Ysaye'nin tüm sonatları kayıt edilememiştir. Fakat bestecinin performansları hakkında yapılan çok sayıda olumlu eleştiri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu sayede Ysaye, sanatında ne kadar üst düzey bir müzisyen olduğunu kanıtlamıştır.

Ysaye, tıpkı Henri Vieuxtemps, Joseph Lamberd Massard, Charles Beriot gibi Belçika-Fransa keman okulunun geleneklerine ve Belçika müzik tarihinin genel yapısına uygun hareket eden 19. yüzyıl bestecilerindedir. Bu dönemdeki etno-kültürel yapı, aynı derecede müziğin çeşitliliğine de yansımıştır. Avrupa'nın müzik tarihi sürecinde Fransa ve Belçika ekolü, 15. ve 16. yüzyılın parlak bir tür ve stilini oluşturan Hollanda Polifonik okulunun bir devamı niteliğindedir. Belçika müzik kültürü için 1796 yılında Paris Konservatuarı'nın açılışı önemli bir yere sahiptir. Paris Konservatuarı'nın açılmasıyla birlikte keman pedagojisi ve icracılığı kendine önemli bir yer edinmiştir. Pierre Rode ve Rodolphe Kreutzer gibi seçkin sanatçılar bu okulun dünya üzerindeki parlak temsilcileri olmuşlardır. Belçika keman okulunun kurucusu ve 1842 yılından itibaren okul müdürlüğü görevinde bulunan C. Beriot, Ysaye'yi ilk burada yetiştirmeye başlamıştır. Bazı araştırmacılara göre, bu gelişimin neticesinde Belçika keman okulu, Avrupa müzik dünyasının yaylı çalgılar alanında 19. yüzyılın en önemli eğitim kurumlarından biri haline gelmiştir (Майтесян, 2013, s.9-11).

Ysaye'nin hem çalıcılık hem de bestecilik alanındaki üstün yeteneği ve bilgisi onu istemeden iki meslek arasında tarihsel bir zorluğa itmiştir. Yazmış olduğu eserleri ve eserleri üzerinde taşıdığı icracı rolü, müzisyen olarak kendisini mükemmel olmaya zorlamıştır. Geçmişte aynı zor süreci öğretmeni H. Vieuxtemps'da yaşamıştır. Fakat bu zor süreç, almış olduğu kompozisyon dersleriyle birlikte, Ysaye'nin yaratıcılığının keşfedilmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Ysaye'nin eserlerindeki 19. yüzyılın romantik virtüözitesi, barok dönemin enstrümantal kültürüyle birleşmiştir. Aynı zamanda, 20. yüzyılda ortaya çıkan keman eserlerini yorumlama sanatındaki modern yaklaşımı, Ysaye'nin ismini sanat tarihine altın harflerle yazmasını sağlamıştır (Мнацаканян, 2016, s.22).

Ysaye'nin solo keman sonatları, 20. yüzyılın müziğine geçiş için önemli bir dönüm noktasıdır. Solo kemanın müzikal ve teknik olanaklarının özü, bestecinin icra ve beste alanı arasındaki etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkmış bir kompozisyonudur. Ysaye'nin solo keman sonatları (1923-24), bestecinin üzerinde yoğun etkisi olan Johann Sebastian Bach'ın, solo keman için yazılmış en zor sonatlarına ve partitalarına bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan her

biri form olarak birbirinden farklı yapılara sahiptir. Besteci'nin her ne kadar Bach'ın barok etkisinden ve Joseph Szigeti'nin çağdaş formundan etkilendiği bilirse de, aslında Szigeti'nin Ysaye'nin barok doğaçlamalarına kulak misafiri olduğu ve ardından Ysaye'ye solo sonatlarını yazmasını tavsiye ettiğine dair bazı bilgiler bulunmaktadır (Ratcliffe, 1947, s.140).

Ysaye için barok dönem müzikal anlamda önemli bir yere sahiptir. Bestecinin, icracı-besteci ruhunun, barok dönemin etkisiyle harmanlandığı gözlemlenmiştir. Ysaye'ye göre, Antonio Vivaldi, Arcangelo Corelli, Giovanni Viotti ve Giuseppe Tartini gibi barok dönem bestecilerinin çalışmaları, genel hatlarıyla enstrümantalizmin teknik alt yapısını oluşturan tarihsel sürecin vazgeçilmez bir parçasıdır. Ysaye'nin solo keman sonatları, armonisi ve enstrüman kabiliyeti açısından tıpkı Niccolo Paganini'nin 24 keman kaprisi gibi, kemanı teknik açıdan ön plana çıkarmış eserlerdir. Besteci altı solo keman sonatının her birini, zamanın altı büyük keman virtüözüne ithaf etmiştir. Bu kemancılar sırasıyla; Josef Szigeti, Jacques Thibaud, George Enescu, Fritz Kreisler, Mathieu Crikboom ve Manuel Quiroga'dır.

1. Eugene Ysaye'nin Hayatı ve Kariyeri

Eugene Ysaye, 16 Haziran 1958 yılında, Belçika'nın Liege kentinde dünyaya gelmiştir. İlk keman derslerini dört yaşındayken, babası Nikolas Ysaye'den almıştır. Babasının Royal tiyatrosunda şef olarak görev yapması sebebiyle genç bestecinin kemancılığı yanı sıra şeflik yolculuğu da başlamıştır. 14 yıl boyunca babasının orkestrasında çalışma fırsatı bulan genç besteci, burada özellikle iki büyük besteci J.S. Bach ve Ludvig van Beethoven üzerine ciddi bir eğitim almış ve mesleki açıdan önemli deneyimler elde etmiştir. Aynı zamanda uzun yıllar gözlemeleme şansı bulduğu babası sayesinde bir orkestra şefinin sahip olması gereken bilgi ve birikime kavuşma olanağı bulmuştur (Гинзбург, 1959, s.168). 1865 yılında Liege Konservatuvarı'nda Desire Heinsberg'in keman sınıfına kabul edilen Ysaye, 1868 yılında annesinin vefatı nedeniyle eğitimine bir süre ara vermiş, ardından 1872 yılında yine aynı okulda bu kez Rodolpe Massard ile çalışmalarına devam etmiştir.

1874 yılında katıldığı bir keman yarışmasında gümüş madalya ile ödüllendirilen besteci, bunun üzerine iki yıl boyunca tam burslu olarak Henryk Wieniawski ile Brüksel Konservatuvarı'nda çalışma fırsatı bulmuştur. Ardından Paris Konservatuvarı'na geçiş yapmış, burada Vieuxtemps'ın keman sınıfından solist derecesini alarak müzik eğitimini tamamlamıştır. Paris'teki dört yıl süren eğitimi ve burada Vieuxtemps ile yakın ilişkiler kuran besteci, profesyonel müzik

dünyasındaki bağlantılarını önemli ölçüde genişletmiştir. 1876 yılında öğretmeni Vieuxtemps sayesinde büyük piyanist Anton Rubinstein ile tanışma fırsatı yakalamıştır. (Gregoir, 1885, s.250). 1879 yılında Ferdinand Hiller ile birlikte çalan ve bu sayede Joseph Joachim ile tanışma fırsatı yakalayan Ysaye, Berlin'e gitmeye karar vermiştir. Berlin'de Bilse Orkestrası'nın (günümüzdeki adıyla Berlin Filarmoni Orkestrası) başkemancılığı görevini yapmıştır. Bu sayede Konzerthaus'da birçok resital veren besteci, repertuvarında Bach, Wolfgang Amadeus Mozart, Louis Spohr, Vieuxtemps ve Paganini gibi büyük bestecilerin eserlerine yer vermiştir. Berlin'de aynı zamanda Clara Schumann ile tanışan besteci, birlikte keman-piyano ikilisi olarak resitaller gerçekleştirmiştir (Teskeredziç, 2009, s.3).

Ysaye, 1882 yılında A. Rubinstein ile birlikte İskandinavya, Rusya ve Macaristan turnelerine katılmıştır. St. Petersburg'un önemli sahnelerinden biri olan Pavlovsky Kursaal'da muhteşem bir performans sergileyen besteci, Rus müzik çevrelerinin beğenisini kazanmış ve Rus müzik dünyasıyla yakın temas haline girmiştir. Bu sayede, Moskova, Kiev, Kharkov ve Odessa'da önemli konserler gerçekleştirmiştir. Turne sonrası 1883 yılında Paris'e dönen besteci, Avrupa'dan konser teklifleri almaya başlamıştır. Kariyeri günden güne artan Ysaye, C. Saint-Saens, C. Franck, G. Fauré, Vincent d'Indy ve E. Chausson gibi dönemin önde gelen bestecileriyle yakın dostluklar kurmuştur. Bir konser virtüözü olarak kariyerindeki başarı, zamanın en seçkin müzisyenlerinden biri olan ünlü Fransız şef Edouard Colonne ile sahne almasıyla birlikte, özellikle Paris'te önemli bir seviyeye ulaşmıştır.

Solist olarak performans kariyeri hızla yükselen Ysaye, sadece solo performans olarak değil, aynı zamanda oda müziği alanında da ismini duyurmaya başlamıştır. Bestecinin biyografisini kaleme alan yazar M. Stockhem'in belirttiği üzere Ysaye, Paris ve Brüksel'deki oda müziği akşamlarının vazgeçilmez sanatçısı olmuştur. Besteci burada birçok önemli eserin ilk prömiyerini gerçekleştirmiştir. 1886 yılında S. Franck'ın keman sonatını, 1889-1891 yılları arasında E. Chausson'un piyano, keman, yaylı kuartet için bestelenmiş konçertosunu ve poemini, 1890 yılında V. d'Indy'in yaylı kuartetini ve 1893 yılında Claude Debussy'in yaylı kuartetini seslendirmiştir (Stockhem, 1990, s.77-78). 1890 yılında George Enescu'nun girişimiyle 1905 yılında Paris'te bir oda müziği konseri organize edilmiştir. Bu konserde, 1.keman Ysaye, 2.keman Jacques Thibaud, viyola Fritz Kreisler, çello Pablo Casals ve piyano George Enescu olmak üzere sahne almışlardır (Ямпольский, 1975, s.38-39).

Besteci 1895 yılında, Maurice Coufferat ile birlikte Brüksel'de Ysaye konserleri *Société Symphonique des Concerts Ysaye*'yi (Ysaye Senfonik

Topluluğu) kurmuştur. Belçika müzik kültürünün gelişmesine yön veren bu topluluk, 1914 yılında I. Dünya Savaşı başlayana kadar Ysaye'nin sanat yönetmenliğinde çalışmalarını başarıyla sürdürmüştür (Ratcliffe, 1947, s.203-208). Dönemin önde gelen piyanistleri A. Rubinstein ve Feruccio Busoni ile 1899 yılında Londra'da tamamen keman-piyano sonatlarından oluşan bir repertuvarla konser dizisi sunmuştur. Ysaye'nin kariyerinin doruk noktalarından birisi de, 1906 yılında Alexander Siloti'nin girişimi ve Rus çağdaş müzik derneğinin davetiyle St. Petersburg'da gerçekleştirdiği konserlerdir. Avrupa'nın virtüöz solistleri teması kapsamında, Pablo Casals ve Jacques Thibaud ile birlikte St. Petersburg Konservatuarı'nın konser salonlarında ve Mariinsky Tiyatrosu'nda sayısız konserler vermiştir (Горобец, 2013, s.164).

I. Dünya Savaşı başladığında Amerika'da bulunan Ysaye, İngiltere'ye destek vermek amacıyla Londra'ya taşınmış ve burada bir dizi konserler gerçekleştirmiştir. 1918 yılında şeflik çalışmalarına ağırlık vermek isteyen besteci, keman kariyerini sonlandırma kararı almıştır. Bu dönemde Cincinnati Orkestrası'nın şeflik ve sanat yönetmenliği görevine getirilmiştir. 1922 yılında Belçika'ya dönen besteci, günümüzde hala devam etmekte olan Queen Elizabeth keman yarışmasının kurucularındandır. 1924 yılında eşi Louise'nin ölümüyle içine kapanan bestecinin hayattaki tek yaşam kaynağı kemani olmuştur. Her ne kadar turnelere çıkıp konserler gerçekleştirse de, ilerleyen yaşı buna daha fazla müsaade etmemiş ve gençliğindeki başarıya ulaşamamıştır. 12 Mayıs 1931 tarihinde, keman öğrencisi Philip Newman'ın, Ysaye'nin bestelediği dört numaralı solo sonatı çaldığı esnada Eugene Ysaye hayatını kaybetmiştir (Tesgeredziç, 2009, s.5).

2. Eugene Ysaye 6 Solo Keman Sonatı Op.27

Eugene Ysaye'nin keman için yazmış olduğu altı solo sonat, barok dönemin geleneklerini 20. yüzyılın yenilikçi müzikal fikirleriyle birleştirmiş bir türün örneğidir. Ysaye bu sayede, keman repertuvarının gelişimine katkı sunmuş, ayrıca solo sonat türünün yeniden hayat bulmasını sağlamıştır. Eugene Ysaye, solo sonatlarını 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında yaşamış, 6 büyük kemancı, Jozsef Szigeti, Jacques Thibaud, George Enescu, Fritz Kreisler, Mathieu Crikboom ve Manuel Quiroga'ya adamıştır. Bu altı kemancı sadece ismen tanınmış ünlü virtüözler değil, tıpkı Ysaye'nin kendisi gibi çok yönlü, bilgili ve yetenekli müzisyenlerdir (Мнацаканян, 2016, s.52).

Eugene Ysaye, keman repertuvarına en önemli çalışması olarak geçen altı solo keman sonatını 1923-24 yılında bestelemiştir. Bir numaralı sonatının

Bach'ın Sol minör sonatıyla aynı tonda olması ve eserin polifonik yapısının benzerliği, Bach'tan ne kadar çok etkilendiğinin bir göstergesidir. Etkileyici bir çalışma olan ilk sonatı, kemanın icra sınırlarını teknik olarak zorlamaktadır. Sonat içerisindeki kromatik gamlar, ikili, dörtlü, beşli, yedili akorlar ve uzun *arpeggio* (arpej) pasajlar yer almaktadır. Keman repertuarında ender kullanılan ve efektif bir atmosfere sahip olan *tremolando ponticello* (tremolo ile köprünün üzerinde) bu eserde aktif bir şekilde kullanılmıştır. (Teskeredziç, 2009, s.29) Ysaye, ilk sonatını Macar kemancı J. Szigeti'ye (1892-1973) ithaf etmiştir. Szigeti'nin J.S. Bach performansından sonra, Ysaye'nin izlenimleri şöyle olmuştur:

“...Szigeti'de, aynı anda hem virtüöz hem de müzisyen olmanın ne kadar nitelikli bir özellik olduğunu görme şansım oldu. Bir yorumcu olarak misyonunun bilincinde ve sorunların farkında olduğunu hissettim. Bu yüzden tekniğini, ifadenin hizmetine sunan bir kemancı olarak takdir ettim”²

Ysaye, üçüncü sonatını *Ballade* müziği büyük ölçüde yerli halk müziğinden etkilenen Romen kemancı, şef ve besteci George Enescu'ya (1881-1955) ithaf etmiştir. Özellikle iki keman rapsodisi, keman ve piyano için *Impressions d'enfance* (çocukluk izlenimleri) ve üç numaralı keman-piyano sonatının tarzının ön plana çıktığı görülmektedir. Ysaye, Enescu'yu dinlediğinde etkilenmiş ve kraliçe Carmen Syvla'nın sarayında birlikte verdikleri konser sonrası bu sonatı yazma kararı almıştır.

Ysaye, dördüncü sonatını, 20. yüzyılın önemli kemancılarından Avusturyalı Fritz Kreisler'e (1875-1962) ithaf etmiştir. Ysaye'nin Kreisler'e olan hayranlığı büyüktür. Öyle ki Ysaye, Kreisler'e *Chausson Poeme*'in (Chausson Şiir) el yazmasını vermeyi teklif etmiştir. Dördüncü sonatı, stil açısından klasik sonat formunda yazılmış tek sonatıdır.

Ysaye'nin beşinci sonatında Paganini'nin müziğine benzer efektler görmek mümkündür. Beşinci sonat Belçikalı Mathieu Crickboom'a (1871-1947) ithaf edilmiştir. Crickboom, Brüksel Kraliyet Konservatuarı'nda Ysaye'nin öğrencisi olmuştur. Crickboom'da Ysaye gibi dönemin aktif oda müziği yorumcularındandır. Ardından Ysaye kuartetin önce asistanı olmuş, daha sonra ikinci keman sanatçılığını yapmıştır. 1905 yılında Belçika'ya dönen Crickboom, 1910 yılında Liege Konservatuarı ve 1919 yılında Brüksel Konservatuarı'nda profesörlük yapmıştır. Ysaye'nin beşinci sonatını Crickboom'a ithaf etmesinin en önemli sebebi, Crickboom'un hayatının neredeyse tamamını öğretmenliğe

² A. Ysaye, *Historical Account*, s.4.

adamış olmasına duyduğu hayranlıktır. Crickboom Ysaye'den sonra Belçika keman okulunun tanınmasında en önemli mirasçı olmuştur (Lie, 2013, s.12).

Altıncı ve son sonatını ise geçirdiği bir kazada yaralanan ve bu sebeple eski potansiyeline geri dönemeyen üstün yetenekli İspanyol kemancı Manuel Quiroga'ya (1892-1961) ithaf etmiştir. İçerisinde romantik stilde yazılmış İspanyol ezgileriyle karşılaşmak mümkündür. Biraz karmaşık yapısı ve teknik anlamda üst düzey seviyesiyle birçok müzisyen tarafından en zor sonatı olarak bilinmektedir.

Ysaye'nin altı solo keman sonatı, bestecinin yakın dostluklar kurduğu müzisyenlerin ve bu müzisyenlerin sanatlarına duyduğu hayranlığıyla ortaya çıkmış büyük bir çalışmadır. Bununla birlikte keman çalma tekniğini oldukça ileri seviyeye taşımış ve 20. yüzyılın başlarında keman çalma sanatına armonik açıdan farklı bir pencere açmıştır.

2.1. No.2 La Minör Op.27 Solo Keman Sonatı “Jacques Thibaud”

Ysaye ikinci sonatını, 1880 yılında, Bordeaux'da dünyaya gelen Fransız kemancı Jacques Thibaud'a adamıştır. Virtüözitesi büyüleyici bir zarafete sahip olan Thibaud, dönemin müzik camiası içerisinde Mozart'ın en iyi yorumcularından biri olarak bilinmektedir. Aynı zamanda çellist Pablo Casals ve piyanist Alfred Cortot'dan oluşan ünlü oda müziği grubunun da bir üyesidir. Uzun yıllar Carlo Bergonzi ve Baillot Stradivari'nin yapmış olduğu kemanlarla çalabilme şansı elde etmiştir. 1943 yılında Marguarite Long ile birlikte kurucusu olduğu yarışmadan sonra, kendisini *École Normale de Musique Académie Chigiana de Sienne*'de (Siena Chighiana Akademisi Müzik Okulu) eğitimciliğe adamıştır. 1953 yılında Japonya'ya yaptığı bir yolculukta hayatını kaybetmiştir. Bu esnada yanında bulunan 1720 yılı Stradivarius yapımı kemani da bu kaza sonucu yok olmuştur (Curry, 2003, s.23).

Ysaye, Thibaud'un Bach'ın müziğine olan bağlılığının farkındadır. Neredeyse her gün Bach'ın Mi Majör partitasını çalarak güne başladığı bilinmektedir. Sonatın ilk bölümünün ismini taşıyan *Obsession* (Takıntı, Saplantı) Thibaud'ın sadece Bach'a değil, aynı zamanda kemana olan saplantısını da yansıtmaktadır. İlk bölüm, Bach'ın Mi Majör, BWV 1006 partitası prelüdünden alıntılar ve *Dies Irae* (Gazap Günü) motiflerini içermektedir.

İkinci bölüm olan *Malinconia*'dır (Melankolik). Ysaye'nin bu bölümü *con sordino* (sürdin ile) olarak işaretlemiş olması, bölümde hafif bir yas atmosferi yaratmaktadır. Ysaye'nin hayatında pişmanlık yaşadığı her duyguyu bu bölüme aktardığı bilinmektedir. Üçüncü bölüm *Danse Des Ombres* (Ölüm Dansı) varyasyonlardan oluşmaktadır. Eserin son bölümü *Les Furies* (Öfke Tanrıçası)

Eugene Ysaye'nin No.2 La Minör Op.27 Solo Keman Sonatı'nın Yorumlaması...

Yunan ve Roma mitolojisindeki tanrıların ölüm dansını anlatmaktadır. Ysaye, başlıklar dışında sonatın içeriğiyle ilgili detaylı bir bilgi vermemiştir. Sonatında sıklıkla *Dies Irae* temasını kullanması, sonatın trajedi ve ölümlle ilgili bazı bağlantılarının olduğunu düşündürmektedir (Ratcliffe, 1978, s.223).

Karakter olarak çok farklı olmasına rağmen, Ysaye'nin iki numaralı sonatı, ilk sonatının bazı özelliklerine az da olsa benzerlik göstermektedir. Bach ve Neobarok etkisine oldukça sık rastlanmaktadır. Son bölüme bakıldığında Stravinsky'nin müziğini (özellikle Bahar Ayını) çağrıştıran modern bir yapı gözlenmektedir. Bu paralellikler, geçmiş, bugünü ve geleceği oluşturmak için bazı önemli kompozisyon ve estetik özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Ysaye bu sonatında, Thibaud'un çalış tarzını benimsemiş ve kemancıya uyum sağlamak açısından, eserde Thibaud'a özgü özellikleri öne çıkarmaya çalışmıştır (Rittstieg, 2018, s.142).

İki numaralı sonat, J.S. Bach'ın üç numaralı Mi Majör prelüdünün başlangıcındaki bir alıntı ile başlamaktadır (Bkz. Şekil 1, Şekil 2). Şekillerde belirtildiği gibi, prelüdün farklı bölümlerindeki hareketleri, hem orijinal hem de değiştirilmiş şekliyle gösterilmektedir. Müziğin fonksiyonları uyumsal anlamda sadece eserin girişindeki motiflerde kısa süren bir benzerlik göstermekte, ardından hareket Bach'a cevap niteliği taşıyan bambaşka bir fonksiyona doğru evrilmektedir (Valvidia, 1991, s.83-95).

Şekil 1: J.S. Bach Solo Partita No.3, *Preludio*, Ölçü 1-2 & 28-30 (New York: International Music Company, 1971)

Mehmet Çetin CEVİZ

Obsession
Prélude. Poco vivace

A Jacques Thibaud

Opus 27 Nr. 2

p leggiero

restez

ff (brutalement)

court

V

2 0 0 2 1 0 3 1 4 1 4

7

ff

Şekil 2: Ysaye Solo Sonat No.2, I. *Obsession*, Ölçü 1-9 (Munich: G. Henle Verlag, 2006)

Sonata'nın ilk bölümü *Obsession* ismini taşımaktadır. Çünkü Ysaye'nin solo sonatları yazmaya başlamasının en önemli sebeplerinden biri kendisi gibi Thibaud'ın da Bach'a olan takıntısıdır. Antonie Ysaye'nin babası (Eugene Ysaye) hakkındaki kitabında, Ysaye'nin Bach'ın Sol minör solo sonatını ve Chaconne'u sürekli olarak seslendirdiğini belirtmiştir. Bach'a büyük saygı duyan ve eserlerini çok iyi analiz etmiş olan Ysaye, ilk sonatı yazmış olmanın kolaylığına kıyasla, ikinci sonatı yazarken oldukça zorlanmıştır. Bach'ın Ysaye üzerindeki etkisi o kadar güçlü hale gelmiştir ki, psikolojik olarak Bach'ın ona hükmettiği hissine kapılmış ve çalışmasını sonlandırmayı dahi düşünmüştür (Ratcliffe, 1947, s.223). Ysaye, özellikle *Dies Irae* temasını sonatın çoğu kısmında *leitmotif* (tekrar eden motif) olarak kullanmıştır.

3. Seçili Yorumların İncelenmesi

Ysaye'nin kayıtları, bestelendiği dönemde yeteri kadar duyulmamıştır. Çünkü yapılan ilk tam kaydı 1960 yılına kadar yayınlanmamıştır. Uzun bir süre sonatların tamamı kaydedilememiştir. Keman repertuarındaki birçok eser gibi, Ysaye'nin solo sonatlarının değerinin ve öneminin anlaşılması da zaman almıştır. Aşağıda (Bkz. Tablo 1) seçilen icracılara ve icracıların kayıt bilgilerine yer verilmiştir. Aynı zamanda, yorumların incelenmesinde yardımcı olmak için, Gustav Shirmer (1924) ve Henle Verlag (2006) edisyonu kullanılmıştır. Shirmer edisyonu, 1924 yılına ait değiştirilmemiş baskıyı sunmaktadır. Henle edisyonu

ise, Ysaye'nin kendi kopyasında bulunan notadaki basılı bazı değişiklikleri içermektedir.

Tablo 1
İncelenen Yorumların Albüm Bilgileri

Kemancı	Albüm Adı	Kayıt Etiketi	Kayıt Yılı / Yayın Yılı (veya yeniden yayınlanması)
Ruggiero Ricci (1918-2012)	“The Art of Ruggiero Ricci” (Disc 4)	Vox ASIN: B0001NPTX4	1974/ reissued in 2005
Oscar Shumsky (1917-2000)	“Eugène Ysaÿe: 6 Sonatas for Solo Violin, Op. 27”	Nimbus Records ASIN: B00005YBUO	1982/1982
Charles Castleman (1941-)	“Eugène Ysaÿe: 6 Sonatas for Solo Violin, Op. 27”	Music and Arts Programs of America ASIN: B00BFPLGFC	1981 (originally released on Nonesuch LP H-71408) / 2011
Gidon Kremer (1947-)	“Eugène Ysaÿe: Six Sonatas for Solo Violin op. 27”	Olympia ASIN: B004FLP6C2	1976/1976 (Reissued in 2005)
Ilya Kaler (1963-)	“Eugène Ysaÿe: Solo Violin Sonatas, Op. 27”	Naxos ASIN: B0000ZKRTY	2001/2004
Leonidas Kavakos (1967-)	“Eugène Ysaÿe: Six Sonatas for Solo Violin op. 27”	Bis ASIN: B000046S1P	1999/1999

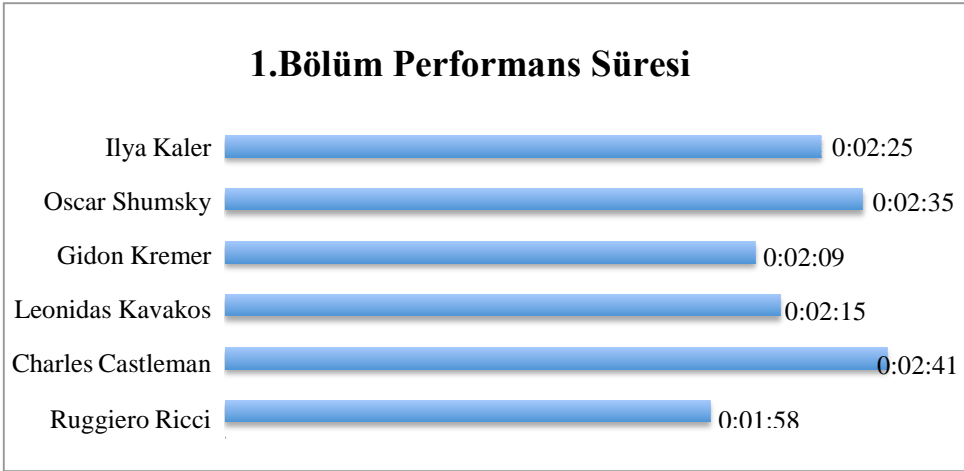
4. Birinci Bölüm Prelude “*Obsession*”

İlk sonattan farklı olarak, Ysaye bu sonatın herhangi bir bölümü için net bir tempo belirtmemiştir. İlk bölüm *poco vivace* (biraz canlı) olarak başlamaktadır. Grove müziğe göre, *vivace* (canlı) kabaca *allegro*'ya (neşeli) eş değer bir tempoyu belirtmektedir. 19. yüzyılda bu terime tempodan ziyade çoğunlukla bir ruh hali tanımı yapılmıştır (Fallows, 2014).

Kayıtlara bakıldığında Ricci'nin temposu, 6 yorum arasındaki en hızlı tempoya sahip kayıttır (Bkz. Şekil 3). Bu da Ricci'nin virtüözitesini daha ön plana çıkarmakla beraber, hızlı performansından dolayı cümlelerin kimi zaman özensiz

duyulmasına neden olmaktadır. Castleman'ın temposu aralarında en yavaş olanıdır. Bu nedenle bölüm heyecan duygusundan biraz mahrum bırakılmış denebilir. Hem Schumsky hem de Castleman'ın kaydına bakıldığında ise, her ikisinin de *tenuto*'lu (sesin nüansını aynı seviyede tutarak) ve *rubato*'lu (ölçülerde çok olmamakla birlikte biraz özgürce) çalmaktan hoşlandıkları anlaşılmaktadır. Fakat buna rağmen yaklaşımları birbirinden oldukça farklıdır. Schumsky vurgulamak istediği belli notalara *rubato* veya *tenuto* uyguladığında, Ysaye'ninkine benzer bir yaklaşımı ifade etmek istediği anlaşılmaktadır. Castleman genellikle cümleye *tenuto* ile başlamakta ve tahmin edilebilmesi güç olmayan küçük bir *ritardando* (yavaşlayarak) ile cümleyi bitirmektedir. Kaler ve Kavakos'un kayıtlarında az bir *rubato* gözlemlenmektedir. Kremer'in yorumuna bakıldığında ise *tenuto* ve *rubato* neredeyse hiç kullanılmamıştır (Yang, 2016, s.26).

Şekil 3: Yang, 2016, s.27

4.1. 1. ve 5. Ölçüler Arası

Bölümün başındaki ilk iki ölçü, Bach'ın üç numaralı prelüdünden doğrudan alınarak kullanılmıştır. Bölüme, hafif bir yay kullanımıyla, yayın uç kısmına yakın başlanması önerilmektedir. Yayın kullanılacak kısmının belirtilmesi sayesinde, *spiccato* (zıplatarak) yazılmış notaların, noktalı çalınmasından ziyade notalar arasındaki ayrımı ifade etmek için yazıldığı anlaşılmaktadır. Castleman ve Schumsky, motifi, *martele* (vurgulu ve kesik) yay tekniğiyle yorumlamakta ve buna bağlı olarak her ikisinin de yayın ucunu kullanıp kullanmadığı net olarak anlaşılmamaktadır. Ricci yayın ortasını kullanmış ve *spiccato* çalmıştır. Kavakos, Kaler ve Kremer *sautille* (sıçratarak) yay tekniğini tercih etmiştir. *Martele*, *spiccato* veya *sautille* gibi yay tekniklerini

kullanma seçimi, haliyle notadaki vuruşun uzunluğunu veya kısalığını belirlemektedir. Castleman ve Schumsky'nin yay kullanımları fazla uzun ve ağır duyulurken, tam tersi Ricci'nin yay kullanımı, kısa ve noktalı duyulmaktadır.

3. ölçüden 5. ölçüye kadar olan kısımda, *brulamente* (vahşice) *fortissimo* (çok güçlü) olarak yazılmış ve başlangıçtaki zıtlığı net olarak vurgulamıştır. Kavakos ve Kaler, iki cümle arasındaki farklılığı net bir şekilde göstermişlerdir. İlk cümle soru ve ikinci cümle yanıt olarak yorumlanmıştır. İki cümlelerin farklı karakterleri açıkça anlaşılmaktadır. Ricci ve Castleman ilk cümleye yazılandan daha forte başlamaktadır. Bu da doğal olarak ikinci cümlelerin sonunun daha piyano bitmesine sebep olmaktadır. Ysaye tarafından işaretlenmemiş olsa da, Ricci hariç, diğer beş kemancının yorumlarında, cümle boyunca *crescendo* (sesi büyüterek) yapıldığı ve son iki notanın vurgulanıp daha uzun çalındığı gözlenmiştir. Özellikle belirgin olan şeylerden birisi de, Ricci'nin cümleye oldukça hızlı bir şekilde başlaması, tempoda ve dinamikte hiçbir değişiklik olmaksızın heyecanlı bir şekilde bitirmesidir. Bu durum, bazı kısımlarda, koordinesiz tel geçişlerinden dolayı, cümlelerin sonunda notaların net anlaşılmasına neden olmaktadır (Yang, 2016, s.27-28).

Ysaye, kendi ifadesiyle sonatı için şöyle söylemiştir:

“...Sessiz nüanslar arası geçiş güçlü bir şekilde (neredeyse vahşi) yapılmalıdır. J.S. Bach'ın orijinal yazısındaki sakinlik ve aydınlık, sanki şeytani kışkırtıyormuş gibi artacak ve ondan kaçmayı isteyecek kadar öfkeli pasajlara dönüşecektir”.³

4.2. 74. ve 80. Ölçüler Arası

Bölümün *meno mosso* (canlı ama çok değil) kısmı, 6 ve 8 notalı gruplar halinde arpejli akorlardan oluşmaktadır (Bkz. Şekil 4).

Şekil 4: Ysaye Solo Sonat No.2, I. *Obsession*, Ölçü 73-78

³ A. Ysaye, *Historical Account*, s.8.

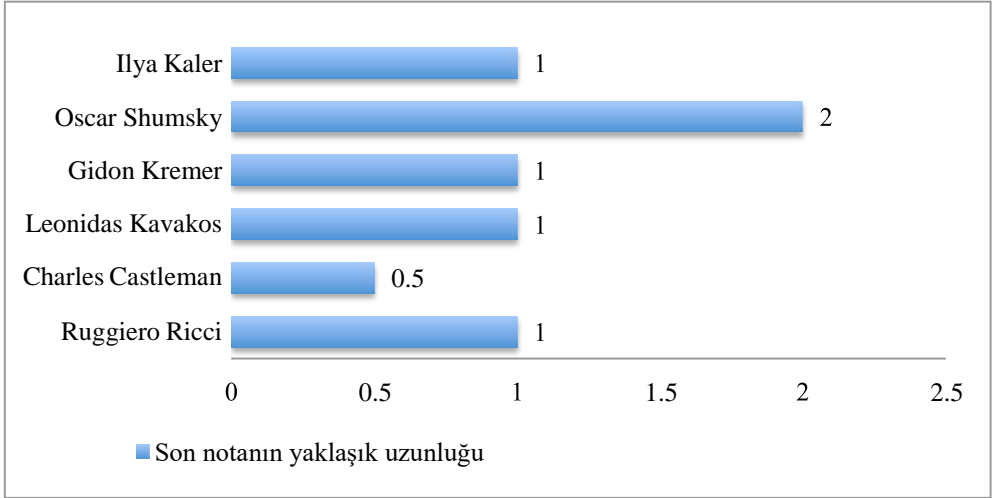
Mehmet Çetin CEVİZ

The image shows a musical score for Mehmet Çetin CEVİZ. It consists of three staves of music. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a time signature of 2/4. It begins with a 'R' in a box, followed by a sequence of notes with fingerings (0, 2) and a 'ff' dynamic marking. The second staff continues the melody with sixteenth notes and slurs, marked 'Meno mosso'. The third staff features a more complex rhythmic pattern with slurs and accents, also marked 'Meno mosso'. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings.

Dies Irae teması, dönüşümlü olarak alt ve üst ses arasındaki akorlarda duyulmaktadır. Andrey Curti'nin önerdiği gibi, bu pasajı çalarken her notayı net bir şekilde ifade etmek gerekli değildir. Fakat daha önemlisi, kemancı, yayı tüm tellere hakim olacak yumuşak bir kol hareketiyle sağlamalıdır (Curty, 2003, s.29-30). Kaler, Kavakos ve Shumsky, bas partisinde, parlak bir tonla pürüzsüz yay geçişi sergilemekte ve *Dies Irae* temasını *tenuto* ile açıkça belli etmektedir. Castleman ve Kremer yorumunda yine temiz yay geçişleri dikkat çekmekte ve net bir seslendirme duyulmaktadır. Ricci'nin yorumunda *Dies Irae* teması tam olarak duyulmasına rağmen, hızlı temposundan dolayı bazı notalar net anlaşılmamaktadır.

4.3. 83. ve 85. Ölçüler Arası

Ysaye bölümünün sonunda bulunan A kısmı üzerindeki dörtlüğün üstüne tire işareti eklemiştir. Yorum esnasında bu yüzden farklılıklar görülebilmektedir. Buradaki son nota zaman olarak tam değerinde çalındığında, normalden kısa kesilmiş gibi duyulmaktadır. Son nota yazıldığından biraz daha uzun çalındığında, daha tatmin edici bir son sağlamaktadır. Aşağıda, yorumları incelenen kemancıların, bitiriş notasında tercih ettikleri nota uzunluğu yer almaktadır (Bkz. Şekil 5).

Şekil 5: Yang, 2016, s.27

5. İkinci Bölüm “*Malinconia*”

Altı kayıt arasında, Shumsky ve Kavakos’un bu bölümdeki temposu ve yorumu orijinale en uygunu denilebilir. Tempo, bölümün tamamında akışa uygun bir şekilde alınmış, ne çok yavaş ne çok hızlıdır. *Rubato* cümleler içerisinde gayet yerinde kullanılmıştır. Bu iki yoruma göre Kaler’in temposu fazla yavaş Ricci’nin temposu fazla acelecidir. Kremer ise diğer yorumların aksine, yarı dörtlüklerin çoğunu belirgin bir şekilde uzatarak farklı ifade şekli getirmiş, bu da bölüme reçitatif benzeri ikinci bir bakış açısı sunmuştur.

Kremer, Shumsky ve Ricci’nin yorumlarında 2, 7, 8 ve 13 numaralı ölçülerdeki nota değeri üzerinde farklılık gözlemlenmiştir (Bkz. Şekil 6). Ritim değişikliğini destekleyecek her hangi bir bulgu olmadığı için, yorumlar, ifadeden çok ritmik bir yanlışlık gibi anlaşılabilir.

Aşağıda, orijinal versiyonu kırmızı ok işareti ile belirtilmiştir. Ricci, Kremer ve Shumsky’nin yorumuna ise; mavi ok işareti içerisinde yer verilmiştir:

Şekil 6: Ysaye Solo Sonat No.2, II. *Malinconia*, Ölçü 2

Genellikle kayıtların ilk 6 ölçüsünde az *vibrato* tercih edilir. Tema geliştikçe *vibrato* artar. Bölümün genelinde Ricci ve Kavakos *vibrato*'yu fazla kullanmazken, Shumsky ve Castleman *vibrato*'yu yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Curty, bölümün genelinde *vibrato*'nun tutarlı olması ve sakin kalınması gerektiğini savunmaktadır (Curty, 2003, s.31). Kaler'in *vibrato*'su Curty'nin önerisine benzemektedir. Bölüm boyunca tutarlı ve birbiriyle bağlantılıdır. Kremer'in *vibrato*'su ifadesinden kaynaklı olmakla beraber bölüm boyunca fazlaca değişmekte, Castleman'inki ise yoğun bir şekilde duyulmaktadır. Ysaye bu bölümün sürdün ile çalınmasını istediği için *con sordino* olarak işaretlemiştir (Bkz. Şekil 7).

Şekil 7: Ysaye Solo Sonat No.2, II. *Malinconia*, Ölçü 1-6

Schumsky ve Castleman bu bölümde *portamento*'yu (sesi bağlayarak, taşıyarak) çeşitli yerlerde kullanmıştır. Schumsky *portamento* yorumunu daha incelikli kullanmış, yoğunluğunu ve sıklığını orantılı uygulamıştır. Castleman'ın bölümde fazlasıyla *portamento*'lu çalması, aslında 19. yüzyıl çalım stiline olan

ilgisini göstermekte denilebilir. Diğer dört kemancının yorumlarında *portamento* neredeyse duyulmamaktadır.

Bu bölümdeki yay kullanımına gelindiğinde, sağ elin en büyük zorluğu, sağ kolun açısının tek notalardan çift notalara aktif ama yumuşak bir geçiş yapabilmesidir. Kavakos, Castleman ve Shumsky yay değişimini oldukça yumuşak gerçekleştirmektedir. Kremer'de aynı şekilde temiz yay geçişleri yapmakta fakat yorumundan dolayı bölümün çoğu kısmında geçişleri farklılık göstermektedir (Yang, 2016, s.30).

6. Üçüncü Bölüm Sarabande “*Dance Des Ombres*”

6.1. 1. ve 9. Ölçüler Arası

Bölümün en başında kemancılar *pizzicato* akorlarına farklı yaklaşımlar göstermektedirler (Bkz. Şekil 8). Ricci, Kremer, Shumsky ve Castleman, Ysaye'nin arpejli akor işaretini belirttiği 8. ölçü dışındaki diğer akorları ayırmadan çalmışlardır. Kaler ve Kavakos'un yorumlarında buna benzerdir. Akorları, gitarda kırılan akorlara benzeyen bir stilde yorumlamışlardır. Özellikle Kaler'in *pizzicato* yorumu bölümün sonunda tekrar eden temayı hatırlatması açısından tavsiye edilebilir. *Rubato*'nun derecesi göz önüne alındığında, Castleman'ın yorumu, aralarında notaya en sağdık olanıdır.

DANSE DES OMBRES.

Sarabande (lento)

The image shows a musical score for the Sarabande (lento) section of Eugene Ysaye's Solo Sonata No. 2, III. Danse Des Ombres, measures 1-9. The score is in G major, 3/4 time, and features a pizzicato texture. The first staff shows the beginning of the piece with a 'pizz.' marking and a 'Sans sourd.' instruction. The second staff continues the piece with various dynamics including mf, p, f, and p, and includes markings for 'marche' and 'cédés'.

Şekil 8: Ysaye Solo Sonat No.2, III. *Danse Des Ombres*, Ölçü 1-9

6.2. 10. ve 27. Ölçüler Arası (Var. 1 & 2)

Ysaye, varyasyonun başında, uzaklardan gelen saf sesi betimleyecek bir ifadeyle çalınmasını istediği için (Ysaye'nin ifadesiyle beyaz bir ton) *non vibrato* (vibratosuz) uygulanmasını istemiştir. Kavakos Ysaye'nin isteğine uymuş ve varyasyonun neredeyse tamamını vibratosuz çalmıştır. Kremer, *expressivo*'nun

(duygulu, içten) yazılı olduğu 14. ölçüye kadar hiç *vibrato* yapmamıştır. Shumsky, Kaler ve Ricci'nin yorumlarına bakıldığında ise başından itibaren *vibrato* yaptıkları anlaşılmaktadır. Varyasyon 2'den Varyasyon 3'e kadar süren ve sürekli çalınması gereken sol notası (boş tel) mevcuttur. Kremer, Ricci ve Shumsky varyasyon boyunca sol notasını aralıksız çalmışlardır. Öte yandan, Kavakos, Kaler ve Castleman, 22-23-24 ve 26 numaralı ölçüler dahil olmak üzere, ölçü geçişlerinde sol notasını yüksek sesle ön plana çıkarmış ve ölçüleri birbirine bağlayan farklı bir yorumla icra etmişlerdir.

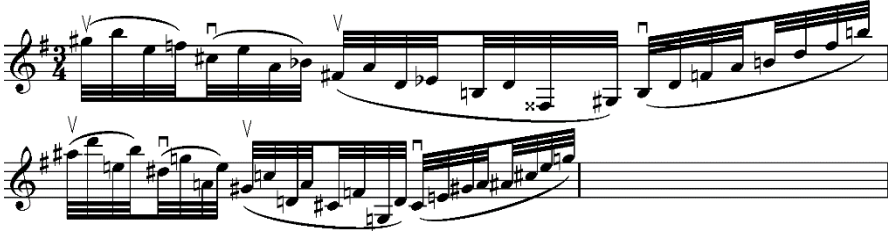
6.3. 28. ve 45. Ölçüler Arası (Var. 3 & 4)

Castleman, 28-45. arasındaki ölçüleri, aynı parmaklarla pozisyon geçerek, özellikle de çift seslerde hiç durmadan tel değiştirerek ve çoğunlukla her ölçüde *portamento* kullanarak yorumlamıştır. Shumsky *portamento* 'yu 30. ölçünün 2. ve 3. vuruşunda belirgin bir şekilde kullanmaktadır. İkinci bölümde *portamento* kullanımının gözlemlenmesine benzer şekilde, Kremer, Ricci, Kaler ve Kavakos *portamento* kullanmamaktadır. Varyasyon 3 ve 4 polifonik bir stilde yazılmıştır. Varyasyon 4 hareketli bir bölümdür. İçinde yarı kromatikler barındırır. *Dies Irae* motifini tekrar hatırlatmaktadır. 4. varyasyon için önemli olan, varyasyon boyunca akıcılığı korumak ve düzgün tel geçişlerine hakim olabilmektir. Kavakos, Kaler, Shumsky ve Castleman sesin düzeyini özenle dengelemiş ve tel geçişlerini pürüzsüz gerçekleştirmişlerdir. Ricci ve Kremer'in tel geçişleri net duyulmamıştır. *Dies Irae* temasını en net yorumlayan kemancılar; Kavakos, Kaler ve Shumsky'dir (Yang, 2016, s.32).

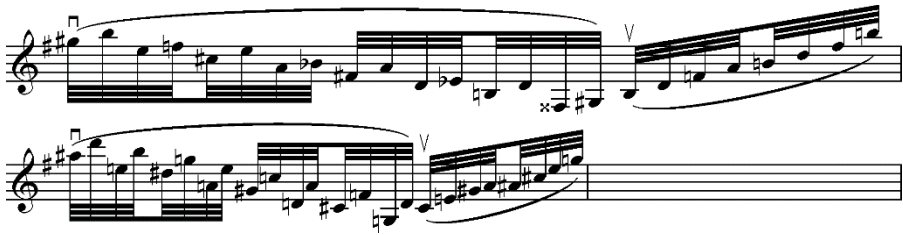
6.4. 46. ve 64. Ölçüler Arası (Var. 5 & 6)

Kremer, Ysaye'nin 5. varyasyonun başında belirttiği *semplice non piu vivo* 'ya (içtenlikli bir anlatımla, daha canlı) göre, daha hızlı bir tempo almıştır. Diğer kemancılar ise, 4. varyasyona kıyasla yazılı tempoya sadık kalmışlardır (Bkz. Şekil 9, Şekil 10). 6. varyasyonda tempoyu biraz yavaşlatan Ricci'nin aksine, diğer kemancılar tempoyu dinamik tutmuş hatta hızlandırmışlardır. Buradaki yavaşlamaya engel olmak için, aşağı yöne inen notaların, tek ve çekerek yayda çalınması önerilmektedir. Bu sayede yavaşlamaya engel olunabilir. Tabi ki bu yöntem, çalıcılara ses seviyesinin kaybolması gibi bir dezavantaj da sağlayabilir. Bu nedenle, yorumcunun, arşe ve hız dengesini iyi sağlaması için dikkatli olması önerilmektedir.

Eugene Ysaye'nin No.2 La Minör Op.27 Solo Keman Sonatı'nın Yorumlaması...

Şekil 9: Ysaye Solo Sonat No.2, III. *Danse Des Ombres*, Ölçü 60-61

Şekil 10: Ysaye Solo Sonat No.2, III. *Danse Des Ombres*, Ölçü 60-61, Kaler, Ricci, Castleman ve Shumsky Yayları

Varyasyonların hiç birisinde metronom işareti veya tempo belirtisi bulunmamaktadır. Bu nedenle her kemancı kendi tempo isteği ve ifade anlayışıyla varyasyonları icra etmiştir.

7. Dördüncü Bölüm “*Les Fruies*”

Ysaye bu bölümde sırasıyla, *allargando poco* (biraz genişleyerek) ve *lento* (yavaş) olarak işaretlemiş ve sona doğru 94. ve 95. ölçüler dışında ayrıca bir tempo göstergesi belirtmemiştir. Kavakos ve Castleman bölümün bütününde tempoya sadık kalmıştır. Ricci ise bölümün sonuna doğru *accelerando* (hızlanarak) yaparak hızlı bir tempoda (92. ölçünün sonuna kadar) icra etmiştir. Kaler ve Schumsky, *Dies Irae* temasında, *marcato* (vurgulu, aksanlı) yazılı olan kısımlarda hızlanmıştır (27-31. ölçüleri arası ve de 92. ölçünün sonu). Kremer'in icrası daha sert bir şekilde kendini göstermektedir. Çünkü temposu cümleler içinde sıklıkla değişmekte ve *ponticello* (köprüde) kısmını (41-75. ölçüler) çok hızlı çalmaktadır. Ayrıca, fazla *rubato* yapmıştır. Kavakos ve Castleman'ın

ritimleri yazılana en yakın olanlarıdır. Diğer dört kemancı ise bölümü daha özgürce yorumlamışlardır.

7.1. 1. ve 9. Ölçüler Arası

Aşağıda görüleceği gibi bölümün başlangıcında bulunan sol diyez Henle ve Shirmer'in baskısında bulunmamaktadır (Bkz. Şekil 11, Şekil 12). Sol diyez'in ikinci kez tekrar etmesi, yani notaya sonradan eklenmesi fikri Shumsky'e aittir. Shumsky'nin buradaki amacı, bölüme daha güçlü bir tonla başlamak adına sol diyezi tekrar etme isteğidir. Devamında 32. 33. ve 76. ölçülere bakıldığında, Ysaye'nin de burada bir üçlü yerine, eksik yedili bir akor kullanması, bu fikri kendisinin de önceden desteklediğini göstermektedir. Daha sonraki ölçülere bakıldığında Shumsky'nin alternatif fikri her ne kadar mantıklı görünse de, Ysaye sol diyezi bilinçli olarak dışarıda bırakmak istemiş olabilir.

Şekil 11: Ysaye Solo Sonat No.2, IV. *Les Furies*, Ölçü 1-4 (Munich: G. Henle Verlag, 2006)

Şekil 12: Ysaye Solo Sonat No.2, IV. *Les Furies*, Ölçü 1-2, Shumsky tarafından eklenen nota

7.2. 19. ve 20. Ölçüler Arası

Ricci 20. ölçüde re ve si yerine, mi diyez ve do diyez çift ses çalmıştır (Bkz. Şekil 13, Şekil 14). Müzik bağlamında her iki versiyonda mümkün görülebilir.

Eugene Ysaye'nin No.2 La Minör Op.27 Solo Keman Sonatı'nın Yorumlaması...

Basılı notanın 19. ölçüsünde sol diyez ve mi diyez yazılıyken, Ricci'nin icrasında 20. ölçüde sol natürel ve mi natürel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 13: Ysaye Solo Sonat No.2, IV. *Les Furies*, Ölçü 19-20

Şekil 14: Ysaye Solo Sonat No.2, IV. *Les Furies*, Ölçü 19-20, Ricci tarafından değiştirilen notalar

7.3. 27. ve 36. Ölçüler Arası

Shumsky, Kaler ve Castleman'ın tempoları cümlenin başından itibaren giderek hızlanmaktadır. Özellikle Shumsky'nin icrasındaki hızlanma beş ölçü boyunca artarak devam etmektedir. Kremer'in kaydında onaltılık notalar neredeyse sekizlik kadar yavaş çalınmaktadır. *Dies Irae* teması, 27-28-30 ve 31 numaralı ölçülerde az sesle duyulurken, tam tersi 29. ölçüde *Dies Irae* teması olduğundan daha hızlı bir tempoda ve yüksek sesle duyulmaktadır (Yang, 2016, s.36). 35. ölçüde sadece bir buçuk vuruş vardır. Bu da bölümün 2/4'lük ve 3/4'lük kalıbına uymamaktadır. Iwazumi, Ysaye'nin aslında buradaki sorunu farketmediğini ve bu yüzden ölçünün altına X işaretini çizdiğini, fakat düzeltmeyi unuttuğunu belirtmiştir. Ritmik olarak her ne kadar ölçüleri birleştirmek ya da ayırmak gibi çözüm önerileri sunulmuş olsa da, Iwazumi'ye göre nota üzerinde sonradan değişiklik yapmak performans açısından dezavantaj sağlayabilir. Süreyle oynamak anın dramatik etkisini bozabilir (Iwazumi, s.60-61). Kayıtlarda birçok kemancı dörtlüğü çalmayarak bu kısmı yorumlamaktadır.

7.4. 41. ve 75. Ölçüler Arası

Özel bir ses efekti olan *sul ponticello* (köprüye yakın, neredeyse üzerinde) bu bölümde özellikle belirtilmiştir (Bkz. Şekil 15). Ysaye, sürekli yeni teknikler deneyerek tınısını, dokusunu ve diğer ses efektleri dahil olmak üzere kemanın her

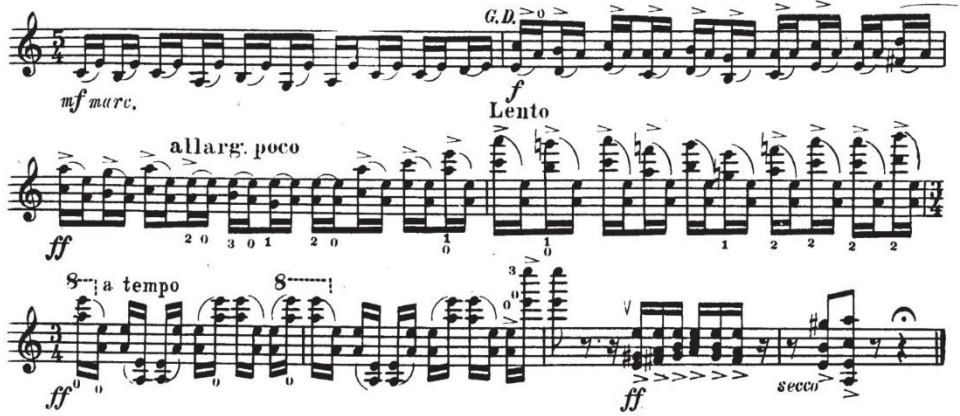
yönünü keşfederek ses skalasını genişletmek istemiştir (Curty, 2003, s.1). Bestecinin eserlerinde *sul ponticello* kullanımına özel bir ilgisi olduğu gözlemlenmiştir. Aynı şekilde bu ilgi sonatın ilk bölümünde de karşımıza çıkmaktadır. Bölüm boyunca *sul ponticello* ve *ordinario* (sıradan) arasında tıpkı *ff* ve *pp* gibi belirgin iki farklılık bulunmaktadır. *Sul ponticello* ve *ordinario* arasındaki değişim tamamen iki farklı tınıdan oluşmaktadır. Bu iki tınıyı gösterebilmek için yüksek düzeyde yay değişimine hakim olmak gerekmektedir. *Ff* ve *pp* arasındaki değişimde, yayın hem basıncının hem de hızının dengeli bir şekilde ayarlanması sağlanmalıdır. Castleman dışındaki tüm kemancılar iki yayın arasındaki önemli farklılıkları göstermektedirler. Shumsky'nin icrası dinamik ve dramatik bir yapıya sahip, Castleman'ın icrası ise düz ve sade bir yorumdur.

The image shows a musical score for the fourth movement of Ysaye's Solo Sonata No. 2, 'Les Furies', measures 41-52. The score is written for violin and consists of five staves. The first staff is marked 'sul ponticello arco' and 'pp'. The second staff is marked 'ponticello' and 'pp'. The third staff is marked 'ord.' and 'ff'. The fourth and fifth staves are marked 'pp' and 'ff'. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings.

Şekil 15: Ysaye Solo Sonat No.2, IV. *Les Furies*, Ölçü 41-52

7.5. 92. ve 99. Ölçüler Arası

Kapanış kısmına gelindiğinde, *Dies Irae* teması, motiflerin yeniden canlanmasıyla yoğunlaşmaktadır. Yorumların çeşitliliği burada daha çok fark edilmektedir. 92. ölçü her ne kadar *marcato* olarak işaretlenmiş olsa da, Kremer ölçüyü yarı *sul ponticello* olarak yorumlamayı tercih etmiştir. Bölüm boyunca hissedilen yavaşlama isteği 94. ölçüde *poco allargando* ile belirtilmiş ve 95. ölçüde yerini *lento* 'ya bırakmıştır (Bkz. Şekil 16). Ancak Shumsky ve Ricci'nin icralarında 92. ölçüden itibaren tempoda hız düşürülmemiş, *allargando* ve *lento* pek uygulanmamıştır. 96. ölçüde *a tempo* (ilk tempoya dönüş) net bir şekilde yazılı olsa da, Castleman da eserin orijinal temposundan daha hızlı bir tempoya ulaşmış, sadece sonunda hafif bir *portamento* uygulayarak eseri sonlandırmıştır (Yang, 2016, s.38).

Şekil 16: Ysaye Solo Sonat No.2, IV. *Les Furies*, Ölçü 92-99

SONUÇ

Ysaye'nin 2 Numaralı Solo Keman Sonatı'nı Jacques Thibaud'a ithaf etmiş ve onunla olan yakın dostluğunu kaleme alarak keman repertuarına önemli bir eser bırakmıştır. Aynı zamanda bestecinin 2 Numaralı Sonatı, hem kemancı hem de besteci olarak ustalığının bir göstergesi niteliğindedir. Besteci bu çalışmasıyla bir yandan önceden yazılmış eserlere saygı duyarken, diğer yandan modern keman yorumculuğuna yeni bir kapı açmaktadır. Aslında Op.27 Solo Sonatları boyunca Ysaye, müzik hayatına yön vermiş iki büyük besteci J.S. Bach ve N. Paganini'ye, kendi stilinde göndermeler yapmaktadır. Fakat, 2 Numaralı Solo Keman Sonatı, bestecinin J.S. Bach'a olan saplantısını ve etkisini en çok

yansıttığı eseridir. Besteci, bu çalışmasında Bach'ın 3 Numaralı Mi majör Prelüdünün başından bir alıntıyla başlamış ve devamında kendi teknik ve müzikal fikirlerini yarattığı yenilikçi bir formu ortaya koymuştur. İyi bir tekniğe sahip kemancıların, bestecinin 6 Solo Sonatı'ndan en az bir tanesini deneyimlemesi tavsiye edilmektedir. Çünkü sonatın icrasıyla, teknik ve müzikal anlamda birçok yeni detay keşfedilecek ve icracının gelişimine mutlaka fayda sağlayacaktır. Sonatlar zorlu ve yenilikçi bir yapıya sahip olsa da, kemani iyi tanıyan bir icracı tarafından anlaşılması rahat olacaktır.

Seçilen icracıların yorumlamaları üzerine araştırma yapılan bu çalışmada, 2 Numaralı Sonat'a olan yaklaşımlar farklılık göstermektedir. Yorumlama açısından ele alındığında, 6 kemancının yorumlama özellikleri, 20. yüzyılın müzikal hissiyatına bağlı değişimi yansıtmaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren, kemancıların performanslarında özgürlük ve bireysellik ön plana çıkmaktadır. Bir eserin temposu kemancılar arasında bariz farklılıklar gösterebilmektedir. Bu yüzden dönemin kemancıları, bestecinin isteğine daha sadık kalırken, günümüz kemancılarında yorum açısından çeşitlilik artmaktadır. Buna bağlı olarak, çalışmada incelenmesi yapılan sonat içerisindeki dinamikler (ritim, tempo, *vibrato*, *portamento* vb.) icracılar tarafından farklı ele alınmaktadır. Genel olarak, Ricci, Shumsky, Castleman ve Kremer'in yorumları daha fazla bireysellik göstermekte ve daha kolay tespit edilmektedir. Ricci ve Kremer, Sonat'ın hızlı kısımlarını daha hızlı çalmakta, Castleman ise tam tersi daha yavaş ve ihtiyatlı yorumlamaktadır. Eserde *tenuto* ve *rubato*'nun genellikle çift seslere geçişte ve tel değişimi olan hareketli pasajlarda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Castleman ve Shumsky yorumlarında sık sık *portamento*'lu icra etmiştir. Bu da iki kemancının icrasının 19. yüzyıl beklentilerine daha yakın olduğunu göstermektedir. Sonat içerisinde ritim ve notalar kimi yerlerde değiştirilmiştir. Bu değişikliğin bazıları Ysaye'den veya onun öğrencilerinden alınan tavsiyeler sonucu yapıldığı bilinmektedir. Yine de Ysaye'nin nota üzerindeki bazı işaretleri Ricci, Castleman ve Kremer'in yorumlarında gözden kaçmaktadır. Shumsky'nin ise Ysaye'nin işaretlerine çoğunlukla bağlı kaldığı, bu da kayıt esnasında yapılan nota takibi sonucu fark edilmektedir. Kaler ve Kavakos'un, Ysaye'nin göstergelerini dikkate aldığı görülse de, performansları eserin bütününde daha bireysel bir yaklaşımı sergilemektedir. Tüm icracıların kayıtları incelendiğinde, besteciyle yakın bağlantı kurmak isteyen icracıların, edisyonda yazılı olan notları dikkate aldıkları anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada Eugene Ysaye'nin 2 Numaralı Solo Sonatı ve seçilen icracıların kayıtları genel hatlarıyla incelenmiş, bestecinin Op.27'ye ait diğer solo sonatları ile ilgili genel bir bilgilendirme de yapılmıştır. Ayrıca bestecinin, kariyerindeki gelişmelerin eserlerinde önemli etkisi olduğu düşünülmektedir,

biyografik bir çalışmayı da içermektedir. Böylece eserin incelenen boyutlarıyla daha iyi anlaşılması ve çalışmadan yararlanmak isteyen akademisyenlere veya müzisyenlere Türkçe kaynak olarak fayda sağlaması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Curty, A. (2003). *A Pedagogical Approach to Eugène Ysaÿe's Six Sonatas for Solo Violin Op. 27*. Doctorate thesis, University of Georgia.
- Fallows, D. (2014). *Vivace*. Grove music online, Oxford music online, Oxford university press. <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.29542>
- Gregoir, E.G.J. (1885). *Les Artistes-Musiciens Belges au XVIIIème et au XIXème Siècle*.
- Горобец, С.В. [Gorobets, S.V.] (2013). Концерты А. Зилоти в культуре Санкт-Петербурга [Kontserty A. Ziloti v Kulture Sankt-Peterburga], *Общество. Среда. Развитие [Obschestvo. Sreda. Razvitiye] Terra Humana*.
- Гинзбург, Л.С. [Ginzburg, L.S.] (1959). *Л.С. Эжен Изай [L.S. Ejen İzai]*, М. Музгиз, ил., нот. ил. [M. Muzgiz, ill., not. il.].
- Lie, Y.H.M. (2013). *A Study of Works by Eugene Ysaÿe and Max Reger Drawing on the Music of J.S. Bach and Violinists of the Early Twentieth Century*. Doctorate thesis, Indiana University.
- Мнацаканян, Г.А. [Mnatsakanyan, G.A.] (2016). *Шесть сонат для скрипки соло Э. Изай в контексте эволюции скрипичного исполнительства XX века [Shest sonat dilya skripki solo E. İzai v kontekste evolyutsii skripichnovo ispolnitelstva XX veka]*, Doctorate thesis, Санкт-Петербургская Государственная Консерватория им. Н.А. Римского-Корсакова [Sankt-Peterburgskaya Gosudarstvennaya Konservatoriya im. N.A. Rimskovo-Korsakova].
- Майтесян, Т.Д. [Maytesyan, T.D.] (2013). *Русско-франко-бельгийские музыкальные связи на примере взаимодействия скрипичных школ [Russko-Franko-Belgiyskie muzikalnye svyazi na primere vzaimodeystviya skripichnykh schkol]*, Doctorate thesis, Московский Государственный Институт Музыки Имени А.Г. Шнитке [Moskovskiy Gosudarstvennyy Institut Muziki İmeni A.G Schnitke].

- Iwazumi, R. (2004). *The Six Sonates pour violon seul, op. 27 of Eugène Ysaÿe, Critical Commentary and Interpretive Analysis of the Sketches, Manuscripts, and Published Editions*. Doctorate thesis, The Juilliard School.
- Ratcliffe, B. (1947). Ysaÿe, A. *Eugène Ysaÿe Sa Vie, Son Oeuvre, Son Influence*.
- Rittstieg, J.U. (2018). *Continuity and Change in Eugène Ysaÿe's Six Sonatas Op. 27 for Solo Violin*. Doctorate thesis, The Open University.
- Stockhem, M. (1990). *Eugène Ysaÿe Et La Musique de Chambre*.
- Valdivia, H. (1991). *Eugène Ysaÿe's Six Sonatas for Solo Violin Op.27, Bach, Virtuosity, and Musical Portraiture*.
- Teskeredziç, M. (2009). *Eugene Ysaye'nin İki Numaralı Solo Sonatı'nın Analizi ve J.S. Bach'ın Mi Majör Partitası'nın Üzerindeki Etkileri*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ямпольский, И.М. [Yampolsky, I.M.] (1975). Фриц Крейслер, [Fritz Kreisler] *Жизнь и творчество [Jizn i tvorchestvo]*.
- Yang, M. (2016). *The Six Sonatas for Unaccompanied Violin by Eugène Ysaÿe, a Study in Dedication and Interpretation*. Doctorate thesis, Victoria University of Wellington.

EXTENDED ABSTRACT

Eugène Ysaÿe was one of the most prominent violin virtuosos from the 19th century. As a composer, his Six Sonatas for Solo Violin Op. 27, composed in 1923-24, are amongst his most creative contributions to the solo violin repertoire. Each sonata was dedicated to a different virtuoso violinist and is composed to represent the different performing style of each violinist. The large-scale cycle of the Six Sonatas stands out not only in the work of Ysaÿe, but also in the music of the 20th century as a whole. The quintessence of the artistic and technical possibilities of the solo violin, this outstanding work has become one of the culminations in a long process of interaction between the performing and composing directions of his work. For Ysaÿe, the baroque period has an important place in the musical sense. It has been observed that the composer's spirit of the performer-composer blended with the influence of the baroque period. In the Second Sonata of the set, Bach is not just the inspiration but the “Obsession”. The first movement begins with the opening of Bach's own Prelude

from the E-major Partita, which Ysaye then violently deconstructs, bringing in intimations of the Dies Irae chant from the traditional Requiem mass. The sorrowful, muted "Malinconia" also morphs into the Dies Irae, which continues to haunt the rest of the Sonata. In the "Dance Des Ombres" the shades, the souls of the dead arise and dance a nocturnal sarabande. The "Les Furies" is the dynamic finale, full of big contrasts between demonic outbursts and ghostly ponticello, abraded wisps of sound produced by bowing close to the bridge of the instrument. Among the studies on Ysaye's Solo Sonatas, there is no many detailed performance analyses of the works. Although Ysaye's Solo Violin Sonata No.2 is carefully marked in terms of rhythm, tempo, dynamics, bow, and character, the results of the analyzed recordings show that there are various interpretations. Therefore, this exegesis investigates the sonatas through the comparative analysis of six selected violinist recordings of this works. The study explores whether performances recorded by the violinists to the provide useful sources that are not found in the music, and also examines how and why different musical decisions as a performer as well. Moreover, it is possible to have an idea about the interpretation style of the 20th century by observing the individual interpretations of the artists. In this way, it is clearly understood how the sonata differs from the past to the present, and it offers many options for the performers in terms of diversity. In this study, Eugene Ysaye's Solo Sonata No.2 and the recordings of selected performers were examined in general terms, and a general information was given about the composer's other Solo Sonatas of Op.27. Considering that the developments in the composer's career significantly affected his works, a biographical study was also included. In this way, it is aimed to better understand the study with its examined dimensions and to provide benefit as a Turkish resource to academicians or musicians who want to benefit from the study.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.58118>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	24.03.2022	Submitted date
Kabul tarihi	09.05.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Polat, B. (2022). Packaging and The Historical Development of Packaging Design. *Journal of History School*, 58, 1854-1867.

PACKAGING AND THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF PACKAGING DESIGN

Bülent POLAT¹**Abstract**

Throughout the history of civilization, humans have used packages that were made of various materials to protect and store the products they have obtained. In this process, many of the natural or artificial materials were used to protect or transport the product. Along with the increase in production and the change in consumer demands due to the industrialization that started in the 18th century, the marketing feature of the packaging, as well as the protection and storage function, gained importance. The invention of the printing press, the increase in the variety of materials used in packaging production, the effect of new artistic movements and the changing consumption habits of consumers played a major role in the diversification and development of the material and design of the packaging. Packaging and packaging design, which has become a major sector today, has an essential place in product marketing and strategies. While designing a packaging for a product, there are many important points such as the cost of the material chosen for the packaging, the compatibility of the packaging material with the product, the colors used in the design, the typography used and the layout on the shelves as well as the content of the product. In this study, we will examine the packaging designs used from the history of humanity to the present in terms of the materials used in the historical process, the changing purpose of use and changing design applications.

Keywords: Packaging, Design, Graphic Design, Product, Consumption

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, bulentpolat3@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6071-1742

Ambalaj ve Ambalaj Tasarımının Tarihsel Gelişimi

Öz

Uygarlık tarihi boyunca insanlar elde ettikleri ürünleri korumak ve saklamak için çeşitli malzemelerden oluşan ambalajlar kullanmışlardır. Bu süreç içinde pek çok doğal veya yapay malzeme ürünü korumak veya taşımak amaçlı kullanılmıştır. 18. yüzyılda başlayan sanayileşmeye bağlı olarak üretimin artması ve tüketici isteklerinin değişmesiyle beraber ambalajların koruma ve saklama işlevinin yanı sıra pazarlama özelliği de önem kazandı. Matbaanın icadı, ambalaj imalatında kullanılan malzeme çeşitliliğinin artması, yeni sanat akımlarının etkisi ve tüketicilerin değişen tüketim alışkanlıkları ambalajı oluşturan malzemenin ve tasarımının çeşitlenip gelişmesinde büyük rol oynadı. Günümüzde büyük bir sektör haline gelen ambalaj ve ambalaj tasarımı, ürün pazarlama ve stratejilerinde önemli bir yere sahiptir. Bir ürün için ambalaj tasarlanırken, ürünün içeriği kadar ambalaj için seçilen malzemenin maliyeti, ambalaj malzemesinin ürünle uyumu, tasarımında kullanılan renkler, kullanılan tipografi ve raflardaki düzene kadar birçok önemli nokta vardır. Bu çalışmada insanlık tarihinden günümüze kadar kullanılan ambalaj tasarımlarını tarihsel süreç içinde kullanılan malzeme, değişen kullanım amacı ve değişen tasarım uygulamaları açısından inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ambalaj, Tasarım, Grafik Tasarım, Ürün, Tüketim

INTRODUCTION

Packaging is the name given to glass, wood, plastic, ceramic, fabric, paper or metal that protects the product it is in, surrounds it, facilitates its transportation and ensures that it reaches the consumer in the most appropriate way. In recent days, apart from this basic function, packaging, which communicates directly with the consumer by eliminating the seller, has become one of the important phenomena of the consumer society. Unlike the times when people focused more on the product, where the packaging was less important, today the packaging of the product has come to the fore rather than the product. With the development of technology and the differentiation of the material used in product packaging, the diversity in packaging production has increased. This diversification and facilitation of production have led to a decrease in costs. In addition to the decrease in cost, we see that the packaging costs of some products exceed the cost of the product they contain, depending on the increasing market competition and the changing habits of the consumer. Another reason for preference for packaging design today is that it is produced from recyclable and nature-friendly materials. The increase in environmental pollution and the deterioration of the natural balance of the world have caused most conscious consumers to prefer packaging that is produced in more natural ways and allows recycling. At the same time,

Packaging and the Historical Development of Packaging Design

packaging that does not harm nature and other creatures living in nature has been one of the reasons for preference.

These days, packaging plays a vital role in maintaining food quality. In addition to simply preventing the products from being damaged by physical difficulties, it is an essential function of the packaging to prevent the deterioration of taste and aroma by protecting it from moisture, air and other harmful types of gas that may occur around it (Risch, 2009, p. 8090). Packaging and packaging design has earned a much more important place today. As the scope and size of branding grew, the importance of packaging increased. Now packaging has become much more complicated outside of the task of protection and storage. An important part of the brand communication process; For many product groups, packaging has become a key element of the brand's statement (Ambrose & Harris, 2017, p.7). Packaging can be of strategic importance to a company. In order to have the key to this competition, packaging designs that will provide better quality presentation, reduce costs and adapt to new distribution networks, taking into account the wishes and needs of the end user, are important elements to have the key to this important strategy (Coles v. d., 2003, p. 1). Modern packaging has several tasks. First of all, there is to protect the product contents, to effectively protect it from contamination or to prevent it from being damaged. However, a much more important task is to attract the attention of customers in the market and facilitate sales (Biegańska, 2018, p. 185). While a product in a package creates a sense of trust in the product, it also provides the buyer with very important and useful information such as the way of consumption, content, nutritional values, manufacturer, production and expiration date of the product (Çeken, 2018, p. 1125). With industrialization and its innovations and the increasing world population, the protection, storage and transportation of consumer products has become an important issue. Especially with the increasing population, the importance of packaging that protects and stores foodstuffs for a longer time has started to increase. Thanks to the protection of the packaging, foodstuffs can be stored for longer periods. That is why, the loss of resources was largely prevented and savings were achieved.

Conceptual and Design Content of Packaging

Packaging is the process of packaging and wrapping the product in a way that will best meet consumer demands, by choosing the most suitable material and shaping it, taking into account the stowage and transportation characteristics of the product (Bayraktar, 2004, p. 3). Packaging, which is the phase of making an impact as the visual identity and image of the product, contains marketing

aesthetic concerns besides the need for pure protection, just as the textile industry cares about aesthetics without simply focusing on climate integration. Packaging carries the communication of the product with the consumer to the level of the object of desire (object petit a) of consumption, and the form/appearance creates an aesthetic appeal in making sense of the content. That is why, the industrial form of the product is forgotten by its communicative form and the product becomes a marketing object. Azzi et al. (2012, p. 439) identify the main concepts that stand out in packaging design as comfort, portability, sustainability, security and communication. The effort to create an ergonomic experience within the eco-design system of packaging is the product of the aim of encompassing the senses and creating affect dependency in all sensory phases. The power of the communication stage is used to control the senses. Nonetheless, it is stated that the most important concept is sustainability. Interpreting sustainability as a holistic integration, Svanes et al. (2010, p. 162) see the issue of mutual deployment of inseparable elements as the key to success. Accordingly, success is built in the integrated relationship of the four phases: establishing a sustainability context, defining and evaluating sustainability issues, and getting action/feedback. These four phases must be inseparably consistent with all other conditions as the prerequisites for establishing sustainable perception networks of design.

Packaging, which has become indispensable for artistic and industrial product aesthetics in today's design world, is recently in the computer-aided design class (Sonsino, 1990, p. 28). Especially after CGI (computer-generated imagery) technologies dominated the design field, the opportunity to develop products without the help of devices decreased. Because packaging, design and production is a process that requires thinking together, and as a requirement of serial printing, the final design must be expressed digitally. Moreover, computers include options, tools, and interactive interfaces that facilitate design.

The fact that the studies in the field of marketing draw attention to the importance of packaging has caused the competition between brands to turn into a packaging competition. The designs that push the boundaries of the visual hierarchy in order to dominate the other in the presentation areas gain meaning not only with their specific dynamics, but also with their visual comparisons with the products of other brands. How to alert customers while standing in line with the other is among the main problems of the product. As a matter of fact, marketing theory now agrees that packaging as a visual stimulus is an effective marketing language to guide customer behavior because visual attention encourages the visually stimulated customer's purchasing behavior (Clement, 2010, pp. 919-920). In that case, the transformation takes place in the basic

Packaging and the Historical Development of Packaging Design

principles of marketing. Abrose and Harris, who think that the basic marketing principles known as 4P (price-fee, product-product, place-place, promotion-promotion) have transformed into 4c (convenience-convenience, cost-pricing, communication-communication, costumer needs-customer needs). 2011, p. 16) emphasizes that packaging has gained importance again as a type of visual communication, especially in customer-oriented marketing processes. In this case, the transformation takes place in the basic principles of marketing. Abrose and Harris, who think that the basic marketing principles known as 4P (price-fee, product-product, place-place, promotion-promotion) have transformed into 4c (convenience-convenience, cost-pricing, communication-communication, costumer needs-customer needs). 2011, p. 16) emphasizes that packaging has gained importance again as a type of visual communication, especially in customer-oriented marketing processes.

These days, packaging design is in its heyday with the materials we obtained, production processes, new and efficient inventions and many new design concepts (Capsule, 2008, p.16). Changing and developing consumer tastes have inspired packaging designers for new ideas. It has never been more difficult to attract the attention of the consumer and persuade them to buy the product in this product variety, which has never been seen before in history. In order for the packaging designs they design to be attractive to consumers and easily perceived among other similar products, designers need to consider many things such as color, text design, shape of the packaging and compatibility with the product content. In addition to these, they need to consider many facts, from transportation, product protection and its appearance on the shelf. Visual features are perhaps the most important element for a packaging. The fact that a product on the supermarket shelf is noticed by the consumer is the result of the success of the packaging design. An important factor is the color of the packaging, which is probably created by in-depth study (Spence, 2016, p. 14). Before packaging design, it is in a tight connection with the evolving lifestyles of humanity. The development of technology, the change in the situation of products, production and changing consumer societies have made the need for packaging necessary for the protection, storage and transportation of products.

The accumulation brought by the historical process can be the explanation for the development of civilizations, the development of trade between people, new discoveries and inventions, and countless worldwide events that facilitate the formation and transformation of packaging design (Durmaz, 2009, p 18). Packaging design, all informative contact information about the product it contains and the places where the product is marketed affect the consumer's desire to buy. The mathematical and visual harmony of all the design elements of the

product enables the consumer to create their life habits or to become addicted to the product. Design plays the most vital role in this role. There are also guiding factors for design in the effective creation of living habits and competition. These factors were mostly effective in changing consumer life habits (Erdal, 2019, p. 14). In order to create a packaging design, it is crucial to consider many factors, these factors make packaging designs different from other designs. It is necessary to analyze the product well, the transportation of the product, the selection of suitable materials for the product and an original design that will stand out among other equivalent products on the shelf are essential features for the packaging before starting the design. The packaging designer must analyze all these stages well and create his design.

Figure 1: *Firefly beverage packaging. Designer: B&B studio*

In order to stand out from the hundreds of products on the supermarket shelves and attract the attention of the consumer, it may be necessary to go out of the ordinary. The best example of this is the packaging designs of Firefly drinks designed by B&B studio. The colors in the design and the drawings that give a feeling of naturalness are expertly prepared in a way that can easily attract the attention of the consumer.

Back in the day, packaging was used in order to protect and store a produced or collected product against external factors. Today, packaging, which undertakes many tasks in addition to this feature, has had a strategic importance. Aside from the rapid increase in the world population, the coat of arms of production and the smooth delivery of the products produced due to the increased

Packaging and the Historical Development of Packaging Design

production to the end consumer has become a crucial process of the production and marketing process. Packaging, which was previously used for short distances, has expanded its sphere of influence with the removal of commercial borders in today's world. The material used in packaging production, the shape of the packaging and the recycling of the packaging play an important role in this process. One of the ways to categorize packages according to their intended use is to define them as flexible, semi-flexible and rigid. Flexible packages are generally used in food packages such as potatoes, which are filled with air. Semi-flexible packages, packages made of cargo and similar materials, are used for corn flakes and many household goods. Rigid packaging is used to protect many materials such as food, beverages and toys. Rigid packaging materials consist of various materials such as glass, wood and metal (Berger, 2002, p. 1). Another usage of the packaging is to use the packaging for different purposes such as jars, glasses or flower pots after the product in it is consumed. The use of packaging for another purpose after consumption may be a reason for preference for most consumers.

Figure 2: *“Ulker Cokokrem” Packaging Designed in the Shape of a Cup*

It is a fact that today's consumer is effective in emotional characteristics as well as features such as needs, desires and costs that affect the decision-making mechanism. Reflections of emotional factors on the consumer can direct the consumer perception, because the direction of consumers' emotions affects their decisions. Another phenomenon added to consumer perception in the marketing universe is the phenomenon of cuteness (Adıgüzel et al., 2017, p.47).

The Historical Development of Packaging

Packaging started with plant leaves and tree bark which can be found in nature. Afterwards, mass production began with products such as hand-woven materials and earthenware pots. It is thought that glass and wooden packages have been used for an average of 5000 years (ambalaj.org, 2021). Items such as pots, pots and glass were once used as food packaging. These heavy and rigid structures protected the food they contained against theft, animals and other dangers. In addition to preventing premature spoilage of the products it contains, it also made drinks such as wine, beer and vinegar more delicious. They used materials such as goat skin and calf stomachs for cheese making (Wilson, 2007, p. 1). From the second century BC, the Chinese used many flexible materials such as fabric, mulberry bark and paper as packaging to wrap their food. In addition, the papermaking techniques of the Chinese moved from Asia to Europe in 1310 and reached America in 1690. The production of cardboard, also known as cardboard box, which is another use of packaging paper, started in England in 1817, centuries after the invention of paper by the Chinese. (Berger, 2002, p. 2). Packaging products, which have undergone a very important evolution in the last 200 years, have become an important element. For example, ketchup in a glass package has undergone many changes over time, from multi-layer plastic bottles to simple squeezable bags in order to increase its shelf life and facilitate its use (Coles et al., 2003, p. 1). After the discovery of bacteria in the 20th century and the realization that most foodstuffs deteriorate prematurely due to contact with air, packaging that provides protection against oxygen and other gases began to be produced. Packages made of soil, bark and leaves that were used before have been replaced by glass and later metal packages. Glass is still one of the most preferred packaging materials today. Glass has a history dating back to 3000 BC, dating back to the Bronze Age. Glassware was found during excavations in Mesopotamia and Egypt. Glass, which had an important place in the Roman period, was used as packaging. Since glass is natural and has high protection power, it has become a more preferred type of packaging by consumers. Another reason for preference is that it is easy to recycle after use and can be reused by the consumer for different purposes. In addition to being resistant to air, water and other external factors, the fragile nature of glass can create problems especially in the process of transporting the product to the market. Despite this disadvantage, glass, which has become an indispensable material for many products today, is one of the most preferred packaging materials, especially in the beverage industry.

Packaging and the Historical Development of Packaging Design

Figure 3: *The change of the glass cola bottle over the years.*

Even if it's not understandable for today's packaging views, it is known that packaging has been used in the past 5000 years. 3000 years ago, Egyptians, Turks, Iranians and Phoenicians were able to produce bottles, jars, jugs, and cube-like tools for liquid foods by blowing glass, and they could use papyrus for packaging (Bayraktar, 2004, p. 4). It contains materials such as metal tin and aluminum, which is another important packaging material. Tin is a flexible sheet of sheet metal covered with tin. Tin cans are generally a preferred material in cans. Today, it is widely used as souvenirs, kitchen supplies, tea and candy boxes. Today, the use of aluminum as a packaging material has been widely published. Aluminum has an important place in the production of squeezable tubes (Bayraktar, 2004, p. 8). Another advantageous aspect of metal boxes is that they are extremely resistant to light, air and heat. In addition, they provide adequate protection against insects and other rodents, metal, which is an environmentally friendly packaging material, also allows heating and cooling for sterilization (Gençoğlu, 1999, p. 7). The other popular packaging material is wood. Wood is one of the oldest packaging materials in use. Being durable, easy to carry and being natural are the main reasons for preference. Generally, the wooden materials that make up the outer packaging of the product during transportation are the preferred materials because they protect the product better. Today, wood is generally preferred in natural and nature-friendly product packaging, as it gives the consumer a sense of naturalness.

Figure 4: *Wooden wine box. Designer: SAC Serigrafia*

These days, being different and identifying new ways to differentiate has become a vital strategy for brands. With the emergence of many factors that will affect the environment such as global warming, many companies were on the hunt for new packaging designs and packaging materials. Environmentally friendly packaging products, which are mostly used for organic products, have also started to be used in many non-organic products in order to attract the attention and perception of their customers. With the development of technology, the process, which evolved from wooden packages to metal and plastic packages, is now evolving towards wood and materials produced from wood. This change has led to a great change not only in the material used for the production of the packaging, but also in the design that creates the outer visual. Along with the art production techniques and changing art perceptions, packaging design trends have changed. While packaging was not mentioned together with its designers before, packaging design has an important place in graphic art today. With the

Packaging and the Historical Development of Packaging Design

development of technology, packages are not only physically present in the aisles nowadays. Thanks to virtual realism and digital screens, packaging is used as a marketing tool.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Packaging, which is an essential phenomenon for people in every period of history, has undergone various changes over time and has acquired many features other than its first use. One of the results of the rapid increase in population and consumption after the industrial revolution is the increasing product variety and accordingly changing consumption habits. Throughout history, it has developed in parallel with the tools and equipment used by people in packaging. Initially, the packaging, which was used simply for the aim of protecting the product, has now focused on attracting the attention and perception of the consumer by putting this feature into the background. The concept of packaging design, which changes shape with artistic movements, designs with a more marketing-oriented approach today. In addition, the changing social structure of time, the changes in the idea and thought infrastructure played a big role in the adventure of packaging. For example, natural destruction, which has fastened with the effect of industrialization, has become a sensitive issue for consumers. Aside from this packaging production has evolved according to this change of the consumer. It has been affected by these changes not only in the material used, but also in terms of design thinking. These days, more distinctive and different packaging designs come to the fore. In addition, many art movements such as minimalism have directly affected packaging design. With the development of printing technologies, printing has begun on almost every packaging material. Packages, which were once a single color, now meet the consumers with a much more variety of colors. With the advancement of virtual realism technologies, packaging has now taken a new dimension. In the future, it is going to a place that does not take up physical space but can be seen and touched by consumers in a virtual reality.

REFERENCES

- Ambalaj.org (2021, May), *Ambalajın tarihçesi*. <https://ambalaj.org.tr/tr/ambalaj-ve-cevre-ambalajin-tarihcesi>, Access date: 5.05.2021.
- Ambrose, G. & Harris, P. (2011). *Packaging the Brand*. AVA Book.

- Adıgüzel, D. Ü., Sarıtaş, E., & Barutçu, S. (2017). Sevimlilik boyutlarının derecelendirilmesi ve sevimliliğin satın alma davranışları üzerine etkisi: Ambalaj tasarımı üzerine keşifsel bir araştırma. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 4(2), 41-53.
- Ambrose, G. & Harris, P. (2017). *Packaging the Brand: the Relationship Between Packaging Design and Brand Identity*. Bloomsbury Publishing.
- Azzizi, A., Battini, D., Persona, A. & Sgarbosa, F. (2012). Packaging design: General framework and research agenda. *Packaging Technology and Science*, 25(2012), 435-456.
- Bayraktar, F. (2004). *Kâğıda Dayalı Ambalaj Malzemeleri Sektör Araştırması*. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- Berger, K. R. (2002). A brief history of packaging: University of Florida Cooperative Extension Service, Institute of Food and Agricultural Sciences.
- Biegańska, M. (2018). Introduction to packaging design and evaluation. In M. Tichoniuk. (Ed.). *Product & Process Management. Product Design and Management. Poznań University of Economics and Business Faculty of Commodity Science*. ESUS Digital Printing, 185–216.
- Capsule, F. (2008). *Design Matters: Packaging 01: An Essential Primer for Today's Competitive Market*. Rockport Publishers.
- Clement, J. (2010). Visual influence on in-store buying decisions: An eye-track experiment on the visual influence of packaging design. *Journal of Marketing Management*, 23(9-10), 917-928.
- Coles, R., McDowell, D. & Kirwan, M, J. (2003). *Food Packaging Technology*. Blackwell Publishing.
- Çeken, B., Ersan, M. & Ağca, Ç. (2018). Ambalaj tasarımında işlevsellik ve silindirik formundaki gıda ambalajları için bir sistem önerisi. *Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(6), 1123-1134.
- Durmaz, Ö. (2009). *Hızlı Tüketim Ürünlerinin Ambalaj Tasarımlarında Çağrışımsal Öğrenme ile Renk Kararları*. Yayımlanmamış doktora tezi, DEÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Erdal, G. (2019). Ambalajda etkili tasarım. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 10-18.

Packaging and the Historical Development of Packaging Design

- Gençoğlu, E. N. (1999) *Karton ve Oluklu Mukavva Ambalaj Üretiminde Optimizasyon*. Yayınlanmıs doktora tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Risch, S. J. (2009). Food packaging history and innovations. *Journal of agricultural and food chemistry*, 57(18), 8089-8092.
- Sansino, S. (1990). *Packaging Design: Graphics, Materials and Technologies*. Thames & Hudson.
- Spence, C. (2016). Multisensory packaging design: Color, shape, texture, sound, and smell. In: Burgess, P. (Ed.), *Integrating the Packaging and Product Experience in Food and Beverages: A Road-Map to Consumer Satisfaction*. Woodhead Publishing, 1–22
- Svanes, E., Vold, M., Moller, H., Pettersen, M. K., Larsen, H. & Harssen, J. (2010). Sustainable packaging design: A holistic methodology for packaging design. *Packaging Technology and Science*, 23(2010), 161-175.
- Wilson, C. L. (2007). *Intelligent and Active Packaging for Fruits and Vegetables*. CRC press.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In this study, we will examine the packaging designs used from the history of humanity to the present in terms of the materials used in the historical process, the changing purpose of use and changing design applications.

Result and Conclusion: With industrialization and its innovations and the increasing world population, the protection, storage and transportation of consumer products has become an important issue. Especially with the increasing population, the importance of packaging that protects and stores foodstuffs for a longer time has started to increase. Thanks to the protection of the packaging, foodstuffs can be stored for longer periods. That is why, the loss of resources was largely prevented and savings were achieved.

Packaging, which is an essential phenomenon for people in every period of history, has undergone various changes over time and has acquired many features other than its first use. One of the results of the rapid increase in population and consumption after the industrial revolution is the increasing product variety and accordingly changing consumption habits. Throughout history, it has developed in parallel with the tools and equipment used by people in packaging. Initially,

the packaging, which was used simply for the aim of protecting the product, has now focused on attracting the attention and perception of the consumer by putting this feature into the background. The concept of packaging design, which changes shape with artistic movements, designs with a more marketing-oriented approach today. These days, more distinctive and different packaging designs come to the fore. In addition, many art movements such as minimalism have directly affected packaging design. With the development of printing technologies, printing has begun on almost every packaging material. Packages, which were once a single color, now meet the consumers with a much more variety of colors. With the advancement of virtual realism technologies, packaging has now taken a new dimension. In the future, it is going to a place that does not take up physical space but can be seen and touched by consumers in a virtual reality.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.55058>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	22.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	17.05.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Koçak, M. & Taşdemir, D. Ş. (2022). Tarihsel Süreç İçerisinde Kadın Futbolunda Cinsiyet Eşitsizliği. *Journal of History School*, 58, 1868-1882.

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KADIN FUTBOLUNDA CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ¹

Mehmet KOÇAK² & Dila Şeyda TAŞDEMİR³

Öz

Derleme türünde hazırlanan bu çalışmanın amacı futbolda cinsiyet eşitsizliği kavramının kadın futbolu açısından incelemesidir. Kadınlar diğer çoğu alanda olduğu gibi futbolda da var olmak için çok fazla çaba göstermektedirler. Kadın futbolu, erkek futboluna oranla ilgi çekici bulunmadığından hem tarihsel süreçte çok fazla yer edinememiş hem de günümüze kadar geçen süreçte erkek futbolunun bilinirlik, halkça tutulma ve kazanç anlamında çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Tarihsel sürece baktığımızda futbolun çok uzun zaman önce hayatımıza girmiş olduğu ve dünya genlinde en popüler spor branşlarından birisi olduğu görülmektedir. Fakat kadın futbolu Türkiye’de ve dünyada erkek futbolu kadar köklü bir geçmişe sahip değildir. Bu anlayışa sebep olarak futbolun erkek egemen topluma ait olarak görülmesi, fiziksel ve fizyolojik olarak erkek sporu olarak kabul edilmesi en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ise bu bakış açısı değiştirilmeye çalışılmakta ve kadınlar da artık bu branşta yer almak istemektedir. Çalışmamızda geçmişten günümüze futbolda cinsiyet eşitsizliği ve buna sebep olan etmenler üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak başta toplumsal bakış açısı, seyir zevki, maddi ve manevi değerler gibi birçok etmenin kadın futbolunun gelişimini ve halkça tutulmasının erkek futbolunun çok gerisinde kalmasına sebep olduğu söylenebilir. Gelecekte bu eşitsizliğin giderilebilmesi için ülkemizde pek çok alanda cinsiyet eşitliği için yapılan çalışmaların özellikle futbol başta olmak üzere spor alanına da odaklanarak yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitsizliği, Futbol, Kadın, Kadın Futbolu

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1. yazar %50, 2. yazar % 50.

² Doç. Dr. Hitit Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, mehmetkocak@hitit.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0853-5993.

³ Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, dila.cbn05@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0145-9908

Gender Inequality in Women's Football in the Historical Process

Abstract

The aim of this study, which is prepared as a compilation, is to examine the concept of gender inequality in football in terms of women's football. Women make a great effort to exist in football, as in most other fields. Since women's football is not interesting compared to men's football, it has not gained much place in the historical process, and it is seen that men's football has lagged far behind in terms of awareness, popularity and earnings. When we look at the historical process, it is seen that football entered our lives a long time ago and it is one of the most popular sports branches in the world. However, women's football does not have as deep a history as men's football in Turkey and in the world. The reason for this understanding is that football is seen as belonging to a male-dominated society and that it is accepted as a male sport physically and physiologically. Today, this point of view is being tried to be changed and women now want to take part in this branch. In our study, gender inequality in football from past to present and the factors that cause it are emphasized. As a result, it can be said that many factors such as social perspective, viewing pleasure, material and spiritual values cause the development and popularity of women's football to lag far behind men's football. In order to eliminate this inequality in the future, studies for gender equality in many fields in our country should be carried out by focusing on sports, especially football.

Keywords: Gender Inequality, Football, Women, Women's Football

GİRİŞ

Spor, bireylerin mücadele ederek, başarı elde etmeyi amaçladığı ve belirli birtakım kurallara bağlı olarak icra ettiği faaliyetlerdir (Varol, 2017). Spor ile metabolizma, maruz kaldığı iç ve dış streslere uyum sağlamak için metabolik aktiviteleri tekrar düzenlemektedir (Turgut vd, 2021). Kelime anlamı İngilizcedeki ayak ve top kelimelerinin birleşimi sonucu oluşan Futbol (Football) diğer spor branşları ile karşılaştırıldığında dünyadaki en popüler ve en geniş izleyici kitlesine sahip spor branşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Futbol, diğer branşlar gibi kendine özgü kuralları ve pek çok ayrıntısı olmakla birlikte, kısaca iki takım arasında 11 kişi ile yine belirli kurallara göre dizayn edilmiş dikdörtgen bir alanda, el ve kol kullanmadan karşı takımın kalesine topu atmak amacıyla mücadele edilen bir spor branşı olarak tanımlanabilir (Aladanlı & Çördük, 2009, s.28).

Futbol, spor alanında yerini gün geçtikçe daha da büyüterek toplumlarda ilgi çekmeye devam etmektedir (Göksel vd., 2016). Öyle ki, geçmişten günümüze kadar büyük kitlelere hitap eden ve birçok insanın takip ettiği, izlediği ve oynadığı futbol popüler bir spor branşdır. Bazı ülkelerde bir spor branşı olarak

görülmenin ötesinde başka bir dünya olarak benimsenmektedir (Solmaz & Barıtcı, 2019). Kitle iletişim araçlarında yaşanan hızlı ilerlemeler spor müsabakalarının ön plana çıkmasına olanak sağlamış, Futbol gibi özellikle seyirci sayısının önemli olduğu spor dallarında görsel medya sayesinde ilgi her geçen gün daha çok artmakta ve çağımızda milyonlarca insana hitap eden önemli bir eğlence aktivitesi olarak yerini almasını sağlamaktadır (Gökulu, 2008).

Futbol, erkek ve kadının başarılı oynayabildiği branş olmasına rağmen diğer birçok alana benzer şekilde kadına gereken değer verilmemiş ve uzun süre geri planda bırakılmıştır. Kadının futbolla ilgilenmesine yalnızca erkek değil, hem cinsleri de karşı çıkmaktadır ve bu branşla ilgilenmek isteyen kadınlar ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Bu ayrımcılık kadın futbolunun günümüzde hala gelişmemiş olmasının en önemli nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Reilly, 2003, s.15).

Cinsiyet, kişilerin biyolojik olarak kadın ve erkek olma durumlarına göre yapılan bir ayrımdır. Toplumsal cinsiyete baktığımızda ise, kadın ve erkeğin toplum tarafından biçilen sosyal rolleridir (Şengül, 2018). Çocuk, genç ve kadınlar ait oldukları toplumların umutları, coşkuları ve gelecekleridir. (Çeviker vd, 2018). Doğumla beraber cinsiyete biçilen roller yaş ilerledikçe belirginleşerek erkek bireylerin özgüvenli, egemen ve özgür olmaları, kızların ise duyarlı ve pasif olmaları şeklinde belirginleşir (Noyan, 2006). Kadın ve erkek cinsiyeti arasında var olduğu kabul edilen fiziksel fark, bilhassa erkeğin fiziksel olarak kadından daha üstün olduğu şeklindedir. Bu kabul ise kadının, cinsiyeti yüzünden kendini erkek karşısında bir alt basamakta görmesine neden olacak biçimde tasarlanmıştır. Bu durum kadınların sadece toplumsal hayatta değil, aynı zamanda fiziksel özellikleri temel alan spor branşlarında kendilerini ötekileştirilmiş hissettirmektedir (Koca & Bulgu, 2005).

Tarihsel sürece bakıldığında futbolda her daim erkek egemenliğinin olduğu görülmekte, futbolu sadece erkeklerin oynayabileceğini düşünen kişiler, kadınların sosyolojik, psikolojik, fiziksel ve fizyolojik durumlarının bu branşa uygun olmadığını ileri sürmektedir. Bu düşüncelerin tamamının erkek ve kadının sosyo-ekonomik, kültürel roller ve gelenekler konusundaki tutuculuklarından dolayı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar kadınların futbol oynaması için herhangi bir engel olmadığını ortaya koymaktadır (Günay & Yüce 2001).

Dünyada Kadın Futbolunun Tarihsel Gelişimi

Futbol branşı da dâhil olmak üzere uluslararası boyutta kadınların spor tarihi, hemen her zaman ayrımcılık, cinsiyet yanlıları ve ataerkillik zihniyetine karşı mücadele alanı olmuştur (Hong & Mangan, 2004). Erkekler, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın yarısına kadar kadınların spor programlarından ve spor fırsatlarından faydalanmalarını kabul etmeyerek, kadınların bu alandaki çabalarını küçümsemiş ve beden-sağlık konuları üzerinden kadınları tehdit etmişlerdir (Kidd, 2013). Kadınların, erkekler gibi spor yapmalarına karşı çıkan bakış açısı, kadınların fiziksel beceriden yoksun olduklarını ve toplum tarafından kabul edilen asli görevlerinin bu tür etkinliklere imkân sağlamadığı görüşünü savunmakta ve bu görüşten beslenmektedir (Taşdelen & Koca, 2016). Sportif aktiviteler; yetenek, başarı, hırs, üst düzey performans ve üstün fiziksel özelliklerle tanımlandığı için sayısal ve kültürel olarak sporun merkezine erkeklerin yerleşmesi kaçınılmaz olmuştur (Koca & Bulgu, 2005).

Tarihsel sürece baktığımızda futbol oynamak ve bu branşta kendini geliştirmeyi isteyen kadınlar, çok sert ve küçümseyici eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır (Harris, 2001). Oysa kadınların futbol ile tanışmaları çok eski yıllara dayanmakta, yaklaşık olarak üç bin yıl önce Çin'de bulunan gravür ve resimlerindeki kadın figürlerinden günümüz futbolunun yapısını oluşturan oyuna katıldıkları saptanmıştır. 12. yüzyıla gelindiğinde ise kadınların İngiltere'de avam oyunlarına katıldıkları bilinmektedir. Dünyada organize futbolun kadın dünyasındaki yerini alması ise 17. yüzyılda İskoçya'da evli ve bekâr kadınların arasında yapılan yarışmalarda düzenlenen oyunlar olarak kabul edilmektedir (TFF, 2021).

Kadınların futbol branşında oyuncu olarak yer alma ve kabul görmesi 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başını bulmaktadır (Öztürk, 2017). İlk kadın futbol kulüplerinin temelleri 1890 yıllarında Londra'da atılmış, ilk kadın futbol takımı 1895 yılında Britanya Kadınlar Futbol Kulübü adıyla kurulmuştur. Böylece kurulan kadın futbol takımları ile tarihteki kadınlara yönelik ilk karşılaşmalar İngiltere'de düzenlemiştir (Arslan, 2012, s.1-3). 1895 yılında kulübün kurulması ile başlayan ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen 20 yılda, kadın futbol takımlarının sayısı artmış, Fransa'da oluşan spor salonu hareketi ile beraber uluslararası düzeyde tanınırlık kazanmıştır (Williams, 2013, s.17-18). Kadın futbol takımlarının 1902'de Fransa'da, 1918'de İsveç'te ve 1923 yılında Avusturya'da örgütlenmiş olduğu görülmektedir (Öztürk & Koca, 2015, s.160).

Birinci Dünya Savaşı sırasında sportif etkinlik ve yardım amacıyla Kerr Hanımlar Futbol Kulübü kurulmuş ve popülerliği gün geçtikçe artmıştır. Bu dönemde erkek futbol organizasyonları, kadın popülerliğin artmasından rahatsız

olmuş ve ‘futbol oyununu korumak’ amacıyla harekete geçmişlerdir. Erkek futbol takımı, kadın futbolcu müsabakaların gelirlerini yardım amacıyla topladıkları ancak gelirleri yardım kuruluşlarına ulaştırmadıkları iddiasıyla kadınların federasyon bünyesinde yarışmalara katılmalarına yasak getirmiştir (Hall, 2003, s. 32). Kadın futboluna getirilen bu yasakların diğer bir nedeni ise Futbol Birliği’nin 5 Aralık 1921’de yapmış olduğu “Futbol oyunu kadınlar için hiçte uygun değildir ve oynanması teşvik edilmemelidir.” açıklamasıdır. Bu olaylar sonucunda erkekler futbolda sistematik şekilde ilerlemelerine devam ederken kadınların futboldaki gelişimlerine yarım asırlık bir engelleme getirilmiştir (Kessel, 2009).

Kadın futbolcu ve bu organizasyonlara getirilen yasaklar yaklaşık olarak 50 yıl sürmüş, 1969-1972 yıllarından itibaren ise bu yasaklar kaldırılmaya başlamıştır. Kadın futbol takımları 1970’li yıllardan itibaren yeniden kurulmaya başlamış, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere pekçok ülkede kadın futbolu tekrar faaliyete geçmiştir (Gifford, 2006).

Kadın Futbol Federasyonu 1970’te İngiltere’de resmi olarak kurulmuş, 1975’te ilk kez Kadınlar Asya Kupası düzenlenmiştir. Eşdeğer şekilde Okyanusya’da uluslararası bir müsabaka yapılmış, 1984’te ise UEFA resmi olarak turnuva düzenlemiştir (Dunn, 2016, s.13). Günümüzde her dört senede bir FIFA tarafından düzenlenen Kadınlar Dünya Kupası ilk kez 1991’de resmi olarak ‘The FIFA Women’s World Cup’ adıyla Çin devletinde düzenlenmiş, tarihte ilk şampiyonluğu ABD almıştır (FIFA).

Kadınlar Dünya Kupası’nın ikinci turnuvası 1995’te İsveç’te gerçekleşmiş, yarışma sonunda Norveç, Almanya’yı mağlup ederek şampiyon olmuş ve ancak kadın futbolunun gerçek anlamda kabul görmesi 1996’da düzenlenen Atlanta Olimpiyatları’nda gerçekleşmiştir. 1999’da Kadınlar Dünya Kupası’nın üçüncüsü ABD’de yapılmış ve kadın futbolu dünya kupası literatüründe bugünkü yerini almıştır (Kanbur, 2010). Kadınların Futbol branşındaki yeri 1970’li yıllardan itibaren günümüze kadar gelişim göstererek devam etmiştir (Bozlu, 2018).

Türkiye’de Kadın Futbolunun Tarihsel Gelişimi

Kadınların toplumda etkinliği Cumhuriyet Dönemi ile başlamıştır. Ancak toplumsal cinsiyet ayrımcılığı “kadın ve erkek sporu” gibi nitelendirmeler kadınların sporda geri kalmasına neden olmuştur. Günümüzde “Futbol erkek sporudur” sloganı Türkiye’de kadınları bu alandan uzaklaştırmış olup futbolun sadece erkek spor dalı olarak görülmesine neden olmuştur. Bu değerlendirme ve yaklaşımlar, kadın futbolcu ve kadın futbolcu, seyirci, yönetici, hakem ve antrenör

Tarihsel Süreç İçerisinde Kadın Futbolunda Cinsiyet Eşitsizliği

sayısının istenilen seviyeye gelmesine engel olmuştur (Orta, 2011, Akt: Özkar, 2018).

1954'te kadın ve erkeklerin birlikte katılım sağladığı müsabaka, ülkemizde kadın futbolunun başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Orta, 2014: 85-93). Kınalı Ada Kız Futbol Takımı diğer bir ismiyle İstanbul Kız Futbol Takımı 1969'da İstanbul'da kurulmuş olup, Türkiye'deki ilk kadın futbol takımı olarak kabul edilmektedir (Öztürk & Koca, 2015). 1973'te Dostluk Spor ismi ile kurulan takımdan sonra, 1980'lere doğru Ankara, İstanbul ve İzmir'de çeşitli kadın futbol takımları kurulmaya başlandığı görülmektedir. Türkiye Futbol Federasyonu (TFF), 1985'te Kadınlar Ligi kurulması için birtakım girişimlerde bulunmuş, ancak kadın futbol takımlarının kalite ve sayı açısından yeterli olmaması gerekçesiyle kadın futbol liginin kurulması ileri bir tarihe ertelenmiştir (Orta, 2011). Bu girişimden 8 yıl sonra TFF Yönetim Kurulu kadın liginin kurulmasına karar vermiş ve kadınlar ligi resmi olarak 2 Nisan 1994'te başlamıştır (Öztürk & Koca, 2015). Ancak kadın futbol kulüpleri yeteri kadar desteklenmemiş, kadın futbolcular 2000 yıllarına kadar finansal, idari ve sosyal sorunlarla mücadele etmiştir. Kadın futbolcular yıllarca çabalarının karşılığını alamamış, sonuç olarak var olma mücadelesi veren kulüpler bir bir kapatılmış ve sonunda 2003-2006 sezonları arasında Kadınlar Ligi'ne ara verilmiştir (Orta, 2014, s. 85-93.).

2006'dan sonra kadın futbolu tekrar faaliyete geçmiş, sosyal ve ekonomik olarak birçok olumsuzluğa rağmen gelişim sağlayarak çalışmalarına devam etmiştir. 7 Mayıs 2006'da faaliyetlerine tekrar başlamıştır (Aydın, 2007, s.19). U17 ve U18 genç kızlar turnuvaları düzenlenmeye başlamış; yeni kulüpler kurulmuş ve 2006-2007 sezonunda, 14 takımın katılımıyla TFF Kadınlar 1. Ligi yeniden başlatılmıştır. Türkiye'de kadınlar futbol ligi yarışmaları, 1., 2. ve 3. Lig kategorilerinde Amatör Lig Statüsünde yapılmaktadır. 2014-2015 sezonunda Kadınlar 1. Ligi 10 takımdan, Kadınlar 2. Ligi 12 takımdan ve Kadınlar 3. Ligi sekiz ayrı grupta toplam 56 takımdan oluşmuştur ve bu ligler dört bine yakın lisanslı oyuncuyu bünyesinde barındırmaktadır (TFF, Akt: Öztürk & Koca, 2015).

Sporda Cinsiyet Ayrımı

Spor, bireylerin birbirleriyle mücadele ederek, başarı elde etmeyi amaçladığı ve belirlenmiş birtakım kurallara bağlı olarak icra ettiği faaliyetlerdir (Varol, 2017). Birey, kişisel amaç ve hayattan haz elde etmelerine yardımcı olabilecek fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve hareketliliğe bağlı olarak çeşitli aktivitelerde bulunabilir (Ünlü vd, 2021).

Cinsiyet, kişilerin biyolojik olarak kadın ve erkek olma durumlarına göre yapılan bir ayrımdır. Toplumsal cinsiyete baktığımızda ise, kadın ve erkeğin toplum tarafından biçilen sosyal rolleridir (Şengül, 2018, s. 5). Çocuklar, gençler ve kadınlar ait oldukları toplumların umutları, coşkuları ve gelecekleridir. Doğumla beraber cinsiyete özgü biçilen roller bebeğe aktarılır. Yaşları ilerledikçe erkek bireylerden özgüvenli, egemen ve özgür olmaları, kızlardan ise duyarlı ve pasif olmaları beklenmektedir (Noyan, 2006).

Kadın ve erkek cinsiyeti arasında var olduğu kabul edilen fiziksel fark, bilhassa erkeğin fiziksel olarak kadından daha üstün olduğu şeklindedir. Bu kabul ise kadının, cinsiyeti yüzünden kendini erkek karşısında bir alt basamakta görmesine neden olacak biçimde tasarlanmıştır. Bu durum kadınların sadece toplumsal dünyada değil, aynı zamanda fiziksel nitelikleri baz alan spor branşlarında dahi kendilerini ötekileştirilmiş hissettirilmeye mecbur bırakılmışlardır (Koca & Bulgu, 2005).

Kadınlar, spor alanında erkeklerle aynı oranda kabul görmemişlerdir. Erkeklerin kendi egemenliği altına aldıkları bu faaliyet alanı içinde kadınlar kendilerine yer edinememişlerdir. Erkeğin fiziksel gücünü ve üstünlüğüne göre şekillendirilen modern spor bile hâlâ ataerkil-geleneksel anlayıştan beslendiği için kadınların spor branşlarındaki katılımları tam anlamıyla gerçekleşmemiştir (Kazaz & Hansu, 2020).

Rekabet ve mücadelenin olduğu spor branşlarında, erkeğin fiziksel gücü öne çıkarılıp üstün görülürken, kadınlar bu mânâda arka plânda kalıp önemsizleştirilmektedir (Büyükaşar, 2016)

Sporun erkeklere özgü bir alan olarak benimsenmesi nedeniyle geri plânda olan kadınlar, kendi kimliklerini oluşturmaya çalışmaktadır. Onlar, kadınsı bir kimlik oluştururken daha çok makyaj yapmaya, kıyafetlerinde daha kadınsı olanları tercih etmeye ve hareketlerini-davranışlarını da kendi cinsiyetlerine uygun şekilde sergilemeye gayret göstermektedir. (Koca, 2006)

Spor branşlarında kadın ve erkeklerin fizyolojik ve biyolojik niteliklerine bakılmaksızın, kadınlara yalnızca estetik mahiyetli olan estetik figürler içeren branşlar uygun görülür; erkek sporcular için boks, futbol, güreş gibi fiziksel güç içeren branşlar tercih edilmektedir. Estetik kaygı kadınların spor branşları seçimini etkilerken, erkek bireylerde ise bu durum söz konusu olmamaktadır (Yüksel, 2014).

Futbolda Cinsiyet Ayrımı

Kadın futbolunun popülerliği günden güne arttığı ve kadınlar arasında oynanan en popüler branş haline geldiği görülmektedir (Andersson & Barker Ruchti 2019). Ancak futbol dünyasında cinsiyetçi bakış açısı günümüzde hala yaygın biçimde etkisini sürdürmekte, yalnızca ülkemizde değil birçok dünya ülkesinde erkek sporu olarak kabul edilmektedir (Akkaya ve Kaplan, 2014). Bu düşünce yapısı kadınların önemsiz, değersiz görülmesini ve kadın futbolunun ikinci plana atılmasını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca kadınların ötekileştirilmeleri futbol üzerinden yapılmaktadır (Nuhurat, 2020).

Norveç'te kadınların futbol alanında varlık göstermesiyle birlikte ulusal düzeyde erkeklerden daha başarılı oldukları görülse de kendilerini sahalara kabul ettirmek için önemli oranda girişimde bulunmaları gerekmiştir. Futbol branşının egemen kuruluşu Ulusal Futbol Kuruluşu (National Football Foundation), erkeğe göre kadın bedeninin daha narin ve kırılğan olması nedeniyle cinsel yeteneklerine zarar verebileceği iddiasıyla kadın bireylerin futbola katılımlarını yasaklamıştır (Young, 2005). İsveçli birçok gazeteci ve futbol uzmanı başta olmak üzere kadın futbol takımına sahip pek çok ülkede erkek sporcuların hem oyun algıları, hemde top teknikleri açısından elit seviye kadın futbolcular ile karşılaştırıldığında daha ileri seviyede olduğu kabul edilir (Hjelm, 2011).

Güven'in 2001'de: "Bayanlar, sosyal, ekonomik ve toplumsal alanlarda erkeklerle eşitlik mücadelesi verirken, en somut cinsiyet ayrımı futbolda yaşanıyor ve erkek meslektaşları milyon dolarlara imza atarken, bayanlar 'açlık sınırında' top koşturuyor" ifadesi durumu açık şekilde ortaya koymaktadır (Güven, 2001). Futbol müsabakasına giden kadınların futbol kültürüyle ilgili yapılan bir araştırmada, kadınların futbol kültürü içinde yer alamadıkları ve futbol müsabakalarına yanlarında ancak bir erkek ile gidebildiklerini ortaya koymaktadır (Biber, 2004). Futbol, erkeklere bağlı olarak ilerleme göstermekte ve spordaki erkek egemen anlayışın yansımaları açıkça görülmektedir (Özsoy, 2008).

Bu görüşlerin yanı sıra kadın futbolunun boş zaman aktivitesi olarak düşünülmesi, geniş kitlelere hitap etmemesi ve toplum tarafından önemsenmemesi sponsorluk gelirlerinin de negatif şekilde etkilenmesine sebep olmuştur. FIFA, bu sponsorluk problemini çözmek için kadın futbolunda sistematik gelişime destek sağlayacak temel etkinlikleri için çalışmalar yapmaktadır (FIFA 11, s. 8).

Kadın, erkekle aynı oranda kabul görmemiştir. Erkeğin fiziksel gücünü ve üstünlüğüne göre şekillendirilen modern spor bile hâlâ ataerkil-geleneksel

anlayıştan beslendiği için kadınların spora katılımları tam anlamıyla gerçekleşmemiştir (Kazaz & Hansu, 2020).

Sporun erkeklere özgü bir alan olarak benimsenmesi nedeniyle geri plânda olan kadınlar, kendi kimliklerini oluşturmaya çalışmaktadır. Onlar, kadınsı bir kimlik oluştururken daha çok makyaj yapmaya, kıyafetlerinde daha kadınsı olanları tercih etmeye ve hareketlerini-davranışlarını da kendi cinsiyetlerine uygun şekilde sergilemeye gayret göstermektedir (Koca, 2006).

SONUÇ

Geçmişten günümüze futbolda cinsiyet eşitliğini engelleyen sebeplerinin saptanmak amacıyla derlenen bu makalede yerli ve yabancı literatürde kadın futbolunun kaynakları taranmıştır. Sonuç olarak kadın futbolu toplumsal bakış açısı, seyir zevki, maddi ve manevi değerler açısından incelendiğinde erkek futbolunun çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

Futbol, günümüzde sosyo-ekonomik ve siyasal yapıları etkileyen ve etkilenen büyük bir olgudur. Meydana çıktığı andan bugüne milyonlarca bireyi doğrudan veya dolaylı biçimde kendisine dahil etmiştir. Kadınların özellikle modern futbola geçişten sonra çeşitli zamanlarda bu oyuna daha çok katıldıkları ve başarı elde ettikleri görülsede eril iktidarın ve cinsiyet kaynaklı ilişkilerin etkilerinin kadın futbolunun ilerlemesine her zaman engel teşkil ettiği söylenebilmektedir (Bozlu, 2018). Kadınlar pek çok alanda yaşadığı sorunların benzerini spor alanında da yaşamaktadır ve bu durum tarihsel süreçte kadın futbolunun yaşadığı zorluk hakkında bilgi vermektedir (Şahin, 2020).

Buna ek olarak, kadınların spor gibi fiziksel aktivite ve organizasyonlardan alıkoyan şey, erkeğin fiziksel manada güçlü kabul edilirken kadının nahifliğiyle nitelendirilmesidir. Bu durum toplumsal cinsiyet önyargılarının kendini kadın bedeni üzerinde göstermesidir. Spor medyası dahil kadın bedeni bir tür görüntü zenginliği olarak sunulmaktadır. Hatta çoğu zaman başarılı kadın sporcuların geçtiği haberlerde, kadın ve dişilik kavramları hep ön planda tutulmaktadır (Akkaya & Kaplan 2014).

Futbol erkeksi özellikleri nedeniyle erkek egemen bir alandır. Kadının futbola katılımından itibaren erkek bedenlenmesine maruz kalmış ve ötekileştirilmiştir. Kadın futbolcular da bir futbolcu olarak yetenekleri ve vücutları açısından erkek oyuncularla kıyaslanmakta zorlanmaktadır (Blomstereng, 2016).

Tarihsel Süreç İçerisinde Kadın Futbolunda Cinsiyet Eşitsizliği

Erkeklerin çoğunun kadın futbolunu ciddiye almamaları ve boş zaman etkinliği olarak görmelerine rağmen kadın futbolcular değer verdikleri bu sporda ilerlemeyi sürdürmektedir. Kadın futbolunun gelişim göstermesi, ciddiye alınması ve geniş kitlelerin ilgisini çekmesi için ciddi bir pazarlama gerekmektedir. Bu pazarlama sayesinde geniş kitlelere hitap etmenin yanı sıra yatırım geliri ve sponsor bakımından da gelişim sağlanacaktır (Yaşar, 2014).

Kadın hakları genişletilmeye çalışılsa da erkek ve kadın futbolunun aynı statüye ulaşması için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmakta (Blomstereng, 2016), gelecekte nitel ve nicel uzun soluklu çalışmalar sayesinde kadın futbolunun hak ettiği değere ulaşması hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akkaya, C., & Kaplan, Y. (2014). Toplumsal cinsiyet bağlamında spor medyasında kadın *International Journal of Science Culture and Sport*, (2), 2148-1148
- Aladanlı, B., & Çördük, Ü. (2009). *Futbol Tarihi ve Sporda İlkler*. Yeşil Elma Yayıncılık.
- Andersson, R., & Barker Ruchti, N. (2019). Career paths of Swedish top-level women soccer players. *Soccer & Society*, 20(6), 857-871
- Arslan B. (2012) *Türkiye’de Kadın Futbolcu Profili*. Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, N. (2007). *Türk Futbol Tarihi*. Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları.
- Biber, İ. (2004). Sahada kız gibi dolaşmak. *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma Sempozyumu*, (3), 177-184.
- Blomstereng, N. (2016). *Football and Femininity A phenomenological Study of Gender, Football and Motivation Seen from a Female Perspective in a Sociocultural Context*. Master thesis, The Artric Universty of Norway, Faculty of Humanities, Social Science and Education.
- Bozlu, B (2018). *Türkiye’de Kadın Futbolcular: Kadın ve Erkek Futbolcuların Karşılaştırmalı İlişkisel Analizi*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükafşar, M. (2016). Türk spor basınında cinsiyet ayrımcılığı: Fotomaç ve Fanatik Gazeteleri örneği. *İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*, (9), 54

- Çeviker, A., Mumcu, H. E., Şekeroğlu, M. Ö. & Bayrak, M. (2018). Unicef'e göre Türkiye'de dezavantajlı kabul edilen grupların sportif etkinliklerle sosyal uyumun sağlanması. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 221-238. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbid/issue/41861/459995>, Erişim tarihi: 10.10.2021.
- Dunn, C. (2016). *Football and the Women's World Cup: Organisation, Media and Fandom*. Palgrave Macmillan.
- FIFA 11 Women's Football- Developing the game. <https://www.icsspe.org/system/files/FIFA%20-%20Womens%20Football%20Development.pdf>
Erişim tarihi: 10.10.2021.
- FIFA. <https://www.fifa.com/news/fifa-women-world-cup-china-1991-501995>.
Erişim tarihi: 10.10.2021.
- Gifford, C. (2006). *Futbol Ansiklopedisi*. Tudem Yayınları.
- Göksel, A.G., Pala, A. & Caz, Ç. (2016). Futbol hakemlerinin boş zamanlarını değerlendirme tercihleri ile iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 15-28.
- Gökulu, G. (2008). Futbol haberlerinin sunumunda şiddet, fanatizm ve milliyetçilik. *Toplum ve Demokrasi Dergisi* 2(3), 147-164
- Günay, M., & Yüce, İ.A., (2001). *Futbol Antrenmanının Bilimsel Temelleri*. Gazi Kitabevi.
- Güven, E. (2001). Futbolun dışı köleleri. *Milliyet Gazetesi*. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1997/01/15>. Erişim tarihi: 10.10.2021.
- Hall, A. M. (2003). The game of choice: girls' and women's soccer in Canada. *Soccer & Society*, 4(2-3). 30-46. <https://www.doi.org/10.1080/14660970512331390815>
- Harris, J. (2001). Playing the man's game: Sites of resistance and incorporation in women's football. *World Leisure Journal*, 43(4), 22-29.
- Hjelm, J. (2011). The bad female football player: Women's football in Sweden. *Soccer Society*, (12), 143-158
- Hong, F. & Mangan, J. A. (2004). *Soccer, Women, Sexual Libertation: Kicking of a New Era*. Frank Cass Publishers.

- Kanbur, M. (2010). *Türkiye'deki Elit Bayan Voleybolcular ile Elit Bayan Futbolcuların Sosyo-Ekonomik Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kazaz, M., & Hansu C. (2020). *Spor ve Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Literatürk Academia.
- Kessel, A. (2009). <https://www.theguardian.com/football/2009/sep/10/england-womens-football-team>. Erişim tarihi: 21.10.2021.
- Kidd, B. (2013). Sports and masculinity. *Sport in Society*, 16(4), 553-564
- Koca, C. (2006). Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 83-92
- Koca, C., & Bulgu, N. (2005). Spor ve toplumsal cinsiyet: Genel bir bakış. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 103-184
- Noyan, İ. (2006). *Elit Kadın Sporcular ve Kadın Akademisyenler ile Spor Yapmayan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rol Özelliklerinin Karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Nuhrat, Y. (2020). Türkiye futbolunda kadın: İşi olmayan ve olmaması gereken yerde. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 12(2), 1-15
- Orta, L. (2011). Kadın futbolu. <http://www.futbolekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/genel/265-laleorta/3263-kadn-futbolu-ale-orta.html>. Erişim tarihi: 10.10.2021.
- Orta, L. (2014). Women and football in Turkey. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4-7(1), 85-93
- Özkar, S. (2018). *Kadın Futbol Hakemlerinin Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gedik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Özsoy, S. (2008). Türk spor medyasında kadın. *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe*, 19(4), 201-219
- Öztürk, P. & Koca, C. (2015). Futbolun "ötekisi" kadınlar, fotoğrafın "ötekisi" fotoromanı yazıyor. *Moment Dergi*, 2(2), 157-183
- Öztürk, P. (2017). *Kadın Futbolcuların Futbol Alanındaki Deneyimleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Reilly, T. (2003). *Science and Soccer*. Routledge.
- Solmaz, B., & Baritci, F. (2019). Mohamed salah üzerinden popüler kültür ve futbol ilişkisini yeniden düşünmek. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 127-138
- Şahin, Y. (2020). *Türkiye ve Portekiz Kadın Futbol Liglerinde Mücadele Eden Sporcuların İçsel ve Dışsal Motivasyon Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şengül, G. (2018). *Kadın Odaklı Reklamlarda Kadınlık Sunumu*. Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşdelen, P., & Koca, C. (2016). *Viktorya Dönemi İngiltere'sinde ve İngiliz Sömürgelerinde İlk Kadın Sporcular. Sporun Toplumsal Cinsiyet Halleri*. Spor Yayınevi.
- TFF. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=29>, Erişim tarihi: 22.10.2021.
- Turgut, A., Varol S., Yazıcı A., & Günay, M. (2021). The effect of resistance exercises on testosterone. *The Journal of Eurasia Sport Sciences and Medicine*, 3(1), 1-9.
- Ünlü, Ç., Akyol, G. & Bülbül, A. (2021). Hayatın anlam ve amacı: Spor yöneticiliği bölümü öğrencileri ile ilişkilendirilmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, 5(1), 38-51.
- Varol, R. (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Spora Yönelik Tutumları ve Kadınların Spor Etkinliklerine Katılımına Dair Görüşlerinin İncelenmesi Bartın Üniversitesi Örneği*. Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Williams, J. (2013). *Globalising Women's Football: Europe, Migration and Professionalization*. International Academic Publishers.
- Yaşar, Ç. (2014). *Türkiye'de Yeni bir Spor Ürünü Olarak Kadın Futbolu*. Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Young, I. M. (2005). *Lived Body vs. Gender: Reflection on Social Structure and Subjectivity. On Female Body Experience: Throwing Like a Girl and Other Essays*. USA University Press.
- Yüksel, M. (2014). Cinsiyet ve spor. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(19), 663-684.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: Football is a big phenomenon that affects socio-economic and political structures and is also affected by them. It has included millions of individuals directly or indirectly from the moment it emerged. The fact that women have problems in football, similar to the problems they experience in many fields, and that they are at a level that cannot be ignored in the historical process, gives us information about the difficulty of the process until today (Şahin, 2020). Although it is seen that women participate in this game more and achieve success at various times, especially after the transition to modern football, it can be said that the effects of masculine power and gender-based relationships always hinder the progress of women's football (Bozlu, 2018). In addition, what prevents women from physical activities and organizations such as sports is that men are considered physically strong, while women are characterized by their naivety. This is the manifestation of gender prejudices on the female body. The female body, including sports media, is presented as a kind of image richness. In fact, the concepts of woman and femininity are always kept in the foreground in the news about successful female athletes (Akkaya & Kaplan 2014). Football is a male-dominated arena due to its masculine features. Since women's participation in football, they have been exposed to male incarnation and marginalized. As a football player, female football players also have difficulties in comparison with male players in terms of their abilities and bodies (Blomstereng, 2016). The aim of our research; The development of women's football in the world and in our country, obstacles to its development and experienced gender inequality have been examined from the literature and various internet resources.

Method: Our research was carried out by the method of literature review. In addition, the news and content on woman football in world countries and in our country, especially in official and semi-official websites, and in the press and media organs related to woman football were examined.

Findings: When we look at the historical process, it is seen that football has a male-dominated past, and people who think that only men can play football have argued that the sociological, psychological, physical and physiological conditions of women are not suitable for football. It is possible to say that all of these thoughts are due to the conservatism of men and women about socio-economic, cultural roles and traditions.

Results: Although most of the men do not take women's football seriously and see it as a leisure activity, female football players continue to progress in this sport that they value. Serious marketing is required for women's football to develop, be taken seriously and appeal to large masses. Thanks to this marketing,

in addition to appealing to large masses, development will also be achieved in terms of investment income and sponsors. Although women's rights are tried to be expanded, more work is needed in order for men's and women's football to reach the same status (Blomstereng, 2016), and it should be aimed that women's football reach the value it deserves through qualitative and quantitative long-term studies in the future.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.58005>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	16.03.2022	Submitted date
Kabul tarihi	17.05.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldız, M., Çakan, C. D. & Altınışik, E. Ö. (2022). Dijital Bankacılıkta Müşteri Memnuniyeti ve Sadakati: Covid-19 Döneminde Türkiye’den Tespitler. *Journal of History School*, 58, 1883-1908.

DİJİTAL BANKACILIKTA MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ VE SADAKATI: COVID-19 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DEN TESPİTLER¹

Melek YILDIZ², Canan DAĞIDIR ÇAKAN³ & Esengül ÖZDEMİR ALTINIŞIK⁴

Öz

Finansal teknolojilerdeki ilerleme bankaların hizmet kanallarını çeşitlendirmiş ve hizmet sunuş biçimlerini değiştirmiştir. Bu durum müşterilerin birçok finansal ihtiyacını şube dışı kanallardan, bir başka ifadeyle şubelerin alternatifi olan dijital bankacılık kanallarından da karşılayabilmesini sağlamıştır. Ancak bu alternatif kanalların kullanım sıklığı ve devamlılığı müşterilerin memnuniyetine bağlı olduğundan müşteri memnuniyetini oluşturan hususların belirlenmesi ve buna göre bankaların dijital kanallarında iyileştirme çalışmaları yapması önem arz etmektedir. İşte bu nedenle çalışmada Türkiye’de dijital bankacılık kullanımında müşteri memnuniyeti ve sadakati üzerinde etkili boyutlar (performans beklentisi, efor beklentisi, cevaplanabilirlik, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme) incelenmiş ve ardından müşteri memnuniyetinin müşteri sadakatine etkisi araştırılmıştır. Verilerin toplanmasında online anket yöntemi kullanılmıştır. 719 katılımcıya ait anket verileri SPSS 25 paket programıyla korelasyon ve regresyon analiz yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın ekonomik ve sosyal

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %40, 2. yazar: %30, 3. yazar %30. Bu makalenin etik kurul onayı Çankırı Karatekin Üniversitesi’nde, 09/11/2021 tarih, 23 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, melekyildiz@karatekin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9716-9245

³ Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi, Bankacılık Bölümü, cdagidir@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7230-6373

⁴ Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü, esengulaltinisik@duzce.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7448-7371

hayat üzerinde önemli etkileri olan pandeminin devam ettiği bir dönemde yapılmış olması müşterinin taleplerinin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmekte, çalışmaya özgünlük kazandırmaktadır. Çalışmada ele alınan performans beklentisi, efor beklentisi, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme boyutları müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Ancak cevaplanabilirlik boyutu müşteri memnuniyeti üzerinde etkili değildir. Analiz sonuçlarına göre müşteri memnuniyeti müşteri sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Bankacılık, Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Sadakati, Covid-19.

Customer Satisfaction and Loyalty in Digital Banking: Findings from Türkiye in The Covid-19 Period

Abstract

The progress in financial technologies has diversified the service channels of banks and changed the way they offer services. This has enabled customers to meet many of their financial needs through non-branch channels, in other words, through digital banking channels, which are alternatives to branches. However, since the frequency and continuity of use of these alternative channels depends on the satisfaction of the customers, it is important to determine the issues that constitute customer satisfaction and to make improvements in the digital channels of the banks accordingly. For this reason, the dimensions (performance expectation, effort expectation, responsiveness, reliability, security, personalization) effective on customer satisfaction and loyalty in the use of digital banking in Turkey were examined in this study, and then the effect of customer satisfaction on customer loyalty was investigated. Online survey method was used to collect data. Survey data of 719 participants were evaluated by correlation and regression analysis methods with SPSS25 package program. The fact that the study was carried out at a time when the pandemic, which had significant effects on economic and social life, was ongoing, is important for a better understanding of the customer's demands and adds originality to the study. The dimensions of performance expectation, effort expectancy, reliability, security, personalization discussed in the study have a positive and significant relationship on customer satisfaction. However, the responsiveness dimension is not effective on customer satisfaction. According to the results of the analysis, customer satisfaction affects customer loyalty positively.

Keywords: Digital Banking, Customer Satisfaction, Customer Loyalty, Covid-19.

GİRİŞ

Pazarlama, teknoloji ve insan kaynağını yoğun şekilde kullanan bankaların çalışma stratejileri yine bu üçlü yapının etkisiyle değişim göstermektedir (Tüzün, 2020, s.435). Günümüzde bankalar özellikle pandeminin etkisiyle hem şubelerin yoğunluğunu ve maliyetini azaltmak hem de müşteriye ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla müşterilerine dijital kanallar üzerinden hizmet vermeyi tercih etmektedir. Bu nedenle bankaların teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek hizmetlerine hızlı bir şekilde entegre edebilmek amacıyla devasa yatırımlar yaptığı, bu dönüşüme ayak uydurabilmesi için mevcut personellerini eğittiği ya da işe alım sürecinde adaylardan mesleki bilginin yanı sıra teknoloji kullanım becerisi aradığı dikkat çeken bir husustur. Böylece bankalar müşterilerine kesintisiz ve hızlı dijital bankacılık deneyimi yaşatarak dijital kanallara ilişkin memnuniyet ve sadakat oluşturabilecektir.

Müşteri memnuniyeti her ticari işletmede olduğu gibi bankalarda da karlılık hedefi ve pazar payı açısından önemlidir. Zira müşterilerin bankalarca sunulan ürün ve hizmetlerden memnun olması sadakat duygusunu beslemekte ve halihazırda kullanılan ürün ve hizmetlerde devamlılık ve çeşitlilik ile sonuçlanmaktadır. Bu durum ağızdan ağıza pazarlama yoluyla bankaların potansiyel müşterilerine ulaşmasını kolaylaştırmakta ve zaman içerisinde müşteri portföyünde anlamlı bir genişleme görülmektedir. Böylece çok sayıda müşteriye çok çeşitli ürün ve hizmetle ulaşmış bankalar pazardan daha çok pay alabilecek ve karlılık hedeflerine ulaşmada önemli bir fırsat yakalayabilecektir. Nitekim ürün ve hizmet geliştirme sürecinde bankaların odak noktaları müşterilere maksimum faydayı sağlamaktır. Bir banka müşterisi için fayda kavramı, ürüne, hizmete ve hatta müşterinin segmentine göre değişebilmektedir. Dolayısıyla fayda kavramı dijital bankacılık açısından ele alındığında denilebilir ki müşterilerin dijital bankacılık hizmetlerinden maksimum fayda sağlaması sunulan bu hizmetin hızlı, kolay, kesintisiz ve güvenli olmasına bağlıdır. Özetle, bir hizmetin geliştirilmesi kadar amacına ulaşması, müşteriler tarafından benimsenmesi ve müşterilerin memnuniyeti ile sadakatini kazanması da oldukça önemlidir.

Dijital bankacılık kanallarındaki memnuniyet düzeyi özellikle bankalarca yapılan dijital yatırımların getiriye dönüşmesi açısından önem arz etmektedir. Müşterilerin dijital kanalları kullanım sıklığı, devamlılığı bankaların şube ve personel ihtiyacını azaltarak operasyonel maliyetleri azaltmaktadır. Öte yandan bankalar dijital bankacılık kanalları vasıtasıyla çeşitli sebeplerle (mesafe, engellilik vb.) bankacılık erişimi olmayan ya da kısıtlı olan bireylerin finansal

sistemin dışında kalmasını önlemekte ve böylece finansal sistemin kapsayıcılığını artırmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlar müşterilerin dijital bankacılık kanallarına yönelik memnuniyetinin ve sadakatinin önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı Türkiye’de dijital bankacılık kanallarını kullanan bireylerin memnuniyetini sağlayan önemli boyutları (performans beklentisi, efor beklentisi, cevaplanabilirlik, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme) belirlemek ve memnun müşteriyi sadık müşteriye dönüştürebilmek amacıyla farklı boyutlar arasındaki ilişkileri incelemektir. Böylece banka yönetimlerinin bu çalışma ile müşterilerinin dijital bankacılık hizmetine ilişkin memnuniyet düzeyi hakkında bilgi sahibi olacağı ve çalışmada elde edilecek bulguların konuyla ilgili iyileştirmelere referans olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada anket yöntemiyle toplanan veriler SPSS25 paket programıyla analiz edilecek ve ardından katılımcıların dijital bankacılığa ilişkin memnuniyeti ile sadakatini belirleyen boyutlar yorumlanacaktır. Anket uygulaması devam eden Covid-19 pandemisinde yapıldığından bu çalışma hem güncel döneme ilişkin bilgi birikimini artıracak hem de Covid-19 döneminin dijital bankacılığa yansımalarına ışık tutacaktır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ekonomik büyümenin sağlanmasında bankalar önemli bir role sahiptir. Bankacılık sektörünün geleceği ise şube bankacılığından ziyade elektronik bankacılık kullanımıyla yakından ilişkili görülmektedir. Dijital bankacılık uygulamaları müşterilere şube dışında finansal hizmetlere erişim imkanı sunmakta, böylece bankalara daha hızlı büyüme fırsatı vermektedir (Sinha ve Mukherjee, 2016, s.88; Bulut ve Akyüz, 2020, s.223) Bankalar tarafından sunulan finansal hizmetlerin finansal teknolojilerdeki gelişmeyle birlikte dijitalleşmesi bankalar arasındaki rekabetin artmasına neden olmuştur. Dijital bankacılığın yaygınlaşması bankalarda şube yoğunluğunu azaltmakta, bankalar açısından maliyet düşürücü bir etki yaratırken, müşterilere yer ve zaman esnekliği ile işlem hızı kazandırmaktadır. Dijital bankacılıkta rekabet avantajı elde etmek isteyen bankaların bir taraftan teknolojik alt yapılarını güçlendirecek yatırımlar yapması diğer taraftan müşteri memnuniyetini ve sadakatini sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle finansal hizmetlerin dijital bankacılık kanalı ile kullanılmasında hangi unsurların etkili olduğu, müşteri memnuniyetinin ve sadakatinin nasıl sağlanacağı sorusu sektörde politika yapıcılar ve araştırmacılar için önemli bir inceleme konusu olmuştur. Literatürde dijital bankacılık kullanımı, müşteri

memnuniyeti ve sadakatini inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Dijital bankacılık kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte yapılan çalışma sayısı daha da artmıştır. Literatürde dijital bankacılık kullanımı ve müşteri memnuniyetini inceleyen çeşitli çalışmalar özetlenmiştir.

Nui Polatoğlu ve Ekin (2001) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de Garanti bankası özelinde internet bankacılığının müşteriler tarafından kabul edilmesinde etkili olan faktörler incelenmiştir. 114 katılımcıyla anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve toplanan verilere iki boyutlu faktör analizi ve kümeleme analizi yapılmıştır. Müşteri memnuniyet analizine göre güvenilirlik, erişim ve tasarruf bankaların dikkat etmesi gereken faktörlerdir. İnternet bankacılığının şubelerin iş yükünü ve maliyetleri azalttığı bunun yanı sıra internet bankacılığını erken deneyenlerde müşteri memnuniyetinin yüksek olduğu gözlenmiştir.

Sohail ve Shanmugham (2003) çalışmalarında Malezya’da e-bankacılık kullanımında müşteri tercihlerini etkileyen faktörleri incelemiştir. Veri toplamak için tasarladıkları 27 faktörlü anket ile 300 katılımcının verilerini analiz etmişlerdir. İnternet bankacılığı kullanımında farkındalık, değişime karşı tutum, erişim maliyetleri, bankaya olan güven, güvenlik endişesi, kullanım kolaylığı faktörlerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada internet bankacılığı kullanımında demografik farklılıklara ilişkin belirgin bir etki tespit edilmemiştir.

Shergill ve Li (2005) Yeni Zelanda’da internet bankacılığı kullanımında müşterilerin güven ve sadakatini belirleyen faktörlerin araştırıldığı çalışmada 203 anket aracılığıyla toplanan verilerin analizi yapısal eşitlik modeli ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre güveni etkileyen en kritik faktör paylaşılan değer, müşteri sadakatini etkileyen en kritik faktör ise müşteri memnuniyetidir. Ayrıca sadakatin artırılmasında güven ve marka itibarının etkili olduğu bulunmuştur.

Pikkarainen vd (2006) tarafından yapılan çalışmada Finlandiya’da internet bankacılığının benimsenmesinde belirleyici faktörler 268 anket verisi kullanılarak Son Kullanıcı Bilgi Teknolojileri Tahmin Modeli (EUCS) ile analiz edilmiştir. Modelden elde edilen sonuçlara göre müşterilerin memnuniyeti üzerinde zaman, format, doğruluk ve kullanım kolaylığı olumlu etki yaratırken web sitesinin içerik olarak yetersiz olması memnuniyetsizlik yaratmaktadır. Ayrıca özel müşteriler arasında farklı segmentler arasında kişiselleştirilmiş bankacılık uygulamalarının müşteri memnuniyetini artıracığı vurgulanmıştır.

Ustasüleyman ve Eyüboğlu (2010) çalışmasında Türkiye’de bireylerin internet bankacılığını benimsemesinde etkili olan faktörleri araştırmıştır. Çalışmada 8 ilde toplam 413 kullanılabılır ankete ulaşılmış, anket verileri yapısal

eşitlik modeli ile incelenmiştir. İnternet bankacılığının benimsenmesinde en fazla etkiye sahip faktör “kullanım kolaylığı”, ikinci faktör ise “algılanan kullanılabilirlik” olarak bulunmuştur. Bu faktörlerin aynı zamanda “güven” üzerinde de pozitif bir etkisi bulunmaktadır.

Gençtürk, Kalkan ve Oktar (2011) tarafından yapılan çalışmada bireysel bankacılık özelinde müşteri memnuniyetinin belirleyicisi olan faktörler Burdur ve Isparta illerinde yapılan anket uygulaması ile ortaya konmuştur. Yapılan araştırmada temin edilen 132 anket verisi analize dahil edilmiş ve SPSS programıyla değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre müşteri memnuniyeti açısından hizmet kalitesi pozitif bir etki yaratırken, habersiz işlem ve ücretler negatif etki yaratmaktadır. Banka tarafından yapılan aşırı bilgilendirme ve banka türünün müşteri memnuniyet üzerinde bir etkisi bulunmamıştır.

Musiime ve Ramadhan (2011) çalışmasında Uganda’da internet bankacılığının benimsenmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğunu, internet bankacılığı kullanımı, müşteri adaptasyonu ve müşteri memnuniyeti ilişkisini incelemiştir. Anket yöntemi ile verilerin toplandığı çalışmada 351 kişiden oluşan bir örneklem kümesi belirlenmiş, SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada internet bankacılığı kullanımı ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şendoğdu (2014) tarafından yapılan çalışmada özel, kamu ve katılım bankalarında müşteri memnuniyeti ve sadakatini etkileyen faktörler Konya ilinde 321 müşteriye ait anket verisi kullanılarak SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre müşteri memnuniyeti ile müşteri sadakati arasında pozitif bir ilişki olduğu ancak işlem yapılan banka türlerinin müşteri memnuniyeti ve sadakati üzerinde bir fark yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Raza, Jawaid ve Hassan (2015) tarafından yapılan çalışmada Pakistan’da internet bankacılığı ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin tespiti 400 katılımcının anket verisi kullanılarak SERVQUAL modeli ile yapılmıştır. Çalışmada somutluk, güvenlik, güvenilirlik ve cevaplanabilirliğin müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur.

Bhatiasevi (2016) tarafında yapılan çalışmada Tayland’da, mobil bankacılığın benimsenmesini etkileyen faktörler 272 anket verisi kullanarak yapısal eşitlik modeli ile incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre performans beklentisi, efor beklentisi, sosyal etki, algılanan güvenilirlik, algılanan kolaylık ve mobil bankacılık kullanımına ilişkin tutum arasında pozitif

bir ilişki bulunurken finansal maliyet ve kolaylaştırma koşullarının bir etkisinin yoktur.

Özcan, Çelik ve Özer (2019) Türkiye’de mobil bankacılık kullanımı üzerinde etkili olan faktörleri incelediği çalışmada 736 katılımcının anket verilerini Teknoloji Kabul Modeli (TAM) ve Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile analiz etmiştir. Analizden elde edilen sonuçlar bireysel mobil bankacılık kullanımında en etkili faktör, kullanıma ilişkin tutum olmuştur. Tutumu etkileyen birinci faktör algılanan fayda, ikinci faktör güven ve üçüncü faktör ise algılanan kullanım kolaylığı olarak tespit edilmiştir.

Kaplan ve Korkmaz (2020) çalışmalarında banka müşterilerinin dijital bankacılık kanallarının kullanımını etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışmalarında algılanan kullanılabilirlik, güven ve fayda değişkenlerinin dijital bankacılık kanallarının kullanımı üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu 225 online anket ile SPSS ve Smart PLS paket programları aracılığıyla yapılan analizle tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucuna göre algılanan kullanılabilirlik, güven ve fayda değişkenlerinin dijital bankacılık kanallarının kullanım niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Özkan ve Al-Futaih (2020) Türkiye’de mobil bankacılık ve müşteri memnuniyetini belirleyen faktörleri incelediği çalışmada 256 kişiye ait verileri kullanarak anket yöntemi ile analiz yapmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre mobil bankacılık müşteri memnuniyeti ile ilişkisi en fazla olan faktörlerin mobil banka müşteri sadakati, mobil bankacılık kullanım avantajları, müşteri hizmetleri ve ağızdan ağıza yapılan pazarlama faaliyetleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aydın ve Onaylı (2020) çalışmasında dijital bankacılık kullanımında müşteri memnuniyeti, sadakati ve tavsiye eğilimi 364 katılımcının anket verileri kullanılarak Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modeli (PLS-SEM) ile analiz edilmiştir. Altı alt başlıktan oluşan müşteri deneyiminde sadece kullanılabilirlik ve kullanım kolaylığının müşteri tatmini ve sadakatini pozitif bir şekilde etkilemektedir.

Kaur, Kırın, Grima ve Rupeika-Apoga (2021) Kuzey Hindistan’da dijital bankacılık uygulamalarının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini incelediği çalışmada 222 kişiye ait veriler kullanılarak SERVQUAL modeli ile yapılandırılmış bir anket uygulanmıştır. Müşteri memnuniyetini etkileyen risk faktörü yoğunluğu açısından ilk sırada “güvenilirlik” yer almış, ardından “somutluk” ve “cevaplanabilirlik” takip etmiştir. Genel olarak müşterilerin dijital bankacılık hizmet kalitesinden memnun olduğu sonucuna varılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı Türkiye’de dijital bankacılık kanallarını kullanan bireylerin memnuniyetini sağlayan önemli boyutları belirlemek ve memnun müşteriyi sadık müşteriye dönüştürebilmek amacıyla farklı boyutlar arasındaki ilişkileri incelemektir. Böylece çalışma ile bankaların pandemi döneminde müşterilerine sunduğu dijital bankacılık uygulamalarının sadakat sağlayacak şekilde yenilenmesine ve bu uygulamalar üzerinden verilen hizmetlerin iyileştirilmesine katkıda bulunulacaktır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem Büyüklüğü

Araştırmanın n örneklem seti olan ana kümesini Türkiye’de yaşayan ve dijital bankacılık deneyimi olan kullanıcılar oluşturmaktadır. Türkiye’de yaşayan ve tesadüfi olarak seçilen 719 dijital bankacılık uygulamaları kullanan katılımcıya Kasım 2021 dönemi içerisinde Whatsapp, Instagram gibi sosyal ağlar üzerinden ulaşılmış ve anket uygulanmıştır. Ancak bu aşamaya geçilmeden önce makalede kullanılacak anket formuna Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Kurulu tarafından yapılan 09/11/2021 tarihli ve 23 nolu toplantıda onay verilmiştir.

Anket Formunun Oluşturulması

Çalışmada kullanılan memnuniyet ölçeği Dr. Shahrokh Nikou danışmanlığında Md Masum Miah tarafından yazılan “Users’ Satisfaction of Digital Banking Services in Finland” adlı doktora tezinden alınmıştır. Tez danışmanı Dr. Nikou’dan e-posta aracılığıyla ilgili izinler alınmış ve söz konusu çalışmada kullanılan ölçek Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır. Orijinal anket formunun memnuniyet ölçeği olan 3. Bölüm hiçbir değişiklik yapılmadan sözkonusu doktora tezinden alınmıştır. Ancak katılımcıların demografik özellikleri ile bankacılık tercihi ve dijital bankacılık kullanım alışkanlığına ilişkin sorular yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Anket formunun “Demografik Özellikler” adlı birinci bölümünde katılımcılara cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, medeni durum ve yaşadığı şehir olmak üzere toplamda 6 soru yöneltilmiştir. Yine anket formunun "Katılımcıların Banka Tercihi ve Dijital Bankacılık Kullanım Alışkanlığı" adlı ikinci bölümünde ana hesabı için tercih ettiği banka türü, dijital bankacılık kanalını kullandığı banka bilgileri, kullandığı dijital bankacılık kanalları, kullanım geçmişi, pandemi döneminde en sık kullandığı dijital bankacılık kanalı, pandemi döneminde bu

kanallarda sorun yaşayıp yaşamadığı, dijital bankacılığı tavsiye edip etmediği ve kullanım sıklığından oluşan 8 soru bulunmaktadır. Buraya kadar bahsedilen sorular tarafımızca oluşturulmuştur. "Katılımcıların Dijital Bankacılık Memnuniyeti" adlı üçüncü bölümü ise 7'li Likert Ölçeğine göre oluşturulmuş (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 7: Kesinlikle Katılıyorum) ve 28 önermeden oluşmaktadır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Yedi farklı hipotez oluşturularak, öncelikle dijital bankacılık ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi, ardından da müşteri memnuniyetinin dijital bankacılıkta müşteri sadakati üzerindeki etkisini ölçmek için SPSS25 paket programında analizler yapılmıştır. Temel tanımlayıcı test istatistikleri ile dijital bankacılık memnuniyet ölçeğinin sekiz boyutunun normal dağıldığı tespit edilmiştir. Modelde bulunan yapıların, güvenilirlik ve geçerliliğinin sınaması yapılmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri üzerine iki farklı görüş bulunmaktadır. George ve Mallery (2019, s.114-115) söz konusu değerlerin +2,0 ile -2,0 arasında olması durumunda ölçeğin normal dağıldığını ve parametrik testlerin geçerli ve güvenilir sonuç verdiğini ifade ederken Tabachnick ve Fidell (2013, s.79-80) bu aralığı +1,5 ile -1,5 olacak şekilde belirtmiştir. Buna göre çalışmada kullanılan ölçek ve boyutların basıklık ve çarpıklık değerlerinin +2,0 ile -2,0 arasında yer aldığı analiz edilmiş ve bu nedenle çalışmada parametrik testler olarak bilinen Regresyon Analizi ve Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Modelde müşterilerin dijital bankacılık kanallarına yönelik memnuniyetini etkilediği düşünülen *performans beklentisi*, bireylerin sistemi kullanırken iş performansının artacağına diğer bir ifadeyle iş performansı noktasında kazanımlar elde edeceğine inanma derecesidir (Venkatesh vd., 2003, s.447). Dijital bankacılığın hızlı ve kolay işlemi vaadi müşterilerin performans açısından beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla dijital bankacılık kullanan bireylerin bankacılık işlemlerini hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirmesi ve buna bağlı olarak da zaman tasarrufu etmesi günlük yaşamlarındaki verimliliği artıracak ve dijital bankacılık memnuniyetlerini olumlu etkileyecektir.

Orlikowski (1992)'ye göre yeni teknolojilerin tanıtımı için hayati bir önem sahip olan *efor beklentisi* (Bhatiasevi, 2016, s.801), sistemin kullanım kolaylığı derecesi olarak tanımlanmaktadır (Venkatesh vd., 2003, s.450). Bu tanımdan anlaşıldığı üzere müşterilerin efor beklentisi, dijital bankacılık

kanallarını kullanırken zorluk yaşamamasının ve bu kanalların kullanımını da kolay bir şekilde öğrenebilmesinin kavramsal karşılığıdır.

Cevaplanabilirlik, sorun yaşayan veya sorusu olan müşterilerin zamanında destek alabilmesini ifade etmektedir (Çelik, 2015, s.9). Buradan hareketle dijital bankacılık açısından cevaplanabilirliğin söz konusu kanalların kullanımı esnasında bir aksaklık yaşandığında ya da herhangi bir konuda desteğe ihtiyaç duyulduğunda anında cevap alabilmesi şeklinde tanımlanması mümkündür.

Güvenilirlik, web sayfasının düzgün çalışması, teknik açıdan güvenilir olmasını ifade etmektedir (Zeithaml, Parasuraman ve Malhotra, 2002, s.364). Buna göre müşteriler dijital bankacılık kanallarında işlemlerini herhangi bir kesintiye maruz kalmadan, hatasız, tek seferde, herhangi bir mağduriyet yaşamadan gerçekleştirebildiğinde bu kanalların güvenilir olduğunu düşünecektir.

Dijital bankacılık kanallarına ilişkin memnuniyetin **güvenlik** boyutuyla da incelenmesi yerinde olacaktır. Zira son yıllarda dijital platformlarda yaşanan siber saldırı bankacılık sektörünün sistemlerini ve uygulamalarını da olumsuz yönde etkilemekte ve müşterilerin zaman zaman mağduriyet yaşamasına neden olabilmektedir. Özellikle dijital dünyaya uyum sağlamakta zorluk yaşayan kesimin güvenlik endişesi nedeniyle dijital bankacılık kanallarından uzak durduğu bilinen bir gerçektir. İşte bu nedenle bankalar dijital bankacılık kanalları üzerinden sundukları hizmetlerde müşterilerinin veri gizliliğini sağlamalı ve bu konuda müşterilerinin güvenini kazanmalıdır.

Kişiselleştirme ise uygulama özelliklerinde müşterilerin işini kolaylaştırıcı, hızlandırıcı, yol gösterici, filtreleyici ve ön plana çıkarıcı bazı değişiklikler yapabilmesidir. Böylece uygulama, müşteriye özel olarak değiştirilebilmektedir (Armağan ve Çal, 2020, s.986). Kişiselleştirme boyutu, müşterilere dijital bankacılık alanında farklı bir deneyim yaşattığından müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada ele alınacak tüm bu boyutların müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacağı varsayılmaktadır. Diğer bir ifadeyle müşteriler bu boyutlar çerçevesinde bankanın sunduğu dijital bankacılık hizmetini faydalı bulacak ve kullanmaya devam edecektir. Memnun müşteri ise zaman içerisinde dijital bankacılık kanalını kullandığı bankaya karşı sadakat duygusu besleyecektir. Bu nedenle araştırmanın modeli aşağıdaki gibi tasarlanmıştır.

Şekil 1

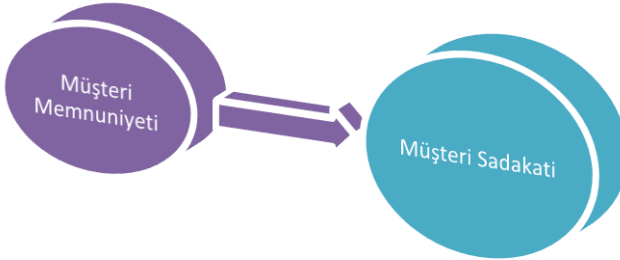
Müşteri Memnuniyetini Etkilediği Varsayılan Boyutlar

Kaynak: Md Masum Miah tarafından yazılan “Users’ Satisfaction of Digital Banking Services in Finland” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Şekil 2

Müşteri Memnuniyeti ile Müşteri Sadakati Arasındaki İlişki Varsayımı

Kaynak: Md Masum Miah tarafından yazılan “Users’ Satisfaction of Digital Banking Services in Finland” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Hipotezlerin oluşturulmasında yine Dr. Shahrokh Nikou danışmanlığında Md Masum Miah tarafından yazılan “Users’ Satisfaction of Digital Banking Services in Finland” adlı doktora tezinden yararlanılmış ve bu doğrultuda Şekil 1 ve Şekil 2 oluşturulmuştur. Buna göre ilk altı hipotez için müşteri memnuniyeti ile performans beklentisi kriterinin, efor beklentisi kriterinin, güvenilirlik kriterinin, güvenlik kriterinin, kişiselleştirme kriterinin etkisi baz alınırken; yedinci hipotez müşteri memnuniyeti ve sadakati arasındaki etkiyi ölçmek üzerine kurulmuştur. Dijitallik boyutunda tüm kriterler işlenmiştir.

Çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir (Miah, 2018, s.21-23).

H1: Performans beklentisi, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkiler.

H2: Efor beklentisi dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu etkiler.

H3: Cevaplanabilirlik, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkiler.

H4: Güvenilirlik, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkiler.

H5: Güvenlik, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkiler.

H6: Kişiselleştirme, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu etkiler.

H7: Müşteri memnuniyeti dijital bankacılıkta müşteri sadakatini olumlu etkiler.

Çalışmada kullanılan anket formunda öncelikle ankete katılan bireylerin demografik bilgilerine yer verilmiştir. Katılımcıların dijital bankacılık anlayışı bilgileri belirlenerek kullanım alışkanlıkları kategorize edilmiştir. Ardından katılımcıların almış oldukları dijital bankacılık hizmetlerine karşı memnuniyet seviyeleri belirlenmiştir.

Dijital bankacılık ölçeği boyutlarının müşteri memnuniyetine ve sadakat boyutuna etkisini araştırmak için regresyon analizi kullanılmış olup, dijital bankacılık memnuniyet ölçeği boyutları arasındaki ilişkiyi test etmek için ise korelasyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın “Bulgular” kısmında detaylıca anlatılacaktır.

Çalışmada çevrimiçi anket tekniği kullanıldığı için Türkiye örnekleminde tüm illere homojen dağılım gözetilememiş olup rassal örneklem çalışılmıştır⁵. Bu husus çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Gelecek çalışmalar için bu kısıtın ortadan kaldırılabilmesi adına daha kapsamlı ve farklı bölgelerden de örneklem

⁵ Çalışmada ulaşılan iller şu şekildedir: Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Ardahan, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bartın, Batman, Bayburt, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Düzce, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Iğdır, Isparta, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Uşak, Van, Yalova.

kütleleri üzerinden çalışma yapmaları daha nesnel ve genel bir sonuç bulmaları açısından tavsiye edilmektedir.

BULGULAR VE YORUM

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1 aracılığıyla açıklanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde katılımcıların yaklaşık yüzde 56'sının kadın ve yaklaşık %45'inin 18-25 yaş arasında olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşına ilişkin verilerde yaklaşık %31'lik oranla 26-36 yaş arası da dikkat çekmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan bireylerin önemli bir bölümü bekar ve lisans mezunudur. Bunun yanı sıra katılımcıların %29,1'i öğrenci, %25,3'ü kamu çalışanı ve %28'i özel sektör çalışanıdır.

Tablo 1
Katılımcıların Demografik Bilgileri

	Özellikler	N	%
Cinsiyet	Erkek	316	43,9
	Kadın	403	56,1
Yaş	18-25	324	45,1
	26-36	221	30,7
	37-48	135	18,8
	49 ve	39	5,4
Eğitim Durumu	Doktora	34	4,7
	Lisans	452	62,9
	Lise	72	10,0
	Önlisans	76	10,6
	Yüksek Lisans	85	11,8
Medeni Durum	Bekar	447	62,2
	Evli	272	37,8
Meslek	Emekli	19	2,6
	İşsizim, iş arıyorum	77	10,7
	Kamu çalışanı	182	25,3
	Öğrenci	209	29,1
	Özel sektör çalışanı	201	28,0
	Serbest Meslek	31	4,3

Tablo 2'de araştırmaya katılan bireylerin dijital bankacılık kullanımına ilişkin bilgilerine yer verilmiştir. Sonuçlara göre katılımcıların yüzde 45'i özel banka, yaklaşık yüzde 55'i ise kamu bankasını kullanmaktadır. Araştırmaya katılım gösteren dijital banka kullanıcılarının yüzde 91'i pandemiden önce de dijital bankacılıktan yararlandığını ifade etmişlerdir. Bu sonuç, dijital bankacılık kanallarının oldukça yaygın şekilde kullanıldığının göstergesi kabul edilebilir. Öte yandan yine bu sonuç, bankaların satış hedefi kalemlerinde yerini alan müşterilerin dijital bankacılık kanallarına yönlendirilmesinin personeller tarafından başarılı şekilde gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Ayrıca

bireylerin önemli bir bölümü pandemi döneminde de mobil bankacılık kullandığını belirtmiştir. Dijital bankacılık kanalları içerisinde kullanım açısından mobil bankacılığın en yüksek paya sahip olması Yıldız ve Bozkurt'un (2020, s.706) ifade ettiği şekilde mobil cihaz ve internet kullanımındaki yaygınlıkla açıklanabilir. Ankete katılan bireylerin yine büyük bir kısmı pandemi döneminde dijital bankacılıkta sorun yaşamamış ve dijital bankacılık kanallarını çevresine önermiştir. Esasen bu sonuçlar da bireylerin dijital bankacılık hizmetlerinden memnun olduklarının bir işaretidir. Özellikle pandemi döneminde getirilen kısıtlamalar bireylerin bankacılık işlemlerini dijital bankacılık kanalları üzerinden daha sıklıkla gerçekleştirmesine neden olmuştur. Bu durum başta bankaların pandemi kısıtlamalarına hazırlıksız yakalandığını düşündürse de bankalar pandemi tehdidini fırsata dönüştürerek dijital bankacılık kanallarındaki verimliliklerini artırmaya çalışmıştır. Katılımcıların dijital bankacılık kanallarında sorun yaşamadığını ve çevresine tavsiye ettiğini belirtmesi ise Türk bankacılık sektörünün pandemi kaynaklı sınavı başarıyla geçtiğini gösterebilir. Son olarak katılımcıların %49,2'si dijital bankacılığı hemen hemen her gün kullandığını ifade etmişlerdir.

Tablo 2
Dijital Bankacılık Kullanımına İlişkin Bilgiler

	Özellikler	N	%
Banka Türü	Kamu (devlet) bankası	395	54,9
	Özel banka	324	45,1
Dijital bankacılık kanallarını kullanmaya başlama zamanı	Pandemiden önce de kullanıyordum	658	91,5
	Pandemiden sonra kullanmaya başladı	61	8,5
Pandemi döneminde en sık kullandığınız dijital bankacılık kanalı	ATM Bankacılığı	29	4,0
	İnternet Bankacılığı	173	24,1
	Mobil Bankacılık	495	68,8
	Telefon Bankacılığı	22	3,1
Pandemi döneminde dijital kanallarda sorun yaşama durumu	Evet	118	16,4
	Hayır	601	83,6
Pandemi döneminde dijital bankacılık kanallarını yakın çevrenize önerme durumu	Evet	506	70,4
	Hayır	213	29,6
Dijital bankacılık kanallarını kullanma sıklığı	Ayda bir veya genellikle maaş günlerimde kullanıyorum	55	7,6
	Haftada bir kullanıyorum.	87	12,1
	Haftada iki ya da 3 kere kullanıyorum.	223	31,0
	Hemen hemen her gün kullanıyorum.	354	49,2

Tablo 3'te dijital bankacılık memnuniyet ölçeğinin sekiz boyutunun tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerin sonuçları

değerlendirilirken dikkat edilemesi gereken bir husus istatistiksel önemdir. p harfi ile ifade edilen istatistiksel önem aynı zamanda istatistiksel anlamlılık düzeyi ya da olasılık gibi kavramlarla da ifade edilebilmektedir (Kalaycı, 2016, s.51). SPSS25 paket programı ile yapılan analiz sonuçlarında tanımlayıcı istatistik bulguları; ortalaması en yüksek boyut “Efor Beklentisi” iken en düşük boyut “Güvenlik”tir. George ve Mallery (2019, s.114-115) çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2,0 ile -2,0 arasında, Tabachnick ve Fidell (2013, s.79-80) ise +1,5 ile -1,5 arasında olması durumunda ölçeğin normal dağılacığını ve parametrik test sonuçlarının daha geçerli ve güvenilir olacağını ifade etmektedir. Sadece çarpıklık, basıklık kavramları olarak değil aynı zamanda ortalama, medyan, mod gibi merkezi eğilim ölçütlerine ve ortalamadan sapma ölçütlerine de bakmak ve anlamlılığını ispatlamak gerekmektedir.

Tablo 3
Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Performans Beklentisi	719	5,0786	2,15181	-,963	-,710
Efor Beklentisi	719	5,1273	2,17988	-,993	-,682
Cevaplanabilirlik	719	4,9620	2,12269	-,847	-,834
Güvenilirlik	719	4,8331	2,07741	-,783	-,903
Güvenlik	719	4,7333	2,09935	-,660	-1,058
Kişiselleştirme	719	4,7583	2,04913	-,713	-,954
Müşteri Memnuniyeti	719	5,0227	2,14160	-,923	-,742
Sadakat	719	4,9764	2,11710	-,894	-,767

Tablo 4’te ise araştırmada kullanılan dijital bankacılık memnuniyet ölçeğinin sekiz boyutunun güvenilirlikleri gösterilmiştir. Her ölçüm için gerekli olan güvenilirlik analizi ile ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığı ve ilgili ölçeğin araştırma sorusunu ne derecede yansıttığı gösterilmektedir (Kalaycı, 2016, s.403). Özellikle iç tutarlılık güvenilirliği için Cronbach Alfa katsayıları (Fornell ve Larcker, 1981, s.114; Hair vd., 2014, s.111-113; Hair vd., 2017, s.111) incelenmiştir. Buradan hareketle Tablo 4 incelendiğinde araştırmada kullanılan dijital bankacılık memnuniyet ölçeğinin boyutlarının “yüksek güvenilirlik” düzeyinde (>.80) olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4

Araştırmada Kullanılan Ölçek Boyutlarının Güvenirlikleri

	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Performans Beklentisi	4	92,1
Efor Beklentisi	4	95,8
Cevaplanabilirlik	3	94,5
Güvenilirlik	3	95,1
Güvenlik	4	92,9
Kişiselleştirme	4	93,6
Müşteri Memnuniyeti	3	95,3
Sadakat	3	94,4

Not: Dr. Shahrokh Nikou danışmanlığında Md Masum Miah tarafından yazılan “Users’ Satisfaction of Digital Banking Services in Finland” adlı doktora tezinden alınan memnuniyet ölçeği Ek’te sunulmuştur.

İki değişkenin doğrusal ilişkisini ölçmek veya bir değişkenin iki veya ikiden daha çok değişkenle arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için korelasyon analizi kullanılmaktadır. Tablo 5’te dijital bankacılık memnuniyet ölçeğinin boyutları arasındaki korelasyon analizi SPSS25 paket programı aracılığıyla incelenmiştir. Korelasyon analizinin yapılabilmesi için her değişkenin de normal dağılım koşullarını sağlaması gerekmektedir (Kalaycı, 2016, s.116; Sarıkale ve Kayahan, 2019, s.219).

Bu çalışmada Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Pearson katsayısı “-1” ile “+1” arasında yer almakta ve korelasyon katsayısının “ $r = -1$ ” olması değişkenler arasında ters yönlü bir ilişkiyi, “ $r = +1$ ” olması değişkenler arasında aynı yönlü bir ilişkiyi, “ $r = 0$ ” olması ise aralarında bir korelasyon bulunmadığını ifade etmektedir (Schneider, 2010, s.46). Sonuçlara göre müşteri memnuniyeti ile performans beklentisi, efor beklentisi, cevaplanabilirlik, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme ve sadakat arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Diğer bir ifadeyle bankacılık memnuniyet ölçeğinin performans beklentisi, efor beklentisi, cevaplanabilirlik, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme ve sadakat boyut ortalamaları arttıkça müşteri memnuniyeti de artmaktadır.

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin matematiksel eşitliklerle açıklanması regresyon analizi kullanılarak yapılmaktadır. Literatürde doğrusal ve doğrusal olmayan regresyon analizi olmak üzere iki farklı yöntem olarak kullanılmaktadır (Karagöz, 2019, s.). Tablo 6 ve Tablo 7 regresyon analizi sonuçlarını içermektedir. Tabloların alt kısmında düzeltilmiş R2 değerleri ve F istatistiği değerleri ile bu değerlerin anlamlılık düzeyini gösteren Sig. değeri yer

almaktadır. Burada yer alan F istatistiği anlamlı olduğu için kurulan bu model ve sınanan hipotezler anlamlı kabul edilmiştir.

Tablo 5
Korelasyon Analizi

	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]
Müşteri Memnuniyeti [1]	1							
Performans Beklentisi [2]	,958**	1						
Efor Beklentisi [3]	,953**	,965**	1					
Cevaplanabilirlik [4]	,948**	,947**	,954**	1				
Güvenilirlik [5]	,945**	,939**	,936**	,965**	1			
Güvenlik [6]	,911**	,892**	,890**	,908**	,917**	1		
Kişiselleştirme [7]	,947**	,915**	,906**	,937**	,932**	,917**	1	
Sadakat [8]	,971**	,950**	,941**	,935**	,933**	,912**	,933**	1

Tablo 6’da (model 1) performans beklentisi, efor beklentisi, cevaplanabilirlik, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme boyutlarının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucuna göre performans beklentisi, efor beklentisi, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme boyutları müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir ($p < 0,05$). Buna karşın cevaplanabilirlik boyutu müşteri memnuniyeti üzerinde etkili değildir ($p > 0,05$).

Tablo 6
Regresyon Sonuçları (Model 1)

Bağımlı Değişken <i>Müşteri Memnuniyeti</i>	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	-,010	,044		-,231	,817
Performans Beklentisi	,289	,033	,290	8,688	,000
Efor Beklentisi	,265	,034	,270	7,871	,000
Cevaplanabilirlik	-,041	,038	-,041	-1,072	,284
Güvenilirlik	,103	,035	,100	2,950	,003
Güvenlik	,042	,023	,041	1,854	,044
Kişiselleştirme	,360	,027	,345	13,174	,000
Sig.			0,000		
F			2523,997		
Düzeltilmiş R ²			0,955		

Tablo 6’da sonuçları verilen regresyon analizi sonucunda kabul edilen hipotezler şu şekildedir:

H1: Performans beklentisi, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkiler.

H2: Efor beklentisi dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu etkiler.

H4: Güvenilirlik, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkiler.

H5: Güvenlik, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkiler.

H6: Kişiselleştirme, dijital bankacılıkta müşteri memnuniyetini olumlu etkiler.

Tablo 7’de (model 2) müşteri memnuniyetinin sadakat üzerindeki etkisi regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda müşteri memnuniyeti değişkeninin sadakat değişkeni üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir ($p < 0,05$). Başka bir ifade ile müşteri memnuniyeti değişkeninde olası bir değişiklik örneğin artış gibi sadakat değişkeninde de aynı yönlü bir değişiklik yani artış yaşanacağını göstermektedir. Sadakat üzerindeki değişikliklerin %94,3 müşteri memnuniyeti ile açıklanmaktadır.

Tablo 7
Regresyon Sonuçları (Model 2)

Bağımlı Değişken	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
Sadakat					
(Sabit)	-,010	,044		-,231	,817
Müşteri Memnuniyeti	,289	,033	,290	8,688	,000
	Sig.		0,000		
	F		11937,805		
	Düzeltilmiş R ²		0,943		

Tablo 7’de sonuçları yer alan regresyon analizine göre kabul edilen hipotez şu şekildedir:

H7: Müşteri memnuniyeti dijital bankacılıkta müşteri sadakatini olumlu etkiler.

Bulgu sonuçları genel olarak incelendiğinde, yedi hipotezden altısının araştırma ile uyumlu sonuçlar verdiği ve anlamlı çıktığı belirlenirken; H3 hipotezinin geçerlilik sınavında olumsuz ayrıştığı görülmüştür.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital gelişmelerin hayatın vazgeçilmez bir unsuru olduğu günümüz ekosistemlerinde, özellikle bankacılık sektörü geleceğini dijitalleşme üzerine kurgulamakta ve müşterilerine dijital kanallar üzerinden hizmet sunmaktadır. Bankalar yıllardır büyük yatırımlar yaparak tasarladıkları ve geliştirdikleri bu kanallar üzerinden hizmetler vasıtasıyla bankanın karlılığını artırmayı hedeflerken bankalar arasındaki rekabet müşterilerine en hızlı, kaliteli, erişilebilir ve düşük maliyetli hizmet verme yarışıyla hız kazanmıştır. Zira müşteri

memnuniyeti ve bu memnuniyetin sadakate dönüşümü, bankaların rekabet alanının temelini oluşturan ve karlarının yüksek bir kısmını sağladıkları pay olarak bilinmektedir. Daha da önemlisi bankaların bu büyük yatırımları gelire dönüştürmesi dijital kanallarının ne kadar etkin kullanıldığıyla yakından ilişkilidir. Son birkaç yıldır personel satış hedeflerinin de konusunu oluşturan dijital bankacılık kanallarının avantajları her ne kadar dile getirilse de müşterinin bu kanalları kullanma hususunda ikna edilmesi ve kullanım alışkanlığı oluşturulması müşteri beklentisinin karşılanması ile sağlanabilmektedir.

Bankacılık sektörünün müşteri odaklı yaklaşımlar benimsemesi ve bu strateji doğrultusunda ilerlemesiyle birlikte dijital bankacılıkta kişiselleştirme, güvenilirlik, performans, efor, güvenlik ve müşteri memnuniyeti özellikle dikkat çeken konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte bankacılık işlemlerinde yaşanan gelişmeler ve inovatif yaklaşımlar sayesinde müşterilerin beklentileri artmakta ve birbirinden farklılaşmaktadır. İşte bu nedenle bankalar önce müşteri memnuniyeti daha sonra da müşteri sadakatine ulaşmak amacıyla sahip oldukları geniş müşteri portföyünün her geçen gün artan ve çeşitlenen beklentileriyle paralel en farklı ve yenilikçi hizmeti sunma gayretindedir.

Dijital kanallara ilişkin müşteri memnuniyetini performans ve efor beklentisi, cevaplanabilirlik, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme boyutu etkilemektedir. Bu nedenle bankalar dijitalleşme ile birlikte müşterilerine, iş akış aşamalarında bireyselleşme ve kişiselleşme imkanı sağlayarak müşterilerine farklı bir deneyim kazandırmaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra müşterilerin anında erişim imkanı ile birlikte bankalardan performans beklentisi artmış ve dijital platformlar ile erişim sağlarken yaşanan siber saldırılar nedeniyle çevrimiçi bireysel ya da kurumsal bankacılık hizmetlerinde güvenlik ve güvenilirlik önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Ayrıca müşteriler her sorun için kişiselleştirilmiş çözüm önerileri beklemektedir. İşte tüm bu beklentilerin başarılı bir hizmet sunumuyla karşılanması müşteri memnuniyetini sağlarken söz konusu memnuniyetin devamlılık arz etmesiyle birlikte de müşterinin bankasına bağlılık duygusu yani sadakati gelişmektedir. Özetle, müşteri memnuniyeti müşterilerin beklentilerinin karşılanmasıyla, müşteri sadakati de müşteri memnuniyetinin sağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Buraya kadar bahsedilenler müşteri memnuniyeti ve sadakatine ilişkin teorik bilgiyi açıklamaktadır. Ancak teorinin pratiğe ne denli yansıdığı hedeflerin gerçekleşmesi hususunda önemlidir. Bu nedenle çalışmanın çıkış noktası dijital bankacılık kanallarını kullanan bireylerin memnuniyetini sağlayan önemli unsurları belirlemek ve memnun müşteriyi sadık müşteriye dönüştürebilmek amacıyla farklı boyutlar arasındaki ilişkileri incelemektir. Böylece bu çalışma ile içinde bulunduğumuz Covid-19 pandemi sürecine ilişkin tespitler yapılacağından çalışmanın banka yönetimlerinin dijital

bankacılık kanallarına yönelik aksiyonları için önemli bir referans olması beklenmektedir.

Çalışmada 719 katılımcıyla gerçekleştirilen anket uygulaması SPSS25 programıyla analiz edilmiştir. Buna göre performans beklentisi, efor beklentisi, cevaplanabilirlik, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme boyutlarının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucuna göre performans beklentisi, efor beklentisi, güvenilirlik, güvenlik, kişiselleştirme boyutları müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Ulaşılan sonuçlar literatürde yer alan çalışmalarla uyumludur. Şöyle ki güvenilirlik ve güvenlik boyutlarının müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif bir etki yarattığı yönündeki analiz sonucu Raza vd. (2015) tarafından yapılan çalışmayla uyumludur. Ayrıca Kaur vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada da güvenilirliğin müşteri memnuniyeti üzerindeki pozitif etkisi ortaya konmuştur. İlaveten çalışmada kişiselleştirmenin müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif etki yarattığına dair ulaşılan sonuç Pikkarainen vd. (2006) tarafından yapılan çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ancak cevaplanabilirlik boyutu müşteri memnuniyeti üzerinde etkili değildir. Çalışmanın bu analiz bulgusu literatürdeki çalışmalardan (Raza vd., 2015; Kaur vd., 2021) farklılık göstermiştir. Analiz sonucunda müşteri memnuniyeti değişkeninin sadakat değişkeni üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bir ifade ile müşteri memnuniyeti değişkeninde olası bir değişiklik örneğin artış gibi sadakat değişkeninde de aynı yönlü bir değişiklik yani artış yaşanacağını göstermektedir. Ulaşılan bu sonuç araştırma sorusuna doğrudan yanıt olduğu gibi literatürdeki diğer çalışmaların (Shergill ve Li, 2005; Şendoğdu, 2014; Özkan ve Al-Futaih, 2020) sonucuyla da uyumludur.

Bundan sonraki çalışmalarda müşteri memnuniyetini sağlayan boyutların kuşaklar arası sınıflandırma yapılarak değerlendirilmesi banka yönetimlerinin yaşa göre segmente ettiği müşterileri hakkında istatistiki bilgi edinmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA /REFERENCES

- Armağan, E. & Çal, Y. (2020). Mobil bankacılık uygulamalarının sadakat tutumuna etkisi: Nicel bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 977-999.
- Aydın, S. & Onaylı, E. (2020). Bankacılıkta dijital dönüşümle değişen müşteri deneyimi: Müşteri sadakati, memnuniyeti ve tavsiye eğilimine

yansımaları. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3), 645-663.

- Bhatiasevi, V. (2016). An extended UTAUT model to explain the adoption of mobile banking. *Information Development*, 32(4), 799-814.
- Bulut, E. & Akyüz, G. Ç. (2020). Türkiye’de dijital bankacılık ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(2), 223-246.
- Çelik, H. (2015). *Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile Elektronik Hizmet Kalitesi Performans Analizi: Mevduat Bankaları Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Fornell, C. & Larcker, D.F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 382- 388.
- Gençtürk, M., Kalkan, A. & Oktar, Ö. F. (2011). Bireysel bankacılıkta müşteri memnuniyetini etkileyen faktörler: Burdur ve Isparta illerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 59-77.
- George, D. & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS Statistics 25 Step by Step: A Simple Guide and Reference* (15. Baskı). Routledge.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. & Sarstedt, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)* (2. Baskı). Sage Publications.
- Hair, J.F., Tomas, G., Hult, M., Ringle, C.M. & Sarstedt, M. (2014). *A Primer on Partial Least Square Structural Equations Modeling (PLS-SEM)*. Sage.
- Kalaycı, Ş. (2016). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (7. Baskı). Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Kaplan, M. & Korkmaz, C. İ. (2020). Dijital bankacılık kullanım niyetine etki eden faktörler üzerine bir araştırma. *Management And Political Sciences Review*, 2(2), 69-85.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS-AMOS-META Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Nobel Yayıncılık.
- Kaur, B., Kiran, S., Grima, S. & Rupeika-Apoga, R. (2021). Digital banking in Northern India: the risks on customer satisfaction. *Risks*, 9(11), 209.

- Kayahan, C. & Sarıkale, H. (2019). Türk bankacılık sektörünün aktif yapısındaki değişim ve gelişimler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 209-222.
- Miah, M. M. (2018). *Users' Satisfaction of Digital Banking Services in Finland*.
- Musiime, A. & Ramadhan, M. (2011). Internet banking, consumer adoption and customer satisfaction. *African Journal of marketing management*, 3(10), 261-269.
- Özcan, H. P., Çelik, Ş. S. & Özer, A. (2019). Bireysel müşterilerin mobil bankacılık kullanım niyetini etkileyen faktörler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 475-506.
- Özkan, B. & Al-Futaih, A. A. (2020). Mobil bankacılık kullanımında müşteri memnuniyeti ile ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Marketing*, 5(3), 222-238.
- Pikkarainen, K., Pikkarainen, T., Karjaluoto, H. & Pahnla, S. (2006). The measurement of end-user computing satisfaction of online banking services: empirical evidence from Finland. *International Journal of Bank Marketing*, 24(3), 158-72.
- Polatoglu, V. N. & Ekin, S. (2001). An empirical investigation of the Turkish consumers' acceptance of internet banking services. *International Journal of Bank Marketing*, 19(4), 156-65.
- Raza, S. A., Jawaid, S. T. & Hassan, A. (2015). Internet banking and customer satisfaction in Pakistan. *Qualitative Research in Financial Markets*, 7(1), 24-36.
- Schneider, R. A. (2010). *Basic Statistics for Social Workers*. University Press of America.
- Shergill, G. S. & Li, B. (2005). Internet Banking—An empirical investigation of a trust and loyalty model for New Zealand banks. *Journal of Internet commerce*, 4(4), 101-118.
- Sinha, I. & Mukherjee, S. (2016). Acceptance of technology, related factors in use of off branch e-banking: an Indian case study. *The Journal of High Technology Management Research*, 27(1), 88-100.
- Sohail, M. S. & Shanmugham, B. (2003). E-banking and customer preferences in Malaysia: An empirical investigation. *Information Sciences*, 150(3-4), 207-217.

- Şendoğdu, A. A. (2014). Özel kamu ve katılım bankalarında müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 91-106.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.). Pearson.
- Tüzün, P. (2020). Türk bankalarında dijital bankacılık uygulamalarının insan kaynakları stratejileri kapsamında işe alımlar üzerine bir tahmin. *İbad Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 433-452.
- Ustasüleyman, T. & Eyüboğlu, K. (2010). Bireylerin internet bankacılığını benimsemesini etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile belirlenmesi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 4(2), 11-38.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS quarterly*, 425-478.
- Yıldız, M. & Bozkurt, İ. (2020). Finansal okuryazarlık seviyesi ile mobil bankacılık kullanımı arasındaki ilişkinin tespiti: Türkiye örneği. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(23), 693-709.
- Zeithaml, V. A., Parasuraman, A., & Malhotra, A. (2002). Service quality delivery through web sites: A critical review of extant knowledge. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 30(4), 362-375.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to determine the important dimensions that ensure the satisfaction of individuals using digital banking channels in Turkey and to examine the relationships between different dimensions in order to turn a satisfied customer into a loyal customer. Thus, with this study, bank managements will be able to have information about the satisfaction level of their customers regarding digital banking services, and the findings to be obtained in the study will be a reference for banks' improvements on the subject.

Methodology: The main mass of the research consists of users living in Turkey and having digital banking experience. The participants living in Turkey and using randomly selected 719 digital banking applications were reached through social networks such as Whatsapp and Instagram in November 2021 and a

questionnaire was applied. However, before proceeding to this stage, the questionnaire form to be used in the article was approved by the Çankırı Karatekin University Ethics Committee at the meeting number 23 and dated 09/11/2021.

Findings: The dimensions of performance expectation, effort expectancy, reliability, security, personalization discussed in the study have a positive and significant relationship on customer satisfaction. However, the responsiveness dimension is not effective on customer satisfaction. According to the results of the analysis, customer satisfaction affects customer loyalty positively.

Conclusion and Discussion: The survey application conducted with 719 participants in the study was analyzed with the SPSS25 program. Accordingly, the effect of performance expectation, effort expectancy, responsiveness, reliability, security, customization dimensions on customer satisfaction was realized by regression analysis. According to the results of the analysis, the dimensions of performance expectation, effort expectancy, reliability, security, personalization have a positive and significant effect on customer satisfaction. The results obtained are compatible with the studies in the literature. Namely, the result of the analysis that reliability and security dimensions have a positive effect on customer satisfaction is in line with the study by Raza, Jawaid, and Hassan (2015). In addition, in the study conducted by Kaur, Kiran, Grima, and Rupeika-Apoga (2021), the positive effect of reliability on customer satisfaction was revealed. In addition, the result obtained in the study that personalization has a positive effect on customer satisfaction (Pikkarainen et al., 2006) is in line with the findings of the study conducted by. However, the responsiveness dimension is not effective on customer satisfaction. This analysis finding of the study differed from the studies in the literature (Raza, Jawaid, & Hassan, 2015; Kaur, Kiran, Grima, & Rupeika-Apoga, 2021). As a result of the analysis, it was observed that the customer satisfaction variable had a positive and significant effect on the loyalty variable. In other words, a possible change in the customer satisfaction variable, for example, shows that there will be a change in the same direction, that is, an increase, in the loyalty variable, such as an increase. This result is not only a direct answer to the research question, but also compatible with the results of other studies in the literature (Shergill & Li, 2005; Şendoğdu, 2014; Özkan & Al-Futaih, 2020).

Ek- Memnuniyet Ölçeği

Dijital Bankacılıkta Müşteri Memnuniyeti ve Sadakati: Covid-19 Döneminde...

İfade	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Fikrim Yok	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Performans Beklentisi							
Dijital bankacılık hizmetlerini günlük hayatımda faydalı buluyorum.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetlerini kullanmak benim için önemli olan şeyleri başarma şansımı artırır.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetlerini kullanmak işleri daha hızlı sonuçlandırmama yardımcı olur.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetlerini kullanmak verimliliğimi artırır.	1	2	3	4	5	6	7
Efor Beklentisi							
Dijital bankacılık hizmetlerinin nasıl kullanılacağını öğrenmek benim için kolaydır.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetleri ile etkileşimim açık ve anlaşılırdır.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetlerinin kullanımını kolay buluyorum.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetlerini kullanma becerisine sahip olmak benim için kolaydır.	1	2	3	4	5	6	7
Cevaplanabilirlik							
Dijital bankacılık hizmetleri bana hızlı hizmet verir.	1	2	3	4	5	6	7
Bir sorun olduğunda dijital bankacılık hizmetleri bu sorunu çözmek için yardımcı olur.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetleri soru ve isteklerime hızlı yanıt verir.	1	2	3	4	5	6	7
Güvenilirlik							
Dijital bankacılık hizmetleri belirli bir zamanda hizmet verme vaadini yerine getirir.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetleri, hizmeti ilk seferde doğru gerçekleştirir.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetleri, hizmetlerini hatasız bir şekilde sunar.	1	2	3	4	5	6	7
Güvenlik							
Dijital bankacılık hizmetlerini kullanmak güvenlidir.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetlerinin gizliliğimi koruduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetlerinin teknolojisine güveniyorum.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetlerinin güvenliği konusunda endişe etmiyorum.	1	2	3	4	5	6	7
Kişiselleştirme							
Dijital bankacılık hizmetleri bana tercihlerime göre bilgi ve ürün sunar.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetleri aracılığıyla ihtiyaç duyduğum ürün ve hizmetleri özelleştirebilirim.	1	2	3	4	5	6	7

Melek YILDIZ, Canan DAĞIDIR ÇAKAN & Esengül ÖZDEMİR ALTINIŞIK

Dijital bankacılık hizmetleri ihtiyacıma göre yatırım tavsiyeleri verir.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık hizmetleri kişiye özel hizmetler sunar.	1	2	3	4	5	6	7
Müşteri Memnuniyeti							
Mevcut dijital bankacılık hizmetleri deneyimimden memnunum	1	2	3	4	5	6	7
Dijital bankacılık keyifli bir deneyimdir.	1	2	3	4	5	6	7
Genel olarak, dijital bankacılık hizmetleri deneyimimden memnunum.	1	2	3	4	5	6	7
Sadakat							
İlerde dijital bankacılık hizmetlerini kullanmayı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
Diğer insanları dijital bankacılık hizmetleri kullanmaya davet edeceğim.	1	2	3	4	5	6	7
Gelecekte herhangi bir alternatif araç yerine mevcut dijital bankacılık hizmetlerimi kullanmaya devam edeceğim.	1	2	3	4	5	6	7

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62233>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	28.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	15.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karakuş, M. (2022). Non-State Armed Group's Durability Strategy: Instrumentalizing De-Facto Governance. *Journal of History School*, 58, 1909-1948

**NON-STATE ARMED GROUP'S DURABILITY STRATEGY:
INSTRUMENTALIZING DE-FACTO GOVERNANCE****Muhammed KARAKUŞ¹****Abstract**

This article explains, among other crucial factors, how de-facto government structures can be used as a durability/resilience strategy by Non-State Armed Groups (NSAGs). In order to stay relevant, during and after the intrastate war, these groups seek to materialize various forms of policies, strategies, and operations. This study claims that in the shift to the re-territorialisation, armed groups that establish functional governance facilities are likely to live longer by providing essential needs of the civilians to garner popular support. In addition, it is claimed that by instrumentalizing this structure, armed groups also opt to show their political maturity, build reputation, change the third-party actors' attitudes and behaviors, and maintain relationships with their supporters. The study constructs a framework to better understand the socio-political governance system through a detailed case study analysis. The study compares the Syrian Salvation Government established by Hay'at Tahrir al-Sham (HTS) and the Autonomous Administration of North and East Syria established by the Democratic Union Party (PYD) with Somaliland, one of Africa's long-lasting de-facto governments.

Keywords: Territorial Control, De-Facto Governance, Durability, Non-State Armed Groups

¹ PhD. Student, Social Science University of Ankara International Relations, Middle East Studies, muhammadkarakus@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0078-8603

Devlet Dışı Silahlı Grupların Mukavemet Stratejisi: De-facto Yönetimlerin Araçsallaştırılması

Öz

Bu makale, Devlet Dışı Silahlı Gruplar tarafından “fiili yönetim kurmanın” diğer önemli faktörlerin yanında mukavemet/dayanıklılık stratejisi olarak nasıl kullanıldığını açıklamayı amaçlamaktadır. Bu gruplar, iç savaş ve sonrasında süreçte yer edinmek için çeşitli politika, strateji ve operasyon biçimlerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu çalışma, yeniden topraklaştırmaya geçişle birlikte, halkın desteğini kazanmak için temel ihtiyaçlarını sağlayacak işlevsel yönetim tesisleri kuran silahlı grupların daha uzun yaşayacaklarını iddia etmektedir. Bunun yanısıra, silahlı grupların bu yapıyı araçsallaştırarak siyasi olgunluklarını göstermeyi, itibar kazanmayı, üçüncü taraf aktörlerin tutum ve davranışlarını değiştirmeyi ve destekçileriyle ilişkilerini sürdürmeyi tercih ettiklerini ileri sürmektedir. Çalışma, ayrıntılı bir vaka çalışması analizi yoluyla sosyo-politik yönetim sistemini daha iyi anlamak için bir çerçeve oluşturmaktadır. Çalışma, Heyet Tahrir El Şam (HTS) tarafından kurulan Suriye Kurtuluş Hükümeti ile Demokratik Birlik Partisi (PYD) tarafından kurulan Kuzey ve Doğu Suriye Özerk Yönetimi’ni Afrika’nın uzun süreli fiili hükümetlerinden biri olan Somaliland ile karşılaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toprak Kontrolü, Fiili Hükümet, Mukavemet, Devlet-Dışı Silahlı Gruplar

INTRODUCTION

States are regarded as the principal actors of international law, with the understanding of 1648 Westphalian Peace Agreements. However, today’s international legal system has ceased to be a structure formed only by states. Non-State Armed Groups appeared on the international agenda with the proliferation of failed states, the acceleration of globalization, and new technological developments (Bölükbas & Ates, 2014; Jones & Johnston, 2013; Rudner, 2016).

Although it is impossible to find a universally accepted definition of NSGAs, they usually have the will and capacity to use violence to achieve their goals while not integrated into official government institutions (Ezrow, 2017; Schlichte & Schneckener, 2015; Sluglett, 2019). The most known NSAGs are rebels, insurgents, militias, chieftains (Chfn), warlords (Wlrd), terrorist organizations, mafia, mercenaries (Mrcnry), and private military companies (PMC) (Furlan, 2020; Hyeran et al., 2016; Karakuş, 2022; K. Krause & Milliken, 2009; Malejacq, 2016). Depending on the country’s profile, they may have affected all the nooks and crannies of the system. Therefore, it is of paramount importance to distinguish between their characteristic features. NSGAs can be

analyzed using four typical specifications as shown in Table 1; political goals, territorial control, using violence and resources.

In terms of their political goals; terrorists (Trrs), rebels, insurgents (Ins), and guerrilla fighters might seek a radical change while tribal chiefs, warlords, and the mafia, aim to maintain the status quo (Berti, 2020; Doctor & Willingham, 2020; Skjelderup, 2020). The militias (MS) may have one political goal depending on the side they choose. Similarly, PMCs usually take a position on the side of the state (P. Freeman & Sköns, 2008). The second feature is their territorial control. Guerrilla and insurgent structures, tribal chiefs, and warlords aim for permanent territorial control (Beehner, 2018), while mafia and terrorist organizations do not control the territory (Staniland, 2012). As a third feature, rebels, insurgents, militias, warlords, mafias, mercenaries, PMCs, and guerrilla movements may seek to achieve their aims by using physical violence, while terrorist organizations resort to violence for psychological effect (Stanton, 2015).

Table 1
Armed Groups and Their Specifications (Compiled by author)

Goals	Rebels	Ins	MS	Chfn	Wlrd	Trrs	Mafia	Mrcnry	PMC
Change	*	*	**	**	**	*	**	**	**
Status Quo	**	**	**	*	**		**	**	**
Violence	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Ter. Control	*	*	**		*		**		
Resource for personal gains	**	**	**	**	**		*	**	**
Resource for Socio-political purposes	**	**	*	**	**	**			

Note. ** indicates that the variable may change depending on the situation

Lastly, guerrilla movements, militia groups, tribal chiefs, and terrorist organizations need economic resources for “socio-political” purposes. On the other hand, warlords, mercenaries, marauders, and the mafia seek financial gain for their interests (Malejacq, 2017). In contemporary armed groups,² the classification often does not comply with the above table since, thanks to the technological developments and superfast spread of information, these armed groups replicate each other’s methods and strategies (Karakuş, 2022; Lemke & Crabtree, 2020; Yeşiltaş & Kardaş, 2021). A group born as an insurgency may

² For the purpose of this article, I will align myself with this broad description of ‘Non-State Armed Groups.’ They are also named as Violent Non-State Armed Actors or Armed Non-State Groups. In this study, the expressions ‘armed groups’ and ‘non-state armed groups’ will be used interchangeably.

end up with banditry since it is much more profitable, or militias may act like mafias. Therefore, their components and specifications underwent critical transformations in accordance with where they are established. Lastly, they are also under a political prejudice of states and media that have categorized any type of armed group as terrorist or banditry organizations (Mackinlay, 2002; Miroiu, 2019).

In any case, these armed groups seek to survive (Yeşiltaş & Karakuş, 2022). Resilience or durability has become a recent guiding concept, identifying the strategies, structural principles, and behavioural patterns that prevent fatal events or it ensures the system's functioning that the organization depends on. In other words, the system is structured to ensure the group's survival and preserve its ability to act in the face of existential challenges.

In the literature, there are various studies related to their longevity and durability such as organizational cohesion (Perkoski, 2019), size of the group (Blomberg et al., 2011; Nawaz, 2017), the capability of leadership (Ibrahim Shire, 2020), having sanctuaries (Arsenault & Bacon, 2015), reliable resources (Berman et al., 2011; Farrell, 2018; Hazen, 2013; Ross, 2004), disseminating propaganda (Dahiru, 2021; Karakuş & Ak, 2022), operational capacity (Nawaz, 2017; Osasona, 2022), cooperation against the rival (Gravingholt et al., 2007) as well as legitimacy and recruitment. Research in this strand of literature especially highlights the last two factors having determinant effects in a tumultuous environment.

Like the states, legitimacy affects self-conception, strategic calculations, and approaches of the armed groups. A legitimate armed group can be defined as "the rightful wielder of power, maker, and interpreter of rules or user of force and who thereby warrants support and compliance (Suchman, 1995)." Bellina (2009) claims that legitimacy ensures armed groups less resistance. Therefore, to garner domestic legitimacy, armed groups may put intense emphasis on relations with the civilian community, which may also be regarded as international (regional states, international actors, and even UN, among others) legitimacy. Besides adapting to historically contingent values, norms, and beliefs in line with the one local people have, armed groups [to secure voluntary compliance] may involve socio-economic control and governance activities alongside coercive elements. For example, after the occupation of Mosul, the Islamic State (IS) started to offer monthly wages for oppressed Sunnis in addition to daily needs and fuels.

Secondly, recruitment is another crucial factor for the armed groups. Recruitment is the fundamental process to keep the system alive (Connable & Martin, 2010; Jones & Libicki, 2008; Phillips, 2011). It refers to the process

whereby possible nominees join the armed group (Humphreys & Weinstein, 2008). Therefore, armed groups put much of their energy into supplying sympathizers and financiers, and enlisting fighters into the system for division of labour, waging warfare, and sustaining political mobilization. It is not a uniform or abrupt process for all NSAGs. They, so far, used organizational, forceful, and voluntary methods. The first one refers to the systematic way of visiting camps, schools, and mosques to send their message to the people. The second is integrating people into the system by using force. The last one is how armed groups operationalize their soft power tools to attract people. It may be through *solidary* incentives, such as sense of belonging and personal relationships, or purposive incentives, which is for doing “the right thing” like Jihad, and *material incentives*, which is providing essential needs of the people like security, food, and justice. After adapting to the territory they live in and learning from the other groups [in association with their goals and context], armed groups have carefully scripted to keep attracting new fighters and *utilized the governance facility as the material incentive*. In other words, contemporary armed groups (Berti, 2016; Podder, 2013; Schuberth, 2015; Zohar, 2016) operationalized the “establishment of de-facto governance” (Breslawski, 2020; L. Freeman, 2015; Loyle, 2020; Menkhaus, 2014; Schwab, 2018) to supply fresh blood into the system. This specification is essential for their political structure and post-conflict dynamics (M. Stewart, 2016). Therefore, the question of “how the armed group’s survival is related to the interplay between territorial control and de-facto governance during the intrastate war?” is the focus of this study.

Establishing a governance system has become crucial due to the competition between NSAGs and the incumbent government. The latter tries to reach the people in ungoverned spaces in fear of more legitimacy degeneration (Holzscheiter, 2004) if it has resources, while the last put more services (including identity cards and civil aviation) to challenge it much more. Since these will be discussed in detail in the following sections, this introduction will first confine itself to explaining some preliminaries to delve into the governance structures of the armed groups that are also related to their durability.

The *territory* is presented as the root component of political scholarship. It is a space with multiple dimensions and scales or a “portion of geographic space under the jurisdiction of certain people.” In this regard, it is closely associated with the politics of states; as Ruggie (1993) claimed, “politics is about to rule” through “comprising legitimate dominion over a spatial extension.”

Amid some fundamental political changes, indeed not the first time, armed groups have much more capability and capacity to project changes in

international politics (Shkolnik, 2020; Wood, 2010). The traditional international system, often referred to as the Westphalian system, is based on the state system as the supreme power within its boundaries. However, in practice, they are becoming increasingly enmeshed due to the weakness of the state to maintain its authority over the monopoly of the use of violence, taxes, and facilities that ensure living conditions (water, healthcare, electric system, justice, and daily food) (Nizzero, 2017; Sweet, 2021).

According to the German sociologist Weber, the *monopoly of violence* can be defined as only the state's right; individuals or groups have the right to use violence only when permitted by the state (Weber, 1947). In the context of its duties, the state has been expected to ensure the security of society. Security is used here in two senses. The state is responsible for protecting its society, borders, and lands from external threats and its citizens from internal threats from other members of society.

States fulfill these responsibilities through a monopoly of legitimate violence. In terms of law, states seek to provide the support they need for their continuity and legitimacy by establishing a solid legal system, validating the rule of law, and enabling citizens to participate in decision-making processes. In the economic context, states implement a basic tax system to have a suitable resource system. In this framework, states also ensure the management of natural resources, foreign investments, freedom of trade, and economic growth and stability. Finally, on the social scale, states make the necessary investments for the basic needs of their citizens, such as health, education, security, social relations, and other essential public services. Lastly, the line between de-facto governance and the state system is recognised by international actors (de jure)(Sidgwick, 1879).

Similarly, the Montevideo Convention on the Rights and Duties of States has been used to define the state. According to this Convention, essential criteria are; a permanent population, a defined territory, a government, and the capacity to enter into relations with other states. Similarly, in the de-facto states, the leadership must control a piece of the territory it claims, should seek international recognition as an independent state, and it should persist. There are six essential elements of the de-facto government, which come from the same convention; popular support, providing governance and services, controlling territory for at least two years, capable of entering into relations with other states, and seeking widespread international recognition of its sovereignty (Pegg, 1998).

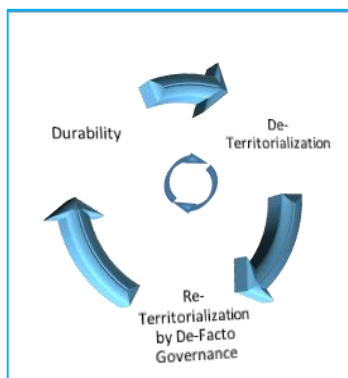

Figure 1 Theoretical Framework (modelled by author)

In war-torn areas (such as Somalia, Afghanistan, or some parts of Syria and Congo) or the regions with limited statehood³, these facilities are hard to find due to the state’s inability. In this case, society voluntarily transfers some of its rights to the “armed group,” regarding them as the sovereign by a contract to overcome the difficulties stemming from the ‘state of nature.’ In this way, de-territorialisation and re-territorialisation come into play. Potthoff (2013) defines the former as ‘spatial manifestations of contemporary changes underway in the relationship between social life and its territorial moorings.’ On the other hand, reterritorialization is the return of geopolitics. Thus, de-

territorialisation is coupled with a re-territorialisation. This is one of the reasons why the issue of governance has become a focal point of research in social sciences—particularly the governance, rule-making, and implementation by armed groups in the absence of state/government.

This study does not approach the armed group governance as merely a threat to the state legitimacy, instead assesses it within its own merits, types, forms, limitations, potential, and functions during a conflict. As indicated in Figure 1, according to the conception of territory, these armed groups seek to empty the area from the state’s power and then establish their control by mimicking the state structures (Yeşiltaş & Kardaş, 2021). The crucial point is that the governance occurs when the armed group controls territory (Coggins, 2015; Z. C. Mampilly, 2011; M. Stewart, 2016) inhabited by civilians (Kasfir, 2015).

Related to this mentality, armed groups that do not de-territorialize a territory might add to their durability chance since the government does not detect them; however, these armed groups usually act in ungoverned spaces,⁴ limited statehood, or in failed state structures where the capability of the state does not cover these areas (Afzal Upal & Cusack, 2021; Beehner, 2018; Krasner & Risse, 2014; Marsden, 2017). From this mentality, it can also be claimed that de-territorial armed groups might live longer than re-territorial ones. These armed

³ It is the situation when the government has no capability to extend its power over all the defined territories.

⁴ “Ungoverned territories can be failed or failing states; poorly controlled land or maritime borders or airspace; or areas within otherwise viable states where the central government’s authority does not extend (Rabasa et al., 2020).”

groups can also perform basic governance functions without having secured territorial control. It might be a type of authoritative control as a symbolic power over the population in order to secure legitimacy. The contemporary⁵ armed groups, following the escalated state failure and limited statehood, have much more dominance over territory and populations, reflecting on individuals' day-to-day lives.

In the next part newly, emerged Syrian Salvation Government (SSG) and the Autonomous Administration of North and East Syria (AANES) will be compared with Somaliland in Africa to measure the degree of success in terms of the Montevideo Convention on the Rights and Duties of States.⁶

Governance by De-Facto Governments

The government is the body that assumes the executive power of a state, made up of the president, ministers, secretaries, undersecretaries, and other officials. The term can also refer to the length of time an authority's mandate lasts. On the other hand, the de-facto adjective phrase refers to what is specified or done (without conforming to a previous norm). Therefore, a de-facto government exercises power in practice but is not recognised or endorsed by a legal model. In other words, not every existing regime fulfills the elements and criteria of modern statehood (territorial control, permanent population, economic activity, and recognition).

These regimes are called de-facto regimes, unrecognized states, quasi-states, or para-states in the available scientific literature. More explicitly, the states that meet the three elements of statehood and are recognized by the international community are referred to as de jure-states. They achieve the status without gaining international recognition. Such state formations usually arise from frozen conflicts in fragile states. This type of government can be established as a result of electoral victories through fraud and cheating of the system (Marshall & Cole, 1975; Mcloughlin, 2012), seizing power from the current government to erect a new one (either with the support of the people or without it), or when there are severe collapses in a society or in a government regime that can lead to a long-term lack of authority (Al-Rasheed, 2011; Collier & Hoefflery, 2004).

⁵ It does not mean traditional armed groups, such as Taliban, did not establish governance structure. Taliban created parallel governance structure after 17 years of fighting (Ladbury et al., 2016).

⁶ It is a treaty signed at Montevideo, Uruguay, on December 26, 1933. This Convention codifies the declarative theory of statehood as accepted as part of customary international law.

There is no way to limit the power of this type of government, and it may lead to the establishment of a dictatorship. They are usually imposed by force, and, as a general rule, they are not recognised by the other institutions and organisations within that country. The recognition of a state presupposes that it has the characteristics of a state within the meaning of international law. According to the prevailing doctrine of the three elements, this requires a state territory, a state people, and state authority (i.e., an effective and independent government both internally and externally as an expression of state sovereignty). Only the actual circumstances (principle of effectiveness) are decisive for assessing state quality (Gurr et al., 1999; Wyler, 2008).

As conflicts, specifically intrastate ones, rapidly transform the established system (institutions, economies, reduction of available material goods necessary for survival) drifting into an uncertainty, civilians in the region –instinctively– shift their allegiance to the best political actor, ensuring the welfare (South & Joll, 2016). A relatively strong-armed group in the area capable of controlling territory and subsidising the essential goods usually becomes the natural choice of the civilians; as Kalyvas (2006) claims, “a robust empirical observation is that the allocation of collaboration among belligerents is closely related to the distribution of control, that is, the extent to which actors are able to establish exclusive rule on a territory.”

Despite all the claims about ungoverned spaces,⁷ as Kasfir (2015) emphasised, governance “is a more encompassing phenomenon than government because it embraces informal, non-governmental mechanisms of persons and organisations as well as formal institutions.” In this territorial part, sometimes, due to weakness of the state or the capability of the armed group resulted, government forces and institutions are driven out. Rebel governance (despite its complex and onerous project) appears in this situation; at times, armed group leaders assume the responsibility to provide the population with the essential services in return for their support. In other words, to present themselves as robust and credible alternatives to state authority, as a tacit acceptance (an informal and implicit social contract), “control of civilian populations by rebels is an alternate form of non-state political authority that prioritises security (Z. C. Mampilly, 2011),” food (Podder, 2017), and justice (Sabates-Wheeler & Verwimp, 2014).

In the long run, this established order turns into loyalty (Revkin & Ahram, 2020) and support (Buhaug, 2006) as well as war-fighting resources such as funding (M. Freeman, 2011), food (Brück, 2016), weapons (Huang & Sullivan,

⁷ the situation of absence of governance due to weak governance.

2020), shelter (Cunningham & Loyle, 2020), fighters (M. A. Stewart, 2018), and intelligence (Igwe, 2022).

Table 2
Civilian Participation Models

Weinstein Model	Arjona Model	Mampilly and Steward Model
Unilateral Military and Participatory	No Service	Power-sharing
Unilateral Military and Non-Participatory	Exclusive Service Provision (refers to limited or targeted social service that certain people may benefit from)	Integration
Joint Military-Civilian Non-Participatory	Inclusive Goods (almost everyone benefits from this service provision)	Innovation
Joint Military-Civilian Non-Participatory	*****	Inclusiveness

Motives of grievances against the state, political marginalisation, or sympathising with armed groups’ identity claims may lead civilians to support (Arjona, 2016). However, not all armed groups pursue governance due to a lack of sufficient degree of organisational sophistication and capacity or the existence of a gamut of resources so that they do not need domestic and international support. For political support, those pursuing governance seek to exert political authority over a defined population, extract material resources from civilians, and create service institutions (Malejacq, 2017).

According to Nelson Kasfir (2002, p. 4), governance is “the range of possibilities for organisation, authority, and responsiveness created between guerrillas and civilians” within a defined territory. Providing governance, establishing rule-based administration, and proposing guarantees to protect civilians opens facets in studying civil war and comparative political analysis. One of the crucial points is that governance instances come into existence by a different part of the territory held by the incumbent government to various degrees. Mountainous terrain, forest cover, swampland or deserts, and other geographic impediments reduce the state’s power advantage against rebels with a localised military capacity. These “conditions favouring insurgency” originate in areas remote from the central regions or mostly known as *ungoverned areas* that align with a three-part typology: contested, incomplete, and abdicated governance.

In the *contested governance*, people refuse the legitimacy of the incumbent government’s rule and instead confer loyalty to NSAGs, clans, or identity groups (Rabasa, 2007). This group of people (most of the time are part of separatist,

Islamist, or Marxist NSAGs) try to establish their state-like entity or control territories to wrestle the control of the whole country. Meanwhile, *incomplete governance* occurs due to the state's incompetency to maintain a competent and qualified authority against NSAGs besides providing public goods due to a lack of resources. As a result, these actors fulfil the power vacuum. Lastly, the *abdicated governance* government shares very little power and duties (i.e., providing public goods and security) with generally local tribes, as Liberia's example under Charles Taylor. One aspect to consider is that one region may suffer from two or even three types of ungoverned specifications. In a more explicated way, the NSAGs use the state's loss of territorial control mostly following the government's consistent failure to provide services, especially in rural areas for an extended period (Ünver, 2013, p. 51). However, as Zanker, Simons, & Mehler (2015) and Mampilly (2011) asserted, they either follow the state's regulations or practice their way of ruling. Governance activity, the action of the armed group related to governing, allows armed groups to gain legitimacy (Arjona, 2016; Coggins, 2015; Z. C. Mampilly, 2011). Certain armed groups may even include civilians from a similar path in local affairs. Researchers developed typologies about rebel organisations such as the Weinstein structure to clarify many unknowns surrounding the group's activities. His categorisation is on four edifices based on the "*power-sharing and inclusiveness: unilateral military and participatory, unilateral military and non-participatory, joint military-civilian non-participatory and joint military-civilian and participatory*" (Weinstein, 2007, pp. 164–166).

This mentality is also valid in Arjona's work as "*No service,*" "*Exclusive Service Provision,*" and "*Inclusive goods*" (Arjona et al., 2015). The 'No Service' can be characterised as disorder or uncertainty where neither NSAG nor civilians establish rules and governance institutions. NSAGs do not contact civilians and destroy pre-existing political structures while utilising coercion. The 'Exclusive Institutions' refers to the local governing structures that NSAG established limited or targeted social services and ran with little or no civilian involvement. The 'Inclusive Institutions' are the ones civilians are included through local councils or controlled elections. It is a mechanism where civilians exercise the day-to-day political decision-making process. Arjona also proposes two types of rebel governance; *rebelocracy*, in which NSAGs intervene in all community affairs, and *aliocracy*, where armed groups only intervene in matters of taxation and security (Gutiérrez, 2018, p. 2). Mampilly and Steward's models are based on four dimensions. The *first one is the power-sharing, which* is about the kind of martial law rule enforced by the NSAGs. The vertically hierarchical structure is staffed by military personnel whose duty is to manage civilian affairs

and select the civilians to run political institutions. The second dimension, defined as *integration*, refers to the variety of power-sharing between armed groups and civilians related to the governance and administration of the territory. *Innovation* is the third dimension in which NSAGs transmute pre-existing political structures, while integration is about power-sharing across the governance areas. The last dimension is *inclusiveness* which refers to the political structures where civilians participate by voting in local elections or representing civilian populations (Mampilly & Stewart, 2021).

In summary, rebel governance may take a myriad of forms and cannot be understood as a monolithic or unified process. As explained, some may engage in extensive forms (even political participation) while others interact when it is necessary. It usually serves the aims of secessionist armed groups eager to provide better alternative governance structures (Sellers, 2018) to gain widespread support, recognition, and legitimacy (Kimenyi, Mbaku, & Moyo, 2010).

Although the civil war destroys established political order, it is indeed a political tool that shapes and produces a new political order (Arjona et al., 2008). During a violent conflict, NSAGs, as rational actors, make cost-benefit calculations to be secure and stay alive like states. By state-building, these armed groups manage to form a resistance bloc against rival armed groups or states (Beehner, 2018). The study emphasises that spontaneous social orders do not constitute governance; instead, an intentional motivation and action should be put into process for rule-making and service provision. Moreover, it is not the aim of this to examine whether governance is effective or not, which is an empirical question that should be studied separately.

According to both Arjona's Inclusive and Mampilly and Stewart's Innovation and Inclusive model, armed groups increase the breadth of their institutions beyond security and taxation (mostly forceful); the former is what civilians seek, while the latter is what armed groups do. In other words, similar to the state, they capture a broad set of activities (implementing socially shared rules) and informal institutions to regulate the social, political, and economic life (Huang, 2016; Kasfir, 2009). Certain scholars focus on specific combinations of institutions or use a count variable of how much rebel governance is created.

Institutions

Armed groups such as Nepal's Maoists, Ethiopia's Tigray People's Liberation Front (TPLF), Nigeria's Boko Haram, Somalia's al-Shabaab, PYD in Syria, and many others, in varying degrees, established institutions including

health clinics, courts, police, schools, and local-level legislatures. Reyko Huang, in her rebel governance database, presented 11 different governing activities armed groups carry out. On the other hand, this study seeks to analyse 19 governance facilities expected to be provided by armed groups. Their significance level may differ from one area to another; however, these facilities may be crucial for armed groups and civilians, respectively.

At the time of conflict, civilians may first face acute food insecurity upon breaking the supply chain, deliberate destruction of resources (farms, livestock, and other infrastructures), and plunder of an enemy's food supply. It may worsen when food insecurity, starvation, and blocking relief operations are a tactic of war, as the history of warfare is filled with examples such as Somalia. As aid could only be delivered to the region by air due to al-Shabaab's siege, approximately 260 thousand people died in 2011 during the drought and food crisis (Maystadt & Ecker, 2014). On the other side, providing security, which all civilians seek in a time full of insecurity, might be another crucial point. Local communities often interact with armed groups to secure themselves from being merely exploited or abused by other armed groups and sometimes state forces.

On the other hand, justice is another crucial point that civilians seek to resolve disputes. Under their de-facto government,⁸ they establish formal justice/penal systems which follow the rules with a minimum level of codification. Then other services come to play roles ranging from health care, education, communication, regulation of cultural, social, and family affairs, infrastructure, and Issuing Ids.

Regardless of the type of services they provide, they all depend on the armed group's budget and financial capacity. Unlike states, non-state armed groups do not have abundant resources to invest in. Since they have established de-facto governance in the midst of conflict, they have had to manage to balance their constrained resource between governing and securing. For this reason, their established de-facto government is essential to comprehend in terms of conflict and post-conflict dynamics and is also relevant for national and sometimes international actors. Put differently, focusing on this fact; this de-facto governance is crucial to understanding their survival capacity, affecting the overall evolution, duration, casualty, and cost of the war (Toros, 2019). In other

⁸ By this way, these armed groups seek to administer territory and addresses the grievances that have discredited and undermined the previous regime (Ladbury et al., 2016). To establish a governance system, they usually need a narrative or an ideological framework, as do jihadist use, that justifies the moral rules of the new society. In this territory, the armed group may seek Da'wah (proselytizing) campaigns, claim about greed and grievances in historical context.

words, traditional armed organisations refrained from holding territory in the initial stage; however, contemporary armed groups holding territory became a vital beginning stage in their struggle, which their survival often depends on (Berti, 2020).

Focusing on more specific samples of governance dynamics might provide a greater understanding of rebel governance within the broader societal order (Worrall, 2017). In other words, large datasets can enhance our understanding of correlation variables; however, it is likely to be far from explaining why these actors take different forms and establish structures depending on the spatial changes. Applying case study analysis will draw a picture to determine the acting mentality of the rebel groups in a certain way. With a brief historical background to define, the pre-conflict situation will allow a grasp of why/how/when rebels moved towards rebel de-facto governance. By selecting relatively newly established de-facto cases [The Jabhat Al-Nusra (JaS) and Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD) or Democratic Union Party], the study aims to understand the role of geolocation, culture, political developments, and other realities that forced rebels to build these governance structures.

Syrian Salvation Government

The JaS is an armed terrorist organisation - a branch of the Islamic State in Iraq (ISI)- operated under the name of the Islamist Mujahideen and announced its establishment on 23 January 2012, with a video published on the internet. It aims to overthrow Bashar Assad in Syria and establish an Islamic state in the region. By mid-2013, it broke its ties with ISI and pledged its allegiance to Al-Qaeda (AQ) and its leader Ayman Al-Zawahiri. Therefore, it has since been evaluated as the Syrian branch of AQ. In 2014, the organisation had become strong enough to control some areas on the Turkey-Syria border, especially the capital Damascus, some of its logistics lines, and a large area on the Jordan-Syria border.

In his statement published in al-Jazeera on 28 July 2016, Julani⁹ showed his face to the cameras for the first time and declared ending its affiliation with AQ in order to reduce international pressure and changed its name to Jabhat Fatah al-Sham (The Front for the Conquest of the Levant). In 2017, together with other terrorist groups of similar lines, it established Hayat Tahrir¹⁰ al-Sham's (HTS) umbrella organisation.

⁹ He is the leader of the JaS and also known as Abu Mohammad al-Julani, or Abu Mohammed al-Golani.

¹⁰ Some prominent jihadists left the group for the allegiance of Julani's sowing division (or *fitna*).

In line with the organisational changes, the group's political goals and methods also changed. The most important was the shift from global jihadist ideology to being a local player aiming to remove Assad's regime. The other goal was to establish dominance over the Northern areas. Although JaS/HTS became the dominant power in Idlib by using a mix of co-optation and coercion against Ahrar al-Sham¹¹ in July 2017, it had to face the local-government problems of the region, which ended up with the requirement of the "civil administration" project. HTS claimed that a civilian administration- the "Syrian Salvation Government"¹² (SSG) to substantiate the group's international and regional commitments- was established in Idlib in November 2017.

Related to this strategy, local councils were modified (since the arena was not a *tabula rasa*) and established. These councils have been responsible for General Administrations of Services¹³ (although an armed group formed this structure in 2013). "In 2017, 156 local councils were operating in Idlib province with the following administrative divisions: 9% city councils, 30% town councils, and 61% municipal councils. Of these local councils, 86 operate in HTS-controlled areas—14% city councils, 39% town councils, and 47% municipal councils (Dassouky, 2017)." However, this rate has fluctuated in accordance with the ebb and flow of territorial control since then.

On the other hand, with the establishment of ministries (interior, justice, endowments, education, health, local administration and services, economic and resources, development and humanitarian affairs, higher education, and agriculture), JaS dissolved some existing councils or reformed them. The ministers were either nonpartisan technocrats or HTS-linked prominent figures. Put differently; the armed group tried to receive acceptance by adopting representatives of prominent local families in the local councils (Zaraee & Shaar, 2021).

In terms of revenue-generating and controlling mechanisms, in May 2017, an armed group formed the "General Monetary Agency For Cash Management And Consumer Protection" in order to regulate exchange operations and prevent

¹¹ It was a coalition of multiple and second most powerful Salafist units that coalesced into a single brigade to fight against the Syrian Government during the Syrian Civil War.

¹² The Syrian Interim Government, on the other hand, is an alternative government and headquarters in Syria are located in the city of Azaz. This government was established to take the seat of Assad's government; however, it later became the subgroup of the Syrian National Army that is previously known as Free Syrian Army or Turkish-backed Free Syrian Army (TFSA), coalition of armed Syrian opposition groups in Syrian Civil War.

¹³ It is made up of several divisions' established based on general geographical distribution. They are similar to ministries and connected to specific service offices such as the Border Services Office.

monopoly and manipulation of currency rates (Zaraee & Shaar, 2021) in Idlib Governorate under first SSG Prime Minister Muhammad al-Sheikh. In January 2018, Wadat Petroleum Company, a monopoly over the fuel market, was formed to import oil and gas from Turkey into northwest Syria (Hardan, 2022b). In the same year, to facilitate the company's transactions, Nusra turned its own hawala¹⁴ company (al-waseet) into Sham Bank. This agency has been one of the active institutions. In 2020, it (Zaraee & Shaar, 2021) banned cash transfers between Idlib and northwest Syria, banned cash exchanges and hawalas other than Sham Bank, asked companies to have proper licenses for cash exchanges, and banned them also the buying Syrian Pound.

On 18 August, the Constituent Assembly instructed Favaz Hilal to form a new government to lead interim with Deputy Prime Minister Mohammed Jamal Shahud. On 10 December 2018, the SSG's Constitutional Assembly appointed Favaz Hilal as prime minister alongside nine cabinet ministers (COAR, 2018). Hilal and most of her cabinet have established close ties with Tahrir al-Sham. In 2019, SSG formed the Telecommunications and Zakat (Alms) Departments, and the former laid fibre-optic cables and built communications towers. Moreover, it prohibited internet providers from working without a license from SYR Connect Company (Zaraee & Shaar, 2021). Furthermore, Telecommunications Regulatory Department issued the Telecommunications Law.

On the other hand, Alms departments issued a decree obliging farmers to pay 5%, and olive farmers to pay 10% of their total crop value as alms (Zaraee & Shaar, 2021). In September 2020, SSG created the Real Estate and Property Registry Office, which later issued new tariffs in Turkish Liras (TL) for the services (internet, telecommunication, and others). It also prohibited any construction activity in Idlib without a license from the Local Administration and Services Ministry (France24, 2019; Khateb, 2021a). In terms of parallel structure policies, the SSG informed farmers to obtain a letter from their local council for land ownership (Kanj, 2021a). In the same year, SSG announced a government reshuffle for the third time. In the same year, upon the Cov-19 outbreak, the government took measures to contain the spread, including closing schools and markets, suspending Friday prayers as well as establishing quarantine centres in Jisr al-Shugr, Sarmada, and Kafr Karmin (Kanj, 2021b; Zelin, 2020).

As a pragmatic actor, JaS leadership realised that the demilitarised zone agreement between Turkey and Russia in March 2020 provided the required time and opportunity to meet the shortcomings of its governance. By using governance

¹⁴ Meaning to the transfer or wire in Arabic banking jargon. It is an informal channel for transferring funds from one location to another through service providers.

performance and throwing the jihadist organisations (Daesh and Huras al-Din) from the Idlib region, Nusra aimed to present itself as a potent political organisation with a social base controlling “4,352,165 people live in Idlib – approximately half of them are internally displaced Syrians, in addition to 9,000 refugees from Iraq and Palestine (Nassar, 2020).” In 2022, during the holy month of Ramadan, SSG issued a general amnesty for all perpetrators of crimes in Northern Idlib.

At the same time, the General Consultative Council or Shura Council announced the ‘confidence’ of the nine ministers (except the ministry of education) in the SSG. The issue of education is complicated for the government. The government has closed all the offices and ministries of the interim government but the Education Directorate, which Turkey backs. In 2019, the government passed a resolution banning students granted elementary school diplomas by the Syrian government from access to high schools in HTS-held areas. Since 2015, universities were revived as private institutions until the government sought to bring them under its control through the Council of Higher Education (Masri, 2021). With the assistance of the armed group, the government weakened and suspended non-Nusra civil structures working in Idlib. When Idlib Police¹⁵ were temporarily suspended, the area was filled with the Sharia Police (Yeşiltaş & Özkızılcık, 2019) like justice system. When regime institutions disappeared in 2015, religious courts were established in Idlib; in 2019, they were all brought under its justice ministry's auspices (ICG, 2019; Schwab, 2018).

In terms of economic activities, the border control or trade crossing (transport goods into or out of Idlib) both with Turkey (The Bab al-Hawa) and Regime-held (Al-Ais) areas have a grip. JaS captured Bab El Heva opposite Cilvegözü in 2017, in conflict with Ahrar Al-Sham. The armed group also captured the crossing points leading to Aleppo and Hama. Routes connecting Idlib to Aleppo and Hama were closed as of April 2019, when the Syrian army took action to take control of the M-5 and M-4 highways. In other words, HTS lost the passes in Kalat El Madik, Ebu Zuhur, Morek and El Eys. HTS had established the General Customs Administration to manage all gates and crossings (Haşıl, 2020). While Turkey does not subject the basic needs and foodstuffs in Syria to the customs regime, the armed groups collect the tax (Haid, 2019b). The government has also imposed taxes on cars and motorcycles and levies on businesses and institutions (Ale, 2020) such as pharmacies, restaurants, hygiene, electricity, and water facilities (Berti, 2020). Although the SSG tried to establish effectiveness based on the power of HTS, it can be said that limited

¹⁵ Although JaS had police force called Hisba, were checking the dress of the women.

effectiveness was achieved due to the limited influence of HTS and the representation problem.

Autonomous Administration of North and East Syria

Kurds are one of the autochthonous peoples of Syria and the Middle East; in broad Kurdish territorial imagination, northern Syria has attached importance and is described as Rojava (Western Kurdistan). This territorial claim has been strengthened during the catastrophic conditions of the post-Cold War era, and recently, due to the sequences of Arab uprisings in the region, Syria has become a highly sensitive and symbolic area for the entire Kurds within the concept of territory. Following the popular uprisings in 2011, the Kurdish community of Syria also began to take crucial initiatives, mainly in the northern part of the country.

The withdrawal of Syrian armed forces from the northern part of the country appeared as a significant determinant factor in the rise of PYD. As a result, the Kurdish political and armed forces controlled Kurdish-populated territories in northern Syria, and PKK-franchise PYD has been the leading actor controlling the area since 2012. In the same environment, political parties PYD and the Kurdish National Council (KNC) joined to establish Kurdish Supreme Committee (KSC) and the People's Protection Units (YPG) militia as a vital force as the armed branch of the PYD.

With the power vacuum in the region, YPG gained control in Al-Malikiyah, Ras al-Ayn, al-Darbasiyah, and al-Muabbada and parts of Hasakah and Qamishli. Upon the advancement in these areas, the Kurdish groups were recruited from other parts of the country. In 2013, PYD ceased the alliance with KNC and established Movement for a Democratic Society (TEV-DEM). In the same year, PYD announced a written constitution for an "autonomous Syrian Kurdish region." As part of the Interim Transitional Administration's de-facto government, PYD instrumentalised Qamishli. From September 2014 to spring 2015, the YPG gained dominance in northern Syria after clashing with the Syrian opposition, and the PYD flags were hoisted on most government buildings. In January 2014, they declared autonomy in Kobani, Qamishli, and Afrin. However, ISIS attacked opposition-controlled areas on the border and captured most areas outside YPG control. In September 2014, ISIS began attacking Ayn-al Arab (Kobani), where the YPG was located, for the first time. Then, US President Barack Obama's administration started to provide weapons to a group in Syria to fight against ISIS.

Airborne weapons were provided to the YPG units in Ayn-al Arab to defeat ISIS forces. In the following months, the YPG received both financial aid and weapons aid from the USA, started to receive training and consultancy after a while, and expanded the area it controls on the Turkey-Syria border to the east of the Euphrates. With the offensive in Tel-Abyad in the summer of 2015, Jazira and Kobani were connected. It resulted in the emergence of a de-facto autonomous region called Rojava under Kurdish rule, especially following the withdrawal of the Syrian army a year after the start of the war. In 2014, The Legislative Assembly of the relevant administration met in Amude, Rojava, on 6 January 2014 and accepted the "Rojava Social Contract," a kind of constitution that govern the cantons (Afrin, Kobani, and Cezire) controlled by the PYD (ICG, 2014)."

The form of government in the cantons is called the "democratic self-government system," and the cantons are administered by the Democratic Society Movement (Tevgera Civaka Demokratîk-TEV-DEM). The party hierarchy is organised into a three-tier system at the local level: the provincial/canton administration, regional administrations, and neighbourhood councils. Upon the threatening developments,¹⁶ the peace process in Turkey ended in July 2015, and Turkey hardened its stance against the YPG. When Turkey and the PKK ended the ceasefire, Washington found a formula to quell Ankara's reaction: a limited number of Turkmen, Arab and Syriac groups formed the Syrian Democratic Forces (SDG), led by the YPG. Although Arabs and Assyrians are formally in the administration of the declared cantons, the main elements are PYD members. Despite Turkey's objection, the US launched an operation in Manbij with the SDF in August. Afterwards, PYD continued to expand the territory to the south, and by the end of 2018, it started to control a quarter of Syria. Thus, the PYD members, most of whom were not even given IDs, became a force that still controlled a particular area with the support of the USA at the end of the war in Syria.¹⁷

¹⁶ Following the instability in both the west and east of Turkey after ISIS's besige of Kobani, Kurds reacted to the ISIS and government. The call of Selahattin Demirtaş, the co-chairman of HDP, resulted in public disorder in the cities of Southeastern Anatolia, where many people died. Moreover, the mistakes made in the management of the habur process and murder of innocent police forces put the end of the process.

¹⁷ Since 2012, Turkey has been alarmed by the YPG's first presence as a threat on its southern border and its alliance with the USA against ISIS. Following the breakdown of the peace process, in August 2016, Turkey launched Operation Euphrates Shield to prevent SDF from linking Afrin with the rest of Rojava and capturing the Manbij from the SDF. At the end of the operation, Turkish-backed Syrian rebel forces ended the linking of the regions and captured settlements in Jarablus previously under SDF control, but Manbij remained under SDF control. In 2018, Turkey launched

Muhammed KARAKUŞ

In 2014, the three cantons (Kobani, Qamishli, and Afrin) started establishing their own legislative, executive, and judicial organs and systems. The administration of the cantons is divided into three; the Legislative Council (Parliament), the Executive Council (Government), and the Justice Commission (Judicial). In addition to these, there are also boards such as the Supreme Election Board and the Supreme Constitutional Court. The duties of the Legislative Council include executive oversight and ratification of international treaties and conventions. The council can also authorise a member of parliament to form a government (Acun & Keskin, 2017; Wilgenburg & Fumerton, 2022). While the parliament determines the members of the Supreme Constitutional Court, decisions on war, peace, amnesty, budget approval, and political and economic development plans are also under the authority of the parliament (Wilgenburg & Fumerton, 2022).

In addition, the Legislative Council determines the democratic autonomous regions and their relations with the canton centers. Tel Abyad, which declared its democratic autonomous region in October 2015, accepted its autonomy and became a region of the Kobani canton. Established Municipalities and Regional Administrative Councils also have continued their activities directly under the president (Ford & Yassir, 2015; Wilkofsky, 2018). There are 20 committees attached to the Executive Council, each of which functions as a ministry. Representatives of the committees also act as advisors to the president. The list of the committees is as follows: Foreign Affairs, Defense, Interior, Justice, Regional (Municipality, Population, and Urban Planning), Finance, Labor and Worker Placement, Education, Agriculture, Electricity Industry and Underground Resources, Health, Trade and Economy, Martyr Families, Enlightenment and Communication, Transport, Youth and Sports, Tourism and Archeology, Religion, Women and Family, Human Rights Committee. It should be noted here that the local elements of the general security militias, YPJ or YPG, which are affiliated to the “Rojava self-government”, act under the cantons’ internal affairs committees.

In 2016, new members were elected as co-chairpersons for the executive community to replace the 2014 constitution (a comprehensive system that can embrace all the developments). On 28 December 2016, in Rmelan, 151 members of the Syrian Democratic Council met, and the constitution was resolved. The name Rojava changed to the Democratic Federation of Northern Syria. The name changed again in 2018 to “Autonomous Administration of North and East Syria

Operation Olive Branch and seized the majority of Afrin, and ousted SDF. In 2019, Turkey launched Operation Peace Spring against SDF once again.

(AANES),” which also included Afrin prior to the “Operation Olive Branch” of the Turkish Army (Stein & Burchfield, 2019). The focus of the PYD was to reflect a “positive image by emphasising the principles of democratic self-rule, empowerment of local communities and inclusive governance (International Crisis Group 2014).”

Jazira region is a wheat and cotton producer. It also has a large oil industry. The local administration controls the price of essential goods such as food and medical goods in the region. In the beginning, there was no taxing procedure in the region, and the administration raised money through tariffs and selling natural resources until 2017, when the administration started to collect income tax to compensate for public services. In sum, the region's sources of revenue are grain and natural resources, taxation and customs fees taken from the border crossing, service delivery, and remittances from Iraq and Turkey. As for the legal system, Syrian civil laws are being used in the region. However, in case of conflict with the constitution of the autonomous region, the latter is superior. In PYD, controlled areas are based on secular laws, while the justice system is influenced by Abdullah Öcalan's libertarian socialist ideology (Hammy & Miley, 2022).

On the other hand, during the rule of the Ba'ath Party, the language of education was only Arabic until 2015, when the de-facto government introduced primary education in either Kurdish or Arabic. In some areas, there are still negotiations to apply the curriculums of the Syrian central government, which pays the teachers in public schools. In terms of higher education, in 2014, the Mesopotamian Social Sciences Academy in Qamishli; in 2015, the University of Afrin (teaching literature, engineering, and economics, including institutes for medicine) in Afrin; in 2016, the University of Rojava in Qamishli and the Mesopotamian Social Sciences Academy (Khalaf, 2016)-the second public university in the Hassaka were established. With the Jineology¹⁸ classes, the school is encouraged to teach the ideas of Abdullah Öcalan.

Asayish, composed of 26 official bureaus, is the police force to provide security in the region, which was established in 2013 at the time Syrian government forces withdrew. It has six central units: Checkpoints Administration, Anti-Terror Forces Command (HAT), Intelligence Directorate, Organized Crime Directorate, Traffic Directorate, and Treasury Directorate (Hammy & Miley, 2022; Netjes & Veen, 2021; Wilkofsky, 2018). Moreover, the administration has provided other services such as job provision, electricity,

¹⁸ It is the science of women and a form of feminism advocated by the Kurdistan Worker's Party (PKK) leader Abdullah Öcalan. Its goal is to address specific problems of Kurdish women regarding to their culture and society.

water, sanitation, healthcare, and customs. Crucially, the daily needs are the most visible, and the administration built bakeries, covered gas cylinders, and food materials like sugar. To secure the construction of projects, the de-facto governments use taxes generated from “construction permits, land, business revenue, cars, agricultural income, border trade and even from the passage of people to and from Rojava (Khalaf, 2016).” The administration also has continued to export crude oil (Netjes & Veen, 2021; Perry, 2017) and has received yearly financial support from the diaspora network and funding from Washington since 2015.

DISCUSSION AND CONCLUSION

By the end of the two world wars of the twentieth century, the very nature of conflict has veered from *interstate wars to intra-state ethnic and sectarian conflict*. Many aspects of international security remain familiar, *particularly in the Middle East and Africa region*, due to its multi-faceted geo and religio-political realities. Concerning this fact, ‘conflict studies’ focused on these regions because of their complicated nature and involving a wide variety and size of non-state armed groups. Concerning their activities and their role in the civil wars and beyond, they are by and large viewed from two opposing angles: firstly, from the perspective of counter-insurgency, these groups are not only mainly a problem since they engage in and trigger a plethora of violent conflicts but also bridled to end wars and not docile to restore peace and stability. Their willingness and capacity to use unconventional and asymmetric ways of force to achieve their gamut of objectives thanks to the abysmal and pervasive state fragility, states’ colonial and post-colonial legacies, a maelstrom of events, the inability to provide public goods, especially security and, policies of exclusion in the Middle East and Africa attenuated the importance of the current states. They enhanced the political, economic, military, and strategic decisions of the NSAGs.

On the other side, the second perspective does not perceive them as problems but rather denotes their struggle to uphold a constructive role as “governance groups” that the traditional state actors offered. A longer view of the recent history of the intrastate or civil war complex reveals layers of governance practices that the groups mentioned above operate. They view civilian collaboration as an element of their political strategy.

Following the second perspective, the critical question emerged as [related to the territorial sense] under which internal and external conditions and through which mechanisms PYD and JaS/HTS have survived in the chaotic environment

of the Syria war among dozens of armed groups and strong central governments. Territorial logic of these armed groups' endurance/durability or resilience explains the trilateral relation consists of territorial claims at the first stage, then territorial control, and finally territorial hegemony over its controlled areas. According to the Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, the definition of a state includes several key points connected with its territorial logic, as indicated in table 2.

Table 3
Comparison of cases according to the Montevideo Convention

Duties of being a State	AANES	SSG	Somaliland
1. Permanent Population	Available	Available	Available
2. Defined Territory	Available	Available	Available
3. Government	Available	Available	Available
4. Capacity to enter relations with other states	Available	Available	Available
5. Legitimation Strategies	Available	Available	Available
5.1. Historical Facts	Available	not	Available
5.2. Human Rights Violations	Available	Available	Available
5.3. Democratization-for-recognition strategy	Available	Available	Available

First of all, in terms of permanent population, it is estimated by the Response Coordination Group that 4,352,165 people live in Idlib (Nassar, 2020) and roughly 4.6 million people live in AANES areas (Arraf, 2022) while 4 million people live in Somaliland.¹⁹

Secondly, for defined territory, despite the areas in question, HTS controls the northern side of the Idlib; on the other hand, PYD controls the eastern and northeastern side of Syria, while the territory of Somaliland is based on the frontiers of former British Somaliland. *Thirdly*, both PYD and HTS established a working governance system in terms of government.

As indicated in table 3, all the actors can operate border patrol (ICG, 2014, pp. 4–6; Zaraee & Shaar, 2021), provide security by police (Al Monitor, 2021; Hardan, 2021), and law system under justice system (Haqq, 2016; M. Krause, 2019). There is an established government that provides infrastructure (Burchfield, 2017; Haid, 2019a), education (Hardan, 2022a; TrtWorld, 2021), healthcare (Burchfield, 2017; Ibrahim et al., 2019), and food facilities (Burchfield, 2017; Khateb, 2021b).

Thanks to their economic resources (Almohamad & Dittmann, 2016), besides taxes (Netjes & Veen, 2021) and international assistance (Özçelik, 2019),

¹⁹ It is an autonomous region in northern Somalia and declared its independence from Somalia in 1991, following the ousting of the military dictator Siad Barre.

the system continues to operate. Each of them has the ability to disseminate their ideas on Media (Belligreri, 2017; Khateb, 2022). On the other hand, none of the governments can facilitate the welfare system or social security without stability. As one of the most extended de-facto governments in the region, Somaliland has its own currency (BBC, 2017) and civil aviation facility (Ministry of ICT, 2022), while neither HTS nor PYD has.

Fourthly, concerning the capacity to enter into relations with other states, Somalia is interconnected with other countries in the region by exporting livestock and animal products. Especially, Ethiopia is a critical partner in terms of security and economic relations. PYD has substantial political relations with the international coalition thanks to its fight against ISIS. It also has economic relations with Iraq's Kurd region. HTS, on the other hand, has cooperative relations with Turkey concerning security issues.

Lastly, Somalia seeks legitimisation strategies to achieve international recognition by claiming that it was historically a continuation of a British protectorate and should be a separate state. The other point they push is the marginalisation and repression of Somalia during the autocratic rule of Siad Barre; their claim is based on the 'theory of the remedial right on secession,' which gives the right to secede from the motherland. Lastly, Somaliland officials claim that they pursue democratic standards to gain legitimacy. On the other hand, PYD also emphasises that Kurds did not have their own state for many years. They also have pictured living in Syria without I.D. cards until 2011, and claimed being faced long-lasting discrimination. Their newly established governments are based on democratic standards, although the existence of heavy-criticisms about using child soldiers, using terror tactics, and having links with internationally recognised terror organisations like PKK active in Turkey. While HTS, at the initial stage, focused on the nationalist and jihadist ideology for toppling the Assad regime and establishing an Islamic regime in Syria. They all criticised religious and socio-political discrimination over the years as Kurds in Syria and Somalians in Somali. In terms of its legitimisation strategies, HTS not entirely fits the Montevideo criteria because it does not have any historical continuity of statehood and democratisation process, unlike Somaliland.

According to current state practice, the state recognition is only of a declaratory (i.e., explanatory) nature, not constitutive (i.e., fundamental, determining). The state comes into being as soon as it fulfils the objective requirements, particularly the Montevideo elements of state quality described above. With the recognition, the country is regarded as a "state" in international law and thus also as a subject of international law. In terms of rebel de-facto governance, they have acted like states by establishing institutions like health care, law, policing, and many others. They have even established their own

currency, signed economic treaties, or engaged in foreign relations, although it is legally not a state.

Table 4
Comparison of De-Facto Governance Specifications

Duties of being a State	AANES	SSG	Somaliland
Border Control	Available	Available	Available
Security	Available	Available	Available
Justice System	Available	Available	Available
Government	Available	Available	Available
Infrastructure	Available	Available	Available
Economic Resources	Available	Available	Available
Education	Available	Available	Available
Health Care	Available	Available	Available
Police	Available	Available	Available
Law	Available	Available	Available
Food Facilities	Available	Available	Available
Welfare System	Available	Not	Available
Taxation	Available	Available	Available
Media	Available	Available	Available
Currency	Not	Not	Available
Civil Aviation	Not	Not	Available
International Support	Available	Available	Available

Table 4 here indicates the services these case groups established in their territories as the de-facto governance specifications. As indicated earlier, armed group’s survival is related to legitimacy and recruitment, among other factors. From this reality, as much as services these groups provide, much more legitimacy they may gather. As seen, Somaliland is no less than a state that provides every services, while SSG and AANES lack several functions. Here the point is how efficiently and common they provide in their reterritorialized land. As it can be seen in the ISIS example, the group provided almost all the services but only to the Sunni sects.

Upon benefitting the opportunity of state weakness, these groups establish structures [provides security, social services and public goods] to gain legitimacy. In the condition of *Ceteris paribus*, re-territorialisation by establishing de-facto governance may create necessary and required conditions for an armed group to maintain its existence.

In other words, as long as they can gather legitimacy and recruitment, these groups may become durable against the state’s or other rival group’s existential policies (Caus, 2021; M. A. Stewart, 2018; Winkler & Nye, 2005). In accordance with de-facto governance, they manage civilians and control territory. Armed

groups first de-territorialize the region from central government institutions and then re-territorialise in line with their ideology and philosophy. In the context of state building, they use the rebel-civilian interaction, which creates legitimacy for the civilians towards the armed group. This correlation may help the armed group live longer.

In the example of PYD, the armed group recruited much more people since establishing a de-facto governance system. In just 2017, the group had around fifty thousand fighters (Reuters 2017), while in 2019, it became seventy thousand²⁰ (Reuters 2019).

Notwithstanding the causal variations and different consequences, the survival agenda of the armed groups beyond territorial scope should be examined in more detail. In other words, institutional and functional failures of NSGAs to maintain authority are bound not just by territorial hegemony and governance system [as in the case of ISIS in Syria and Iraq] but also include territorial realities (territorial claims, control, and hegemony), organisational structure (leadership, recruitment, resources, learning, and adaptation) operational effectiveness (training, military resources, tactics, and skills) and political power (international support, ideology, engagement with civilians and diplomacy).

REFERENCES

- Acun, C., & Keskin, B. (2017). The PKK's Branch in Northern Syria PYD-YPG. In *SETA*. <https://www.setav.org/en/the-pkks-branch-in-northern-syria-pyd-ypg/>
- Afzal Upal, M., & Cusack, C. M. (2021). Ungoverned or alternatively governed Spaces in North-Eastern Nigeria: A critical exploration of Boko Haram's ideological motif. In *Handbook of Islamic Sects and Movements* (pp. 421–444). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004435544_023
- Al-Rasheed, M. (2011). Sectarianism as counter-revolution: Saudi responses to the Arab spring. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 11(3), 513–526. <https://doi.org/10.1111/j.1754-9469.2011.01129.x>
- Al Monitor. (2021, April 21). *Government, Kurdish Forces Clash in Northeast Syria*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/04/government-kurdish-forces-clash-northeast-syria>.

²⁰ However, other elements need also to be taken into account. The fight against ISIS enabled them to broaden territorial control. Moreover, the help of the international coalition filled the organisational and operational gaps of the armed group.

Non-State Armed Group's Durability Strategy: Instrumentalizing De-Facto Governance

- Almohamad, H., & Dittmann, A. (2016). Oil in Syria between terrorism and dictatorship. *Social Sciences*, 5, 20. <https://doi.org/10.3390/SOCSCI5020020>
- Arjona, A. (2016). Creating Rebelocracy, aliocracy, and disorder. In *Rebelocracy* (pp. 159–211). Cambridge University Press.
- Arjona, A., Kasfir, N., & Mampilly, Z. (2015). Rebel governance in civil war. In *Rebel Governance in Civil War*. Cambridge University Press.
- Arjona, A., Wolfers, A., Humphreys, M., Landry, P., Posner, D., Sambanis, N., Weinstein, J., & Wood, E. (2008). *Rebelling Against Rebellion: Comparing Insurgent and Counterinsurgent Recruitment*.
- Arraf, J. (2022, February 7). *Syria's Kurds Wanted Autonomy. They Got an Endless War*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/02/07/world/middleeast/syria-kurds.html>
- Arsenault, E. G., & Bacon, T. (2015). Disaggregating and defeating terrorist safe havens. *Studies in Conflict and Terrorism*, 38(2), 85–112. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2014.977605>
- BBC. (2017, November 3). *The Surprising Place Where Cash is Going Extinct*. BBC. <https://www.bbc.com/future/article/20170912-the-surprising-place-where-cash-is-going-extinct>
- Beehner, L. (2018). Fragile states and the territory conundrum to countering violent nonstate actors. *Democracy and Security*, 14(2), 101–127. <https://doi.org/10.1080/17419166.2017.1408009>
- Belligereri, M. (2017, August 22). *Rojava Information Center, A Media Bridge to the World Outside*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2019/12/syria-rojava-information-center-journalists-report-conflict.html>
- Bellina, S., Darbon, D., Eriksen, S. S., & Sendig, O. J. (2009). The Legitimacy of the State in Fragile Situations. In *Norad*. <https://www.norad.no/globalassets/import-2162015-80434-am/www.norad.no-ny/filarkiv/vedlegg-til-publikasjoner/the-legitimacy-of-the-state-in-fragile-situations.pdf>
- Berman, E., Shapiro, J. N., & Felter, J. H. (2011). *Can Hearts and Minds Be Bought? The Economics of Counterinsurgency in Iraq*.
- Berti, B. (2016). What's in a name? Re-conceptualizing non-state armed groups in the Middle East. *Palgrave Communications*, 2(1), 1–8. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.89>

- Berti, B. (2020). From cooperation to competition: Localization, militarization and rebel co-governance arrangements in Syria. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/1057610x.2020.1776964>
- Blomberg, S. B., Gaibulloev, K., & Sandler, T. (2011). Terrorist group survival: Ideology, tactics, and base of operations. *Public Choice*, 149(3), 441–463. <https://doi.org/10.1007/s11127-011-9837-4>
- Bölükbas, Ö. Ö., & Ates, D. (2014). Explaining the armed groups in international relations theory through concepts. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 27–40.
- Breslawski, J. (2020). The social terrain of rebel held territory. *Journal of Conflict Resolution*. <https://doi.org/10.1177/0022002720951857>
- Brück, T. (2016). *The Relationship Between Food Security and Violent Conflict*.
- Buhaug, H. (2006). Relative capability and rebel objective in civil war. *Journal of Peace Research*, 43(6), 691–708. <https://doi.org/10.1177/0022343306069255>
- Burchfield, E. (2017, February 7). *PYD Governance in Northeastern Syria*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/pyd-governance-in-northeastern-syria/>.
- Caus, J. (2021). *Climate-Driven Recruitment Into Armed Groups in Nigeria* .
- COAR. (2018, October 12). *Syria Update: December 06 - December 12, 2018*. COAR (Center for Operational Analysis and Research). <https://coar-global.org/2018/12/12/syria-update-between-06-december-to-12-december-2018/>
- Coggins, B. L. (2015). Rebel diplomacy: Theorizing violent non-state actors' strategic use of talk. In A. Arjona, N. Kasfir, & Z. Mampilly (Eds.), *Rebel Governance in Civil War* (pp. 98–118). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316182468.005>
- Collier, P., & Hoefflery, A. (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, 56, 563. <https://doi.org/10.1093/oeq/gpf064>
- Connable, B., & Martin, L. (2010). *How Insurgencies End*.
- Cunningham, K. G., & Loyle, C. E. (2020). Introduction to the special feature on dynamic processes of rebel governance. *Journal of Conflict Resolution*, 65(1). <https://doi.org/10.1177/0022002720935153>

Non-State Armed Group's Durability Strategy: Instrumentalizing De-Facto Governance

- Dahiru, A. (2021). *Soft-Jihad: How Terrorists Use Propaganda To Attract Local Support*. HumAngle media limited. <https://humanglemedia.com/soft-jihad-how-terrorists-use-propaganda-to-attract-local-support/>
- Dassouky, A. Al. (2017). *The Role of Jihadi Movements in Syrian Local Governance*. Omran for Strategic Studies. <https://omranstudies.org/publications/papers/the-role-of-jihadi-movements-in-syrian-local-governance.html>, Access date: 06.04.2022.
- Doctor, A. C., & Willingham, J. D. (2020). Foreign fighters, rebel command structure, and civilian targeting in civil war. *Terrorism and Political Violence*. <https://doi.org/10.1080/09546553.2020.1763320>
- Ezrow, N. (2017). *Global Politics and Violent Non-State Actors*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781473984356>
- Farrell, T. (2018). Unbeatable: Social resources, military adaptation, and the Afghan Taliban. *Texas National Security Review*, 1(3).
- Ford, R. S., & Yassir, A. El. (2015). The Kurdish PYD and the challenge of rebuilding a Syrian State. *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/kurdish-pyd-challenge-rebuilding-syrian-state>, Access date: 06.04.2022.
- France24. (2019, June 28). *Syria's Idlib Enclave: How Does It Work?* France 24. <https://www.france24.com/en/20190628-syrias-idlib-enclave-how-does-it-work>, Access date: 08.04.2022.
- Freeman, L. (2015). The African warlord revisited. *Small Wars and Insurgencies*, 26(5), 790–810. <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1072318>
- Freeman, M. (2011). The sources of terrorist financing: Theory and typology. *Studies in Conflict and Terrorism*, 34(6), 461–475. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2011.571193>
- Furlan, M. (2020). Understanding governance by insurgent non- state actors : A multi-dimensional typology understanding governance by insurgent non-state. *Civil Wars*, 00(00), 1-34. <https://doi.org/10.1080/13698249.2020.1785725>
- Gravingholt, J., Hofmann, C., & Klingebiel, S. (2007). Development cooperation and non-state armed groups. In *German Development Institute*. https://www.die-gdi.de/uploads/media/Studies_29.pdf, Access date: 10.04.2022.

- Gurr, T., Harff, B., Levy, M., Dabelko, G., Surko, P., & Unger, A. (1999). State failure task force report: Phase II findings. *Environmental Change & Security Project Report*, 5.
- Gutiérrez, J. (2018). What do rebels do when they rule? *Journal of Political Power*, 11(1), 125–133. <https://doi.org/10.1080/2158379x.2018.1433762>
- Haid, H. (2019a). *HTS's Offline Propaganda: Infrastructure, Engagement and Monopoly*. www.icsr.info, Access date: 08.04.2022.
- Haid, H. (2019b, April 29). *HTS Attempts State-Building as Survival Strategy in Idlib*. Arab News. <https://www.arabnews.com/node/1487521>
- Hammy, C., & Miley, T. J. (2022). Lessons from Rojava for the paradigm of social ecology. *Frontiers in Political Science*, 3, 147. <https://doi.org/10.3389/FPOS.2021.815338/BIBTEX>
- Haqq, T. (2016, August 19). *The Islamist Factions' Judicial System in Idlib - Atlantic Council*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/the-islamist-factions-judicial-system-in-idlib/>, Access date: 06.04.2022.
- Hardan, M. (2021, November 13). *Syrian Jihadist Group in Idlib Replaces Security Squad with "Moral Police"*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/syrian-jihadist-group-idlib-replaces-security-squad-moral-police>
- Hardan, M. (2022a, February 9). *Jihadist Group Seeks Influence in Syria's Idlib Via Religious Schools*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/02/jihadist-group-seeks-influence-syrias-idlib-religious-schools>.
- Hardan, M. (2022b, March 18). *Jihadi Group Raises Prices in Syria's Idlib As War Rages in Ukraine*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/jihadi-group-raises-prices-syrias-idlib-war-rages-ukraine>.
- Haşıl, H. (2020, May 5). *The Shaky Authority of the HTS and Its Future in Idlib*. Center for Middle Eastern Studies. <https://www.orsam.org.tr/en/the-shaky-authority-of-the-hts-and-its-future-in-idlib/>
- Hazen, J. M. (2013). What rebels want: Resources and supply networks in wartime. In *Akrab Juara*, 5(1).
- Huang, R. (2016). The wartime origins of democratization: Civil war, rebel governance, and political regimes. In *The Wartime Origins of Democratization: Civil War, Rebel Governance, and Political Regimes*. doi.org/10.1017/CBO9781316711323

Non-State Armed Group's Durability Strategy: Instrumentalizing De-Facto Governance

- Huang, R., & Sullivan, P. L. (2020). Arms for education? External support and rebel social services. *Journal of Peace Research*, 20(10), 1–15. <https://doi.org/10.1177/0022343320940749>
- Humphreys, M., & Weinstein, J. (2008). Who fights? the determinants of participation in civil war. *American Journal of Political Science*, 52(2), 436–455. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2008.00322.x>
- Hyeran, J., Rotem, D., & Yvette, I. (2016). Who is a rebel? Typology and rebel groups in the contemporary middle east. *Middle East-Topics & Arguments*, 6, 76–86.
- Ibrahim, M., Hamou, A., & Maleh, A. (2019, January 20). *Local Councils, Civil Society Brace for Hts Takeover After Cuts to Healthcare Funding in Rebel-Held Northwest*. Syria Direct. <https://syriadirect.org/local-councils-civil-society-brace-for-hts-takeover-after-cuts-to-healthcare-funding-in-rebel-held-northwest/>
- Ibrahim Shire, M. (2020). How do leadership decapitation and targeting error affect suicide bombings? The case of Al-Shabaab. *Studies in Conflict & Terrorism*, 34(6). <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1780021>
- ICG. (2014). Flight of Icarus? The PYD's precarious rise in Syria crisis group board of trustees. *Middle East Report 151*, May.
- ICG. (2019). The best of bad options for Syria's Idlib. In *International*. <https://www.justice.gov/file/1157211/download>, Access date: 14.04.2022.
- Igwe, U. (2022, January 20). *Intelligence Failures are Stunting Nigeria's War on Terror*. Africa at LSE. <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2022/01/20/intelligence-failures-are-stunting-nigeria-war-on-terror-bandits-security/>
- Jones, S. G., & Johnston, P. B. (2013). The future of insurgency. *Studies in Conflict and Terrorism*, 36(1). <https://doi.org/10.1080/1057610X.2013.739077>
- Jones, S. G., & Libicki, M. C. (2008). *How Terrorist Groups End: Lessons for Countering al Qaeda*. Rand Corporation. <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG741-1.html>, Access date: 08.04.2022.
- Kalyvas, S. N. (2006). The logic of violence in civil war. In *The Logic of Violence in Civil War*. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511818462>
- Kanj, S. (2021a, October 10). *Backlash After Islamist Group in Idlib Taxes Olive Crops*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/11/backlash-after-islamist-group-idlib-taxes-olive-crops>

- Kanj, S. (2021b, November 26). *Northwest Syria Closes Schools, Markets to Slow Virus Spread*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/northwest-syria-closes-schools-markets-slow-virus-spread>, Access date: 14.04.2022.
- Karakuş, M. (2022). The interplay between territorial control and violent non-state actors (VNSAs): A theoretical perspective on the Middle East and Africa. In N. Chitadze (Ed.), *World Politics and the Challenges for International Security* (pp. 231–260). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-9586-2.CH011>
- Karakuş, M., & Ak, Ö. (2022). Pornification of violence in cyberspace during intrastate conflicts: Recruitment strategies of VNSAs and the role of female fighters. In M. Boskovic (Ed.), *Fighting for Empowerment in an Age of Violence*. IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-4964-6>
- Kasfir, N. (2002). Dilemmas of popular support in guerrilla war: The National Resistance Army in Uganda, 1981–1986. *Paper Presented to the Laboratory in Comparative Ethnic Processes 6, UCLA, November*.
- Kasfir, N. (2009). *Guerrilla Governance: Patterns and Explanations*.
- Kasfir, N. (2015). Rebel governance – constructing a field of inquiry: Definitions, scope, patterns, order, causes. In *Rebel Governance in Civil War* (pp. 21–46). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316182468.002>
- Khalaf, R. (2016). *Governing Rojava: Layers of Legitimacy in Syria*. <https://issat.dcaf.ch/Learn/Resource-Library2/Policy-and-Research-Papers/Governing-Rojava-Layers-of-Legitimacy-in-Syria>, Access date: 10.04.2022.
- Khateb, K. (2021a, October 22). *Jihadi Group Seeks Command of Media, Advertising in Northwest Syria*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/11/jihadi-group-seeks-command-media-advertising-northwest-syria>
- Khateb, K. (2021b, November 26). *Syrian Jihadist Group Opens Food Market North of Idlib*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/12/syrian-jihadist-group-opens-food-market-north-idlib>
- Khateb, K. (2022, March 4). *Hayat Tahrir Al-Sham Fights Opponents on Social Media*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/hayat-tahrir-al-sham-fights-opponents-social-media>

Non-State Armed Group's Durability Strategy: Instrumentalizing De-Facto Governance

- Krasner, S. D., & Risse, T. (2014). External actors, state-building, and service provision in areas of limited statehood: Introduction. *Governance*, 27(4), 545–567. <https://doi.org/10.1111/gove.12065>
- Krause, K., & Milliken, J. (2009). Introduction: The challenge of non-state armed groups. *Contemporary Security Policy*, 30(2), 202–220. <https://doi.org/10.1080/13523260903077296>
- Krause, M. (2019, October 28). *Northeastern Syria: Complex Criminal Law in a Complicated Battlespace*. Just Security. <https://www.justsecurity.org/66725/northeastern-syria-complex-criminal-law-in-a-complicated-battlespace/>
- Ladbury, S., Allamin, H., Nagarajan, C., Francis, P., & Ukiwo, U. (2016). Jihadi groups and state-building: The case of boko haram in Nigeria. *Stability*, 5(1), 1–19. <https://doi.org/10.5334/sta.427>
- Lemke, D., & Crabtree, C. (2020). Territorial Contenders in World Politics. *Journal of Conflict Resolution*, 64(2–3), 518–544. <https://doi.org/10.1177/0022002719847742>
- Loyle, C. E. (2020). Rebel Justice during armed conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 65(1), 108–134. <https://doi.org/10.1177/0022002720939299>
- Mackinlay, J. (Ed.). (2002). The classification of insurgent forces. In *The Adelphi Papers* (Vol. 42, Issue 352, pp. 41–92). Informa UK Limited. <https://doi.org/10.1080/05679320208682823>
- Malejacq, R. (2016). Warlords, intervention, and state consolidation: A typology of Political orders in weak and failed states. *Security Studies*, 25(1), 85–110. <https://doi.org/10.1080/09636412.2016.1134191>
- Malejacq, R. (2017). From rebel to quasi-state: Governance, diplomacy and legitimacy in the midst of Afghanistan's wars (1979–2001). *Small Wars and Insurgencies*, 28(4–5), 867–886. <https://doi.org/10.1080/09592318.2017.1322332>.
- Mampilly, Z. C. (2011). *Rebel Rulers: Insurgent Governance and Civilian Life During War* (1st ed.). Cornell University Press.
- Mampilly, Z., & Stewart, M.A. (2021). A typology of rebel political institutional arrangements. *Journal of Conflict Resolution*, 65(1), 15–45. <https://doi.org/10.1177/0022002720935642>
- Marsden, M. (2017). *Ungoverned Spaces?* Hurst Publishers. www.hurstpublishers.com/ungoverned-spaces/, Access date: 14.04.2022.

- Marshall, M. G., & Cole, B. R. (1975). The problem of “State failure” and the complex societal-systems approach. *The Problem of “State Failure” and the Complex Societal-Systems Approach Monty*, 1–34.
- Masri, Z. (2021, October 10). *Higher Education Recognition Crisis in Northwestern Syria*. Enab Baladi. <https://english.enabbaladi.net/archives/2021/10/higher-education-recognition-crisis-in-northwestern-syria/>
- Maystadt, J. F., & Ecker, O. (2014). Extreme weather and civil war: Does drought fuel conflict in Somalia through livestock price shocks? *American Journal of Agricultural Economics*, 96(4), 1157–1182. <https://doi.org/10.1093/ajae/aau010>
- Mcloughlin, C. (2012). *Topic Guide On Fragile States*. www.gsdrc.org, Access date: 16.04.2022.
- Menkhaus, K. (2014). State failure, state-building, and prospects for a “functional failed state” in Somalia. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. <https://doi.org/10.1177/0002716214547002>
- Ministry of ICT. (2022). *Ministry of Public Works, Land and Housing*. <https://mopwlh.govsomaliland.org/>, Access date: 14.04.2022.
- Miroiu, A. (2019). Armed groups: Theory and classification. *World Economy and International Relations*, 63(6), 84–92. <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2019-63-6-84-92>
- Nassar, A. (2020, January 25). *After two years of governing, HTS ‘Salvation Government’ deepens misery in Idlib*. Syria Direct. <https://syriadirect.org/after-two-years-of-governing-hts-salvation-government-deepens-misery-in-idlib/>
- Nawaz, M. A. (2017). How terrorism ends: The impact of lethality of terrorist groups on their longevity. *ProQuest Dissertations and Theses*.
- Netjes, R., & Veen, E. van. (2021). *Henchman, Rebel, Democrat, Terrorist The YPG/PYD During the Syrian Conflict*. <https://www.clingendael.org/pub/2021/the-yppgyd-during-the-syrian-conflict/>, Access date: 08.04.2022.
- Nizzero, M. (2017). *Ungoverned Spaces. Why Some Jihadist Groups Engage in Public Service Delivery More Than Others*.
- Osasona, T. (2022). Victims or vanguards of terror: Use of girls as suicide bombers by Boko Haram. *Cogent Social Sciences*, 8(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2022.2028956>

- Özçelik, B. (2019). Explaining the Kurdish Democratic Union Party's Self-Governance Practices in Northern Syria, 2012–18. *Government and Opposition*, 1(21). <https://sci-hub.st/https://doi.org/10.1017/gov.2019.1>, Access date: 16.04.2022.
- Pegg, S. (1998). *International Society and The de Facto state*. Routledge.
- Perkoski, E. (2019). Internal politics and the fragmentation of armed groups. *International Studies Quarterly*, 63(4). <https://doi.org/10.1093/isq/sqz076>
- Phillips, P. (2011). The life cycle of terrorist organisations. *International Advances in Economic Research*, 17, 369–385. <https://doi.org/10.1007/s11294-011-9314-3>
- Podder, S. (2013). Non-state armed groups and stability: Reconsidering legitimacy and inclusion. *Contemporary Security Policy*, 34(1), 16–39. <https://doi.org/10.1080/13523260.2013.771029>
- Podder, S. (2017). Understanding the legitimacy of armed groups: A relational perspective. *Small Wars and Insurgencies*, 28(4–5), 686–708. <https://doi.org/10.1080/09592318.2017.1322333>
- Potthoff, K. (2013). The use of “cultural landscape” in 19th century German geographical literature. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 67(1). <https://doi.org/10.1080/00291951.2012.759617>
- Rabasa, A. (2007). *Ungoverned Territories: Understanding and Reducing Terrorism Risks*. RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/MG561>
- Rabasa, A., Boraz, S., Chalk, P., Cragin, K., Karasik, T., Moroney, J., O'Brien, K., & Peters, J. (2020). Ungoverned territories: A unique front in the war on terrorism. In *Ungoverned Territories: A Unique Front in the War on Terrorism*. <https://doi.org/10.7249/rb233>
- Revkin, M. R., & Ahram, A. I. (2020). Perspectives on the rebel social contract: Exit, voice, and loyalty in the Islamic State in Iraq and Syria. *World Development*, 132. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.104981>
- Ross, M. L. (2004). What do we know about natural resources and civil war? *SAGE*, 41(3).
- Rudner, M. (2016). “Electronic jihad”: The internet as Al Qaeda's catalyst for global terror. *Studies in Conflict & Terrorism*, 40(1), 10–23. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2016.1157403>

- Ruggie, J. G. (1993). Territoriality and beyond: Problematizing modernity in international relations. *International Organization*, 47(1), 139–174.
- Sabates-Wheeler, R., & Verwimp, P. (2014). Extortion with protection. *Journal of Conflict Resolution*, 58(8), 1474–1499. doi.org/10.1177/0022002714547885
- Schlichte, K., & Schneckener, U. (2015). Armed groups and the politics of legitimacy. *Civil Wars*, 17(4), 409–424. https://doi.org/10.1080/13698249.2015.1115573
- Schuberth, M. (2015). The challenge of community-based armed groups: Towards a conceptualization of militias, gangs, and vigilantes. *Contemporary Security Policy*, 36(2), 296–320. https://doi.org/10.1080/13523260.2015.1061756
- Schwab, R. (2018). Insurgent courts in civil wars: The three pathways of (trans)formation in today's Syria (2012-2017) . *Small Wars & Insurgencies*, 29(4), 801–826. https://doi.org/10.1080/09592318.2018.1497290
- Shkolnik, M. (2020). Organizational capacity and constituency dominance: Why some militant groups wage sustained insurgencies. *Perspectives on Terrorism*, 14(5).
- Sidgwick, A. (1879). Definition de Jure and de Facto. *Mind*, 4(14), 230–244. https://www.jstor.org/stable/2246669?seq=1, Access date: 10.04.2022.
- Skjelderup, M. W. (2020). Jihadi governance and traditional authority structures: al-Shabaab and Clan Elders in Southern Somalia, 2008-2012. *Small Wars and Insurgencies*, 31(6), 1174–1195. https://doi.org/10.1080/09592318.2020.1780686
- Sluglett, P. (2019). Some general considerations. In P. Sluglett & V. Kattan (Eds.), *Violent Radical Movements in the Arab World The Ideology and Politics of Non-State Actors*. Bloomsbury Publishing Plc.
- South, A., & Joll, C. M. (2016). From rebels to rulers: The challenges of transition for non-state armed groups in Mindanao and Myanmar. *Critical Asian Studies*, 48(2), 168–192. https://doi.org/10.1080/14672715.2016.1161963
- Staniland, P. (2012). States, insurgents, and wartime political orders. In *Perspectives on Politics*, 10(2), 243–264). https://doi.org/10.1017/S1537592712000655

Non-State Armed Group's Durability Strategy: Instrumentalizing De-Facto Governance

- Stanton, J. (2015). Regulating militias: Governments, militias, and civilian targeting in civil war. *Journal of Conflict Resolution*, 59(5), 899–923. <https://doi.org/10.1177/0022002715576751>
- Stein, A., & Burchfield, E. (2019). *The Future of Northeast Syria*.
- Stewart, M. (2016). *Civil War as State-Building: The Determinants of Insurgent Public Goods Provision*.
- Stewart, M. A. (2018). Civil war as state-making: Strategic governance in civil war. *International Organization*, 72(1), 205–226. <https://doi.org/10.1017/S0020818317000418>
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *The Academy of Management Review*, 20(3), 571. <https://doi.org/10.2307/258788>
- Sweet, R. (2021). Concealing conflict markets: How rebels and firms use state institutions to launder wartime trade. *International Organization*, 1–24. <https://doi.org/10.1017/S0020818321000205>
- Toros, H. (2019). *Informal Governance of Non-State Armed Groups in The Sahel*. www.TheSouthernHub.org
- TrtWorld. (2021, February 26). *A Looming Education Crisis Grips Syria's SDF-Controlled Areas*. TrtWorld. <https://www.trtworld.com/magazine/a-looming-education-crisis-grips-syria-s-sdf-controlled-areas-44559>
- Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*. AM Henderson and Talcott Parsons.
- Weinstein, J. (2007). Inside rebellion: The politics of insurgent violence. In *Inside Rebellion: The Politics of Insurgent Violence*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808654>
- Wilgenburg, W. van, & Fumerton, M. (2022). From the PYD-YPG to the SDF: the consolidation of power in Kurdish-controlled northeast Syria. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2021.2013758>
- Wilkofsky, D. (2018). *The Commune System: A Look at Local PYD Governance in Northeastern Syria*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/the-commune-system-a-look-at-local-pyd-governance-in-northeastern-syria/>, Access date: 06.04.2022.

- Winkler, J. R., & Nye, J. S. (2005). Soft power: The means to success in World politics. *International Journal*. <https://doi.org/10.2307/40204149>
- Wood, R. M. (2010). Rebel capability and strategic violence against civilians. *Journal of Peace Research*, 47(5). <https://doi.org/10.1177/0022343310376473>
- Worrall, J. (2017). *Small Wars & Insurgencies (Re-)Emergent Orders: Understanding the Negotiation(s) of Rebel Governance*. <https://doi.org/10.1080/09592318.2017.1322336>
- Wyler, L. (2008). *Weak and Failing States: Evolving Security Threats and U.S. Policy*. Congressional Research Service.
- Yeşiltaş, M., & Karakuş, M. (2022). The logic of non-state armed groups survival in Syria: A contemporary framework of analysis. *Studies in Conflict and Terrorism*.
- Yeşiltaş, M., & Kardaş, T. (2021). Mimicry and substitution in the logic of sovereignty: the case of PYD. *International Politics*. <https://doi.org/10.1057/s41311-021-00293-5>
- Yeşiltaş, M., & Özkızılcık, Ö. (2019). *Interfactual Dynamics and the Future of Idlib*. <https://setav.org/en/assets/uploads/2019/01/48.-ANALYSIS.pdf>
Access date: 16.04.2022.
- Zanker, F., Simons, C., & Mehler, A. (2015). Power, peace, and space in Africa: Revisiting territorial power sharing. *African Affairs*, 114(454), 72–91. <https://doi.org/10.1093/afraf/adu064>
- Zaraee, N., & Shaar, K. (2021, June 21). *The Economics of Hayat Tahrir al-Sham*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/economics-hayat-tahrir-al-sham>
- Zelin, A. (2020, May 15). *The Jihadi-Backed Salvation Government and Covid-19 in Northwest Syria*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/jihadi-backed-salvation-government-and-covid-19-northwest-syria>
- Zohar, E. (2016). A new typology of contemporary armed non-state-actors: Interpreting the diversity. *Studies in Conflict and Terrorism*, 39(5), 423–450. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2015.1099996>

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: States are regarded as the principal actors of international law. This perception stems from the understanding of the nation-state that emerged with the 1648 Westphalian Peace Agreements. However, today's international legal system has ceased to be a structure formed only by states. Non-State Armed Groups appeared on the international agenda with the proliferation of failed states, the acceleration of globalisation, and new technological developments. The most known NSAGs are rebels, insurgents, militias, chieftains, warlords, terrorist organisations, mafia, mercenaries, and private military companies. In contemporary armed groups, the classification often does not comply with above table since, thanks to the technological developments and superfast spread of information, these armed groups replicate each other's methods and strategies. In other words, an insurgency may end up with banditry since it is much more profitable, or militias may act like mafias. Therefore, their components and specifications underwent critical transformations in accordance with where they are established. Moreover, they are also under a political prejudice of states and media that have categorised any type of armed group as terrorist or banditry organisations. They may also seek to establish governance structures, which is the concern of this study. This article seeks to explain how de-facto government structures can be used as a durability/resilience strategy for Non-State Armed Groups (NSAGs).

Findings: During intrastate wars and after, these groups are in need of legitimacy, fighter, resources, and other components that shape their political behaviors, strategies, choices, threat perceptions, and interactions with other actors in a specific territory. By establishing de-facto governments, these armed groups adopt an increasingly locally-focused strategy and instrumentalise the territory. This study also claims that with the shift from the de-territorial nature of terrorism to re-territorial terrorism, these armed groups that control territory and establish governance facilities are likely to live longer. The study compares the Syrian Salvation Government that was established by Hay'at Tahrir al-Sham (HTS) and the Autonomous Administration of North and East Syria that was established by Democratic Union Party (PYD) with Somaliland, one of Africa's long-lasting de-facto governments. In accordance with de-facto governance, they manage civilians and control territory. Armed groups first deterritorialise the region from central government institutions and then reterritorialise in line with their own ideology and philosophy. In the context of state building, they use the rebel-civilian interaction, which creates legitimacy for the civilians towards the armed group. This correlation helps the armed group live longer.

Discussion and Conclusion: These groups, upon benefitting the opportunity of state weakness, establish structures [provides security, social services and public goods] to gain legitimacy. In the condition of *Ceteris paribus*, reterritorialisation by establishing de-facto governance may create, for an armed group, necessary and required conditions to maintain its existence. This study suggest that notwithstanding the causal variations and different consequences, the survival agenda of the armed groups beyond territorial scope should be examined in more detail. In other words, institutional and functional failures of NSGAs to maintain authority are bounded not just by territorial hegemony and governance system [as in the case of ISIS in Syria and Iraq] but also includes territorial realities (territorial claims, control, and hegemony), organisational structure (leadership, recruitment, resources, learning, and adaptation) operational effectiveness (training, military resources, tactics, and skills) and political power (international support, ideology, engagement with civilians and diplomacy).

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57592>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	13.02.2022	Submitted date
Kabul tarihi	23.03.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Durmaz, N. & Ulukol, B. (2022). Dijital Yerliler Ve Dijital Göçmenler: Sağlık Çalışanı Ebeveynlerin Çocuklarının İnternet Güvenliği ve Dijital Oyunlar Hakkında Farkındalıkları. *Journal of History School*, 58, 1949-1970

DİJİTAL YERLİLER VE DİJİTAL GÖÇMENLER: SAĞLIK ÇALIŞANI EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARININ İNTERNET GÜVENLİĞİ VE DİJİTAL OYUNLAR HAKKINDA FARKINDALIKLARI¹

Nihal DURMAZ² & Betül ULUKOL³

Öz

Son yıllarda internet ve dijital cihazların gelişimi günlük hayatımızı tamamen değiştirmiştir. Dünya genelinde daha fazla insan, özellikle de çocuklar, daha fazla süre ile giderek artan bir oranda interneti kullanmaya başlamıştır. Çocuklar ilk altı aylık dönemlerinde ekranla tanışıp 3-4 yaşlarında kendi dijital cihazlarına sahip olmaya başlamışlardır. Bu çalışmada eğitim düzeyi yüksek ve sağlık alanında çalışan dijital yerli ve göçmen ebeveynlerin, dijital oyun ve internet güvenliği konusundaki görüşleri yanı sıra dijital oyunların olumlu ve olumsuz etkileri karşısında farkındalıkları incelenmiştir. Çalışmaya 309 sağlık çalışanı ebeveyn dâhil edilmiştir. Prensky'nin yapmış olduğu sınıflandırmaya göre katılımcıların %72,4'ü (n=224) dijital göçmenler, %24,3'ü (n=85) ise dijital yerliler olarak belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; ebeveynler internet kullanırken dijital güvenliklerini anti-virüs yazılım programlarını ve güvenli siteleri kullanarak sağlamaktadırlar. Kişisel dijital güvenlikleri konusunda dijital yerliler ve dijital göçmenler arasında istatistiksel bir fark gözlenmemiştir. Dijital göçmenler

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu Makale “International Child and Information Safety Congress Dijital Games” kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur. Bu makalenin etik kurul onayı Sağlık Bilimleri Üniversitesi Dr. Abdurrahman Yurtaslan Ankara Onkoloji Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde, 07.03.2018 tarih, 03/31 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Uzm. Dr. Gülhane Eğitim ve Araştırma hastanesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği drmnzhl@gmail.com, Orcid:0000-0002-3079-1769

³ Prof.Dr Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Sosyal Pediatri Bilim Dalı. betul.ulukol@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8058-0911

ve dijital yerliler ebevyenlerin dijital oyunlar ile olan görüşlerinin genel olarak olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Sağlık çalışanları dijital oyunların çocukların sağlığını ve sosyal ilişkilerini bozabileceğini, okul başarılarını düşürebileceğini düşünmektedirler. Değişen dünyada hayatın kaçınılmaz bir parçası olan interneti güvenli ve yetenekli bir şekilde kullanmak, internetteki fırsatları çocukların yakalamasına olanak tanımak ve çocuk hakları açısından dijital dünyaya tüm çocukların eşit bir şekilde ulaşmasını sağlamak çocukların gelişimsel ve sosyal esenliği üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkiye sahip olabilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Çalışanları, Dijital Oyunlar, Güvenli İnternet, Çocuk

Digital Natives and Digital Immigrants: The Awareness of Health Professional Parents About Their Children's Internet Security and Digital Games

Abstract

The development of the internet and digital devices has totally transformed our daily lives in recent years. A greater number of people, especially children, are using the Internet at ever increasing rates. Research has shown that children get acquainted with the computer screen in their first six months, and that they have their personal digital devices at the age of 3-4 years. In the study, the opinions of digital native and immigrant parents with high level of education and working in the field of health about digital games and internet security as well as their awareness of the positive and negative effects of digital games were investigated. The participants of the study comprised of 309 health professionals. According to Prensky's classification, 72.4% (n=224) of the participants were determined to be digital immigrant, and 24.3% (n=85) were identified as digital native. Parents ensured their digital security by using anti-virus software, and by using secure websites. No statistically significant difference was found between digital natives and digital immigrants regarding personal digital security. The opinions of the digital immigrant and digital native parents about digital games were generally negative. Using the internet, which is an inevitable part of life in the changing world, securely and competently, providing the children with the opportunity to catch up with the possibilities on the Internet, enabling all children to have equal access to the digital world in terms of child rights can have a significantly positive effect on the developmental and social well-being of children.

Keywords: Healthcare Workers, Digital Games, Safe Internet, Children

GİRİŞ

Dijital cihazlar ve internet teknolojisinin son yıllarda artmasıyla çocuklar başta olmak üzere dünya genelinde internet kullanan kişi sayısı ve internet kullanma süreleri de giderek artmaktadır (Çelik, Özer & Özcan, 2021; Işıkoğlu Erdoğan, 2019; Julie Hooft Graafland, 2018). Günümüzde çocuklar ilk altı aylık dönemlerinde ekranla tanışmakta (Hutton vd. 2018,s.908) ve 3-4 yaşlarında kendi dijital cihazlarına sahip olmaktadır (Kabali vd. 2015,s.1047). Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, evlerinde internet erişimi olan çocukların oranı 2006 yılında %75 iken, 2015 yılında %95 olarak artmıştır (OECD, 2017). Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre ise, 6-15 yaş aralığında 2013 yılında %50 olan internet kullanımı, 2021 yılında %92'e yükselmiştir (TUİK, 2021).

Bir çocuğun büyümesi ve gelişmesi için çok önemli etkileri olan ve çocuğun doğasını tanımlayan “oyun oynama” ise artık dijital bir hal almıştır(Söğüt,2020,s.82).İnternet ve dijital oyunların çocukların eğitim ve gelişimlerine birçok olumlu etkisi vardır. Dijital cihazların kullanımının çocuklarda el ve göz koordinasyonlarını geliştirerek, ince motor hareketlerinin gelişmesine katkı sağladığı, çocuğun sosyal hayata geçişini kolaylaştırıp, iletişim becerilerini güçlendirdiği bildirilmektedir (Kelleci, 2008,s.255). Ayrıca çocukların konsantrasyon ve dikkat becerilerinin gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır. İnternette vakit geçirmenin çocukların sosyal kaygı semptomlarını azalttığı ve gençler arasındaki sosyal bağı geliştirdiği de belirtilmektedir (Rice vd. 2020,s.7).

İnternet kullanımının mevcut faydaları yanında özellikle çocuklar için birtakım problemlere de yol açtığı bilinmektedir. Dijital oyunlar çocukların fiziksel olarak hareketsiz kalmasına neden olarak, kilo artışı, obezite ve kardiyovasküler hastalık risklerini artırabilmektedir. (Yin vd. 2020,s.487). Dijital cihazlara maruz kalmanın artışı yeni hastalıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ekranlarındaki mavi ışığa uzun süre maruz kalma sonucu oluşan “dijital göz yorgunluğu” bu hastalıklardan biridir ve baş ağrısı, göz kapağında tik, geçici diplopi, baş dönmesi ve gözde kırma kusurları ile kendini göstermektedir (Rechichi, De Mojà & Aragona, 2017,s.349). Ekran başında oyun oynayarak vakit geçiren çocuklar için tanımlanmış diğer olumsuz sağlık sonuçları arasında stres, uyku bozukluğu, kas-iskelet ağrısı, davranış sorunları (bağımlılık, şiddet, saldırganlık) boyun, sırt, bilek ve el ağrıları sayılabilmektedir (Halbrook, O'Donnell, 2019,s.1099). Şiddet içeren video oyunlarının, halk sağlığı açısından risk oluşturabilecek düzeyde saldırganlık etkisinin olduğu çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir (Hollingdale & Greitemeyer, 2014; Männikkö vd.). Ayrıca, oyun

ekranından ayrılmak istemeyen ve öğün atlayan çocukları bekleyen diğer bir sağlık sorunu da zayıflık ve kötü beslenme olmaktadır (Yin vd. 2020,s.488).

İnterneti kullanımı bağımlılık, içerik uygunsuzluğu, aile ve akran iletişim sorunları, siber zorbalık, çevrim içi istismar ve mahremiyet kaybı gibi riskler de içermektedir (Rice vd. 2020,s.5).UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) ve Birleşmiş Milletler tarafından 30 ülkede yapılan bir çalışma, her üç gençten birinin çevrimiçi zorbalığa maruz kaldığını tespit etmiştir (Wylie, 2019). Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi III (EU Kids Online III,2017) raporu verilerine göre; Türkiye'deki çocukların internet kullanımı, Avrupa'daki çocuklara nazaran risk kullanımı kategorisinde yer almaktadır (EU Kids Online, 2010). Benzer şekilde internet kullanımı OECD ülkelerine göre daha fazla risk taşımakta ve kullanıcılar daha fazla dezenformasyona maruz kalmaktadır (OECD, 2019).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmada 18 yaşın altında en az bir çocuğu olan, ancak yetişkin bir çocuğu veya çocukları olan ebeveynlerin çoğu (%66), ebeveynliğin bugün yirmi yıl öncesine göre daha zor olduğunu belirtmişlerdir. Ebeveynler, bu durumun nedeni olarak dijital teknolojinin etkisini (%26), sosyal medyanın yükselişini (%21) ve teknolojiye erişimin çocukları genç yaşta risklere maruz bırakması (%14) olarak açıklamaktadırlar (Pew Research Center, 2020).

Çocukların dijital medyayı kullanmayı ebeveynlerinden önce öğrenmeleri ve ebeveynlerine nasıl kullanacaklarını öğretmeleri ailedeki geleneksel güç yapılarını etkilemektedir (Nelissen & Van den Bulck, 2018,s.386). Bilim insanları bu süreci “aşağıdan yukarıya teknoloji aktarımı” olarak adlandırırken, günümüz çocukları “hanenin genç uzmanları” olarak kabul edilmektedir (Correa, 2014; Livingstone, 2009).Çocukların teknoloji içine doğmaları ve içinde buldukları ortamlarda teknolojiyi kullanmaları onları dijital dünyada “dijital yerli” sınıfına sokmaktadır. Dijital yerli kavramını tanımlayan Prensky, 1980 ve sonrasında doğan bireyleri dijital yerliler, öncesinde doğanları ise dijital göçmenler olarak adlandırmıştır (Prensky, 2001,s.4). Dijital yerli internet ve dijital teknoloji ile büyüyen kuşakları ifade ederken, dijital göçmenler ise yetişkin yaşlarında bu araçlar ile tanışan kuşaklardır (Neil, 2009; Palfrey ve Gasser, 2008).

Ebeveynlerin dijital dünyanın getirdiği avantaj ve dezavantajlar konusunda çocuklarına rehberlik yapabilmesi için birtakım özelliklere ve yeni rollere sahip olmaları gerekmektedir. Bu yeni rollerden en önemlisi dijital okuryazarlık, dijital dünyanın farkında olma, dijital ortamda kontrol, dijital etik ve yenilikçilik becerilerini içeren dijital ebeveynlik rolüdür. Dijital çağın gereksinimlerine göre hareket eden, dijital araçları kullanabilen, dijital ortamlardaki olanakların

farkında olan ve çocuğunu bu ortamlardaki risklere karşı koruyabilen, gerçek hayatta kişilik haklarına saygı duyulduğu gibi sanal ortamda da aynı şekilde davranılması gerektiğini çocuğuna aktaran ve teknolojik gelişmeleri takip eden ebeveynler dijital ebeveynlerdir.

Çocuk sağlığının korunması sadece çocuğun anlık fiziksel iyi olma hali ile ifade edilemeyecek kadar geniş bir kavramdır. Çocuk sağlığının tam olarak korunabilmesi için çocukların büyüme ve gelişme potansiyelleri desteklenmeli ve çağın getirdiği fırsatlardan eşit olarak yararlanmaları sağlanmalıdır (Ferrara vd. 2017,s.280). Bu nedenle çocukları dijital dünyanın olumsuz etkilerinden korurken avantajlarından da mahrum etmemek çocuk sağlığını korumanın bir parçası olarak düşünüldüğünde sağlık çalışanlarının dijital oyunlarla ilgili farkındalıkları önem kazanmaktadır (İlarslan ve Ulukol, 2017,s.230). Bu nedenle çocuk hekimleri ve sağlık çalışanlarının, çocukları olumsuz dış etkilerden korumak, çocukların iyi olma hallerini sürdürmek, sağlıkları açısından olası riskli durumları belirlemek ve aileleri öngörülen olaylar ile yetkin anne-babalık konusunda bilgilendirmek gibi sorumlulukları vardır (Gökçay, Aksakal, 2017,s.5). Ek olarak, sağlık çalışanlarının çocuk sağlığını koruma ve çocuk refahını artırma sorumluluğu kapsamında, çocuk ve ebeveynleri güvenli internet kullanımı ve riskli davranışlar konusunda eğitme ve danışmanlık yapma rolleri bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında bir ebeveyn olarak sağlık çalışanlarının bu konudaki farkındalıklarının bilinmesi ve dijital ebeveynlik konusunda çocuk ve aileyle karşılaştıklarında gerekli bilgi güncellemesinin sağlanması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de yapılan dijital ebeveynlik çalışmaları daha çok okul öncesi ve adölesan döneminde çocuğu olan anne babalar ve meslek grubu olarak da yalnızca öğretmenlerle yapılmıştır (Kaya ve Mutlu Bayraktar, 2021,s.1049). Ancak sağlık çalışanı ebeveynlerin çocuklarının dijital ortamda güvenliklerini nasıl sağladığı ve çocuklarının dijital oyunları hakkındaki farkındalıklarını gösteren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada dijital yerli ve dijital göçmen olarak yaş gruplarına göre belirlenmiş sağlık çalışanı ebeveynlerin, dijital oyun ve internet güvenliği konusundaki görüşlerinin, dijital oyunların olumlu ve olumsuz etkileri karşısındaki farkındalıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma, dijital yerli ve dijital göçmen olan sağlık çalışanı ebeveynlerin çocuklarının internet güvenliği ve dijital oyunlar hakkındaki farkındalık durumunun belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Tipi

Tanımlayıcı, kesitsel tipte planlanan bu araştırma 01 Nisan 2018 -31 Mart 2019 tarihleri arasında yapılmıştır (Ozhan Caparlar & Donmez, 2016).

Araştırmanın Yapıldığı Yer

Araştırmanın evrenini, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Dr. Abdurrahman Yurtaslan Ankara Onkoloji Eğitim ve Araştırma Hastanesinde çalışan 1000 sağlık çalışanı oluşturmuştur.

Örneklem

Araştırmanın örnekleme ise seçkisiz örnekleme yöntemine göre belirlenmiş, çocuk ve ailesinin bakımı ve tedavisinde öncelikle yer alan doktor, hemşire, çocuk gelişim uzmanı, psikolog ve diyetisyenden oluşan, en az lisans mezunu olan, çalışmaya katılmaya gönüllü olan sağlık çalışanlarından oluşmuştur. Çocuğun ve ailesinin öncelikle tedavi ve bakımında yer almayan hastane çalışanları (veri hazırlama, bilgi işlem, teknik birim, temizlik vb.) çalışma dışı bırakılmıştır. Bu çalışmada örneklem büyüklüğünü belirlemede “G. Power-3.1.9.2” programı kullanılarak, %5 hata payı ve %95 güven aralığında alınması gereken örneklem sayısı 278 olarak hesaplanmış, %10 anket yanıtlanmama olasılığına karşı, örneklem sayısı 309 olarak belirlenmiş ve çalışmaya 309 sağlık çalışanı ebeveyn dâhil edilmiştir. Literatür bilgilerine göre Türkiye’de 2018 yılında çocukların dijital oyunlara başlama yaşına uygun olarak 5-18 yaş aralığında çocuğu olan sağlık personelleri çalışmaya dâhil edilmiştir (Mustafaoğlu & Yasaci, 2018,s.56). İki dijital yaş grubunu elde etmek için doğum tarihi 1980 yılı ve üstündeki tüm katılımcıları dijital yerliler (DY) grubuna ve 1980 yılı ve altındaki yaşları dijital göçmenler (DG) grubu olarak tanımlanmıştır (Prensky, 2001).

Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerinin toplanmasında; araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Anket formu üç bölümden ve toplam 25 kapalı uçlu sorudan oluşmuştur. Anket ön uygulama olarak on sağlık çalışanına uygulanarak, anlaşılmayan sorularda düzenleme yapılmıştır. İlk bölümde yer alan altı soru katılımcıların sosyodemografik özelliklerini, ikinci bölümde yer alan beş soru kendileri ve çocuklarının internet güvenliğini ve son bölümde yer alan on dört

soru ise dijital oyunları kapsamaktadır. Verilerin toplanması için kullanılan anket formunun ilk sayfasında katılımcılara yönelik aydınlatılmış onam niteliğinde araştırma hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Araştırmaya katılma oranı %88 olup, 309 sağlık çalışanı ebeveynin (hekim, hemşire, vb.) katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın yapıldığı hastanelerden gerekli idari izinler alındıktan sonra, araştırma ile ilgili olarak Sağlık Bilimleri Üniversitesi Dr. Abdurrahman Yurtaslan Ankara Onkoloji Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan (2018-03/31) anket formunun uygulanabilmesi için araştırmanın izni alınmıştır. Araştırmaya katılanlardan araştırmanın gönüllük esasına dayandığını ve verdikleri bilgilerin bilimsel amaçlı kullanılacağını açıklayan yazılı onamları alındıktan sonra araştırma ile ilgili veriler toplanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmada elde edilen verilerin istatistiksel analizi bilgisayar ortamında Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) for Windows 24 programında değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shaphiro Wilk Testi ile test edilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler sayı, yüzde, normal dağılıma uyan veriler ortalama \pm standart sapma olarak verilmiştir. Normal dağılmayan değişkenlerin iki grupta karşılaştırılmasında Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişki ki-kare testi ile test edilmiştir. $p < 0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların %69,6 (215)'i kadın, %30,4 (n=94)'ü erkek, yaş ortalamaları $41,3 \pm 4,7$ yıldır (min-max: 25-63). Meslek gruplarına göre katılımcıların %18,8 (n=58)'i hekim, %54 (n=167)'ü hemşire ve %27,2 (n=84)'si ise diğer sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Sağlık çalışanlarını Prensky'nin sınıflandırmasına göre doğum yılına göre 1980 yılı ve sonrası (≤ 38) DY ve 1980 yılı öncesi (> 39) ise DG olarak sınıflandırılmıştır (Prensky, 2001) (Tablo 1).

Tablo 1.
Dijital Göçmen ve Dijital Yerli Ebeveynlerin Sosyodemografik Özellikleri

Değişkenler	Dijital Yerli (n=85)		Dijital Göçmen (n=224)		p		
	n	x (±)	n	x (±)			
Yaş (yıl)	35,76	2,64	43,45	3,68	0,001*		
Meslek süresi (yıl)	13,41	4,73	20,91	4,91	0,001*		
Çocuk sayısı	1,60	0,58	1,80	0,70	0,034*		
1. çocuk yaşı (yıl)	8,81	3,64	13,5	3,99	0,001*		
2. çocuk yaşı (yıl)	3,05	3,73	5,72	5,93	0,001*		
3. çocuk yaşı (yıl)	0,24	1,47	1,08	3,12	0,001*		
	Dijital Yerli		Dijital Göçmen		Toplam		
	n	%	n	%	n	%	
Cinsiyet	Kadın	67	78,8	148	66,1	215	69,6
	Erkek	18	21,2	76	33,9	90	30,4
Meslek	Hekim	9	10,6	49	21,9	58	18,8
	Hemşire	51	60,0	116	51,8	167	54
	Diğer	25	29,4	59	26,3	84	27,2
Çalıştığı Kurum	Eğitim ve Araştırma Hastanesi	32	37,6	77	34,4	109	35,3
	Üniversite Hastanesi	53	62,4	147	65,6	200	64,7
Toplam	85	%27,5	224	%72,5	9	100	

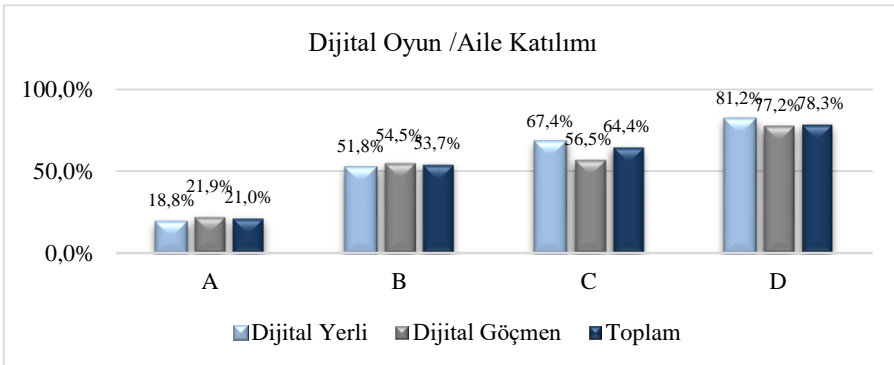
Katılımcıların %72,5 (n=224) 'ü DG, %27,5 (n=85) 'ü ise dijital göçmenler olarak sınıflandırılmıştır. DY katılımcıların yaş ortalaması $35,76 \pm 2,64$ (min-mak 25-38), DG katılımcıların ise $43,45 \pm 3,68$ (min-max, 39-63) olarak saptanmıştır. DY katılımcıların çocuklarının yaş ortalamaları dijital göçmenlere göre daha düşüktür ($p=0,0001$) (Tablo 1).

Anne ve babalar günlük hayatta internet kullanırken dijital güvenliklerini en sık %76,3 (n=235) anti-virüs yazılım programlarını, ikinci olarak güvenli siteleri %67,8 (n=209) kullanarak sağlamaktadırlar. Kişisel dijital güvenlikleri konusunda DY ve DG ebeveynler arasında istatistiksel bir fark gözlenmemiştir. DY ebeveynlerin %61,2'si (n=134) DG ebeveynlerin ise %59,8'i (n=186) çocuklarının internet güvenliğini en sık çocuğun ziyaret ettiği internet sayfalarını takip ederek sağladıklarını belirtmişlerdir. DG ebeveynler, DY ebeveynlere göre çocuklarını güvenli olmayan siteler konusunda daha fazla uarmaktadır ($p=0,005$). Ayrıca DG ebeveynlerin çocukları için güvenli internet yazılımları ($p=0,013$) ve internet filtresi kullanma ($p=0,024$) oranları da DY katılımcılara göre daha yüksek oranlarda saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2.

DG ve DY Ebeveynlerin Dijital Güvenlik ile İlgili Görüş ve Uygulamaları

	Dijital Yerli		Dijital Göçmen		Toplam		p
	n	%	n	%	n	%	
Kişisel Dijital Güvenlikleri							
Antivirüs yazılım programı	59	69,4	176	78,6	235	76,3	0,092
Güvenli siteleri tercih etme	56	65,9	153	68,3	209	67,8	0,685
Güvenlik ayarlarını yapma	31	36,5	75	33,5	106	34,4	0,62
Güvenlik duvarı kullanma	18	21,2	54	24,1	72	23,38	0,57
Güçlü şifre kullanma	33	38,8	87	38,8	120	38,9	0,998
Cep Telefonu Güvenliği							
Kilitli tutma	68	80,0	171	76,3	239	72,3	0,492
Özel bilgileri saklamama	31	36,5	87	38,8	118	38,2	0,702
Link ve e-postalara dikkat	54	63,5	152	67,9	206	66,7	0,471
WiFi/erişim noktalarında işlem yapmama	36	42,4	116	51,8	152	49,2	0,139
Bluetooth/WiFi kapalı tutma	38	44,7	120	53,6	158	51,1	0,164
Güvenlik riski düşünmüyorum/yok	5	5,9	18	8,0	23	7,4	0,520
Çocuklarının Dijital Güvenliğini Sağlama							
Güvenli kullanma yollarını öğretme	30	35,3	100	44,6	130	42,1	0,137
Güvenli olmayan siteler/uyarı	32	37,6	124	55,4	156	50,5	0,005*
Güvenli internet yazılımları	23	27,1	95	42,4	118	38,2	0,013*
Çevrimiçi ortam iletişimi/bilgilendirme	22	25,9	70	31,3	92	29,8	0,357
Kullandığı internet sayfalarını takip	52	61,2	134	59,8	186	60,2	0,828
İnternet filtreleri kullanma	14	16,5	65	29,0	79	25,6	0,024*

Şekil 1. Dijital oyun (DO) oynayan, çocukları ile DO oynayan, DO'lar hakkında çocukları ile konuşan ve çocuklarının cihazında hangi oyunlar olduğunu bilen ebeveynler

- A- Dijital oyun oynayan ebeveynler
- B- Çocukları ile dijital oyun oynayan ebeveynler
- C- Çocukları ile dijital oyunlar hakkında konuşan ebeveynler
- D- Çocuğunun dijital cihazında bulunan oyunları bildiğini düşünen ebeveynler

Katılımcı ebeveynlerin %21'i çocuklarıyla vakit geçirme amacı taşımadan tek başlarına da dijital oyun oynamaktadır. Buna karşılık çocukları ile video oyunu oynayan ya da izleyenlerin oranı %53'tür (Şekil 1). DY ebeveynler DG'lere göre çocukları ile dijital oyunlar hakkında daha fazla konuştuklarını ve çocuklarının dijital cihazlarında bulunan oyunları daha fazla bildiklerini ifade etmişlerdir. Gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (Şekil 1).

Tablo 3'te ebeveynlerin dijital oyunla ilgili sorulara verdikleri cevaplara yönelik bazı değişkenlere göre karşılaştırılması yer almaktadır. Dijital yerli olan ebeveynlerin, dijital göçmen ebeveynlere göre dijital oyunlarla ilgili olumlu, olumsuz görüş ve dijital oyun seçiminde dikkat edilen konular arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Dijital oyunlarının sosyal ilişkilerini bozacağı %54,4 ($n=168$), sağlığı olumsuz etkileyeceği %48,5 ($n=150$) ve okul başarısını düşüreceği %42,7 ($n=132$) en sık belirtilen olumsuz durumlardır. Dijital oyunların en olumlu özelliği ise ebeveynlerin %40,5'u tarafından "görsel dikkati artırması" olarak belirtilmiştir. Dijital göçmen olan ebeveynlerin (%30,4) dijital yerli olan ebeveynlere (%11,8) göre video oyunları ile vakit geçiren çocuklar için aldıkları önlemler içinde "sözel olarak ikna etme durumunun" daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p=0.001$) (Tablo 3).

Araştırmaya katılan ebeveynlerin sadece %12,9'u ($n=40$) çocuklarının dijital oyunlar için para harcadığını ($p=0,023$) ve bunun bilgileri dâhilinde olduğunu belirtmiştir. DG ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun için para harcama durumu bilgisi (%15,6), DY ebeveynlere göre daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($p=0,004$). DG ebeveynlerin çocukları (%15,6), DY ebeveynlerin çocuklarına (%5,9) göre dijital oyunlara daha fazla para harcamaktadır ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($p=0,023$). DG'ler çocuklarının DY ebeveynlerin çocuklarına göre dijital oyunlar için gereğinden fazla vakit geçirmekte olduklarını ifade etmişlerdir ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($p=0,007$). (Tablo 3).

Tablo 3.**Ebeveynlerin Dijital Oyunlara Yönelik Cevaplarının Karşılaştırılması**

	Dijital Yerli		Dijital Göçmen		Toplam		p
	n	%	n	%	n	%	
Dijital oyunlarla ilgili olumlu görüşler							
Görsel dikkati artırır	30	35,3	95	42,4	125	40,5	0,255
Stratejik düşünmeyi geliştirir	30	35,3	87	38,8	117	37,9	0,566
Hızlı karar vermeyi sağlar	17	31,7	39	39,7	116	37,5	0,486
Algısal / istatistiksel beceri sağlar	10	11,8	34	15,2	44	14,2	0,443
Rekabet/ engelleri aşma sağlar	7	8,2	19	8,5	26	8,4	0,944
Sosyalleştirir	4	4,7	15	6,7	19	6,1	0,515
Dijital oyunlarla ilgili olumsuz görüşler							
Sosyal ilişkileri bozar	44	51,8	124	55,4	168	54,4	0,571
Sağlığı olumsuz etkiler	38	44,7	112	50,0	150	48,5	0,406
Okul başarısını düşürür	32	37,6	100	44,6	132	42,7	0,267
Şiddete eğilimli yapar	34	40,0	75	33,5	109	35,3	0,284
Fikrim yok	9	10,6	15	6,7	24	7,8	0,254
Çocuğun oyun seçimine katılma durumu							
Evet	62	72,9	158	70,5	220	71,2	0,677
Hayır	23	27,1	66	29,5	23	28,8	
Çocuklara dijital oyun seçiminde dikkat edilen konular							
Çocuğun yaşı	53	62,4	118	52,7	171	55,3	0,127
Dijital oyunun fiyatı	9	10,6	21	9,4	30	9,7	0,748
İçerik	49	57,6	131	58,5	180	58,3	0,894
Çocuğun sıkılmaması	6	7,1	11	4,9	17	5,5	0,460
Aktif oyun olması	10	11,8	24	10,8	34	11	0,802
Çocuğu dijital oyun oynarken para harcar							
Evet	5	5,9	35	15,6	40	12,9	0,023*
Hayır	80	94,1	189	84,4	80	87,1	
Çocuğun dijital oyun için para harcamasının ebeveyn bilgisinde olma durumu							
Evet	3	3,5	35	15,6	38	12,3	0,004*
Hayır	82	96,5	189	84,4	276	87,7	
Çocuğu gereğinden fazla dijital oyun için zaman harcama							
Evet	23	27,1	98	43,8	121	39,2	0,007*
Hayır	62	72,9	126	56,3	188	60,8	
Video oyunları ile vakit geçiren çocuklar için önlemler							
Başka aktivitelere yönlendirme	23	27,1	80	35,7	103	33,3	0,150
Dijital oyunu ödül olarak sunma	6	7,1	24	10,7	30	9,7	0,332
Süreyi yavaş yavaş azaltma	15	17,6	52	23,2	67	21,7	0,289
Aile vd.adaşlarıyla iş birliği yapma	5	5,9	24	10,7	29	9,4	0,193
Sözel olarak ikna etme	10	11,8	68	30,4	78	25,2	0,001*
Oyun tasarlamaya yönlendirme	4	4,7	18	8,0	22	7,1	0,309
Çocukla sözleşme yapma	3	3,5	16	7,1	19	6,1	0,238

TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde ebeveynler, çocuklarının teknolojiyi kullanmasını ve bu teknolojiye maruz kalmasını yönetmenin yanı sıra internet ve mobil cihazlarla olan ilişkilerini de denetlemek zorunda kalmakta, ebeveynlerin geleneksel rollerinin yanında dijital ebeveynlik rollerine de sahip olmaları gerekmektedir. İnternetin güncel hayatta yer almasıyla birlikte, internet güvenliği sadece çocuklar için değil yetişkinler için de bir sorun oluşturmaktadır (Pew Research Center, 2020). Bu çalışmada DY ve DG ebeveynlerin kişisel dijital güvenliklerini sağlamak için antivirüs yazılım programlarını ve güvenli siteleri tercih etmekte olduklarının belirlenmiş olması, dijital çağın gereksinimlerine göre hareket eden, dijital araçları kullanabilen, dijital ortamlardaki olanakların farkında olan ve çocuğunu bu ortamlardaki risklere karşı koruyabilen dijital ebeveyn özelliklerini taşıdıklarını düşündürmüştür.

Dijital cihazların gelişmesine paralel olarak kötü amaçlı yazılım endüstrisi de büyümektedir. Bu yazılımlar cihazları kullanılamaz hale getirip kişisel bilgilerin başkalarının eline geçmesini sağlayarak kullanıcıları zor durumlara sokabilmektedir (Felt vd, 2011,s.6). Holicza ve Kadena, (2018,s.378) dijital yerlilerin akıllı telefonlarının gizliliğini ve güvenliğini dikkate almadıklarını, Furini (2014,s.12) ise DY'lerin, DG' e göre cep telefonlarının özellikleri hakkında daha az bilgi sahibi olduğunu, DY'lerin teknoloji ile eğlendiklerini, ancak genellikle kılavuzları okumadıklarını çalışmalarında vurgulamaktadır. Bu araştırmada ise hem DY hem de DG ebeveynlerin cep telefonu güvenliğini korumak amaçlı uygulamaları arasında fark görülmemiştir. Her iki grup da bilmedikleri link ve e-postaları açmayarak ve telefonlarını kilitli tutmaya çalışarak güvenliği sağlamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye'deki ailelerin %90'ı internet kullanırken çocuklarının çeşitli risklerle karşı karşıya oldukları yönünde bir endişe taşımaktadır (Bayzan ve Özbilen, 2013,s 529). İstanbul'da yapılan başka bir araştırmada ailelerin çocukların internet güvenliği için özel yazılımlar ve filtre kullanımı oranını %28 olduğunu tespit etmiştir (Kırık, 2014,s.341). Bu çalışmada DY ve DG ebeveynlerin çocukların ziyaret ettiği internet sayfalarını kontrol ederek çocuklarının dijital güvenliğini sağlamaya çalıştığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca DG ebeveynlerin DY ebeveynlere göre çocuklarını güvensiz web siteleri konusunda daha fazla uyardıkları, daha fazla güvenli yazılımları ve internet filtrelerini tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu sonuç teknolojik cihazlar ve internet kullanımının yaygınlaşmadığı dönemde dünyaya gelen ve dijital göçmen olan ebeveynlerin kendilerini bu konuda yeterli görmedikleri ya da bu konuda daha fazla kaygılı olmalarından kaynaklandığını düşündürmüştür.

Türkiye’de yapılan çalışmalarda eğitim düzeyleri yüksek olan ebeveynlerin çocukları için daha az dijital oyun tercih ettikleri (Işıkoğlu Erdoğan, 2019,s.9) ve dijital oyunlara karşı hem olumlu hem de olumsuz görüşlerinin olduğu belirlenmiştir (Fidan vd. 2021,s.841). Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 194 öğrenci ile yapılan bir çalışmada çocukların sağlık, okul başarısı ve sosyalleşme endişesi sebepleri ile ebeveynleri tarafından internet kullanımına kısıtlama getirildiği saptanmıştır(Çetinkaya ve Sütçü, 2016,s.97). Araştırmamızda ebeveynlerin dijital oyunlara yönelik hem olumlu hem de olumsuz tutum gösterdiklerini, ancak olumsuz tutumun daha baskın olduğu görülmüştür. Dünya’da ve Türkiye’de yapılan çalışmalar çoğunlukla “dijital oyun oynamanın” olumsuz etkileri üzerine odaklanılmışlardır (Bılgramı, Zaid vd,2017; Männikkö vd. 2020). Granic vd. (2014,s.72), oyunların son on yılda değiştiğini, giderek daha katmanlı, çeşitli, gerçekçi ve sosyal hale geldiğini ve dört ana alana odaklanarak bilişsel, harekete geçirici, duygusal ve sosyal faydaları olduğunu ifade etmektedirler(Granic vd., 2014; Lobel vd., 2017, Norris, Hamer, & Stamatakis, 2016). Yapmış olduğumuz çalışmada sağlık çalışanı ebeveynlerin dijital oyunlara karşı olumsuz tutum sergiledikleri görülmüştür. Bu durumun sebepleri arasında dijital oyunlarla ilgili yayınlanmış olan makalelerin çoğunun çocukların psikolojik, sosyal ve fiziksel sağlığını olumsuz etkilemesini konu edinmesi veya çocuklarında gözlemlemiş oldukları olumsuz sonuçlar olabileceği düşünülmektedir.

Çocuklarının dijital oyun oynayarak geçirdikleri zaman ve oynanan oyun türleri ebeveyn tutumlarına bağlıdır (Scharrer ve Leone,2008,s.211). Ebeveynlerin eğitim seviyeleri artıkça çocuklarına daha sık eşlik etmekte ve rehberlik yaklaşımını daha fazla kullanmaktadırlar (Mascheroni vd. 2015,s.17). Yapılan bu çalışmada sağlık çalışanlarının tek başına dijital oyun oynama oranlarının %21 olmasına rağmen, çocukları ile dijital oyun oynayanların oranı %53,7 olarak tespit edilmiştir. DY ve DG ebeveynlerin dijital oyunlar aracılığı ile çocukları ile iletişim kurma çabası içinde olduğu görülmüştür.

Singapur’da yapılan bir araştırma dijital teknoloji kullanan ve olumlu ebeveyn çocuk ilişkisine sahip çocukların ebeveynleri ile dijital oyunlar hakkında daha fazla tartıştığı ve bu oranın % 67 olduğu tespit edilmiştir (Shin ve Li, 2017,s.11). Aslani vd. (2019, s.215) ebeveynlerin çocuklarına karşı samimi davranışlar sergilemeleriyle aile üyeleri arasında daha fazla güven sağlandığını ve bunu hisseden çocukların da interneti kullanırken karşılaştığı soru ve sorunları dile getirirken kendini güvende hissettiklerini ve bu konuları ebeveynleri ile daha rahat tartıştığını belirtmiştir Bu çalışmada DY ebeveynlerin %67,4’ü, DG ebeveynlerin ise %56,5’i çocukları ile dijital oyunlar hakkında konuşup onların bu konudaki düşüncelerini ve problemlerini sorduklarını ifade etmişlerdir. DY

ve DG ebeveynlerin çoğunluğunun çocuklarıyla dijital oyunlar hakkında konuşmalarının sağlık farkındalığı yüksek sağlık çalışanı olmalarından kaynaklandığı düşünülmüştür.

Bu çalışmada DG ebeveynlerin çocuklarının, DY ebeveynlerin çocuklarına kıyasla dijital oyunlar için daha fazla vakit ve para harcadığı görülmüştür. DG ebeveynlerin çocuklarının yaşlarının DY çocuklarına göre daha büyük ve ergenlik çağında olması bu durumu açıklayabilir. Literatürde ekran kullanım süresine dair oldukça farklı sayısal değerler mevcut olmakla birlikte genel olarak ekran kullanımının çocuğun yaşı büyüdükçe arttığı (Çelik vd. 2021 s 348) ve çocuklar büyüyüp özerklik kazandıkça, çocuklarının oynadıkları oyunlara ebeveyn katılımının azalmakta ve ebeveynlerin çocuk oyunları ile ilgili kaygılarının arttığı görülmektedir (Lobel vd. 2017,s.891).

Akkaya vd. (2021,s.905) yaptıkları çalışmada ebeveynlerin dijital farkındalık düzeylerinin cinsiyetlerine, dijital ortamda geçirdikleri süreye ve çocuklarının dijital oyunlara başlama yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varmışlardır. Sağlık çalışanları ebeveynlerin çocuklarının güvenli internet kullanımı ve dijital oyunları hakkında farkındalıklarının belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada, DG ve DY olarak ayrılan ebeveyn yaş grupları arasında fark olmadığı belirlenmiştir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. İlk sınırlılık yaş grupları ile ilgilidir. Prensk'nin ortaya attığı DG ve DY gruplaması dünyada oldukça ses getirmiştir. Türkiye'de internet 1996 yılında yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır (Gönenç,2003,s.89). Dijital oyunlar sektörü dünyada 1972'li, Türkiye'de ise 1980'li yıllarda gelişmeye ve yerleşmeye başlamıştır. Türkiye'ye özgü teknolojik gelişmeler dikkate alındığında dijital yerli ve göçmen ayrımı Türkiye bağlamında daha farklı yaşlara göre sınıflandırılarak daha anlamlı farklılıklar olup olmadığı konusunda çeşitli çalışmaların doktrine kazandırılmasının faydalı olacağı görüşündeyiz. İkinci sınırlılık, çalışma yapıldıktan sonra tüm dünyayı etkisine alan ve bu süreçte internet ve dijital oyunlar endüstrisinin büyük çıkışını yakaladığı bir pandemi dönemi yaşanmış olmasıdır. Bu krizden en fazla sağlık çalışanları ve aileleri etkilenmiştir. Pandemi ile eğitim de çevrim içine dönüşerek, internet ve dijital oyun endüstrisi âdete sıçrama yaşamıştır. Çalışmamız internet ve dijital dünyanın tüm dengelerini değiştiren pandemi öncesi sağlık çalışanı ebeveynlerin çocuklarının internet güvenlikleri ve dijital oyunlar hakkındaki farkındalıklarını göstermiştir. Çalışmamızın diğer bir sınırlılığı da çalışmanın sadece bir bölgede ve iki hastanede yapılmış olması sebebiyle genellemeye açık olmamasıdır.

Sonuç olarak ebeveynlerin dijital cihazları güvenli ve verimli kullanımıyla ilgili bilinçlenmeleri yalnızca kendi internet kullanımları için değil, çocuklarının kullanımının sağlıklı bir şekilde denetlenmesi açısından da önemlidir. Bu sebeple de ebeveynlerin, teknolojinin imkânlarından yararlanıp, riskli ve zararlı taraflarının farkında olmaları ve bu konularda çocuklarına rehberlik etmeleri ve önlem almaları önem kazanmış hatta sağlıklı nesillerin yetiştirilebilmesi için zorunlu bir hale gelmiştir.

Çocuk doktorları ve sağlık çalışanları çocukların sağlık ve iyilik hallerinin değerlendirilmesinde ön saflarda yer almakta, ebeveynleri internet kullanımının riskleri ve avantajları hakkında bilgilendirmede de kilit bir role sahiptirler. Türkiye’de Sosyal Pediatri Derneği gibi çocuk sağlığını korumak için çalışan kuruluşlar çocukların dijital medyaya aşırı maruz kalma riskleri ve fırsatları konusunda çocuk doktorlarının rollerinin önemini vurgulamaktadır. Değişen dünyada hayatın kaçınılmaz bir parçası olan interneti güvenli ve etkin bir şekilde kullanmak, internetteki fırsatları çocukların yakalamasına olanak tanımak ve çocuk hakları açısından dijital dünyaya eşit bir şekilde tüm çocukların ulaşmasını sağlamak çocukların gelişimsel ve sosyal esenliği üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkiye sahip olacaktır.

Sağlık çalışanları hem kendi çocuklarına hem de danışan ebeveynlere ve çocuklara rehberlik etmektedir. Dijital ebeveynlik kavramı her ne kadar yeni bir kavram olmasa da geniş bir anlamda ele alınıp tartışılmış değildir. Bu sebeple de bu alanda özellikle çocuk sağlığı ve gelişimi ile ilgilenen sağlık meslek gruplarında daha fazla çalışma yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akkaya, S., Tan, Z., Kapidere, M., & Şahin, S. (2021). Investigation of the Relationship between Parents’ Awareness of Digital Parenting and the Effects of Digital Games on Their Children. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 889-917 <https://doi.org/10.17679/inuefd.905569>
- Aslani, G. R., Azimi, S. A., & Soleimani, N. (2019). Relationship between Parenting Styles and Internet safety of Children among Male and Female Students of Dezful. *Technology of Education Journal (TEJ)*, 14(1), 211-220. <https://doi.org/10.22061/jte.2018.3959.1969>
- Bayzan, Ş. & Özbilen, A. (2012). Dünyada İnternetin Güvenli Kullanımına Yönelik Uygulama Örnekleri ve Türkiye’de Bilinçlendirme Faaliyetlerinin

- İncelenmesi Ve Türkiye İçin Öneriler. *Engineering Sciences*, 7 (2) , 521-531 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaeng/issue/19854/212624>
- Bilgramı, Zaid, MCloughlin, Laura, Milanaik Ruth, & Adesman Andrew. (2017.). Health implications of new-age technologies: A systematic review. *Minerva Pediatrica* 4(69), 348-367. DOI: 10.23736/S0026-4946.17.04937-4
- Correa, T. (2014). Bottom-up technology transmission within families: exploring how youths influence their parents' digital media use with dyadic data. *Journal of communication. Journal of Communication*, 64(1), 103-124. <https://doi.org/10.1111/jcom.12067>
- Çelik, E., Özer, Y., & Özcan, S. (2021). Screen time of preschool children in relation to their parents screen usage habits and family functions. *Cukurova Medical Journal*, 46(1), 343-351. <https://doi.org/10.17826/cumj.780582>
- Çetinkaya, L., & Sütçü, S. (2016). Çocukların gözüyle ebeveynlerinin bilişim teknolojileri kullanımına yönelik kısıtlamaları ve nedenleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(1), 79-116. <https://doi.org/10.17569/tojqi.58102>
- E.Özgür Gönenç. (2003). "İnternet ve türkiye'deki gelişimi", *Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 2(16),87-98. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuifd/issue/22881/244683>
- Felt, A. P., Finifter, M., Chin, E., Hanna, S., & Wagner, D. (2011). A survey of mobile malware in the wild. Proceedings of the 1st ACM workshop on Security and privacy in smartphones and mobile devices. 3-14. New York, NY, USA: *Association for Computing Machinery*. <https://doi.org/10.1145/2046614.2046618>
- Ferrara, P., Corsello, G., Ianniello, F., Sbordone, A., Ehrich, J., Giardino, I., & Pettoello-Mantovani, M. (2017). Internet addiction: starting the debate on health and well-being of children overexposed to digital media. *The Journal of Pediatrics*, 191, 280-281.e1. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2017.09.054>
- Fidan, Ayça, Güneş, Habibe, & Karakuş Yılmaz, Türkan. (2021). Investigating the Digital Parenting Behaviors of Parents on Children's Digital Game Play. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50(2), 833-857. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuefd>

- Furini, M. (2014). Users behavior in location-aware services: digital natives versus digital immigrants. *Advances in Human-Computer Interaction*, 2014, 1-23. <https://doi.org/10.1155/2014/678165>
- Gökçay, Aksakal. (2017). Çocuk Sağlığı İzlem İlkeleri. G. Gökçay, U. Beyazova (Ed.), *İlk Beş Yaşta Çocuk Sağlığı İzlemi* içinde (ss. 3-6). İstanbul: Nobel Tıp.
- Granic, I., Lobel, A., & Engels, R. C. M. E. (2014). The benefits of playing video games. *American Psychologist*, 69(1), 66-78. <https://doi.org/10.1037/a0034857>
- Halbrook, YJ, O'Donnell, AT ve Msetfi, RM (2019). Video oyunları ne zaman ve nasıl iyi olabilir: video oyunlarının sağlık üzerindeki olumlu etkilerine bir bakış. *Perspectives on Psychological Science* , 14 (6), 1096-1104. <https://doi.org/10.1177/1745691619863807>
- Holicza, P., & Kadana, E. (2018). Smart and secure? Millennials on mobile devices. *Interdisciplinary Description of Complex Systems* 16(3-A), 376-383, DOI: 10.7906/indecs. 16 . 3 . 10
- Hollingdale, J., & Greitemeyer, T. (2014). The effect of online violent video games on levels of aggression. *PLoS ONE*, 9(11),1-5 <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0111790>
- Hutton, J. S., Lin, L., Gruber, R., Berndsen, J., DeWitt, T., Van Ginkel, J. B., & Ammerman, R. T. (2018). Shared reading and television across the perinatal period in low-ses households. *Clinical Pediatrics*, 57(8), 904-912. <https://doi.org/10.1177/0009922817737077>
- Işikoğlu Erdoğan, N. (2019). Dijital oyun popüler mi? Ebeveynlerin çocukları için oyun tercihlerinin incelenmesi. *Pamukkale University Journal of Education*, 46(46), 1-17. <https://doi.org/10.9779/pauefd.446654>
- İlarslan ,Ulukol. (2017). Akılcı Medya Kullanımı. G. Gökçay, U. Beyazova (Ed.), *İlk 5 yaşta çocuk sağlığı izlemi* İçinde (s. 219-235). Nobel Tıp .
- Hoof Graafland, J. (2018), "New technologies and 21st-century children: Recent trends and outcomes", *OECD Education Working Papers*, 179, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/e071a505-en>.
- Kabali, H. K., Irigoyen, M. M., Nunez-Davis, R., Budacki, J. G., Mohanty, S. H., Leister, K. P., & Bonner, R. L. (2015). Exposure and use of mobile media devices by young children. *Pediatrics*, 136(6), 1044-1050. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-2151>

- Kaya, İ., & Mutlu Bayraktar, D. (2021). Türkiye’de yapılan dijital ebeveynlik araştırmalarına yönelik bir içerik analizi çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.22(2),1046-1082
<https://doi.org/10.17679/inuefd.928805>
- Kelleci, M. (2008). İnternet, cep telefonu, oyunlarının çocuk ve gençlerin ruh bilgisayar kullanımı. *TAF Prev Med Bull* 7(3), 253-256
- Kırık, MA. (2014). Aile ve çocuk ilişkisinde internetin yeri: Nitel bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*,. 3(1), 337-346
<http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/32.kirik.pdf>
- Livingstone, S. (2009). Youthful experts? A critical appraisal of children’s emerging internet literacy. *The Oxford Handbook of Information and Communication Technologies*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199548798.003.0021>
- Lobel, A., Engels, R. C. M. E., Stone, L. L., Burk, W. J., & Granic, I. (2017). Video gaming and children’s psychosocial wellbeing: a longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(4), 884-897.
<https://doi.org/10.1007/s10964-017-0646-z>
- Männikkö, N., Ruotsalainen, H., Miettunen, J., Pontes, H. M., & Kääriäinen, M. (2020). Problematic gaming behaviour and health-related outcomes: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Health Psychology*, 25(1), 67-81. <https://doi.org/10.1177/1359105317740414>
- Mascheroni, G., Livingstone, S., Dreier, M., Chaudron, S., & Lage, K. (2015). *How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style*. EU Kids Online, LSE.
<http://www.eukidsonline.net/>
- Mustafaoğlu, R., & Yasaci, Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, 19(3), 51-58. Geliş tarihi gönderen
<https://dergipark.org.tr/pub/bagimli/issue/38282/447021>
- Nelissen, S., & Van den Bulck, J. (2018). When digital natives instruct digital immigrants: Active guidance of parental media use by children and conflict in the family. *Information, Communication & Society*, 21(3), 375-387.
<https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1281993>
- Norris, E., Hamer, M., & Stamatakis, E. (2016). Active video games in schools and effects on physical activity and health: a systematic review. *The*

Journal of pediatrics, 172, 40–46.e5.
<https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2016.02.001>

OECD (2017). "Executive summary", in *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017: The digital transformation*, OECD Publishing, https://doi.org/10.1787/sti_scoreboard-2017-3-en.

OECD (2019). "How's life in the digital age in Turkey?", in *How's Life in the Digital Age?: Opportunities and Risks of the Digital Transformation for People's Well-being*, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264311800-39-en>.

Pew Research Center. (2020). Parents' attitudes and experiences related to digital technology *Internet, Science & Tech* <https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/28/parents-attitudes-and-experiences-related-to-digital-technology/>

Prensky, M. (2001), "Digital Natives, Digital Immigrants Part 1", *On the Horizon*, 9 (5). 1-6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>

Rechichi, C., De Mojà, G., & Aragona, P. (2017). Video game vision syndrome: a new clinical picture in children? *Journal of Pediatric Ophthalmology & Strabismus*, 54(6), 346-355. <https://doi.org/10.3928/01913913-20170510-01>

Rice, S., O'Bree, B., Wilson, M., McEnery, C., Lim, M. H., Hamilton, M., Alvarez-Jimenez, M. (2020). Leveraging the social network for treatment of social anxiety: Pilot study of a youth-specific digital intervention with a focus on engagement of young men. *Internet Interventions*, 20, 100323.1-10. <https://doi.org/10.1016/j.invent.2020.100323>

Scharrer, E., & Leone, R. (2008). First-person shooters and the third-person effect. *Human Communication Research*, 34(2), 210–215. [doi:10.1111/j.1468-2958.2008.00319.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2008.00319.x)

Shin, W., & Li, B. (2017). Parental mediation of children's digital technology use in Singapore. *Journal of Children and Media*, 11, 1-19. <https://doi.org/10.1080/17482798.2016.1203807>

Söğüt, F. (2020). Dijital Eğitimlerin Dijital Oyunlar ve Şiddet İlişkisine Yönelik Algıları . *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (51),79-100 <https://dergipark.org.tr/en/pub/ikad/issue/57520/739439>

Yin, K., Zi, Y., Zhuang, W., Gao, Y., Tong, Y., Song, L., & Liu, Y. (2020). Linking Esports to health risks and benefits: Current knowledge and future

research needs. *Journal of Sport and Health Science*, 9(6), 485-488.
<https://doi.org/10.1016/j.jshs.2020.04.006>

Wylie, H. (2019). UNICEF poll: More than a third of young people in 30 countries report being a victim of online bullying. Unicef for every child website: <https://www.unicef.org/press-releases/unicef-poll-more-third-young-people-30-countries-report-being-victim-online-bullying>

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The development of the Internet and digital devices has totally transformed our daily lives in recent years. A greater number of people, especially children, are using the Internet at ever increasing rates. Research has shown that children get acquainted with the computer screen in their first six months, and that they have their personal digital devices at the age of 3-4 years. The improvements in technology have brought about new social classes, and individuals have been categorized in two groups as “Digital Immigrants” and “Digital Natives” according to their technology usage skills. Individuals who were born before 1980 are defined as “Digital Immigrants”, while those born after 1980 are described as “Digital Natives.” Families, teachers, and health professionals are getting more concerned about children’s spending more time in online environments for both educational and entertainment purposes. In the study, the opinions of digital native and immigrant parents with high level of education and working in the field of health about digital games and Internet security as well as their awareness of the positive and negative effects of digital games were investigated.

Method: The participants of the study comprised of 309 health professionals working at Health Sciences University Gulhane Training and Research Hospital and Dr. Abdurrahman Yurtaslan Ankara Oncology Training and Research Hospital. The data were obtained through focus group interviews by using a questionnaire developed by the researchers by reviewing the relevant literature. SPSS for Windows Version 24 was used in the analyses, and statistical significance level was set at $p < 0.05$.

Findings: 309 health professionals were included in the study. In terms of professional groups, 18.8% ($n=58$) of the participants were physicians, 54% ($n=167$) were nurses, and 27.2% ($n=84$) were other health professionals. Based on 1980, (≤ 38) was classified as DI, and (≤ 39) was classified as DN (Prensky, 2001). According to this classification, 72.4% ($n=224$) of the participants were

determined to be DI, and 24.3% (n=85) were identified as DN. It was found that 76.3% (n=235) of the parents ensured their digital security by using anti-virus software, and 67.8% (n=209) by using secure websites. No statistically significant difference was found between DNs and DIs regarding personal digital security. 61.2% (n=134) of the DNs and 59.8% (n=186) of the DIs provided their children's Internet security by monitoring the websites that their children surfed. It was determined that DIs warned their children more about insecure websites (p=0.005). In addition, it was found that the rate of DIs using secure Internet software (p=0.013) and Internet filter (p=0.024) for their children was higher compared to DNs. The opinions of the DI and DN parents about digital games were generally negative, and no statistically significant difference was found between the two groups. The negative aspects that were mentioned the most frequently were that digital games would disrupt their children's social relations (54%) (n=168), would negatively affect their health (48.5%) (n=150), and would decrease academic success (42.7%) (n=132). On the other hand, the positive aspect with the highest rate (40.5%) was that digital games increased visual attention. It was found that the children of DIs spent more money (p=0.023), and that the families were aware of this situation (p=0.004). The number of the DIs who reported that their children spent more time than necessary on digital games was higher (p=0.007). Especially DIs preferred to convince their children verbally when they wanted to spend more time on video games (p=0.001).

Discussion: Internet security and Internet security suggestions continue to be a big problem not only for children but also for adults. We found in our study that both DN and DI parents preferred anti-virus software and secure websites to ensure their personal Internet security. As for mobile phone security, both groups ensured their security by not opening the links and e-mails whose origin they did not know and by trying to keep their phones locked. Different studies conducted demonstrated that DNs did not care about the confidentiality and security of their smart phones, that DNs knew less about the features of their devices compared to DIs, that DNs had fun with technology, but that they usually did not read the instructions for use. In the current study, it was found that the parents monitored the websites that their children surfed to ensure their children's Internet security. It was also determined that DIs warned their children more about insecure websites in comparison to DNs, and that they mostly preferred secure software and Internet filters.

Health professional parents displayed both positive and negative attitudes towards digital games, but their negative attitudes outweighed positive ones. They were of the opinion that digital games would disrupt their children's health and social relations and would decrease their academic achievement. As most of

the articles published on digital games usually focused on the negative effects of digital games on children's psychological, social, and physical health, it is thought that the participants whose awareness of health was high were more prone to display a more negative attitude towards digital games. In the study, it was determined that the children of DIs spent more time and money on digital games. This situation could be accounted for by the fact that the children of the DIs were older than those of DNs and that they were in adolescence.

Pediatricians and health professionals are at the forefront in terms of evaluating their children's health and well-being, and they play a key role in informing parents the risks and advantages involved in Internet use. Using the Internet, which is an inevitable part of life in the changing world, securely and competently, providing the children with the opportunity to catch up with the possibilities on the Internet, enabling all children to have equal access to the digital world in terms of child rights can have a significantly positive effect on the developmental and social well-being of children. It is important that the awareness of health professionals be raised in this regard.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62220>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	27.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	10.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öztay, O. H. (2022). Political Advertisements in The Context of Political Communication and The Media: The Example of The 2011 Turkish General Elections. *Journal of History School*, 58, 1971-1993

POLITICAL ADVERTISEMENTS IN THE CONTEXT OF POLITICAL COMMUNICATION AND THE MEDIA: THE EXAMPLE OF THE 2011 TURKISH GENERAL ELECTIONS

Oğuz Han ÖZTAY¹

Abstract

Political communication refers to a process in which that process the political discourses, then are the essential characteristics of politics, affect the attitudes and behaviors of voters. Political actors try to convey their messages toward public through various communication channels in the effort of political communication process. Political advertisements are one of the most essential and effective political communication methods. The television commercials are widely used in the political communication process and are accepted as to be one of the most effective tools in political communication. This study examines both the ruling AK Party's and the main opposition party CHP's television commercials, which competed against each other to be ruling party in the 12 June 2011 General Elections in Turkey. The method for analyses is the advertising analysis model introduced by Rutherford (1996) in his book "New Icons: The Art of Advertising on Television". The model bases on aspects of "Meanings, Aesthetics, Structure, Metaphors and Images, Binary Logic, Cultural References, Symbols and Ideology". The voters' opinions about the election are subject to change affected by the media and the propaganda activities of the political parties during the election periods. Based on the analysis on commercials, both commercials use a positive and a unifying language in it. Ruling AK Party's advertisement shows people wearing local clothes from various age groups. Thus, it aims to create an emotional bond between the party and the potential voters. On the other hand, CHP's commercials give the message around unity and solidarity also yet it framed in a pessimistic manner. That commercial, portrays the

¹ Assist. Prof. Dr., Van Yuzuncu Yil University, Van Vocational School, Department of Audiovisual Techniques and Media Production, o.oztay@yyu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7323-7875

opposition leader Kemal Kılıçdaroğlu as he meets the public and appears as a solution to the problems. So that way, it follows a strategy to create a bond between the voter and the leader.

Anahtar Kelimeler: 2011 General Selection, Media, Political Advertisement, Political Communication.

Siyasal İletişim ve Medya Bağlamında Siyasal Reklamlar: 2011 Türkiye Genel Seçimleri Örneği

Öz

Siyasal iletişim, siyasetin en temel karakteristiği olan siyasal söylemlerin seçmenin tutum ve davranışları üzerinde etki etmesine yönelik bir süreci ifade etmektedir. Siyasal iletişim sürecinde siyasal aktörler, halka mesajlarını çeşitli iletişim mecraları aracılığıyla iletmeye çalışır. Siyasal reklamlar ise en önemli ve etkili siyasal iletişim yöntemlerinden biridir. Bu çalışmada, siyasal iletişim sürecinde kullanılan ve siyasal iletişim de en etkili araç olduğu kanaatinin yaygın olduğu TV reklamlarında 12 Haziran 2011 Türkiye Genel Seçimlerinde yarışmış olan iktidar partisi Ak Parti ile Ana Muhalefet Partisi CHP'nin reklam filmleri, "Yeni İkonalar: Televizyonda Reklam Sanatı" adlı kitabında Rutherford (1996) tarafından ortaya konulan reklam analiz modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Rutherford'un reklam analiz modeli Anlamlar, Estetik, Yapı, Mecazlar ve İmgeler, İkili Mantık, Kültürel Göndermeler, Simgeler ve İdeoloji alt başlıklarından oluşmaktadır. seçmenlerin seçime ilişkin görüşleri, seçim dönemlerinde medya ve siyasi partilerin propaganda faaliyetlerinden etkilenerek değişebilmektedir. Reklamların analizi sonucunda, her iki reklam filminde de pozitif ve birleştirici bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Ak Parti reklamında farklı yaş grubu ve yöresel kıyafetler giyen insanlar bulunmaktadır. Böylelikle parti ve seçmen arasında duygusal bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde CHP'nin reklamında da birlik beraberlik vurgusu yapılmış ancak daha karamsar bir atmosferde sunulmuştur. Reklamda daha çok genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun halkla buluştuğu anlardan kesitler vardır. Böylelikle seçmen ve lider arasındaki bağa yönelik bir strateji kullanılmıştır.

Keywords: 2011 Genel Seçimleri, Medya, Siyasal Reklam, Siyasal İletişim.

INTRODUCTION

Political communication, which falls under the communication discipline, includes the social, cultural, and economic dimensions that exist during the election period and non-election times (Çakmak-Kılıçaslan, 2008, p.10). Political communication, which is a discipline that examines the relations between the individual and the institution and between the individual and the organization, is used by the leaders of the political scene in all democratic countries of the world

today to influence and direct the masses (Anık, 2021, p.18). Politicians need to express their ideas through political communication in order to create a change of opinions and behaviors or sustain a movement in a desired way. Political advertisements are the most critical and effective political communication methods (Nedimoğlu, 1990, p.58-59). The effectiveness of political communication cannot be considered apart from mass media technologies such as television, radio, newspapers, and magazines (Çankaya, 2019, p.333) and new media technologies such as social media and social networks (Taydaş and Karakoç, 2021, p.178). With the development and spread of internet technology, political communication has also been used in new media tools (Yüksel, 2022, p.72). This study analyzes the methods and techniques of the propaganda films of the ruling AK Party and the main opposition party CHP, which competed in the General Elections on 12 June 2011. In Turkey, media and political advertisements play an important role on voters' choice and directing public interest through the election process (Dağtaş & Özer, 2015, p. 8). Furthermore, how the voters perceive the advertisements presented by political parties is vital for political communication. Hence, this study focuses on television commercials used in the political communication process. Especially, this study aims to analyse the political advertisements of AK party and CHP through the political communication perspective.

The Role of Mass Media in Democracies

Since mass media are the product of a society or culture's historical backgrounds and its social conditions (Yaylagül, 2014, p.17), tools follow a parallel suit to the political, cultural, and democratic progress of societies and countries according to the development and the structure levels that they were built in. Mass media provides the political norms and ideals of democratic citizenship, such as political information, participation in political processes, and socialization, contributing to developing countries' democratization processes (Nisbet, 2008, p.454-455) to the individuals. As Güz stated that the great importance of mass media in democratic political systems is because it is named as the "fourth power" after the legislature, executive, and judiciary (Güz, 2008, p.26). The basic structure of mass media being the fourth power; In historical context, it is expressed as follows; "Some commentators in the Victorian era, unlike the politicians who come to the elections infrequently, put forward an evaluation equivalent to the election every time they go on sale, and it is stated that in this sense, the press is a representative institution and should be accepted as a partner in the management process; Since the press has resources from people's will and an inalienable weight in making laws, it should be considered as a part of power and government" (Carlyle, 1907 as cited in Curran, 2017,

p.150). The media seems to have preserved its existence as a significant force in every period through its development.

Mass media, which is one of the information sources of the people in democratic societies, undertakes the task of providing news and information to the society at local, national and international levels (Işık, 2005, p.116), and also contributes to democratization by encouraging the participation of the society in political processes during election periods. There are two basic features of mass communication in democratic political regimes; the first of these is that the media keeps the power under surveillance on behalf of the society and keeps itself as a watchdog position and the second is; to ensure the formation of free thought by giving place (airtime, print etc.) to different views and thoughts (Atabek, 2002, p.231) in it. However, these functionalities of the mass media can be only a conclusion of an ideal society which leads a free and democratic political life. Mass media are defined differently because of its structure shaped by the existing political system or influenced by political structures.

When the issue is viewed from the perspective of media and democracy relations, the concentration and monopolization tendencies of the media, which is a sector, seem to be at the focal point of the discussions. According to Curran, who developed a critical perspective on the subject in this sense, it is emphasized that the classical concepts of the media – being the public watchdog, being the representative of the people, the informative role of the media through news – are less functional today. In contrast, the debates about the democratic role of the media are independent of the organization of the media. (Curran, 2017, p.135-193). Again, from Curran's point of view, when we look at the concepts of the traditional approach, it is stated that the media, which is in the role of public watchdog, is an essential point of the democratic functions of the media. In contrast, it is stated that it is a crucial point of the democratic functions of the media. It is emphasized that it will cease to be a watchdog and become a tool that can enter the service of the state (Curran, 2017, p.138-141). In addition, when we focus on the democratic role of the media in political systems and political communication systems, while the media serves the public's right to know, it should provide the citizens with news and information and offer options for effective political participation and meaningful political choices as a guide (Gurevitch and Blumler, 2017, p.193). The importance of the media in a democratic society or the characteristics of the media can be expressed as follows; (1) the existence of a free press sanctifies the democratic understanding that does not make those who have power forget their political responsibilities towards ordinary people (today, the news in both the written and visual media, and especially the access to the administration through social media reveals a very

effective appearance); (2) in a democratic society, the press is said to function as a vital bridge to democratic politics beyond what it symbolically represents; (3) the media in terms of journalistic activity; filling an important place in the understanding of politics by the society, it serves the society and its system for a more advanced democracy effort (Gurevitch and Blumler, 2017, p.196-197). The functions and social role of the media in this direction, which can be developed, fill a significant gap to preserve existing democracies and accelerate and consolidate the progress of societies that are trying to democratize on this path. From a holistic point of view, it seems impossible for a society that does not have independent media to be democratic and progress on this path.

Politics in Media - Media in Politics

Normatively, the media should act with a motto that facilitates citizens' work with free and accurate information that enables citizens to enjoy their democratic rights with sufficient information to debate on political elections (Savigny, 2002, p.2). In this context, considering that the relationship between media and politics is a widely accepted subject, we can argue that the degree of this relationship varies according to different nations. When we consider the overlap between the media and politics from a dual perspective, we encounter the politicization of the mass media, which acts with a social role, and the shaping of the media formation of the political system. As a matter of fact, since the political parallelism of the mass media is one of the main features of modern media systems, the quality of the said parallelism significantly affects the media system model established in a particular country (Ciaglia, 2013, p. 542). On the other hand, according to Curran et al. (2010, p. 292), market-based and public service-oriented media structures were considered necessary in forming national media systems. This segregation makes the media system, which is in the structure of public interest, more courageous, especially in the creation or non-politicization of news content, for the media to convey the news to the society. Discussions on media systems are expressed together with political systems.

In the literature, the research is seen around different issues closely related to the media's relationship with politics, the effect of the media on voter behavior during election periods, the emergence of new forms of political communication, and the political stances the media has. As a matter of fact, according to Street, the differences between the studies focusing on the media-politics relationship generally coalesce around a subject that is described as the transformation of politics (Street, 2005, p.17). From a historical point of view, it can be argued that the relationship of mass media with politics is framed mostly by the dimension

of influence over the idea of propaganda and the issue of mass society. On the other hand, we can state that this point of view dominates the literature in general.

The political interest of the media is finally explained by the relationship between the media and democracy, based on political theories and political philosophy. In the relationship of the media with politics and the development of political communication, it is observed that both sides - the media and politics - warn according to themselves. Norris divides this situation into three phases: pre-modern, modern, and post-modern-changing communication strategies. The communication process in question is as follows: Who (source) – through which channel (media) – who (which audience) – influences or what will affect it, by formulating it politically as follows; it is a sequential process that starts with a short message and ends with the casting of the ballot (as cited in Street, 2005, p. 20-22).

On the other hand, when we focus directly on the relationship between the media and politics, Wolfsfeld emphasizes the process we encounter and puts forward 5 (five) principles about political communication. According to Wolfsfeld, politics is a competition, and news media, in particular, is the main source of seeing this race. In this context, it is emphasized that one of the main concerns of political communication is that politics is effective on the news media in various ways, that the media also affects politics in different ways, and that these two have different effects on society. In this direction, Wolfsfeld has created a framework to understand the relationship between media and politics. The 5 (five) basic principles in this framework are listed as follows:

- Political power can turn the media into power
- When officials lose control over the political environment, they also lose control over the news.
- There is no such thing as objective journalism (there can't be)
- The media seem to be more committed than anything else to telling a good story to society.
- The most significant impact of the news media on citizens tends to be unintentional and unnoticed (Wolfsfeld, 2011).

The author seems to have tried to express and make sense of the media-politics relationship through these five categories. As a matter of fact, in both institutions, both the media and the politics are in a relationship with each other due to their nature. In this sense, media organizations in terms of news and political institutions reaching society seem to be bound to each other in both institutions. According to Damlapınar (2008, p.187), both the political institution and the media institution are expressed as institutions that undertake the task of

performing public service and at the same time derive their power from the society and have no alternative. The structures similar to each other in both institutions create tension, and the social experiences traumas due to these tensions in some periods.

The power or severity of the mass media to influence the society may vary according to the subject and the agenda, and the power of the mass media to influence the society is at the highest level, especially during election periods; in this context, the mass media has an important effect on the determination of political preferences (Fall, 1995, p.115). Especially when evaluated in terms of political attitudes, it is seen that the effectiveness of the media in forming public opinion has an important place; The media plays a very important role in the free formation of public opinion with the news it presents to the society during election periods, and can affect the behavior of the society in terms of opinion and voting. In terms of politics, the media is an essential institution for reaching many segments of the society; It can be stated that the relations of political parties, leaders, politicians, and candidates with the media during the election periods increase to influence the public in question.

Political Attitudes, Media and Public Opinion

Public opinion is expressed as a dynamic process, and it is emphasized that it has three characteristics. First of all, the state of expressing individual attitudes, that is, public opinion, should be open to all segments of the society; then public opinion requires solidarity, that is, individuals interacting and interacting with each other; thirdly, it includes public decisions, in other words, there is an important link between individual attitudes about current social problems and the decisions of public authorities with the same problems (Waldhal, 1994, p.114). These three situations in question correspond to the structure of public opinion in democratic political systems and societies. The population of the public also comes from the functioning of modern democracies, and the concept has gradually increased in importance after the 20th century (Fall, 2005, p.96).

According to Neumann (1998, p.82), efforts to define public opinion precisely and because it does not make any progress in public opinion research creates a fragmentation of the concept and becomes unusable by moving away from the meaning of the concept. As it can be understood from this expression, while making a conceptual definition of the public means emptying the concept, we see that a general and inclusive definition cannot be made. However, Neumann argues that focusing on the real meaning of the concept of public opinion passes through the concept of public, and argues that the real meaning of the concept of the public is a people's court that every individual forming the

society and also governments should fear (Neumann, 2017, p.274). In this sense, public opinion can also be seen as a self-born power.

In order to understand the real meaning of public opinion and to define its role on both social and political systems, it seems essential to evaluate the debate on the relationship of public opinion with the media and especially the effects of the media and to present public opinion polls to the society through the media. On the other hand, while the public plays a crucial role in protecting the legitimacy and political authority of political actors; In a contemporary modern liberal democratic society, public opinion mediates the mass media, usually through the presentation of opinion polls and more generally in the reflection and creation of public opinion, and in this sense, Habermas draws a large framework to the concept of the public sphere and deliberative democracy to analyze the relationship on the media and public opinion formation. The fact that it covers the entire public sphere makes the presentation of media, public opinion, and public opinion surveys in the media important (Savigny, 2002, p.1). As a matter of fact, according to Güz's (2008, p.20) statement, the factor that makes public opinion polls popular and assigns power to them is the media. Again, when speaking on behalf of public opinion polls, the effects and strengths of these polls reach a different dimension during election periods. For this reason, opinion polls have a different meaning for the media during election periods.

Public opinion polls are seen as an essential element for the media in terms of prioritizing or determining voter preferences or setting the agenda. It may be in determining the vote of more undecided voters in its target audience. Especially in the process of forming public opinion, agenda-setting is among the important effects of news media. It is also argued that while the agenda-setting changes according to the characteristics of the news, the media agenda cannot be accepted by all segments of society. As an extension of agenda-setting, the prioritization effect presents criteria for evaluating news programs' political leaders. In other words, its impact in determining the weight given to original problems is pointed out while making political choices (Lyengar, 2017, p. 288-289). Another issue as crucial as the media effect and public opinion polls in voter preferences is the images of the candidates who entered the elections and the presentation of these images in the media. In this context, how voters perceive political candidates, whether through the media or their own experiences, is important in the election process.

Communication Media, Politics and Elections

The relationship of politics with the media or the communicative process of politics is an essential element in the administrative decision-making periods

of society in general, and communication in general, and the media in particular, undertakes critical roles and functions both for the society for the political institution.

According to Fiske, the definition of communication, is face-to-face conversation, television, information dissemination, image, and criticism (Fiske, 2014, p.71); It is necessary to include new media in this definition. In addition, communication is possible, according to Fiske, in making a general definition of social interaction through messages (Fiske, 2014, p. 72). In this sense, when meaning is made over McLuhan's famous metaphor, "the tool is the message" (McLuhan, 1967), the tool of every communication becomes the message itself. In other words, the messages given to the users of the radio, newspaper, television, and social media, especially on behalf of the mass media, are in parallel with the tools' features. During election periods, candidates and political parties use different communication media to reach society with the messages this communication media offers. They try to influence the voting tendencies of the masses. Especially in recent years, the use of social media in terms of political communication activities and traditional mass media seems to have become widespread.

During election periods, political parties and candidates seek ways to be more visible, and in this sense, the most effective tool is the media. As a matter of fact, in a study examining congressional elections in the United States, they suggested that many senators spend time –to be more visible- to run their election campaigns on local radio and television and make an effort to find their place in the news (Goldenberg and Traugott, 1987, p. 317). In another study by McCombs et al., within the framework of the traditional media's agenda-setting theory, the high visibility of candidates in television news and newspapers, as well as the use of advertisements, have a positive effect on the images of political candidates (McCombs et al., 1997, p. 703-707).

Opportunities offered by communication media on behalf of political parties and candidates are used extensively during election periods. Media opportunities during election periods are essential for political parties and candidates and for society. In this sense, different communication environments affect both the candidate and the individual using that medium according to their characteristics. While the characteristics of the communication environment affect the message that the candidate wants to convey, it also affects the candidate's expectations in society. In addition, the use of different communication channels by society is considered necessary to obtain different opinions and shape voting behavior more easily. In particular, many studies argue

that the communication media and tools affect politics and that the positive political information received by more knowledgeable voters through mass media will be effective in voting; it is stated that especially television and newspapers, and social media are the most important sources of political information for the society during election periods (Strömberg, 2001, p. 654); Today, the fact that communication media can offer different information to everyone and the mass of each medium provides benefits both in terms of color in terms of media and in terms of opinion in terms of society.

Political Advertising and Propaganda

With the coming together of people, management relations, values, approaches, and models have come to the present day by showing differences according to changing conditions. People of certain groups, ideologies, or interests go to different organizations to manage states or states. Organizations, associations, foundations, and think tanks are established. Established structures appear before the society with preparations such as bylaws, programs, implementation policies, election manifestos, in line with their views within the framework of the Constitution and Laws. Advertising and propaganda come into play when appearing before the public because in democracies, political parties in power or opposition need the support of the electorate (Keskin, 2016, p.27). From this point of view, political parties use communication techniques and communication tools to influence the voters who will carry them to power during the decision-making process and to communicate with the public (Doğan, 2021, p.200; Gültekin & Tos, 2020). Communication between politics and voters is also established through advertisements and propaganda. In these advertisements and propaganda, the main strategy is to impact voters in terms of “why the voters choose us” (Can & Güllüoınar,2020, p. 562). The effectiveness of the messages was closely related with emphasis on the candidate's characteristics, so this will help convince the voters.

The communication tools used in advertising and political advertising are similar (Çankaya, 2019, p.53). Political advertising and propaganda vary according to the type of political campaigns and the structure of the target audience and are used for different purposes (Can & Güllüoınar, 2020, p. 562). For example, while rallies, banners, and posters aim to motivate voters, TV and radio advertisements provide the opportunity to appeal to wider audiences. The attitudes and voting behaviors of the voters are shaped utilizing advertising and propaganda. Heywood (2019, p.275) emphasized the effect of media tools on "political preference and voter structuring by influencing the perceptions of the right" and stated a consensus on this issue in the literature. It is aimed to direct

the voters with advertising and propaganda tools, in other words, to manage their perception, which brings to mind the concept of social engineering. Karakuş (2010, p.204) defines the concept of social engineering as "the shaping and changing of society's behavior, thoughts and wishes for certain purposes by using advanced communication techniques/technology in an information society."

METHOD

The study examines the ruling AK Party's and the main opposition party CHP's commercials, which both participated in the General Elections held in Turkey on 12 June 2011. Advertisements were analyzed using the advertisement analysis model introduced by Rutherford (1996, p.264-265) in his book "New Icons: The Art of Advertising on Television". Rutherford (1996)'s advertising analysis model consists of the sub-headings of Meanings, Aesthetics, Structure, Metaphors, and Images, Binary Logic, Cultural References, Symbols, and Ideology. Rutherford classified the sub-dimension of meanings as intended and transformation. Under the title of aesthetics, the qualities that make an advertisement pleasant or effective are examined. The style of the advertisement is examined with headlines such as speed, duration, the balance of words and images (whether the advertisement is explained with words or images), direct addressing (is there a narrative effort for the audience). In the structure part, the prominent features of the advertisement are examined. What the advertisement aims to achieve and on which school it fits are discussed in this section. In the section on metaphors and images, the metaphors used in the advertisement are analyzed. The contrasts and opposites used in the advertisement are examined in the binary logic title. The section of cultural references examines references such as family and nationalism in the advertisement. The trend is examined in the size of icons when presenting people in the ad. In the ideology dimension, the deeper meaning underlying the advertisement is examined.

FINDINGS

Twenty-four political parties participated in Turkey's 12 June 2011 General Elections (Supreme Election Council [YSK], 2021). During the election period, political parties made election propaganda with television advertisements. The scope of this study analyzes and presents the findings of television advertisements of the Ak Party and the Republican People's Party.

Analysis of AK Party's Advertising Film

With a visually and audibly catchy technique and a soft rhetoric which has been used for more of trade type commercials AK Party, wants to protect the party's leading position that has been in power since 2002 with its advertisement called "Let's Go Again." The commercials with their usage during the election campaign shows the ordinary citizens with their traditional clothings and motifs on, as being from different regions of Turkey, instead of professional actors sing the song "Let's Go Again" in unison (See Figure 1).

Figure 1. Section from the Ak Party commercial film

By including the regular citizens from the public in the commercials creates a natural effect and creates the perception of that public sense wants to continue with the AK Party. When the commercial film is examined, in it discourse it draws an image that emphasizes unity and solidarity but away from promises and political fights. It reminds to the voters what has been done and what will be done. The yellow mosaic pattern had been used in the commercial is significant. It is compatible with many faces in the commercials, while it also resonates with the yellow light bulb the logo of the Ak Party. It stands out as being a bridge of different demographics, the political assembly. In addition, the contrasts that combined in it such as the old and young people playing the music instruments, old one plays the traditional reed and the young one plays the guitar which represents the modernist mind set, a young girl with a veil, an old woman, halay and horon dances and singing the same tune all together in the advertisement has increased the effect of the advertisement in terms of a unifying and embracing image. In Table 1, there is a detailed analysis of the political commercial in the 2011 Ak Party general elections.

Table 1
AK Party 2011 Political Commercial Film

Meanings		
<i>Aim:</i> Embracing all segments of the society, emphasizing unity and solidarity, away from promises, what has been done, what will be done, political fights, and bringing all segments together under the umbrella of the brotherhood of peoples by having different demographic segments. Singing the same song in harmony.		
<i>Transformation:</i> The yellow colors and stripes in the film stood for the yellow color of the white light bulb of the AK (White) Party logo yet by placing different segments inside the honeycombs at the end, it evokes ANAP, (the Motherland Party) with a liberal stance it became the ruling politic party of 80's.		
Aesthetic		
Duration: 79 seconds	Speed: Middle	word/image balance: image
Voice-over: none	singer(s): chorus direct call:	
Target: Turkish Nation	Humor: none	Comparison: none
Sounds: male-female	Music: folk music	
Admiration: yes	Attitude: positive	Extremism: none
<i>Tricks:</i> In front of the green box curtain, groups of men and women were made to sing and the background was keyed in white. With the graphic animation application, the words in the song's lyrics were written as spotlights and written in the background.		
<i>Comment:</i> Different segments of the society give the impression that they are satisfied with the AK Party ruling by showing their smiling faces.		
Structure		
Design: chorus	seeking: continuity	school: realist
Strategy: harmony telling:	singing: human	
Interpretation: the choice of clothes, the ease of the lines of the folk song, the comfort and satisfaction on their faces.		
Metaphors and Images		
1. color: cultures	2. song = togetherness	3. happy face = contentment
Comment: folkloric dresses bring together different ethnic elements. On the other hand, the accompaniment of an intellectual person playing the guitar and a traditionalist-looking young man playing the "saz" to the same song in the same window underlines the AK Party's unifying aspect.		
Binary logic		
1.difference/unity	2.humanity/AK Party	3.harmony/contradiction
People/ humanity citizens/ fraternal cooperation/ conflict individual/mass happiness/continuity ethnic/coexistence		
Comment: The fact that he said "let's go" again, regardless of religion, language or race, reveals a happy synergy created by a party that has been in power for two consecutive terms in all segments of society. It opposes ethnic discrimination.		
Cultural References		
1. Cultural expression	2. Spirit of togetherness	
3. song		

Oğuz Han ÖZTAY

Characteristics: unity of rights, halay, horon, Caucasian, zeybek folk dance, and singing
Comment: In every region of Turkey, which is made up of seven different regions, their dances are different and the local clothes. It is realized that cultural differences are protected by the AK Party and the values of cultures.

Icons

Number of people: many people: ordinary

Group(s): cultures lifestyle(s): not determined

Gender: male and female Class: mixed

Race: mixed Age: mixed

Comment: It is seen that people of all ages and cultures, where no one can dominate anyone else, are viewed with the same eye.

Ideology

Requirements: 1. Association 2nd no 3rd no

Motifs: one song, power alone

Comment: The AK Party has a stance that builds bridges between cultures and classes, and it creates a democratic identity by making them say "Come on, again, again" based on the lines of the song. It shows the satisfaction of all segments of the society.

Analysis of the Advertising Film of the CHP

CHP, which taken a position by constantly reiterating that its supports of the Republic style management, follows Atatürk's principals and is the guarantee for secularism, chose an advertisement film in the 2011 general election supported by the visuals of CHP leader Kemal Kılıçdaroğlu's and his voice. The unity message had been put out in the commercials by emphasizing the phrase "CHP for All" without classifying itself as being a part of a particular ideology or group. In addition, the commercials conveyed the promises of CHP Chairman Kemal Kılıçdaroğlu from his own voice by meshing the candid imageries from his campaign trips.

Figure 2. Section from the CHP commercial film

In the commercial, Kemal Kılıçdaroğlu states that he will not separate people into right-wingers and left-wingers; that he respects everyone's worldview, he emphasized that every citizen, without exception, should get the share they deserve from the wealth of this country. In Table 2, there is a detailed analysis of the political commercial in the CHP 2011 general elections.

[1984]

Table 2
CHP 2011 Political Commercial Film

Meanings		
<i>Aims intended:</i> It reveals that there is a rift in society by showing people with distressed facial expressions and it will be a remedy for all segments of society.		
<i>Transformation:</i> CHP which usually gives much more political messages before this time makes a call for everyone. This CHP call is made for both believers (Islam/Muslims) and non-believers with a concrete message without focusing on abstract promises such as secularism and without separating the segments.		
Aesthetic		
Duration: 42 seconds	speed: middle	word/image balance: image+
Voice-over: Chairman	singer(s): no direct call:	no
Target: Voting	humor: none	comparison:none
Sounds: background	music: emotional	
Admiration: none	gaze: negative	extremism:none
Tricks: photomontage effects, cropping the photos, and placing flags on the back and colors.		
Comment: Giving the CHP leader as a remedy after pictures based on simple ordinary people looking in desperation.		
Structure		
Design: slide	quest: remedy	school:
emotional		
Strategy: hope	told by: Kemal Kılıçdaroğlu	wished by: Kemal Kılıçdaroğlu
Comment: Kemal Kılıçdaroğlu is at the forefront as a person who is honest, principled, sincere, strong and manages to stay calm under even heavy pressures.		
Metaphors and Images		
1.color= distressed people	2. handshake= help	3. unhappy face= awareness
Comment: With the image of a leader integrated with the people, an honest and hardworking leader profile sensitive to their problems has been tried to be drawn.		
Binary logic		
1.difference/unity	2.humanity/CHP	3.harmony/contradiction
People/ humanity citizens/ family cooperation/ conflict		
Individual/mass happiness/pro-for-all/citizen		
Comment: It is emphasized that a leader party accepts the differences of the society as wealth and respects their differences with tolerance, even those who are not their own.		
Cultural References		
1.cultural expression	2. pigeon	3. cap
Characteristics: natural pictures peace symbol of honesty like Ecevit		
Comment: In the spontaneous photographs the peaceful nature of the once-prime minister Ecevit, nicknamed as the “dark boy” as a public hero figure is emphasized, with his capped hat and the pigeons liberated from his hand.		
Icons		
Number of people: few	people: ordinary	
Group(s): folk	lifestyle(s): not determined	

Oğuz Han ÖZTAY

Gender: male and female

Class: low income

Race: mixed

Age: mixed

Comment: Based on a small number of costumes and stances, a portrait of a leader that the people can easily approach and underlined that Kemal Kılıçdaroğlu would embrace everyone's problem without making any distinction from his voice.

Ideology

Requirements: 1. draw 2. no 3. no

Motifs: passer-by

Comment: Since it is the first election marathon of the new Chairman of the Republican People's Party, the Republican People's Party mainly drew a strategy about the Chairman in its advertisement. At the point of the presentation of the new Chairman to the voters, it is ensured that the people, who have an unquestionable past and a private life, trust the CHP with documents, revealing the corruption before he became the Chairman.

CONCLUSION

Election periods are a process in which mass media come to the fore both in terms of society and candidates. In line with the position of the media in political systems, the effect is more severe during election periods. The active role of the media during the election periods, the will of the political actors to reach the society and influence the voter behavior, and the effect of the media on the elections and voters exist in political life with the media organizations of contemporary democratic societies. The role of the media, especially in the protection and democratization process of the democratic political system, has made the media the fourth power serving on behalf of society in today's world (Güz, 2008, p.26). In this context, the media is seen as the essential tool of the political communication process. Media, which acts as a bridge between political actors and society, also contributes to the democratic process by encouraging societies to elections (Gezgin, 2012, p.19; Öztay, 2022, p. 123). The media, which regularly and systematically conveys information about the candidate and the process to the electorate, can significantly impact the formation of the voter's opinion, as it has effects on the construction of political information and the natural shaping of public opinion in the society. In this context, the legitimacy of the political communication process and elections seems to be ensured, as the media is an environment and a means of reaching the society on behalf of political actors. Within the framework of all these, political communication is not only carried out with the media, but the media is the most essential tool of political communication.

The voters' opinions about the election are subject to change affected by the media and the propaganda activities of the political parties during the election periods. The main goal of political party propaganda is to shape the perception of

the voters (Bölükbaşı and Macar, 2019, p.961) and to communicate with the voters in the context of political advertising (Şeker and İşlenen, 2012, p.347). From this point of view, in the 2011 general elections, like many political parties, Ak Party and the Republican People's Party preferred TV advertisements to promote their parties and actions.

The importance of the June 12, 2011 elections in terms of political advertisements because of lifting the ban on television advertising after 20 years it has been an intense election period in terms of political advertising campaigns (Bölükbaşı and Macar, 2019, p.960; Keskin and Şanlı, 2014, p.15) The scope of this study examines television advertisements of Ak Party and Republican People's Party. Considering aesthetic, in both commercials a positive and unifying language is used. However, the person who conveys the message differs. In terms of structure, while Ak Party conveys its message through real people in advertisements and keeps the leader in the background; The CHP conveys its message with the political party leader. Parallel to this finding, in Doğan (2013) study, when the rate of the verbal message given by the political party leader is compared, it is 100% in CHP advertisements, while it is 11.54% in Ak Party. On the other hand, Sarıtaş and Balcı (2021) investigated the 2015 general election in terms of appearance of leader in the advertisements and found that while Ak Party conveys its message with the political party leader, CHP did not and keeps the leader in the background.

In the Ak Parti advertisement, regarding structure and cultural references, people of different age groups are wearing local clothes. Thus, it aims to create an emotional bond between the party and the voters. It emphasises the message of unity and togetherness in a positive atmosphere throughout the advertisement. Similarly, CHP's commercials emphasise on unity and solidarity however it portrays in much pessimistic atmosphere. The commercials, has some excerpt sections from the moments when the chairman Kemal Kılıçdaroğlu met with the public. Thus, it uses a strategy for creating the bond between the voter and the leader. This result could be explained by political communication between party leader and voters established through advertisements and propaganda. In this study, two of the party leader utilized political advertisement to influence the voters who will carry them to power during the decision-making process and to communicate with the public (Doğan, 2021, p.200; Gültekin & Tos, 2020).

In future studies, the effect of advertisements on the choice of voters should be investigated. Furthermore, how the themes of political advertisement such as education, economy, health etc. impact the voters' choice will be examined. Also, voters' attitude towards political advertisement in Tukey with large samples

utilizing mixed method will be examined through the lense of political communication.

REFERENCES

- Anık, C. (2021). Siyasal iletişimin kuramsal boyutları. E. Karakoç ve o. Taydaş (Ed.) *Siyasal İletişim: Uygulamalı Tartışmalar- Analizler- İncelemeler ve Örnek Çalışmalar* içinde (s. 5-28). Nobel Yayınevi.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, medya ve demokrasi. *Kurgu Dergisi*, 19(19), 223-238.
- Bölükbaşı, M., & Macar, E. (2019). Seçim kampanyalarının profesyonelleşmesi: Ak parti ve CHP'nin 2011 genel seçim kampanyalarının analizi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 8(2), 939-964.
- Can, E. N. & Güllüpunar, H. (2020). Olumlu ve olumsuz mesaj stratejileri bağlamında siyasi liderin seçmen algısı üzerine etkisi: 31 Mart 2019 mahalli idareler seçimi örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 557-578.
- Curran, J. (2017). Medya ve demokrasi: Yeniden değer biçme. S. İrvan (Çev. Ed.), *Medya, Kültür, Siyaset* içinde (s. 135-193). Pharmakon Yayınları.
- Curran, J., Lund, A. B., Moring, I. S., Hahn, K., & Coen, S. (2010). Cross-national versus individual-level differences in political information: A media systems perspective. *Joyrnal of Elections, Public Opinion and Parties*, 20(3), 291-309.
- Çakmak-Kılıçaslan, E. (2008). *Siyasal İletişim İdeoloji ve Medya İlişkisi*. Kriter Yayınevi.
- Çankaya, E. (2019). *Siyasal İletişim- Dünya'da ve Türkiye'de*. İmge Kitabevi.
- Ciaglia, A. (2013). Politics in the media and the media in politics: A comparative study of the relationship between the media and political systems in three european countries. *European Journal of Communication*, 28(5), 541-555.
- Dağtaş, E., & Özer, Ö. (2015). Public sphere-political advertisement relationship in Turkey: Analysing political advertisements of JDP in general elections 2011. *Культура/Culture*, 5(11), 7-14.
- Damlapınar, Z. (2008). Medya ve siyasette güvenilirlik: Medya siyaseti'nin toplumsal algılanmasına bağlı faktörler. Z. Damlapınar (Ed.), *Medya ve Siyaset* içinde (s. 186-207). Eğitim Yayınevi.

- Doğan, E. (2013). *Siyasal Seçimlerde Kullanılan Görsellerde Anlamın Yaratılması: 2011 Genel Seçimlerinde AK Parti ve CHP Kampanyaları*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, A. (2021). Türkiye’de siyasal halkla ilişkiler: Siyasi partilerin strateji ve uygulamaları. E. Karakoç ve O. Taydaş (Ed.). *Siyasal İletişim: Uygulamalı Tartışmalar- Analizler- İncelemeler ve Örnek Çalışmalar* içinde (s. 199-237). Nobel Yayınevi.
- Fiske, J. (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş* (3. Baskı; S. İrvan, Çev.). Pharmakon Yayınları.
- Gezgin, S. (2012). Medyanın toplumsal işlevi ve kamuoyu oluşumu. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(12), 11-20.
- Goldenberg, E. N., & Traugott, M. W. (1987). Mass media in U.S. congressional elec. *Legislative Studies Quarterly*, 12(3), 317-339.
- Gurevitch, M., & Blumler, J. (2017). Siyasal iletişim sistemleri ve demokratik değerler. S. İrvan (Çev. Ed.). *Medya, Kültür, Siyaset* içinde (3.Baskı, s. 193-213). Pharmakon Yayınları.
- Gültekin, B & Tos, O. (2020). Politik reklamlarda propaganda göstergeleri: 2000 yılı sonrası MHP reklamları üzerine bir analiz. Devlet / İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi, http://devlet.com.tr/makaleler/y463_Politik_Reklamlarda_Propaganda_Gostergeleri_2000_Yili_Sonrasi_MHP_Reklamlari_Uzerine_Bir_Analiz.html, Erişim tarihi: 10.06.2022.
- Güz, N. (1995). Siyasal tercihleri belirlemede kitle iletişim araçlarının rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1), 113-128.
- Güz, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*. Nobel Yayınevi.
- Güz, N. (2008). Kamuoyu araştırmalarının medyada yayınlanmasının etik ilkeleri. Z. Damlapınar (Ed.), *Medya ve Siyaset* içinde (s.11-38). Eğitim Kitabevi.
- Heywood, A. (2019). *Siyaset*. (Çev. F. Bakırcı). Felix Kitap.
- Işık, M. (2005). Medya ve demokrasi paradoksu: Medya yoluyla demokrasinin tehdit edilmesi. *Selçuk İletişim*, 3(4), 114-121.
- Keskin, F. (2016). *Politik Kampanya: Teorik ve Pratik*. Siyasal Kitabevi.

- Keskin, F., & Karaaslan Şanlı, H. (2014). Demokrasi tartışmaları bağlamında 2011 milletvekili genel seçimleri ve medya üzerine niceliksel bir analiz. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-26.
- Karakuş, H. ve Karaca, M. (2010). *Stratejik Analiz- Güç Denklemi Çerçevesinde Türkiye*. Sobil Yayıncılık.
- Laughey, D. (2010). *Medya Çalışmaları Teoriler ve Yaklaşımlar* (A. Toprak, Çev.). Kalkedon.
- Lyengar, S. (2017). Siyasette erişim yanlılığı: Televizyon haberleri ve kamuoyu. S. İrvan (Çev. Ed.), *Medya Siyaset Kültür* içinde (3. Baskı, ss. 283-303). Pharmakon Yayınları.
- McCombs, M., Llamas, J. P., & Escobar, E. L. (1997). Candidate images in spanish elections: Second-level agenda-setting effects. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 74(4), 703-717.
- McLuhan, M. (1967). *The Medium is the Massage: An Inventory of Effects* (1. Baskı). Penguin Books.
- Nedimoğlu, Ö.M. (1990). *Siyasal İletişimde Dönüşümler, Yeni Bir Olgu: Siyasal Reklamlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neumann, E. N. (1998). *Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi* (1. Baskı; M. Özkök, Çev.). Dost Kitapevi Yayınları.
- Neumann, E. N. (2017). Suskunluk sarmalı kuramının medyayı anlamaya katkısı. S. İrvan (Çev. Ed.), *Medya Siyaset Kültür* içinde (3. Baskı, s. 273-283). Pharmakon Yayınları
- Nisbet, E. (2008). Media use, democratic citizenship, and communication gaps in a developing democracy. *International Journal of Public Opinion Research*, 20(4), 454-482.
- Öztay, O. H. (2022). Siyasal iletişim: 31 Mart 2019 yerel seçimleri özelinde bir değerlendirme. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 8 (1), 99-130.
- Rutherford, P. (1996). *Yeni İkonalar Televizyonda Reklam Sanatı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sarıtaş, H., & Balcı, Ş. (2021). Siyasetin fragmanı siyasal reklamlar üzerine bir inceleme. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 1(2), 60-81.
- Savigny, H. (2002). Public opinion, political communication and the internet. *Politics*, 22(1), 1-8.

Political Advertisements in The Context of Political Communication and The Media...

- Street, J. (2005). Politics lost, politics transformed, politics colonised? Theories of the impact of mass media. *Political Studies Review*, 3(1), 17-33.
- Strömberg, D. (2001). Mass media and public policy. *European Economic Review*, 45(4-6), 652-663.
- Şeker, T., & İşleyen, M. (2012). 2011 CHP seçim reklamları bağlamında siyasal reklamcılığın izleyiciler üzerindeki etkilerine yönelik alımlama analizi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 327-349.
- Taydaş, O. ve Karakoç, E. (2021). Siyasal iletişimde aday imajının inşası bağlamında The Candidate filminin gösterge bilimsel çözümlemesi. E. Karakoç ve O. Taydaş (Ed.) *Siyasal İletişim: Uygulamalı Tartışmalar-Analizler - İncelemeler ve Örnek Çalışmalar* içinde. (s.173-198). Nobel Yayınevi.
- Türk, G. D. (2013, 11). Demokrasinin Dördüncü Kuvveti Yeni Medya Teknolojileri. 55-60. İstanbul Üniversitesi.
- Waldhal, R. (1994). Siyasal tutumlar ve kamuoyu (S. İrvan, Çev.). *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi: İletişim*, (1-2), 113-132.
- Wolfsfeld, G. (2011). *Media & Politics Five Principles in Political Communication*. Routledge.
- Yüksek Seçim Kurulu, <https://www.ysk.gov.tr/tr/12-haziran-2011-xxiv-donem-milletvekili-genel-secimi/4929>, Erişim tarihi: 19.04.2022.
- Yüksel, H. (2022). Yeni medya alanında siyasal iletişim faktörü “Twitter platformu”. *TroyAcademy*, 7(1), 67-96.
- Yaylagül, L. (2014). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Dipnot Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Political communication, which falls under the communication discipline, includes the social, cultural, and economic dimensions that exist during the election period and non-election times (Çakmak-Kılıçaslan, 2008, p.10). Political communication, which is a discipline that examines the relations between the individual and the institution and between the individual and the organization, is used by the leaders of the political scene in all democratic countries of the world today to influence and direct the masses (Anık, 2021, p.18). Political advertisements are the most critical and effective political

communication methods (Nedimoğlu, 1990, p.58-59). The effectiveness of political communication cannot be considered apart from mass media technologies such as television, radio, newspapers, and magazines (Çankaya, 2019, p.333) and new media technologies such as social media and social networks (Taydaş and Karakoç, 2021, p.178). With the development and spread of internet technology, political communication has also been used in new media tools (Yüksel, 2022: 72). This study analyzes the methods and techniques of the propaganda films of the ruling AK Party and the main opposition party CHP, which competed in the General Elections on 12 June 2011. This study focuses on television commercials used in the political communication process.

Method: The study examines the ruling AK Party's and the main opposition party CHP's commercials, which both participated in the General Elections held in Turkey on 12 June 2011. Advertisements were analyzed using the advertisement analysis model introduced by Rutherford (1996, p.264-265) in his book "New Icons: The Art of Advertising on Television". Rutherford (1996)'s advertising analysis model consists of the sub-headings of Meanings, Aesthetics, Structure, Metaphors, and Images, Binary Logic, Cultural References, Symbols, and Ideology. Rutherford classified the sub-dimension of meanings as intended and transformation. Under the title of aesthetics, the qualities that make an advertisement pleasant or effective are examined. The style of the advertisement is examined with headlines such as speed, duration, the balance of words and images (whether the advertisement is explained with words or images), direct addressing (is there a narrative effort for the audience). In the structure part, the prominent features of the advertisement are examined. What the advertisement aims to achieve and on which school it fits are discussed in this section. In the section on metaphors and images, the metaphors used in the advertisement are analyzed. The contrasts and opposites used in the advertisement are examined in the binary logic title. The section of cultural references examines references such as family and nationalism in the advertisement. The trend is examined in the size of icons when presenting people in the ad. In the ideology dimension, the deeper meaning underlying the advertisement is examined.

Findings: The scope of this study examines television advertisements of Ak Party and Republican People's Party. In both commercials a positive and unifying language is used. However, the person who conveys the message differs. While Ak Party conveys its message through real people in advertisements and keeps the leader in the background; The CHP conveys its message with the political party leader. Parallel to this finding, in Doğan (2013) study, when the rate of the verbal message given by the political party leader is compared, it is 100% in CHP advertisements, while it is 11.54% in Ak Party. On the other hand, Saritaş and

Balcı (2021) investigated the 2015 general election in terms of appearance of leader in the advertisements and found that while Ak Party conveys its message with the political party leader, CHP did not and keeps the leader in the background.

In the Ak Parti advertisement, people of different age groups are wearing local clothes. Thus, it aims to create an emotional bond between the party and the voters. It emphasises the message of unity and togetherness in a positive atmosphere throughout the advertisement. Similarly, CHP's commercials emphasise on unity and solidarity however it portrays in much pessimistic atmosphere. The commercials, has some excerpt sections from the moments when the chairman Kemal Kılıçdaroğlu met with the public. Thus, it uses a strategy for creating the bond between the voter and the leader.

Result and Argument: The voters' opinions about the election are subject to change affected by the media and the propaganda activities of the political parties during the election periods. The main goal of political party propaganda is to shape the perception of the voters (Bölükbaşı and Macar, 2019, p.961) and to communicate with the voters in the context of political advertising (Şeker and İşlenen, 2012, p.347). From this point of view, in the 2011 general elections, like many political parties, Ak Party and the Republican People's Party preferred TV advertisements to promote their parties and actions. The importance of the June 12, 2011 elections in terms of political advertisements because of lifting the ban on television advertising after 20 years it has been an intense election period in terms of political advertising campaigns (Bölükbaşı and Macar, 2019, p.960; Keskin and Şanlı, 2014, p.15). In future studies, the effect of advertisements on the choice of voters should be investigated.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54020>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	30.10.2021	Submitted date
Kabul tarihi	10.04.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özocak, Ö. (2022). Vehhâbî Hâkimiyetinin Genişlemesi: Binbaşı Hüseyin Hüsnü'ye Göre Kasr-ı İbn Akil Başarısızlığının Gerekçeleri ve Yapılması Gerekenler. *Journal of History School*, 58, 1994-2021

VEHHÂBÎ HÂKİMİYETİNİN GENİŞLEMESİ: BİNBAŞI HÜSEYİN HÜSNÜ'YE GÖRE KASR-I İBN AKİL BAŞARISIZLIĞININ GEREKÇELERİ VE YAPILMASI GEREKENLER

Özer ÖZOCAK¹

Öz

Abdülaziz b. Reşid, İbn Suûd ile mücadelesi sırasında Osmanlı Devleti'nden yardım talep etti. Bu yardım talebi, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'a bir hayli uzak konumda olan Necid'e yönelik müdahalelerine bir yenisinin eklenmesine neden oldu. Vehhâbîlerle karşı karşıya gelen Osmanlı kuvvetlerinin idaresinde bazı isimler ön plana çıktı. '*Necid Kutasının Ahvâl-i Umûmiyesi*' adlı eseriyle Necid ve Necidliler ile seferlere ilişkin gözlemlerini aktaran son dönem Osmanlı subaylarından Binbaşı Hüseyin Hüsnü de belirtilen isimlerdendi. Hüseyin Hüsnü, Vehhâbîlere karşı mücadele eden ve yaşadıklarını kaleme alan nadir kimselerdendir. Belki de bu nitelikteki tek kişidir. Hüseyin Hüsnü'nün eserinde, İbn Reşid'in bölgesel rakibi aleyhinde Osmanlı Devleti'nin müdahalesinden beklentileri, sefer sırasındaki tutumu ve Necid'e gönderilen kuvvetin askerî düzeninin bozulması ele alınan bazı detaylardandır. Özellikle Hüseyin Hüsnü'nün Osmanlı kuvvetini Suûdîlerle çarpışmaya sürükleyen iki bölgesel unsur arasındaki mücadelede birinin diğerine tercih edilmesine yönelik eleştirileri oldukça dikkat çekicidir. Sefer sırasında dile getirilen çok sayıda eleştirinin yer aldığı çalışmamızda, Hüseyin Hüsnü'nün eleştirel yaklaşımı öncelenecek Osmanlı-Vehhâbî ilişkilerine dair tarih yazımında farklı bir görüş açısının ve yaklaşımın sergilenmesi amaçlandı.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Hüsnü, İbn Reşid, İbn Suûd, Necid, Vehhâbîlik.

¹Dr., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ozer.ozocak@amasya.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0129-7937.

The Expansion of Wahhabi's Dominion: Reasons for Qasr-ı Ibn Aqil Failure and Things to Be Done According to Major Hussein Husnu

Abstract

Abdul Aziz b. Rashid, requested help from the Ottoman Empire during his struggle with Ibn Saud. This request for help led to a new intervention by the Ottoman Empire in Najd, which was quite far from Istanbul. Some names came to the fore in the administration of the Ottoman force that faced the Wahhabis. Major Hussein Husnu, one of the last period Ottoman officers, who conveyed his observations about the expeditions with the people of Najd and Najd under the name of '*Necid Kıtasının Ahvâl-i Umûmiyesi*', is among the names mentioned. Hussein Husnu is one of the rare people who fought against the Wahhabis and wrote about their experiences. Perhaps he is the only one of this nature. In terms of our study, Ibn Rashid's expectations from the intervention of the Ottoman Empire against his regional rival, his attitude during the campaign and the deterioration of the military order of the force sent to Necid are some of the details discussed. Particularly, Hussein Husnu's criticisms about the preference of one over the other in the struggle between two regional elements that dragged the Ottoman force into conflict with the Saudis are quite remarkable. In this context, in our study, the critical approach of Hussein Husnu was prioritized, and it was aimed to present a different perspective and approach in historiography of Ottoman-Wahhabi relations in line with the Wahhabi problem, one of the most serious problems of the Ottoman Empire.

Keywords: Hussein Husnu, Ibn Rashid, Ibn Saud, Najd, Vahhabism.

GİRİŞ

18. Asır boyunca Osmanlı tarihi açısından çok sayıda önemli gelişme yaşandı. Bu asra, Osmanlı Devleti ile Batılı güçler arasında bir süredir değişmekte olan güç dengesini sergiler nitelikteki 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'nın gölgesinde girildi (Kurtaran, 2016, s.97-139). Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasının üzerinden henüz çok geçmeden İstanbul'un batısında ve güneyinde yaşanan ya da temelleri atılan bazı gelişmeler ilerleyen yıllarda Osmanlı yöneticilerinin daha büyük sorun alanları ile karşı karşıya kalmasına zemin hazırladı. Osmanlı Devleti'nin batıdaki topraklarında, Türk-Rus ilişkilerinin oldukça tartışmalı hadiselerinden olan Prut Savaşı cereyan ederken güneydeki topraklarında Vehhâbî meselesinin ortaya çıkmasına neden olan adımlar atılmaktaydı.

Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Vehhâbîliğin temellerini atıp Suûdilerle ittifakı ile birlikte Osmanlı Devleti için yeni bir sorun ve mücadele alanı belirdi (Özocak, 2021, s.121-142). 18. Asrın ilk yarısından itibaren Vehhâbîler geniş bir sahayı ele geçirecekleri atılım sürecine girdiler. İstila ettikleri toprakların

ötesinde büyük bir korku atmosferinin doğmasına neden oldular. Vehhâbilerin ortaya çıkardıkları manzaralar, Osmanlı Devleti'nin Vehhâbileri haşerat olarak nitelendirmesine neden oldu. Bu kapsamda Eyüp Sabri Paşa, Vehhâbiliğe dair en önemli eserlerden biri olan Tarih-i Vehhâbiyan adlı eserinin Vehhâbiliğin ortaya çıkma sürecini anlatan satırlarında haşerat nitelendirmesini çok yerde kullanmaktadır. Örneğin bu bahiste '*Abdülaziz, Deriyye dağlarının ve havali-i Necdiyye çöllerinin Vehhâbi haşeratıyla dolup*' şeklinde devam eden cümlesinde haşerat tabirine yer vermektedir (Eyüp Sabri, 1296, s.39). Zamanla İstanbul'un bilinçaltında Vehhâbiliğe bağlı gelişmeler memnuniyetsizlik ve kaygı ifadeleri ile karşılanır hâle geldi ve Osmanlı Devleti'ni Vehhabilerle farklı tarihlere mücadele etmeye mecbur bıraktı (Bkz: Brémond, 1937; Kurşun, 1998; Büyükkara, 2004; Troeller, 1976; Vassiliev, 1998; Tecer, 2001; Güner, 2013; Şeker, 2016).

Hüseyin Hüsnü'nün de aralarında bulunduğu Osmanlı askerleri 20. Yüzyılın başlarında belirtilen hislerin eşliğinde 1904 yılı başlarında bir kere daha harekete geçtiler. Vehhâbi tehdidini ortadan kaldırmayı hedefleyen seferin gerçekleştiği sıralarda Sultan II. Abdülhamid, Almanlarla ittifakın da bir ürünü olan Bağdat Demiryolları projesi ile İslam dünyasına yönelik büyük bir adım atarak Panislamist politikaları güçlendirmeye çalışmaktaydı (Albayrak, 1995: 1-38). Sefer öncesinde Osmanlı Devleti'nin bölgeye dair ise bilgisi oldukça tartışmalıdır. Hüseyin Hüsnü'ye göre, Abdülaziz b. Reşid de dâhil olmak üzere Necid'deki hadari ve bedevilerin tamamı Vehhâbi olmalarına karşın İbn Reşid'in Vehhâbi olduklarını Osmanlı sarayının bilmemesi binlerce kez esef edilecek bir gaflettir (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.170). Buna karşın 1893 tarihli bir belgede, Necid'de Ermeni nüfusun olmadığı bilgisinin yer alması oldukça ilgi çekicidir (COA, Y.PRK. DH, Dosya No:7, Gömlek No: 1, Tarih: H.01.04.1311(12.10.1893)). Her ne sebeple olursa olsun Anadolu'nun kadim unsurlarından Ermenilerin Necid'de varlık gösterip göstermediklerinin resmi bir yazışmaya konu olması bölgeye ilişkin genel bir nüfus bilgisini zorunlu kılar. Hüseyin Hüsnü'nün iddiasını açıklamaya yeterli olmamakla birlikte İbn Suûd'un Vehhâbiliğin savunucusu ve geniş alanları istila edecek derece bayraktarı olarak hareket etmesinden dolayı Osmanlı Devleti'nin Vehhâbiliği sadece İbn Suûd ile özdeşleştirdiği ve diğer unsurları Vehhâbi dairesinin dışında tuttuğu söylenebilir.

Hüseyin Hüsnü'nün iddiası bağlamında Necid'e dair belki de en kritik bilgilerden birine ilişkin tartışmanın ötesinde İbn Suûd'un üzerine düzenlenen sefer bütün hazırlıklara rağmen başarısızlıkla sonuçlandı. Kasr-ı İbn-i Akil mücadelesi, Osmanlı askerlerinin çok sayıda kayıp vermesine ve hayatta kalanların yaşama tutunmak için türlü zorluklara katlanmalarına sebep oldu. Çalışmamızla bütün bu olumsuzların yaşanmasına neden olan mücadeleye ilişkin

Hüseyin Hüsni'nün eseri üzerinde yapılan değerlendirmelere binaen alt başlıklar oluşturularak seferde yer alan bir Osmanlı kumandanın gözüyle seferin bütün detayları dönemin diğer kaynaklarından da yararlanılarak ele alınması amaçlandı. Böylece Osmanlı Devleti'nin güney topraklarında gerçekleşen bir mücadeledeki başarısızlığın gerekçeleri ortaya konuldu.

Hüseyin Hüsni'nün eleştirileri bütüncül bir bakış açısı ile incelenmeye çalışıldı. Hüseyin Hüsni'nün başarısızlığın ana etkeni olarak gördüğü İbn Reşid'e dair eleştirileri ilk alt başlık olarak belirlendi ve diğer kaynaklarda yer alan değerlendirmelerle birlikte aktarıldı. Hüseyin Hüsni'nün gözlemlerinden yapılan çıkarımlarla seferin sonucuna etki eden diğer alt başlıkların ve ele alınan meselelerin belirlenmesi yoluna gidildi. Bu doğrultuda bölgeye sevk edilen kuvvetlerin kumandanı Hasan Şükrü Bey'in İbn Reşid ile ilişkisi bağlamında Hail Emiri üzerine bir türlü gerekli otoriteyi sağlayamamasından bedevilerle düzenli ordunun birlikte hareket etmesine değin çok sayıda sıkıntılı meseleye yönelik eleştirilerine yer verildi.

Hüseyin Hüsni'nün çok ağır eleştirilerini birbiri ardınca sıraladığı çalışmasının en önemli özelliklerinden biri sadece başarısızlığa etki eden sebeplere yer vermemesidir. Eserinde, gördüğü her bir eksik ya da yanlışla ilgili görüşlerini aktarmakla kalmayıp karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerilerinin üzerinde durmasıdır. Hüseyin Hüsni'nün önerilerinden bölgedeki sorunların çözümüne yönelik fikirler sunduğu için ayrıca yararlandı. Son olarak Kasr-ı İbn Akil hezimetine yol açan ve ana etkenlerle ilintili olan pek çok diğer sebep de söz konusudur. Bunların başında hiç şüphesiz Necid'in kendine has bir iklime ve coğrafî yapıya sahip olması gelir. Bununla birlikte Necidlilerin gündelik yaşamları ve bölgeye düzenlenecek seferlerin zorlu şartlar altında icra edilmesine neden olan yapısal özellikleri muhtevası itibarıyla başka bir çalışmanın konusu olacak nitelikleri barındırdığından belirtilen hususlara çalışmamızda anahatlarıyla değinildi.

1. İbn Reşid'in Tutumu ve Yansımaları

Binbaşı Hüseyin Hüsni eserinde Vehhâbilerle mücadeleyi üç evreye ayırmaktadır. Kasr-ı İbn Akil hezimetini ile sonuçlanan ilk evrenin neticesinde İbn Reşid'in etkisi çok bariz bir biçimde görülmektedir. Hüseyin Hüsni'nün eserinde İbn Reşid'in mücadeleye etkisine dair yer verdiği satırlara odaklanmadan Osmanlı ve İngiliz arşiv belgelerinde İbn Reşid ile ilgili belgelerden ikisine değinelim. İbn Suûd'un 1902 yılında Riyad'ı ele geçirmesi ile İbn Reşid'in rakibi İbn Suûd ile mücadelesinin yeniden hız kazandığı sırada bir bedevinin anlattıkları

Osmanlı arşiv belgelerinden birine konu edilmektedir. Belgeye göre, Abdülaziz b. Reşîd'in zülmünden bölge halkı bıkmış olup kendisinden uzaklaştırmıştır. Bedevileri rakibinin safına geçirmektedir ve kendisine taltif verilmemesi gerekmektedir (COA, Y.PRK. MK., Dosya No:20, Gömlek No: 60, Tarih: H.21.09.1322(29.11.1904)). Bir diğer belge, Osmanlı varlığını sonlandırarak Arabistan Yarımadası'na hâkim olmak isteyen İngilizlere aittir. 12 Mart 1902 tarihli İngiliz arşiv belgesinde de İbn Reşîd hakkında olumsuz şeyler yazılmaktadır. Belgeye göre, İbn Reşîd'in zalimliği, aç gözlülüğü ve kötü yönetimi çevresindekileri terke sürüklemektedir. İbn Reşîd'den kopan kabileler İbn Suûd'a sempati ile bakarak onun yanına geçtiler. Rakibi karşısında kan kaybetmekte olan İbn Reşîd, başarısızlığa uğraması ihtimal dâhilindedir (Records of Saudi Arabia Primary Documents 1902-1960, 1992, s.18).

Her iki arşiv belgesinde belirtildiği üzere, İbn Reşîd'den duyulan memnuniyetsizlik, karşısındaki cepheyi genişletmekteydi. Hüseyin Hüsnü'ye göre ise, İbn Reşîd en yakın akrabasını bile memnun edebilecek vasıflara sahip olmadığından ayrılıkları daha da derinleştirmişti. Sahip olduğu imkânları kullanma noktasında gerekli özeni sergileyemedi. Şenane Karyesi'ne erzak getiren Harb aşireti reisi Şammar bedevilerinin felaketlerini ve her gün çok sayıda kırağın telef olmasını görünce '*Ya Emir!*' diye seslenerek Şammar bedevilerinin durumlarıyla ilgilenmesi gerektiğini söyledi. '*Evvel ve ahir size hizmet edecek bunlardır. Bir miktar arpa Medine-i Münevvere'den getirterek tevzi etseniz kısrakları ihya edersiniz. Bu kısraklar telef olursa siz de bundan sonra iş göremezsiniz*' (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.221) şeklindeki öğüdü ile gördüğü manzara karşısında İbn Reşîd'e derhâl müdahalede bulunmazsa kendileri açısından felakete sonuçlanacağı uyarısında bulunduysa da İbn Reşîd tarafından dikkate alınmadı. Kendisi de Şammar kabilesinin üyesi olmakla birlikte bölge halkına yönelik muamelesi yakın zamanlarda ailenin yaklaşık üçte birinin Irak'a göç etmesine neden oldu. Bağlı bulunduğu kabile fertlerinin önemli bir kısmının bölgeyi terk etmesi, Hicaz Demiryolu hattında varlığını sürdürmekte olan Heytem aşireti ile yaptıkları çarpışmada yenilgi alarak geri çekilmek zorunda kaldılar (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.231).

İbn Reşîd'in mensup olduğu kabilenin olumsuz tavrı, içinde bulunduğu şartların kendisi için pek de parlak olmadığını ortaya koymaktadır. İbn Suûd ile mücadelenin gerçekleştiği sıralarda Arabistan Yarımadası'nın bir parçası olan Yemen'de huzursuzluğun gittikçe tırmanması ve Yahya'nın imamlığı geçmesinden kısa süre sonra Yemen İsyanı'nın patlak vermesi de Osmanlı Devleti için oldukça zorlu bir sefere doğru gidildiğinin göstergesiydi (Çakaloğlu, 2007, s.99-122). Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığını bütünüyle tehdit edebilecek Necid'deki müdahalesinin gerçekleşme dönemi beraberinde oldukça

hassas davranılmasını zorunlu kılmaktaydı. İbn Reşîd'in idaresinin bölgeye hâkim olacağına dair bir inancın belirmesi daha büyük sorunların yaşanmasına yol açabilirdi. Özellikle de Necidlilerin Osmanlı askerlerinin İbn Reşîd'in emriyle ya da emrine uygun bir biçimde hareket ettiğini düşünmeleri beraberinde büyük bir sabırla direniş göstermelerine neden olabilirdi. İbn Reşîd ile birlikte hareket edilmesinin yanı sıra müdahalenin sınırlarının kapsamlı olması ise, Necid'de Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir manzaranın ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilirdi (Hüseyin Hüsni, 1328, s.231).

İbn Reşîd'in Osmanlı Devleti'ne bağlılığı da samimi duygularından ileri gelmeyip alacağı destekle bölgenin kontrol altına alınması isteğinden kaynaklanmaktaydı. Riyad dolaylarında İbn Suûd karşısında aldığı yenilgi ile gücü tartışmalı hâle gelse de 16. taburun bölgeye sevk edilmesini ve Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik kararlı müdahalesi sonrasında Necid'de kontrolün sağlanmasını istemedi. Bunun yerine sadece top verilmesinin mücadelesi için yeterli olduğunu bildirdi. Medine'deki ihtiyat birliğini istememesi ve bedevilerini silahlandırmaya çalışması taşıdığı art niyetin göstergesiydi. İbn Reşîd'in Hail'de yağmurun sağanak hâlinde yağmasıyla şiddetli bir biçimde akan sel karşısında etrafta toplanan nüfuz sahiplerinden birinin '*Ne olurdu bu cereyan-ı muvakkat olmayıp Dicle gibi daimi aksaydı*' yakarışı karşısında '*Sus! Belki dua gibi Allah kabul eder; o vakit burası da kırmızı feslilerin eline geçer*' diye tepki göstermesi de niyetini ortaya koyar nitelikteydi (Hüseyin Hüsni, 1328, s.229-230).

Büreyde şehrini kuşatması sırasında şehirde mahsur kalan Abdurrahman İbn Ziyân ile muhafızlar İbn Suûd'a teslim olduğu sırada İbn Suûd müzakerelerde bulunmak üzere Osmanlı karargâhına birini gönderdi. Bu kimsenin gelişi ile Hüseyin Hüsni'nün İbn Reşîd'in tutumlarından kaynaklanan rahatsızlıklarına yenisi eklendi. Abdülaziz b. Reşîd, İbn Suûd'un gönderdiği Abdurrahman el-İrca'ya Osmanlı askerlerini ve topları göstererek birlikte harekete ettiği kuvvetin kalabalık olmasından övünmekte ve tehditte bulunmaktaydı. Osmanlı askerlerinin komutanı ise, İbn Suûd'un adamının gelmesinden istifade ederek Osmanlı Devleti'ne itaatini açıkça ortaya koymasını istedi ve kan dökülmesini engellemeye çalıştı. Bu kapsamda, Salih İbn Mühenna aracılığıyla bir nasihat gönderilmesi niyeti belirdi; ancak '*İbnürreşîd'in malumatı olmaksızın bir sigara kâğıdının dahi teslimi kabil olmayacağı tahakkuk eylediğinden*' kendisine bilgi verilmek zorunda kalındı. İbn Suûd ile aynı dinin mensubu olunmasından dolayı bir nasihatname gönderilmeden çarpışmaya girişilmesinin caiz olmadığı belirtildi. İbn Reşîd, beliren niyet karşısında '*nasihat yollu edilecek müracaat bunları şımartır, lüzumsuzdur*' yanıtını verdi. Bu cevabı karşısında tehdit içeren bir dille yazılan tahrirat üzerine durumu kabullenmek zorunda kaldı. İbn Suûd'u itaate davet edecek nasihatname iletilmesi girişimi İbn Reşîd'in Abdurrahman el-

İrca'yı geceleyin habersizce gönderilmesi ile akamete uğradı (Hüseyin Hüsni, 1328, s.193-194).

İbn Reşîd, Necid'de icra edilen seferin büyük bir mücadele gerçekleşmeksizin sonlandırılmasını engelleyecek tutumunu çöllerde kötü bir şöhrete sahip olan bedevilerin yağma ve kıyım yapmasının önünü açarak ısrarla sürdürdü. Bu noktada kötü bir şöhrete sahip olan bedevilerin bölgedeki fiilleri ve yol açtıkları atmosfere dair iki örnek verelim. Bunlardan ilki 25 Nisan sene 1309 tarihinde Hicaz Valiliği ve Kumandanlığı ile Mekke-i Mükerrerme Emirliği'ne gönderilen telgrafta, altmış kişilik bir çetenin Mekke-i Mükerrerme ile Medine-i Münevvere arasında beş yüz kişiden oluşan bir kervana saldırarak yağma yaptıkları haberi verilmektedir (COA, Y.PRK. SRN., Dosya No:3, Gömlek No: 82, Tarih: H. 20.10.1310(07.05.1893)). 27 Temmuz sene 1324 tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'nden gönderilen belgede ise, Katif'te yaklaşık 10.000 kişi tarafından kuşatılarak bölge halkının can, mal ve ırzlarının tehdit altında bulunduğu belirtilmektedir (COA, Y.PRK. UM., Dosya No: 9, Gömlek No: 91, Tarih: H.15.07.1304(09.04.1887)).

İbn Suud, belirtilen hadiselerin icracıları olan bedevilerin bazı fiillerini görmezden gelerek bölgenin karmaşaya sürüklenmesine neden olabilecek bir tavır sergiledi. İbn Reşîd, Res'i karyesinden geçilirken bedevilerin bahçeleri mahvedip yeşil hurma ağaçlarını yağmalamalarına göz yumdu. Res'i Emîri Nasır'ın bahçesinde tüfenklerin ateşlenmesi ve karyenin burçlarının da topla dövülmesi gelişmeleri sonrasında İbn Reşîd çatışmayı büyütecek bir adım daha attı. Hadise İbn Reşîd'in adamlarının Nasır ve beraberindekileri ele geçirildiğini bildirmesi ile yaşandı. Hüseyin Hüsni, İbn Reşîd'e ele geçirilenlerin öldürülmeyle Kâsım içlerindeki emellerinin gerçekleşebileceği ikazını yaptıysa da aradan yarım saat geçmeden Nasır'ın kesik başını getirdiler ve adamlarını da öldürme yoluna gittiler. Bu tutum Hüseyin Hüsni tarafından Abdülaziz İbn Reşîd'in küçüklükten beri heveslerine tutsak olarak yetişmesinin etkisi ile intikam duygusunun bağışlama duygusunun ötesine geçtiği şeklinde yorumlandı. Birkaç mazlumun öldürülmesinin de büyük bir başarı olarak adlandırılarak gelecekte üstünlük kuracaklarına işaret olarak değerlendirildiğini belirtildi (Hüseyin Hüsni, 1328, s.208-209).

Hüseyin Hüsni'nün İbn Reşîd'e yönelik eleştirileri sadece etrafındakileri küstürmesi, Osmanlı Devleti'ne karşı niyeti ve İbn Suud ile çatışmaya gidilmeksizin anlaşmazlığın ortadan kaldırılmasına direnmesinden kaynaklanmadı. Temel ahlaki değerler çerçevesinde insani ilişkilerde en önemli duygulardan biri olan güven duygusunu ortadan kaldıracak nitelikte tutum takınmasından da büyük rahatsızlık duydu. Hüseyin Hüsni'nün Osmanlı

Padişahı'na iletilmek üzere Medine Muhafızlığı'na jurnallenmesi ile sonuçlanan bir hadise yaşandı. İstanbul'a eriştirilmeye çalışılan jurnal, İbn Reşîd'in Hüseyin Hüsnü'yü yanına çağırması ile gerçekleşti. İbn Reşîd, Mısır'dan gelen gazetelerde Sultan Murad'ın öldüğü haberinin yer aldığını söyledi. Hüseyin Hüsnü, bu haber karşısında Sultan Murad'a rahmet dileyerek kısa süren saltanatı esnasında milleti memnun edecek işler yaptığını, Sultanken hayatının 28 yılını hapiste geçirdiğini ardından milletin ve kendisinin yüzü gülmemesinden dolayı talihsiz olduğu cevabını verdi. Hüseyin Hüsnü'ye göre bu sözleri, İbn Reşîd tarafından çarpıtılarak Sultan V. Murad'ın mecnun değil Sultan II. Abdülhamid'in mecnun olduğuna tevil edildi. Cümlede gidilen değişiklik sarfeden hakkında pek de arzu edilmeyecek kararların alınmasına neden olma ihtimalini taşımaktaydı. Bu çarpıtma Hüseyin Hüsnü hakkında jurnalde bulunması ihtimalini doğurmakta ve onun gözden düşmesine neden olabilecekti. İbn Reşîd'in en büyük beklentisi kendisini taraftarı olarak göstererek Sultan II. Abdülhamid'in güvenini kazanmak olsa gerekti. Böylece bölgesel rakipleri karşısında asırlardır sürdürmekte olduğu mücadelede ailesi lehine olumlu havanın perçinlenmesini ve alınacak desteklerle Necid'in hâkimi olma emelinin gerçekleşmesini temin edebilecekti (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.239-240).

2. İbn Reşîd'in Vaatlerini Yerine Getirmemesi

İbn Suûd'un 1900'lerin başında yeniden bölgeyi tehdit eder hâle gelmesi ve İbn Reşîd'in rakibi karşısında Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi ile Suûdilere karşı yeni bir mücadele döneminin temelleri atıldı. Osmanlı Devleti'nin on iki tabur piyade ile üç bataryanın sevkini İbn Reşîd'e bildirilmesi ile seferin başladığı da iletildi (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.170). Bu destek karşısında, İbn Reşîd gönderilen kuvvetin yeterli olmakla birlikte on topa ihtiyacı olduğunu bildirdi. Altıncı Ordu'dan bir batarya top ile bir alay piyadenin Abdülaziz b. Reşîd'in beraberindekilerle gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca ihtiyaten Beşinci Ordu'dan bir alay piyade ve bataryanın Medine'ye gönderilmesi ve ihtiyaç duyulması hâlinde Necid'e sevki emredildi. Böylece İbn Reşîd taleplerini iletirken bölgeye gönderilmesi düşünülen kuvvetin sayısında artışa gidildi. İbn Reşîd'in taleplerini bildirdiği ve Osmanlı askerlerinin bölgeye ilerleyişlerinin gerçekleşeceği sıralarda vaatleri gündeme geldi (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.177-178).

Hüseyin Hüsnü, ilk seferin başarısızlığa uğramasının nedenleri üzerinde dururken İbn Reşîd'in vaatlerine vurgu yapmaktadır. Ona göre, Suûdilerin üzerine gidilmeye niyetlenildiği ilk andan itibaren İbn Reşîd'den rahatsızlık duyulmasına yol açacak gelişmeler birbiri ardınca yaşandı. Bunlardan ilki henüz

Osmanlı askerleri bölgeye sevk edilmeden önce İbn Reşîd'in bölgeye gelecek askerlerin nakli ve ihtiyaçlarının temin edilmesine yönelikti. İbn Reşîd, sefer için gönderilen Osmanlı kuvvetinin kumandanı Hasan Şükrü Bey'in Semave'ye gelmesi ile Osmanlı kuvvetinin bölgeye rahatlıkla ulaşması için altı bin devenin tahsis edileceğini Mabeyn'e bildirdi. İbn Reşîd'in sözü karşısında nakliye masrafları için üç bin lira verildi. Buna karşın taahhüt edilen altı bin deveden yaklaşık üçte biri ancak karşılandı. Tedarik edilen 1800 devede İbn Reşîd'e ait değildi. İbn Reşîd'in adamlarının Kâsımlı tüccarlardan olan Süleyman İbrahim'den ele geçirdiği develerdi. Kâsım kuvve-i seyyaresi olarak adlandırılan kuvvetin toplamı ise, 1923 kişiydi. 400 sandık martini tüfenk cephanesi, 500 atımlık topların cephanesi ve altı aylık erzak ile 67 hayvan vardı. Bunların naklinin yerine getirilmesi, Necef ve Semave'ye postaların gönderilmesi İbn Reşîd tarafından taahhüt edildi (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.178-179).

Osmanlı askerlerinin naklinde kullanılacak develer, taahhüt edildiği miktarda tedarik edilmeyince yolculuk için gerekli binekler noktasında kriz çıktı ve Osmanlı askerlerinin yaşayacakları türlü zorluk ve sefaletin nedenlerinden birinin temelleri atıldı (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.186). Bu noktada devenin çöllerdeki kıymetine değinmek faydalı olacaktır. Zira çölleri yurt edinen bedeviler atalarının dışı develeri üzerine yemin ederler (Montagne, 1950, s.15). Bir bedevinin üzerine yemin etmesini sağlayacak derece çöl hayatında öneme sahip olan devenin çöl boyunca yapılacak seyahatlerde çok kıymetli bir nakliye aracı olmasından dolayı yetersizliği askerlerle erzakların aynı develerin sırtında taşınmalarına neden oldu. Askerlerin bindirildiği develerin sırtına erzak çuvalları yüklenildiğinde çuvalların yolculuk esnasında askerlerin hareketlerinden dolayı yıpranmasına ve yırtılmasına yol açtı. Buna karşın üzerinde askerlerin de bulunduğu iki devenin yükünün tek bir deveye yüklenerek erzakların taşınması ayarlandıktan sonra boş kalan develere askerlerin bindirilmesini teklif ettiyse de kabul görmedi. Kenevirden yapılan erzak çuvallarının azlığının yanında ince yapısı ile güneşe maruz kalarak yırtılma tehdidi vardı. Askerlerin deve sırtına binip inmeleri, develeri hareket ettirmek ve istedikleri yöne çevirmek için ayaklarını kullanmalarının etkisi ile sürtüne sürtüne çuvalları içindekileri taşımayacak zayıflığa itti. İki çuval ile gönderilen erzakında muhafazası sağlanamadığından erzaklar kullanılamayacak hâle geldi (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.186).

Develerin çöl boyunca yapılan seferlerdeki önemi sadece nakliyede kullanılmasından ileri gelmemekteydi. Hüseyin Hüsnü'nün '*beyâbân-ı vahşet*' olarak adlandırdığı ıssız çöllerde kırk üç günlük yolculuklarının ardından '*saâdet-i karye*' olarak gördükleri Kâsım'a bağlı Kısbiyye'ye ulaşınca kadar askerlerin yemeklerini deve gübresi ile pişirdiler. Oduna göre daha kalitesiz bir yakıt olan

deve dışkısını Kısbiyye'de odun temin edilmesi ile yakmayı bıraktılar ve kazanlar kaynatarak aşçılar da rahat ettiler (Hüseyin Hüsni, 1328, s.223-224).

Erzak temininde karşılaşılan zorluklar yaşanan en ciddi sorunlardandı. Bölge arazisinde çöller baskın olduğundan tarım belirli alanlarda yapılmaktaydı. Necid'de daha önce türlerine pek de karşılaşılmamakla beraber 1890 yılında yaşanan birkaç çekirge çeşidinin istilasıyla hurma mahsulünde ciddi anlamda zaiyat oluşması gibi çok sayıda etkenle bölgeden erzak temini oldukça zordu (COA, Y.PRK. A., Dosya No: 5, Gömlek No: 80, Tarih: H.28.10.1307(17.06.1890)). Mevcut koşulları ile kendisine ancak yetebilen bir bölgede Osmanlı askerlerinin erzak ihtiyacını karşılamak için dışardan bölgeye erzak sevki gerekiyordu. Bu çerçevede Necef'te bulunan erzakın bölgeye getirilmesi için İbn Reşid'den yardım talep edildi. İbn Reşid, Medine yoluyla erzakın getirebileceği, bölgeden erzak teminin mümkün olmadığı yanıtını verdi. Hatta Ebu Hüveyme'deyken, buğdayın heybesi bir lira dahi olsa bir yolunu bulup tedarik edeceğini ve Osmanlı askerlerine sıkıntı çektirmeyeceğini söylediği hatırlatıldı. Necef, Semave ve Bağdat'ta yaşayanların evlerine mektupları kendisinin kapılarına kadar iletireceğini ve buralardan yazılan mektupları da aynı şekilde ulaştıracağını bildirdiği anımsatıldı. Bu vaatleri kendisine hatırlatıldıktan sonra bir sonuç alınamayınca Medine-i Münevvere Muhafızlığı'na müracaat edildi (Hüseyin Hüsni, 1328, s.192-193).

Hüseyin Hüsni, seferin ilerleyen safhalarında da kuvvetin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında İbn Reşid'in yetersiz kalacağı düşüncesini iletse de kuvvetin kumandanın alınan emirin gereğince hareket ettiğini dile getirmektedir. Bu noktada Hüseyin Hüsni, belirtilen tutumun takınılmasında Hasan Şükrü Bey'in İbn Reşid'i memnun ederek türlü ihsan ve rütbeye erişme saikiyle hareket ettiği suçlamasında bulunmaktadır. Kumandanın tutumu, Osmanlı ordugâhında kuvvetin başına gelecek büyük felaketler öncesinde kurtuluş için çareler aramaya sevk etti (Hüseyin Hüsni, 1328, s.179-180).

Hüseyin Hüsni, hezimetin yaşandığı dönemde İbn Reşid'in verdiği sözleri tutmamasının ötesine geçtiğini de belirtir. Yenilginin ardından beraberindekiler ve bedeviler, develerin sırtındayken kargısıyla Osmanlı askerlerini yaraladı. Yine Osmanlı askerlerinin Cehfe karyesine ulaşınca değin 40 saatlik yürüyüşleri esnasında 4000 civarında boş deve olmasına karşın yaralıları bile develere bindirmedi. Necef'te ve Medine'de Osmanlı askerlerinin ihtiyaçlarının karşılanması için verilen erzaktan 41.000 kıyyesi (yaklaşık 51.000 ton) Hail'deki ambarlara istif edilerek Osmanlı askerlerine verilmedi. Yedi aylık süre zarfında yaklaşık 6.000 civarında askerin açlıktan hayatlarına kaybetmesine yol açtı. Erzak verilmeyen Osmanlı askerlerinden yaklaşık 500'ünün çareyi çöllerde

dağılmakta bulmasına ve çöllerdeyken vahşi hayvanlara yem olmasına neden oldu (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.270-271).

3. Askerî Düzenin Bozulması

3.1. İbn Reşîd, Beraberindekiler ve Bedevilerin Osmanlı Düzenli Kuvvetinin Üzerindeki Olumsuz Etkileri

1 Temmuz sene 1320 tarihinde Bağdat Valiliği'ne gönderilen şifrede Kasım dolaylarındaki Bükeriyye'de İbn Suûd ile gerçekleşen çarpışmada Kuva-yı Seyyare kumandanı olarak bölgeye gönderilerin Hasan Şükrü Bey'in hayatını kaybettiği bildirildi (COA, DH. TMIK. M., Dosya No:179, Gömlek No:1, Tarih: H.24.05.1322(06.08.1904). Bu durum karşısında Osmanlı askerlerinin sevk ve idaresini Hüseyin Hüsnü'nün alması bölgedeki kuvvetlerin komutasındaki yerini göstermesi bakımından önemli olmakla birlikte yaptığı eleştirilere ayrı bir önem kazandırmaktadır (COA, DH. ŞFR., Dosya No:330, Gömlek No:91, Tarih: R.16.05.1320(29.07.1904)). Hüseyin Hüsnü'nün en ağır eleştirilerinin yer aldığı satırlarının başında Bükeriyye'de hayatını kaybeden Hasan Şükrü Bey'in İbn Reşîd ile ilişkilerinin oldukça sorunlu olması gelmekteydi. Hüseyin Hüsnü, İbn Reşîd'in Osmanlı kuvvetinin komutanı ile istişareye '*tenezzül*' bile etmediğinden bahsetmektedir. Ona göre, Osmanlı kuvveti İbn Reşîd'le birlikte yürümeye başladıktan sonra '*koyun sürüsü gibi*' önlerine yürüyen cebellileri takip ettiler. Visale adlı yere ulaşmalarının hemen ikinci gününde İbn Reşîd'in kabile reisleri ile yaptığı toplantı da mücadele öncesi Osmanlı subaylarını umursamadığının bir göstergesiydi. Zira toplantıdan ve alınan kararlardan Osmanlı kumandanının haberi yoktu. Bu durum karşısında Hüseyin Hüsnü, kabilele reislerinin çadırlarını dolaşmak kaydıyla toplantıya dair bilgi almaya çalıştı. Edindiği bilgiye göre, Büreyde şehri doğrudan kuşatma altına alınmayacak ve buraya bağlı köylere saldırılar yapılacaktı (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.195-196).

Hüseyin Hüsnü, Osmanlı Kuvvetinin Kumandanı'na durumu iletikten sonra görevden affını bildirdi. Hasan Şükrü Bey, İbn Reşîd'in tutumu karşısında tabur komutanlarını ve topçu komutanını çağırdı. Yapılan müzakerenin ardından doğrudan Büreyde'ye müdahale edilmesi kararlaştırıldı. Belirtilen karar iletilmek üzere İbn Reşîd'in çadırına gidildi. Hüseyin Hüsnü, isyanların ağırlıklı olarak şehir merkezlerinde olmasından dolayı müdahalenin doğrudan şehirlerin içlerine doğru yapılması gerektiğini dile getirildi. Müdahaleleri şehir merkezleri yerine civara yönlendirmenin sonuçta yine merkeze müdahaleyi kaçınılmaz hâle getireceğini bildirdi. Şehir merkezine yapılan müdahalenin merkezlerde yaşayanları kırsala sevk edeceğini ve köylerdekilere dengeli bir müdahale ile

yangının söndürüleceğini söyledi. Hasan Şükrü Bey de ağaç misali öncelikle ağacın gövdesinin kesilmesinin gerektiğini, gövde yerine dallar kesildiğinde budanan ağacının daha güçleneceğini savundu. Bu bakımdan üzerine yürünmekte olan Büreyde'de müdahalenin merkeze yapılmasını gerektiği kanaatini bildirdi. Hüseyin Hüsnü'ye göre, Kasr-ı İbn Akil hezimetinde rolü olan Binbaşı Raşid söz aldı. Raşid'in İbn Reşid'in bölgeyi daha iyi bildiğini söylemesi, İbn Reşid'in konuşması ve diğer askerlerin de sessiz kalmaları üzerine İbn Reşid'in istediği şekilde seferin yapılması kararlaştırıldı. Seferin henüz başlarında ortaya çıkan bu durum Osmanlı Kuvvetinin Kumandanı'nın otoritesini sarsılmasına yol açtı. Kuvvetlerin sevk ve idaresinde Hasan Şükrü Bey'in eli zayıflatıldı. Düzenli ordu ile birlikte hareketi çok sayıda soruna yol açan İbn Reşid'in çadırına gittiklerinde Hasan Şükrü Bey'in yerine onun görüşünün desteklenmesi, İbn Reşid'in İbn Suüd karşısında yapılacak seferler öncesinde güç kazanmasına ve daha rahat hareket etmesine yol açtı (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.195-196).

Hüseyin Hüsnü, İbn Reşid'in adamlarını '*haşerat*' olarak adlandırmaktaydı (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.195-196). Necid bölgesine yapılan seferler sırasında en sert itirazlarından biri onların Osmanlı askerleri ile birlikte çarpışmamasına yönelikti. Bu tavır, Osmanlı askerlerinin morallerini bozmakta ve mücadelede isteksiz olmalarına yol açmaktaydı. Osmanlı kuvvetinin mücadeleleri ve ilerleyişlerinin sürdüğü Hire karyesinin güneydoğusunda belirtilen tavır gözlemlendi. Hire karyesine gelindiğinde, İbn Reşid'in hâkimiyetinin sorunlu olmasından dolayı adamları başlarına buyruk hareket ettiriler. İcra edilen hareket esnasında İbn Reşid'in adamlarının köyün kuzey ve doğusuna sevk edilerek buraların ele geçirilmesinin gerekliliği düşünüldü. İbn Reşid, adamlarının kuşatmaya katılmasının olası tehlikeleri ve onların üzerindeki otorite boşluğunun da etkisi ile beraberindekileri çarpışmaya dâhil etmeye gönüllü olmadığı gibi benzeri tehlikeli işleri yaptırmaktan geri durdu. Bu yüzden köy her taraftan sarılmayarak iki yönden açık bırakılmak zorunda kaldı. Kuşatmada fiilî olarak rol almayan İbn Reşid'in adamları köyün ele geçirileceği düşüncesi ile yağma için hazır bir biçimde etrafta dolaşmaktan geri durmadılar. Bu durum karşısında Hüseyin Hüsnü, İbn Reşid'in adamlarının develerin üzerinde sürekli teyakkuz halinde olmalarını güreşe tutuşmayan ve uzaktan dolaşan yalancı pehlivanlara benzetmektedir. İbn Reşid'in beraberindekiler mevcut hâlleri ile bir hafta boyunca etrafta herhangi bir saldırıda bulunmaksızın dolaştılar. Çarpışmak için gelmelerine karşın bu yönde herhangi bir adım atmamaları ve top atışlarının da surlarda istenilen gediği açamaması üzerine hücumda kalkılamadı (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.207-208).

Hire karyesinin kısa sürede ele geçirememesi yeni sorun ve anlaşmazlıkların çıkmasına neden oldu. Osmanlı askerlerinin üzerine yürümekte

olduğu Kâsımlıların da ümitlerini artırdı. Çok geçmeden 16 Temmuz'da Bükeriyye'de bulunan Osmanlı muhafızlarının yakaladıkları haberi geldi. Bu durum karşısında İbn Reşîd, Hüseyin Hüsni'ye Hire'de kalmanın tehlikeli olduğunu ve Büreyde'ye saldırılması gerektiğini bildirdi. Aslında bu teklif Hüseyin Hüsni tarafından daha önce yapılmış; ancak kabul görmemişti. Gidişatın aleyhte olduğu bir vaziyette İbn Reşîd tarafından yapılıncaya teklife ilk sahibi şu cümleleri ile karşı çıktı:

'Askerin kuvve-i maneviyyesine hâlel gelmemişken Büreyde üzerine gitmeye cesaret edemiyor idiniz. Bu kadar telefât ve perişanlıktan sonra Büreyde'ye taarruz etmek kâr-ı akıl değildir. Bundan sonra Sâmire'ye çekilerek Medine-i Münevvere'deki alayı celb edip nevakısmızı bade'l kemâl hareket etmekten başka çare yoktur. Bu hâl ile tekrar Kâsım içerilerine girmek benim için muhâldir' (Hüseyin Hüsni, s.1328, s.208).

İbn Reşîd'in adamları, Necid dolaylarında icra edilen sefer sırasında çarpışmanın ötesinde kaçamak tarafları ile Osmanlı askerlerine farklı açılardan zararlar verdiler. İbn Reşîd sadece adamları ile Osmanlı askerinin düzenini bozmakla kalmadı. Askeri talim ve terbiye süreçlerinden geçmemiş çöl savaşları olan bedevileri, Osmanlı askerleri ile birlikte hareket ettirdi (Hüseyin Hüsni, 1328, s.195). Bedevilerin karşılaşma öncesinde aileleri ile birlikte gelmelerine göz yumdu. Bu sakıncalı durum kendisine bildirildiyse de bedevilerin aileleriyle gelmemeleri hâlinde küçük bir sorunla karşılaştıkları an kaçacakları ve ailelerin mücadele alanından uzak tutulacağı cevabı alındı (Hüseyin Hüsni, 1328, s.195). Bu cevaba rağmen Necid'de mücadelenin gerçekleştiği yerlerden biri olan Bükeriyye'de karşı karşıya kalınan manzara dile getirilen çekinceyi ispatlar niteliktedir. Burada gerçekleşen mücadelede yaralanan Osmanlı askerleri bedevilerce tüfenklerinin yağmalanmasına maruz kalarak hayatlarını yitirdiler. Gerçekten de bedeviler katıldıkları mücadelelerde gidişata göre tavır değiştirirlerdi. Hüseyin Hüsni Bedevilerin mücadelenin seyri içinde anlık yön ve tutum değiştirmelerini ise şu cümleleri ile ortaya koyar:

'Bedeviler daima galip gelecek tarafa hizmet ederler. Mağlup olan taraf velev kendi şeyhleri olsun bilâhire korkuları yoksa anın malını da yağma edip kaçarlar. Bedeviler tıpkı şiddetli cereyan eden cesim sel suyuna benzer. Mahkûm oldukları zamanlar fedakârane hizmet ederler. Hâkim buldukları vakitlerde ise meazehu iyâdi-i zulûmlerinden tahlis-i nefis baidü'l ihtimâldir. Mamañih şu çöllerde bedevilerden fevkalâde istifade edileceğinden kuvve-i askeriyye için muavenetleri elzemdir' (Hüseyin Hüsni, 1328, s.222).

Bedevilerin Necid'de yürütülen sefere olumsuz etkileri, Kasr-1 İbn Akil hezimetinde de görüldü. Mücadelenin şiddetlendiği sırada bedeviler ailelerini alarak kaçmaya başladılar. Necid'in yerleşik hayata sahip Hadarileri de düşman kuvvetinin kuşatmaları esnasında bedevilere uydular. Bölgeden alınan unsurların önemli oranda kaçışmaları, panik havasının oluşmasına yol açtı. İbn Reşid, kuşatma karşısında çekilmenin gerekliliğini savundu. Hüseyin Hüsni ise, kuşatma dağıtılmaksızın geri çekilmenin felaket olduğunu, vatan evlatlarının canlarının emniyeti için saldırıyı savuşturduktan sonra çekilmenin gerçekleşmesi gerektiğini dile getirdi. Buna karşın içinde buldukları kasırlardan ayrıldıklarında bedevilerin geri dönecekleri haberini verdiğini söyleyerek inadını sürdürdü (Hüseyin Hüsni, 1328, s.212-213). Top atışının ardından düşman unsurlarının saldırıları yoğunlaştı. Bu durum Şammar bedevileri ile Cebel hadarilerinin kaçışlarına hız kazandırdığı gibi askerlerin de bedevi develerinin arasına girerek kaçmaya başlamasına neden oldu. Askerlerden bazılarının firarları diğerlerini de olumsuz etkiledi ve geride kalanlar da bedevilerin içine dağıldı. Askerlerin kontrol edilmeleri ve biraraya getirilmeleri imkânsız hâle geldi. Bu hâl ile iyiden iyiye geri çekilmek zorunda kalındı. Sübeyh karyesine çekildiğinde Osmanlı askerleri ancak toplanabildiler (Hüseyin Hüsni, 1328, s.215).

Hüseyin Hüsni, Şammar bedevilerinin Kasr-1 İbn Akil mücadelesindeki tutumunun inanılması güç olan Kemal Bey'in Emir Nüzur namındaki risalesindeki bir vakayı hatırlattığını belirtir. Risalede bahse konu olan olay, Tatarların bir kaleyi ele geçirmeleri sırasında yaşanır. Kale halkı, saldırı esnasında kılıçtan geçirilirken herhangi bir biçimde direniş göstermezler. Bu hadise ile Kasr-1 İbn Akil hezimetinde karşılaşılan tuhaf manzara arasında benzerlik vardır. Bölgeye gönderilen Osmanlı kuvvetinin sağ cenahına saldıran yedi-sekiz atlı, kılıç darbeleriyle develeri önlerine katarak kaçırlırken silahlı yüzlerce Şammar bedevisi onlara bakmakla ve kaçmakla yetindiler. Bir zabıt Şammar bedevilerinin tutumları üzerine *'Mademki düşmana karşı kullanamıyorsunuz elinizdeki silahları ağırlık olmak için mi taşıyorsunuz?'* demekten kendini alamadı. Erzak, cephaneye ve elbiselerin büyük bir kısmı bedeviler tarafından yağma edildi. Hail'de, Osmanlı askerlerinin eşyalarının çarşılarında satıldığı görüldü. Hatta bir gün İbn Reşid'in kölesi kahve ikram ederken ayağında mavi çuhadan bir pantolon vardı. Pantolon gösterilerek İbn Reşid'e eşyaların sadece bedevilerce değil kölelerince de kullanıldığı söylenildi. İbn Reşid'in Osmanlı kuvvetinden umduğunu bulamayınca bedevileri kendisine daha sıkı bağlamak üzere bölgeye sevk edilen Osmanlı askerlerinin yağmalanmasına göz yumduğu da iddia edildi (Hüseyin Hüsni, 1328, s.225-226).

İçinde bulunulan şartların tavırlarını belirlediği bedeviler yine de çölde gerçekleşecek herhangi bir mücadelede ya da hadisede gidişata tesir eden güce sahiptiler. Nitekim 1893 yılında Cidde'deki Fransız Konsolosu'ndan gönderilen raporda, mevcut Mekke Emiri'ne muhalif olanların Mekke'yi terk ederek bedevi Arapların yanlarına gittikleri bildirildi. Muhalifler, bedevi Araplardan aldıkları desteğe binaen bölgedeki Osmanlı valisi Osman Paşa'ya bir muhtıra gönderdiler. Muhtırada, Mekke Emiri'nin rahatsızlık duydukları tavrı sürdürmesinin belirtilen tavrın Osmanlı Devleti tarafından da onaylandığını göstermekte olduğunu ve meydana gelebilecek olayların sorumluluğunun üstlenildiğini dile getirdiler. Osman Paşa'nın tutumu ile hacılara yönelik saldırılardan ve seksen bin Franklık eşyası yağma edilen bir İngiliz vatandaşının başına gelenlerden sorumlu olduğu suçlamasında bulundular. Bu muhtıra ile Mekke idaresine muhalif olanların bedevi Araplara sığınmaları ve onların nezdinde yazdıkları muhtıra ile yaptıkları suçmaları, bedevilerin bölgedeki dengeler adına önemli bir güç unsuru olduklarını göstermektedir (COA, Y.PRK. A., Dosya No:8, Gömlek No:28, Tarih: H.08.09.1310(26.03.1893)). Bedeviler yakıcı sıcağın etkisi ile hararetin iyiden iyiye yükseldiği Temmuz ayında Necid'de kumlar üzerinde üç bin metreyi hücum yürüyüşü ile kat ederek İbn Suûd ile giriştikleri mücadelede galip de geldiler. Abdülaziz İbn Suûd'un ordugâhını perişan ederek Şakra'ya kaçırdılar. Buna karşın zabitan komutası altında bulunanları emre itaat noktasında tam anlamıyla yetiştirilemediğinden kayıpların fazla olmasına, fedakârlıklarla elde edilen galibiyetten istifade edilememesine ve askerî intizamın sağlanamamasına yol açarak perişanlıkların yaşanmasına neden oldular (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.222-223).

3.2. Osmanlı Askerinin İç Düzeni

Osmanlı askerlerinin düzenini bozan etkenler İbn Reşid, adamları ve bedevilerden ibaret değildi. Hüseyin Hüsnü'ye göre, çöllerle kaplı bir coğrafyada ve bir hayli zor şartlarda sürdürülen seferdeki kuvvetin kumandasının Hasan Şükrü Bey'e verilmesi yenilginin başlıca nedenlerindendi. Ebu Hüveyme'deyken şartların zorlaştığı esnada Hasan Şükrü Bey'in istifa etmesi gerekmesine karşın bu yola başvurmaktan geri durması ile Kasr-ı İbn Akil hezimetine giden önemli kırılmalardan biri gerçekleşti. Hasan Şükrü Bey'in bilgisi haricinde seferin ağırlık merkezinin tayini hakkında yapılan toplantıda emri altındakilerin tutumları karşında tepkisini ortaya koyar mahiyette istifa yoluna gitmemesi otoritesinin sarsılmasına neden oldu. Osmanlı subayları, taltif edilme ve rütbe kaygısı ile askerî teamüllere aykırı hareket ederek kendi kumandanları yerine İbn

Reşîd'in fikrine hizmet ettiler. Bu davranışları ile askerinin sevk ve idaresi, fiilî olarak İbn Reşîd'e devredildi (Hüseyin Hüsni, 1328, s.220).

Hüseyin Hüsni, Ebu Hüveyme'de yapılan toplantıda kendi komutanlarını zor durumda bırakan Osmanlı subaylarının mücadelenin yapılış biçimine onay vermelerinden ötürü yenilgideki rollerini de irdeler. İbn Reşîd'in elini güçlendiren sözleri ile açık saf düzeninde çarpışılmasına neden oldular. Taburlar harp ilimleri gereğince, iki ya da üç hat üzerinde savaşa başlasalar ve zabitan kumandası altında yanaşık düzende bir ihtiyat kuvveti bulundursalardı, düşman yenilince ihtiyat kuvveti ile askeri uygun bir yerde biraraya getirme imkânı olabilirdi. Açık saf hâlinde mücadeleye girilmesiyle taburdakiler çarpışmanın henüz başında zabitan kumandasından çıktılar. Askerlerin sevk ve idaresi imkânsız hâle geldi. İhtiyat taburunun tamamının hücumu katılmasıyla da toplar muhafızsız kalarak düşmanın eline geçti (Hüseyin Hüsni, 1328, s.224).

Hezimet öncesinde 18 Mayıs günü, Osmanlı karargâhında otorite sorununu ve iç huzursuzluğu yansıtan, Osmanlı askerleri arasında istenmeyen bir hadise de yaşanır. Taburlar arasında paylaşılmış olan su kuyularından su tedarik edildiği bir sırada dördüncü taburdan bir onbaşı ikinci tabura ait olan kuyuya gelir. Kuyuda nöbet tutmakta olan Mülâzım Cemil Efendi, onbaşının hâl ve hareketlerinden rahatsız olması üzerine taburuna gitmesi emrini verir. Cemil Efendi, onbaşının verilen emre karşı gelmesi sonrasında zor kullanarak Hüseyin Hüsni'nün yanına götürmek ister. Onbaşı, kendisine verilen bütün emirlere karşı itaatsiz tutumunu sürdürür. Gerginliği gören ikinci taburdan bir çavuş '*Ya evlâd-ı Ali! Bizim onbaşını ikinci tabur öldürüyor*' şeklinde bağırır. Dördüncü tabur mensuplarının ikinci taburun çadırlarına doğru saldırması ve ikinci taburun kasaturalarla karşılık vermeye girişmesi ile gerilim daha da yükselir. İkinci taburun savuşturulmasının ardından dördüncü tabur teskin edilmeye çalışılır. Taburların fertleri silahları çekmeye tevessül ettiklerinde Binbaşı Raşid Efendi'nin araya girmesi ile hadise kanlı bir çatışmaya dönmeksizin yatıştırılır. Hüseyin Hüsni, yaşanan gerilim esnasında iki şeyin dikkatini çektiğinden bahseder. İlki mektepli bir yüzbaşının yanına aldığı askerlerle birlikte düşmana karşı hücumu geçmiş gibi bir edada hareket etmesi ve '*Ya evlâd-ı Ali!*' diye haykırarak istenmeyen manzaraların ortaya çıkmasına yol açabilecek nitelikte davranmasıdır. İkincisi çavuşa ders verilmesi için Raşid Efendi'nin emriyle mülâzımın çavuşu tokatlamasıdır. Görünüşte bir çavuşun cezalandırılması söz konusu iken Hüseyin Hüsni'ye göre '*şâyân-ı dikkat müthiş bir vâkıa*' cereyan etmekteydi. Mülâzımın hindi gibi kabarak kibirli bir eda ile çavuşun suratına elini yaklaştırdığı esnada sahte hareketinin yorgunluğu ile daha fazla terledi. Raşid Efendi'nin gözlerinin görmediği cezalandırma, mülâzımın tavırlarıyla temaşaya çevrilerek amacından saptırıldı (Hüseyin Hüsni, 1328, s.182-183).

Hüseyin Hüsnü, Osmanlı kuvveti ilerlerken 27 Mayıs'ta askeri usullere uymayan ve itirazı ile neticelenen bir tabloyla da karşı karşıya kaldı. Osmanlı kuvveti, Necid üzerine sevk edilirken kuvvetten bir kısmı İbn Reşîd'in refakatiyle hareket etmekteydi. Bu kuvvetin 27 Mayıs'ta Leyne'ye ulaşacakları haber verildiğinden Hüseyin Hüsnü'nün de bulunduğu karargâhtaki Osmanlı askerleri gelenleri selamlamak üzere çıkarıldı. İbn Reşîd, askerden önce gelerek sultanın çadırına girdi ve askerlerin dağılması emrini verdiyse de emir yerine getirilmedi. *'Kumandan Bey'in selamlamasına lüzum yoktur. Askeri dağıtın'* emrini Hüseyin Hüsnü'ye tekrar etti. Yinelenen bu emir karşısında Hüseyin Hüsnü, *'gelen kuvve-i askeriyyeyi selamlamak âdâb-ı askeriymizdendir. Yalnız Kumandan Bey'e mahsus değildir'* cümleleri ile itirazını dile getirdi. Hüseyin Hüsnü'nün itiraz ettiği emir yerine getirildikten sonra sefer sırasında büyük bir karmaşaya yol açacak bir uygulamanın rahatsızlığı belirdi. Müşir'in cephane mülâzımını yanına çağırdığı boru çalındı. Hüseyin Hüsnü nöbetçi binbaşı olarak çalınan boru üzerine kumandanın yanına gitti. Cephane mülâzımının Müşir Paşa'nın yanına gelmesi emrini verdiğini ve borunun kime çalındığını sordu. Osmanlı kuvvetinin kumandanı, İbn Reşîd'in isteği üzerine beraberindekilere müşir işareti çalınması için bir boru verildiğini söyledi. Osmanlı askerlerinin mücadele esnasında sevk edilmesinde büyük bir karmaşaya yol açacak gelişmeyle karşı karşıya kalındı. Hüseyin Hüsnü'nün itirazına yol açan gelişme ile düşüncelerini aktardıktan sonra çadırına döndüğü ve İbn Reşîd'in ikaz edilmesi ile müşir borusunun karargâhta bir daha da çalınmadığı hadise ile ilgili şunları yazmaktadır:

'Kemâl-i hayretle: Beyefendi bu ehemmiyet vermediğiniz şey pek mühimdir. Biz harbe gidiyoruz. Esna-yı muharebede Müşir tarafından ileri! Miralay tarafından geri! Boruları çalınursa asker hangisine itaat edecek? Ya kısmen ileri kısmen geri giderse dağınık nizamda kurşun karşısında kendi emrinizi nasıl icra ettirebileceksiniz?' maruzatıyla Kumandan Bey'in çadırından çıkıp arkadaşların bulunduğu çadıra girdim. İstifsar-ı hâtırdan sonra: 'Biraderler! Bir ordugahta iki muhtelif kumandan bulunmasının, hususıyla İbn Reşîd'e borazan verilmesinin fenalığını takdir edersiniz. Biz muharebeye tutuşmaksızın şu tehlikenin muzıratını def edecek çareleri düşünelim' (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.189).

Hüseyin Hüsnü, Osmanlı askerlerinin sevki noktasında görevlendirilen subaylardan Binbaşı Raşid'in özel durumunun da mücadelenin seyrine etkisi olduğu kanaatindedir. Ona göre, Osmanlı ordusunun sol cenahın bozulmasının nedeni Kâsımîlilerin güçlerinden ziyade Binbaşı Raşid Efendi'nin gözünün görmemesidir. Binbaşı, mücadelenin seyrini takip edemediğinden komutasındakileri sevk ve idare edemedi. Bölükler başıbozuk hâlde hareket

etmek zorunda kaldılar ve Raşid Efendi de yalnız kalarak hayatını kaybetti. Esasen Binbaşı Raşid, görme sorunu yaşamasına rağmen Müşir Paşa'nın ısrarı ile gönderilmişti. Binbaşının gönderilmesinin en önemli sebebi çoğumuzda görülen asabiyet hâliydi. Bir şey için olmaz deyince yanlış bile olsa dönmeyerek yerine getirme huyumuzdan kaynaklandı. Bu tutumla yaşanan felaketleri göremeyerek '*can çıkmayınca huy çıkmaz*' sözü gereğince hareket ederiz. Raşid Efendi'nin Necid'e gönderilmesinde sefere katılacaklardan birinin her ne sebeple olursa olsun alıkonması hâlinde diğerlerinin pek çok bahane ileri sürerek ve diğerini örnek olarak göstererek kendisine de aynı muamelenin yapılmasını istemelerinden ileri geldi. Kaçınılması zor olan bu duruma sebebiyet vermemek için de Raşid Efendi bölgeye gönderilenler arasında yer aldı. Bu uygulama ile ortaya çıkan haksızlığı '*muamele-i muhakkakane*' tabiri ile karşılanması zorunluluktur; çünkü himaye kanun hükmünden bir derece daha kuvvetlidir. Binbaşı Raşid örneğinde görülen, kanunun gereğince uygulanmaması adet hâline gelmiş olup kanuna aykırı davranılması uyarı gerektirmesine karşın tarafımızca olağan karşılanır. Bu şekilde davrananlara ilişkin daha da ileri giderek övgü ile alkış tutarız. Kanunun uygulanması noktasında kararlık sergilenmesi ve belirtilen uygulamanın ortadan kaldırılması yine kanunun hakkıyla uygulanmasına bağlıdır. Askerliğin esası kanunlara riayet olduğundan emirlerin ve kumandaların kanunları uygulama noktasında örnek teşkil etmeleri gereklidir. '*Bir cemiyeti cemiyet edecek kavânin değil; kavânini kavânin eden cemiyettir*' sözünü yerine getirerek faydalanılması elzemdır (Hüseyin Hüsni, 1328, s.223-224).

Hüseyin Hüsni'nün başarısızlığın gerekçeleri arasında sıraladığı maddelerden olan kıdemli dahi olsa aynı rütbeye sahip olan zabitlerden birinin kumandan tayin edilmemesi gerekliliğine riayet edilmediği görülmektedir. Aynı rütbeye sahip askerler arasında ikilik ve uzlaşmazlığa yol açan bu durum mücadele sırasında çatışmaların yaşanmasına neden oldu (Hüseyin Hüsni, 1328, s.228).

4. Diğer Etkenler

Arap Yarımadası'nın büyük bir kısmı çöllerle kaplıdır ve çöller göçebe hayat tarzını benimseyen bedevilerin yurtlarıdır (Hathaway, 2008, s.31-32). Necid bölgesinde de çöl baskın karaktere sahiptir. Çöl ikliminin baskın olduğu Necid'in kendine has durumu seferleri zorlaştıran etkenlerin başındadır (Özocak, 2021, s.121-142). İlk sefer için Necid üzerine yürüyen Osmanlı kuvveti yaşam belirtisinin olmadığı yerlerin ve zorlu şartların ardından mamur bir yerleşim yeri ile karşılaştıklarında sevinçle birbirlerini tebrik ettiler. Nitekim kırk üç günlük süre zarfında '*beyâbân-ı vahşet*' olarak adlandırılan ıssız çöllerde yapılan

yolculuğun ardından 7 Haziran'da Kâsım'a bağlı Kısıbiyye'ye ulaştıklarında evleri ve hurma dallarını görmeleri ile burasını 'saâdet-i karye' olarak nitelendirdiler (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.191).

Necid ve civarında bahar mevsiminde yeterli yağışların olmaması durumunda kabilelerin seyahatleri daha da zor şartlar altında gerçekleşirdi. Seferin yapıldığı sıralarda Irak dolaylarına istenilen düzeyde yağmur yağmayınca Yehfuf dolaylarında su bulunması hâlinde çok büyük bir nimete erişildiği düşünülürdü. Hacılar Selman kuyularından Leyne'ye kadar olan 250 kilometre boyunca sularını yanlarında taşıyarak gece-gündüz durmaksızın çölü kat ederlerdi. Su temininde yaşanan güçlükten ötürü askerlerin seferler esnasında susuz kalmalarının engellenmesi yapılan seferin başarı ile neticelenmesi için son derece önemlidir. Sefer esnasında karşılaşılan zorluklardan biri de çuvallar içerisinde teneke yağların taşınmasıydı. Sıcak havaların etkisi ile hararetin yükselmesi beraberinde kısıtlı olan suların sarfında itinalı davranılması mecburiyetini doğuruyordu. Suyun az ve şartların da müsait olmadığı karargâhlarda askerlere lapa verilerek sular içmek için kullanılırdı. Buna karşın 24 saatte bir askerin yarım tulumdan fazla suya ihtiyaç duyduğu görülmekteydi. Sıcağa karşı koruyuculuğu ön planda olan üzerleri keçe ile kaplandığında tahtadan fiçılar su ve yağın nakledilmesine elverişliydi (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.185-188).

Necid üzerine yapılan seferler açısından su kaynaklarının kıtlığı suyun temini, muhafazası ve taşınması noktalarında ayrıca özen gösterilmesini gerektirmekteydi. Bilhassa suyun taşınmasında kullanılan malzemelerin sağlam olması kaçınılmazdı. Bu gerçeğe rağmen kırbelere su doldurmak için kullanılan teneke huniler dayanaksız yapılarından dolayı çok geçmeden kolaylıkla parçalanırdı. Teneke huniler yerine bakır huniler tercih edilmeli ve üzerlerine kıldan ya da keçeden yapılan birer çuvalın geçirileceği su tulumları ile büyük kovalar bulundurulmalıydı. Belirtilen ihtiyaç malzemeleri ve tedbirlere riayet edilmesinin yanı sıra Hüseyin Hüsnü seferden önce mataraların verilmesinin de kendilerini zor durumda bıraktığını kaydeder. Mataraların geç teslimi ile ıslatılarak alıştırılmadığından içindeki suya verdiği acılığın ortadan kaldırılamadığından bahseder. Hurma pekmezi kaynatılarak mataralara doldurulduğunda suyu içilmez hâle getiren acılığın giderilerek kullanılabilir hâle geldiğini belirtir. İnsan varlığının sürdürülmesi için en hayati kaynak olan suyun temini ve muhafazasının yanında çölde yapılan yolcular esnasında yolcuların dinç kalmalarını sağlayacak bazı besin maddeleri vardır. Kuru meyve ve sebzeler, pestiller ile reçeller tüketilmelidir. Susuzluğu giderdiğinden sakız çiğnemek oldukça faydalıdır. Diş etlerinin temizlenmesi ile susuzluğun yol

açabileceği askurpiyet hastalığının ortadan kaldırılması, hazmın kolaylaştırılması ve ağzın içini temiz tutulması sağlanır (Hüseyin Hüsni, 1328, s.185-188).

Osmanlı askerleri, Semave'de buldukları sırada kolera hastalığının burada yaygın olmasından dolayı askerlerin hastalığa yakalanmaları tehdidiyle karşılaştılar. Bu tehdit karşısında Müşir Paşa, askerinin hızlıca Semave'den mücadelenin yapılacağı bölgeye doğru sevk edilmesini emretti (Hüseyin Hüsni, 1328, s.178). Bu sıralarda dünyayı etkisi alan bulaşıcı hastalıklar, Arabistan Yarımadası'nda da görülmekteydi. Avrupa'da koleranın nereden geldiğine dair ciddi bir soruşturma vardı (Halife II. Abdülhamid'in Hac Siyaseti, 2009, s.109; Özocak, 2020, s.1219-1234). Aynı salgın hastalık Osmanlı askerlerinin Kısbiyye'ye varış ile duyulan memnuniyete karşın ilk kolera vakalarının görülmesi ile tedirginliğe yol açtı. Kolağası Ali Efendi'nin de yakalandığı salgın gittikçe şiddetini artırdı (Hüseyin Hüsni, 1328, s.192). Karşılaşılan zorluklardan bir diğeri mevsimsel şartlar itibariyle suların hızlı aktığı dönemde hareket edilmesinden ötürü yüklü develere hendek atlatmakta yer yer zorluklar yaşanılmıyordu. Devecilerden dördünün koleraya yakalanarak yaşamlarını yitirmeleri de salgın hastalıktan dolayı can kaybının yaşanması ve askerlerin ruhsal açıdan etkilenmeleri ile başarısızlığın elde edilmesinin gerisinde yatan nedenler oldu (Hüseyin Hüsni, 1328, s.179).

5. Yapılması Gerekenler

Tarihi süreçte farklı isimlerin görevlendirilmeleri bağlamında şahit oldukları önemli olaylara ilişkin tuttukları notlar ya da bu notlar bağlamında kaleme aldıkları eserler dönemin aydınlatılması için son derece kıymetlidir. Bu kapsamda verilen eserlerden biri genelkurmay başkanlığı ve sadrazamlık da yapan Ahmet İzzet Paşa'nın Feryadım adlı eseridir. Ahmet İzzet Paşa hatıratında, Yemen olayları bağlamında sefere gönderilen kuvvetlerden birine ilişkin on gün sonra gönderilmeleri ile hazırlıkların daha iyi bir biçimde yapılarak Osmanlı Devleti'nin elli-altmış bin dolaylarında can ve dört-beş milyon altın liraya mal olan ve çok sayıda soruna yol açan olayların da öne alınmış olacağına değinmektedir (Ahmet İzzet Paşa, 2017, s.58). Hüseyin Hüsni de sefer kapsamında gördüğü aksaklıklara dair kendi görüşlerini kaleme aldı. Bu kapsamda ona göre, Vehhâbîlere karşı kendisinin de katıldığı seferlerden ilkinde çok sayıda etkenin bir araya gelmesi ile Kâsım'da açık bir biçimde başarısızlık yaşandı. Buna karşın başarısızlığın asıl sebebi mücadele edilen tarafın gücünden kaynaklanmadı. Yeterli süvari ve topçularla donatılmış bir alay piyadenin çok kısa bir sürede Necid'in tamamında üstünlük sağlaması mümkündü. Necid'in nüfusu çok rahat bir biçimde otuz-kırk bin civarında bir kuvveti oluşturma

kapasitesine sahip olsa da bölge unsurları arasında asabiyet ruhu ile devam etmekte olan çekişme belirtilen sayının bir araya getirilmesinin önünde büyük bir engel oluşturdu. Diğer taraftan bedeviler arasında yaygın olan asabiyet duygusu kabilelerin çok kolay bir biçimde kazanılmasını sağlamaktaydı. Mücadele safhasında gidişatın aleyhlerine seyri hâlinde kabilelerin birlikteliği kısa sürede parçalanabilirdi. Bedevi kabileler arasındaki kıyasıya mücadelenin yanında yerleşik hâldeki hadarilerin de kazanılması çok güç değildi. Bölgede devletin varlığını ve ağırlığını bütün araçları ile hissettirmesi hadarilerin de rahat bir biçim kazanılabilmelerini sağlayabilirdi. Bölgedeki emirlere asayaşın sürdürülmesi için destek olacak bir alayın gönderilmesi yeterli olacaktı (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.219-220).

Hüseyin Hüsnü, Necid'in dışardan gelecek müdahalelere karşı korunması için Osmanlı Devleti'nin bazı düzenlemelerin yapılmasının ve düzenlemeler sonrasında ortaya çıkacak ihtiyaçların karşılanmasının gerekli olduğu kanaatindeydi. Bu bağlamda iki alay piyade, iki tabur hecin-süvar, bir alay süvari, bir topçu Hünakiye'de toplanmalıdır. Hicaz Demiryolu kullanılarak erzak ve malzemeler getirilmelidir. Bu unsurlar ve ihtiyaç duydukları şeylerle Res'i karyesine kadar bir menzil teşkil edilerek geniş bir inisiyatif kullanma yetkisine sahip olan güçlü bir kumandanın tayini ile Emir'e müdahale ettirilmeyerek Kâsım'a girilmelidir. Kâsımlılara devletin şefkatli yaklaşımı sergilenir ve kurulacak adil düzen hissettirilirse bölgede bir tüfenk bile atılmadan bağlılıkları elde edilerek kontrol sağlanır. Osmanlı Devleti'nin İbn Reşîd'in yanında olduğu algısını yansıtmayı, bölgedeki varlığını tehlikeye atabilecek gelişmelerin doğmasına neden olabilecektir. İbn Reşîd'in meşruiyeti ve güç dengesindeki yerinin de ötesinde Necid'in sahip olduğu özelliklerden kaynaklanan zorluklar bölgeye yönelik büyük müdahalelerin kazançlarının sorgulanmasına neden olmaktadır. Zira Necid'in mevcut durumu, coğrafi yapısı, suyunun azlığı ve bedevilerin çokluğu gibi nedenlerden kaynaklı olarak idare ve istifade edilmesi açısından çok sayıda zorluk vardır (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.230-231).

Bölgeye yönelik adımların sorgulanmasına yol açabilecek ortamın oluşmaması için idari anlamda bazı adımlar atılmalıdır. el-Cebel, el-Kâsım, Aneyze, el-Vasim, es-Sudeyr, el-Mahmel, el-Arid, el-Kura, el-Harc, ed-Devasir emaretlerinin idarelerinin daha önceki emirlerine verilmesi makuldür. Buldukları yerlerin önemi dairesinde kaza ve nahiye teşkilatı usullerince kaymakamlık ve müdirlik buyrukları verilmek suretiyle Basra ve Hicaz Vilayetleri'ne bağlanması uygun olacaktır. Bunların yanlarına da Osmanlı Devleti'nin merkezi ve diğer yerleri ile iletişimlerini sağlamak amacıyla Türkçe bilen birilerinin verilmesi, belirli bir miktar zabtiye askeri ve zabtiye zabitanı ile durumlarına göre tayin olacak miktarda vergi tahsis edildikten sonra Osmanlı

askerlerinin çekilmesi uygun olacaktır. Bütün bu idari ve askeri düzenlemelerin ardından Hünakiye'de iki hecin-süvar taburu ve seri ateşli bir hecin bataryasının bırakılmasıyla Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuz tesis edilebilecektir. Yetkileri devredilen emirliklerin arasındaki sorunların içinden çıkılmaz hâle gelmesi de son derece önemliydi. Bunlar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkınca uzlaştırıcı emirler ve nasihatler verilerek sonlandırılacaktı. Sözlü girişimin sonuç vermemesi ve gerilimin daha da artması hâlinde haksız olan tarafın üzerine hecin-süvar birlikler sevk edilecekti. Bölgedeki iki hecin-süvar taburu Hicaz Demiryolu'nun güvenliğinin sağlanması vazifesini üstlenmesinin yanı sıra gerekli hâllerde redifler bindirilerek dört taburun hızla ilgili mahâle yetiştirilmesi de sağlanacaktır. Hicaz Demiryolu'nun emniyeti için bedevilerin saldırılarından korunmasında gözlem tek başına yeterli olamayacağından seyyar kuvvet ile kabilelerin kondukları mahâller basılmak kaydıyla kontrol altında tutulmaları temin edilecektir. Bedevilerin demiryolu hattının her iki tarafına da çekilmesi ile civardaki aşiretler vasıtasıyla hattın beklenilmesi mümkün olacaktır (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.230-231).

Bütün bu düzenlemelerin bölgesel güç unsurlarından olan İbn Reşîd'in diğer güç unsurları karşısında tercih edildiğine dair bir izlenimin doğmasını engelleyeceği de çok açıktır. Kabileler arasındaki mücadelenin yoğun bir biçimde sürdüğü bir coğrafyada, bölgesel güç unsurlarından herhangi birinin tercih edilmesi oldukça sakıncalıydı. Bölge dışından gelen büyük güç unsurlarının henüz Necid'deki karmaşaya doğrudan müdahil olmadığı ve yaşanan gelişmelerin de kontrol edilemeyecek düzeylerde olmadığı bu süreçte devletin kendi bağlularından birinin yanında yer aldığı hissettirmesi diğerlerinin küstürülmesine neden olabilirdi. Küskünlere, yabancı devletlerin de müdahil oldukları olası bir kırılma anında tavırlarını belirlemeleri ve taraflarını seçmeleri noktasında yönlendirici olabilecek tutumdan kaçınılması aynı zamanda daha büyük çatlakların yaşanmasına engel olabilecek bir ön alma anlamını da içermektedir. Esasen İbn Reşîd ve bölgenin diğer halklarının arasındaki anlaşmazlığa müdahalesi Osmanlı Devleti'nin müdahalesi bölgedeki bekası açısından sonu kestirilemeyecek bir sürecin yaşanmasına neden olabilecek nitelikteydi. Yukarıda birbiri ardınca sıralanan bazı düzenlemelerle devletin otoritesi ve hazinesi külfet getirmeksizin kolaylıkla ortadan kaldırılabilirdi (Hüseyin Hüsnü, 1328, s.230-231). Son olarak bölgenin ıslahı bağlamında Hüseyin Hüsnü'nün yapılması gereken idari düzenlemelere ilişkin düşünceleri çerçevesinde takip eden yıllarda bazı adımların atıldığını belirtelim (Kıcım, 1994, s.140-141).

SONUÇ

İbn Reşîd'in ezeli rakibi İbn Suûd ile çekişmesinin devam ettiği sırada İstanbul'dan yardım talep etmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin bölgeye müdahalelerinden birinin önünü açıldı. Esasen bu müdahale ile Osmanlı Devleti'nin kendi hâkimiyeti altında bulunan iki unsurundan bir olan İbn Reşîd'in yanında yer alması süreç sonunda ailelerde yaşanan büyük kırılmaların ve kaotik ortamın bir benzerinin doğmasına neden olabilirdi. Çünkü Osmanlı topraklarında yaşanacak durum çocuklar arasındaki çatışma ve kavgalarda ebeveynlerin anlaşmazlık yaşayan taraflardan biri lehine müdahalede bulunmasının yol açacağı büyük kırılmalara da benzetilebilir. Çocuklardan birinin küstürülmesi ve bazen diğerinin şımartılması ile sonuçlanacak müdahale sonucunda aile fertlerinden birinin evi terk etmesi ya da diğerinin başıbozuk tavırlar sergilemesine neden olabileceği gibi huzurluk ve kavgâ ortamı zamanla ailenin parçalanmasına değin çok sayıda olumsuzluğun yaşanmasına neden olabilir.

Buna karşın Vehhâbîlerin ortaya çıktıkları ilk yıllardan itibaren yaptıkları katliamlarla oluşan Vehhâbî algısı Osmanlı Devleti'ne yeniden bölgeye müdahale gerekliliği hissettirdi ve Kasr-ı İbn Akil çarpışmasına gidildi. Belirtilen çarpışma ile Osmanlı Devleti ve İbn Reşîd adına mücadelenin ilk evresi hezimetle sonuçlandı. Osmanlı askerleri yenilginin ardından karşı karşıya kaldıkları sefaletle at ve eşek eti ile çekirge yemek durumunda kaldılar. Askerlerin perişan hâllerini gösteren en önemli örnek ise, kendilerine çarıklık olarak verilen develerinin derilerini kaynatıp sularını içmek ve ölü hayvanların kemiklerini ezerek un hâline getirerek yutmak zorunda kaldılar (Hüseyin Hüsni, 1328, s.235-236). Kasr-ı İbn Akil mücadelesinin hangi sebeplerle kaybedilerek Osmanlı askerlerinin belirtilen felakete sürüklenildiğinin anlaşılması için incelenmesi gerekir. Bu noktada Hüseyin Hüsni'nün eseri, Necid bölgesinde yapılan ilk sefer sırasında Kasr-ı İbn Akil yenilgisine giden sürecin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Esasen Kasr-ı İbn Akil hezimetini aynı safta yer almalarına karşın Osmanlı askerleri ile İbn Reşîd ve bağlılarının beklentilerinin ve tavırlarının farklılığıyla sağlam bir birliktelik inşa edemedikleri bir mücadelenin ardından alındı. Osmanlı Devleti'nin amacı, bölgedeki gerilimin kontrol edilemeyecek düzeylere ulaşarak başına yeni sorunların açılmasına engel olmaktı. İbn Reşîd ise, İbn Suûd'a ve bölgeye boyun eğdirme niyetinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin de bölgede baskın bir biçimde yer almasına arzulamıyordu. Bu nedenle Necid bölgesine doğru Osmanlı kuvveti ilerlerken verdiği vaatleri yerine getirmemeye ve onların bedevilerce yağma edilmelerine göz yummaya kadar beklenmedik tutumları sergilemekten geri durmadı. İbn Reşîd, müdahaleleri ve başına buyruk hareketi ile Osmanlı kuvvetinin iç düzenine de zarar verdi. Bu müdahaleler ve hareket biçimi, Osmanlı kuvvetinin kumandanı

tarafından her ne sebeple olursa olsun dizginlenemeyince yenilgiye giden gerekçelerin zemini daha da kuvvetlendirildi. Bölgenin özel şartları ve Osmanlı askerlerinin yıpranmışlığının etkisi ile yenilgi kaçınılmaz oldu. İbn Reşid'in zorlayıcı tavrını göz ardı etmeksizin Kasr-ı İbn Akil hezimetini karşısında bölgede yeni bir düzenin gerekliliği daha açık hâle geldi. Hüseyin Hüsni, Necid'de Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar varlığını sürdürmesi için atılması elzem olan adımları sıralamaktan geri durmadı. Osmanlı Devleti'nin Necid'deki hâkimiyetinin sorunsuz bir biçimde sürmesi ile bölge halkının huzur ve refah içinde yaşamalarının temin edilmesini öngören düzenin nasıl inşa edileceğinin cevabını verdi.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri

- COA, DH. ŞFR., Dosya No:330, Gömlek No:91, Tarih: R.16.05.1320 (29.07.1904).
- COA, DH. TMIK. M., Dosya No:179, Gömlek No:1, Tarih:H.24.05.1322 (06.08.1904).
- COA, Y.PRK. A., Dosya No: 5, Gömlek No: 80, Tarih: H.28.10.1307 (17.06.1890).
- COA, Y.PRK. A., Dosya No:8, Gömlek No:28, Tarih: H.08.09.1310 (26.03.1893).
- COA, Y.PRK. DH, Dosya No:7, Gömlek No: 1, Tarih: H.01.04.1311 (12.10.1893).
- COA, Y.PRK. MK., Dosya No:20, Gömlek No: 60, Tarih: H.21.09.1322 (29.11.1904).
- COA, Y.PRK. SRN., Dosya No:3, Gömlek No: 82, Tarih: H. 20.10.1310 (07.05.1893).
- COA, Y.PRK. UM., Dosya No: 9, Gömlek No: 91, Tarih: H.15.07.1304 (09.04.1887).

Tetkik Eserler

- Ahmet İzzet Paşa (2017). *İstiklâl Harbi'nin Gerçekleri Feryadım* (Cilt 1). Yayına hazırlayanlar: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar. Timaş.
- Albayrak, M. (1995). Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun yapımı. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), 1-38. 10.1501/OTAM_0000000236.

- Blunt, L. A. (1881). *A Pilgrimage to Nejd the Cradle of the Arap Race* (Vol. 2). John Murray.
- Bray, N. N. A. (1934). *The Shifting Sand*. Unicorn Press.
- Brémond, E. (1937). *Yémen et Saoudia L'Arabie Actuelle*. Charles Lavouzelle & Cie.
- Broucke, J. (1929). *L'Empire Arabe d'Ibn Séoud*. Georges van Campenhout.
- Büyükkara, M. A. (2004). *İhvân'dan Cüheyman'a Suûdî Arabistan ve Vehhâbilik*. Rağbet Yayınları.
- Cheesman, R. E. (1926). *In Unknown Arabia*. McMallian and Co. Limited.
- Çakaloğlu, C. (2010). Yemen İsyanı ve Trabzon Redif Taburu (1905-1906). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 99-122. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2819/37986>., Erişim tarihi: 13.01.2021.
- Dickson, H. R. P. (1956). *The Arab of the Desert Glimpse into Badawin Life Kuwait and Sau'di Arabia*. George Allen & Unwin Ltd.
- Doughty, C. M. (1921). *Travels in Arabia Deserta* (Vol.2). Medici Society.
- Eyüp Sabri. (1296). *Tarih-i Vehhâbiyân*. Kırk Ambar Matbaası.
- Güner, S. (2013). *Osmanlı Arabistan'ında Kıyam ve Tenkil: Vehhâbi-Suûdîler (1744- 1819)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Halife II. Abdülhamid'in Hac Siyaseti M. Şakir Bey'in Hicaz Hatıraları* (2009). Hazırlayanlar: Gülden Sarıyıldız-Ayşe Kavak. Timaş.
- Hathaway, J. (2008). *Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hüseyin Hüsnü. (1328). *Necid Kıtasının Ahvâl-i Umûmiyesi*. Matbaa-ı Ebuuzziya.
- Kıcımın, N. K. (1994). *Medine Müdaafası Hicaz Bizden Neden Ayrıldı?* Sebil Yayınevi.
- Kurşun, Z. (1998). *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhâbi Hareketi ve Suûd Devleti'nin Ortaya Çıkışı*. Türk Tarih Kurumu.
- Kurtaran, U. (2016). Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya verilen ahidnamelerin genel özellikleri ve diplomatik açıdan değerlendirilmesi. *TAD*, 35(60), 97-139.
- Meulen, D. V. D. (2000). *The Wells of Ibn Sa'ud*. Kegan Paul International.

- Montagne, R. (1950). *Çöl Medeniyeti*. Yayına hazırlayan: A. Yakalıoğlu. MEB.
- Musil, A. (1926). *The Northern Heğâz a Topographical Itinerary*. The American Geographical Society.
- Osmanzade Hüseyin Vassaf. (2011). *Hicaz Hatıratı*. Yayına hazırlayan: Cemil Çiftçi. Kurtuba Kitap.
- Özocak, Ö. (2020). 13 Teşrin-i Sani 1329 tarihli Peyam Gazetesi'nde "Vereme karşı nasihatler" adıyla yer verilen nasihatnâmeden hareketle Osmanlı Devleti'nin son döneminde veremle mücadele üzerine bir inceleme. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(4), 1219-1234.
- Özocak, Ö. (2021). Vehhâbî coğrafyasını anlamak: Hüseyin Hüsnu'nün Necid izlenimleri. *Akademik Matbuat*, 5(2), 121-142. <http://dergipark.gov.tr/matbuat>.
- Philby, H. St. J. (1922). *The Heart of Arabia a Records of Travel & Exploration*, 1. Constable and Company LTD.
- Records of Saudi Arabia Primary Documents 1902-1960*, 2. (1992). Archive Editions.
- Rihani, A. (1939). *Around the Coasts of Arabia*. Constable Co. Ltd.
- Söylemezoğlu, S. Ş. (2012). *Hicaz Seyahatnamesi*. Yayına hazırlayanlar: Ahmet Çaycı-Bayram Ürekli. İz Yayıncılık.
- Şeker, F. (2016). *Osmanlılar ve Vehhâbîlik Hüseyin Kâzım Kadri'nin Vehhâbîlik Risâlesi*. *Dergâh*.
- Tecer, A.V. (2001). *Tarihte Vehhâbî Hareketi ve Etkileri*. ASAM.
- Troeller, G. (1976). *The Birth of Saudi Arabia*. Frank Cass and Company Limited.
- Vassiliev, A. (1998). *The History of Saudi Arabia*. Saqi Books.

EXTENDED ABSTRACT

With the spread of the Wahhabi doctrine by Muhammad b. Abd al-Wahhab, the Wahhabi problem emerged for the Ottoman Empire. In the historical process, the interventions of the Ottoman Empire against the Wahhabis took place at different times. One of these interventions coincided with the period when Hussein Husnu served with the rank of major in the Ottoman army. Hussein Husnu was among the soldiers sent to Najd after Ibn Rashid asked for help from the Ottoman Empire

[2019]

during his struggle against Ibn Saud. Hussein Husnu, after being assigned to the region for the expedition, gave unique information about many details such as the name of the Ottoman soldiers advancing towards the Najd region, how many people the battalions would consist of, and the presence of military ammunition.

Hussein Husnu revealed how the foundations of the process leading to the defeat of Qasr-ı Ibn Aqil, which is also the subject of our study, were laid. First of all, according to him, although there were Wahhabis on both sides, it was something to be regretted that this fact was not known by the rulers of the Ottoman Empire. In the struggle between Ibn Rashid and Ibn Saud, Ottoman soldiers and their treasury were wasted. Hussein Husnu took the criticism that Ibn Rashid's attitude was decisive in the death of many Ottoman soldiers and the undesirable devastation after the Qasr-ı Ibn Aqil struggle. He criticized that he did not fulfill the promises he made to Istanbul when the campaign had not yet started, and that he allowed the Bedouins to plunder the Ottoman soldiers. He presented as an example what happened that Ibn Rashid took an attitude that would overturn the military order. In the context of the Qasr-ı Ibn Aqil struggle, he highlighted the existence of Ibn Rashid, which determined the fate of the struggle with Ibn Saud, as the main reason for the defeat, but also touched on other factors. The fact that Hasan Sukru, the commander of the Ottoman force, could not take a prudent stance while advancing on Ibn Rashid and Ibn Saud, is also one of the issues he criticized. In particular, without the knowledge of Hasan Sukru, Ibn Rashid took decisions regarding the fight against Ibn Saud and did not resign during the events that followed, and it was decisive in the administration of the expedition. Major Rashid was also decisive in the outcome due to the support of Ibn Rashid's view during this development before the struggle and the problem in his eyes in the field of struggle. The climate of the region and the conditions that exceed the limits of human endurance were also effective as a result of the Qasr-ı Ibn Aqil struggle.

After the struggle with the factors listed by Hussein Husnu in the context of the campaign, the Ottoman soldiers suffered serious loss of life. Those who remained behind faced very harsh conditions in the desert. With the effect of being a witness to these scenes, it is seen that the criticism of Hussein Husnu is in a harsh tone. In fact, one of the reasons why the author's work is important is that the criticism was made from the inside as an officer in the forces advancing on Ibn Saud. In addition to mentioning and writing down the mistakes seen during the expedition, answers are also given to the question of '*what should be done*' in order to eliminate the problems. In this respect, it differs from the works built only on criticism with the solutions it reveals. If we look at the work from a holistic perspective, we can feel the discomfort of an Ottoman officer who feels

the anguish caused by the mistakes he sees in using the material and spiritual resources of the state he belongs to. As it can be understood from the lines about the Kasr-ı Ibn Aqil struggle, different feelings mixed with sadness and anger were reflected in Hussein Husnu's work.

Hussein Husnu's work titled '*Necid Kıtasının Ahval-i Umûmiyesi*' is of particular importance as the question of how the relations with the Saudis in the past were in these days, when the relations between the Republic of Turkey, one of the determining powers of the geography we live in, and Saudi Arabia were not very bright. In our opinion on this matter, the mentioned work is of great importance as it was written by an eyewitness in the first years of the century when the World War I took place. The work of Hussein Husnu, who took part in the struggle against the Wahhabis and turned what he experienced and saw into a work by writing down, is perhaps unique even as it is the observation of an Ottoman soldier who was directly involved in the fight against the Wahhabis. In this respect, the failure and the things to be done in the struggle of Kasr-ı Ibn Aqil were discussed in our study and it was tried to show what happened in the context of the Ottoman-Wahhabi relationship. Thus, although the studies on Wahhabis are mentioned by making references from time to time, it is aimed to bring to light in scientific studies by including one of the details of a rare work, which has a critical approach and offers a different view, especially on one of the developments in the last years of the Ottoman Empire.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62195>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	26.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	01.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Yorgancılar, S. (2022). Bir Fikrin Kullanımları Üzerinden Fanatizmi Yeniden Tanımlamak. *Journal of History School*, 58, 2022-2037.

BİR FİKRİN KULLANIMLARI ÜZERİNDEN FANATİZMİ YENİDEN TANIMLAMAK**Serkan YORGANCILAR¹****Öz**

Fanatizm kavramı Kant'a kadar kökenleri uzanan toplumsal ilişkileri ve belirli bir toplumsal tipolojiyi betimlemek için kullanılmıştır. Kavramın kökeni farklı dillerde farklı şekillerde olsa da kavramın işaret ettiği anlam birbirlerine yakındır. Fanatizm üzerinde ülkemizde yapılan çalışmalara baktığımızda çalışmaların son derece az olduğu görülmüştür. Bilim dünyasında Toscano tarafından kaleme alınan ve Türkçeye "Fanatizm Bir Fikrin Kullanımları Üzerine" adlı eser bu noktada önemli bir boşluğu doldurmuştur. Çalışmada Toscano'nun fanatizm kavramının tarihsel bağlamda izini sürdüğü bağlama sadık kalarak fanatizm kavramı tanımlanmıştır. Kavramın ilk kullanımlarında fanatiğin sadece kutsal alana sadık kalanlar için kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca fanatik kavramının her zaman olumsuzlanmadığı çok nadir de olsa bazı tarihsel dönemlerde olumlu anlamlarda da kullanıldığı tespit edilmiştir. Fanatizmin kökenlerini anlamada önemli bir unsur da insan faktörüdür. Fanatik davranışlarda bulunabilecek tek canlı varlık insandır. Bu kapsamda fanatik kişilerin özelliklerine de farklı disiplinlerden faydalanılarak değinilmiştir. Çalışmada insanları fanatik davranışlara iten nedenler üzerinde durulduktan sonra fanatik bireylerin ortak özellikleri değerlendirilmiştir. Öteki karşısında kendini güvensiz hisseden bireylerin daha fazla fanatik tepkiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Fanatizmin kendi dışında kalan düşünce/ideoloji/söyleme son derece keskin bir biçimde karşı çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte kendi düşüncelerine ise tartışmasız kabul ettiği görülmüştür. Fanatizmde lider ve grup aidiyetlerinin de öneminin değerlendirildiği çalışmada fanatizm hakkında farklı değerlendirmelerin eleştirisi de yapılmıştır. Fanatizmin dört temel ve birbirleri ile bağlantılı boyutu ise temsilin reddi, dünyanın olumsuzlanması, özneliğin kurucu unsuru olarak antagonizma ile şiddet ve vahşetin hâkimiyeti olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fanatizm, Fanatik, Bağımlılık, Akıl, Öteki

¹ Dr., serkanyorgancilar@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8438-2012

Redefining Fanaticism through Uses of an Idea

Abstract

The concept of fanaticism has been used to describe social relations and a certain social typology dating back to Kant. Although the origin of the concept is different in different languages, the meaning of the concept is close to each other. When we look at the studies on fanaticism in our country, it is clear that there are very few independent studies. The work 'Fanaticism On the Uses of an Idea' written by Toscano in the world of science and translated into Turkish has filled an important gap at this point. In the study, the concept of fanaticism is defined by sticking to the context that Toscano's concept of fanaticism traces in the historical context. In the first uses of the concept, it was determined that the fanatic was not only used for those who remained loyal to the sacred area. In addition, it has been concluded that the concept of fanatic is not always negative, although it is very rarely used in positive meanings in some historical periods. An important element in understanding the origins of fanaticism is the human factor. Man is the only living creature capable of fanatical behaviour. In this context, the characteristics of fanatics are also mentioned by making use of different disciplines. In the study, after focusing on the reasons that push people to fanatical behaviours, the common characteristics of fanatic individuals were evaluated. It is clear that individuals who feel insecure in the face of the other develop more fanatical reactions. Fanaticism is very sharply opposed to the thought/ideology/discourse outside of itself. However, it was seen that he accepted his own thoughts without question. In the study, in which the importance of leader and group affiliations in fanaticism was evaluated, different evaluations about fanaticism were also criticized. The four basic and interrelated dimensions of fanaticism are the rejection of representation, the negation of the world, antagonism as the founding element of subjectivity, and the dominance of violence and savagery.

Keywords: Fanaticism, Fanatic, Mind, Reason, Other

GİRİŞ

Kültürel bir olgu olarak fanatizm toplumsal yaşamı derinden etkileyen olumsuz bir durumdur. Toplumsal yaşamda derin çatlaklar oluşmasına neden olduğu gibi toplumsal bütünlüğü parçalayan güvensizliklerinde doğmasına yol açar. Toplumsal ilişkilerin ve toplumsal kurumların güven üzerine kurulduğu düşünüldüğünde fanatik tutumların güveni ortadan kaldırdığı görülmektedir. Bu kapsamda fanatikliği sosyal bir olgu olarak tanımlamak, fanatikliği ortaya çıkaran nedenler üzerinde düşünmek fanatizmin toplumsal yaşamdaki zararlarını ortadan kaldıracaktır.

Fanatik bir tutum toplumsal yaşamda öncelikle fanatik fikirlerin ortaya çıkması ile boy göstermektedir. Bu fikirleri ortaya süren irade fanatik davranışları teşvik etmek için önceden var olan koşullardan kendine hizmet eden durumları

[2023]

seçip çıkartmakla işe başlar. Fanatizme hizmet edecek durumlar özenle seçildikten sonra bunlar amaca uygun hale getirilerek toplumsallaştırılmaya çalışılır. Postman'ın (2010, s.8) dediği gibi Orwell kitapları yakacak olanlardan, Huxley ise kitapları yasaklamaya gerek kalmayacak bir dünyadan korkuyordu dolayısıyla fanatik inançlar günün sonunda kendi kendilerini doğrularlar ve onların yanlışlığının hiçbir zaman ortaya konulamayacağına inanırlar. Kişinin bu tarz bir faaliyete katılımı ya da bu tarz bir inanca bağlılığı anormal veya ortalamanın üzerinde olduğunda fanatizmden bahsedilebilir.

Toplumsal ve kültürel hayatı etkileyen fanatizmin birden çok görünümü ve yüzü bulunmaktadır. Bu görünümlerden bir kısmı bireysel bir durumu gösterirken bir kısmı ise toplumsal hatta ulus-ötesi durumları gösterebilmektedir. Fanatizm çeşitleri olarak; etnik veya ırksal üstünlüğü önceleyen fanatizmler, tek geçerliliği içeren toplumsal kurtuluş reçeteleri sunan siyasi ve ideolojik fanatizmler, dini fanatizmler ve herhangi bir yüksek yoğunluklu holiganlığı kapsayan spor fanatizmleri sayılabilir. Birçok tanımda öne çıkan söylem ütopyik noktaların tehlikeli bir yükselişidir. Etnik veya milliyetçi şiddet biçimlerinden, otoriter ve insan hakları ihlallerine kadar birçok olumsuz durumu içeren fanatizm çeşitleri modern demokratik sistemlerin önünde bir engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla politika yapımcıların ve sosyal bilimcilerin bu kavramın tanımlaması ile birlikte bireysel ve toplumsal yaşamda nasıl işlediği, nasıl genişlediği ve genişlerken hangi araçlardan yardım aldığı konusunda araştırmalar yapması gerekmektedir.

Bu bağlamda Toscano tarafından yapılan çalışma fanatizmin soykütüğünü ortaya koyması ve bu kapsamda daha önce söylenmemiş şeyleri söylemesi bakımından değerli bir çalışmadır. Çalışma fanatizmin tarihsel bağlam içerisinde nasıl bir anlam değişimine uğradığından, hangi sosyo-kültürel ortamlarda ne tür anlamlara geldiğine kadar birçok farklı konuya değinmektedir. Fanatizmi sadece terörizmle ya da kendi kendini yok etme eylemleri ile sınırlandırmanın yanlış olduğunu ifade eden yazar fanatizm ve akıl hastalığı ile kurulan bağları da yeterli bulmamaktadır. Kişisel davranışları yönlendiren bilinç-altı süreçler ve bunları destekleyen ön-yargılar ve otoriterlik davranışları hernekadar fanatizmin gelişmesine katkıda bulunan süreçler olsada sosyo-kültürel bağlamlar hesaba katılmadan yapılan fanatizm yorumları eksiktir. Bu bağlamda çalışmada bir kavram olarak fanatizm toplumsal yaşamı, kurumları ve ilişkileri bozan olumsuz bir durum olarak kabul edilmektedir. Bu olumsuz durumun yaşamda birçok ilişki ve iletişim biçimini yerinden ettiği, içerisini boşalttığı ya da anlam kaymasına neden olduğu görülmektedir. Fanatizm, bütün bu olumsuzluklara ek olarak bireysel yaşamda negatif yönde etkilemektedir. Bireysel ve toplumsal yaşamın pozitif yönlü iyileşmesi için fanatizmin kaynağı, fantaizmin biçimleri, fanatik

tutumların hangi toplumsal araçları kullanarak geliştiği gibi ana konuların bilinmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmada nitel yorumlama yöntemi kullanılarak fanatizmin olumsuzlukları ortaya konulacaktır.

1. Bir Kavram Olarak Fanatizmi Tanımlamak

Fanatizm kelimesi Latince *fānāticus*'tan türetilmiştir (Marimaa, 2011, s.17). İngilizce sözcüklerde Fanatic'in tanımına baktığımız zaman eleştirel olmayan bağlılık sergileyen kişi, bir ilgi veya faaliyete karşı aşırı derecede hevesli ve kendini adayan kişi olarak tanımlandığı görülür. (Fanatic, 2022, s.1). Fanatik kelimesinin kökeni “kutsal alan, tapınak” anlamına gelen *fanum* kelimesine kadar uzanmaktadır. Daha sonra hıristiyan dindarları tanımlamak için kullanılmıştır. C. Harmon'un tanımına göre fanatizm “büyük bir enerjiyi, tek fikirli bir yönü ve herhangi bir kısıtlama veya ılımlılık eksikliği”ni içerir. Bununla birlikte aşırılık ve yopğunluk tutkusu da içermektedir (Harmon, 2005, s. 25). Aynı kökten gelen ve fanatik kelimesinin kısaltılmışı sayılan *fan* ilk kez 17. yüzyılda kullanılmış, 19. yüzyılın başlarına kadar bu kavrama fazlaca başvurulmamıştır. Bir başka tanıma göre fanatiklik din, siyasi duruş veya bir amaç için aşırı ve sorgulanmayan coşku ve bağlılıktır. Kavramın içeriğinde olan coşku kelimeside *enthusiasmus-enthousiasme* kökü Greklere uzanan bir kelimedir. Greklerde *Fanatismus-fanatisme* kutsal bir mekâna atıfta bulunmak amacıyla kullanılmıştır. Konuyla ilgili bir başka kavram *Fanatici* ise Roma'da Bellona olarak bilinen Tanrıça Komana'nın müritlerinin ismidir. Dolayısıyla kavram ilk kullanımlarında dinle ilişkisi değildir (Toscano, 2013, s. 17).

Aslında kavram farklı zaman dilimlerinde ve farklı toplumlarda birbirine çokta yakın olmayan anlamlarda kullanılmıştır. Fanatizm kavramına dışardan yüklenen anlamlar kullanım biçimine göre de farklılıklar arz etmektedir. Dolayısıyla fanatizm kavramını kimin kime karşı, hangi amacı yerine getirmek için kullanmakta olduğu fanatikliğin içeriğinin doldurulmasında önemli bir unsur olmuştur. Fanatik kavramının Fransız İhtilalinde kullanım biçimlerinde bu kullanımların nasıl ve ne işe yaradığını göstermesi açısından Burke'nin fanatizme yüklediği anlam güzel bir örnektir. Burke, Fransız Devrimindeki isyancılar için pleb ve sosyal eşitlik fikri için çılgın nitelemesinde bulunmuştur. Ona göre jakobenler modernizmin arketip fanatikleridir. Modern fanatiklik dini sonuna kadar reddeden, örf ve adetleri hırçın biçimde yok sayan, bunun yerine bambaşka yasalar dayatan, bütün bunları da matematiksel teoremler ve geometrik nesnelermiş gibi soyutlamalar yapmaktadır. Bütün bu olumsuzlukların doğmasına neden olan modern fanatizm “*korkunç bir kurguyu*” da beraberinde getirmiştir (Toscano, 2013, s.11). Modern fanatizm kavramını Burke kendi

dönemi düşünürlerine göre daha farklı bir biçimde kullanarak bu kavrama kendisinden başka düşünürlerin yüklediği anlamları da yüklemiştir. Güncel baskın söylemlerden farklı olarak fanatikliği modernleşme karşısında konumlamamış tam tersine ihtilalciler için kullanmayı tercih etmiştir.

Fanatizm kavramının farklı kullanım biçimlerini ve zaman içerisinde geçirdiği anlam değişimlerini en iyi anlatan düşünürlerden birisi Toscana'dır. Yakın tarihte ABD'de kölelik yanlıları ve kölelik karşıtlarının görüşleri üzerinden fanatizmi tanımlamaya çalışan Toscano imparatorluk çağı fanatizmine de ayrıca yer açmıştır. Toscano'ya göre İmparatorluk çağı fanatizminde Hindistan'ı sömürgeleştiren İngilizlere karşı özgürlük mücadelesi veren gruplar İngilizler tarafından fanatiklikle suçlanmışlardır. Kendi ülkelerini işgalcilerden kurtulmak için toplumsal ve dini argümanları kullanarak kitleleri hareketlendiren gruplar "fanatik ve tehlikeli" olarak tanımlanmıştır. Gene bu dönemde İngilizler Sudan'da 1880'lerin başında kendi haksız işgalleri ve sömürgeciliklerine karşı direnen yerli unsurları "derviş fanatizmi" olarak nitelendirmişlerdir. Karşı tarafın bu şekilde fanatizmle nitelendirilmesinden sonra İngiliz askerler de uyguladıkları şiddeti meşrulaştırmışlardır çünkü onlara göre karşı taraf fanatiktir. 19. Yüzyılın başlarında Fransız ve İtalyan devrimciler için kullanılan fanatizm ardından Rus nihilistler için kullanılmıştır. Modern dönemde ise fanatizm daha farklı olarak bir tür yenilik merakı bağlamında değerlendiren Lombroso, Tarde'nin "*kendi gürültüsünden dolayı büyüyenip aptallaşan kitlelerin fanatizmle ilişkileri vardır*" (Toscano, 2013, s. 54) sözüne atıfla o da kavramı farklı bir yere yerleştirmiştir.

Aşırılıklar çağında fanatizm hakkında yapılan yorumlarda öne çıkan unsur fanatizmin fundemantalizm, köktendincilik ve milliyetçiliklerle özdeşleştirilmeye başlamasıdır. Burada Alain Badio'nun *Yüzyıl* adlı eserinden yola çıkarak militanlık, soyutlanma ve fanatizmin iç içe geçtiğini belirten Toscano, yüzyılın sonunun fanatizmin de sonu olduğunu ilan etmiştir.

Bir diğer farklı yaklaşıma göre fanatizm kavramının Avrupa'da başlayan Reform hareketleri sonrasında Luther ve Melanchthon'un yanında hareket edenlere karşı Alman lordları tarafından kullanıldığı ile ilgili görüşler bulunmaktadır. Schwärmerie kavramı Protestanlığın kurucuları tarafından isyancıları olumsuzlamak için kullanılmıştır. Schwärmer, 1525'in başlarında Alman Köylü İsyanı olarak nitelendirilmiş olaylar silsilesidir. Fransız devriminden önce Avrupa'da yaşanan en büyük halk isyanı olarak nitelendirilen bu olayın kahramanlarından birisi Müntzer, diğeri ise Luther'dir. Luther burjuvazinin yanında, Müntzer köylülerin yanında olmuştur. Müntzer'in konuşmaları fanatizmi arttırmış ve onu izleyenler fanatizm taraftarları olmuştur (Engels, 1978, s.45).

Bir Fikrin Kullanımları Üzerinden Fanatizmi Yeniden Tanımlamak

Aydınlanma ve fanatizm arasındaki ilişkinin 17. ve 18. yüzyıllarda akıl ve akıldışılık, özgürlük ve itaatkârlık, bilgi ve cehalet arasındaki kavgayla yeniden alevlendiği görülmektedir. Aydınlanmanın anti-ben'i fanatizm olarak yeniden tasarlanmıştır. Diderot ve D'Alambert'in *Ansiklopedisi*'nde fanatizm maddesi Deleyre tarafından kaleme alınmıştır. Rousseau'nun yakın dostu ve Jironderenlerden olan Deleyre'nin görüşüne göre fanatizm bilgiye dayanan rasyonel analizler ya da bilginin ürettiği sezgici yaklaşımlarla değil "*tezahürlerin dramatizasyonu*" ile görülebilir. Toscano Deleyre'nin bu yaklaşımını "*hezeyan dolu bir atmosferde, sayısız fanatiğin kendi tikel mutluluklarına tabi olduğu, düpedüz saçma ve birbirleri ile çelişen ritüeller (çıplaklık ve örtünme, titreme ve sessizlik, şiddet ve edilgenlik) yaptığı engin bir panteon*" (Toscano, 2013, s. 130) olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım sahibi fanatikler dünyaya yayıldıkça sahte dinsellikler ve siyasal çatışmalar başlayacaktır. Dolayısıyla Ansiklopedistlere göre fanatizm hem çok tanımlı hem de tek tanımlıdır. Homojen bir mantık tarafından güdülenen herkes savaşıyor nesnelere dönüşür. Fanatiklerin geçmiş zamanlarda yol açtıkları korkunç yıkımlar ve acımasız ölümler akıldışılığın farklı tezahürleri olarak gösterilir. Engizisyon, haçlı seferleri ve emperyal işgaller de Toscano'ya göre bu resmin tam merkezindedir.

Deleyre'ye göre fanatizm "*kutsal şeyleri istismar eden ve dini hayal gücünün hevesleri ile tutkuların serkeşliğine esir eden bir yanlış bilinçtir*". Derin düşüncelerden gelen kara bir melankolinin ardından bazı ilkeler üzerinden düşünüp onlardan bir kısmını tek gerçek olarak kabul etmek fanatizmi doğurur. Dolayısıyla fanatizmi ortaya çıkaran da derin düşünceler ve bazı ilkelerdir. Yani fanatizmin de bir ussallığı bulunmaktadır. Fanatizmdeki rasyonalite aklın yokluğu ile değil sınırlı akıl ve doğal olmayan akıl ile açıklanmaktadır. Dini düşüncede hurafeler nasıl bir işlevin sonucu ise yani din-dışılığı değil tam tersine dini daha iyi yaşama adına sonradan eklenen başka şeyleri ifade ettiği gibi fanatizmde "*haklı inanca*" yakınlık iddiası taşımaktadır. Fanatizmi karanlık ve acımasız bir delilik olarak değerlendiren aydınlanmacılar çiçek hastalığı gibi bulaşıcı buldukları fanatizmin kitaplar aracılığıyla değil de meclisler ve konuşmalar aracılığıyla yayıldığını düşünmektedirler. Ayrıca Voltaire'den alıntılardıkları bir hikâyeye ile de fanatizmin varlığını ortaya koyarlar. Bu hikâyeye göre bir yerleşim yerinde yirmi metre boyunda bir devin haberi yayılır yayılmaz, şehrin ileri gelenleri devin saçlarının rengini, başparmağının kalınlığını, tırnağının uzunluğunu tartışmaya başlamışlardır. Devin küçük parmağının kalınlığının beş enlem olduğunu iddia edenlerle on enlem olduğunu iddia edenler birbirleri ile kıyasıya bir mücadeleye girerler. Tesadüfen oradan geçmekte olan birisi bütün bu tartışmaları ilgiyle izler ve tartışmaların sonunda bu kadar çok tartışmalara konu olan devin varlığını sorgular. Onu gören olmuş mudur?

Hiçkimse bu sorunun cevabı ile ilgilenmez bunun yerine bu soruyu yönelten yabancı ile ilgilenirler. Ve bu yabancıyı durup dururken ortalığı karıştırmakla suçlarlar. Aydınlanmacılar tam da bu dev örneği üzerinden fanatizmin varlığını sorgulayanları eleştirmişlerdir. Onlara göre fanatizm farklı göstergeler üzerinden insanın var olduğu her yerde farklı biçimlerde mevcuttur.

2. Felsefi Bir Sapma Olarak Fanatizm

Felsefecilerin genel olarak fanatizm düşüncesine karşı yaklaşımlarında iki farklı tutumun ön plana çıktığı görülmektedir. Fanatizmi olumsuzlayan felsefecilere göre fanatizm akıl dışı, patolojik ve ruhban sınıfın irrasyonalesi olarak tanımlamıştır. Ters görüşte olan filozoflara göre ise fanatizm siyasetin ve özgürlüğün besleyici duygularını harekete geçiren soyut bir tutkunun kaynağı olarak olumlu bir şeydir. Rousseau, Kant ve Emerson gibi filozoflar fanatizmi bu ikinci anlamı bağlamında yorumlamışlardır.

Platon, fanatizmi ruh veya arzunun aşırılıkları bağlamında değerlendirmiş olup ona göre fanatizmler polis düzenini kaçınılmaz olarak bozmaktadır. Dolayısıyla Platon için bozucu etkisinden dolayı fanatik davranışlar olumsuz davranışlardır. Çünkü fanatiğin gerçek amacı devletin, toplumun ve bireyin belirli bir biçimde istemli/istemli dönüşümünü içermektedir. Coğrafyaya, tarihe, belirli bir kültürel mirasa veya yoğun bir ideolojiye katıksız bağlılık ve itaat içeren fanatik davranış dış bir tetikleme sonucunda harekete geçmektedir.

Kant'ta fanatizm ile yakından ilgilenmiş ve bu konuda derinlemesine analizlerde bulunmuş filozoflardan birisidir. Ona göre fanatizmin çeşitli şekilleri olduğu gibi fanatik bireylerin de çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Fanatizmi dini fanatizm ve ahlaki fanatizm ayrımı yapan Kant, fanatiklerin kendilerini evrensel olarak ilan etseler de tikelci saplantılarının olduğunu ortaya koymuştur. Fanatizm Kant'a göre insan rasyonalesi ile içkinlik arz etmektedir. Fanatizm (schwarmerei) ve coşku (enthusiasmus) arasında ayrım yapmaya çalışan Kant aydınlanmacı aklın içerisinde fanatizm olduğunu belirtmiştir. Coşku ve fanatizm meselesi Fransa'da Deleyre ve Voltaire, İngiltere'de More ve Shaftesbury gibi düşünürler tarafından dini ve siyasi bir bağlamda tartışılmıştır. Oysa ilk önce medyumlar, delilik ve melankoliyle ilgilenen Kant için ahlaki bir mesele olarak tartışılmıştır. Kant, dünyada muazzam olan ne varsa coşku sayesinde olmuştur derken fanatizm konusunda ise doğrudan ilahi güçlerden esinlendiğini söyleyen ve bu güçlere çok yakın olduğunu ifade edenleri insan doğasına özgü tehlikeli bir deli olarak nitelendirmiştir (Toscano, 2013, s.150). Kant coşku ve fanatizm ilişkisini *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'de şu şekilde ifade eder: "*Fanatizm her zaman coşkudan ayırt edilmelidir. Fanatizm daha yüce bir doğayla dolaysız ve sıra dışı bir ilişki kurduğuna inanır, coşku ise olağan düzeyi*

aşan bir ilkenin alevlendirildiği zihinsel bir durumdur, doğüstü bir ilişki yanılısamasıyla uzaktan yakından ilgisi yoktur”(Kant, 2018, s.24).

Fanatizm tartışmalarında Hegel tarafından ortaya konulan düşüncelerde diğerlerinden farklı vurgular yaptığı için önemlidir. Anidjar’a göre Montesquieu Doğu Despotizmini söylemsel olarak batı aklında inşa ettiği gibi Hegel’de Müslümanları inşa etmiştir. Hegel *Tarih Felsefesi* ve *Din Felsefesinde* fanatizm bağlamında özel bir öznellik türü olarak Müslüman tipolojisi inşa etmiştir. Hegel’in çalışmalarında İslam “Doğu devrimi” olarak nitelendirildikten sonra Müslüman bireyin özneliği Avrupalı tinin siyasi ve fenomenolojisini tamamlayan siyasi bir öznellik kazanmıştır. Voltaire’nin bu konudaki yorumları da Hegel ile benzeşmektedir. Toscano tam da bu iki filozofun fanatizm ile ilgili anlam kaymasını ortaya koyabilmek amacıyla aydınlanmanın hoşgörüsüz bir dinsel bilinç olarak yayılmasından Hegel’e uzanan süreci ortaya koymuştur. Hegel’in İslam’ı fanatizm fikriyle yaftalamasının nedeni soyutlamalar yapan Müslüman bireylerin ibadetlerini soyut coşkuya çevirdiklerini bu yüzdende somut olanla yıkıcı bir ilişkiye girdiklerini belirtmesidir (Hegel, 2011, s. 24). Dolayısıyla bu çeşit bir soyutlama yapan bir din Hegel için fanatik bir dindir. Ona göre Batıyla mutlak bir fark yaratan bu düşünce özgür bireyin varlığını yok etmiştir. Aslında Fransız Devriminin terör döneminde ki yaşananlarla buradaki soyutlama biçimi birbirlerine yakındır. Ancak Hegel iki dönemi birbirleri ile kıyaslamak yerine İslam inancının temelinde bulunan Tanrı korkusu ve sevgisi üzerinden Müslümanların soyutlama yaptıklarını, bu soyutlamanın da kendisi dışında hiçbir şeyin varlığına izin vermeyen bir hal aldığını belirtmiştir. İslam inancının fanatizme vardırın bir soyutlamanın eseri olduğunu iddia eden aynı Hegel konu Fransız ihtilaline gelince fanatizmin “*modernleştirici bir aktör*” olabileceğini yazmıştır. Hatta ona göre Fransız ihtilalinin yıkıcı ve soyutlayıcı düşünceleri gerekli ve meşru fanatizmdir (Llorente, 2022, s.104).

Tinin Fenomenolojisinde fanatizm konusunu değerlendiren Hegel burada özne konusuna değinirken özgürlüğün soyutlayıcısı olarak gördüğü fanatizmi olumsuzlamıştır. “*Soyut coşkusu*” olarak fanatizm rasyonalitenin yoksunluğundan çok aşırılığı ile ilgilidir demiştir. Hegel, Fransız İhtilalinde modernleştirici bir güç olarak fanatizmin varlığını olumlasa da zaman içerisinde *Hukuk Felsefesi* eserinde bu görüşünden geri adım atmıştır. Ona göre modern ulus devletlerde fanatizm tinin uğraklarından biri olmak yerine devletin hakikat ve rasyonalitesini gölgede bırakabilecek tehdit haline gelmiştir. Devlet farklı rasyonaliteleri bastırmak ve yok etmek yerine kendi özerk alanlarında yeniden üreten somut bir evrenselliştir. Böyle bir örgütlenme biçiminin olduğu yerde din, devletin karşısına kendi doktrinleri ile meydan okumaya başladığında yeni fanatizm biçimleri doğmuş demektir. Yasa ve yasalarla belirlenmiş hukuk

düşmanlığının yeni adı olarak fanatizm kendi temsili düşüncesine gerçeklik kazandırma mücadelesi içerisine girmiştir. Dolayısıyla fanatizm devletin toplumu hukuk aracılığı ile yönetmesine karşı durur. Kendi koşulsuz öznelliğini dayatır. Hegel bu yaşanan süreci *siyasal fanatizm* olarak adlandırmıştır.

Nietzsche'ye göre fanatizm ne dinsel mezhepçilikle açıklanabilir ne de hurafecilikle. Ona göre fanatizm, hakikate hükmeden inançtan gelmektedir. Yani aklın fanatizmi siyasi ve epistemolojik kesinliklerden önce gelmektedir. Mutlak hakikate sahip olma iddiası fanatikliği doğuran bir sebeptir. Kanaat Nietzsche'ye göre ilk önce mutlak hakikatlerin varlığını kabul edişle başlar. Ardından bu hakikatlere ulaşmak için yetkin yöntemlerin olduğunu varsayar. Ve son olarak ise bu kanaatlere sahip olan herkesin bu yetkin yöntemleri kullandığını söyler. Mutlak bir hakikati, bu hakikate ulaşmak için yetkin yöntemlerin varlığını benimseyen ve söz konusu yöntemleri kullanan birey' ya da 'Nietzsche'nin ifade ettiği bu üç önerme doğrultusunda hareket eden birey' kullanan birey bilimsel düşünme insanı olmanın dışına çıkar. Bilimsel düşünmenin dışına çıkan bireyi Nietzsche kuramsal masumiyet yaşında olan bir çocuk olarak nitelendirmiştir. Binlerce yıl insanlık çocuksu varsayımlarla en güçlü enerji kaynaklarını ve kendilerini kanaatleri için feda etmiştir. Burada aklın işletilebilen bir suflörü olarak istem söz konusudur. Her fanatiğin varsayımı çürütülemezliktir. Akli suçlamak için fanatikler "credo quia absurdum est"i kullanmışlardır(Nietzsche, 2007, s. 363). Nietzsche'ye göre bütün bu düşüncelerin sonunda tarihi şiddetli kılan görüşlerin mücadelesi değil görüşlere duyulan inancın yani kanaatlerin mücadelecisidir Kanaatlerin mücadelesi insanlık için kötü sonuçlar doğurmuştur. Tüm insanlar bu mücadeleden zarar gördüğü gibi Hıristiyan rahipleri de dahil olmak üzere tüm rahipler fanatizmden mustarıptirler (Young, 2015, s. 85). Young bu durumu şu şekilde özetlemiştir: "İster sosyalizm, ister Rus nihilizmi, Flaubert ve Zola'nın "gerçekçiliği ya da mevcut çağın "*bilimsel-pozitivist*" bakış açısı olsun, her türlü "*fanatizm*" aslında bir belirsizlikler dünyasında yaşama cesareti gösteremeyen zayıf ve çekingen bir istencin işaretidir. Nietzsche'nin deyişiyile kendini "*en ince ipler ve imkânlar üzerinde tutma* ", "*uçurumların kenarında*" dans etme cesaretinden yoksun, istenci zayıf fanatiğin önceden paketlenmiş bir "*iman*"ın "*kumandasına*" ihtiyacı vardır; o, "*tek bir bakış açısına*" "*inanan*" olmalıdır (Young, 2015, s. 660).

3. Fanatik Kişinin Özellikleri

Fanatizm davranışını sergileyen fanatik kişilerin özellikleri üzerine özgün değerlendirmelerde bulunan Marcel, fanatik kişinin durumunu "soyutlama ruhu" kavramı üzerinden değerlendirmiştir. Marcel, fanatik kişinin tavrında bir bütünü

Bir Fikrin Kullanımları Üzerinden Fanatizmi Yeniden Tanımlamak

bütün gerçekliği ile göremeden kaynaklanan bir tür eksik soyutlamanın olduğunu belirtmiştir. Somut gerçekliği indirgeyici bir yaklaşımla değer kaybına uğratan fanatik, tutkularının yönlendirmesi ile fanatik davranışlara yönelmektedir. Bağlanma ve başkası olmak üzerinden somut felsefe yapan Marcel bağlanmayı da *temel bağlanma* ve *olumsal bağlanma* olarak ikiye ayırmıştır. Fanatizm de bağlanmanın olumsuz şeklidir. Olumsuz bağlanmada herhangi bir şeye bağlanan soyutlama yapmıştır. Somuttan soyuta ilerlemek akli kullanmayı gerektirmektedir. Ancak burada zekânın değil tutkuların peşine düşen birey fanatizme yönelmektedir. Soyutlama yaparken soyutlama yaptığı şeyin tüm zenginliğini ve farklı yanlarını görememiştir. Belirli bir kategoriye kendini hapsederek bağlandığı şeyi zihninde donuklaştırmıştır. Bir bütünüün manasını tam olarak kavramak yerine küçük bir ögesine yoğunlaşarak sadece o ögeye odaklanmak kişiyi bütüne de yabancılaştırmaktadır. Dolayısıyla bir bütünüün diğer bütün unsurlarını yok sayarak sadece onun “bu yalnızca odur” ya da “bu şunun dışında hiçbir şey değildir” gibi söylemlerin tuzağına düşer. Bu da fanatik tavrın doğuşuna neden olmaktadır. Bu fanatik kişi ancak bütün gerçekliği yeni baştan gözden geçirerek somutlaştırma yapmadıkça fanatik tavrından uzaklaşamaz.

Fanatik birey öteki üzerinde kendi egemenliğini kullanmak için insana ait bazı zaafı kullanmaktadır. Bu zaafın başında korku gelmektedir (Toscano, 2013, s. 131). Korku kültürel görünümüleri olan bir olgu olduğu gibi bireysel görünümüleri de olan bir olgudur. Korku kültürü ile toplumlara bazı davranışlar ve değerler dayatılabilir. Bununla birlikte bireylerde korku kültürü yüzünden kimi davranışlarını yapmaktan geri durabildikleri gibi yapmak istemedikleri bazı davranışları da yerine getirebilirler. Giddens’in modernliğin sonuçlarında ısrarla üzerinde durduğu “güven” sorunu tam da burada anlatılmak istenen fanatizmin “öteki”ne olan inancı sarstığı yerde korku yartaması ile ortaya çıkan duruma işaret etmektedir. Kendini ötekenden güvende hissetmeyen bireyler/toplumlar farklı kültürel davranışlar geliştirme yoluna başvururlar. Bu da fanatik bireyin kendi araçsal düşüncelerini geliştirmesine ve toplumda bir baskı aracı olarak dayatmasına uygun bir zemin yaratmaktadır (Giddens, 1994, s.56).

Korku, fanatikliğin güçlenmesinde kullanışlı bir araç olduğu gibi siyasal alanda da kullanışlı bir araçtır. Fanatik kişi ilk olarak bir toplum projesini veya deneyimledikleri siyasi faaliyetlerini toplum için değerli bir proje olarak düşünür. Tek değerli düşünce fikri fanatik bireyler tarafından tek doğrunun bu olduğuna inanan devrimci bir grup ya da toplumsal hareketler tarafından kullanılır (Barbu, 2021, s. 43). Fanatizm, öncelikle korku düşüncesini yaygınlaştırarak bireyleri ve toplumları ait oldukları toplumsal evrenin dışına çıkartır. Bu durumun sonucu olarak güvensizlik durumu bireylerde ve toplumlarda zorunlu olarak yeni

arayışlar bulmak için bir neden haline gelir. Toplumsal aidiyetlerin yerinden edinilmişlik hali fanatizmin istediği zemini sunan bir durumdur. Fanatikler bu sisli havadan yararlanırlar ve kendi üretimleri olan düşünceleri/söylemleri toplumlara tek ve tartışılmaz doğrular olarak sunarlar. Bu durum fanatik düşüncelere sonuna kadar inanmış ve kendini bu düşünceler için feda edebilecek kadar dogmatik bireyler tarafından yeni bir toplumsal sınıfın doğmasına yol açar. Bu sınıf kimi zaman devrimci bir sınıftır kimi zaman ise yeni toplumsal hareketler içerisinde değerlendirilebilecek toplumsal bir harekettir.

Fanatizm ve fanatiklik üzerine Santayana'nın değerlendirmeleri de fanatizmin toplumsal yaşamda neden olduğu güven krizini açıklamaları açısından önem arz etmektedir. Ona göre fanatizm amacınızı unuttuğunuzda çabalarınızı iki katına çıkartmaktan ibarettir. Dolayısıyla fanatik kişinin iki özelliği bulunmaktadır. Öncelikle amacını unutan kişi, bunun sonucunda da normalden daha fazla çaba harcamak zorunda kalan kişidir. Fanatikler değerli bir amaca hizmet ettiklerini sanan ancak değerli bir amaca hizmet etmekten çok uzak olan kişilerdir. Değerli bir amaca hizmet etmediklerini anlamaları zaman almaktadır ve bunu anladıklarında duygularını çoğaltırlar. Fanatikler bir fikri oluştururlar, genişletirler ve yayarlar. Bunu yaparken de rakip ideolojiyi/dini/söylemi simgeleyen her ne varsa onlara acımasızca saldırırlar. Fanatizmi besleyen bu duygular hırslar, çatışan vizyonlar ve evrensel olduğunu düşündükleri düşüncelerdir. Santanaya'ya göre fanatizm insanlık dışıdır. Fanatiklerin amaçları da sefil amaçlardır. Ona göre I. Dünya Savaşına neden olanlar fanatiklerdir. Bu savaşı çıkartarak milyonların ölümüne neden olan fanatikler ne insanların refahı için ne de cennet için savaşı çıkarmıştırlar. Onların kötü ruhları, kendileri dışında kalanlara karşı yönelttikleri acımasız öfkeleri yüzünden bunu yapmıştırlar

Fanatik kişinin bir diğer özelliği de dogmatik olmasıdır. Kendi teorileri ve ideolojisi dışında başkasını kabul etmez ve kendi çözüm yolları dışındaki seçenekleri reddeder. Kendisinden başka görüşe açık olmama hali cehaletinin göstergesi olup dolayısıyla kendi düşüncesinin zayıf yanlarını ortaya koyan, onları çürüten ve reddeden tüm argümanları reddeder. (Perkinson, 2002, s. 170)

Fanatizmin bir diğer önemli sorunu ise fanatik bireyin ahlaki tutumu üzerinedir. Birçok görüşe göre fanatik kişi körü körüne bağlanmadan dolayı bu sapma durumunda bulunmaktadır. İnanıldığı doğruların gerçekliğine olan yüksek sadakati ve tartışmasız bağlanması onu fanatik bir tutum sergilemeye itmiştir. Literatürdeki bazı çalışmalar fanatik kişinin niyeti itibariyle keskin inanç taşıması onu tek doğru ve gerçek şeyin kendisi tarafından ortaya konulan şeyler olduğu hatta diğer insanların bu inançlara inanmalarının onların da iyiliğine olacağına dair derin bir inancı vardır. Dolayısıyla kendi normları çerçevesinde

Bir Fikrin Kullanımları Üzerinden Fanatizmi Yeniden Tanımlamak

özgürlüklerin önünü açmak yerine özgürlüklerin önünü tıkmaktadır. Ayrıca öteki'nin düşüncelerine ve yaşam biçimine genelde tolerans düzeyi son derece düşük olduğu için fanatizmi olumlamak zor görünmektedir.

Psikolojinin ve psikanalizin ilgi alanlarına giren fanatik birey hakkında "bağlanma" üzerinden yorumlamaların yapıldığı görülmektedir. Fanatikçe bağlanmak bireyin kendisine ait olan özelliklerden arınmasını ve ardından belirli kurallarla sınırlandırılmış grup/ideoloji/düşünceye bağlanması olarak değerlendirilmiştir. Aslında bağlanma hissi ile hareket eden birey bir topluluğa ait olmakla kendini dışardan gelecek olan belirsizliklere karşı korumaya aldığını düşünmektedir. Birey, bağlandığı gruba kendini adar ve farklı tüm fikirlere kendini kapatır (Göka, 2007, s. 39).

Fanatik bireyler mutlakiyetçi özellikler taşımakta olup kendilerini var kıldıkları ilkeleri/inançları/normları mutlak doğru kabul ederler. Bu mutlak doğruların birden fazla yorumu yoktur. Yorumlama da genellikle grup içindeki bazı kişilerin tekelindedir. Mutlak, kesin ve değişmez yorumlar dahi bu kişiler tarafından yerine getirilir. Gruba koşulsuz bağlanan fanatik sadece kendisinin önüne konulmuş olan bu yorumlara sonuna kadar itaat eder.

Fanatiğin dünyası siya-beyaz alanlarından oluşmaktadır. Fanatiğin dünyasında gri alanlara yer yoktur. Psikoloğlara göre olguları siya-beyaz olarak ayıran kişilerin dünyalarında gelişim süreçlerinde kendilerini ötekinden ayıramamaları önemli bir rol oynamıştır. Ötekine karşı sevgi veya nefret ilişkisini kuran birey varoluş kaygısı ve yalıtılmış duygularını taşır. Dolayısıyla birey olarak kendi gerçekliğin inşa etmekte zorlanan kişiler gruplar aracılığıyla varoluşlarını gerçekleştirirler. Bir başkasıyla ya da liderle olan grup bütünleşmesi bireyi başka bir bütünleşme sonucunda yeniden var etmiştir. Kendini gruba ve lidere bu şekilde bağımlı kılan birey gruptan ve liderden onay aldıça aidiyet duygusu gelişir, kabul edilme sayesinde gruba olan aidiyeti perçinlenir. Gruptan onay ve kabul görmek fanatik kişi için son derece önemli bir motivasyon kaynağıdır. Grubun ve liderin onayı doğrultusunda fanatik birey bir sonraki aşamaya geçer ve görüşlerini kendi dışındakilere de kabul ettirmeye çalışır. Lider kültü sayesinde liderini gerektiğinden çok fazla biçimde aşırı yüceltici filler sergileyen fanatik bu sayede kendini de dışardan gelecek zararlar karşısında güvenli bir konuma getirir.

Fanatik bireyin bir diğer davranış özelliği de ötekine ve hatta kendine karşı saldırganlık ve şiddet eğilimleri taşımasıdır. Bölme, yansıtma ve yansıtımlı özdeşim kurma düzenekleri sonucunda düşman olarak kodlanan her şeye tehdit gözüyle bakılır. Tehdit unsuru olan herşey ise saldırıya açık bir hedef olarak nitelendirilir.

SONUÇ

Fanatizm kavramı üzerine sosyal bilimciler çok farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu değerlendirmelerin birbirlerine yakın olguları kapsadığı gibi birbirinden son derece uzak olguları da kapsadığı görülmüştür. Bu değerlendirmeler içerisinde Toscano tarafından yapılan ve kavramın sadece kendisini değil toplumsal ve tarihi serüvenini de içeren tanımlama ayrı bir öneme sahiptir. Çalışmada fanatik davranışların bireysel boyutu olduğu gibi toplumsal boyutunun da olduğunun altı önemle çizilmiştir. Bu bağlamda fanatizm ve fanatikklik sadece psikolojinin ya da sosyal psikolojinin alanına girmeyip soyo-kültürel hayatı doğrudan ilgilendiren toplumsal bir olgu olarak ortaya konulmuştur. Fanatik davranışlar sergileyebilecek tek varlık türünün insan olduğu bununla birlikte belki de zorunlu olarak her fanatikkliğin olumsuz sonuçlarından da etkilenecek olanın insan/toplum olduğu göz önünde bulundurularak fanatikklik doğrudan sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Toplumsal olayların incelenmesinde ötekilik kavramı da günümüz toplumbilimcileri tarafından önemle araştırılan bir konu haline gelmiştir. Çalışmada fanatizm ve fanatikklik olguları öteki ile ilişkiler sonrasında/sırasında ortaya çıkan unsurlar olarak değerlendirilmiş olup fanatizm kendi dışında kalan düşünce/söylem tarzlarına yaşam hakkı tanımayan bir durum olarak tespit edilmiştir. Ayrıca dünya üzerinde farklı kültürlerde ve farklı inançlarda fanatikkliğin biçim ve içeriklerinin de kendi toplumsal şartlarına göre değişkenlikler içerdiği görülmüştür. Bütün bu değerlendirmeler neticesinde fanatikkliğin temsilin reddi, dünyanın olumsuzlanması, özneliğin kurucu unsuru olarak antagonizme ile şiddet ve vahşetin hâkimiyeti fanatikkliğin belirleyici unsurları olarak tespit edilmiştir.

Fanatizmin ve fanatik düşüncelerin yayılmasında fanatikler çok farklı araçları kullanmaktadırlar. Bu araçlardan en işlevsel olanının korku kültürü olduğu görülmüştür. Korku sayesinde fanatizm kendine toplumsal alanda çok geniş bir yayılım alanı oluşturabilmektedir. Korku kültürü var olan toplumsal sınıfları/grupları bölüp parçaladığı gibi fanatizme hizmet eden yeni gruplarda doğurmaktadır. Bu gruplar yeni toplumsal hareketler olarak çözümlenmeye ihtiyaç duymaktadır. Her fanatik grubun farklı değer yargıları ve kendi kitlelerini örgütleyebilecekleri söylemleri bulunmaktadır. Bu bağlamda siyasal alanda fanatizmin kitleleri/bireyleri örgütlemek için kullandıkları araçlarla toplumsal veya kültürel alanda kullandıkları araçlarda farklılıklar göstermektedir. Siyasi bir fikrin fanatikçe kullanımı ile bir spor klübünün fanatik taraftar kitlesi arasında bu bağlamda derin farklılıklar bulunmaktadır. Sonuç olarak toplumsal hayatta fanatikkliğin tek bir türünden veya biçiminden bahsetmek yerine fanatikkliğin farklılaşan yüzlerinden bahsedilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Barbu, Z. (2021). Propaganda and communication in world history. D.-L. Lasswell (Ed). *The Modern History of Political Fanaticism: A Search for the Roots* içinde s. 112-144. University of Hawaii Press.
- Chouraqui, F. (2019). Fanaticism as a worldview. *Philosophical Journal of Conflict and Violence*. 3(1), 9-19. <http://doi.org/10.22618/TP.PJCV.20193.1.192002>
- Engels, F. (1978). *Köylüler Savaşı*. (O. Gönensin, Çev.) Payel Yayınevi.
- MerriamWebster. (2022). Fanatic. <https://www.merriamwebster.com/dictionary/fanatic>., Erişim tarihi: 03.16.2022
- Giddens, A.(1994) *Modernliğin Sonuçları*. Ayrıntı Yayınları
- Göka, E. (2007). Fanatizmin psikolojisi ve Türklerin psikolojisinde fanatizm. *Doğu Batı Dergisi*, (53), 37-63.
- Harmon, C. (2004). *Fanaticism and Guerrilla Warfare in the Late Twentieth Century*. Routledge.
- Hughes, M. (2005) *Fanaticism and Conflict in the Modern Age*. Routledge.
- Hegel, F. (2011). *Tarih Felsefesi- IV Germanik Dünya*. (A. Yardımlı, Çev.) İdea Yayınları.
- Kant, İmmanuel. (2018) *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Düşünceler*, Hil Yayınları
- Llorente, R. (2022). Hegel's Conception of Fanaticism. <https://philpapers.org/rec/llohco>., Erişim tarihi: 18.03.2022.
- Marimaa, K. (2011). The many faces of Fanaticism. *Estonian National Defence College (ENDC) Proceedings*, 14(2), 29–55.
- Nietzsche, F. (2007). *İnsanca Pek İnsanca*. (Mustafa Tüzel, Çev.) İthaki Yayınları.
- Perkinson, H. (2002). Fanaticism: Flight from Fallibility. *A Review of General Semantics*, (59), 170-174.
- Postman, N. (2010). *Televizyon Öldüren Eğlence*. Ayrıntı Yayınları
- Toscano, A. (2013). *Fanatizm, Bir Fikrin Kullanımları Üzerine*. (Ö. Çelik, Çev.) Metis Yayınları.

Young, J. (2015). *Nitzsche Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi*. (Bülent Doğan, Çev) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Fanaticism, which affects social and cultural life, has multiple appearances and faces. While some of these appearances show an individual situation, some of them can show social and even transnational situations. As types of fanaticism; fanaticism that prioritizes ethnic or racial superiority, political and ideological fanaticism that offers only valid recipes for social liberation, religious fanaticism and sports fanaticism that includes any high-intensity hooliganism. The discourse prominent in many definitions is a dangerous rise of utopian points. Fanaticism, which includes many negative situations from ethnic or nationalist forms of violence to authoritarian and human rights violations, constitutes an obstacle to modern democratic systems. Therefore, policy makers and social scientists should do research on how this concept works in individual and social life, how it expands and which tools it gets help from while expanding. In this context, the study by Toscano is a valuable study in terms of revealing the genealogy of fanaticism and saying things that have not been said before in this context. The study touches on many different issues, from how fanaticism has changed its meaning in the historical context, and what kind of meanings it has in which socio-cultural environments. Stating that it is wrong to limit fanaticism only to terrorism or acts of self-destruction, the author does not find the ties established with fanaticism and mental illness sufficient. Although there are processes that contribute to the development of fanaticism, fanaticism interpretations without considering socio-cultural contexts are incomplete. In this context, defining fanaticism as a concept and drawing its boundaries is the primary task in terms of understanding the problem.

Social scientists have made very different evaluations on the concept of fanaticism. It has been observed that these evaluations include cases that are close to each other as well as cases that are extremely distant from each other. Among these evaluations, the definition made by Toscano, which includes not only the concept itself but also its social and historical adventure, has a special importance. In the study, it is emphasized that fanatic behavior has a social dimension as well as an individual dimension. In this context, fanaticism and fanaticism are not only included in the field of psychology or social psychology, but are presented as a social phenomenon that directly concerns socio-cultural life. Considering that the only type of entity that can exhibit fanatical behaviors is human, but perhaps the one that will necessarily be affected by the negative consequences of every

Bir Fikrin Kullanımları Üzerinden Fanatizmi Yeniden Tanımlamak

fanaticism is human/society, fanaticism is directly in the field of sociology. The concept of otherness in the study of social events has also become a subject that is researched by today's sociologists. In the study, fanaticism and fanaticism phenomena were evaluated as elements that emerged after/during relations with the other, and fanaticism was determined as a situation that did not give the right to life to thought/discourse styles other than itself. In addition, it has been observed that the forms and contents of fanaticism in different cultures and different beliefs around the world vary according to their own social conditions. As a result of all these evaluations, fanaticism's rejection of representation, the negation of the world, antagonism as the founding element of subjectivity, and the dominance of violence and brutality have been determined as the determining factors of fanaticism.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.61814>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	08.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	24.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

YAZICI, S. & GAZEL A. A. (2022). Belgesellerin Tarih Öğretim Yöntemlerine Katkıları: Kuramsal Bir Bakış. *Journal of History School*, 58, 2038-2062.

**BELGESELLERİN TARİH ÖĞRETİM YÖNTEMLERİNE
KATKILARI: KURAMSAL BİR BAKIŞ¹****Sibel YAZICI² & Ahmet Ali GAZEL³****Öz**

Geçmişin bir daha yaşanma ve görülme şansının olmadığı düşünüldüğünde tarihe karşı olumlu tutum geliştirebilmek ve bilinçli vatandaş yetiştirilebilmek için öğretim yöntem ve araç çeşitliliğini arttırmak gerekmektedir. Bu açıdan görsel materyaller önemli ders araçları olarak somut olarak görünen ve algılanan şeylerin soyut kavramlara nazaran daha kolay öğrenilebilmesini sağlamaktadır. Neticede zihin gelişimi somuttan soyuta doğru bir gelişme gösterdiğinden eğitim çağındaki bireyler, derslerde kendilerine sunulan kavramlarla karşı karşıya getirilebildikleri ölçüde öğrenmeleri ve bilgiyi hatırlama düzeyleri artmaktadır. Bu durum görsel bir materyal olarak belgesellerin tarih öğretimine katkı sunabilecek ders araçları arasında yer almasını sağlamıştır. Belgesellerin, öğretim yöntemlerinden bağlantısız olarak kullanılmaması gerektiği düşünüldüğünde, özellikle planlama yapılırken materyalin yönetime katkısının belirlenmesi ders verimliliğini arttırabilecektir. Bununla birlikte yapılan çalışmalar tarih öğretiminde belgesel kullanmak için pek çok uygun yöntemin bulunduğunu fakat katkı ifade eden çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı ve eğitimcilerin buna ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Çalışma bu noktadan hareketle belgesellerin tarih öğretim strateji ve yöntemlerine sağlayabileceği katkıları; sunuş, buluş, araştırma-inceleme stratejileri ile gezi-gözlem, örnek olay, soru

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: % 50, 2. yazar: %50. Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü “Belgesel Destekli Tarih Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, syazici@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1238-0720

³Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, agazel@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7211-6032

Belgesellerin Tarih Öğretim Yöntemlerine Katkıları: Kuramsal Bir Bakış

cevap, tartışma, tarihsel empati, gösteri ve sözlü tarih yöntemleri üzerinden ele almış, yöntem-materyal ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belgesel, Tarih Öğretimi, Öğretim Yöntemleri, Materyal.

Contributions of Documentaries to History Teaching Methods: A Theoretical Study

Abstract

Considering that the past events cannot be experienced and seen again, it is necessary to increase the diversity of education methods and tools in order to develop a positive attitude towards history and to raise conscious citizens. In this respect, visual materials can be used to make the topics to be taught in a concrete way. As a result, since the human mind develops from concrete to abstract, students improve their learning and memory retention levels to the extent that they are confronted with the concepts presented to them in the lessons. This situation has made documentaries as a potential visual material to be used in the history teaching. It is stated that instructional films should not be used independently of teaching methods, and that determining their contribution to the lesson, especially while planning, will affect the efficiency of the lesson. However, studies show that there are many appropriate methods in regard to the use of documentary in history teaching, but the existing studies on teaching practices are not sufficient which should be expanded. From this point of view, the study aimed to uncover the contributions that documentaries can provide to history teaching methods such as the way of presentation, the way of invention, research-analysis, travel-observation, case study, question and answer, discussion, historical empathy, demonstration and oral history. In the research, the importance of the method-material relationship was tried to be revealed.

Keywords: Documentary, History Teaching, Teaching Methods, Teaching Material.

GİRİŞ

Toplumsal olarak “postendüstriyel”, kültürel anlamda “postmodern” olarak tanımlanan içinde yaşadığımız çağ bilginin konumunu değiştirmiş, 1950’lerden bu yana teknolojik dönüşümler bilgiyi enformatik olarak sesli ve görüntülü bir hale getirmiştir (Türkoğlu, 2005, s.12). Yazılı materyallere göre daha evrensel bir konumda olan görsel materyaller yazıya oranla daha kolay anlaşıldığından bilgi çağında “görselleştirme” günlük yaşantıda olduğu kadar eğitim yaşantısı içinde oldukça etkili bir hale gelmiştir. Öğretimin bilgisayar, televizyon, video ve projektör gibi görsel materyallerle desteklenmesi öğrenmeye katkı sağlamanın yanında derse karşı ilgiyi artırmaktadır (Doğaner, 2005). Kısaca artık “Bir resim binlerce kelimeye eşdeğerdir” (Winarski, 1997).

Görsel-işitsel araçlar ve özellikle bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler her seviye ve her derste uygulamaları büyük ölçüde kolaylaştırmıştır (Karasu, 2019). Özellikle derslerde gerçek ortamlar ve üç boyutlu materyallerin kullanılması bilginin somutlaştırılması ve kalıcılığının sağlanması açısından değerlidir (Beydoğan, 2007, s.106). Eğitim araştırmacısı Pask (1976), İngiltere’de “bütünsel ve adım adım öğrenme stiline” sahip öğrenciler üzerine yaptığı araştırmada bazı öğrencilerin yaparak ve keşfederek öğrenmekten mutlu olurken, bazılarının gözleyerek /izleyerek/ görerek öğrendiklerini bu tür öğrencilerin öğrenmelerinin kolaylaştırılabilmesi için şekiller, filmler, üç boyutlu modeller kullanmanın daha iyi sonuç verebileceğini tespit etmiştir (Akt: Özden, 2004, s.69). Neticede somut olarak görünen ve algılanan şeyler soyut kavramlara nazaran daha kolay öğrenilebilmektedir. Özellikle çocukluk döneminden yetişkin döneme geçişte zihin gelişimi, somuttan soyuta doğru bir gelişme gösterdiğinden eğitim çağındaki bireyler, derslerde kendilerine sunulan kavramlarla karşı karşıya getirilebildikleri ölçüde öğrenmeleri ve bilgiyi hatırlama tutma düzeyleri artabilmektedir.

1. Tarih Öğretiminde Görsel Bir Materyal Olarak Belgeseller

1960’ların sonlarından itibaren tarih eğitiminin amaçları artık “ne öğretelim?” değil “nasıl öğretelim?” ve “nasıl etkin bireyler yetiştirelim?” şekline dönüşmüştür (Tekeli, 2002, s.6). 20. yüzyılın pedagojik gelişmeleri tarih öğretiminde anlayış değişikliği meydana getirirken artık tarih olanı anlatmanın ötesinde olayların nedenlerini, etkilerini hatta şartların değişmesiyle ortaya çıkacak yeni sonuçları sorgulayabilen bir eğitim anlayışını kabul etmiştir. Tarihi kronolojik kayıt yapılan bir bilim olmanın dışına çıkaran bu anlayış, zengin öğrenme ortamlarının oluşturulmasını ve insanlığın gelişim sürecinin daha etkin analiz edilmeye başlanması gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Bederida, 2001, s.66). Nitekim tarih öğretimine ilişkin Avrupa Konseyi’nin 2001 tarihli tavsiye kararında; “...diyalog, tarihsel olguları araştırma, özellikle ihtilafli ve duyarlı konularda çoklu bakış açılı ve açık bir tartışma aracılığıyla öğrencilerde sunulan bilgileri eleştirel ve sorumlu bir yaklaşımla inceleme ve yorumlamayı sağlayacak zihinsel yetkinlik geliştirilmesini olanaklı kılmak...” gerektiği ek kararlar arasında ifade edilmiştir.

Coltham ve Fines (1971), Bloom taksonomisinin etkisi ile yazdıkları “Tarih Öğretiminin Eğitimsel Amaçları” adlı eserlerinde tarih öğretiminin “anlayış, sezme, mantıklı yargılama yapabilme” gibi özellikleri taşıması gerektiğini belirtmişlerdir (Akt; Demircioğlu, 2006, s.154). Bunun gerçekleşebilmesi için tartışmalar, oyunlar, haritalar, grafikler v.b. eleştirel değerlendirme yapılabilecek ortamların hazırlanarak öğrenci merkezli öğretim

anlayışının aktif hale getirilmesi gerekmektedir (Dilek, 2002, s.6). Bu durumda öğretmen, öğrenilen bilgilerin şekillenmesini sağlayan rehber rolüyle her bireyin farklı öğrenme stilini göz önünde bulunduran ve farklı materyallerle bilgi öğretimini gerçekleştirmesi beklenen kişi olarak dersleri, öğrenenin anlam çıkarmasını kolaylaştırıcı hale getirmesi beklenmektedir (Açıkgöz, 2006, s.8). Diğer taraftan tarih dersine karşı olumlu tutum geliştirilebilmesi ve bilinçli vatandaş yetiştirilebilmesi için eğitim yöntemleri ve araç çeşitliliğın artırılması gerekmektedir (Dilek, 2002). Özellikle geçmişin bir daha yaşanma ve görülme şansı olmadığı düşünülürse tarihi eserler, binalar, yerleşim yerleri, resimler, tarihi ve arkeolojik kanıtlar tarihle ilgili ders konularının pekiştirilmesi için uygun araçlardır (Yapıcı, 2006, s.36). Bu açıdan tarih bir belge bilimi olarak görüntüyü kaydetme becerisi ortaya çıkıncaya kadar genellikle yazılı kaynakları önemseyen bir anlayışa sahip olmuş ve eğitim anlayışını da bu yönde geliştirmiştir. Bununla birlikte teknolojik gelişmelere paralel olarak yazılı, sözlü ve kalıntı kaynaklar yanında teyp, videobantları, dokümanter filmler (belgeseller) gibi malzemelerde kaynak olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kütükoğlu, 1998, s.18). Sinema, radyo, televizyon gibi medya araçları veya yazılı bilgilere eşlik eden hatta bazen onların yerine geçebilen görüntüler, tarihin incelenmesi ve yorumlanmasında etkin olmaya başlanmıştır (Stradling, 2003, s.2).

Görsel bir kaynak olarak belgesel “belge bilimi” olarak bilimle, sinema eseri olarak sanatla ilişkilidir (Evecen, 2017). Bu özelliği ile yazılamayan, söylenemeyen veya görünemeyeni, kameranın sihirli gücü ile ifade edebilmektedir (Ferro, 1995). Tarih gibi geri dönüşümü gerçekleştirilemeyecek bir alanda gerçeğın görüntülenmesi ya da gerçekliğın o günün şartları ile yansıtılması oldukça önemlidir (Florescano, 2001, s.66). Geçmişin somutlaştırılabilmesine imkân sağlayan belgesel (Warmington, Van Gorp & Grosvenora, 2011), dramaya oranla daha güvenli bir alan yaratmış ve yazılı tarihe yakın olan gerçekleri ruhsal bir biçimde ve pratik olarak ekrana yansıtabilmiştir (Rosenstone, 2018). Gücünü gerçeklere olan yakınlığından alması ve yaklaşabildiği ölçüde etkileyici hale gelmesi tarihi olayları değerlendirebilmeyi kolaylaştırmıştır (Pembecioğlu, 2005, s.6). Tüm bu özellikler belgeseli eğitimle yakınlaştırırken, söz ve yazının yerini görüntü almaya başlamıştır (Wenger, 2003, s.72). 20.yüzyılın başında görüntünün önemini keşfeden Edison, eğitici filmlerin giderek ders kitaplarını geçersiz kılacağıı ifade etmiştir (Peters, 2020).

21. yüzyıl vatandaşlarına ihtiyaç duydukları eleştirel film okuryazarlığı yetkinliklerini ve görsel medya okuryazarlığı becerisini edindirmede görsel medya (TV v.d.) etkili bir uyum aracıdır (Wagner, 2018). Konusunu tarihten alan veya tarihe yaslanan televizyon programları ve filmlerin sayısı her geçen gün artmakta, yeni yaklaşımlar sunmak ve motivasyonu arttırmak açısından görsellik

ve gerçekliği bir araya getiren belgesel filmlerin önemi giderek artmaya başlamaktadır. Nitekim tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisinin geliştirilebilmesi için yararlanılabilecek kaynaklar arasında artık belgeseller de dâhil edilmiştir (Erol Şahin, 2014). Bununla birlikte okunulanı; insanlar, olaylar ve konulara yaklaştıran filmler ve onun bir dalı olan belgeseller yaklaşık yüzyıldır müfredatlara dâhil edilmeye çalışılmaktaysa da (Russell, 2012), henüz istenen seviyeye ulaşılamamıştır (Ulusoy, 2009). Buna sebep olan durumlar arasında; planlama eksiklikleri veya yöntem yetersizliklerinin olduğu söylenilebilir.

Planlanmış bir ders her şeyden önce öğretmenin konuya uygun yöntem ve teknikleri seçerek ona uygun materyali belirlemesidir. Yöntem, dersin yapısına uygun olan araç gereçlerin kullanımıyla etkin hale gelebilmektedir (Uçar ve Karakuş 2017). Materyallerin ciddi bir planlama yapılmadan gelişigüzel kullanılması, derslerden beklenen verimin alınabilmesini engelleyebileceğinden nerede ve ne şekilde etkin kullanılacağı daha plan yapılırken belirlenmelidir (Demirel, 2003; Gömleksiz ve Ülkü Kan; 2010). Dersinde film kullanmayı planlayan bir öğretmenin, gösterim öncesi, sırası ve sonrasında yapılacak çalışmaları ayrıntılı bir biçimde hazırlaması ders verimliliğine katkı sağlayacaktır (Ocak ve Selimoğlu, 2016). Bu durum öğretici bir film türü olarak belgesellerin, öğretim yöntemlerinden bağlantısız olarak kullanılmaması gerektiğini göstermektedir (Öztaş, 2014; Bruner, 2008).

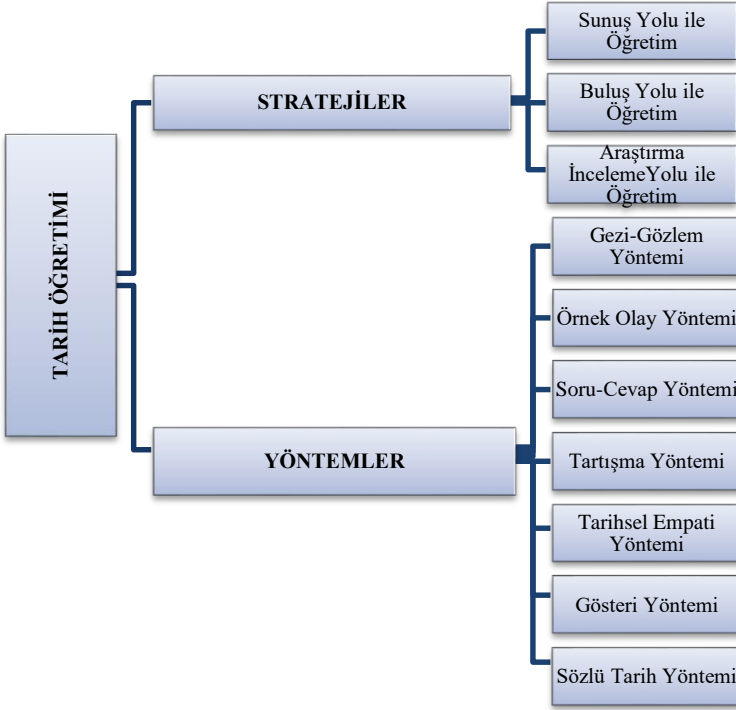
İçinde bulunduğumuz çağı dikkate aldığımızda görsel kültürün açıklamayı düz metinden daha hızlı, daha çekici ve inandırıcı hale getirdiği görülmektedir (Maskun, vd., 2021). Long, 1939 ile 1945 yılları arasında görsel eğitim konusundaki araştırmaları değerlendirdiği çalışmasında (Recent experimental investigations dealing with effectiveness of audio-visual modes of presentation) eğitici filmlerin (belgesellerin) kullanımında öğretim yöntemlerinin etkisinin araştırılması gerektiğini belirtmiştir (akt. Yakar, 2013). Bu durum tarih konularının öğretimi açısından değerlendirildiğinde, öğretim yönteminin belgeselle nasıl etkin hale gelebileceğinin bilinmesi ders verimliliği açısından oldukça önemlidir. Bu konuda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde Marcus ve Staoddard (2009)'ın, belgeselin tarih öğretimiyle ilişkisini tartışma yöntemi üzerinden ele aldıkları çalışma dikkate değerdir. Stine ve Hepp (2014) Warnborough Sanat Konferansı'ndaki bildirimlerinde, belgesel-yöntem ilişkisini işbirlikli öğrenme üzerinden ele almışlardır. Kabapınar (2018)'ın, lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği “Gençler Üsküdar'ın Tarihini Yazıyor, Belgeselini Çekiyor” adlı çalışma belgesel-sözlü tarih ilişkisini ifade etmektedir. Avşar (2013)'ın, eğitimle doğrudan ilişkili olmamakla birlikte “Tarih Yazıcılığına Katkı Olarak Sözlü Tarih Belgeselciliği” adlı çalışması sözlü tarih-teknoloji

Belgesellerin Tarih Öğretim Yöntemlerine Katkıları: Kuramsal Bir Bakış

birlikteliğinin önemine işaret etmektedir. Tüm çalışmalar yöntem-materyal ilişkisinin önemine dikkat çekmekle birlikte konunun kuramsal açıdan değerlendirilmesi geniş bir bakış açısı oluşturmanın yanında akademik araştırmalara ve ders planlamalarına katkı sağlayabilecektir. Bu doğrultuda çalışmada belgesellerin tarih öğretim yöntemlerine sağlayabileceği katkılar, öğretim strateji ve yöntemleri üzerinden ele alınmıştır.

2. Belgesellerin Tarih Öğretim Yöntemlerine Sağlayabileceği Katkılar

Belgesellerin katkı sağlayabileceği tarih öğretim strateji ve yöntemleri Şekil 1’de belirtilmiştir.

Şekil 1: Tarih öğretiminde belgesellerin kullanılabilceği strateji ve yöntemler

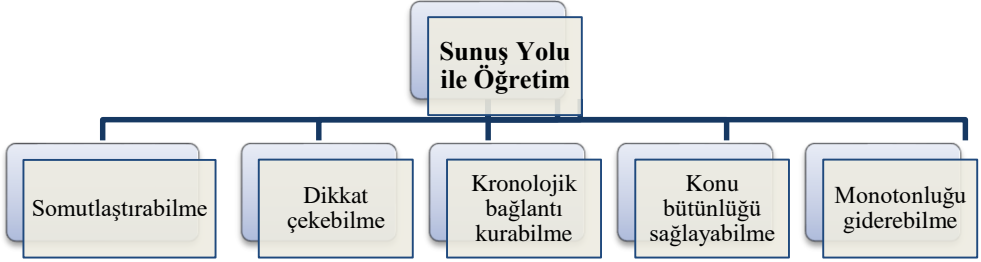
Şekil 1’de belgesellerin katkı sağlayabileceği tarih öğretim strateji ve yöntemleri olarak; sunuş, buluş ve araştırma-inceleme stratejileri ile gezi-gözlem, örnek olay, soru cevap, tartışma, tarihsel empati, gösteri ve sözlü tarih yöntemleri belirtilmiştir.

Aşağıda ilgili strateji ve yöntemlere belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

2.1.Tarih öğretiminde belgesellerin kullanılabileceği stratejiler

Tarih konularının öğretiminde sıklıkla kullanılan stratejilerin başında sunuş yolu ile öğretim yer almaktadır. Bu stratejide kazanımların içerdiği kavram ve ilkelerin somut hale getirilebilmesi önemli olmakla birlikte konunun temel çerçevesi çizildikten sonra genelden özele doğru bir süreç işe koşulmakta, yeni öğrenmelerle eski öğrenmeler arasında yatay ve dikey ilişkilerin kurulması sağlanmaya çalışılmaktadır (Arslan, 2010).

Şekil 2’de tarih konularının sunuş yolu ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

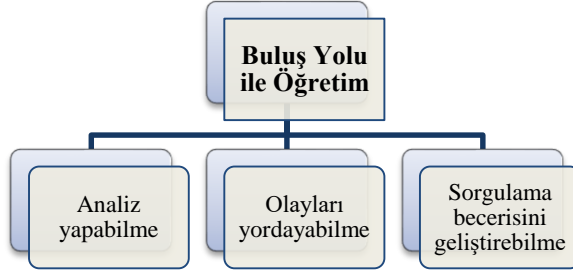
Şekil 2: Sunuş yolu ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 2’ye göre belgesellerin sunuş yolu ile tarih öğretimine sağlayabileceği katkılar; dikkat çekebilir, kronolojik bağlantı kurabilir, soyut konuları somutlaştırılabilir, konu bütünlüğünü sağlayabilir ve monotonluğu giderebilir. Sunuş yoluyla öğretimde dikkat çekici ders etkinliklerine ihtiyaç söz konusu olup (Ergün ve Özdaş, 1997), belgeseller görsel öğeleriyle bu duruma destek sağlayabilecek ders araçları arasındadır. Diğer taraftan öyküyü zaman ve mekân bağlamında aktaran belgeselde konular (Can ve Evecen, 2017), düzenli ve sistematik bir biçimde çizgisel bir sıralama ile işlenebilmektedir (Pembecioğlu, 2005, s.23). Bu özellik sunuş yoluyla öğretimde hem konu bütünlüğünün sağlanabilmesini hem de kronolojik bağlantı kurabilmesini kolaylaştırabilecektir. Tarih konu öğretiminde bilişsel gelişim kuramının somut öncesi, somut ve soyut işlem evreleri yetersiz kalabilmektedir (Dilek, 2000). Dahası sunuş yoluyla öğretimde dinleyen anlatılanları somutlaştıramadığı takdirde bilgiler akılda kalıcı hale gelememektedir (Barth ve Demirtaş, 1997). Bu noktada belgeseller soyut işlem dönemine henüz geçememiş öğrencilere görsel öğeler yoluyla somutlaştırıcı destek sağlayabilecektir. Sunuş yolunun uzun süre kullanılması

derslerde monotonluğa neden olabilmektedir. Bunun için farklı materyallerin ders içerisinde kullanılması önerilmektedir (Dönmez, Yazıcı ve Uslu, 2015; Öztaş, 2018). Bu açıdan belgeseller ders monotonluğunun giderilmesine katkı sağlayabilecek ders araçları olarak tarih öğretiminde değerlendirilebilir.

Öğretmenin yol gösterici olduğu buluş yolu ile öğretim, tarih öğretim stratejileri arasındadır. Buluş yolu ile öğretim veri analizi yapabilmeyi ve bütüne ulaşabilmeyi kolaylaştıran bir stratejidir (Şahin, 2015). Öğrenilmiş bilgilerin analiz ya da sentezinin yapılması beklenen bu stratejide temel ilkelere ve genellemelere öğrencilerin kendi çabaları ile ulaşmaları gerekmektedir. Bu açıdan düşünmeye ve keşfetmeye götüren sorular veya örnekler, öğrenmenin gerçekleşmesine katkıda bulunabilecektir (Şahin, 2007, s.187).

Şekil 3'te tarih konularının buluş yolu ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

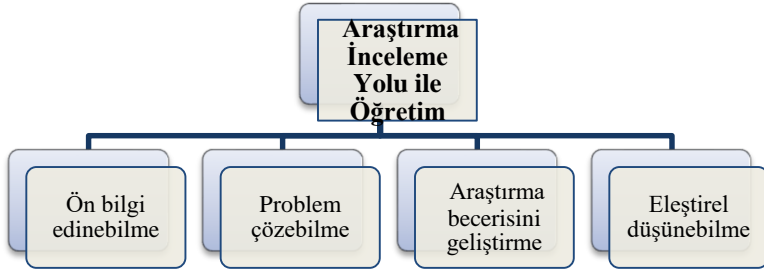
Şekil 3: Buluş yolu ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 3'e göre tarih konularının buluş yolu ile öğretimine belgeseller; analiz yapabilme, tarihi olayları yordayabilme ve sorgulama becerisini geliştirebilmeye katkı sağlayabilecektir. Tarihi filmlerin genellikle olgusal ifadeleri ele almak için kullanılması, tarih öğretimi açısından yetersiz görülmektedir (Derelioğlu ve Şar, 2010). Bu açıdan belgesellerin tarihi olgularla ilgili düşünme ve keşfetmeye katkıda bulunabileceği, tarihsel gerçeklerin ardındaki fikirlerin keşfedilebilmesi, düşünme ve tarihsel kanıt kullanarak sorgulama becerisi geliştirmeyi kolaylaştırabileceği belirtilmektedir. Derelioğlu ve Şar (2010), tarihsel sorgulama yaklaşımıyla öğrencilerin öğretmen, ders kitabı veya bir sahnede gördükleri bilgi ve görüntüleri kanıt olarak kullanıp çıkarım elde edebileceklerini hatta kendi tarihsel bilgilerini inşa edebileceklerini belirtmektedirler. Diğer taraftan öğrenciler, tarihsel bilgi inşalarının yordamalarını belgeseller üzerinden değerlendirebileceklerdir. Marcus ve Stoddard (2009), birçok belgeselin ders kitaplarında veya müfredatta yaygın olmayan bir şekilde benzersiz bakış açıları sunabildiğini daha da önemlisi diğer

kaynakların yapamadığı şekilde mantıklı bir akıl yürütmeye katkıda bulunabildiğini belirtmektedirler.

Tarih öğretiminde kullanılacak bir diğer strateji problem çözme aşamalarının kullanıldığı araştırma-inceleme yolu ile öğretimdir. Bu yöntemde öğrencilerin problemin farkına vararak onu tanımlamaları, problem çözümü için denenceler kurmaları, denenceleri sınamak üzere veriler toplamaları ve sonuca ulaşmaları gerekmektedir. Bunun için öğrencinin konu ile ilgili temel becerilere sahip olup olmadığının kontrol edilmesi varsa eksikliklerin giderilmesi önemlidir (Şahin, 2007, 193).

Şekil 4'te tarih konularının araştırma-inceleme yolu ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

Şekil 4: Araştırma-inceleme yolu ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 4'e göre tarih konularının araştırma-inceleme yolu ile öğretimine belgeseller; ön bilgi edinme, konuyla ilgili problem çözebilme ve araştırma becerisini geliştirebilmeye katkıda bulunabilecektir. Sosyal bir bilim olarak tarihin yapısı, temel olarak güvenilir ve geçerli yorumların formüle edilmesinden oluşmaktadır. Tarih eğitiminin amacı ise sorunları analiz etme ve yorumlama becerisi edindirmek ve ezberletmenin ötesinde eleştirel düşünme becerisi kazandırmak ve geliştirmektir (Vella, 2001). Bu açıdan araştırma-inceleme yolu ile öğretimde belgeseller ezber bilgi edinilmesini engelleyerek, eleştirel düşünmeye katkı sağlayabilecek ders araçlarıdır. Derelioğlu ve Şar (2010), belgesellerin bilgi toplama veya bir problemi çözebilme, öğrenmeyi pekiştirme ve eleştirel düşünme becerisi geliştirmeye katkıda bulunabileceğini belirtmektedirler. Problem çözme aşamalarının kullanıldığı araştırma-inceleme yolu ile öğretime belgeseller, tarihi bir soruna çözüm sunabilmeye katkı sağlayabilecektir. Savaş ve Arslan (2014), filmle öğretimin sorunlara çözümler oluşturabilmeyi sağladığını dolayısıyla problem çözme becerisini geliştirdiğini çalışmalarında tespit etmişlerdir.

2.2. Tarih öğretiminde belgesellerin kullanılabilceği yöntemler

Tarih öğretiminde sıklıkla kullanılan yöntemlerin başında soru cevap yöntemi yer almaktadır. Bu yöntemde temel amaç öğrencinin dersi anlama derecesini yoklamaktır. Derse giriş yapma, dersi tekrar etme ve özetleme, en önemlisi de öğrencinin derse katılımını sağlamak amaçlı olarak yöntem kullanılmaktadır (Paykoç, 1991, s.86). Öğrenme öğretme sürecinde soru cevap yöntemi, merak uyandırma ve öğrencileri güdülemeyi de amaçlamaktadır. Böylece hem kazanımların gerçekleşmesi hem de zengin bir öğrenme ortamının oluşması kolaylaşabilmektedir (Kubat, 2018). Tarih eğitiminde soru sormak, “geçmişin gizemini çözmek” olarak da değerlendirilmektedir.

Şekil 5’te tarih konularının soru cevap yöntemi ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

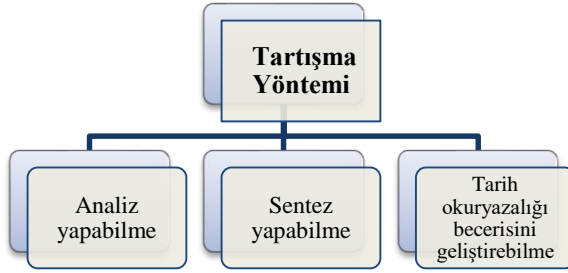

Şekil 5: Soru cevap yöntemi ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 5’e göre tarih konularının soru cevap yöntemi ile öğretimine belgeseller; merak uyandırılabilme, bakış açısını geliştirebilme ve değerlendirmede bulunabilmeye katkı sağlayabilecektir. Konuyu daha iyi anlamak ve filmde temsil edilen konu hakkında geniş bakış açısı kazanmak soru cevap yöntemi kullanılarak etkili hale getirilebilecektir. Sokrates’in uyguladığı ve buldurma yöntemi olarak isimlendirilen sokrat yönteminin temelinde soru sorma etkinlik olarak yer almaktadır. Önerilen; dersin başında veya ortasında soru sorabilmektir (Aydın, 2001). Doğru yerde ve zamanda soruyu sormak konunun anlaşılmasını kolaylaştırabilecektir. Sorular, sorgulayarak tarihi olay ya da durumların anlamlandırmasını, yorumlamasını ve çıkarımlar yapılmasını mümkün hale getirilebilecektir (Yeşil, 2010). Sokratik tarzda seminerlerde belgeseller üzerinden sözlü ya da yazılı bir biçimde soru sormak; konuyla ilgili fikirleri, değerleri ve konuya bakış açısını daha anlaşılabilir kılacaktır (Marcus ve Stoddard, 2009).

Tartışma yöntemi tarih öğretiminde ders aktivitesini arttırmak ve bireylerin özgürce düşüncelerini ortaya koymalarını sağlamak üzere kullanılabilir yöntemler arasındadır. Bu yöntemde dinlemek ve ortaya konulan fikre karşı ya da uygun dönütler vermek önemli bir kuraldır (Demircioğlu, 2007; 84). Tartışma öncesi okuma, dinleme ve izlemeler yaptırılması, problemlere uygun farklı ilgi alanlarına hitap eden ders araçlarının kullanılması katılımı üst düzeye çıkartabilecektir (Kaya, 2021).

Şekil 6’da tarih konularının tartışma yöntemi ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

Şekil 6: Tartışma yöntemi ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 6’ya göre tarih konularının tartışma yöntemi ile öğretimine belgeseller; analiz, sentez yapabilme ve tarih okuryazarlığı becerisini geliştirebilmeye katkı sağlayabilecektir. Hareketi hızlandırma veya yavaşlatma, hareket halindeki şeyleri temsil etme kapasiteleri belgesellere bir film türü olarak başka hiçbir yerde elde edilemeyecek bir gerçekliği ödünç vermektedir. Bu sayede gerçeklik ilgi uyandırmakta ve tartışmayı teşvik eder bir hale gelmektedir (Jordan, 1937). Tarih okuryazarı olmak için tarihsel olayları yorumlamak ve analiz etmek, herşeyden önemlisi “tarih”e ilgi duymak gerekmektedir. Keçe (2015), belgesel ve dizi filmler izleyen, tarihi roman ve hikâyeler okuyan, bilgi iletişim teknolojileri ile dersi bağdaştıran, tarih temalı bilgisayar oyunları oynayan, tarihsel olaylar konulu görsellere merak duyan kişilerin bu beceriye sahip olabildiğini belirtmektedir. Bu durum zaman dışındaki güçler ve olaylar arasındaki ilişkilerin daha iyi hatırlanmasını, öğrencilerin sınıf tartışmalarına daha fazla katılmalarını ve tarihle ilgili daha fazla ek materyal okumalarına etki edebilecektir (Knowlton and Tilton, 1929; akt. Jordan, 1937). Belgesel ile birden fazla perspektifin keşfedilebilmesi tartışma yöntemine ortam sağlayabilecektir (Marcus ve Stoddard, 2009). Tartışmaların verilmek istenen mesaj, sunulan kanıtlar, gerçeklere uygunluk, ön yargı barındırıp barındırmadığı gibi konular üzerinden ele alınabileceği belirtilmektedir (Demircioğlu, 2007). Bununla

Belgesellerin Tarih Öğretim Yöntemlerine Katkıları: Kuramsal Bir Bakış

birlikte derslerde belgesel, geçmişin sorgulanabilecek ya da sorgulanması gereken bir yorumu olarak görülmekten ziyade daha çok geçmişin “doğru” görüntü veren bir ögesi olarak değerlendirilmektedir (Wagner,2018). Bu açıdan tartışma yöntemiyle birlikte belgesel, tarihi görüntü olmanın ötesine geçerek tarih okuryazarlığı becerisinin edinilmesine katkı sağlayabilecek, bilgi derlemek için kullanılabilir kaynaklar arasına dâhil edilebilecektir.

Tarih öğretimi için oldukça etkili bir yöntem olan gezi, varlık ve olayların kendi tabii ortamlarında plânlı ve amaçlı olarak incelenmesini sağlarken gözlem, dışarıdan veya başka yerlerden getirilen nesnelere sınıf ortamında incelenmesine katkıda bulunmaktadır. Gezi-gözlem, sınıfta yapılan etkinliklerin hayatla bağlantısının kurulmasını ve bireyin olayları mukayeseli bir şekilde kavramasını kolaylaştıran bir yöntemdir (Ocak, 2007).

Şekil 7’de tarih konularının gezi gözlem yöntemi ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

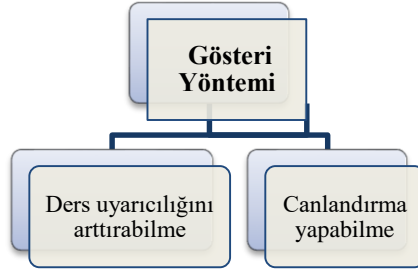
Şekil 7: Gezi- gözlem yöntemi ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 7’ye göre tarih konularının gezi gözlem yöntemi ile öğretimine belgeseller; gözlem yapabilme, kendi öğrenmesini gerçekleştirebilme ve teknolojiden yararlanabilme becerisine katkı sağlayabilecektir. Gezi gözlem her şeyden önce öğrencilerin tarihi ve doğal çevreyi koruma bilincini edinmelerini, seyahat kültürü, sanat zevki ve estetik duygularını geliştirmelerine fırsat sunan bir yöntemdir. Bununla birlikte güdülenme ve konuya yoğunlaşma konularında bazı güçlükler ortaya çıkabilmektedir (Atayeter ve Tozkoparan). Bu açıdan öğrencinin gezi sırasında planlı görüntü kaydedebilmesi bilinçli bir gezi gözlem yapma imkânı ortaya çıkarabilecektir. Grainer (1955), öğrencinin gördüğü tarihi bir ögeyi görüntü olarak kaydetmesinin önemli bir etkinlik olduğunu bu yolla kişinin geleceğe bir belge bırakma şansını dâhi yakalayabildiğine dikkat çekmektedir (akt, Demircioğlu, 2007, s.85). Öğrenci kaydettiği bilgileri belgesel

aracılığıyla sunmak üzere yorumlarken öğrenmesine katkı sağlayabilecektir. Elde edilen deneyim ve becerilerin sunumlarla paylaşılması beceri oluşturma yanında gezinin amaca uygun gerçekleşip gerçekleşmediğinin değerlendirilmesine katkıda bulunacaktır (Demircioğlu, 2005).

Gösteri, öğrenciyi pasif alıcı konumunda tutan bir yöntem olmakla birlikte farklı materyallerin kullanılması sayesinde daha fazla duyu organının uyarılmasını sağlayarak öğrenme uyarıcılarının etkisini arttırmaktadır (Ocak, 2007, s.234).

Şekil 8’de tarih konularının gösteri yöntemi ile öğretime belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

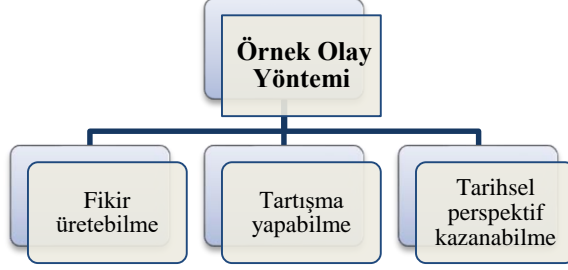

Şekil 8: Gösteri yöntemi ile tarih öğretime belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 8’e göre tarih konularının gösteri yöntemi ile öğretime belgeseller; dersin uyarıcılık düzeyini artırabilme ve canlandırma yapabilmeye katkı sağlayabilecek ders araçlarıdır. Belgeseller bir gösteri aracı olarak görüntü, ses, hareketlilik ve senaryo gibi birtakım yardımcı unsurları bünyesinde barındırdığından pek çok duyu organını harekete geçirerek dersin uyarıcılık düzeyinin artmasına katkıda bulunabilecektir. Bir dönem giysisi belgeselde bir müzede olduğundan farklı bir şekilde bürünerek vitrindeki bir mankenin üzerine gevşekçe asılmanın ötesinde; hareket eden, bedeni vurgulayan ve ifade edilebilen bir biçime dönüşebilmektedir. Alet ve edevatlar, kap kacak, silah ve mobilyalar görüntü veya imaj öğeleri kitap sayfalarındaki görüntünün ötesine geçebilmektedir (Rosenstone, 2018). Dolayısıyla gösteri yolu ile tarih öğretiminde belgesel, tarihi olayı göz önüne sermektedir.

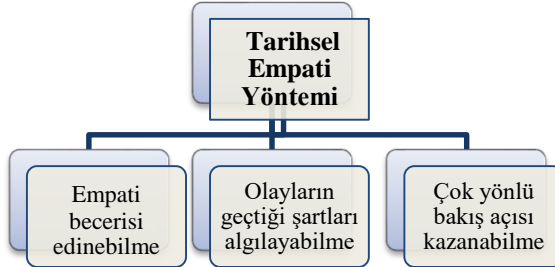
Hayata en yakın öğretim metotlarından biri olan örnek olay yöntemi, konuya uygun seçilmiş bir resim, bir film ya da bir ses kaydı üzerinden görüş bildirebilmeyi kolaylaştıran, öğrencilerin bağımsız düşünme, orijinal fikir üretme, bunu ortaya koyma ve tartışma özelliklerini geliştiren bir yöntemdir (Ergün ve Özdaş, 1997).

Şekil 9’da tarih konularının örnek olay yöntemi ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

Şekil 9: Örnek olay yöntemi ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 9’a göre tarih konularının örnek olay yolu ile öğretimine belgeseller; fikir üretebilme, tartışma yapabilme ve tarihsel perspektif kazanabilmeye katkı sağlayabilecek ders araçlarıdır. Rotha (2000) belgeseli, selülinin üzerine kayıt yapma, tüm yöntemleri ile gerçekliğin herhangi bir görünümünü yorumlama olarak ifade etmektedir. Gerçeklik kurgusu üzerine inşa edilen belgesel, hayatın içinden durumların yorumlanmasıdır. Örnek olay yönteminden beklenen duygusal sınırmın ötesine geçme (Şahin, Atasoy ve Somyürek, 2010; Ergün ve Özdaş, 1997), belgeselin gerçeği görünür kılması ile mümkün hâle gelebilecektir. Böylece tarih öğretiminden beklenen tarihsel perspektif kazanabilmeye katkı sağlayabilecektir. Tarih düşüncesi, tarihsel duyarlılığın oluşması ile başlamış ve gelişmiştir. Tarihsel duyarlılık ise olaylara o günün şartları ile bakabilmektir (Dilek, 2002: 89). Tarihsel empati kurabilmek için geçmişteki insanın duygu ve düşüncesinin anlaşılması gereklidir (Ocak, 2007, s.251). Şekil 10’da tarih konularının tarihsel empati yöntemi ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

Şekil 10: Tarihsel empati yöntemi ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

Şekil 10'a göre tarih konularının tarihsel empati yöntemi ile öğretimine belgeseller; empati becerisinin elde edilebilmesine, olayların geçtiği şartların algılanabilmesine ve çok yönlü bakış açısı kazanabilmeye katkı sağlayabilecek ders araçlarıdır. Belgeseller tarihsel empatiyi arttırabilmektedir (Gazel ve Yazıcı, 2011; Öztaş, 2008; Savaş ve Arslan, 2014). Alt yapı olarak bilim ve sanatı toplumsal yapıyı güçlendirebilecek şekilde kullanan ve insan gerçekliğini kendi çağına olduğu kadar uzak geleceklere taşıyabilen bir film türü olarak belgesel (Cereci, 2011), empati için gerekli olan o günün şartlarını tam anlamıyla yansıtabilmeyi görüntü ile mümkün hale getirebilmektedir (Türker ve Aslan, 2008). Marcus ve Stoddard (2009), belgesellerin ders kitaplarında genellikle marjinal olarak yer alan bilgilerin çoklu bakış açısıyla öğrenilmesine katkı sağladığını ve geçmişteki insanların inanç ve kararlarının anlaşılmasını kolaylaştırdığını belirtmektedirler. Kısaca uzak geçmişteki şartlar belgesel aracılığı ile anlaşılabilir hale gelebilmektedir. Hilburn, Buchenan ve Journell (2021), filmle öğretimin duygu etkileşimini davet ettiğini, sunulan konunun dışında yönetmenin estetik seçimlerinin (örneğin fon müziği, kamera açıları, ışıklandırma v.b.), etkileşim uyandırdığına dikkat çekmektedirler.

Sözlü tarihi ortaya çıkaran, herkesin kendi yaşamına ilişkin anlatabileceği bir öyküsünün olmasıdır. Tarih öğretiminde önemli bir yöntem olarak, sınıf ortamında sunulan tarihin gerçek dünya ile bağlantısını kurabilen sözlü tarih, tüm okul sistemleri için geçerli bir ek araç olarak eğitimsel araştırmalar ve değerlendirmeler için değerli veriler sağlamaktadır. Sağlanan zengin veriler, standart araçlarla elde edilemeyecek bir iç görü oluşturmakta ve eldeki verilerin geçerliliğini test etmeye yardımcı olabilmektedir (Avcı Akçalı ve Aslan, 2012). Öğrencilerin tarih derslerinde aktif biçimde rol almaları ve öğrenme sürecine dâhil olabilmeleri sözlü tarihle kolaylaşırken yapılandırmacılığa destek sağlanabilmektedir. Özellikle aktif sözlü tarih çalışmaları ile bilgiyi üreten öğrenciler “amatör tarihçiler” olarak analiz, sentez ve değerlendirme gibi bilişsel basamakları kullanabilmektedirler (Dere ve Dinç, 2018).

Şekil 11'de tarih konularının sözlü tarih yöntemi ile öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar ifade edilmiştir.

Şekil 11'e göre tarih konularının sözlü tarih yöntemi ile öğretimine belgeseller; araştırma becerisini geliştirebilme, analiz yapabilme ve tarihsel bilinç kazanabilmeye katkı sağlayabilecek ders araçlarıdır. Yorumlama ve çözümleme yapamayan bir tarihin bilimsel olamayacağı görüşü, sözlü tarihin insan temelli yapısıyla algı değişimine uğramıştır (Avşar, 2013). Sözlü tanıklıklar video ya da filme kaydedilerek, belgesellerin tarihi başvuru kaynağı haline gelmesini sağlamıştır (Ulutak, 2001). Sözlü tarihin bu yönü tarihsel gerçekliğin kanıtlarını

değiştirerek, belgesel ile bir saha araştırmasına dönüşmektedir. Bu durum bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerini kullanılmasını bir gereklilik haline getirmektedir (Avşar, 2013). Araştırma becerilerinin edinilme ve geliştirilmesine katkı sağlayabilecek olan belgesel, geleceğe bir belge bırakma şansı yakalanmasına katkı sağlayabilecektir.

Şekil 11: Sözlü tarih yöntemi ile tarih öğretimine belgesellerin sağlayabileceği katkılar

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Belgesellerin tarih öğretim yöntemlerine sağlayabileceği katkının kuramsal açıdan ele alındığı araştırmada yöntem-araç ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmış, bu yolla hem araştırmacılara hem eğitimcilere yol göstericilik sağlanmak istenmiştir. Zira tarih öğretiminde belgesel film kullanmak için pek çok uygun yöntemin bulunduğu belirtilmekte fakat katkı boyutunu ifade eden çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Oysa bir film türü olarak belgesel, öğrencilerin tarihi olayları/durumları daha iyi kavrayabilmelerine, akıllı yürütmelerine ve eleştirel becerilerini geliştirmelerine (Öztaş, 2008), kalıcı bilgi oluşturmalarına, derse ilgi göstermelerine, eleştirel düşünme, problem çözebilme ve empati becerilerini edinmelerine katkı sağlayabilecektir (Gazel ve Yazıcı, 2011). Bu noktalardan hareketle çalışmada belgesellerin tarih öğretim yöntemlerine sağlayabileceği katkılar; sunuş, buluş araştırma inceleme stratejileri ile gezi-gözlem, örnek olay, soru cevap, tartışma, tarihsel empati, gösteri ve sözlü tarih yöntemleri üzerinden ele alınmıştır.

Dikkat çekmenin önem taşıdığı sunuş stratejisini, süreç gerektiren konular için belgesellerle birlikte kullanmak, kısa bir zaman dilimi içerisinde tarihi konuların aktarılabilmesini kolaylaştıracaktır (Çakırlar Altuntaş, 2021). Diğer taraftan kronolojik bağlantı kurabilme, soyut konuları somutlaştırılabilme, konu bütünlüğünü sağlayabilme ve monotonluğu giderebilmeye katkı sağlayabilecektir.

Ezberden uzak bir tarih öğretimi için belgesellerin buluş, araştırma inceleme gibi stratejiler tartışma, gezi gözlem, sözlü tarih gibi yöntemlerle birlikte kullanılması hem araştırma hem de öğrencinin kendi gerçekliğini oluşturmasına katkıda bulunabilecektir. Yüksel (2006), sözlü tarihle ilgili yapılan çalışmaların belgesel haline getirilmesinin hem gerçeğe yakınlığın görüntülenebilmesini hem de belgeselcinin gerçeğe ulaşma sürecinde bilimsel yol izlemesine imkân sağladığını belirtmektedir.

Belgeselin, araştırma inceleme stratejisiyle birlikte kullanılması problem çözmeye, tartışma yöntemiyle birlikte kullanılması analiz-sentez gibi düşünme becerilerinin edinilmesine katkıda bulunabilecektir. Yalavuz (2006), görsel araçlar arasında bulunan belgesellerin öğrenciye problem çözme becerisi kazandırabileceğini ve karşılaştırma becerisini geliştirmeye etki edebileceğini belirtmektedir.

Yaşamın gerçeğinden hareket eden belgesellerin örnek olay yöntemiyle birlikte kullanılması tarihsel bakış açısının kazanılması ve geliştirilmesine dolayısıyla tarih okuryazarı olmaya katkı sağlayabilecektir. Keçe (2015), tarihsel olayları konu edinen sinema filmi, belgesel film, tarihi roman ve hikâyeler, marş ve şarkılar, tablo (görsel anlamda) vs. materyaller kullanmanın tarih okuryazarı olmaya etkide bulunabileceğini belirtmektedir.

Belgesellerin buluş yolu, araştırma inceleme veya tartışma yolu ile birlikte kullanılması tarih öğretiminde üst düzey düşünme becerisi sahibi olan öğrencilerin farklı kaynakları inceleyerek bilgi edinmelerine katkı sağlayabilecektir. Tağ Kalafatoğlu (2019), izlenenler ile diğer kaynaklardan elde edilen bilgilerin karşılaştırılabilmesinin eleştirel değerlendirmede bulunulmasını ve filmlerin pozitif etkilerinin fark edilmesini sağladığını belirtmektedir.

Gezi gözlem veya sözlü tarih gibi yöntemlerle birlikte belgesel kullanımı, öğrencinin kendi kurmacası üzerinden bilgi oluşturmasına dolayısıyla yaratıcı düşünme becerisi edinmesine ve geliştirmesine katkıda bulunabilecektir. Ayrıca sözlü tarih yönteminde bilimsel araştırma basamaklarını kullanabilmesi analiz yapabilmeye katkı sağlayabileceği gibi tarihsel kanıt kullanma becerisi edinilebilecektir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara bağlı olarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Kuramsal açıdan ele alınan belgesellerin tarih öğretim yöntemlerine katkısı konusunda uygulamalı çalışmalar yapılabilir.

Belgesellerin Tarih Öğretim Yöntemlerine Katkıları: Kuramsal Bir Bakış

- Belgesel, öğretim yöntemi ilişkisi farklı ders programları üzerinden değerlendirilebilir.
- Belgesel, tarih öğretim yöntemi ilişkisi eğitimci görüşleri doğrultusunda incelenebilir.
- Belgesellerin okul dışı öğrenme aracı olarak kullanımına ilişkin çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Açıkgöz, K. (2006). *Aktif Öğrenme*. Biliş Yayınları.
- Akçalı, A. A. & Aslan, E. (2012). Tarih öğretiminin iyileştirilmesi yolunda alternatif bir yöntem: Sözlü tarih. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 669-688.
- Arslan, M. (2010). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Atayeter, Y. & Tozkoparan, U. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenleri ile 6. sınıf sosyal bilgiler öğrencilerinin gezi gözlem yöntemi üzerine düşünceleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 1-21.
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2001). *21. Yüzyıl Avrupa'sında Tarih Öğretimi*. (Recommendation Rec (2001)15 of the Committee of Ministers to member states on history teaching in twenty-first-century Europe). <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=234237>, Erişim tarihi: 21.03.2022.
- Avşar, A. (2013). Tarih yazıcılığına katkı olarak sözlü tarih belgeselciliği. *Marmara İletişim Dergisi*, 20, 152-176.
- Aydın, M. Z. (2001). Aktif öğretim yöntemlerinden buldurma (Sokrates) yöntemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 55-80.
- Barth, L. J. & Demirtaş A. (1997). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Öğretmen Eğitim Dizisi.
- Bederida, F. (2001). *Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu*. (A. Tartanoğlu ve S. Aydın, Çev.), İmge Kitabevi.
- Beydoğan, H. Ö. (2007). Öğrenme öğretme süreci. (Edt: G. Ocak), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (s. 99-135), Pegem A Yayınları.

- Bruner, J. (2008). *Eğitim Süreci*. (T. Öztürk, Çev.). Pegem Akademi (Orijinal eserin yayın tarihi: 1960)
- Can, A. & Evecen G. (2017). Belgesel filmde anlatı-anlatıcı ilişkisi: "Grizzly Man" belgesel filmi örneği. *Selçuk İletişim*, 10(1), 282-294.
- Cerci, S. (2011). Belgesel film ve zaman ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(4), 135-144.
- Çakırlar Altuntaş, E. (2021). *Belgesel Temelli Artırılmış Gerçeklik Uygulamalı Çevre Eğitiminin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demircioğlu, İ. H. (2005). *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*. Anı Yayıncılık.
- Demircioğlu, İ. H. (2006). Lise öğrencilerinin tarih dersinin amaçlarına yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 153-162.
- Demircioğlu, İ. H. (2007). Tarih öğretiminde filmlerin yeri ve önemi. *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, 0(42), 77-93.
- Demirel, Ö. (2003). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme: Öğretme Sanatı*. Pegem A yayıncılık.
- Dere, İ. & Dinç, E. (2018). Yapılandırmacı bir öğrenme ve öğretme yöntemi olarak sözlü tarihin sosyal bilgiler derslerine entegrasyonu. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 115-127.
- Derelioğlu Y. & Şar, E. (2010). The use of films on history education in primary schools: Problems and suggestions. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 0(9), 2017–2020.
- Dilek, D. (2000). Öğrencilerde tarih düşüncesinin gelişimi: Tarih derslerinde öğrenme ve anlama. *Milli Eğitim Dergisi*, 0(145), 50-54.
- Dilek, D. (2002). *Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi*. Pegem A Yayıncılık.
- Doğaner, Y. (2005). Yükseköğretimde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersi öğretiminde karşılaşılan problemler ve yeni yaklaşımlar-Hacettepe Üniversitesi Örneği. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(62), 589-612.
- Dönmez, C. , Yazıcı, K. & Uslu, S. (2015). Tarih öğretmenlerine göre hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılabilirlik durumları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 255-270.

Belgesellerin Tarih Öğretim Yöntemlerine Katkıları: Kuramsal Bir Bakış

- Ergün, M. & Özdaş, A. (1997). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. <http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2016/01/oiy.pdf>, Erişim tarihi: 28.09.2021
- Erol Şahin, A. N. (2014). *Tarih Öğretiminde Analoji Yönteminin Kullanılmasının Ortaöğretim Öğrencilerinin Tutumlarına, Başarılarına ve Tarihsel Düşünme Becerilerine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Evecen, G. (2017). *Belgesel Sinemada Bakış Açısı ve Anlatıcı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferro, M. (1995). *Sinema ve Tarih* (T. Ilgaz ve H. Tufan, Çev.), Kesit Yayıncılık (Orijinal eserin yayın tarihi: 1984).
- Florescano, E. (2001). Tarihin toplumsal işlevi. Derleyen: François Bedarida, *Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu* (A. Tartanoğlu ve S. Aydın, Çev.), İmge Kitapevi.
- Gazel A. A. & Yazıcı S. (2011). Tarih öğretiminde belgesel film kullanılmasına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(4), 97-110.
- Gömleksiz, M. N. & Kan, A. Ü. (2010). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin materyal hazırlama ilkelerini kazandırmadaki etkililiğine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (32), 1-16.
- Hilburn, J., Buchanan, L.B. & Journell, W. (2021). Positioning documentaries as vehicles for developing preservice teachers' analytic skills. *The Journal of Social Studies Research*. <https://doi.org/10.1016/j.jssr.2021.09.001>
- Jordan, A.M. (1937). Use of motion pictures in instruction. *The High School Journal*, 20(5), 188-193, 200 (7 sayfa).
- Kabapınar, Y. (2018). “Gençler Üsküdar’ın tarihini yazıyor, belgeselini çekiyor”: Tüm süreçleriyle bir yerel ve sözlü tarih projesi. *Turkish History Education Journal*, 7(2), 532-554.
- Karasu, B. (2019). *Ortaokul Fen Bilimleri Derslerinde İşlenen Bilim İnsanlarına Yönelik Formüllü Tişört Yönteminin Akademik Başarıya Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Kaya, F. İ (2021). *Sosyal Bilgiler Dersinde Tartışma Tekniklerinin Akademik Başarıya Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Keçe, M. (2015). Tarihsel düşünme becerileri ile tarih okuryazarlığı becerilerinin karşılaştırılması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 108-122.
- Kubat, U. (2018). Soru varsa, öğrenme de vardır. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1585-1598.
- Kütükoğlu, M. (1988). *Tarih Araştırmalarında Usul*. Kubbealtı Neşriyat.
- Marcus, A. S. & Stoddard, J. D. (2009). The Inconvenient truth about teaching history with documentary film: strategies for presenting multiple perspectives and teaching controversial issues. *The Social Studies*, 100(6), 279-284.
- Maskun, M., Sumargono, S., Adi Pratama, R. & Maydiantoro, A. (2021) The effectiveness of historical documentary films as information technology in improving student learning outcomes. *International Journal of Education and Information Technologies*, 15(1), 183-190.
- Ocak, G. (2007). Yöntem ve teknikler. G. Ocak (Ed.), *Öğretim İlke Ve Yöntemleri* içinde (s. 215-289). Pegema Yayıncılık.
- Ocak, G. & Selimoğlu, S. (2016). Tarih öğretiminde tarih dizilerinin kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri-nitel bir analiz. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 431-452.
- Özden, M. Y. (2004). Bilgi-beceri-davranış kazanma süreci olarak derslerin yeni anlamı: problem çözme temelli; senaryo-proje destekli eğitim. *AB Sürecinde Eğitimde Reform İhtiyacı Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (s. 65-71). Eğitim Bir Sen Yayınları.
- Öztaş, S. (2008). Tarih öğretimi ve filmler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 543-556.
- Öztaş, S. (2014). Tarih öğretiminde filmlerin kullanımı. İ. H. Demircioğlu ve İ. Turan (Ed.), *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* içinde (s.163-182), Pegem Akademi.
- Öztaş, S. (2018). Tarih derslerinde bir öğretim materyali: Edebî ürünler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(11), 27-41.

- Warmington, P. , Van Gorp A. & Grosvenora I. (2011). Education in motion: Uses of documentary film in educational research. *Paedagogica Historica*, 47(4), 457-472.
- Paykoç, F. (1991). *Tarih Öğretimi*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Pembecioğlu, N. (2005). Başlarken: Neden belgesel film. N. Pembecioğlu (Ed.), *Belgesel Film Üstüne Yazılar* içinde (s.1-10), Babil Yayıncılık.
- Peters W. (2020). Film in history education: A review of the literature. *The Social Studies*, 111(6), 275-295.
- Rosenstone, A. R. (2018). Gerçek tarih olarak tarihsel film. (Y. Lüleci, Çev.). *Sinecine*, 9(1), 159-181. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1995).
- Russell W. B. (2012). Teaching with film: A research study of secondary social studies teachers use of film. *Journal of Social Studies Education Research*. 3(1), 1-14.
- Rotha, P. (2000). *Belgesel Sinema* (İ. Şener, Çev.). İzdüşüm Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi: 1952) .
- Savaş, B. & Arslan, Ö. (2014). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin öğretiminde filmlerin kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(8), 129-147.
- Stine, M. D. & Hepp, J.H. (2014). The art of the documentary meets oral history. “Culture, Time and Passion: The Fibres of Art”. *The Warnborough College Annual Conference on the Arts* took place from August 18th to 21st in Canterbury.
- Stradling, R., (2003). *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli?* (A. Ünal, Çev.), Türkiye ekonomik ve toplumsal tarih vakfı yayınları.
- Şahin, A. (2007). Temel öğretme öğrenme yaklaşımları. Edt. G. Ocak. *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (s.173-210). Pegem A Yayınları.
- Şahin, M. (2015). Buluş yoluyla öğretim yaklaşımının öğrenci başarısına etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 68-80.
- Şahin, S., Atasoy, B. & Somyürek, S. (2010). Öğretmen eğitiminde örnek olay yöntemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 253 -277.
- Tağ Kalafatoğlu, Ş. (2019). Belgesel drama filmlerin eğitsel amaçlarla kullanımı. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 391-403.

- Tekeli, İ. (2002). *Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Eğitimi İçin*. Tarih vakfı yayınları.
- Türker, H. & Arslan, Ö. (2008). İlköğretim 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretiminde belgesel filmlerin kullanımını. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 92-104.
- Türkoğlu, A. (2005). Avrupa birliği sürecinde eğitimi etkileyen faktörler. *Milli Eğitim Dergisi*, 33(167).
- Uçar, A. & Karakuş, U. (2017). 6. sınıf sosyal bilgiler dersi çevre konularının öğretiminde belgesel kullanımının öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi. *KEFAD*, 18(3), 992- 1009.
- Ulusoy, K. (2009). Lise öğrencilerinin tarih dersinin işlenişi ile ilgili düşünceleri (Ankara örneği). *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 417-434
- Ulutak, İ. (2001). Sözlü tarih ve belgesel sinema. *Kurgu Dergisi*, 18, 91-100.
- Vella, Y. (2001). Yaratıcı tarih öğretimi. (B. Ata, Çev.). *Milli Eğitim Dergisi*, 150. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/150/vell_a_ata.htm, Erişim tarihi: 02.12.2021
- Wagner, A. D. (2018). Teachers' use of film in the history classroom: A survey of 19 high school teachers in Norway. *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education*, 1, 22-44.
- Wenger, K. (2003). Tarihin tele-vizyonu (B. Yediyıldız, Çev.). *Tarihler ve yorumları* içinde (s. 72-75), Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Winarski, D. L., (1997). Susan Jeffers: Art of A Thousand Words. *Teaching K-8*, 27(4), 36-38.
- Yakar, H. G. (2013). Sinema filmlerinin eğitim amaçlı kullanımı: Tarihsel bir değerlendirme. *HAYEF Journal of Education*, 10(1), 21-36.
- Yalavuz, G. (2006). Türkiye’de tarih öğretiminde aktif yöntemin uygulanışı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yeşil, R. (2010). Tarih eğitiminde soru sorma temelli öğrenme. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 11(2), 119-137.
- Yüksel, C. (2006). Belgesel sinemanın doğruya ulaşma yolları. *Selçuk İletişim*, 4 (2), 199-211.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Given that in the transition period from childhood to adulthood the development of the mind occurs from concrete thinking to abstract thinking, individuals in the education age improve their learning and memory retention levels to the extent that they come across the concepts presented to them in the lessons. In this respect, the pedagogical developments witnessed in the 20th century have brought about a change in understanding about the teaching of history topics which are full of abstract content. As a result of the development of rich learning environments, history is no longer a teaching topic which is thought chronologically (Bederida, 2001). The age we live in, along with visual culture, has made explanation faster, more attractive and believable than plain text. It is necessary to improve the diversity of education methods and tools in order to develop a positive attitude towards the history lessons among students and to raise conscious citizens (Dilek, 2002). Given that the past times cannot be experienced and seen again, historical artifacts, buildings, settlements, paintings, historical and archaeological evidence can be employed as suitable tools for reinforcing the course topics related to history (Yapıcı, 2006). Documentaries provide an opportunity to embody the past in terms of displaying the reality (Florescano, 2001), in an area that cannot be reexperienced in accordance with the conditions of the day (Warmington, Van Gorp & Grosvenora, 2011). Since these materials offer a safer space compared to documentary drama, they can reflect the realities close to written history on the screen spiritually and practically (Rosenstone, 2018).

It is very important that a history presentation enriched with a documentary can be used together with appropriate teaching methods. It is reported that there are many suitable methods for using documentary films in history teaching (Marcus & Stoaddard, 2009), but the number of such studies is quite limited. Russell (2012) draws attention to the fact that teachers need to be informed through such research on teaching practices in the use of films, but such studies are not sufficient. It is known that instructional films should not be used independently of teaching methods, and that determining their contribution to the lesson can affect the efficiency of the lesson. In this study the contributions of documentaries to history teaching methods were evaluated in relation to various teaching methods frequently used in the history courses, including presentations, discovery and inquiry-analysis strategies, visits-observations, case study, question and answer sessions, discussion, historical empathy, demonstration and oral history.

Conclusion and Discussion: Documentaries cover real events and may contribute to student learning through provision of long-lasting knowledge, improved student interest, critical thinking, problem-solving and empathy (Gazel & Yazıcı, 2011). In addition, special attention should be paid to which teaching strategies and methods should be used together with documentaries. The development of the course outlines which take into account the teaching methods-teaching materials relationship can contribute to increasing the efficiency of the lessons. It is important to attract attention while using the presentation strategy in teaching. When using this strategy in addition to the documentaries which feature real events, this strategy makes it easier to present historical issues with a unique perspective to the audience in a short period of time (Çakırlar Altuntaş, 2021).

The use of documentaries together with the oral history method in order to teach history without the rote memorization contributes to the transfer of historical reality. Yüksel (2006) states that making documentaries on the oral history enables both the teaching of events close to reality and following a scientific way in the process of uncovering the truth. The use of documentaries with the inquiry-research strategy may improve the problem solving skills of the students. Yalavuz (2006) argues that documentaries as a visual teaching material may improve their problem solving skills and the skills of making comparison.

When documentaries are employed together with case study method, this improves the students' acquisition of historical perspective. Keçe (2015) states that movies, documentaries, novels, short stories, anthems, songs, pictures which contain historical materials may have positive effects on historical literacy.

The use of documentaries in addition to discovery, inquiry and discussion teaching methods may provide an opportunity for the history students with higher levels of thinking to review different sources. Tağ Kalafatoğlu (2019) argues that the student knowledge obtained from documentaries and movies and other sources can be compared and that it may improve critical thinking and an awareness of the positive contributions of the movies.

The use of documentaries together with the visits-observations teaching method will contribute to the students' formation of knowledge through their own fiction and thus, to the acquisition and development of creative thinking skills improving their ability to find out historical evidence.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57781>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	25.02.2022	Submitted date
Kabul tarihi	15.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Açıkalın, Ş.N. (2022). Turkish Foreign Policy in Covid-19 Pandemic: Implications of Smart Power. *Journal of History School*, 58, 2063-2086.

COVID-19 PANDEMİSİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI: AKILLI GÜCÜN YANSIMALARI

Şuay Nilhan AÇIKALIN¹

Öz

Bu makale, akıllı güç kavramıyla Covid-19'un (2020) ilk yılında Türk dış politikasını incelemeyi amaçlamaktadır. Üst düzey karar vericilerden tahliye edilen vatandaşlara kadar kişisel görüşmelerle zenginleştirilmiş nitel betimsel analizdir. Analiz, Türk dış politikasının, Covid-19 sırasında Libya'daki askeri operasyonların yanı sıra Türk vatandaşlarının tıbbi yardım ve tahliyeleri ile yumuşak ve sert gücün bir araya getirilmesi yoluyla akıllı gücü ima ettiğini ve Doğu Akdeniz'de aktif olarak sert ve yumuşak güç unsurlarını kullandığını göstermektedir. Araştırmaya katılanlar, farklı bölgelerde askeri operasyonlar başarıyla devam ederken, Türk hükümetinin vatandaşlarını asla geride bırakmayan tahliyeler için büyük çaba sarf ettiğini açıkça ifade ederek Türkiye'nin yumuşak ve sert güç unsurlarını ustaca kullanarak akıllı güç stratejisi izlediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Libya, İnsani Yardım, Akıllı Güç, Türk Dış Politikası.

Turkish Foreign Policy in Covid-19 Pandemic: Implications of Smart Power

Abstract

This article aims to analyse Turkish foreign policy during the first year of Covid-19 (2020) with the notion of smart power. It is a qualitative descriptive analysis that is enriched with personal interviews with high-level decision maker to citizens who were evacuated. The analysis shows that Turkish foreign policy implies smart power through

¹ Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, suaynilhan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5361-7667

the combination of soft and hard power which with medical aid and evacuations of Turkish citizens as well as military operations in Libya during Covid-19 and actively boots on ground policy in the East Mediterranean is a unique perspective in the literature where mostly focuses on only soft power. Participants of research clearly express that the Turkish government shows enormous efforts to make evacuations that never leave their citizens behind while military operations successfully continue in different regions.

Keywords: Covid-19, Libya, Humanitarian Aid, Smart Power, Turkish Foreign Policy.

INTRODUCTION

Turkey has been one of the influential actors in world politics. In this context, geopolitical advantages, the domestic political atmosphere of Turkey and various limitations shaped Turkish foreign policy which has been under transformation since 2002 when AK Party came to power. Within almost 20 years, AK Party and President Erdoğan have faced domestic and international dynamics, which led to the introduction of new geopolitical visions and foreign policy principles, agendas, and tools (Kuşku and Sönmez, 2019). This multidimensional change has been studied in different ways which is not easy to generalize 18 years of AK Party foreign policy with the same contextual background. Therefore, specific internal and external events had played a role in reshaping the Turkish foreign policy between 2002-2020. Kurt (2019) divides Turkish foreign policy in AK Party into three periods that are 2002-2010, 2010-2016 and 2016 and beyond.

Between 2002 and 2010, Turkey pursued a foreign policy to create friendly zones along with multidimensional and proactive policies parallel with its democratization and liberalization process in the domestic (Murinson, 2012). 2010 was remarked with the Arab Spring, which has resulted in masses demanding democracy, human rights, and better life conditions (Açıklın and Bölücek, 2014). The Arab Spring has had tremendous effects on Turkish foreign policy especially after the triggering Syrian civil war that is still ongoing in 2021. While Turkey tried to survive external imbalances and domestic issues such as the Gezi Park protests, and terrorist attacks sourced from war torn environment between 2010 and 2016 when Turkey had a coup attempt on the 15th of July. The 15th of July coup attempt would have irreversible consequences on Turkish foreign policy. Mainly, the coup attempt ended up with the two consequences in domestic politics that are strengthening of national unity and the transformation of state institutions, which has reflections on foreign policy as well (Ataman, 2019). Turkish foreign policy after the coup attempt transformed into more security centered, balanced, and independent (Köse, 2020). No doubt, this change

in Turkish foreign policy found ground in military operations of Euphrates Shield, Olive Branch and Peace Spring respectively in Syria (Usluer, 2016). Along with military operations and new Turkish foreign policy after the failed coup attempt accelerated Turkey's efforts to nationalization of the defence industry. It should be noted that within this chaotic environment since the failed coup attempt, Turkish foreign policy has managed to keep the moral dimension that was embodied by President Recep Tayyip Erdoğan and its motto of "World is Bigger Than Five" (Açıklan, 2020). In other words, the last phase of Turkish foreign policy since 2016 can be formulated as follows; independent, entrepreneurship and humanitarian.

While Turkey outlined its vision on foreign policy depending on these principles, Covid-19 is a catastrophic phenomenon affecting life across the world and posing threat to humanity and security. Especially suspension of flights and mobilization of people led to inevitable consequences for foreign policy making of states (Antić and Šantić 2020). The agenda and tools of foreign policy have to be revisited by all actors. Although Covid-19 was an outbreak in China in January 2020, the first patients in Turkey were diagnosed with Covid-19 in March 2020. Turkey is a key actor with its geopolitical and demographic power, Covid-19 has had an impact on its foreign policy agenda and tools in a brisk time. Therefore, this paper aims to analyze Turkish foreign policy during Covid-19 with the notion of smart power. In this framework, soft power will be examined through Turkey's medical aid and evacuations of Turkish citizens while hard power is going to be analyzed with military operations that would be taken under the hard power dimension of smart power.

METHODOLOGY

In terms of methodology, this article employs qualitative interpretative research in conjunction with an understanding inquiry approach. Although definitions differ, qualitative research strives to provide an in-depth and interpreted understanding of the social environment by evaluating people's social and material circumstances, as well as their experiences, views, and backgrounds (Ritchie et al., 2013). Qualitative research, as is widely known, encompasses a wide range of methodologies, all of which are tied to distinct assumptions about what there is to know about the social world and how to learn about it.

In interpretive research, the researcher tries to figure out what a thing 'is' by understanding what it accomplishes and how different people utilize it in different situations. In other words, rather than looking for broad meanings

abstracted from specific settings, interpretive research focuses on context-based meanings (Schwartz-Shea and Yanow, 2013). The interpretive approach provides a profound insight into "the complicated world of lived experience from the perspective of those who have been part of it" in order to grasp the essence of context (Schwandt, 1994). Focus groups, interviews, Internet-based research, and archival & documents are some of the strategies used to acquire data for qualitative research (Lamont, 2015). Interviews and speeches, which are primary sources under archives and official documents, are used to acquire descriptions, accounts, and opinions for this thesis. In light of this, there are selected interview participants from high level decision makers in Turkish foreign policy to citizens who were part of evacuation operations during Covid-19. Through these interviews, questions are prepared in four categories which are structural, follow up, experience and comparison.

Covid-19 Pandemic

The COVID-19 pandemic, which emerged from the Wuhan City of China and rapidly spread globally, is underway. Within two months, on the 11th of March, World Health Organization declared COVID-19 a pandemic as by then about 114 countries were affected (WHO, 2020). Although countries reacted to Covid-19 in a different way, there have been unavoidable similarities in the case of preventive measures to hinder transmission. The consequences of Covid-19 pandemic in the world can be said as follows; social distancing, self-isolation, and travel restrictions (Nicola et al. 2020). Although humanity is busy concerning its medical dimension. Effects of the novel coronavirus on diplomacy can't be neglected which marked a turning point for a transformation of the global political and economic system and the international community now appears to be on the birth of a new era (Miyagawa, 2020).

There is no doubt that this new era would bring up both challenges and opportunities in diplomacy. While the high number of casualties, suffering and disruption of the global economy are significantly increasing, the pandemic will open new ways to revisit old notions in international relations (Gardini, 2020). The importance of international cooperation and solidarity has emerged. Covid-19 has started a rethinking process on the rule-based international system established after the Second World War, especially in international organizations including WHO. Against uncontrolled globalization and global supply chains, the concepts and steps of strategic autonomy and supply security, especially critical (pharmaceutical, medical devices and medical goods and supplies), have come to the fore.

Although reflections of the pandemic on international relations is the gist of other depth analysis whatever the agenda determined by actors should be human centered. In other words, sustainable development, humanitarian aid and even ecological policies would be expected to be more apparent to all actors. Thus, Turkish foreign policy can't be an exception to this transformation.

Entrepreneurial And Humanitarian Foreign Policy of Turkey

As aforementioned in the introduction, since 2016 Turkish foreign policy centered on a specific approach amid regional and global turbulence with an emphasis on the strong role of leadership under President Erdoğan. At the beginning of 2020, Ministry of Foreign Affairs of Turkey outlined the lynchpins of Turkish foreign policy called Entrepreneurship and Humanitarian Foreign Policy (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020). In order to understand this outline, three notions ought to be introduced briefly in entrepreneurial and humanitarian Turkish foreign policy which are 360-degree policy, the world is bigger than five and humanitarian diplomacy.

360 Degree Foreign Policy

The notion was firstly coined by President Recep Tayyip Erdoğan to interpret a proactive and multidimensional foreign policy approach (Milliyet 2009; T.C Cumhurbaşkanlığı 2019). Basically, 360 Degree in foreign policy means centering Turkey's interest and looking at all parts of the world through a win-win approach (Wasilewski, 2018). Minister of Foreign Affairs of Turkey Mevlüt Çavuşoğlu asserts "the notion of 360-degree foreign policy is one of the concepts which we used to define our principles" (TRT Haber, 2020). The most concrete example of 360-degree foreign policy is the increasing number of diplomatic missions from 163 to 253 by the end of 2021 (TIMETURK, 2021). In addition to this, not only increases the number of diplomatic missions but also alleviates public diplomacy of Turkey through potent tools across the world.

World Is Bigger Than Five

A distinctive motto of President Recep Tayyip Erdoğan and his worldview formulated for foreign policy making in restructuring the international system based on justice and equality since 2013 (Aral, 2019). President Erdoğan explained his motto in the following words "Global leadership is desperately needed and that the structure of UNSC should be improved which does not reflect

the world that cannot be left up to only five countries” (Erdoğan, 2018). President Erdoğan has always emphasized that the UNSC's failure to manifest a fair representation of the world community is a primary source of weakness. The majority of the Council's permanent members are from the West, while Asian and African participation is severely lacking. Turkey has formulated practices of the motto of “World is Bigger Than Five” in different policy areas. Turkey has continuously called for an overhaul of major global governance institutions such as the UN, IMF, and World Bank. This reflects Turkey's quest for global justice, a world order that acknowledges the existence of a multipolar world, and more effective decision-making and peace-enforcement institutions that respond to international crises.

Humanitarian Diplomacy

Since 2002, Turkey has presented a humanitarian diplomacy (HD) agenda as one of the main pillars of its foreign policy. AK Party redefined the roots of Turkey's HD through historical, religious and a policy dimension (Altunışık, 2019). Turkey seeks long-term engagement and to win the hearts and minds of people in different societies through humanitarian diplomacy as a policy dimension (Guo, 2020).

As discussed under these three notions, the report of the Ministry of Foreign Affairs of Turkey can be deemed as an expected outcome of long-term foreign policy approaches of President Erdoğan and AK Party governments (Açıklalın, 2020). The document asserts the following points regarding entrepreneurial and humanitarian Turkish foreign policy in upcoming years;

- Turkey will implement foreign policy in order to ensure stabilization and welfare based on the founding philosophy of “Peace at Home, Peace in the World” principle with an entrepreneurial and humanitarian approach through realization of increasing the capacity of Turkey.
- Turkey will approach all issues with a responsible, human-oriented, conscientious and principled understanding; our actions and communications aim to reach tangible results which strengthen stability and sustainable development.
- Turkish foreign policy is based on 360 Degree approaches, which emanates from its historical and geographical uniqueness.
- Turkey pursues a holistic enterprising and humanitarian foreign policy, which has a worldwide view of all the regions and partners around her when the world is facing major humanitarian crises, unlike anything since the last World War.

- Turkey calls for reforms according to the needs of the age, international awareness on preventive diplomacy and mediation issues and our initiatives that contribute to the increase of our humanitarian and development aid reflect the exceptional characteristics of our nation, in addition, "entrepreneurial" and "humanitarian", which form the basis of our foreign policy understanding. It is a necessity and a natural result of the approach.

Thus, the formulation of Turkish foreign policy in the wake of 2020 is based on entrepreneurship, humanitarian and reformist understanding.

The Concept of Hard, Soft and Smart Power

Power is a contested notion in the international relations field, which has been the focal point of ubiquitous discussions on theoretical ground, emanating from realist theory. The classical understanding of power, which sourced from realists, argues that power is the possessions of any state. Under the umbrella of understanding of power, hard power can be described as rests on coercion through different elements such as military or economic sanctions (Nye, 2011). Therefore, hard power is heavily resource-based. In this context, "resources" refers to physical resources (i.e., tangible items) rather than intangible resources (i.e., thoughts and opinions).

On the contrary, the changing international environment triggered the evolution of power as a notion. The end of the Cold War and globalization altered traditional definitions and means of power (Nye, 2004). Although E.H. Carr differentiate three types of powerpolitical power, economic power, and power over opinion, Joseph Nye was the first person who made concrete distinction between soft and hard power. Joseph Nye first introduced the term "soft power" where he emphasized that the original formulation, the gradual erosion of the Westphalian system, the growing significance of non-state actors, economic interdependence and the spread of new technologies have led to a reduction in the effectiveness of traditional sources of power and increase the importance of the concept of soft power that refers to the power of attraction that often grows out of culture and values (Nye, 1990). Through the years, definitions and tools of soft power have been extended and changed that relatively focus on the reputation and image of the state or actor (Vuving, 2011). Also, it should be noted that tools of soft power can be varied country by country (Kıran and Açıkalın, 2021).

Baldwin (2016) describes this reality as through dominant traditions of power analysis in IR "In terms of the elements of the national power approach,

which depicts power as resources, and the relational power approach, which depicts power as an actual or potential relationship”.

Just after a decade; 9/11 and foreign policy of Bush administration flawed the discussion of types of power and how they have been employed in foreign policy making. In other words, availability or tendency to use only one type of power is not enough and rationale for foreign policy making. In light of this, the notion of smart power emerged. Smart power is simply defined as a combination of hard and soft power (Nye, 2010). Smart power implies an integrated strategy in which the capacity of an actor to combine elements of hard power and soft power in ways that are mutually reinforcing such that the actor’s purposes are advanced effectively and efficiently” (Wilson, 2008). So smart power can be defined as economic, military, political, legal, diplomatic, cultural values, etc. bringing all of them together at the same time and ability to determine how and when they should be implemented to have geopolitical power which is visualized in the Figure 1.

Figure 1: Component of smart power

Analyzing Turkish Foreign Policy in the Covid-19 Era with Smart Power

On March 11, 2020, Turkey declared its first official Covid-19 patient (TRT Haber, 2020). Within the month, Turkish Airlines declared that all flights were held until the second announcement. A month later, the government enforced a partial curfew on the 11th of April 2020, which includes 64 million people in general (Sabah, 2020). How Turkish foreign policy will be influenced by the pandemic was the key question where Turkey had already been on the ground in Libya and Syria before the pandemic. President Erdoğan gave the answer in his message on Europe’s Day as follows; “It should be kept in mind that every disaster comes with opportunities” (Presidency of The Republic of Turkey, 2020). It reflects the formulation and rationale of Turkey’s foreign policy approach during the first year of the pandemic. In this respect, this part of this article will be analyzed within two subtitles along with the definition of the smart power, which is combining soft and hard power concomitantly.

Medical Aid and Evacuations of Turkish Citizens as Instruments of Soft Power

As touched upon, the definition and tools of soft power are heavily related to the reputation and image of the country. While the pandemic is a test for the whole of humanity, Turkey believes that global cooperation and solidarity are crucial to struggle against Covid-19. That's why Turkey has acted promptly against the calls for help which reshaped Turkey's soft power tool. Days before the WHO announcement of Covid-19 as a pandemic, Turkey had already donated medical equipment to China on the 1st of February and later on the 16th of March to Iran.

Since then, Turkey has been receiving requests for medical supplies from every corner of the world in increasing numbers, whether in the form of (i) donation, (ii) financial assistance or (iii) permission for the purchase or export of medical equipment. Turkey helps other countries as much as her possibilities and capabilities allow, and on the basis of humanitarian considerations, taking into account the basic principles and priorities of her foreign policy. As of August 2020, Turkey has received requests for medical supplies from 154 countries so far, in the form of material donation, financial assistance and permission to purchase or export medical equipment. With 48 countries, the African continent takes the lead among the regions where Turkey received aid requests. This is followed by Europe (40 countries), Asia (31 countries), America (20 countries) and Oceania (15 countries) (Haber7com, 2020).

The Turkish government met the aid requests of 142 countries. Out of 142 countries where aid has been made, 120 have donations, 62 have purchase and export permits, and cash aid has been provided to 10 countries. On the other hand, Turkey also provides food aid to countries suffering from food security problems during the pandemic period (Koronavirüs Salgını Sürecindeki Rol ve Vizyonumuz, 2020) Especially TİKA also supports the production of personal protection equipment with local resources in some developing and / or least developed countries. In addition, various governmental institutions participate in the medical aid efforts of Turkey. Ministry of Health, Ministry of National Defense, Turkish Red Crescent (Kızılay), Turkish Cooperation and Development Agency (TİKA) and Disaster and Emergency Management Agency (AFAD). Turkey also employs its cultural and historical background by delivering aid to countries. "There is hope after despair and many suns after darkness" by Rumi on the cargoes has been one of the noteworthy details. Deputy Minister of Foreign Affairs Yavuz Selim Kıran (2020) express the importance of this poem as follow

in our interview; “We believe that the great thinker and Sufi Rumi symbolized richness of the heart of the Anatolian people is embodied, and he is also one of the most important symbol personalities of courage and hope”.

Secondly, Turkey’s soft power during Covid-19 has manifested itself in its relations with the Turkish diaspora as well. According to the Ministry of Foreign Affairs, there are 6.5 million Turks living abroad, of whom 5.5 million live in Western Europe (Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2020). After the Covid-19 outbreak, Turkey has introduced new programs and services to cope with the needs of the Turkish diaspora, which cover the creation of hotlines for emergency situations and the deepening of communication between the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB). Turkey also facilitates the system which provides regular COVID-19 updates from Turkish consulates, the improvement of social media channels, the digitalization of the diaspora engagement tools and new funding and donation programs for those affected by the pandemic, such as the Diaspora COVID-19 Program for Support and Cooperation.

Thirdly and more importantly, Turkey is one of the countries that managed to evacuate her citizens across the world. After two weeks of the 11th of March, Coordination and Support Center was established under the Minister of Foreign Affairs in order to provide a more effective response and guidance by establishing the necessary coordination with our national institutions, foreign representative offices and foreign countries in the context of the Covid-19 crisis, which is a global problem, monitoring and evaluating all developments, providing assistance to our citizens (Demirci, 2020). Due to the Covid-19 outbreak, tens of thousands of Turkish citizens have been stranded outside our country as a result of the closing of the borders. In order to bring Turkish citizens to the country, the biggest evacuation operations in the history of the Republic were carried out under the instructions of President Erdoğan.

Starting from the evacuation flight from Wuhan, China, which was the center of the epidemic on February 1, until September 2020 approximately 100 thousand citizens have been brought to Turkey with temporary status in 141 countries (CNN Türk, 2020). As mentioned, personal interviews were conducted with various people who had been involved in these evacuations and the medical aid process for this part of the article. Ahmet Serhat Turan who is the private secretary of the Ambassador of Turkey to Beijing, was part of the evacuation team asserts that in an interview.

“It was a huge initiative because we were the first country who sent aid to China and one of the few countries that could bring back citizens. The team was

composed of officials from the military and various ministries. When we arrived in Wuhan, our diplomats already gathered our citizens in the airport across all state not only Wuhan on days of curfew which is almost impossible normally, but our President made this possible. All I can say that the world see how Turkey is powerful” (Personal Interview, 2020)

On the other hand, interview participant 1 worked in the transportation of Turkish Covid-19 patients from El. Venizelos Ship to Turkey Ipsala Border Gate says that “We make evacuation when many countries that call themselves civilized that could not take their citizens from other countries and leave them to their own fate” (Personal Interview, 2020). People who were evacuated from abroad had been taken to quarantine in student dormitories for 14 days (Cebeci, 2020).

Interview participant 2 who was a student in Netherland and was brought to Turkey with government evacuation says that “I prefer to come with second evacuations plan which was smoothly organized by officials of Turkish embassy here, I didn't have any problem to communicate with officials till I get on the plane” (2020). On the other hand, interview participant 3 was the coordinator of the student dormitories said that “I am responsible for one of the biggest student dormitories in Ankara, we hosted a huge number of people within the time period, there were endless work hours which include their tests, providing food and personal needs which is all free for people”. Similarly, Turkey supported the evacuation of 37,682 foreign citizens of 91 countries between 17 March- 11 June from Turkey (Yüzbaşıoğlu, 2020).

Deputy Minister of Foreign Affairs Yavuz Selim Kıran touches upon the consequence of Turkish soft power during Covid-19 in the interview as follows; “As a matter of fact, we see that our aid is received very positively by the people of those countries, the foreign media and the international community. In the new world order that will occur after the epidemic, this situation will have positive reflections on our country. Turkey today's UN, OSCE and the co-chairman of that group at the same time mediation friends in The Organisation of Islamic Cooperation is an example of our global impact and visibility” (Personal Interview, 2020).

In other words, against this backdrop, the pandemic offered Turkey the opportunity to project its soft power with new strategies and tools. Thanks to well-prepared textiles and manufacturing sectors, Ankara was able to provide tons of masks and other medical protective equipment to the world. Along with medical protective equipment, Turkey also carried a message to those countries

with the words of 13th-century Sufi poet Rumi “After hopelessness, there is so much hope, and after darkness, there is the much brighter sun” which reflect roots of the humanitarian diplomacy of Turkey. From America to the Middle East from Africa to the Balkans cargos with Turkish flags were welcomed in countries hit by Covid-19. Soft power-based Turkey’s coronavirus diplomacy was especially considered as a new breath with the West whose relations have been remarkably tense in recent years.

Hard Power: Turkey’s Increasing Role in Libya Crisis and East Mediterranean

The notion of hard power is based on coercion and mostly attached to military power as mentioned. Global turbulences times like the pandemic, makes countries reluctant to use hard power due to limitations on the mobilization of people and sources (Saxton and Cancian, 2021). However, active involvements in the Libya crisis and the East Mediterranean have been exceptional moves by Ankara although the world and Turkey were under curfew conditions.

First of all, Libya is one of the key countries for Turkey in terms of historical ties with 500 years of relations. Secondly, Libya has been arching geographically for Turkey’s Blue Homeland doctrine in light of the latest development in the East Mediterranean. Thirdly, Turkey has been worrying possible refugee influx as an expected outcome of deepened conflicts in Libya which sourced from clashes between in East and West of Libya: the Tripoli administration, known as the Government of National Accord (GNA), led by Sarraj which is recognized by the UN as a legitimate government, on the other hand the Tobruk administration, which centered in the eastern city after disputed elections. In a personal interview, Yavuz Selim Kiran emphasized that “We don’t hesitate to play as either playmaker or game changer role as an implementation of our Entrepreneurial and Humanitarian Foreign Policy when necessary, so we do not hesitate to use our hard power elements as well as soft power elements”.

Initially, Ankara showed efforts in Libya on securing a ceasefire between the GNA and the LNA, which is backed by Russia, the United Arab Emirates (UAE) and Egypt however since Haftar refused to sign a ceasefire agreement brokered by Russia and Turkey in January 2020 when military intervention was approved by the Grand National Assembly of Turkey on 2 January 2020, which passed a one-year mandate to deploy troops to Libya and Turkish military deployments to Libya began on 5 January (Adıyaman-Ocak et al., 2020). On the 25th of March, GNA declared to start Operation of Peace Storm with the support

of Turkey, which helps to advance Sarraj's position in the field. The most important here that should be mentioned is the role of Turkish UAVs (Unmanned aerial vehicles) in Libya as a game changer (Rakesh, 2020). Turkish UAVs were installed at the end of 2019 and started to be used at the beginning of January brought aerial dominance for the legitimate Libyan government against Haftar in two ways. Turkish UAVs have destroyed supply lines and military bases and led to Haftar's side giving up strategic locations (The Washington Post, 2020). In April 2020, it was reported that near Tarhuna, one of the supply lines from Al Jufra Airbase, an Antonov An-26 cargo plane carrying ammunition for LNA forces was destroyed in an airstrike by the GNA forces (Kalabalık, 2020). A critical location, Watya Airbase was captured with the assistance of Turkish UAVs on May 18, 2020. Also, KARGU Autonomous Tactical Multi-Rotor Attack UAV developed by STM was noted in May 2020 in the Ain Zara region (Mehmet, 2020). Along with Turkish UAVs electronic warfare systems (EW), which were deployed by Turkey, have been one of the influential elements in Libya. Turkish EW called KORAL which blinds radars accompanied by Turkish UAVs (Independent, 2020). On the 4th of June, President Recep Tayyip Erdoğan and Prime Minister Sarraj met in Ankara and President Erdoğan emphasized that "We will never leave our Libyan brothers at the mercy of coup plotters and legionnaires. Our support to Libya's legitimate government and institutions would continue to increase" (Hürriyet, 2020).

Turkey's military presence in Libya can't be understood with the East Mediterranean. While Turkey pursued proactive Libya policies both in the field and diplomacy, the East Mediterranean almost turned into a hot conflict zone during the first year of the Covid-19 pandemic for Turkey and Greece with historical roots. The dispute between the two nations focuses on three issues: 1) conflict over the limits of Greek regional waters and the responsibility for islands or isles in the Aegean Sea; 2) the two nations' selective monetary zones (EEZs) in the eastern Mediterranean; and 3) ongoing the Cyprus negotiations (Ateşoğlu and Güney, 2019; Gavouneli, 2020). Contrary to expectations that discovery of hydrocarbon gas would be key to solving long lasting issues, it became the new backbone of the crisis. Followed by discoveries of hydrocarbons, the Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF) was established in January 2019 by Greek Cypriots, Egypt, Greece, Israel, and Jordan to discuss the extraction and use of natural gas in the region-without Turkey. The EU's adoption of the Seville Map, which limits Turkey to the Gulf of Antalya, has resulted in high tensions on the sea and diplomacy (Açıklım, 2021).

Turkey's retaliation took the form of a November 2019 agreement with Libya's Government of National Accord (GNA) under the Blue Homeland

Doctrine (Mavi Vatan) which is the theoretical and legal background of Turkey's policies in the East Mediterranean. Blue Homeland Doctrine is based on delineating the territorial waters borders, continental shelf, and exclusive economic zone of Turkey in the Black Sea, Marmara Sea, Aegean Sea, and the Mediterranean, covering 462 thousand square kilometers (Gürdeniz, 2006; Mianji, 2020). Yayıcı (2020) claims that Turkey should use diagonal lines to determine its maritime zones. This approach inevitably envisions Turkey taking a more assertive stance in order to increase the Turkish influence over the seas surrounding the country, including the Eastern Mediterranean. The doctrine's stated aim is to strengthen Turkey's regional and international power, as well as provide access to energy resources to help the country's economic and demographic development without relying on others (Merz, 2020). Along with Blue Homeland Doctrine, the modernization of the Turkish navy and attempts to create an energy fleet should be touched upon to recall Turkey's proactive policies on the sea.

MİLGEM (Mili-Gemi) is Turkish's first corvette program that aims to "develop a new littoral combat warship with indigenous capabilities and extensively using stealth technology in its construction" (Global Security, 2018). Turkey's mini-aircraft carrier ambitions, specifically the amphibious assault ship project (TCG Anadolu based on the Spanish Juan Carlos I class LHD), remain the most critical step (Kasapoğlu, 2020) followed by TCG-Heybeliada and TCG-Buyukada in 2011, TCG-Burgazada in 2016 and TCG-Kinaliada in 2017 (Turkish Navy, n.d.). With the ADA class corvette project developed within the scope of the MİLGEM Project, it is aimed to improve the capabilities of the corvettes in the field of warfare based on the shore, increase their submarine defense capabilities and gain effective warfare capability through the integration of guided missiles and guns. For the first time, all design; integration and analysis processes of a warship and the integration of the combat management system have been achieved completely with the transfer of national capacity and experience (Düz, 2020). The Covid-19 pandemic doesn't interrupt Turkey's effort to rebuild its navy power with the latest technology. Turkey's sea power has been bolstered by the country's rapidly growing dronization patterns. Baykar's combat-proven 'Pantsir-hunter' Bayraktar TB-2 UAS is also in the Turkish Navy's arsenal. The Turkish Navy's current unmanned air-wing is made up of Bayraktar TB-2 and ANKA (Kasapoğlu, 2021).

Furthermore, Turkey also created a national energy fleet, consisting of three drilling and seismic research vessels. The Blue Homeland map has been added to the search and rescue responsibility region with 3 drill ships and 2 seismic research ships, the Turkish flag continues to fly in the seas, especially in

the Eastern Mediterranean (Temizer, 2020). As a complementary strategy to Turkey's diplomacy effort in the East Mediterranean, 2020 has also been a year in which oil and natural gas exploration activities have been intensified both in the Eastern Mediterranean and other regions of the Black Sea and on land in order to completely eliminate foreign dependency in the field of energy with new discoveries.

NAVTEX announcement stating that Turkey's research ship Oruc Reis will conduct research in the sea regions between Meis island of Greece and Crete Island on 21 July 2020. Followed by Turkey, Greece announced its NAVTEX in the same region flared up tension between the two countries especially after Greece made a sudden move on August 6, 2020 and signed an agreement with Egypt determining maritime jurisdictions. This move led to military involvement that brought the escorting of the Turkish navy along with Turkey's seismic ship Oruc Reis. Elements of the Turkish Armed Forces (TSK), escorts and those in charge of protecting the Oruç Reis seismic research ship did not leave the Oruç Reis seismic research ship alone for 82 days. In this mission, 45 thousand hours of cruising were carried out in the Eastern Mediterranean and Aegean, 1170 hours of flight with naval patrol planes and helicopters, and 3 thousand 600 hours with drones (Özer, 2020).

Thus, Turkey did not show hesitancy even during the Covid-19 pandemic to conduct her active foreign policy in Libya along with its military power because it should be noted that the military had also taken part in producing medical equipment and delivering aid to other countries concomitantly. Also, Turkey has continued its military operations in Syria and against PKK and YPG in this time period.

CONCLUSION

Turkish foreign policy has been under changeover since 2002. 360 degrees foreign policy, humanitarian diplomacy and a world is bigger than five can be deemed as the new epicentres of Turkish foreign policy. In this respect, the Minister of Foreign Affairs gives formulations based on those principles under the document of entrepreneurship and humanitarian diplomacy. Since January 2020, a global pandemic has hit all aspects of lives and has notorious effects on diplomacy as well. Actors in the international system have to redefine their foreign policy agenda, strategies and tools under the shadow of such a global issue when international cooperation is vital and more than a necessity.

During Covid-19, Turkish foreign policy has been also influenced. It appears that Turkey is using smart power which is a combination of soft power and hard power to increase its role in the international system. Especially since the beginning of the Covid-19 crisis, Turkey has enhanced its soft power vis á vis sending medical aid to 142 countries across the world including USA and UK. In addition to this, Turkey had been one of the countries in the world which can facilitate evacuations of their citizens from other countries. In total, 100 thousand people from 141 different countries were brought to Turkey. When Turkish foreign policy is analyzed with smart power after March 2020, it can be said that Turkey's long-term soft power policies have been widened which is also used as a fresh start to relations with especially Western countries. On the other hand, while countries faced interruptions in military activities, surprisingly Turkey became more involved in the Libya crisis on the ground. Turkey's drones, UAV and intelligent capacity changed the course of the conflict in favor of the Sarraj government which was also recognized by the UN. This assertive foreign policy proved that Turkey has a potent ability to use its military abroad even on pandemic days.

Consequently, while the international system is on the eve of changing due to Covid-19 and its long-term consequences, Turkey showed great and intriguing ability to use its smart power in order to increase its geopolitical role in the international system. With All the possibilities of diplomacy, Turkey aims to protect national interests on the one hand and to contribute constructively and positively to international peace, prosperity and stability continues. It is questionable whether Turkey's smart power implication will be long term or not obviously it will push other actors to reconsider their regional and global agenda vis a vis Turkish foreign policy.

REFERENCES

- Açıkalm, Ş. N., & Bölücek, C. A. (2014). Understanding of Arab spring with chaos theory–uprising or revolution. In: *Chaos theory in politics*. Springer, Dordrecht, pp.29-47.
- Açıkalm, Ş. N. (2020). *Foreign Policy and Political Leadership: Recep Tayyip Erdoğan and Angela Merkel*. PhD Thesis, Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences, Ankara.
- Açıkalm, Ş. N. (2021). *Possible Revamp in Turkey-EU Relations in the Post Covid-19 Era: Opportunities and Challenges*. <http://sam.gov.tr/pdf/sam-papers/SAM-Papers-No.-19.pdf>, (accessed 18 November 2020).

Turkish Foreign Policy in Covid-19 Pandemic: Implications of Smart Power

- Adıyaman-Ocak, S.; Balta, A.; Atalay, A.; Özden, A. A. & Öztürk, M. (2020). Libya tezkeresi TBMM Genel Kurulu'nda kabul edildi. Available at: <https://www.aa.com.tr/tr/libya/libya-tezkeresi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/169017>, (accessed 22 November 2020).
- Alpar, G. (2019). *Türk Gönül Coğrafyası Kavramına Antropolojik Bakış*. Third Sector Social Economic Review, 54(2): 841-856.
- Altunışık, M. B. (2019). Turkey's Humanitarian Diplomacy: The AKP Model. *CMI Brief*, 2019(08).
- Aral, B. (2019). The World Is Bigger than Five. *Insight Turkey*, 21(4): 71-96.
- Ataman, M. (2019). The impact of July 15 on Turkish foreign policy || SETA. Available at: <https://www.setav.org/en/the-impact-of-july-15-on-turkish-foreign-policy/> (accessed 6 April 2021).
- Baldwin, D. A. (2016). Power and international relations: A conceptual approach. *Princeton University Press*.
- Cebeci, Ö. F. (2020). Turkey: Over 600 people going home after quarantine. Available at: <https://www.aa.com.tr/en/latest-on-coronavirus-outbreak/turkey-over-600-people-going-home-after-quarantine/1794040> (accessed 6 April 2021).
- CNN Türk (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan açıkladı: Yüz yüze ve uzaktan eğitim birlikte olacak. Available at: <https://www.cnntrk.com/turkiye/son-dakika-haberine-gore-yeni-kisitlamalar-gelecek-mi-cumhurbaskani-erdogan-aciklama-yapiyor070920> (accessed 20 September 2020).
- Demirci, Z. (2020). Dışisleri Bakanlığı Kovid-19 salgını kapsamındaki çalışmalarını sürdürüyor. Available at: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/disisleri-bakanligi-kovid-19-salgini-kapsamindaki-calismalarini-surduruyor/1806415> (accessed 22 November 2020).
- Düz, S. (2020). Türk Deniz Kuvvetleri: Caydırıcı, Etkin, Modern,. *Kriter Dergi*. Available at: <https://kriterdergi.com/siyaset/turk-deniz-kuvvetleri-caydirici-etkin-modern>
- Erdoğan, R. T. (2018). How to Fix the U.N.—and Why We Should. *Foreign Policy*. Available at: <https://foreignpolicy.com/2018/09/26/how-to-fix-the-u-n-and-why-we-should/>

- Gardini, G. L. (2020). The World Before And After Covid-19 Intellectual Reflections On Politics, Diplomacy And International Relations. Available at: www.ieeiweb.eu
- Gavouneli, M. (2020). Whose Sea? A Greek International Law Perspective on the Greek-Turkish Disputes. Available at: <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/whose-sea-greek-international-law-perspective-greek-turkish-disputes>
- Global Security. (2018, April 3). Turkey Domestic Arms Industry. Available at: <https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/tu-industry.htm> (accessed 25 September 2018).
- Guo, X. (2020). Turkey's International Humanitarian Assistance during the AKP Era: Key Actors, Concepts and Motivations. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 14(1): 121-140.
- Güney, N. A. (2019). New Balance of Power in the Eastern Mediterranean and Turkey. *Center for Strategic Research*, 17(6).
- Haber7com. (2020). 153 ülkeden Türkiye'ye 'bize yardım edin' çağrısı- GÜNCEL Haberleri. Available at: <https://www.haber7.com/guncel/haber/3007731-153-ulkeden-turkiyeye-bize-yardim-edin-cagrisi> (accessed 22 November 2020).
- Hürriyet. (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Libya çağrısı- Haberler. Available at: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberler-cumhurbaskani-erdogandan-flas-aciklamalar-41534140> (accessed 22 November 2020).
- Independent. (2020.). Turkey sends troops and electronic warfare tools to Libya in challenge to rogue general and UAE | The Independent | The Independent. Available at: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/turkey-libya-troops-uae-erdogan-haftar-tripoli-a9272116.html> (accessed 22 November 2020).
- Kalabalık, A. (2020). Libyan Army hits cargo plane carrying arms for Haftar. Available at: <https://www.aa.com.tr/en/africa/libyan-army-hits-cargo-plane-carrying-arms-for-haftar/1831970> (accessed 21 November 2020).
- Kasapoğlu, C. (2020). The Turkish Navy In Context: Military Modernization and Geopolitical Transformation. Available at: <https://research.sharqforum.org/2020/11/02/the-turkish-navy-in-context-military-modernization-and-geopolitical-transformation/>

Turkish Foreign Policy in Covid-19 Pandemic: Implications of Smart Power

- Kasapoğlu, C. (2021). Türkiye'nin robotik savaş alanındaki çalışmaları açık denizlere yelken açıyor. Anadolu Agency. Available at:<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-nin-robotik-savas-alanindaki-calismalari-acik-denizlere-yelken-aciyor/2173619>
- Kıran, Y.S. (2020). *Personal Interview*. October 15, 2021.
- Kıran, Y.S & Açıkalın, Ş.N. (2021). New Tools of Soft Power: Turkey's Education and Science Diplomacy. *Hacettepe University Journal of Education*, 36(4): 977-985
- Koronavirüs Salgını Sürecindeki Rol ve Vizyonumuz (2020). Available at: <https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/pandemi/koronavirus-salginindaki-rol-ve-vizyonumuz-6-11-2020.pdf>
- Köse, T. (2020). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Türk Dış Politikası ve Güvenlik Yaklaşımlarına Etkileri | Strateji Araştırmaları | SETA. Available at:<https://www.setav.org/15-temmuz-darbe-girisiminin-turk-dis-politikasi-ve-guvenlik-yaklasimlarina-etkileri/> (accessed 21 November 2020).
- Kuşku-Sönmez, E. (2019). Dynamics of change in Turkish foreign policy: evidence from high-level meetings of the AKP government. *Turkish Studies*, 20(3): 377-402.
- Kurt, V. (2019). AK Parti Döneminde Dış Politika | Yorum | SETA. Available at:<https://www.setav.org/ak-parti-doneminde-dis-politika/> (accessed 21 November 2020).
- Lamont, C. (2015). *Research methods in international relations*. London: SAGE Publications.
- Mehmet, F. (2020). STM'nin yerli kamikaze İHA'sı KARGU Libya'da görüldü DefenceTurk. Available at:<https://www.defenceturk.net/stmnin-yerli-kamikaze-ihasi-kargu-libyada-goruldu> (accessed 21 November 2020).
- Merz, F. (2020). *Turkey in the Eastern Mediterranean*. CSS Analyses in Security Policy.
- Milliyet. (2009). 360 derece bakıyoruz- Son Dakika. Available at:<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/360-derece-bakiyoruz-1171527> (accessed 6 April 2021).
- Miyagawa, M. (2020). COVID-19's potential lasting influence on post-pandemic governance *The Japan Times*. Available at:<https://www.japantimes.co.jp/news/2020/06/22/asia-pacific/politics->

- diplomacy-asia-pacific/coronavirus-lasting-influence-governance/
(accessed 22 November 2020).
- Murinson, A. (2012). *Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century*. Begin-Sadat Center for Strategic Studies.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C. et al. (2020, June 1). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*. Elsevier Ltd., 2020 Jun (78): 185-193. DOI: 10.1016/j.ijisu.2020.04.018.
- Nye, J. S. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, (80): 153-171.
- Nye Jr, J. S. (2004). *Soft power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Nye Jr, J. S. (2004). *Power in the global information age: From realism to globalization*. Routledge.
- Nye Jr, J. S. (2011). *Power: hard, soft, and smart. The Encyclopedia of Peace Psychology*.
- Özer, S. (2020). TSK Oruç Reis'i bir an bile yalnız bırakmadı. Available at: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tsk-oruc-reisi-bir-an-bile-yalniz-birakmadi/2066411> (accessed 23 May 2021).
- Parmar, I., & Cox, M. (Eds.). (2010). *Soft power and US foreign policy: theoretical, historical and contemporary perspectives*. London: Routledge.
- Presidency of The Republic of Turkey. (2020). President Erdoğan's Message on Europe Day. Available at: <https://www.tccb.gov.tr/en/speeches-statements/558/119219/president-erdogan-s-message-on-europe-day> (accessed 7 September 2020).
- Rakesh, A. (2020). Turkish Drones in Libya, EW Systems in Syria “Game-Changing”: UK Defense Secretary. Available at: https://www.defenseworld.net/news/27424/Turkish_Drones_in_Libya__EW_Systems_in_Syria___Game_Changing___UK_Defense_Secretary#.X7oYuhMzZAZ (accessed 22 November 2020).
- Sabah. (2020). İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer büyük şehirlerde sokağa çıkma yasağı ilan edildi! Sokağa çıkma yasağı hangi illerde var, ne zaman bitecek? Available at: <https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/04/11/son-dakika-haberi-sokaga-cikma-yasagi-geldi-hangi-illerde-sokaga-cikma-yasagi-var-ne-zaman-baslayacak-ve-kac-gun-surecek> (accessed 7 September 2020).

- Šantić, D., and Antić, M. (2020). Serbia in the time of COVID-19: between “corona diplomacy”, tough measures and migration management. *Eurasian Geography and Economics*, 61(4-5): 546-558.
- Saxton, A., and Cancian, M. (2021). Covid-19 and the Military: Maintaining Operations While Supporting Civil Society. Washington DC. Available at: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210212_Saxton_Cancian_Military.pdf?D8oH455kgZd qX8sLXG.VevwuGkplnVwz
- Schwandt, T. A. (1994). Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry. In *Handbook of qualitative research* (pp. 118-137), N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (Eds.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Schwartz-Shea, P., & Yanow, D. (2013). *Interpretive research design: Concepts and processes*. London: Routledge.
- Ritchie, J., Lewis, J., Nicholls, C. M., & Ormston, R. (Eds.). (2013). *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*. London: SAGE Publications.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Sayın İbrahim Kalın’ın Cumhurbaşkanlığı Kabinesi Toplantısı Sonrası Yaptığı Açıklama. Available at: <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi-sozculugunden/1695/101606/cumhurbaskanligi-sozcusu-sayin-ibrahim-kalin-in-cumhurbaskanligi-kabinesi-toplantisi-sonrasi-yaptigi-aciklama> (accessed 9 January 2021).
- Temizer, M. (2020). Türkiye’nin denizlerdeki enerji filosu. Available at: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-denizlerdeki-enerji-filosu/1949802>(accessed 23 May 2021).
- TIMETURK. (2021). Türkiye’nin misyonu sahada ve masada güçlü olmak. Available at: <https://www.timeturk.com/dunya/turkiye-nin-misyonu-sahada-ve-masada-guclu-olmak/haber-1705517> (accessed 3 January 2022).
- TRT Haber. (2020). Türkiye’de ilk koronavirüs vakası tespit edildi. Available at <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyede-ilk-koronavirus-vakasi-tespit-edildi-466216.html> (accessed 7 September 2020).
- Haber, T. (2020). “Şimdi farklı olan, Türkiye’nin artan güç ve kabiliyetleridir”- Son Dakika Haberleri. Available at: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-simdi-farkli->

- olan-turkiyenin-artan-guc-ve-kabiliyetleridir-540865.html (accessed 3 January 2022).
- Turkish Citizens Living Abroad / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (2020). Available at: <http://www.mfa.gov.tr/the-expatriate-turkish-citizens.en.mfa> (accessed 20 September 2020).
- Turan, S. (2020, September 16). Personal Interview.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2020). “2020 yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız. Dışişleri Bakanlığı’nın 2020 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu’na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık.” Available at: http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2020-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf (accessed 23 October 2020).
- Usluer, A. S. (2016). The July 15 failed coup attempt and its implications for Turkish foreign policy. *Bilig*, 79: 23-44.
- Vuving, A. (2011). How Soft Power Works. *SSRN Electronic Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.1466220.
- Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2020). Türkiye’nin 2021 diplomasi ajandasının ana başlığı “Girişimci ve İnsani Dış Politika”, Anadolu Agency. Available at: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-2021-diplomasi-ajandasinin-ana-basligi-girisimci-ve-insani-dis-politika/2058724>
- Washington Post. (2020). In Libya, “proxy war” fears rise with Turkey and Russia on opposite sides- The Washington Post. Available at: https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/as-military-power-shifts-in-libya-turkey-and-russia-control-its-fate/2020/05/23/bb6a83c8-9c50-11ea-b60c-3be060a4f8e1_story.html (accessed 22 November 2020).
- Wasilewski, K. (2018). Perspectives of Turkey’s Foreign Policy under the Presidential System. *PISM Bulletin* (109):1180.
- Wilson III, E. J. (2008). Hard power, soft power, smart power. *The annals of the American academy of Political and Social Science*, 616(1): 110-124.
- WHO. (2020). WHO Director-General’s opening remarks at the media briefing on COVID-19- 11 March 2020. Available at: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director->

general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020 (accessed 7 April 2021).

EXTENDED ABSTRACT

Aim: This article uses the concept of smart power to examine Turkish foreign policy during the first year of Covid-19 (2020). Based on definition of smart power, this article covers both use of soft and hard power in Turkish foreign policy vis a vis changing regional and global dynamics. The analysis demonstrates that Turkish foreign policy entails smart power through a combination of soft and hard power, as evidenced by medical aid and evacuations of Turkish citizens, as well as military operations in Libya during Covid-19 and active boots on the ground policy in the East Mediterranean. The analysis of Turkish foreign policy with smart power notion during Covid-19 is a unique perspective in the literature, which focuses primarily on soft power.

Method: Paralleling with the aim of this study, qualitative descriptive analysis is employed especially to understand how soft power tools of influence citizens under the humanitarian and enterprenurial foreign policy through firsthand interviews. The participants of interview are selected from high-level decision makers to evacuated citizens. These interviews are used to understand personal experience while semi structured questions are used during interviews. In addition to this, hard power tools and strategies are also kept by Turkey during the first year of Covid-19.

Results: Depend on the analysis, there are main findings that should be emphasized. The main finding; Turkey was one of the country which could use both soft and hard power tools at the same time while pandemic erupted international system. Furthermore, humanitarian and enterprenurial Turkish foreign policy didn't covers only humanitarian aid to other countries but also put Turkish citizens in abroad as a priority. While Turkey shows unique effort to realize evacuations and humanitarian aid, Turkey had been quite active in fighting against terrorism where most of militaries were unable to make such operation across the world. Especially interview participants emphasize that Turkey adopt never left behind understanding during evacuations, even if military operations continue effectively in different parts of the country. In the field, assertive foregin policy of Turkey in East Meditterenean is shaped by Blue Homeland Doctrine which combined by high tech Turkish defense industry. Third finding is that Turkey's nationalization of defence and military industry plays key role not only

in East Med but also to conduct such a multidimensional policy in the field from Libya to East Mediterreanean.

Conclusion and Discussion: Unique information collected from personal interviews in this article enriched such an analysis. All findings of this article can open new discussions in the literature on regional and global reflections for post Covid-19 era which will be shaped by various challengings. Smart power implications of Turkish foreign policy can address solutions of regional conflicts with enterprenurial policy initiatives. Also, humanitarian policies of Turkey during Covid-19 is vital impetus to have fairer world within global governance.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.58029>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	18.03.2022	Submitted date
Kabul tarihi	01.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Avcı, Y. E., Demir, S. & Üce, Ö. (2022). İdari Personellerde Sanal Kaytarma Davranışı İle İş Performansı İlişkisi. *Journal of History School*, 58, 2087-2103.

İDARİ PERSONELLERDE SANAL KAYTARMA DAVRANIŞI İLE İŞ PERFORMANSI İLİŞKİSİ¹**Yunus Emre AVCI², Selçuk DEMİR³ & Ömer ÜCE⁴****Öz**

Bütün dünyaya hızlı bir şekilde yayılan internet kullanımı kurumlar ve kurum çalışanları için vazgeçilmez bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu gelişme olumlu olarak kabul edilse de işgörenlerin çalışma saatleri esnasında faal olarak yaptıkları internet kullanımının, kişilerin performansını nasıl etkileyeceği ile ilgili birtakım kaygılar oluşmuştur. Sanal kaytarma olarak tabir edilebilen bu durumun çalışan performansı ile ilişkisinin araştırılması önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, işgörenlerin sanal kaytarma davranışlarıyla iş performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini, Siirt Üniversitesinde görev yapmakta olan idari personeller oluşturmaktadır. Araştırmada; idari personellere, sanal kaytarma ve işgören performansı ölçekleri uygulanmıştır. Elde edilen veriler, SPSS istatistik paket programıyla değerlendirilmiştir. Korelasyon analizi sonucuna göre; idari personellerin sanal kaytarma davranışları ve alt boyutları ile işgören performansı arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Regresyon analizi sonuçları; sanal kaytarma ve önemli sanal kaytarma faaliyetlerinin, işgören performansını anlamlı olarak yordadığını açığa çıkarmaktadır. Bu çalışmada, elde edilen sonuçlara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İdari Personel, Sanal Kaytarma Davranışları, Önemli Sanal Kaytarma, İş Performansı.

¹Makale yazımı yazar etki oranı: Makalenin yazarları eşit oranda katkı yapmıştır. Bu makalenin etik kurul onayı Siirt Üniversitesinde, 11.03.2022 tarih, 342 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, yunusavci027@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1361-1463

³Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, selcukdemirs3@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2904-6443

⁴Lisansüstü Öğrencisi, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, omeruce@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1065-4329

The Relationship Between Cyberloafing Behaviour and Work Performance in Administrative Staff

Abstract

The use of the Internet, which is rapidly spreading all over the world, has become an indispensable need for both institutions and their employees. Even if this development has been accepted as positively, there have been some apprehensions about how employees' active internet usage during their working hours will affect their performance. It is crucial to explore the relationship of this situation, which can be called cyberloafing, with employee performance. The aim of this research is to reveal the relationship between cyberloafing behaviours and the work performance of employees. This research is a descriptive study in a correlational survey model. The sample of the research consists of the administrative personnel working at Siirt University. Cyberloafing and Employee Performance Scales have been implemented to the administrative staffs in the research. Acquired data SPSS statistics have been evaluated with package programme. According to correlational analysis results, there is a significant and negative relationship between cyberloafing behaviours and sub-dimensions and work performance of administrative staff. Regression analysis results have revealed that cyberloafing and some cyberloafing activities can predict the work performance of employees. In this study, suggestions have been developed for results.

Keywords: Administrative Staff, Cyberloafing Behaviours, Important Cyberloafing Behaviours, Work Performance.

GİRİŞ

İletişim araçlarının zenginleşmesi ve kullanımının yaygınlaşması, hayatımızda önemli değişimlerin yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Salgın süreciyle birlikte insanların hayatlarını evlerinden dışarı çıkmaksızın iletişim vasıtalarıyla sürdürebilmesi ve birçok hizmeti çevrimiçi vasıtalarla satın alabilmeleri bu değişimin en çarpıcı örneklerinden biridir. Toplumsal hayatta oluşan bu değişimler, rekabeti çok, dönüşümü hızlı olan bir kitleyi yanında getirmekte ve örgütlerin de yeni yüzlerini oluşturmaktadır (Wallace, 2004). Son yıllarda toplumların ve genç nesillerin davranışları üzerinde önemli rol oynayan öğelerden biri de bilişim teknolojileri ve internet kullanımınıdır (Wearesocial, 2020). Nitekim ülkemizin yakın tarihine bakıldığında 2007'den günümüze hanehalkı bilişim teknolojileri ve internet kullanımının her geçen yıl arttığı ifade edilebilir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] 2014; 2020; 2021). Günümüzde salgın koşullarının ortaya çıkardığı küresel sorunlar bilgi iletişim teknolojilerine duyulan kurumsal ihtiyacı daha da arttırmış görünmektedir. Bilhassa kurumlar, alışılmış olmayan yollarla faaliyetlerine devam edebilmek ve çalışanların performansında artış sağlayabilmek için bir vasıta olarak internet imkânlarını

İdari Personellerde Sanal Kaytarma Davranışı ile İş Performansı İlişkisi

değerlendirmekte ve bu imkanlar faydalanmaktadır. İnternet; araçların, ürünlerin ve kurumsal hizmetin daha etkili bir şekilde kullanılmasına yardım etmektedir (Anandarajan, Simmers ve Igarria, 2000). Fakat internetin ifade edilen bunca faydasına rağmen, işgörenlerin interneti iş dışındaki amaçlara yönelik de kullanabileceğini ortaya koyan interneti kötüye kullanım raporları yaygın hale gelmiştir (Lieberman, Seidman, Mckenna, Buffardi, 2011). Diğer bir ifadeyle bu yaygınlaşmanın beraberinde gündeme getirdiği istenmeyen durumlardan biri de sanal kaytarmadır.

Sanal kaytarma, bir işgörenin, internet kullanarak bilgisayar veya benzeri elektronik aletler vasıtası ile gerçekleştirdiği fakat sorumlu idarecinin kişinin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetin yapması gereken iş ile alakalı olmadığını düşündüğü bir takım davranışlar olduğu söylenebilir (Askew vd., 2014). Diğer bir ifadeyle bir çalışanın, çalışma saatleri içerisinde interneti şahsi ihtiyaçlarını gerçekleştirebilmek için kullanması şeklinde ifade edilmektedir (Lim, 2002). Kim ve Byrne (2011) ve Restubog ve diğerleri (2011) ise bu tanımlamalara, sanal kaytarmanın nispeten de öz kontrol eksikliği ile ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.

Sanal kaytarma, belirli bir süre içerisinde vereceği hizmet karşılığında alınan ücreti hesaplayan işverenler için karşılanmayan hizmet yüzünden kayda değer bir maliyet doğurabilir. Bu durumun dönüşü de çalışan açısından olumsuz sonuçlara neden olur. Bu nedenle sanal kaytarma davranışının artışı bazı örgütsel sorunlara yol açabilir. Sanal kaytarma, azalan bir verimliliğe ve kurumda bulunan ağ kaynaklarının kullanımında verimsizliğe sebep olabilir. Yaşanan bu süreç rekabet edebilecek gücü kalmayan zayıf bir işletmeye dönüşmek gibi neticeleri doğurabilir (Abdullahi, Mohammed ve Otori, 2019; Lieberman, Seidman, Mckenna ve Buffardi, 2011). Sanal kaytarmanın etkileyebileceği önemli alanlardan birisi de işgören performansıdır.

Performans (iş performansı), bir çalışanın kendisine verilen sorumluluklar doğrultusunda işlevini yerine getirirken elde ettiği işin niteliği ve niceliğidir (Hermina ve Yosepha, 2019). Başka bir ifadeyle performans bir faaliyetin neticesinde elde edilen çıktı düzeyidir. Bu düzey, amacın ya da görevin ne düzeyde gerçekleştiğini belirtmektedir (Schermerhorn, Hunt ve Osborn, 1985). İşgören performansı ise çalışanın kendisi için uygun olduğunu düşündüğü işi kabul edilebilir sınırlar içerisinde gerçekleştirmesidir (Akbal, 2010). Çalışan performansı, çalışanların şirket tarafından yapılması beklenen işi yerine getirirken yaptıkları eylemlerdir (Shmailan, 2016). Tanımlardaki ortak özelliklere bakıldığında işgören performansı, çalışanın işinde uğraş vermekle birlikte standartlar dâhilinde işvereni memnun edecek nitelik ve niceliğe ulaşması

anlamına gelmektedir. Her insanın performansı büyük ölçüde kendi kişisel özelliklerine bağlı olmakla birlikte örgütsel yapının da performans üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir. Elbette ki örgütsel yapı içerisinde çalışanın performansını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Bu duruma örnek olarak çalışanların sanal kaytarma düzeylerinin de performansları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Sanal kaytarma kavramına yönelik iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımlardan birincisi, sanal kaytarmanın işgörenlerin performanslarında azalmaya sebep olduğudur. Nitekim Lim ve Teo (2005) sanal kaytarmayı; kurumun kurallarını ihlal eden, kurumun ve diğer çalışanların huzurunu bozan ve zamanın verimsiz değerlendirilmesine sebep olan davranışlar şeklinde ifade etmiştir. İkinci yaklaşım ise sanal kaytarmanın işgörenlerin performansının artması için olumlu sonuçlar doğurduğudur (Abdullahi, Mohammed ve Otori, 2019). İlk yaklaşıma göre sanal kaytarma davranışları, çalışanın mesai saatleri içerisinde zamanını boşa geçirdiği ve böylece işveren için zarara sebep olduğu gibi nedenler ile uygun olmayan davranış olarak kabul edilmektedir. İkinci yaklaşımda ise aksine sanal kaytarma davranışlarının; çalışana esneklik, ahenkli işbirliği ve öğrenme ortamı, yaratıcılık sağladığı için tamamı ile zararlı olduğunu düşünülmemektedir (Blanchard ve Henle, 2008). İnternetin kişilere sunduğu uçsuz bucaksız öğrenme fırsatları, işgörelere taze bilgiler ile dolu bir öğrenme ortamı yaratmaktadır. Bu açıdan bakılınca işgörelerin, çalıştıkları işlerde yaratıcılık fikirlerinin daha çok artan birer birey haline gelmelerine ve değişimin bu kadar hızlı olduğu dünyaya daha kolay uyum sergileyen bireyler olmalarına fırsat sunabilir. İşgörelere, internet ortamında bireysel topluluklara üye olarak, tartışılabilir forumlarda mevcut bulunarak ve kamusal konularla alakalı bilgi birikimlerinin arttırarak örgütsel verimliliğe olan katkıyı üst seviyeye taşıyabilir. Stres yapacak işlerin düzeylerinde azaltmaya gidebilir, iş tatmininde daha yüksek düzeylere ulaşabilir ve sosyal ve akılsal üretkenliğe itilebilir (Ünal, Tekdemir ve Yıldızbaş, 2015). Bu araştırmada işgörelere performansıyla çalışanların sanal kaytarma davranış düzeyleri ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

S1: İdari personellerin sanal kaytarmaya ve iş performansına yönelik görüşleri ne düzeydedir?

S2: Sanal kaytarma davranışları, işgörelere performansını anlamlı olarak yordamakta mıdır?

S3: Sanal kaytarmanın önemli sanal kaytarma faaliyetleri boyutu, işgörelere performansını anlamlı olarak yordamakta mıdır?

İdari Personellerde Sanal Kaytarma Davranışı ile İş Performansı İlişkisi

S4: Sanal kaytarmanın önemsiz sanal kaytarma faaliyetleri boyutu, işgören performansını anlamlı olarak yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. Değişkenler arasında ilişkilerin varlığı, ilişki varsa derecesi ve yönü açığa çıkarılmaktadır (Karasar, 2012). Bu araştırmada; üniversite çalışanlarının (idari personel) sanal kaytarma davranışları, önemli sanal kaytarma faaliyetleri ve önemsiz sanal kaytarma faaliyetleri boyutları bağımsız değişkenler olarak analize alınmıştır. Bağımlı değişken olarak ise işgören performansı analize dahil edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, Siirt Üniversitesinde görev yapmakta olan 300 idari personelden meydana gelmektedir. Araştırmada, seçkisiz örnekleme yöntemlerinden biri olan basit seçkisiz örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu yolla tamamen seçkisiz bir biçimde ölçekler, idari personellere dağıtılmıştır. Katılımcıların gönüllü bir şekilde araştırmaya katılımları sağlanmıştır. Ancak dağıtılan 210 ölçek formundan 171 tanesi geri dönmüştür. Bu formlardan 18 tanesi, özensiz doldurulması sebebiyle analize dahil edilmemiştir. Dolayısıyla 153 form, analize alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın etik kurul onayı, Siirt Üniversitesi Etik Kurulununun 11.03.2022 tarihinde 342 sayılı oturumunda alınmıştır (Evrak Tarih ve Sayısı: 16.03.2022-2354). Araştırmada katılımcılardan, içerisinde; “Sanal Kaytarma Ölçeği” ve “İşgören Performansı Ölçeği” olmak üzere bir form doldurmaları istenmiştir. Ölçekler beşli likert biçimindedir. Ölçeklere ilişkin bazı bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

Sanal Kaytarma Ölçeği. Çalışanların önemli ve önemsiz sanal kaytarma faaliyetlerini kullanma sıklığının belirlenmesi amacıyla “Sanal Kaytarma Ölçeği” kullanılmıştır. Örücü ve Yıldız (2014) tarafından geliştirilen ölçek, sanal kaytarma davranışlarını ifade eden 14 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin; ilk sekiz sorusu önemli sanal kaytarma faaliyetleri, geriye kalan beş soruluk kısım ise önemsiz sanal kaytarma faaliyetleri olarak belirtilmiştir. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach’s Alpha değeri; önemli sanal kaytarma faaliyetleri boyutunda .774, önemsiz sanal kaytarma faaliyetleri boyutunda .813 ve tamamında ise .866 olarak tespit edilmiştir.

İşgören Performansı Ölçeği. Araştırmada idari personelin performansını ölçmek için “İşgören Performansı Ölçeği” nden yararlanılmıştır. 22 maddeden oluşan bu ölçek, Gerşil ve Aracı (2011) tarafından geliştirilmiştir. Bu araştırmada işgören performansı ölçeğinin hesaplanan Cronbach’s Alpha güvenilirlik değeri .917’dir.

Veri Analizi

Araştırma verileri, SPSS programına girilmiştir. Sonrasında hatalı girişlerin ve eksik değerlerin bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Ölçeklerde ters maddeler bulunmamaktadır. Uç değerler normalleştirilmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1.5 arasında olduğu dolayısıyla normallik varsayımını sağlandığı belirlenmiştir. Elde edilen Tolerans, VIF ve CI değerleriyle (Tolerans = $1.00 > .2$, VIF = $1.00 < 10$, CI = $7.587 < 30$), bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunun bulunmadığı kanıtlanmıştır. Araştırma verilerine; güvenilirlik analizi, betimsel istatisti analizler, korelasyon analizi uygulanmıştır. Ayrıca veri analizinde, basit ve çoklu doğrusal regresyon analizlerine başvurulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Betimsel Analizlere İlişkin Bulgular

Tablo 1’de; araştırmada yararlanılan değişkenlere dair uygulanan betimsel analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 1.

Betimsel Analizler Neticesinde Bulunan Değerler

Değişkenler	\bar{X}	SS	Std. Hata
1. Önemli Sanal Kaytarma	2.327	.653	.052
2. Önemsiz Sanal Kaytarma	2.524	.795	.064
3. Sanal Kaytarma	2.411	.649	.052
4. İşgören Performansı	3.699	.824	.066

Tablo 1’deki elde edilen değerlere bakıldığında; sanal kaytarma, önemli sanal kaytarma faaliyetleri ve önemsiz sanal kaytarma faaliyetleri değişkenlerinin, idari personeller tarafından “Nadiren (2)” düzeyinde algılandığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle katılımcılar sanal kaytarma faaliyetlerinde nadiren bulduklarını belirtmektedirler. Katılımcıların iş performanslarına yönelik algısı, “Kısmen katılıyorum (4)” düzeyindedir. Başka bir deyişle katılımcılar, iş performanslarının yüksek düzeyde olduğunu düşünmektedirler.

Korelasyona İlişkin Bulgular

Tablo 2’de; araştırmada yararlanılan değişkenlere yönelik korelasyon değerleri verilmektedir.

Tablo 2.
Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3
1. Önemli Sanal Kaytarma	1		
2. Önemsiz Sanal Kaytarma	.649**	1	
3. Sanal Kaytarma	.917**	.899**	1
4. İşgören Performansı	-.403**	-.288**	-.383**

*p < .05, **p < .01

Tablo 2’deki korelasyon katsayıları incelendiğinde; sanal kaytarma ($r = -.383$, $p < .01$) ve önemli sanal kaytarma faaliyetleri ($r = -.403$, $p < .01$) ile işgören performansının orta düzeyde, negatif ve anlamlı ilişkili oldukları görülmektedir. Önemsiz sanal kaytarma faaliyetleri boyutu ile işgören performansı ise düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ilişkilidir ($r = -.288$, $p < .01$). Dolayısıyla bu araştırma kapsamında incelenen sanal kaytarma ve alt boyutları ile işgören performansının birbiriyle anlamlı ilişkilere sahip oldukları bulunmuştur.

Regresyon Analizlerine İlişkin Bulgular

Sanal kaytarma faaliyetlerinin, işgören performansını yordamasına dair basit doğrusal regresyon analizi sonuçları, Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3.
Sanal Kaytarma Davranışlarının, İşgören Performansını Yordaması

Yordayıcı değişkenler	B	Std. Hata	β	t	p
Sabit	4.873	.239		20.428	.000
Sanal Kaytarma Davranışları	-.487	.096	-.383	-5.095	.000

Yordanan değişken işgören performansı, $R = .383$, R^2 değişim = .147, *p < .05, **p < .01

Tablo 3’teki regresyon analizi sonuçlarına göre; idari personellerin sanal kaytarma davranışları, iş performanslarını anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta = -.383$ **, $t = -5.095$, $p < .01$). Başka bir deyişle idari personellerin; sergiledikleri sanal kaytarma davranışlarındaki 1 birimlik artışın karşılığında, iş performanslarında .383 birimlik bir azalma olmaktadır. Ayrıca idari personellerin

iş performanslarındaki varyansın %14.7'si, sanal kayıtma davranışları tarafından açıklandığı görülmektedir ($\Delta R^2 = .147$; $p < .01$).

Sanal kayıtmanın alt boyutlarının işgören performansını yordamasına dair çoklu regresyon analizi (stepwise ile) yapılmıştır. Bu analiz sonucunda; önemsiz sanal kayıtma faaliyetleri alt boyutunun, işgören performansını anlamlı olarak yordamadığı ($\beta = -.046$, $t = -.472$, $p = .638$) bulunmuştur. Dolayısıyla çoklu regresyon analizinden önemsiz sanal kayıtma faaliyetleri, program aracılığıyla doğrudan çıkarılmıştır. Tablo 4'te önemli sanal kayıtma faaliyetlerinin, işgören performansını yordamasına yönelik analiz bulguları verilmektedir.

Tablo 4.

Önemli sanal Kayıtma Faaliyetlerinin İşgören Performansını Yordaması

Yordayıcı değişkenler	B	Std. Hata	Beta	t	p
(sabit)	4.881	.227		21.487	.000
Önemli Sanal Kayıtma	-.508	.094	-.403	-5.403	.000

Yordanan değişken işgören performansı, $R = .403$, R^2 değişim = .162, * $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 4'teki regresyon analizi sonuçlarında; önemli sanal kayıtma faaliyetlerinin, işgören performansını anlamlı olarak yordadığı ortaya konmaktadır ($\beta = -.403^{**}$, $t = -5.403$, $p < .01$). İdari personellerin; önemli sanal kayıtma davranışlarındaki her 1 birimlik artışın neticesinde, iş performanslarında .403 birimlik düşüş kaydedilmektedir. Ayrıca işgören performansındaki varyansın %16.2'sinin, önemli sanal kayıtma boyutuyla açıklandığı görülmektedir ($\Delta R^2 = .162$, $p < .01$).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

İdari personellerin sanal kayıtma düzeyleri, toplamda ve her iki alt boyutta "Nadiren" düzeyindedir. İdari personellerin sanal kayıtma davranış düzeylerini inceleyen çok az sayıda araştırmaya ulaşılsa da farklı kurumlarda çalışan personelle ilgili bir takım araştırmalar mevcuttur. Aytekin (2019) kamu üniversiteleri personeli üzerinde yaptığı araştırmasında önemli sanal kayıtma düzeyini düşük bulmakla beraber önemsiz sanal kayıtma düzeyini kararsızım düzeyinde bulmuştur. Yıldız (2021), otel çalışanları örneklemindeki araştırmasında çalışanların sanal kayıtma davranış düzeylerini nadiren düzeyinde bulmuştur. Kayapalı Yıldırım (2016), banka çalışanları örneklemindeki araştırmasında çalışanların büyük çoğunluğunun sanal kayıtma davranışlarını sergilemediklerini veya çok az sergilediklerini bulgulamıştır. Benzer şekilde Ataş (2017), lise öğretmenleri örnekleminde öğretmenlerin sanal

İdari Personellerde Sanal Kaytarma Davranışı ile İş Performansı İlişkisi

kaytarma davranışlarını nadiren düzeyinde tespit etmiştir. Diğer bir ifadeyle katılımcılar sanal kaytarma faaliyetlerinde nadiren bulduklarını belirtmektedirler. Yine Kılıç (2017), öğretmen örneklemindeki araştırmasında mesai saatleri içerisinde internet kullanımının hiçbir zaman düzeyinde olduğunu bulgulamışlardır. Buna karşın öğretmenlerin sanal kaytarma davranış düzeylerini orta düzey olarak tespit eden araştırmalar da mevcuttur (Güllü, 2020; Yıldız, 2021)

Çalışanların iş performansları “Kısmen katılıyorum” düzeyindedir. Başka bir deyişle katılımcılar, iş performanslarının yüksek düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Yurtoğlu Çağlayan (2021) araştırmasında basketbol antrenörlerinin kendi algılarına göre çok yüksek düzeyde performans sergilediklerini bulgulamıştır. Yine Kargün (2021), konaklama işletmeleri çalışanlarının kendi algılarına göre yüksek düzeyde iş performansına sahip olduklarını ifade etmektedir. Benzer şekilde Karakahraman (2021), çalışmasında banka çalışanlarının yüksek düzeyde iş performansına sahip olduğunu tespit etmiştir. Doğruyürür (2021), Türkiye geneli şirket çalışanları üzerinde yaptığı araştırmasında çalışanların iş performansını yüksek düzeyde bulmuştur. Alpöz (2021), sağlık çalışanlarının iş performans düzeylerini “kesinlikle katılıyorum” düzeyinde bulmuştur. Diğer bir ifade ile sağlık çalışanlarının beyanlarına göre iş performansları çok yüksek düzeydedir.

Sanal kaytarma ve alt boyutları ile işgören performansı birbiriyle anlamlı ilişkilere sahiptir. Bu ilişkinin yönü önemli sanal kaytarma faaliyetleri boyutunda negatif yönlü ve orta düzeyde iken önemsiz sanal kaytarma boyutunda negatif yönlü ve düşük düzeydedir. Diğer bir ifadeyle çalışanların önemli/önemsiz sanal kaytarma davranış düzeyleri arttıkça işgören performansları düşmektedir. Alanyazındaki araştırmalara bakıldığında Kuznek ve Güzel (2019), yiyecek içecek işletme çalışanları örneklemindeki araştırmasında sanal kaytarmayı; zaman geçirme, gündem takibi, spor ve bahis ve sosyal paylaşım olarak boyutlandırmıştır. Sanal kaytarmanın zaman geçirme boyutunun çalışan performansını negatif yönde etkilediği ancak diğer boyutlar ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Yine Afacan Fındıklı (2016), tekstil ve sağlık çalışanları örneklemindeki araştırmasında çalışanların sanal kaytarmalarıyla iş performansları arasında negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki tespit etmiştir. Bilgin Demir, Ürek ve Uğurluoğlu (2017), sağlık çalışanlarının sanal kaytarma davranışlarıyla iş performansları arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Bu bulguyla örtüşmeyecek şekilde sanal kaytarmanın çalışan performansına anlamlı bir etki etmediğini ortaya koyan bir çok araştırma da mevcuttur (Askew, 2012; Gülümoğlu, 2018; Gülduran, 2018; Erdem, 2020.). Veya Garrett ve Dangizer (2008) araştırmasında sanal kaytarma ile iş performansı

arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Sanal kaytarma işgören performansı arasındaki ilişkinin bu denli çok yönlü olması sanal kaytarmanın gerekçelerine bağlı olarak (Spector vd., 2006) performansa olabilecek negatif etkilerinin yanısıra sanal kaytarma faaliyetlerinin kişiyi rahatlatması, yorgunluğunu gidermesi (Prasad, Lim ve Chen, 2010; Wagner, Barnes, Lim ve Ferris 2012) veya performansı yüksek çalışanların sanal kaytarma davranışını arada bir rahatlamak amacıyla gerçekleştirebilme olasılıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

İdari personelin önemsiz sanal kaytarma boyutundaki davranışları yordayıcı bir etkiye sahip değilken önemli sanal kaytarma boyutundaki davranışları, iş performansını anlamlı olarak yordamaktadır. Çalışanların performansındaki varyansın %16.2'sinin, önemli sanal kaytarma boyutuyla açıklandığı söylenebilir. Yerli ve yabancı birçok araştırma sanal kaytarma ile işgören performansı arasında ilişkinin varlığını ortaya koymuştur (Abdullahi, Mohammed ve Otori, 2019; Afacan ve Fındıklı, 2016; Askew, 2012; Bilgin Demir, Ürek ve Uğurluoğlu, 2017; Santos, 2016). Sanal kaytarma ve işgören performansı arasındaki ilişkinin bu denli çeşitlilik arz etmesi sanal kaytarmanın doğasındaki negatif yönleri olduğu kadar pozitif taraflarının da olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Üniversitede görev yapan idari personelleri örneklem olarak seçen bu araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak aşağıdaki öneriler sunulmaktadır.

1. Sanal kaytarma davranışlarıyla işgören performansı arasındaki negatif ilişki ve sanal kaytarmanın işgören performansını yordayıcı etkisi göz önünde bulundurulduğunda üniversitelerde sanal kaytarmanın azaltılması konusunda çalışmalar yapılabilir.

2. Çalışanların kendi beyanlarına bağlı olarak sanal kaytarma davranış düzeyleri nadiren olsa da sanal kaytarmanın işgören performansı ile negatif ilişkisi göz önüne alındığında sanal kaytarma davranış düzeylerinin deney ve gözlem gibi daha objektif yöntemlerin kullanıldığı yeni araştırmalar yapılabilir.

3. Üniversite idari personelleri örnekleminde çok az sayıda araştırma yapılmış olduğundan dolayı farklı üniversite çalışanlarıyla yeni araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abdullahi, A. S., Mohammed, A. & Otori, Y. A. (2019). Cyberloafing, innovative work behaviour and employee's performance among deposit money banks in Kaduna, Nigeria. *Ilorin Journal of Human Resource Management*, 3(1), 120-135.
- Afacan Fındıklı, M. (2016). Sanal kaytarma ve iş performansı ilişkisi: Sağlık ve tekstil sektörü çalışanlarının karşılaştırılması. *International Journal of Social Inquiry / Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9(1), 33-62.
- Akbal, B. (2010). *Bankalarda Uygulanan Performans Değerlendirme Kriterlerinin, Çalışanların İş Tatminleri Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması: Ankara İli Özel ve Kamu Bankaları Karşılaştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpöz, O. (2021). *Çalışanların Duygusal Zekâsının İş Performansına Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Anandarajan, M, Simmers, C. & Igbaria, M. (2000). An exploratory investigation of the antecedents and impact of internet usage: An individual perspective. *Behaviour & Information Technology*, 19(1), 69-85.
- Askew, K. (2012). *The Relationship Between Cyberloafing and Task Performance and an Examination of The Theory of Planned Behavior As A Model of Cyberloafing*. Doctorate of Philosophy, University of South Florida.
- Askew, K., Buckner, J. E., Taing, M. U., Ilie, A., Bauer, J. A. & Coovert, M. I D. (2014). Explaining cyberloafing: The role of the theory of planned behavior. *Computers in Human Behavior*, 36, 510-519.
- Ataş, M (2017). *Öğretmenlerin Sanal Kaytarma Davranışları İle Zaman Yönetimi Becerileri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytekin, D. (2019). *Örgütsel Sosyalizasyon ve Sanal Kaytarma İlişkisi: Türkiye'deki Kamu Üniversiteleri Üzerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bilgin Demir, İ, Ürek, D. & Uğulluoğlu, Ö. (2017). Sağlık çalışanlarının sanal kaytarma davranışlarının işte üretkenliklerine etkisi. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology-Special Issue*, 8(30).
- Blanchard, A. L. & Henle, C. A. (2008). Correlates of different forms of cyberloafing: the role of norms and external locus of control. *Computers in Human Behavior*, 24(3), 1067-1084.
- Doğruyürür, G. (2021). *Örgütsel Stres ve İş Motivasyonunun İş Performansına Etkisi ve Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, A. T. (2020). Sanal kaytarma davranışının iş performansına etkisinde işe bağlılığın aracı rolüne yönelik bilişim sektöründe bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 3843-3858
- Garrett, R. K. & Danziger, J. N. (2008). Disaffection or expected outcomes: Understanding personal internet use during work. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 937-958.
- Gerşil, G. S. & Aracı, M. (2011). Sosyal sermayenin güven unsurunun işgörenlerin performansı. *Çalışma ve Toplum*, 28(1), 39-74.
- Gülduran, Ç. A. (2018). *Beş Büyük Kişilik Özelliğinin Sanal Kaytarma Davranışı ve İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güllü, B. F. (2020). *Öğretmenlerin Gelişmeleri Kaçırma Korku Düzeyleri ile Sanal Kaytarma Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Gülümoğlu, G. (2018). *Sanal Kaytarma ile Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Kastamonu İli Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hermina, U. N. & Yosepha, S. Y. (2019). The model of employee performance. *International Review of Management and Marketing*, 9(3), 69-73.
- Karakahraman, Y. (2021). *Sosyal Medya Bağımlılığının İş Performansı ve İş Aile Çatışmasına Etkisinde İş Tatmininin Aracılık Rolünün Belirlenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

İdari Personellerde Sanal Kaytarma Davranışı ile İş Performansı İlişkisi

- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Akademi.
- Kargün, S. (2021). *İşgörenlerin Motivasyon Düzeylerinin Örgütsel Bağlılık ve İş Performansı Üzerine Etkileri: Konaklama İşletmelerinde Bir İnceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kayapalı Yıldırım, S. (2016). *Etik İklim ve Örgütsel Kontrol Mekanizmalarının Sanal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, G. N. (2017). *Öğretmenlerin Okulda İnternet ve Teknoloji Kullanımına İlişkin Sanal Kaytarma Davranışlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüleri.
- Kim, S. J. & Byrne, S. (2011). Conceptualizing personal web usage in work contexts: A preliminary framework. *Computers in Human Behavior*, 27(6), 2271- 2283.
- Kuznek, E. ve Güzel, B. (2019). Sanal kaytarma ve iş performansı ilişkisi: Kuşaklar teorisi yaklaşımı. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2729-2746
- Liberman, B., Seidman, G., Mckenna, K. Y. A. & Buffardi, L. E. (2011). Employee job attitudes and organizational characteristics as predictors of cyberloafing. *Computers in Human Behavior*, 27(6), 2192-2199.
- Lim, V. K. G. (2002). The it way of loafing on the job: Cyberloafing, neutralizing and organizational justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23(5), 675- 694.
- Lim, V. K., & Teo, T. S. (2005). Prevalence, perceived seriousness, justification and regulation of cyberloafing in singapore: An exploratory study. *Information ve Management*, 42(8), 1081-1093
- Örücü, E. & Yıldız, H. (2014). İşyerinde kişisel internet ve teknoloji kullanımı: Sanal kaytarma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(1), 99-114.
- Prasad, S., Lim, V.K. & Chen, D.J. (2010). *Self-Regulation, Individual Characteristics and Cyberloafing*. PACIS 2010 Proceedings.

- Restubog, S. L. D., Garcia, P. R. J. M., Toledano, L. S., Amarnani, R. K., Tolentino, L. R. & Tang, R. L. (2011). Yielding to (cyber)-temptation: exploring the buffering role of self-control in the relationship between organizational justice and cyberloafing behavior in the workplace. *Journal of Research in Personality*, 45(2), 247-251.
- Santos, A. S. T. (2016). *Impact of Cyberloafing and Physical Exercise On Performance: An Experimental Research*. Doctoral thesis, Lizbon Üniversitesi.
- Schermerhorn, J. R. Hunt, G. & Osborn, R. N. (1985). *Managing Organizational Behavior*. John & Sons Publishing.
- Shmailan, A.S.B. (2016). The relationship between job satisfaction, job performance and employee engagement: An explorative study. *Issues in Business Management and Economics*, 4(1), 1-8.
- Spector, P. E., Fox, S., Penney, L. M., Bruursema, K., Goh, A. & Kessler, S. (2006). The dimensionality of counterproductivity: Are all counterproductive behaviors created equal? *Journal of Vocational Behavior*, 68(3), 446-460.
- TUİK (2014). *Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi). 2014-16198, Erişim tarihi: 12.12.2021
- TUİK (2020). *Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. <http://www.Tuik.Gov.Tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=18860>, Erişim tarihi: 12.12.2021
- TUİK (2021). *Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437), Erişim Tarihi: 12.12.2021
- Ünal, Ö. F., Tekdemir, S. & Yaldızbaş, S. (2015). Kamu çalışanlarının sanal kaytarma amaçları üzerine ampirik bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 515-534.
- Wagner, D. T., Barnes, C. M., Lim, V. K. G. & Ferris, D. L. (2012). Lost sleep and cyberloafing: Evidence from the laboratory and a daylight saving time quasiexperiment. *Journal of Applied Psychology*, 97(1), 1068-1076.
- Wallace, P. (2004) *The Internet in the Workplace: How New Technology is Transforming Work* (1st Edition). Cambridge University Press.

İdari Personellerde Sanal Kaytarma Davranışı ile İş Performansı İlişkisi

Wearesocial (2020). *Digital in 2020 Global Overview Report*. <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview>, Erişim tarihi: 10.01.2022

Yaldız, M. (2021). *Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ile Sanal Kaytarma Davranışlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yıldız, R. (2021). *Nomofobinin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi: Antalya Belek Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yurtoğlu Çağlayan, E. (2021). *Basketbol Antrenörlerinde Bireysel Yenilikçilik ve İş Performansı İlişkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Cyberloafing may bring about to a significant cost for employers who calculate remuneration for the service to be rendered within a certain period of time due to uncovered service. The return of this circumstance may give rise to negative consequences for the employee. Because of these reasons, the increase of cyberloafing behaviour may result in some organisational troubles. Cyberloafing can create decreased productivity and unprofitableness in the use of network resources available in the organization. This process may cause to some consequences such as tranforming into a weak enterprise that does not have the strength to compete (Liberman, Seidman, Mckenna & Buffardi, 2011). One of the most important field that is affected by cyberloafing is employee work performance. In this research, it will be struggled to reveal the relationship between employee performance and the cyberloafing behaviour level of employees. For this purpose, the following questions have been tried to give answer.

Q1: How is the view level of administrative staff on cyberloafing and work performance?

Q2: Can cyberloafing behaviours significantly predict employee performance?

Q3: Can remarkable cyberloafing activity dimension of cyberloafing significantly predict employee work performance?

Q4: Can unremarkable cyberloafing activity dimension of cyberloafing significantly predict employee work performance?

Method: Correlational survey model has been utilized in this study. Existence of relations between variables, degree of relation and direction have been revealed (Karasar, 2012). The dimensions of university staff (administrative personnel) cyberloafing behaviors, significant cyberloafing activities and insignificant cyberloafing activities have been analysed as independent variables in this study. And, as a dependent variable, employee work performance has been included into analysis. The universe of this study consists of 300 administrative staff working in Siirt University. Simple random sampling method, one of the random sampling method has been used in this study. The sample of the study comprises of 153 administrative staff. Cyberloafing Scale has been utilized in order to specify the frequency of important and unimportant cyberloafing activities of employees. The scale has been developed by Örucü and Yıldız (2014). In this study, Cronbach's Alpha value of the scale has been calculated as .774 for significant cyberloafing activity dimension, .813 for insignificant cyberloafing activity dimension and .866 for all scale. Employee Performance Scale has been utilized in this study so as to evaluate administrative staff performance. This scale has been developed by Gerşil and Aracı (2011). Calculated Cronbach's Alpha Reliability Value of employee performance scale has been .917 in this research. The research data have been entered into SPSS programme. And then, it has been examined whether there are faulty inputs and deficient values or not. Extreme values have been normalised. It has been determined that the skewness and kurtosis coefficients are between ± 1.5 , so the assumption of normality has been met. Obtained Tolerans, VIF ve CI değerleriyle (Tolerans = 1.00 > .2, VIF = 1.00 < 10, CI = 7.587 < 30) have proved that there is a multiplexed connection problem between dependent and independent variables. Reliability analysis, descriptive statistics, correlation, simple and multilinear regression analyzes have been applied to research data.

Findings: Cyberloafing, important and unimportant cyberloafing activities have been perceived as "rarely (2)" by administrative staff. The Work Performance Perceptions of the Participants are at the level of "Partially Agree (4)". It has been seen that cyberloafing ($r = -.383$, $p < .01$) and significant cyberloafing activities ($r = -.403$, $p < .01$) and employee performance are moderately, negatively and significantly related. There is a low level, negative and significant relationship between unimportant cyberloafing activity dimension and employee work performance ($r = -.288$, $p < .01$). according to regression analysis results, cyberloafing behaviour of administrative staff can significantly predict work performance. As a result of multiple regression analysis, unimportant

İdari Personellerde Sanal Kaytarma Davranışı ile İş Performansı İlişkisi

cyberloafing activity subdimension cannot significantly predict work performance ($\beta=-.046$, $t=-.472$, $p=.638$), important cyberloafing activity subdimension can significantly predict work performance ($\beta= -.403^{**}$, $t= -5.403$, $p< .01$).

Result and Discussion: Reviewed cyberloafing and its subdimensions in the context of this study and employee performance have a significant relationship among each other. Cyberloafing behaviours of administrative staff reduce their employee performance. Also, important cyberloafing subdimension decreases the employee performance. Previous researches have showed that cyberloafing and employee performance are related to each other (Abdullahi, Mohammed & Otori, 2019; Afacan & Fındıklı, 2016; Askew, 2012; Bilgin Demir, Ürek & Uğurluoğlu, 2017; Santos, 2016).

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62122>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	22.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	10.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tekdal, D. (2022). Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği (1870-1920). *Journal of History School*, 58, 2104-2147.

OSMANLI SON DÖNEMİNDE KAZA İDARE YAPISI VE İDARECİLERİ: AKÇADAĞ KAZASI ÖRNEĞİ (1870-1920)

Danyal TEKDAL¹

Öz

Tanzimat dönemi Osmanlı taşra reformlarını somut olarak görebilmenin en iyi yolu, uygulama alanlarına ve uygulayıcılarına bakmaktır. 1871'den sonra büyük oranda şekillenen vilayet, sancak, kaza ve nahiye düzeyindeki idarî teşkilat ve bunların başındaki mülkî amirlerle yürütülen bu sürecin başarı düzeyini belirleyen önemli etkenlerden birisi de hiç şüphesiz taşra idarecileridir. Buradan hareketle, 1870-1920 yılları arasında Malatya sancağına bağlı olan Akçadağ kazası özelinde devletin reformlarının yansımaları izlenebilmektedir. Elli yıllık periyotta meydana gelen idarî gelişmelere paralel olarak Akçadağ kazasında merkezden atanan otuz beş kaymakam görev yapmıştır. Vilayet ve sancak düzeyinde olduğu üzere, kaza idaresinde de sıklıkla yaşanan görevden ayrılma ve göreve başlamalar doğal olarak idarî istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Bunun bir sebebi kaymakamların idarî yönden ortaya koyduğu zafiyetler ve şahsi sorunlar iken öteki sebebi yereldeki vatandaşlarca iletilen şikâyetlerin sebep olduğu soruşturmalardır. Kaymakamlara idarî yönden kaza idare meclisi ile birlikte nâib, mal müdürü, tahrirat kâtibi, nüfus memuru, sandık emini ve telgraf memuru gibi diğer görevliler eşlik etmişlerdir. Kaymakamların idarî açıdan verdikleri kararlarda, yetişme tarzları ve idarî tecrübeleri büyük öneme haizdir. Bundan dolayı önceki görevleri, doğum tarihleri, eğitim durumları, atama ve yer değiştirme usulleri ile emeklilik, maaş, soruşturma ve ceza gibi gelişmeleri birçok açıdan detayları ile birlikte ele alınmıştır. Dönemin sonunda konumunu koruyan Akçadağ, Malatya'nın bir kazası olarak Cumhuriyet'e intikal etmiştir. Bu statüsünü günümüzde de devam ettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Taşra İdaresi, Akçadağ, Kaymakam, Kaza İdaresi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, tekdaldanyal@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7071-0548

District Administration Structure and Managers in the Late Ottoman Period: The Case of Akçadağ District (1870-1920)

Abstract

The best way to see the Tanzimat-Era Ottoman provincial reforms concretely is to look at their application areas and implementers. Undoubtedly, one of the important factors determining the level of success of this process, which was carried out with the administrative organization at the level of province, sanjak, district and township, which was shaped to a large extent after 1871, and the civil chiefs at the head of them, is undoubtedly the provincial administrators. From this point of view, the reflections of the reforms of the state can be observed in the Akçadağ district, which was connected to the Malatya sanjak between 1870-1920. In parallel with the administrative developments that took place in the fifty-year period, thirty-five district governors appointed from the center served in the Akçadağ district. As in the province and sanjak level, leaving the duty and taking office frequently in the district administration naturally brought along administrative instability. One reason for this is the administrative weaknesses and personal problems revealed by the district governors, while the other reason is the investigations caused by the complaints made by the local citizens. The district governors were accompanied administratively by other officials such as the district administrative council, the naib, the property manager, the registration clerk, the civil registry officer, the ballot box trustee and the telegraph officer. In the administrative decisions of the district governors, their upbringing and administrative experience are of great importance. For this reason, his previous duties, birth dates, educational status, appointment and relocation procedures, and developments such as retirement, salary, investigation and punishment are discussed in detail in many aspects. Akçadağ, which preserved its position at the end of the period, was transferred to the Republic as a district of Malatya. It maintains this status even today.

Keywords: Ottoman Provincial Administration, Akçadağ, District Governor, County Administration

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, klasik dönemin üstün gücünü askerî ve siyasal yönden kademeli olarak kaybetmiş olmasına rağmen, Tanzimat ile başlayan hızlı modernleşme gayretine kadar mevcut sistemini büyük oranda muhafaza edebilmiştir.² Osmanlı Devleti'nin geleneksel idare biçiminde ülke eyaletlere taksim edilmiştir. Eyaletlere ayrılmış olan taşra idaresinde daha ziyade tımar sistemi esas alınarak mülkî amirler yetkilendirilmiştir.³ Sancakların bir araya

² İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 2008, s.348.

³ Halil İnalçık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İsam Yayınları, 2018, s.86.

getirilmesiyle oluşturulan eyaletlerin başına beylerbeyi/vali görevlendirilmiştir.⁴ İdarî açıdan bu dönemde taşra teşkilatı, eyalet, sancak ve kaza esasına göre teşekkül etmiş ve bunların her birinde yürütme ve yargı kurumunun birer temsilcisi görev yapmıştır.⁵ Osmanlı Devleti, *Vülât-ı İzâm ve Mutasarrıfın-i Kirâm ve Kâimekâmların ve Müdürlerin Vezâifini Şümûl Ta'limâtı* ile 22 Eylül 1858 tarihinde taşra idaresinde yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Bu talimatla devlet toprakları eyalet, liva, kaza ve köy olarak belirlenmiş ve eyaletlerin başına valiler, livaların başına kaymakamlar ve kazaların başına da müdürlerin tayin edilmesi uygun görülmüştür. Mülkî amir ile memurların görev ve sorumlulukları da aynı talimatta detaylandırılmıştır.⁶ Bu dönemde eyalet ve vilayet kavramları yer yer birbirinin yerine kullanılmış ise de 8 Ekim 1864'de ilan edilen *Tuna Vilayeti Nizâmnamesi*'yle⁷ eyalet kavramının yerini vilayet kavramı tam olarak almıştır.⁸ Osmanlı taşra idaresini yeniden şekillendiren 1864 yılındaki bu düzenlemeyle vilayet sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar köylere bölünmüştür. Sırasıyla vali, mutasarrıf, kaymakam ve muhtarlarla buralar idare edilmiştir. Muhtarlar dışındaki mülkî amirlerin tamamı merkezden görevlendirilmiştir. Vilayet, sancak ve kazalarda mülkî amir başkanlığında birer idare meclisi de teşekkül etmiştir.⁹ Vali kendi sorumluluğu altındaki bütün idarî birimlerden sorumlu kişilerin başı olarak konumlanmıştı.¹⁰ Fransız departman

⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, 1997, s.10.

⁵ Halime Doğru, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995, s.192; Mehmet Yaşar Ertaş, *Tanzimat Döneminde Beşiri Kaza Müdürlüğü*, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2012, S.25, s.27-28.

⁶ Fatih Sadık Torun, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)", *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2012, S.32, s.92.

⁷ Bu nizâmname dört bölümden müteşekkildir. Nizâmnamenin tam metni için bkz. *Düstür, Tertip I, C.I*, Defa-i Sâniye, İstanbul Matbaa-i Amire, H.1282 (M.1865), s.517-536; Nizâmname, daha önce Niş, Silistre ve Vidin'den oluşmuş Tuna vilayetinde uygulamaya konulmuştur. Bu nizâmname ile eyalet yerine artık vilayet kavramı idarî bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri-Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, 2007, s.26; Nizâmname ile ilgili daha geniş değerlendirme için bkz. Selda Kaya Kılıç, "1864 Vilayet Nizâmnamesi'nin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.37, 2005, s.99-111.

⁸ Kırmızı, *a.g.e.*, s. 26.

⁹ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, (Çev. Osman Akınhay), C.I., Papirüs Yayınevi, 1997, s.168-169.

¹⁰ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Kaknüs Yayınları, 1999, s.185; Kırmızı, *a.g.e.*, s.32.

sistemi¹¹ örnek alınarak yapılandırıldığı düşünülen bu nizâmnâmeyle birlikte vilayetlerin bu sisteme geçmeye başladığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Bosna, Erzurum ve Şam vilayetlerindeki başarılı örnek uygulamalarını müteakip bütün vilayetleri kapsayacak şekilde bazı değişikliklere gidilmiş ve 1867'de *Vilâyet Nizâmnâmesi* adı altında yeni bir metin oluşturularak uygulama safhasına alınmıştır.¹² 1864 yılından itibaren, Osmanlı Asya'sında 16 vilayet (74 sancak), Rumeli'de 10 vilayet (44 sancak) ve Osmanlı Afrika'sında 1 vilayet (5 sancak) bu sisteme dâhil olmuştur.¹³ Nizâmnâmeyle ilerleyen zamanda ihtiyaç duyuldukça talimatlar eklenmiştir. 1868'de *Girid Nizâmnâmesi* hazırlanmış ve bu süreçte 1867 tarihli nizâmnâmede de bazı değişiklikler yapılmıştır. Nihayetinde gerekli değişiklikler yapılarak 22 Ocak 1871'de *İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyat Nizâmnâmesi* adıyla yayımlanmıştır.¹⁴ Bu nizâmnâme ile vilayet idarî yapısı büyükten küçüğe doğru valilerin idaresinde vilayet, mutasarrıfların idaresinde sancak, kaymakamların idaresinde kaza, müdürlerin idaresinde nahiye ve muhtarların idaresinde köy olarak sınıflandırılmıştır.¹⁵ Nahiyeler ilk defa bir idarî yönetim birimi olarak teşekkül etmiştir. Nahiyelerin başına da ilk başlarda yerelden atamalar yapılırken ilerleyen süreçte onlar da merkezden tayin edilir olmuştur.¹⁶ İhtiyaca binaen bu nizâmnâmeyle ek olarak 21 Şubat 1876 tarihinde kırk maddelik bir metin *İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyatlar Hakkında Talimat* adıyla vilayetlere gönderilmiştir.¹⁷ 1871 tarihli nizâmnâme ile 1913 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından çıkarılacak yeni kanuna kadar, yaklaşık kırk iki yıl sürecek yeni bir döneme girilmiştir.¹⁸ Böylece Osmanlı idarî sisteminin içerisinde kazalar, başında kaymakamın bulunduğu sancaktan küçük ve nahiyeden büyük orta ölçekte bir

¹¹ Osmanlı Devleti'nin coğrafi birimlerinin genişliği ve idarî olarak alt birimlere kadar nüfuz edememesi noktasında III. Napolyon'un Fransa'sındaki sistemden farklılaşmaktadır. Kırmızı, *a.g.e.*, s. 32.

¹² *Düstür*, Tertip I, C.I., s.608-624; Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 7.Baskı, İletişim Yayınları, 2000, s.93-94.

¹³ Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı...*, s.430.

¹⁴ *Düstür*, Tertip I, C.I., s.625-651; 1864 yılındaki nizâmnâme ile birlikte Tuna (Bulgaristan) vilayetinde uygulama safhasında elde edilen başarılı neticeler 1871 Nizâmnâmesi'nin teşekkülünü ve uygulama alanının genişlemesini sağlamıştır. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 2010, s.175.

¹⁵ Kırmızı, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁶ Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı...*, s.432.

¹⁷ Kırmızı, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁸ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilayet Nizâmnâmesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Eylül 1996, S.5/5, s.90.

yerleşim birimi olarak konumlanmıştır. Akçadağ da bir kazada bulunması gereken asgari şartları sağlaması dolayısıyla bu statüde idare edilmiştir.

Akçadağ kaymakamına kaza işlerin sevk ve idaresinde nâib, mal müdürü, tahrirat kâtibi, nüfus memuru, sandık emini, telgraf memuru ve nahiye müdürleri ile birlikte Kaza İdare Meclisi de yardımcı olmuştur. Kaza İdare Meclisi diğer idarî birimlerde olduğu üzere mülkî amire danışmanlık hizmeti yürütmekte ve bir üst makama karşı sorumluluk taşımaktaydı. Bu konuda Akçadağ kaymakamlığı, Malatya mutasarrıflığına karşı sorumluluk taşımıştır. Akçadağ'ın kaza statüsünü aldığı tarihten Cumhuriyet'e kadar idare meclisinin üye sayısının değiştiği görülmektedir. 1889/1890 yılındaki kayıtlarda doğal üye sayısı üç iken seçilmiş üye sayısı ikidir.¹⁹ İlerleyen yıllarda doğal üye sayısı sabit kalırken seçilmiş üye sayısı dörde çıkmıştır. Bunu örneklendirmek üzere 1907-1908 yılında görev yapmış Akçadağ İdare Meclisi'nin görevlileri tablo halinde aşağıdadır.²⁰

Tablo 1
1907/1908 Yılı Akçadağ Kazası İdare Meclisi

Reis Halid Hüsrev Efendi (Kaymakam)	
Atanmış / Daimi Üyeler	Seçilmiş / Geçici Üyeler
Ahmed Osman Efendi (Nâib)	Hacı Mustafa Efendi
Mustafa Efendi (Mal Müdürü V.)	Ahmed Ağa
Ahmed Cemal Efendi (Tahrirat Kâtibi)	Elhas Ağa
	Battal Efendi

Tablodan da anlaşıldığı üzere devletin kazadaki en önemli (mülkî, adlî ve malî) bürokratik memurları doğal yani daimi üye iken diğerleri seçilerek gelen üyelere oluşmuştur. Seçilen üyelerin içerisinde gayrimüslim bir üyenin var olması yereldeki tüm tarafların temsili noktasında dikkati çekmektedir. Kaymakamın karar alma sürecine danışmanlık statüsüyle destek veren bu meclis, taşrada müzakere ve ortak akıl ile karar alma sürecinin işlemlerine olanak sağlamıştır. Bu açıdan Tanzimat'ın hedeflediği meclisli idare mekanizmasının kaza ölçeğinde hayata geçirilmesine önemli bir katkı sunduğu ifade edilebilir.

Osmanlı son dönemi taşra yapısı ile ilgili münferit çalışmalar ziyadesiyle yapılmıştır. Zira son dönemde yerel tarihe olan ilgi artış kaydetmiş ve bu alanda emek veren kişi sayısında da önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu kapsamda Anadolu coğrafyası hakkında yapılmış çalışmalara yakın tarihten örnek olarak Ekrem Akman'ın 2021'da kaleme aldığı "Siverek Şehir, Mekân ve İnsan" adlı

¹⁹ SVM., H. 1307 (M.1889-1890), s.59.

²⁰ SVM., H.1325 (M.1907-1908), s.89.

çalışması gösterilebilir. Adı geçen çalışmada Siverek'in idarî değişim süreci ve idarecilerini merkeze alan bir içerik sunulmuştur.²¹ Benzeri içerikle ele alınan çalışmalar birçok Osmanlı sancak ve kazası için de yapılmıştır. Fakat Malatya sancağına bağlı kazalar ölçeğinde belirtilen içerikle çalışmaya tesadüf edilmemiş olması, bu çalışmanın ortaya çıkışının gerekçesini oluşturmuştur. Yapılan bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin taşra reformlarının kaza ölçeğindeki yansımaları Malatya'ya bağlı Akçadağ kazası özelinde incelenmiştir. Kazanın idarî gelişimi ile birlikte reformların buradaki temsilcisi konumundaki kaymakamların aldıkları eğitimden, atama ve yer değiştirme şekillerine; maaş durumlarından geçirdikleri soruşturmaya kadar birçok konu başlığı ele alınmıştır. Böylece Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte Akçadağ'ın idarî yapısı ile idarecileri bağlamında burada meydana gelen gelişmeler bütünsel olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle idarî reformlar kapsamında taşrada yapılmış değişiklikler ve Akçadağ kazasının geçirdiği idarî ve siyasî değişim ele alındıktan sonra idareciler ile ilgili diğer detaylar paylaşılmıştır.

1. Akçadağ Kazasının Mülkî ve İdari Açından Tarihsel Gelişimi

Akçadağ, eski kaynaklarda “Arga” olarak kaydedilmiştir. Buradaki ilk yerleşim M.Ö. 111'de başlamış ve Geç Hitit, Roma ve Bizans ile devam etmiştir.²² Hititlerin bu bölgedeki etkinliği arkeolojik kazılarla anlaşılmıştır. Geçiş noktası olması dolayısıyla birçok devletin hâkimiyet alanı olarak ele geçirilmiş olan bu merkez, tarihi süreç içerisinde büyük oranda Malatya ile benzer bir seyir izlemiştir. Bizans ve Selçuklu arasındaki hâkimiyet mücadelesi sonrasında Tokat-Niksar'da kurulan Danişmentogulları beyliği topraklarına dâhil olan Akçadağ, Haçlı Seferleri sonucunda 1105 tarihinde Anadolu Selçuklu hâkimiyeti altına girmiştir. 1226 yılına kadar Akçadağ, Danişmentliler ile Anadolu Selçukluları arasında el değiştirmiştir. 1282'de Moğol istilasından burası da nasibini almıştır. 1400 yılında Timur'un istilasına uğramıştır. Bu tarihten Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1516 yılına kadar burası sırasıyla İlhanlılar, Memlûklüler, Dulkadirler, Eretnalılar, Akkoyunlular, Osmanlılar ve Timurlular tarafından idare edilmiştir. 1516'da Osmanlı hâkimiyetine kalıcı olarak girmesini müteakip 1560'ya kadar tahriri tamamlanmıştır.²³ Yapılan tahrir ile birlikte idarî konumu da açığa çıkarılmıştır. Buna göre Akçadağ, nahiye statüsünde Malatya

²¹ Çalışma hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ekrem Akman, *Siverek, Şehir, Mekân ve İnsan*, Çizgi Kitabevi, 2021.

²² Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleriyle Malatya 1996, Malatya Valiliği Yayınları, 1996, s.51.

²³ URL-1.

kazasına bağlıdır. ²⁴ Karagöz, 16.yüzyılda Akçadağ'ın Malatya kazasına bağlı 44 köyü olan bir nahiye olduğunu, 17. ve 18. yüzyılda bu statüsünün değişmediğini kaydetmiştir. ²⁵ Akçadağ'ın bu konumunun Tanzimat dönemine geldiğinde korunduğu ifade edilebilir.

Akçadağ'ın idarî tarihine bakıldığında zaman içerisinde farklı idarî statü ve merkezlere bağlı olarak idare edildiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda 1846-1925 yılları arasında kazanın bağlı olduğu yerler ile idarî statüsüne dair hazırlanan tablo aşağıda verilmiştir. ²⁶

Tablo 2
Akçadağ'ın 1846-1925 Yılları Arasındaki İdari Yapısı

Tarih	Eyalet/Vilayet	Sancak	Kaza	Nahiye
1846-59	Harput	Harput	Akçadağ	-
1863	Harput	Harput	-	Akçadağ
1864-65	Ma'mûratü'l-azîz	Harput	Akçadağ	-
1866-67	Diyarbakir	Malatya	-	Akçadağ
1868-69	Diyarbakir	Ma'mûratü'l-azîz	Malatya	Akçadağ
1870-71	Diyarbakir	Malatya	Akçadağ	Kürne, Kürecik, Kürdabad
1872-76	Diyarbakir	Malatya	Akçadağ	Kürne, Kürecik, Hekimhan, Kürdabad
1877-81	Diyarbakir	Malatya	Akçadağ	Kürne, Kürecik, Hekimhan, İzoli
1882-83	Diyarbakir	Malatya	Akçadağ	Kürne, Kürecik, Hekimhan
1883-84 ²⁷	Ma'mûratü'l-azîz	Malatya	Akçadağ	Kürne, Kürecik, Hekimhan

²⁴ Akçadağ'a bağlı olan köy isimleri için bkz. Gökür Gögebakan, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002, s. 278-289.

²⁵ Mehmet Karagöz, *XVII. ve XVIII. Asırlarda Malatya Kazası (1650-1750)*, Karizma Yayınları, 2003, s.102, 103, 104; Mehmet Karagöz, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Taşra Teşkilatında Malatya (1839-1924), *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, 5 (2), s.245.

²⁶ Tablo için kullanılan kaynaklar şunlardır: H. 1286 (M.1869-1870) – H.1300 (M.1883) tarihleri arasındaki Diyarbakir Vilâyet Sâlnâmeleri; H.1301 (M.1883)-H.1325 (M.1908) tarihleri arasındaki Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Sâlnâmeleri; 1924-1925 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1926, s. 846; Süleyman Yapıcı, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya (1869-1908)*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2014, 36-38; Ahmet Aksın, Osmanlı Döneminde Harput'un (Ma'muratü'l-aziz) İdari Yapısı, *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı*, A. Aksın, Y. Haykır ve F. (Ed.), C.I, Hiper Yayın, 2019, s.400-405.

²⁷ V. Cuinet de Akçadağ'ın idarî şeması ve nahiye isimlerini teyit etmiştir. Ek olarak 200 köye de sahip olduğu bilgisini paylaşmıştır. Vital Cuinet (1891). *La Turquie D'Asie*

Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği...

1885-96	Ma'mûratü'l -azîz	Malatya	Akçadağ	Kürne, Kürecik, Hekimhan, Ayvalidere
1897-1906	Ma'mûratü'l -azîz	Malatya	Akçadağ	Kürne, Hekimhan, Ayvalı, Hasan Çelebi, Polad, Levendoglu, Kasimoğlu
1907-09	Ma'mûratü'l -azîz	Malatya	Akçadağ	Gelengeç/Kürne, Hekimhan, Hasan Çelebi, Polad, Levend, Bulanık
1912-13	Ma'mûratü'l -azîz	Malatya	Akçadağ	Kürecik/Kepez, Hekimhan, Hasan Çelebi, Polad, Levend, Gelengeç/Kürne
1924-25 ²⁸	Malatya	-	Akçadağ	Kürecik, Levend, Sürgü ve Arga

Akçadağ, 1846-1859 tarihleri arasında Harput eyaletinin merkez sancağı olan Harput sancağının bir kazası olarak konumlanmıştır.²⁹ Bu tarihten sonraki bazı kayıtlarda nahiye düzeyinde idare edildiği kaydedilmiştir. Buranın idarî statüsünün değiştirilmesine dair Erzurum Valisi İsmail Efendi tarafından Sadaret'e 25 Mart 1863 tarihinde gönderilen mektupta özetle Akçadağ nahiyesi müdürlüğünün lağvı ve Malatya merkeze doğrudan bağlanması teklif edilmiştir. Buna gerekçe olarak da Akçadağ nahiye müdürlerinin Malatya merkezde buldukları ve zaten Akçadağ dağına gitmediklerini bundan dolayı bunlara gereksiz yere maaş verildiği gösterilmiştir. Buna ek olarak Akçadağ'daki yönetim boşluğunun her an asayiş olaylarının yaşanmasına sebebiyet vereceği de dile getirilmiştir.³⁰ 1864 yılında Harput, eyaletten vilayete dönüşünce 1867'de ismi Ma'mûratü'l-azîz vilayeti olmuş ve merkez kazası Harput olarak kalmaya devam etmiştir. Akçadağ, Harput livasına kaza statüsünde bağlılığını devam ettirmiştir.³¹ Akçadağ, 1866-67 yıllarında ise Diyarbakir vilayetine bağlı Malatya kazasının bir nahiyesi olarak konumlanmıştır.³² 1868-69 yılından itibaren Diyarbakir vilayetine tabi Ma'mûratü'l-azîz sancağına bağlı Malatya kazasının nahiyesi

(*Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'asie – Mineure*), C.II, Paris, s. 382, 383.

²⁸ Akçadağ bu konumunu 1929 yılına kadar korumuştur. Detaylar için bkz. 1926-27 Tarihli T.C. Devlet Salnamesi, Matbuat Müdüriyeti Umumi, İstanbul 1927, s.1122; 1927-28 Tarihli T.C. Devlet Salnamesi, Matbuat Müdüriyeti Umumi, İstanbul 1928, s.1220; 1928-29 Tarihli T.C. Devlet Salnamesi, Matbuat Müdüriyeti Umumi, İstanbul 1929, s.730.

²⁹ Aksın, *a.g.e.*, s.400-402.

³⁰ BOA., MVL., 646/109.

³¹ Aksın, *a.g.e.*, s.400-402.

³² SDA, H.1285 (M. 1867-1868), s.186; Aksın, *a.g.e.*, s.403.

olarak idare edilmiştir.³³ 1870 yılında aşiretlerin asayişsizlik sorunlarının üstesinden gelmek amacıyla Akçadağ'ın statüsünde değişikliğe gidilmesi icap etmiş ve burası sancak haline dönüştürülen Malatya'nın kazası olarak konumlanmıştır.³⁴ Aşiretlerin kontrol altına alınması ve vergi gelirlerinin düzenli bir şekilde toplanarak artırılması amacıyla 1879 yılında Malatya'nın vilayet olması ile Darende ve Gürün kazalarının ilhakıyla Akçadağ'ın mutasarrıflık düzeyinde idare edilmesi gerektiğine dair Malatya İdare Meclisi'nin aldığı karar, Şûrâ-yı Devlet'e intikal etmiştir. Burada yapılan müzakereler sonucunda Malatya'nın sancak ve Akçadağ'ın kaza olarak kalması daha uygun görülmüştür.³⁵ Akçadağ bu konumunu 1883 yılında Ma'mûratü'l-azîz vilayet oluncaya kadar devam ettirmiştir. Bu yılın Mart ayından itibaren Diyarbekir yerine Ma'mûratü'l-azîz vilayetine bağlanan Malatya sancağına yine kaza statüsündeki bağlılığını devam ettirmiştir.³⁶ Akçadağ 1924 yılında Malatya vilayet oluncaya kadar bu konumunu devam ettirmiştir. 1924 yılında ise Malatya'nın bir kazası olarak konumlanmış ve günümüze kadar da bu statüde idare edilmiştir.

Akçadağ'ın geçirdiği idarî değişikliklerin bir de içerdeki yansımaları olmuştur. Buna göre bazen nahiye bazen de köy ölçeğinde eklemeler ya da ayrılmalar meydana gelmiştir. Çalışmaya konu edilen zaman dilimi içerisinde meydana gelen gelişmelerle ilgili bazı örneklere dair hazırlanan tablo aşağıdadır.³⁷

Tablo 3

Akçadağ kazasının idarî sınırlarına dair meydana gelen değişiklikler

Tarih	Meydana Gelen Gelişme
1885 Mart	Polat köyünün Malatya ve Besni'den ayrılarak daha yakın olduğu Akçadağ'a bağlanması.
1887 Mart	Akçadağ'ın Hekimhan nahiyesine bağlı Tatkınık, Memalenik, Çulhalı, Küllük köylerinin Hasan Çelebi nahiyesine; Molla İbrahim Uşağı, Hacılar, Çaçan köylerinin ise Hekimhan nahiyesine bağlanması.
1888 Aralık	Akçadağ'ın Kürne nahiyesine bağlı Hamam Patrik köyünün Arguvan nahiyesine bağlanması.
1897 Temmuz	Arguvan nahiyesine bağlı Başkının köyü ve Velihızır mezrasının Akçadağ kazası dâhilindeki Hasançelebi nahiyesine bağlanması.

³³ SVD, H.1286 (M.1869/1870), s.51.

³⁴ SVD, H.1287 (M.1870/1871), s. 59; BOA., İ. DH., 606/42216.

³⁵ BOA., ŞD., 1456/40.

³⁶ BOA., ŞD.. 1459/46; 1459/51.

³⁷ BOA., ŞD., 1460/38; 1463/3; BOA., İ.ŞD., 83/4906; BOA., İ.DH., 1348/16; 1400/4; BOA., DH. MKT, 1367/32.

Tablodan anlaşıldığı kadarıyla kazaya bağlı olan köyler ya da nahiyeler ile ilgili değişiklikler, büyük oranda komşusu olduğu ya da kendisine bağlı olan nahiyeler ile gelişmiştir. Bu kapsamda daha ziyade Arguvan, Darende, Malatya ve Besni gibi yerleşim birimleri ile köy/nahiye düzeyinde hemhal olduğu söylenebilir.

Akçadağ'ın genel vaziyetinin yanı sıra kaza merkezinin neresi olması gerektiği hususunda çeşitli yazışmalar yapılmıştır. 1882 yılının son aylarında yapılan düzenlemeler bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik esaslı girişimlerin birisini teşkil etmiştir. Burada özellikle idare merkezi olarak seçilen yerin konumu, ulaşım yollarına olan mesafesi, güvenliği ve nüfusu büyük oranda dikkate alınmıştır. Tanzimat dönemine gelirken kaza merkezinin Levend köyü olduğu kaydedilmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda bu köyün merkez olmasından vazgeçilerek Arga köyü merkez olarak tercih edilmiştir. Bu tercihin sebepleri olarak bazı gerekçeler ileri sürülmüştür. Buna göre;

➤ Levend köyü sarp bir dağın üstünde 5-10 evden oluşmaktadır. Bu durumu nedeniyle Kazaya bağlı diğer nahiye ve köy sakinleri gelmeleri gereken bir durum olduğunda ve sancak merkezinden buraya geliş gidişlerde ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır.

➤ Levend köyü, diğer yerleşim birimlerinden oldukça uzakta olduğundan olası bir ihtiyaç esnasında 5-10 saat mesafedeki yerlerden gerekli levazimatların tedarikinde sorunlar meydana gelmektedir. Hem nakliye ücreti hem de diğer maliyetler bu yüzden artmaktadır.

➤ Köyün hane sayısının az olması asker konuşlandırılmasını da güçleştirmektedir. Bu da güvenlik zafiyetine sebebiyet vermektedir. Ayrıca kışın yağan kardan yollar kapanmakta ve iletişim tamamen kopmaktadır.

Yukarıda özetle sayılan gerekçelerle kaza merkezinin Arga'ya taşınması uygun görülmüştür.³⁸ Akçadağ'ın yönetim merkezi olan Levend köyünden Arga köyüne taşınması ve burada bir telgraf hattının yapılarak görevlilerin tayini 24 Mart 1883 tarihli İrade ile onaylanmıştır.³⁹ Alınan karar, Levend köyü sakinlerinin hoşnutsuzluğuna sebep olmuştur. Bu yüzden rahatsızlıklarını merkeze iletmeye gayret etmişlerdir. Bunun için de Arga'ya nakledilen merkezin devletin gelirlerinde kayba sebebiyet vereceği ve bazı yolsuzlukları beraberinde getireceği dile getirilerek idare merkezinin tekrar Levend köyüne taşınması

³⁸ BOA., ŞD., 1459/43.

³⁹BOA., İ. ŞD., 63/3692.

istenmiştir. Bu yönde 19 Mart 1891 ve 26 Ocak 1892 tarihinde iki defa gelişen talep, çeşitli araçlarla merkeze iletilmiştir.⁴⁰ Merkezde yapılan değerlendirmede kaza merkezinin aslında Kurşunlu köyü olmasının daha uygun olacağı fakat Arga'da hükümet konağının bulunması ve buradaki halkın istekleri münasebetiyle merkezin buraya nakledildiği kaydedilmiştir.⁴¹ Bu değişikliğe ek olarak Gözene nahiyesi merkezinin Arga köyüne nakli ve Polat köyü ile Hara-yı Hümayunun Malatya merkeze ilhakı da önerilmiştir. Durum, ilgili resmi makamlardan geçtikten sonra Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir.⁴² Şûrâ-yı Devlet, teklifi bütün tarafları ile müzakere ettikten sonra Akçadağ merkezinin Kurşunlu köyüne nakli ve bununla birlikte yukarıda izah edilen diğer değişikliklerin de yapılmasına 2 Nisan 1891 tarihinde karar vermiştir. Kararın ekinde bir de Ma'mûratü'l-azîz vilayeti idare haritası da paylaşılmıştır.⁴³ Öte taraftan Hekimhan'ın ayrı bir kaza olarak teşkili askeri yetkililerce düşünülmüş fakat buraya tayin edilecek memur maaşlarına karşılık bulunamaması dolayısıyla bu karar ve Akçadağ'ın merkezinin değiştirilmesi kararı iptal edilmiştir.⁴⁴ Şûrâ-yı Devlet'in 2 Kasım 1893 tarihinde aldığı kararda ise Akçadağ kaza merkezinin Kürecik nahiyesinde olduğu kaydedilmiştir.⁴⁵ Ma'mûratü'l-azîz vilayetinden 16 Mayıs 1898 tarihinde Maarif Nezareti'ne yazılan yazıda Akçadağ kazasının merkezinin Arga olduğu kaydedilmiştir.⁴⁶ Dolayısıyla kaza merkezinin belirlenme meselesi hem merkezi hükümetin hem de yerel idarenin bir süre gündemini meşgul etmiş ve nihai olarak Arga merkez seçilerek bu konumu Cumhuriyet devrine kadar sürmüştür.

Kazaya bağlı Hekimhan nahiyesinin kaza olmak gibi bir girişimi söz konusu olmuştur. Nahiye ileri gelenleri Akçadağ kaza merkezinin ya Hekimhan'a getirilmesi ya da Hekimhan'ın ayrı bir kaza olarak teşkili için 11 Ocak 1893 tarihinde padişah makamına taleplerini iletmışlerdir. Bu taleplerini bir de çizdikleri kroki ile de desteklemişlerdir. Hekimhan'ın nüfus olarak daha hacimli olduğunu, buna ek olarak rüşdiye okulu ve kalabalık bir çarşıya sahip olduğu gibi hususları ileri sürmüşlerdir.⁴⁷ Talepleri karşılık bulmamıştır. Fakat ilerleyen zaman diliminde yerelden de onlar gibi düşünen devlet adamları çıkmıştır.

⁴⁰ BOA., İ. DH., 1223/95731; BOA., DH. MKT, 1915/108.

⁴¹ BOA., DH. MKT, 1889/57.

⁴² BOA., BEO., 41/3067.

⁴³ BOA., ŞD., 2598/26. Harita için ekler kısmına bakınız.

⁴⁴ BOA., DH. MKT, 229/70; BOA., ŞD., 636/13.

⁴⁵ BOA., DH. MKT, 2064/55; BOA., ŞD., 1467/7.

⁴⁶ BOA., MF. MKT., 460/7.

⁴⁷ BOA., Y. PRK. AZJ., 23/46 ; BOA., DH. MKT., 2052/6. Kroki için ekler kısmına bakınız.

Ma'mûratü'l-azîz mülkiye müfettişinin 19 Haziran 1914 tarihinde kaleme aldığı rapora bakıldığında Eğin, Arapgir, Keban ve Akçadağ kazalarına bağlı nahiye ve köylerin idarî açıdan bağlı bulundukları yerleşim birimlerine oldukça uzak olmalarına karşın başka kaza merkezlerine yakın oldukları tespiti yapılmıştır. Buna istinaden yerleşim birimlerinin daha ziyade yakın oldukları kazalara bağlanmasını ve Hekimhan'ın da nahiye statüsünden kaza statüsüne çıkarılmasını tavsiye etmiştir. Bu kapsamda Akçadağ'a ve Malatya merkeze oldukça uzak olan Hekimhan kaza yapılırsa, Akçadağ'a bağlı olan Hasançelebi ile Gelengeç nahiyelerinin de buraya bağlanması önerilmiştir.⁴⁸ Akçadağ'ın Osmanlı dönemi idarî yapısı incelendiğinde bu önerinin de karşılık bul(a)madığı görülmektedir.⁴⁹

2. Kazada Görev Yapan Kaymakamlar

Akçadağ'da çalışmaya konu edilen zaman dilimi içerisinde birçok kaymakam ve kaymakam vekili görev yapmıştır. Bunlara dair detaylar ilgili olduğu konu başlıkları altında ele alınmıştır.

2.1. Kaymakamların İsimleri ve Görev Süreleri

Akçadağ, 1868-1869 yıllarında nahiye olarak kaydedilmiş ve bu yıllarda nahiyelerin üst düzey idarecisi konumundaki müdürlük vazifesinde Asaf Ağa'nın ismi zikrolunmuştur.⁵⁰ Bu tarihten sonra da kaza olarak resmi kayıtlara yansıdığı görülmektedir.⁵¹ Akçadağ'da 1870-1920 yılları arasındaki 50 yıllık periyotta vekâleten bu görevi yürütenler hariç toplam biri iki defa olmak üzere 35 kaymakam görev yapmıştır. Kaymakamların görev süreleri ve isimlerinin bulunduğu tablo aşağıda verilmiştir.⁵²

⁴⁸ BOA., DH. İD., 183/42.

⁴⁹ BOA., DH. İD., 183/13. Hekimhan, müfettişin raporunda geçtiği üzere ancak Cumhuriyet döneminde 1 Temmuz 1921 tarihinde Hasançelebi ve Gelengeç nahiyelerinin buraya bağlanmasıyla ilçe statüsü kazanmıştır. (URL-2).

⁵⁰ Diyarbakır Salnameleri 1286-1323(1869-1905), C. I, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1999, s.51.

⁵¹ Yapıcı, *a.g.e.*, s. 36; Işık, *a.g.e.*, s.156.

⁵² Tablo için kullanılan kaynaklar şunlardır: BOA., A.MKT. MHM., 678/2; 682/8; 685/32; 685/45; 685/70; BOA., BEO., 655/49071; 3045/228315; 3401/255018; 4420/331463; 4451/333792; 4460/334456; 4495/337068; 4597/344703; 4616/346162; 4621/346549; BOA., DH. MKT., 190/78; 831/85; 874/9; 1313/82; 1709/68; 1715/31; 1731/94; 1746/63; 1854/28; 1936/39; 2338/28; 2547/1; 2583/12; BOA., DH.SAİDd., 1/676; 3/932; 4/502; 10/431; 10/769; 10/981; 18/249; 76/43; 93/391; 95/157; 96/163;

Tablo 4

Akçadağ' da 1870-1920 Yılları Arasında Görev Yapmış Kaymakamlar ve Görev Süreleri

S No	Kaymakamın İsmi	Göreve Başlama Tarihi	Görevin Bitiş Tarihi	Toplam Görev Süresi
1	Mehmed Bey (İlk kaymakam)	1870	1870	1 yıl (yaklaşık)
2	Nuri Efendi (Binbaşı)	1870	1871	1 yıl (yaklaşık)
3	Nuri Ağa (Binbaşı)	21 Şubat 1871	1872	1 yıl (yaklaşık)
4	Hüseyin Bey	1872	1873	1 yıl (yaklaşık)
5	Hamid Efendi	1873	1874	1 yıl (yaklaşık)
6	Abdullah Efendi	1874	1 Temmuz 1875	1 yıl (yaklaşık)
7	Mehmed Naim Efendi	1 Temmuz 1875	5 Temmuz 1876	1 yıl 5 gün
8	Mustafa Mirza Efendi	5 Temmuz 1876	16 Mart 1879	2 yıl 8 ay 11 gün
9	Mehmed Nasrullah Bey	16 Mart 1879	30 Mayıs 1880	1 yıl 2 ay 14 gün
10	Şükrü Efendi	30 Mayıs 1880	28 Şubat 1881	8 ay 28 gün
11	Mehmed Atıf Efendi	28 Nisan 1881	4 Temmuz 1883	2 yıl 2 ay 6 gün
12	Reşid Efendi	4 Temmuz 1883	26 Ekim 1885	2 yıl 3 ay 22 gün
13	Mustafa Hilmi Efendi	26 Ekim 1885	19 Nisan 1890	4 yıl 5 ay 23 gün
14	Mehmed Rüşdi Bey (1.)	3 Ağustos 1890	27 Mayıs 1891	9 ay 24 gün
15	İshak Hakkı Efendi	27 Mayıs 1891	10 Nisan 1892	10 ay 13 gün
16	Mehmed Rüşdi Bey (2.)	10 Nisan 1892	11 Ocak 1894	1 yıl 9 ay 1 gün
17	Mustafa Atıf Bey	11 Ocak 1894	12 Temmuz 1895	1 yıl 6 ay 1 gün
18	Ahmed Raif Efendi	12 Temmuz 1895	11 Haziran 1896	10 ay 29 gün
19	Ahmed Hamdi Efendi	11 Haziran 1896	6 Eylül 1896	2 ay 25 gün
20	Mehmed Arif Efendi	6 Eylül 1896	29 Mayıs 1900	3 yıl 8 ay 19 gün
21	Mustafa Abdullah Bey	29 Mayıs 1900	3 Aralık 1900	6 ay 4 gün
22	Abdulmaruf Avni Efendi	2 Şubat 1902	27 Nisan 1904	2 yıl 2 ay 25 gün

107/113; 112/459; 113/449; 150/213; 150/277; BOA., DH. ŞFR., 55/209; 481/126; 522/52; 626/155; 645/75; 656/119; 657/70; BOA., İ. DH., 781/63510; 824/66395; 826/66538; 882/70353; 967/76421; 1175/91899; 1184/92634; 1228/96144; 1270/99856; 1310/39; 1324/32; 1334/59; 1338/35; 1349/11; 1373/35; 1390/21; 1421/18; 1426/26; 1439/4; 1471/69; 1481/18; 1496/44; 1507/20; 1515/59; BOA., ŞD., 911/47; 1106/77; 1500/6; Diyarbakır Salnameleri H.1286-1323(M.1869-1905), C. I, s.112, 173, 255, 318; C.II, 40, 152, 322; C.III, 68-69, 153-154; SVM, H.1301 (M.1883-1884), s. 86-88; H.1302 (M.1884-1885), s. 86-87; H.1305 (M.1887-1888), s.59; H.1307 (M.1889-1890), s. 60; H.1310 (M.1892-1893), s. 117-118; H.1312 (M.1894-1895), s. 71; H.1325 (M.1907-1908), s.89-91; Yapıcı, *a.g.e.*, s.224-242; Adnan Işık, Malatya (1830-1919), Kurtiş Matbaacılık, 1998, s.147-435; Mücellidoğlu Ali Çetinkaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1860-1923)*, C.3, Mars Matbaası, 1968-69, s. 54, 516, 596, 759, 767, 816, 989, 1059-60.

Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği...

23	Ahmed Hilmi (Cerid) Efendi	27 Nisan 1904	27 Ağustos 1904	4 ay
24	Mustafa Asım Bey	25 Eylül 1904	4 Ocak 1906	1 yıl 3 ay 9 gün
25	Halid Hüseyin Efendi	4 Ocak 1906	10 Mayıs 1907	1 yıl 4 ay 6 gün
26	Ahmed Rüşdi Efendi	10 Mayıs 1907	19 Eylül 1908	1 yıl 4 ay 9 gün
27	Mehmed Faiz Efendi	22 Ocak 1909	19 Nisan 1910	1 yıl 2 ay 17 gün
28	Cemil Efendi	19 Nisan 1910	27 Kasım 1912	2 yıl 7 ay 8 gün
29	Ahmed Şükrü Efendi	27 Kasım 1912	9 Nisan 1914	1 yıl 4 ay 12 gün
30	Mustafa Vasfi Efendi	9 Nisan 1914	5 Ağustos 1915	1 yıl 3 ay 26 gün
31	Mustafa Asım Efendi	5 Ağustos 1915	25 Haziran 1916	10 ay 20 gün
32	Mustafa İzzet Bey	25 Haziran 1916	22 Ocak 1917	6 ay 27 gün
33	Sabih Bey	18 Mart 1917	9 Aralık 1917	8 ay 21 gün
34	İsmail Hakkı Efendi	9 Aralık 1917	20 Ekim 1919	1 yıl 10 ay 11 gün
35	Ragib Bey	20 Ekim 1919	16 Şubat 1920	3 ay 26 gün
36	Emin Bey	14 Mart 1920	---	---

50 yıllık periyotta 35 kaymakamın görev yaptığı düşünüldüğünde kişi başına ortalama 1 yıl 4 ay 6 günlük bir görev süresi ortaya çıkmaktadır. Bu kısa görev süresi ortalamasının kazaya yapılan yatırımlar noktasında olumsuz etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Zira büyük soluklu projeler geniş zaman ve istikrarlı bir yönetim ile mümkün olabilir. Bazı kaymakamların bu ortalamanın da altında bir görev süresine sahip olduğu görülmektedir. Bunlardan Ahmed Hilmi Efendi, 4 ay ile en kısa süre görev yapan kişi olmuştur. Mustafa Hilmi Efendi ise 4 yıl 5 ay 23 günlük görev süresi ile en uzun görev yapan kişi olarak kaydedilmiştir. Mehmed Rüşdi Efendi ise kaymakamlar içerisinde iki defa Akçadağ kaymakamlığı yapmış tek kişi olarak kaydedilmiştir. Benzer durumda olan Nuri Efendi'nin ise iki yıl peş peşe salnamede ismi zikrolunmasına rağmen aynı kişi olup olmadığı teyit edilemediğinden tek kişi olarak kabul edilmiştir.

Kaymakamların tamamının Türkçeyi kitabet düzeyinde bilmesi kanuni bir zorunluluk olarak görülmüştür. Kaymakamlar, Türkçenin yanında başka dilleri de öğrenmişlerdir. Sicill-i ahvâl kayıtlarına yansıdığı kadarıyla kaymakamların dil durumlarına dair hazırlanan tablo aşağıdadır.⁵³

Tablo 5
Kaymakamların Bildiği / Aşına Olduğu / Konuştuğu / Anladığı Diller

S No	Kaymakamın İsmi	Bildiği/ Aşına Olduğu/Konuştuğu/Anladığı Diller
1	Mustafa Hilmi Efendi	Türkçe
2	Mehmed Naim Efendi	Türkçe ve Arapça

⁵³ Tablo için kullanılan kaynaklar şunlardır: BOA., DH.SAİDd., 1/676; 3/932; 4/502; 10/431; 10/769; 10/981; 18/249; 76/43; 93/391; 95/157; 107/113; 112/459; 113/449; 150/213; 150/277; BOA., İ. DH., 781/63510; 967/76421; 1184/92634; 1349/11; 1373/35; 1421/18; 1426/26; Çetinkaya, a.g.e., s. 54, 516, 596, 759, 767, 816, 989, 1059-1060,

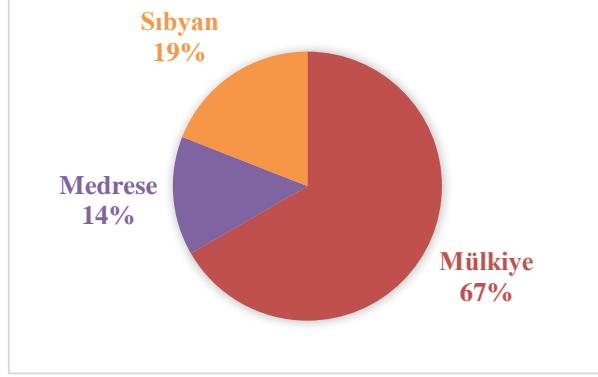
Danyal TEKDAL

3	Mehmed Rüşdi Bey	Türkçe ve Çerkezce
4	Mustafa Abdullah Bey	Türkçe ve Fransızca
5	Mustafa İzzet Bey	Türkçe ve Fransızca
6	Ahmed Hilmi (Cerid) Efendi	Türkçe ve Fransızca
7	Mustafa Asım Bey	Türkçe ve Fransızca
8	Halid Hüsrev Efendi	Türkçe ve Fransızca
9	İshak Hakkı Efendi	Türkçe, Arapça ve Farsça
10	Ahmed Raif Efendi	Türkçe, Arapça ve Farsça
11	Mehmed Atıf Efendi	Türkçe, Kürtçe ve Ermenice
12	Mehmed Faiz Efendi	Türkçe, Arapça ve Fransızca
13	Mustafa Vasfi Efendi	Türkçe, Fransızca, Rumca ve Arnavutça
14	Mehmed Nasrullah Bey	Türkçe, Arapça, Farsça, Kürtçe ve Rusça
15	Ahmed Şükrü Efendi	Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca ve Bulgarca
16	Abdülmaruf Avni Efendi	Türkçe, Arapça, Farsça, Kürtçe, Ermenice, Rumca ve Fransızca

Tabloda kaydedilen kaymakamların tamamının Türkçeyi okuyup yazabildikleri ve diğer dillere de vukufiyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Mülkiye mezunu olanların tamamının Fransızca'yı da çok iyi bildikleri ve Osmanlı coğrafyasının muhtelif bölgelerinde konuşulan Kürtçe, Arnavutça, Çerkezce, Bulgarca, Rumca, Ermenice, Rusça, Arapça ve Farsçaya da aşina oldukları anlaşılmaktadır. Bu tablo, Osmanlı Devleti'nin taşradaki temsilcisi rolünde olan kaymakamların görev yaptıkları yerlerdeki halk ile kaynaşması ve umulan idare sisteminin tesisinde önemli bir gelişme olarak kaydedilebilir. Özellikle Abdülmaruf Avni Efendi, dil hazinesi en geniş olan kişi olarak dikkati çekmektedir.

Kaymakamların aldıkları eğitim, onların mesleki niteliklerini doğrudan etkilediğine göre mezun oldukları okulun türü önem arz etmektedir. Buna göre mezuniyet durumuna ulaşılan 21 kaymakam ile ilgili hazırlanan grafik aşağıdadır.⁵⁴

⁵⁴ BOA., DH.SAİDd., 1/676; 3/932; 4/142; 4/502; 10/431; 10/769; 10/981; 18/249; 76/43; 95/157; 96/163; 107/113; 112/459; 113/449; 150/213; 150/277; BOA., İ.DH., 781/63510; 1310/39; 1334/59; 1338/35; 1481/18; BOA., BEO., 3045/22831.

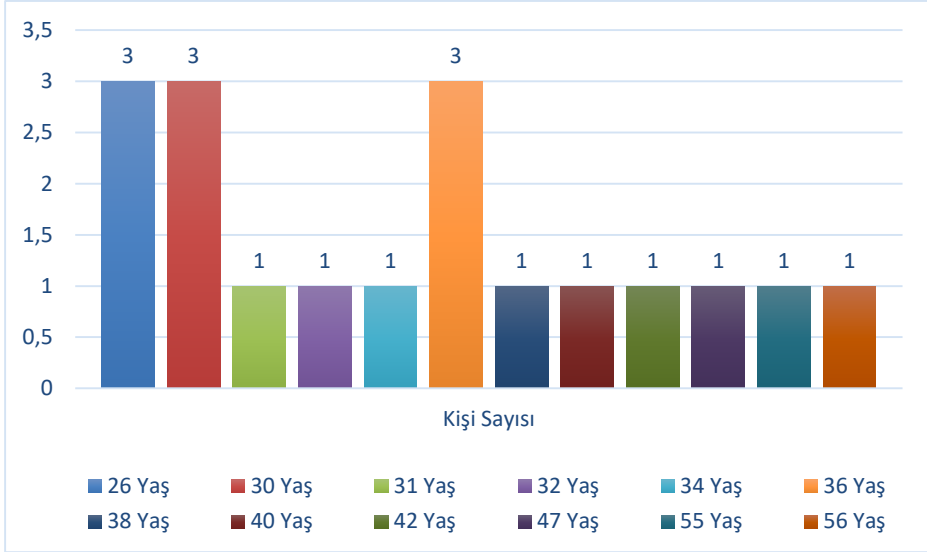

Grafik 1. Kaymakamların Mezun Olduğu Okullar

Grafikten anlaşıldığı kadarıyla Mekteb-i Mülkiye-i Şahane açıldıktan sonra kaymakamlık için bu okul mezunları tercih edilmiştir. Bununla birlikte daha önce medrese veya sıbyan okulu mezunları da bu mesleğe kabul edilmiştir. Bunlar Mülkiye açılmadan önce göreve başlayanlardır. Zaten 1896 yılından sonraki kayıtlar incelendiğinde artık sadece Mülkiye mezunlarının bu mesleğe alındıkları tespit edilmiştir. Yani bu tarihten sonra bu okul dışındaki diğer okul mezunlarının kaymakamlık görevinde olmadıkları izlenmiştir.

Kaymakamların Akçadağ'da göreve başlama yaşı, tecrübe ve olgunlaşma düzeylerini tespit edebilmek adına önemlidir. Bu amaçla haklarında bilgi edinilen 18 kişi hakkında düzenlenen grafik aşağıdadır.⁵⁵

⁵⁵ BOA., İ.DH., 781/63510; 967/76421; 1184/92634; BOA., DH.SAİDd., 1/676; 3/932; 4/142; 4/502; 10/431; 10/769; 10/981; 18/249; 76/43; 95/157; 96/163; 107/113; 112/459; 113/449; 150/213; 150/277.

Grafik 2. Kaymakamların Akçadağ'da Göreve Başladıkları Yaşı

Grafikten anlaşıldığı kadarıyla kaymakamlar, 26-56 yaş aralığında iken Akçadağ'da görev yapmışlardır. Ortalama yaş olarak da 38-39 yaş aralığı tespit edilmiştir. Genel ağırlık ise 40 yaş ve altındadır. Bu sonuçlar dikkate alındığında burada görev yaptıkları zaman diliminin onların dinamik bir yaş düzeyine denk geldiği sonucuna ulaşılabılır. Aynı kişilerin doğum tarihine bakıldığında ise 1838 ile 1882 yılları arasına denk geldiği görülmektedir. Yani Tanzimat döneminin doğuş ve gelişim dönemlerine şahitlik ettikleri ve bu dönemin eğitim ve idarî reformlarının birer şahidi ve ürünü oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca dinamik ve sürekli değişimi esas alan bir dönem içerisinde -eski ile yeni arasında- doğup büyüyen ve yeniyi yani Batı ile entegrasyonu muasır medeniyet düzeyi olarak kabul etmiş bir düşünce ortamında yetiştikleri hesaba katıldığında kaymakamların birer reform temsilcisi olma ihtimalleri de güçlenmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'nin taşra reformlarının kaza ölçeğindeki uygulayıcıları olarak kaymakamların ve maiyyetindeki diğer görevlilerin sadece birer memur olmadıkları, aynı zamanda toplumla devlet arasındaki entegrasyonun birer temsilcisi oldukları da ifade edilebilir.

2.2. Atama ve Yer Değiştirme Durumu

Kaymakamların belli bir atama ve yer değiştirme usulü vardır. Bu çerçevede Akçadağ'a tayin kararı çıkarılan her kaymakamın görev başı yapmadığı da görülmektedir. Örneğin, Nihad, Mehmed Eşref ve İbrahim Edhem

Efendiler Akçadağ'a tayin edildikleri halde göreve gelmemişlerdir. Her birisinin kendine göre mazeretleri olması dolayısıyla başka yere tayin edilmişlerdir. Tirebolu kaymakamı olup kaçak tütün ekimine ruhsat verdiği için görevinden azledilen ve Şûrâ-yı Devletçe suçunun kaymakam olarak tayinine engel olamayacağına karar verilen Mehmed Eşref Efendi, 19 Nisan 1890 tarihinde 1.250 kuruş maaşla Akçadağ'a tayin edilmiştir.⁵⁶ Kendisi görevine gelmeksizin 8 Temmuz 1890 tarihinde Garzan kazasına 2.500 kuruş maaşla atanmıştır.⁵⁷ Akçadağ'a Nihad Bey, 3 Ekim 1908 tarihinde 1.125 kuruş maaşla tayin edilmiştir.⁵⁸ Nihad Bey, Akçadağ'daki görevine gelmemiş ve 23 Mart 1909 tarihinde Uşak kazasına tayin edilmiştir.⁵⁹ Yanya Maiyyet Memuru İbrahim Edhem Efendi ise Akçadağ kaymakamlığına 10 Şubat 1917 tarihli irade ile tayin edilmiş fakat buradaki görevine başlamadan 28 Aralık 1917 tarihli irade ile Aziziye kaymakamlığına kaydırılmıştır.⁶⁰

Çeşitli sebeplerle kaymakamların görevde bulunamadığı yahut görevlendirilen kaymakamın adaylığı dönemine denk gelmiş ise kaza vekâleten idare edilmiştir. Bu kapsamda Ahmed Şakir Bey, 1882-83 yılları arasında⁶¹, Ahmed Hamid Efendi 625 kuruş maaş ile 17 Şubat 1882 ile 12 Haziran 1882 tarihleri arasında,⁶² Mehmed Bey 1883-84 yılları arasında⁶³, Bekir Efendi 625 kuruş maaş ile 7 Eylül 1885-23 Mart 1886 tarihleri arasında⁶⁴, Ali Bey 1889-90 yılları arasında⁶⁵, Tefvik Bey 562 kuruş ile 3 Aralık 1900 ile 5 Ocak 1902 tarihleri arasında⁶⁶ görev yapmıştır. Kesin tarihe ulaşılmamış olmakla birlikte Hacı Kamil Efendi⁶⁷ ve Salih Efendi⁶⁸ isimleri de burada vekâleten görev yapmış kaymakamların arasında zikrolunmuştur. Bazen de kazadaki başka bir kamu görevlisinin bu göreve vekâlet ettiği görülmektedir. Bunu örneklendirmek adına Akçadağ Asker Alma Şube Başkanının kaymakamlığa vekâlet ettiği ve bu görevi yürütürken de asaleten verilen maaşın 1/3 kadarını aldığı 30 Ocak 1916 tarihli

⁵⁶ BOA., DH. MKT., 1715/31; BOA., İ.DH., 1175/91899; BOA., DH. MKT., 1729/15.

⁵⁷ BOA., DH.SAİDd., 4/142.

⁵⁸ BOA., İ.DH., 1470/75; BOA., DH. MKT., 2638/23.

⁵⁹ BOA., BEO., 3521/264021.

⁶⁰ BOA., BEO., 4455/334093; 4489/336632.

⁶¹ SVM., H.1301 (M.1883-1884), s. 86-88.

⁶² BOA., DH.SAİDd., 76/183.

⁶³ SVM., H.1302 (M.1884-1885), s. 86-87.

⁶⁴ BOA., ŞD., 1014/41.

⁶⁵ Işık, a.g.e., s. 252.

⁶⁶ BOA., İ.DH., 1390/21; BOA., DH.SAİDd., 96/163.

⁶⁷ BOA., ŞD., 2942/60.

⁶⁸ BOA., DH. MKT., 2498/103.

Danyal TEKDAL

kayıttan anlaşılmaktadır.⁶⁹ Böylece söz konusu örneklerden hareketle Akçadağ'da vekâleten kaymakamlık işlerinin iki şekilde yürütüldüğü görülmektedir. İlki sadece bu görev için tayin edilmiş olan vekiller ki bunlara asilin yarısı oranında maaş verilmiştir. Diğerisi ise kazada başka bir kamu görevini yürütürken kaymakamlık görevini de vekâleten yürütme şeklinde icra edilmiştir ki bu konumda olan kişilere de 1/3 oranında maaş ödemesi yapılmıştır.

Akçadağ'da görev yapmış kaymakamların tecrübe düzeylerini göstermesi açısından önceki görevlerine bakılmasında da fayda vardır. Önceki görev bilgileri tespit edilebilen kaymakamlar hakkında hazırlanan tablo aşağıdadır.⁷⁰

Tablo 6
Kaymakamların Akçadağ'dan Önceki ve Sonraki Görevleri

Kaymakamın İsmi	Önceki Görevi	Akçadağ'daki Görevi	Sonraki Görevi
Nuri Efendi (Binbaşı)	Asakir-i Nizamiye Mütেকaidliği	Kaymakam	--
Mehmed Naim Efendi	Anamur Kaymakamlığı	"	Keban Madeni Kaymakamlığı
Mustafa Mirza Efendi	--	"	Azledilmiştir
Mehmed Nasrullah Bey	Kızre Kaymakam Vekili	"	Nusaybin Kaymakamlığı
Şükrü Efendi	Nusaybin Kaymakamlığı	"	İstifa etmiştir.
Mehmed Atıf Efendi	Tokat Kaymakam Vekili	"	Hısn-ı Mansur Kaymakamlığı
Reşid Efendi	Hısn-ı Mansur Kaymakamlığı	"	Azledilmiştir
Mustafa Hilmi Efendi	Midyat Kaymakamlığı	"	Kâhta Kaymakamlığı
Mehmed Rüşdi Bey (1.defa)	Fatsa Kaymakamı	"	Besni Kaymakamlığı
İshak Hakkı Efendi	Besni Kaymakamlığı	"	Azledilmiştir

⁶⁹ BOA., BEO., 4396/329675.

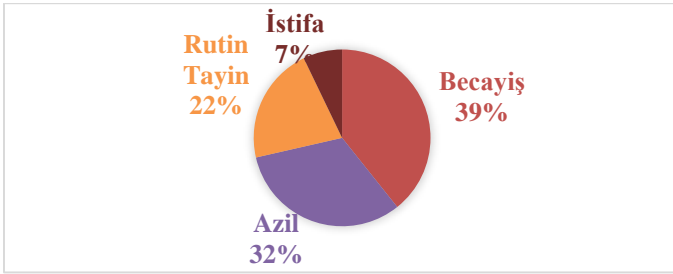
⁷⁰ Tablo için kullanılan kaynaklar şunlardır: BOA., A.MKT. MHM., 685/45; 685/70; BOA., BEO., 655/49071; 3045/228315; 3401/255018; 4420/331463; 4451/333792; 4460/334456; 4495/337068; 4597/344703; 4616/346162; 4621/346549; BOA., DH. MKT., 190/78; 831/85; 874/9; 1313/82; 1709/68; 1715/31; 1729/15; 1731/94; 1746/63; 1936/39; 2338/28; 2583/12; BOA., DH.SAİDd., 1/676; 3/932; 4/142; 4/502; 10/431; 10/769; 10/981; 18/249; 76/43; 93/391; 95/157; 107/113; 112/459; 113/449; 150/213; 150/277; BOA., DH. ŞFR., 522/52; 645/75; BOA., İ.DH., 781/63510; 824/66395; 882/70353; 967/76421; 1175/91899; 1184/92634; 1228/96144; 1270/99856; 1310/39; 1324/32; 1334/59; 1338/35; 1421/18; 1426/26; 1439/4; 1471/69; 1481/18; 1496/44; 1507/20; 1515/59; BOA., ŞD., 911/47.

Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği...

Mehmed Rüşdi Bey (2.defa)	Besni Kaymakamlığı	“	Darende Kaymakamlığı
Mustafa Atif Bey	Darende Kaymakamlığı	“	Hısn-ı Mansur Kaymakamlığı
Ahmed Raif Efendi	Hısn-ı Mansur Kaymakamlığı	“	Azledilmiştir
Ahmed Hamdi Efendi	--	“	Cebel-i Seman Kaymakamlığı
Mehmed Arif Efendi	Cebel-i Seman Kaymakamlığı	“	İstifa etmiştir.
Mustafa Abdullah Bey	Tahrirat-ı Hariciye Kalemî Hulefası	“	Azledilmiştir.
Abdülmaruf Avni Efendi	Lice Kaymakamı	“	Kâhta Kaymakamlığı
Ahmed Hilmi (Cerid) Efendi	Kâhta Kaymakamlığı	“	Kuruçay Kaymakamlığı
Mustafa Asım Bey	Besni Kaymakamı Vekili	“	Hısn-ı Mansur Kaymakamlığı
Halid Hüsrev Efendi	Hısn-ı Mansur Kaymakamlığı	“	Edremit Kaymakamlığı
Ahmed Rüşdi Efendi	Namervan Kaymakamlığı	“	Aksaray Kaymakamlığı
Mehmed Faiz Efendi	Suriye Maiyyet Memurluğu	“	Kâhta Kaymakamı
Cemil Efendi	Kâhta Kaymakamı	“	Azledilmiştir
Ahmed Şükrü Efendi	Darıdere Kaymakamı	“	Azledilmiştir
Mustafa Vasfi Efendi	Hayrabolu Kaymakamı	“	Harput Kaymakamlığı
Mustafa Asım Efendi	Harput Kaymakamlığı	“	Azledilmiştir
Mustafa İzzet Bey	Eğîn Kaymakamı	“	Beypazarı Kaymakamlığı
Sabih Bey	Edremit Kaymakamı	“	Yıldızeli Kaymakamlığı
İsmail Hakkı Efendi	Çaycuma Nahiyesi Müdürü	“	Pütürge Kaymakamlığı
Rağıp Bey	Pütürge Kaymakamlığı	“	Azledilmiştir
Emin Bey	Çemişgezek Kaymakamı	“	--

Tablodan da anlaşıldığı üzere, Akçadağ’a tayin edilmiş kaymakamların büyük oranda burasıyla benzer sosyo-kültürel özellikler taşıyan coğrafyalardan geldiği görülmektedir. Burada kaymakamların görev yaptıkları/yapacakları yerin mizacına vakıf olmalarının önemseydiği sonucuna ulaşılabilir. Böylece onların topluma adaptasyon konusunda zaman kaybetmemeleri ve motivasyon kaybı yaşamamaları sağlanmıştır. Kaymakamların önceki görevlerine bakıldığında büyük oranda kaza kaymakamlığı düzeyinden buraya geçtikleri görülmektedir. Bununla birlikte kaymakamlığa asaleten tayin olabilmek için gerekli olan ve staj süresi olarak değerlendirilen maiyyet memurluğu kapsamında kaza kaymakam vekilliği, nahiyeye müdürlüğü ya da idarî başka bir görev yapanların da olduğu ifade edilebilir. Örneğin İsmail Hakkı Efendi Çaycuma Nahiyesi Müdürlüğü, Mehmed

Nasrullah Bey Kizre Kaymakam Vekilliği, Mustafa Asım Bey Besni Kaymakam Vekilliği, Mehmed Atıf Efendi Tokat Kaymakam Vekilliği, Mehmed Faiz Efendi Suriye Vilayeti Maiyyet Memurluğu ve son olarak Nuri Efendi Asakir-i Nizamiye Mütekaidliği Binbaşısı iken ilk kez asaleten Akçadağ Kaymakamlığına tayin edilmişlerdir. Adı geçen altı kişi dışındakiler daha önce asaleten kaymakamlığı yürütmüş ve bu konudaki tecrübelerini de Akçadağ'a taşımışlardır. Tabloda görevlerinden ayrılma şekilleri de kaydedildiğinden buna dair de bazı tespitlerde de bulunmak mümkündür. Tablodaki veriler ışığında görevden ayrılma şekli tespit edilenlere dair düzenlenen grafik ise aşağıdadır.⁷¹

Grafik 3. Kaymakamların Görevden Ayrılma Sebepleri

Grafikten de anlaşıldığı kadarıyla görevden ayrılma şekli tespit edilen 29 kişiden 11'i becaiş denilen karşılıklı yer değiştirme usulüyle başka yere tayin olmuştur. Bunda kaymakamların hiç açıkta beklemeden görevden ayrılma ve göreve başlama beklentileri etkili olmuştur. Zira rutin bir tayinde bile aylarca yazışmaların devam ettiği düşünülürse ve kaymakamlar yeni görev beklerken mevcut maaşlarının yarısını aldıkları da dikkate alındığında becaiş usulünün kaymakamlar açısından daha pragmatik bir seçenek olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda becaiş ile yer değiştirenler şunlardır: Mehmed Nasrullah Bey, Mehmed Atıf Efendi, Mehmed Rüşdi Bey, Mustafa Atıf Bey, Mehmed Rüşdi Bey, Ahmed Hamdi Efendi, Abdulmaruf Avni Efendi, Mustafa Asım Efendi, Mehmed Faiz Efendi, Mustafa Vasfi Efendi, İsmail Hakkı Efendi. Becayişin gerçekleşebilmesi için her iki tarafın rızası şarttır. Bunun dışında herhangi

⁷¹ BOA., DH.SAİDd., 1/676; 3/932; 4/142; 4/502; 10/431; 10/769; 10/981; 18/249; 76/43; 95/157; 107/113; 112/459; 113/449; 150/213; 150/277; BOA., İ.DH., 781/63510; 824/66395; 882/70353; 967/76421; 1184/92634; 1228/96144; 1270/99856; 1310/39; 1324/32; 1334/59; 1338/35; 1349/11; 1373/35; 1421/18; 1439/4; 1481/18; 1496/44; 1507/20; 1515/59; BOA., BEO., 655/49071; 3045/22831; 3401/255018; 4420/331463; 4451/333792; 4455/334093; 4597/344703; 4616/346162; 4621/346549; BOA., DH. MKT., 190/78; 1715/31; 1746/63; 2338/28; 2547/1; 2583/12; BOA., DH. ŞFR., 522/52; 645/75; 656/119; BOA., A.MKT. MHM., 678/2; 685/70.

birisinin soruşturma altında ya da ceza alma sürecinde olmaması da gerekmektedir. Bu şartların birisi oluşmadan yapılan becayış teşebbüslerinin olumsuz neticelendiği görülmektedir. Örnek olarak Akçadağ Kaymakamı Arif Efendi ile Çermik Kaymakamı Hüseyin Şevki Efendi becayış için başvuru yapmalarına rağmen Şevki Efendi'nin soruşturma altında olması ve akabinde görevden el çektirilmiş olması dolayısıyla bu teşebbüs olumsuzlukla neticelenmiştir.⁷²

Becayışten sonra ikinci sırada dokuz kişi ile azledilenler gelmektedir. Azil usulü olarak ifade edilebilecek ve çeşitli gerekçelerle işten el çektirilmeleri şeklinde cereyan eden görevden alınmalar sıklıkla yaşanmıştır. Azledilenler Mustafa Mirza Efendi, Reşid Efendi, İshak Hakkı Efendi, Ahmed Raif Efendi, Mustafa Abdullah Bey, Cemil Efendi, Ahmed Şükrü Efendi, Mustafa Asım Efendi ve Ragıb Bey'dir. Buna dair daha fazla detay soruşturma ve ceza başlığında ele alınmıştır.

Becayışın mümkün olmadığı zamanlarda boşalan bir kazaya rutin tayin ile gitmek mümkün olmuştur. Rutin tayin usulüyle, yani olağan süreçte bir atama ve yer değiştirilmenin gerçekleştiği kişi sayısı yedi olarak tespit edilmiştir. Bunlar Mehmed Naim Efendi, Mustafa Hilmi Efendi, Ahmed Hilmi Efendi, Halid Hüsrev Efendi, Ahmed Rüşdi Efendi, Mustafa İzzet Bey ve Sabih Bey'dir. Halid Hüsrev Efendi, Akçadağ'da sağlık koşullarının bozulması münasebetiyle Edremit'e tayin edilmiştir.⁷³ Diğerlerinin tayin sebebi olarak herhangi bir gerekçe kaydedilmemiştir.

En az orana sahip görevden ayrılma ise iki kişi ile çeşitli nedenlerle görevinden ayrılmak zorunda kalanlar oluşturmaktadır. Bunlar Şükrü Efendi ve Mehmed Arif Efendi'dir. Şükrü Efendi'nin istifasının sebebi Akçadağ'ın "ab ve havasıyla imtizaç edememesi" olarak kayıtlara yansımıştır. Yani buranın iklim koşullarına uyum sağlayamamak olarak ifade edilebilir. Kendisinin istifası üzerine yerine Mehmed Atıf Efendi tayin edilmiştir.⁷⁴ Mehmed Arif Efendi ise görevini yürütürken hac görevi için izin alarak Hicaz'a gitmiş ve dönüşte hastalanarak memleketi olan Haleb'e geçmiştir.⁷⁵ Buradan Dâhiliye Nezareti'ne hastalığı dolayısıyla göreve dönemeyeceğini ve tedavi olacağını ifade ederek Akçadağ'a bir daha geri dönmemiştir. Böylece müstafî durumuna düşmüştür. Yerine Mustafa Abdullah Bey kaymakam olarak tayin edilmiştir.⁷⁶

⁷² BOA., A.MKT. MHM., 682/8.

⁷³ BOA., DH.SAİDd., 76/43; 150/213.

⁷⁴ BOA., İ.DH., 824/66395; BOA., DH. MKT., 1336/46.

⁷⁵ BOA., DH. MKT., 2547/1; .BOA., İ. HUS., 72/11.

⁷⁶ BOA., İ.DH., 1373/35.

2.3.Maaş ve Emeklilik Hakları

Kaymakamlara aylık belli bir miktar maaş ödenmiştir. Aldıkları maaşlar görev yaptıkları vilayetin sınıfına göre değişkenlik arz etmiştir. Ayrıca aynı vilayet içerisinde de zaman içerisinde maaş miktarlarında değişiklik olabilmektedir. Buna göre Akçadağ kazasında görev yapan kaymakamların görevli oldukları tarih ve aldıkları maaşların miktarı ile ilgili hazırlanan tablo aşağıdadır.⁷⁷

Tablo 7

Kaymakamların 1875-1915 Yılları Arasında Aldıkları Maaş Miktarı

S No	Kaymakamın İsmi	Görev Yaptığı Tarih	Maaşı (Kuruş)
1	Mehmed Naim Efendi	1875-1876	1.350
2	Mustafa Mirza Efendi	1876-1879	1.350
3	Mehmed Nasrullah Bey	1879-1880	1.350
4	Şükrü Efendi	1880-1881	1.350
5	Mehmed Atıf Efendi	1881-1883	1.250
6	Reşid Efendi	1883-1885	1.250
7	Mustafa Hilmi Efendi	1885-1890	1.250
8	Mehmed Rüşdi Bey (1.)	1890-1891	1.250
9	İshak Hakkı Efendi	1891-1892	1.250
10	Mehmed Rüşdi Bey (2.)	1892-1894	1.250
11	Mustafa Atıf Bey	1894-1895	1.250
12	Ahmed Raif Efendi	1895-1896	1.250
13	Ahmed Hamdi Efendi	1896-1896	1.250
14	Mehmed Arif Efendi	1896-1900	1.125
15	Mustafa Abdullah Bey	1900-1900	1.125
16	Abdülmaruf Avni Efendi	1902-1904	1.125
17	Ahmed Hilmi Efendi	1904-1904	1.125
18	Mustafa Asım Bey	1904-1906	1.125
19	Halid Hüsrev Efendi	1906-1907	1.125
20	Ahmed Rüşdi Efendi	1907-1908	1.125
21	Mehmed Faiz Efendi	1909-1910	1.125
22	Cemil Efendi	1910-1912	1.125
23	Ahmed Şükrü Efendi	1912-1914	1.125
24	Mustafa Vasfi Efendi	1914-1915	1.125

Tablodan da anlaşıldığı üzere Akçadağ kaymakamlarının maaşlarında düzenli bir düşüş olduğu görülmektedir. Üçüncü sınıf bir kaza olması hasebiyle bu sınıfta görev yapabilecek intihapnameye sahip olan kaymakamlarca idare olan Akçadağ kazası için ilk başta 1.350 kuruş olarak takdir edilen kaymakam maaşı,

⁷⁷ Tablo için şu kaynaklar kullanılmıştır: BOA., DH.SAİDd., 3/932; 4/502; 10/431; 10/981; 76/43; 95/157; 107/113; 112/459; 113/449; 150/213; 150/277; BOA., İ. DH., 781/63510; 824/66395; 882/70353; 967/76421; 1184/92634; 1270/99856; 1310/39; 1515/59; BOA., DH. MKT., 1746/63; 1854/28; 190/78; 2338/28; 2583/12; 1709/68; BOA., A.MKT.MHM., 685/70.

1881 yılından sonra 1.250'ye ve son olarak 13 Mart 1897'den sonra da 1.125 kuruşa düşürülmüştür.⁷⁸ Bunun sadece Akçadağ'a has bir durum olmadığı ifade edilebilir. Zira Osmanlı Devleti aldığı borçları ödemekte sıkıntıya düştüğünde memurlarının maaşında kesintiye giderek çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu çerçevede memur maaşlarından 1879 yılında % 10 ve 1880 yılında da % 30'a yakın bir kesintiye gitmiştir.⁷⁹ Bu işlem, genel itibariyle bütün memurlar için uygulanmıştır. Maaşların bu şekilde azalması, görevli mülkî amir olarak kaymakamlar için daha iyi maaş alabilecekleri başka kaza merkezlerine yönelme sonucunu da doğurmuştur. Zira aldıkları maaşların miktarı hem yapılan kesinti miktarını hem de mazuliyet ve diğer emeklilik maaşını doğrudan etkilemiştir. Ma'mûratü'l-azîz vilayeti dâhilindeki kaza kaymakamlarının tamamı aynı maaşı almışlardır. Kaymakamların maaşının diğer üst ve alt kademedeki memurlara olan oranını göstermesi adına aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.⁸⁰

Tablo 8

Ma'mûratü'l-azîz Vilayeti, Malatya Sancağı ve Akçadağ Kazasındaki Görevli Mülkî Amirler ile Diğer Memurların Aldıkları Maaşlar

Vilayet Dâhilindeki Görevi	Maaşı (kuruş)	Malatya Sancağındaki Görevi	Maaşı (kuruş)	Akçadağ Kazası Dâhilindeki Görevi	Maaşı (kuruş)
Ma'mûratü'l-azîz Valisi	15.000	Muhasebeci	1.800	Mal Müdürü	450
Malatya Mutasarrıfı	5.850	Tahrirat Müdürü	1.240	Sandık Emini	360
Hısn-ı Mansur Kaymakamı	1.250	Tahrirat Müdürü	880	Kaza Kâtibi	160
Behesni (Besni) Kaymakamı	1.250	Kalemi Meclis-i İdare Kâtibi	520	Hekimhan Nahiye Müdürü	480
Akçadağ Kaymakamı	1.250	Nüfus Memuru	500	Kürne Nahiye Kâtibi	296
Kâhta Kaymakamı	1.250	Sandık Emini	450	Kürecik Nahiye Müdürü	240

Tabloya göre Akçadağ kaymakamı kazadaki memurlar arasında en yüksek maaşı alırken bir üst kademede bulunan mutasarrıf ve vali ile bazı sancak memurlarından daha düşük maaş aldığı görülmektedir. Akçadağ kaymakamlarının mesleğin başında ve sonlarındaki gelir durumunu görebilmek adına özlük dosyalarına ve emeklilik işlemleri ile ilgili tutulan muhasebe

⁷⁸ Mehmed Arif Efendi'nin mesleki gelişim tablosuna bakıldığında 13 Mart 1897 tarihinden önce 1.250 kuruş olan maaşının bu tarihten sonra 1.125 kuruşa indirildiği görülmektedir. BOA., ŞD., 987/52.

⁷⁹ Kırmızı, *a.g.e.*, s. 209.

⁸⁰ BOA., ŞD., 2523/1.

kayıtlarına bakmakta fayda vardır. Bu konuyu örnekleme adına Ahmed Raif Efendi'nin mesleki gelişim tablosu aşağıda paylaşılmıştır.⁸¹

Tablo 9

Akçadağ Kaymakamı Ahmed Raif Efendi'nin Mesleki Gelişim ve Maaş Durumu

Görevi	Maaşı (kuruş)	Görev Yaptığı Tarihler	Görev Yaptığı Süre	Boşta Kaldığı Süre
Suşehri Kaymakamlığı	1.500	22 Eylül 1866-14 Nisan 1868	1 yıl 6 ay 23 gün	
Boşta Kaldığı Süre		15 Nisan 1868-23 Eylül 1869		1 yıl 5 ay 9 gün
Lâdik Kaymakamlığı	1.500	24 Eylül 1869-22 Aralık 1870	1 yıl 3 ay 19 gün	
Osmancık Kaymakamlığı	1.500	13 Ocak 1871-12 Mayıs 1872	1 yıl 4 ay	
Boşta Kaldığı Süre		13 Mayıs 1872- 13 Mart 1873		10 ay 1 gün
Gerede Kaymakamlığı	1.500	14 Mart 1873 -11 Haziran 1875	1 yıl 2 ay 29 gün	
Düzce Kaymakamlığı	1.500	12 Haziran 1875- 17 Nisan 1876	10 ay 5 gün	
Boşta Kaldığı Süre		18 Nisan 1876-30 Eylül 1881		5 yıl 5 ay 13 gün
Düzce Kaymakamlığı	1.250	31 Eylül 1881- 17 Kasım 1881	1 ay 17 gün	
Boşta Kaldığı Süre		18 Kasım 1881 - 17 Ocak 1882		2 ay
Zir Kaymakamlığı	1.215	18 Ocak 1882-22 Haziran 1883	2 yıl 5 ay 5 gün	
Bala Kaymakamlığı	1.215	23 Haziran 1883- 29 Kasım 1886	2 yıl 5 ay 7 gün	
Kalecik Kaymakamlığı	1.250	30 Kasım 1886- 12 Ekim 1890	3 yıl 10 ay 13 gün	
Boşta Kaldığı Süre		13 Ekim 1890-20 Kasım 1890		1 ay 8 gün
Mihalıççık Kaymakamlığı	1.215	21 Kasım 1890-3 Haziran 1891	6 ay 14 gün	
Boşta Kaldığı Süre		4 Haziran 1891- 16 Haziran 1891		12 gün
Ovanuz Kaymakamlığı	(?) 1.215	17 Haziran 1891- 4 Mayıs 1892	10 ay 18 gün	
Boşta Kaldığı Süre		5 Mayıs 1892-12 Ekim 1892		5 ay 8 gün
Senforlu Kaymakamlığı	(?) 1.250	13 Ekim 1892-11 Nisan 1894	2 ay 6 gün	

⁸¹ BOA., ŞD., 1106/77.

Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği...

Boşta Kaldığı Süre			12 Nisan 1894-29 Mayıs 1894		1 ay 16 gün
Hıs-nı	Mansur	1.250	30 Mayıs 1894-8	1 yıl 2 ay 10	
Kaymakamlığı			Ağustos 1895	gün	
Boşta Kaldığı Süre			9 Ağustos 1895-		12 gün
			21 Ağustos 1895		
Akçadağ		1.250	22 Ağustos 1895-	4 ay 19 gün	
Kaymakamlığı			9 Ocak 1896		
	Toplam			20 yıl 7 ay 29	6 yıl 2 ay 7
				gün	gün

Tablodan anlaşıldığı üzere Ahmed Raif Efendi, mesleğine kaymakam olarak başlamış ve emekli oluncaya kadar eşdeğer bir statüde görev yapmaya devam etmiştir. Toplam hizmet süresine bakıldığında boşta geçirdiği sürenin toplam hizmet süresinin 1 / 4 oranından fazla olduğu dikkati çekmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç dönemin kaymakamlarının görev yerinden ayrılışını müteakip yeni bir yer bulmak gibi zor bir süreç ile yüzleştiklerini ve bunu önleyebilmek adına becayiş denilen karşılıklı yer değiştirme usulü ile boşta kalmanın önüne geçmeye çalıştıklarını göstermiştir. Kaymakamların aldığı maaş oranının en azından Ahmed Raif Efendi için 1.215-1.500 arasında değiştiği ve mesleki kıdem ile orantılı olarak –genel uygulamanın aksine- artış kaydetmediği anlaşılmaktadır. Maaş oranları üzerinde daha ziyade kazanın tabi olduğu vilayetin hangi sınıf düzeyinde olduğunun etkili olduğu ifade edilebilir.

Kaymakamlara maaş dışında tayinde ve çeşitli görevlendirmelerde harcırah denilen bir de yolluk ödenmiştir. Harcırah, gidilen mesafenin saat olarak hesaplanması ile ortaya çıkan meblağ ile orada geçirilen zaman dikkate alınarak hesaplanmış ve ödenmiştir. Kaymakamlar bir yerden bir yere tayin edildiklerinde ayrıldıkları yerden harcırahını almışlardır. Örneğin Mehmed Rüşdi Efendi'ye ilkinde 1.206 kuruş⁸², ikincisinde 214 kuruş⁸³, Mustafa Atıf Bey'e 223 kuruş⁸⁴, Mustafa Abdullah Bey'e 1.039 kuruş⁸⁵, Abdülmaruf Avni Efendi'ye 237 kuruş 30 pare⁸⁶ ve son olarak Mehmed Faiz Efendi'ye 1.039 kuruş⁸⁷ harcırah ödenmiştir.

Kaymakamlar -diğer devlet memurlarında uygulandığı üzere- görevdeyken maaşlarından tekaüd yani emekli keseneği olarak % 5 ve mazuliyet için % 1 oranında bir kesinti uygulanmıştır. Yapılan kesinti, kaymakamların

⁸² BOA., DH. MKT., 1746/63.

⁸³ BOA., DH. MKT., 190/78; BOA., DH.SAİDd., 10/769.

⁸⁴ BOA., DH. MKT., 190/78; BOA., İ.DH., 1310/39.

⁸⁵ BOA., DH. MKT., 2338/28.

⁸⁶ BOA., DH. MKT., 2583/12; BOA., DH.SAİDd., 113/449.

⁸⁷ BOA., DH. MKT., 1709/68; BOA., DH.SAİDd., 112/459.

emeklilik işlemlerini de yürüten *Mülkiye Tekatüd Sandığı*'na gönderilmiştir. Kaymakamların hizmet durumlarına göre hak ettikleri emekli maaşları bu kurum tarafından hesaplanarak resmi işlemlerden geçirilmiştir. Emeklilik işlemleri için bazı kurallar uygulanmıştır. Kaymakamlar genellikle emekli edildiği zaman kendilerine belli bir emekli maaşı bağlanmıştır. Bu maaş, mazuliyet (geçici olarak meslekten uzak kalma) ve emeklilik (tamamen meslekten ayrılmak) şeklinde cereyan etmiştir. Mazuliyet süresinin toplam görev süresi içerisinde önemli bir süreye tekabül ettiği incelenen görev kayıtlarından anlaşılmıştır. Örneğin Ahmed Raif Efendi'nin toplam hizmet süresine bakıldığında boşta geçirdiği mazuliyet süresinin toplam hizmet süresinin 1/4 oranından fazla olduğu dikkati çekmiştir. Kayıtlara yansıyan toplam hizmeti olan 26 yıl 10 ay 6 günlük hizmetinin 6 yıl 2 ay 7 gününü mesleğinden uzakta geçirmiş olması ve neredeyse her görev yaptığı mahalden ayrılışını müteakip bunu tekrar etmesi, bu durumun teamüle dönüştüğünü ortaya koymaktadır.⁸⁸ Mehmed Arif Efendi ise 32 yılı aşkın bir hizmet süresinin neredeyse yarısını mazul olarak geçirmiştir.⁸⁹ Bu örneklerden yola çıkılırsa, Akçadağ özelinde bir kaymakamın ortalama görev süresinin 1/4-1/2 oranında mazul olarak geçtiği ifade edilebilir. Bu durumda geçirilen sürenin de emeklilik için sayıldığı görülmektedir. Yani kaymakamlar için maaş kaybı söz konusu olmasına karşın özlük hakları bakımından bir kayba sebebiyet vermediği anlaşılmaktadır. Mazul olarak emekliliğe ayrılmışlarsa genellikle son maaşlarının yarısı, eğer vefatları söz konusu olmuşsa aldıkları emekli maaşları aile fertleri dikkate alınarak genellikle bunun yarısına tekabül edecek şekilde düzenlenmiştir. Yapılan ödemelerde bazı şartlar aranmıştır. Bunlar erkek çocuklar için 20 yaş ve kız çocuk ile eş için evleninceye kadar ödenecek şekilde emekli maaşı oranı ve süresi belirlenmiştir. Emeklilik işlemine tabi tutulan kaymakamlardan görev süresi, son aldığı maaş, aile bireylerinin sayısı ve bağlanan emekli maaşı gibi durumları tespit edilenlere dair hazırlanan tablo aşağıda verilmiştir.⁹⁰

Tablo 10

Akçadağ Kaymakamlarının Mazuliyet ve Emeklilik Aşamasında Aldıkları Maaşlar

Kaymakamın İsmi	Toplam Görev Süresi	Son Aldığı Maaş (kuruş)	Emekli Maaşı (kuruş)	Aile Bireylerinin Sayısı
Ahmed Raif Efendi	26 yıl	1.250	625	Mazul (Belirtilmemiş)
Mehmed Arif Efendi	30 yıl	1.125	565	Mazul (Belirtilmemiş)

⁸⁸ BOA., ŞD., 1106/77.

⁸⁹ BOA., ŞD., 987/52.

⁹⁰ Tablo için kullanılan kaynaklar şunlardır: BOA., ŞD., 1081/90; BOA., ŞD. 1014/41; BOA., ŞD., 1106/77; BOA., BEO., 909/68122; BOA., DH. MKT., 2491/57.

Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği...

Mehmed Arif Efendi	30 yıl	1.125	282	Annese ve eşi
Bekir Efendi (vekil)	16 yıl	625	210	Üç erkek ve iki kız çocuğu
Mustafa Safvet Efendi (vekil)	25 yıl	625	59	Sadece eşi

Tablodan anlaşıldığı kadarıyla iki türlü emeklilik işlemine tabi tutulan kaymakamlar olmuştur. Mazulen emekli olanların diğerlerine nazaran daha iyi bir maaş aldığı söylenebilir. Ahmed Raif Efendi'ye mazuliyet maaşı bağlanması için Şûrâ-yı Devlet'e havale edilen dosyası görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Buna göre adı geçen kişinin toplam hizmeti 26 yıla yakındır. Usulü gereği son görev yaptığı yerdeki maaşının yarısı kendisine ödenecektir. Bu da 625 kuruşa tekabül etmektedir. 8 Şubat 1897 tarihli İrade ile mazulen emekli edilmesine karar verilmiştir.⁹¹ 32 yılı aşkın bir hizmet süresinin neredeyse yarısını pasif görevdeyken geçirmiş olan Mehmed Arif Efendi'ye emekli maaşı olarak 565 kuruş bağlanmıştır. Böylece 14 Şubat 1901 tarihinde emekli olması sağlanmıştır. Anlaşılan o ki adı geçen kişinin bu tarihten sonra da görevi devam etmiştir. Fakat bu sefer hastalığı görevine engel teşkil etmiştir. Mehmed Arif Efendi'nin hastalığı dolayısıyla görevine devam edemeyeceği ifade edilmiş ve birikmiş beş aylık maaşının tam olarak, bu tarihten sonra ise yarısının ödenmesi gerektiği 31 Mayıs 1901 tarihinde nezaretten vilayete bildirilmiştir. Buna ek olarak onun yerine vekâlet eden kişiye de kalan yarısının ödenmesi yoluna gidilmesi istenmiştir.⁹² Mehmed Arif Efendi mazuliyet maaşı ile emekli edildikten sonra 8 Temmuz 1908 tarihinde vefat etmiştir. Ailesi (annesi ve eşi) 23 Temmuz 1908 tarihinde emekli maaşı ile ilgili talepte bulunmuştur. Bu sefer mazuliyet maaşının yarısı oranında bir maaş annesine (141 kuruş) ve eşine (141 kuruş) bağlanmıştır. 282 kuruş olarak bağlanan maaş arkada bıraktığı kadınların evlilik yapması durumunda kesilmesi şartıyla 8 Eylül 1908 tarihinde onaylanmıştır.⁹³ Son görev yeri olan Akçadağ kaymakam vekilliğini 625 kuruş maaş ile yürütürken vefat eden ve toplam hizmet süresi 16 yıl olan Bekir Efendi'nin ailesine bağlanan maaş şöyledir: Üç erkek oğlu (kişi başı 42 kuruş) ve iki kızı (kişi başı 42 kuruş) için toplam 210 kuruşluk maaş bağlanmıştır. Maaşlar, erkekler için 20 yaşına kadar kızlar için ise evleninceye kadar ödenecek şekilde düzenlenmiştir.⁹⁴ Görevindeki 25. yılını dolduran Akçadağ Kaymakam Vekili Mustafa Safvet Efendi'nin görevi

⁹¹ BOA., İ. TKS., 6/39.

⁹² BOA., DH. MKT., 2491/57; BOA., İ. TKS., 11/26.

⁹³ BOA., ŞD., 1081/90.

⁹⁴ BOA., ŞD., 1014/41.

başında vefat etmiş olması dolayısıyla eşi Hafize Hanıma 59 kuruş emekli maaşı bağlanmıştır.⁹⁵

2.4. Kaymakamlar Hakkındaki İşlemler: Şikâyetler, Soruşturmalara ve Taltifler

Kaza kaymakamlarının görevleri dolayısıyla bazı sorunlar yaşanmış ve bunların bir kısmı da soruşturmalara konu olmuştur. Bunda onların kişisel gelişimleri yani karakterleri de etkili olmuştur. Kaymakamların Akçadağ'da görev almadan önce yüzleştiği olayların mahiyetini bilmeden haklarındaki şikâyet ve soruşturmaların tam olarak anlaşılması mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı Akçadağ kazasının kaymakamlar marifetiyle idare edildiği tarihten itibaren karşılaştıkları ya da bir şekilde muhatap oldukları büyük felaket ya da olaylara dair şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:⁹⁶

Tablo 11

Akçadağ Kazasında Meydana Gelen Doğal Afet ve Önemli Olaylar

Tarih	Meydana Gelen Doğal Afet/Olay	Neticesi
15 Nisan 1891 -24 Nisan 1891	Asayiş Olayı	Akçadağ'ın Hançerli köyünden silahlı yüzden fazla kişi geceleyin kaza hükümet konağının altındaki hapisaneyeye baskın düzenlemiş ve cinayetle suçlanan iki adamlarını buradan alıp götürmüşlerdir. Üzerlerine gönderilen askeri birliklerle de çatışan bu kişilerden 8'i ölü, hapisaneden kaçırılanlar dâhil bir kısmı da yaralı olarak ele geçirilmişlerdir.
2-12 Mart 1893 -12 Ağustos 1893	Deprem	Malatya ve Akçadağ Depremi neticesinde kaza merkezi ve köylerinde 8 kişi ölmüş, 149 ev tamamen yıkılmış, 147'si ağır hasar almıştı. 1 Cami ve 1 mescit ağır şekilde zarar görmüştü. Ayrıca yüzlerce hayvan da telef olmuştur. Akçadağ Depremi
14 Mayıs 1894	Kolera salgını	Darende'den Akçadağ'ın Ketokale köyüne sirayet eden kolera 10 gün içerisinde 15-20 evin olduğu köye bulaşmış ve 18 hasta ve 15 vefata sebebiyet vermiştir. Bu köye gidip gelenler yüzünden kazanın tamamına bulaşmış kabul

⁹⁵ BOA., ŞD., 911/47.

⁹⁶ Tablo için kullanılan kaynaklar şunlardır: BOA.,Y.PRK. AS., 71/33; BOA., Y. PRK. UM., 33/71; BOA.,Y. A. HUS., 246/25; 279/4; 339/31; BOA., Y. MTV., 219/28; 76/81; BOA., A. MKT. MHM., 552/2; BOA., BEO., 409/30621; 172/12844; 208/15547; BOA., DH. MKT., 2058/63; BOA., HR. TH., 165/47; BOA., DH. TMIK. M., 1/7; Naim Ürkmez, 1896-1897 Akçadağ Dümüklü Hadisesi, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, TAED-64, 2019, 337-354.

Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği...

5 Kasım 1895	Ermeni Olayları (Akçadağ)	edilerek karantina başlatılmıştır. (özellikle Fırat Nehrine bulaşmaması için tedbir alınmıştır) Akçadağ ekradı Darende kazasına hücum ile Hristiyan ahaliye ait evler ve çarşının tamamını ateşe vermişlerdir. Bununla birlikte evlerindeki eşyalarını da çalmışlardır. Daha sonra Müslüman evlerine de aynı şeyi yapmaya başlamışlardır. 2.500'den fazla Ermeni halk sokaklarda üç gündür çıplak, aç ve susuz kalmışlardır. Eşkiyanın bir kısmı yakalanmıştır. Devam eden çatışmalar neticesinde Müslümanlardan 60 erkek ölmüş ve 56'sıda yaralanmıştır. Ermenilerden de 470 erkek ve 2 kadın olmak üzere 472 ölü ile 35 erkek yaralanmıştır. 8 Müslümanın da cesedi yakılmıştır.
6-7 Kasım 1895	Asayiş Olayı	3-4 bin Akçadağ ekradının tekrar Darende kasabasına hücum ederek çarşının büyük bir kısmı, 30 kadar Ermeni evini yakmışlardır. Bu hücumlarında bir hayli eşyayı da çalmışlardır. Ayrıca muhacirlerden de 6 kişiyi öldürmüşler, 15 kadarını yaralamışlardır. Ermenilerden de 50 kadar ölü ve yaralı bulunduğu Darende kaymakamı tarafından bildirilmiştir.
10 Ocak 1896	Asayiş Olayı	Dümüklü köyündeki Aleviler, Sünni olan Sarıhacı ve Nipek köylerine saldırmış ve 6 kişi hayatını kaybetmiştir. Devam eden süreçte Dümüklü köyünde sayıları hızla artan Alevilerin askerlere ve tahsildarlara karşı olan tavrı dolayısıyla yeni çatışmalar yaşanmış ve aralarında Dümüklü Ali ve diğer ileri gelenleri olmak üzere toplamda 118 kişi hayatını kaybetmiştir. Olayın tarafları olan kişiler yargılanmıştır.
16 Temmuz 1901	Asayiş Olayı	Akçadağ ahalisinden 500'den fazla eşkıya Elbistan ve köylerine hücum etmişlerdir.

Tablodan da anlaşıldığı üzere bir kaza idaresinin üstesinden kolay kolay gelemeyeceği doğal afetler ve olaylar yaşanmıştır. Kazanın toplumsal yapısında ciddi yaralar açan bu gelişmeler, halkın geleceğe dair umutlarını kırarken Müslim/gayrimüslim halk arasındaki ayrışmayı artırmış ve dolayısıyla toplumsal birlikteliği büyük oranda zedelemiştir. Kaymakamların çabalarına rağmen kısmen başarı sağlanmış ise de kaza sınırları dâhilindeki asayiş olayları tamamen önlenememiştir. Haliyle kaymakamlar hakkındaki şikâyet ve soruşturmaların sayısını artırmada söz konusu gelişmelerin payı büyük olmuştur. Kaymakamların bazı konularda yaptıkları ya da yap(a)madıklarından dolayı şikâyetler olmuş ve bunların içinden bazıları soruşturmaya konu edilmiştir. Kaymakamlar hakkındaki şikâyet ve soruşturmaları örneklendirmek üzere seçilenler aşağıda verilmiştir.

Mustafa Mirza Efendi hakkında ahaliye eziyet etmek, kazanın güvenliğini tehlikeye düşürmek ve aşar ihale sürecini kötü yönetmek iddiaları üzerine

soruşturma açılmış ve görevine son verilmiştir.⁹⁷ Mehmed Reşid Efendi'nin Kürecik nahiyesi dâhilinde bulunan bazı köylerdeki yol mükellefi olup, bunu yevmiye üzerinden para vererek muaf olmak isteyenlerin günlük 10 kuruş hesabıyla 5 günlük 50'şer kuruşun toplanmasının ilan edildiğini, kaymakamın topladığı parayı zamanında teslim etmediği ve yapılması gereken köprü ile yollara gereğince ihtimam göstermediği gerekçesiyle vilayet idare meclisinin 29 Eylül 1885 tarihli kararı hükmünce görevden alınmasının uygun olacağı dile getirilmiştir. Ayrıca adı geçen 3.400 kuruşun teslim edilmesi ve mahkeme masrafı olan 260 kuruşun da kendisinden tahsil edilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine hakkında soruşturma açılmış ve ihtiyaten işten el çektirilmiştir. Bu süreçte kendisi Malatya üzerinden İstanbul'a hareket etmiştir. 7 Eylül 1885 tarihli Şûrâ-yı Devlet kararında adı geçen kişinin İstanbul'a gelmesine gerek olmadığı ve gerektiğinde kendisinin çağrılacağını, gerek duyulmazsa gıyaben yargılanacağı kaydedilmiştir.⁹⁸ Yerine eski Midyat kazası kaymakamı Mustafa Hilmi Efendi, 26 Ekim 1885 tarihinde tayin edilmiştir.⁹⁹ Ahmed Raif Efendi'nin azil sebebi olarak bazı köylüler arasındaki kargaşanın büyümesine engel olmaması, bundan dolayı karışıklığa sebebiyet vermesi, kanunlara itaat etmemesi ve uygunsuzluk yani liyakatsizlik gösterilmiştir. Görevden alınmış olması dolayısıyla maaş tahsisinde bazı tereddütler hâsıl olmuşsa da bu konuda lehine karar çıkmıştır.¹⁰⁰ Mazulen emekli edilmesine ve son aldığı maaşın yarısı oranında maaş bağlanmasına karar verilmiştir.¹⁰¹ Kaymakamlık hakkının da saklı olduğu, ileride isterse tekrar görev alabileceği de dile getirilmiştir. Bunun üzerine adı geçen kişi, 10 Temmuz 1897 tarihinde Bolvadin kaymakamlığına tayin edilmiştir.¹⁰²

Soruşturmaların uzun sürmesi dolayısıyla kaymakamların mağdur edildiği sonuçlar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Hüsrev Halid Efendi ile ilgilidir. Kendisi Akçadağ'da kaymakamken arazi meselesi dolayısıyla iki köyün (Tatarkuban Uşağı ve Kasım Uşağı) çatıştığı, 72 evin yandığı ve eşyalarının çalındığı, altı kişinin öldüğü, bununla birlikte yaralananların da olduğu kaydedilmiştir. Kendisi hakkında Akçadağ'dan Edremit'e tayin edildikten sonra soruşturma açılmıştır. Hakkında açılan soruşturma üzerine geçici olarak işten el çektirilmiştir. Altı ay sonrasında ise azledilerek hakkında adli soruşturma da açılmıştır. Bu olaya Malatya mutasarrıflığı ve Ma'mûratü'l-azîz valiliği de

⁹⁷ BOA., İ.DH., 781/63510.

⁹⁸ BOA., ŞD., 2496/2; 2501/36.

⁹⁹ BOA., İ.DH., 967/76421.

¹⁰⁰ BOA., BEO., 869/65131.

¹⁰¹ BOA., ŞD., 1106/77; BOA., BEO., 909/68122.

¹⁰² BOA., İ. DH., 1349/11.

müdahil olduğu halde kendisinin Edremid kazasına yapılan tayin işinin bekletildiğini ve dolayısıyla mağdur edildiğini, olaya karışanların da genel af ile salıverildiğini 17 Ağustos 1908 tarihinde Şûrâ-yı Devlet'e hitaben yazdığı dilekçede arz etmiştir. Buna ek olarak on iki ayda vilayet ve nezaret arasında dolaşan evrakın, on aydır da Şûrâ-yı Devlet'te bekletildiğini ve toplamda 22 aydır dosyasının karara bağlanmadığını ifade etmiştir. Mevcut durumun kendisini büyük bir ekonomik sıkıntıya soktuğunu ve dosyasının bir an evvel karara bağlanmasını talep etmiştir.¹⁰³ Soruşturmayı yürüten Ma'mûratü'l-azîz vilayeti yetkilileri, kaymakam ve onunla hareket eden Malatya ve Harput Jandarma Binbaşlıları Rıza ve Ali Haydar Efendilerin suçlu oldukları yönünde kanaat bildirmiştir.¹⁰⁴ Hüsrev Halid Efendi, nihayet iki buçuk sene sonra Malatya mahkemesinden aldığı takipsizlik kararıyla soruşturmada sınırlı olarak yeniden kaymakam olmaya hak kazanmıştır. 5 Eylül 1909 tarihinde 2.500 kuruş maaşla Kudüs sancağındaki bir kazaya tayin edilmiştir.¹⁰⁵

Kaymakamların azil sebeplerini göstermesi açısından Mustafa Abdullah Bey'in de Akçadağ kaymakamlığı esnasında hal ve davranışlarındaki tabloya bakmakta fayda vardır. Şûrâ-yı Devlet'e de yansıdığı kadarıyla isnat edilen karakter ve davranışları şöyle kaydedilmiştir:

- Mesaisi esnasında sokak aralarında dolaşarak bir çocuk gibi ötekine berikine bulaşmak.
- Köylü kadınlara tasallut etmek.
- Mahkemeye hücum ederek hâkimleri tahkir etmek.
- Memurlar ile buradaki halkın aleyhinde gerçek dışı bazı anlamsız işaretler yaparak makamına yakışmayacak davranışlarda bulunmak.
- Köylü çocuklarıyla tarlalarda oyun oynamak.
- Sefahate saparak makamının gerektirdiği ağırlığı taşıyamamak.

Yukarıda özetle aktarıldığı üzere adı geçen kişinin 1869-1870 doğumlu olduğu dikkate alındığında Akçadağ'da görevli olduğu zaman dilimi 29-30 yaşlarıdır. Bu açıdan bakıldığında genç yaşta olduğu anlaşılacaktır. Uygunsuz davranışları münasebetiyle vali tarafından defalarca uyarıldığı kayıtlara yansımıştır. Fakat bunların herhangi bir etkisinin olmadığı ve tek çarenin başka yere tayin edilmesi olduğu dile getirilmiştir.¹⁰⁶ Hatta bu durumundan dolayı aşiretler tarafından namus kaygısıyla öldürülebileceğine de dikkat çekilmiştir. Mustafa Abdullah Bey'in karakter olarak bu makamı taşıyamadığına kanaat

¹⁰³ BOA., ŞD., 3054/64.

¹⁰⁴ BOA., DH. MKT., 1177/55; 1196/17.

¹⁰⁵ BOA., DH.SAİDd., 150/277; BOA., İ. DH., 1470/17.

¹⁰⁶ BOA., DH. MKT., 2420/97.

edilerek görevine 3 Aralık 1900 tarihinde son verilmiştir.¹⁰⁷ Adı geçen kişi davranışlarının yanlışlığını kabul ve ıslah-ı nefis ile tekrar kaymakamlık talebinde bulunmuştur. Buna bir de mahkemeden aldığı takipsizlik kararını da eklemiştir. Talebi, Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmüş ve yukarıda sayılan davranışlardan uzak kalması şartıyla bir daha kaymakam olmasına 17 Eylül 1901 tarihli karar ile onay verilmiştir.¹⁰⁸

Akçadağ'a tayin edilen Asım Bey, Harput'taki görevindeyken yaşanan Ermeni tehciri ve bununla ilintili diğer mevzular dolayısıyla Şûrâ-yı Devlet kararıyla soruşturmaya konu olmuştur.¹⁰⁹ Vilayetten, Dâhiliye Nezareti'ne 6 Haziran 1916 tarihinde gönderilen şifreli telgrafa istinaden ve açılan soruşturma sonucunda 25 Haziran 1916 tarihinde Asım Bey'in Akçadağ'daki görevine son verilmiştir.¹¹⁰

Kaymakamlar görev sürelerine ve mesleki kıdemlerine göre taltif edilebilmişlerdir. Bunun için görevlerindeki başarıları yeterli görülmüştür. Mustafa Hilmi Efendi'nin "tahsilat ve hususât-ı sairece müşâhid olan mesa'î ve ikdamatından dolayı müstehâk-ı taltifât-ı âli olmasından dolayı" uhdesine rütbe-i salise tevcihi hakkında Ma'mûratü'l-azîz 'den 4 Aralık 1887 tarihinde sunulan teklif, Sadarete intikal etmiş ve 5 Nisan 1881 tarihli İrade ile onaylanmıştır.¹¹¹ Benzer şekilde Hakkı Efendi'nin "asayiş ve inzibât-ı mahallinin idâme ve muhafazası emrinde müşahid olan hüsn-ı hizmet ve gayretine mebni" Ma'mûratü'l-azîz vilayetinden taltif için teklif yazısı gönderilerek uhdesine rütbe-i salise tevcihi iletilmiştir. Teklif, 8 Nisan 1892 tarihli İrade ile onaylanmıştır.¹¹² Benzeri bir süreç, Mustafa Abdullah Bey için de işletilmiştir. Herhangi bir gerekçe ifade edilmeden diğerleri gibi onun da salise rütbesiyle taltif edilmesi teklif edilmiştir.¹¹³

SONUÇ

Osmanlı taşra idaresinin kaza ölçeğindeki bir örneğini ortaya koyan bu çalışma ile meclisli idare sisteminin Akçadağ gibi yönetimi zor, aşiretlerin kuvvetli olduğu bir yerleşim biriminde bile hayata geçebildiği görülmüştür. Buna

¹⁰⁷ BOA., DH. MKT., 2446/35.

¹⁰⁸ BOA., BEO., 1707/128020; BOA., DH. ŞFR., 253/91.

¹⁰⁹ BOA., ŞD., 1500/6; BOA., DH. ŞFR., 55/209.

¹¹⁰ BOA., DH. ŞFR., 522/52.

¹¹¹ BOA., DH. MKT., 1487/41; BOA., İ. DH., 1074/84274.

¹¹² BOA., İ. DH., 1262/99141.

¹¹³ BOA., DH. MKT., 2345/3; 2349/116.

rağmen kaza idaresinde sorunların yaşandığı ifade edilebilir. Kazada İdare Meclisi'nin teşekkülü ve zamanla kurumsal yapıya bürünmesi, merkezi hükümetin meclisli idare yapısının taşradaki tezahürü olarak değerlendirilebilir. Kazanın özellikle 1871 yılından sonraki mülkî idarî sınırı, köy/nahiye bağlanması yahut ayrılması şeklinde değişime uğramıştır. Bunun dışında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat reformlarının taşradaki birer temsilcisi olarak kaymakamların biyografilerine dair ulaşılan bilgiler ışığında denilebilir ki Akçadağ kaymakamları büyük oranda tecrübe sahibidirler. Mülkî amir yetiştirmeyi amaçlayan Mülkiye Mektebi mezunu olan kaymakamların bildikleri diller ve tabii tutuldukları uygulamalı eğitim süreci sonucunda ihtiyaçları olan teorik ve pratik donanımı büyük oranda aldıkları söylenebilir. Buna rağmen Akçadağ özelinde görevleri ya da şahsi karakterleri dolayısıyla bazı kaymakamlar şikâyetlere ve soruşturmalara konu olmuştur. Yenileşme döneminin vatandaş açısından en önemli kazancı olarak ifade edilebilecek olan dilekçe hakkı, şikâyet amacıyla sıklıkla kullanılmış ve bazı kaymakamların görevlerinden alınmasına uzanan bir süreci başlatabilmiştir. Vatandaş için hak olarak tanımlanan bu gelişme, Akçadağ özelinde kaymakamlar için baş ağrıttıcı bir unsura dönüşmüştür.

Dönem içerisinde görev yapan valiler ve mutasarrıflarda olduğu üzere, kaymakamlarda da görev süresi ortalaması oldukça kısa olmuştur. Burada görev yapan kaymakamların çeşitli sebeplerle yer değiştirdiği kaydedilmiştir. Görev süresinin kısa olması ve çeşitli gerekçelerle her an görevden alınabilme durumu, kazada uzun soluklu projelerin hayata geçirilme ihtimalini düşürmüştür. Zira bir idarecinin atandığı yeri tanıması bile önemli bir zaman dilimini gerektirirken burada görev yapan kaymakamların büyük bir kısmı buna fırsat bulamadan ya görevden alınmış ya da yer değiştirmiştir. Görevden almaların büyük oranda geçici olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu şekilde görevine son verilenlerin birçoğu, mahkmeden lehlerine aldıkları karardan sonra aynı unvanla başka kazalara tayin edilmişlerdir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

A. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı (A.MKT. MHM.), 552/2; 678/2; 682/8; 685/32; 685/45; 685/70.

Bâb-1 Âli Evrak Odası Tasnifi (BEO.), 41/3067; 172/12844; 208/15547; 409/30621; 655/49071; 869/65131; 909/68122; 1707/128020;

Danyal TEKDAL

3045/22831; 3401/255018; 3521/264021; 4396/329675; 4420/331463;
4451/333792; 4455/334093; 4460/334456; 4489/336632;
4495/337068; 4597/344703; 4616/346162; 4621/346549.

Dâhiliye Nezâreti İdârî Kısım Belgeleri (DH. İD.), 183/13; 183/42.

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî Belgeleri (DH. MKT.), 190/78; 229/70;
831/85; 874/9; 1177/55; 1196/17; 1313/82; 1336/46; 1367/32;
1487/41; 1709/68; 1715/31; 1729/15; 1731/94; 1746/63; 1854/28; 1889/57;
1915/108; 1936/39; 2052/6; 2058/63; 2064/55; 2338/28; 2345/3;
2349/116; 2420/97; 2446/35; 2491/57; 2498/103; 2547/1; 2583/12;
2638/23.

Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH. SAİDd.), 1/676; 3/932; 4/142;
4/502; 10/431; 10/769; 10/981; 18/249; 76/43; 76/183; 93/391; 95/157;
96/163; 107/113; 112/459; 113/449; 150/213; 150/277.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî Belgeleri (DH. ŞFR.), 55/209; 253/91; 481/126;
522/52; 626/155; 645/75; 656/119; 657/70.

Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât ve Islâhat Komisyonu Muamelât
(DH.TMIK.M.), 1/7.

Hariciye Nezâreti Tahrirat (HR. TH.), 165/47.

İrâde Dâhiliye (İ.DH), 606/42216; 781/63510; 824/66395; 826/66538;
882/70353; 967/76421; 1074/84274; 1175/91899; 1184/92634;
1223/95731; 1228/96144; 1262/99141; 1270/99856; 310/39;
1324/32; 1334/59; 1338/35; 1348/16; 1349/11; 1373/35;
1390/21; 1400/4; 1421/18; 1426/26; 1439/4; 1470/17;
1470/75; 1471/69; 1481/18; 1496/44; 1507/20; 1515/59.

İrâde Hususi (İ. HUS.), 72/11.

İrâde Tekaüd Sandığı (İ. TKS.), 6/39; 11/26.

İrâde Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD), 63/3692; 83/4906.

Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî (MF. MKT.), 460/7.

Meclis-i Vâlâ (MVL.), 646/109.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.), 636/13; 911/47; 987/52; 1014/41; 1081/90; 1106/77;
1456/40; 1459/43; 1459/46; 1459/51; 1460/38; 1463/3; 1467/7;
1500/6; 2496/2; 2501/36; 2523/1; 2598/26; 2942/60; 3054/64.

Yıldız Perakende Arzuhal ve Journaller (Y. PRK. AZJ.), 23/46.

Yıldız Perakende Askeri Marûzât (Y. PRK. AS.), 71/33.

Yıldız Sadâret Hususi Marûzât (Y. A. HUS.), 246/25; 279/4; 339/31.

Yıldız Mütenevvî Marûzât Evrakı (Y. MTV.), 76/81; 219/28.

Yıldız Perakende Umûm Vilayetler Tahriratı (Y. PRK. UM.), 33/71.

B. Sâlnâmeler

SDA (Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye), H.1285 (M. 1867-1868); H.1286 (M.1869/1870); H.1287 (M.1870/1871).

SVM (Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûratü'l-azîz), H.1301 (M.1883-1884); H.1302 (M.1884-1885); H.1305 (M.1887-1888); H.1307 (M.1889-1890); H.1310 (M.1892-1893); H.1312 (M.1894-1895); H.1325 (M.1907-1908).

SVD (Sâlnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir), H. 1286 (M.1869-1870) – H.1300 (M.1883) arası salnameler.

TCDS (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi), 1924-1925, Matbaa-i Amire, İstanbul 1926; 1926-27, Matbuat Müdüriyeti Umumi, İstanbul 1927; 1927-28, Matbuat Müdüriyeti Umumi, İstanbul 1928; 1928-29, Matbuat Müdüriyeti Umumi, İstanbul 1929.

C. Araştırma ve Kaynak Eserler

Akman, E. (2021). *Siverek, Şehir, Mekân ve İnsan*. Çizgi Kitabevi.

Aksın, A. (2019). Osmanlı Döneminde Harput'un (Ma'muratü'l-aziz) İdari Yapısı. A. Aksın, Y. Haykır ve F. Yıldırım (Ed.), *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı* içinde (Cilt I) (s.397-408).Hiper Yayın.

Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleriyle Malatya 1996. Malatya Valiliği Yayınları.

Cuinet, V. (1891). *La Turquie D'Asie (Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'asie – Mineure)* (Cilt II). Paris.

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. TTK Yayınları.

Çetinkaya, M. A. (1968-69). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1860-1923)* (Cilt 3). Mars Matbaası.

- Davison, R. H. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform* (Cilt I). (Osman Akınhay, Çev.).Papirüs Yayınevi.
- Diyarbakır Salnameleri 1286-1323(1869-1905) (Cilt I-II-III). Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Doğru, H. (1995). *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Düstûr. Tertip I (Cilt I). Defa-i Sâniye. İstanbul Matbaa-i Amire. 1282.
- Engelhardt (1999). *Tanzimat ve Türkiye*. Kaknüs Yayınları.
- Ertaş, M. Y. (2012). Tanzimat Döneminde Beşiri Kaza Müdürlüğü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 25-36.
- Gögebakan, G. (2002). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*. Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Işık, A. (1998). *Malatya (1830-1919)*. Kurtiş Matbaacılık.
- İnalçık, H. (2018). *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*. İsam Yayınları.
- Karagöz, M. (2003). *XVII. ve XVIII. Asırlarda Malatya Kazası (1650- 1750)*. Karizma Yayınları.
- Karagöz, M. (2021). Tanzimat'tan cumhuriyet'e taşra teşkilatında malatya (1839-1924). *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 238-275. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.999941>
- Kılıç, S. K. (2005). 1864 vilayet nizâmânâmesi'nin tuna vilayetinde uygulanması ve mithat paşa. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 99-111. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000198
- Kırmızı, A. (2007). *Abdülhamid'in Valileri-Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*. Klasik Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2010). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları.
- Ürkmez, N. (2019). 1896-1897 Akçadağ Dümüklü Hadisesi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 64, 337-354. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4093>
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilayet Nizâmânâmesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(5), 89-103.

Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği...

Torun, F. S. (2012). Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876). *Karadeniz Araştırmaları*, 32, 81-97.

URL-1 <http://akcadag.gov.tr/tarih> Erişim tarihi: 05.02.2022.

URL-2 <http://www.hekimhan.gov.tr/genel-bilgi> Erişim tarihi: 04.04.2022

Yapıcı, S. (2014). *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya (1869-1908)*. Malatya Kitaplığı Yayınları.

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (7.Baskı). İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

During the Tanzimat period, the Ottoman Empire implemented many reforms upon the necessity. As a complement to many of the innovations it carried out in the central structure, it also organized some administrative reforms in the provincial organization. With the regulation dated 1871, which is one of them and the provincial organization was shaped to a large extent, the administrative structure was graded as province, sanjak, district and township. Since it is not possible to examine the change in each level as a whole, it is seen as a way out to reach some conclusions through the selected samples. For this purpose, with this study, which aims to see the reflections of the administrative reforms that took place at the district level, the fifty-year administrative structure of the Akçadağ district between the years 1870-1920 and the developments regarding the administrators were revealed.

In this study, in addition to the development and change in the administrative structure of Akçadağ, which was administered by district governors, until the Republic, it was aimed to reveal the profile of the administrators in all aspects. Akçadağ county was included in the new administrative structure as of 1870 in parallel with the Ottoman Empire in general. District governors have been appointed here from the center. Their expenses such as salaries and subsistence were met from the central budget. It was observed that the district governors had difficulties in Akçadağ due to their administrative duties. It can be stated that, together with the characteristic features of the district governors, the fact that Akçadağ has a wide geography, the security events caused by the tribes living here, the natural disasters and epidemics that occurred, and the Armenian events that took place in this process were largely effective. The district governors, who were expected to deal with all these, sometimes showed acumen and went to the problems, and sometimes became a part of the problem and lost their job. Due to the aforementioned problems, it was generally not possible to work here for a

long time. The fact that thirty-five district governors and nearly ten deputy district governors took office over a fifty-year period can be shown as a concrete example of the instability in the administrative structure. Due to this situation, it can be determined that the district governors do not dare or find the opportunity to undertake long-term projects.

Assuming that the district governors cannot manage the district alone, it should be considered normal for some individuals and institutions to be involved in the administrative process. Administratively, they were accompanied by the district administrative council, as well as other officials such as sub-district managers, naib, property manager, land registry clerk, population officer, ballot box trustee and telegraph officer. Their upbringing and administrative experiences were influential in the administrative decisions of the district governors. For this reason, his previous duties, birth dates, educational status, appointment and relocation procedures, and developments such as retirement, salary, investigation and punishment were examined in detail from many aspects. District governors are graduates of the Civil Service School, which trains civil administrators to a large extent. Almost all of them speak French as well as Turkish. His duties before and after Akçadağ were generally as the district governorship. Their salaries have decreased over time instead of increasing. It can be thought that the negativities in the general economic situation of the Ottoman Empire were effective in this. Those who have passed away on duty or who have completed a certain period of time and retired are generally given a pension according to the number of members in their family. Apart from this, those who were temporarily terminated from their jobs were given half of their last salary and put on hold. At the end of almost every appointment, it was reflected in the records that the period of exemption took place. The total period of disability occurred between 1/2-1/4 of the term of office. In order not to be exposed to this, the bakaish method was generally preferred. Complaints have been made about some of the district governors, and some of them have been the subject of investigation. As a result of the investigation, those found guilty were dismissed. On the other hand, there were also those who were rewarded for their success in the profession. Akçadağ, which was administered by the district governors carrying out their duties in the aforementioned conditions, was transferred to the Republic as a district of Malatya.

EKLER

Ek 1. Akçadağ kazasının merkezi olan Arga ve Sultansuyu Çiftliği'nden görünüm. (Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Erişim Tarihi: 19.02.2022).

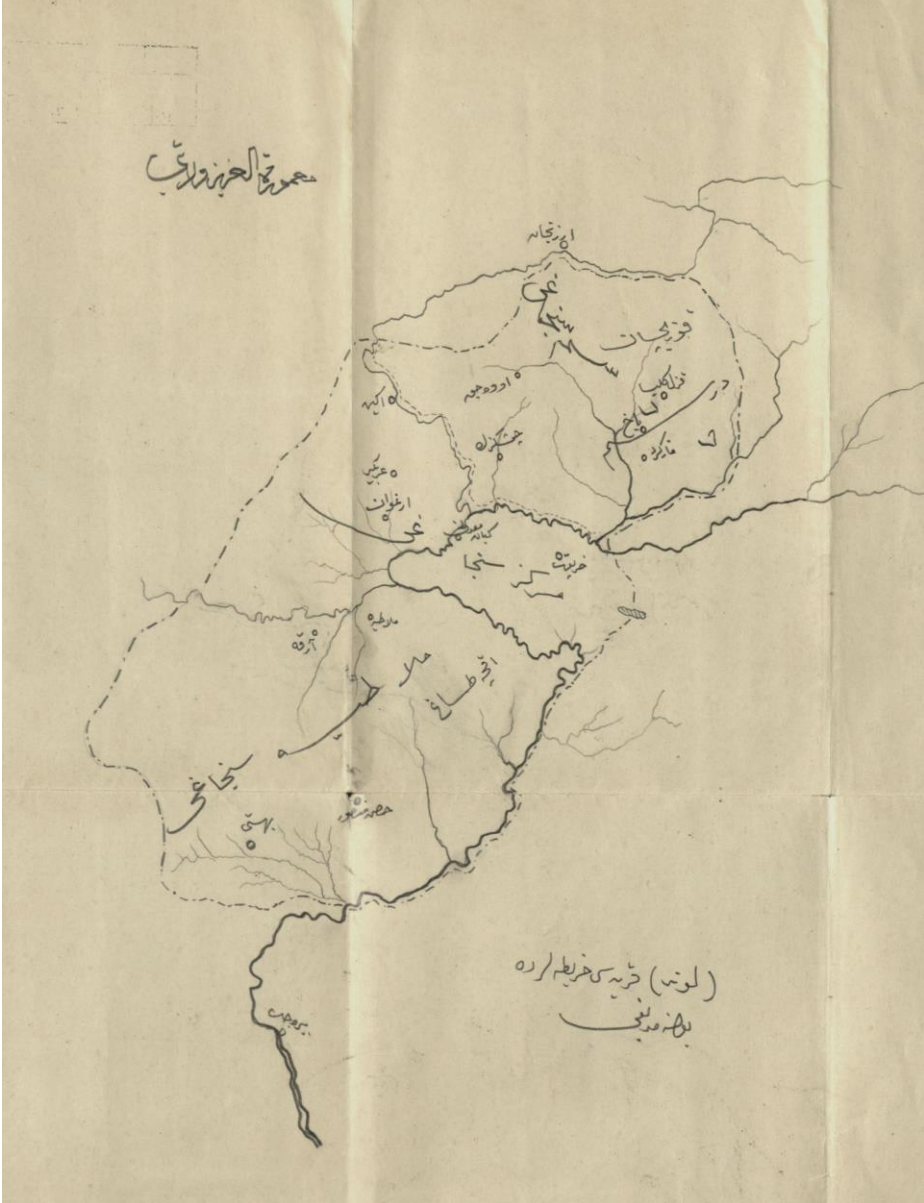

سۇلتان سۇيۇق چىفتلىك ھىساۋونى

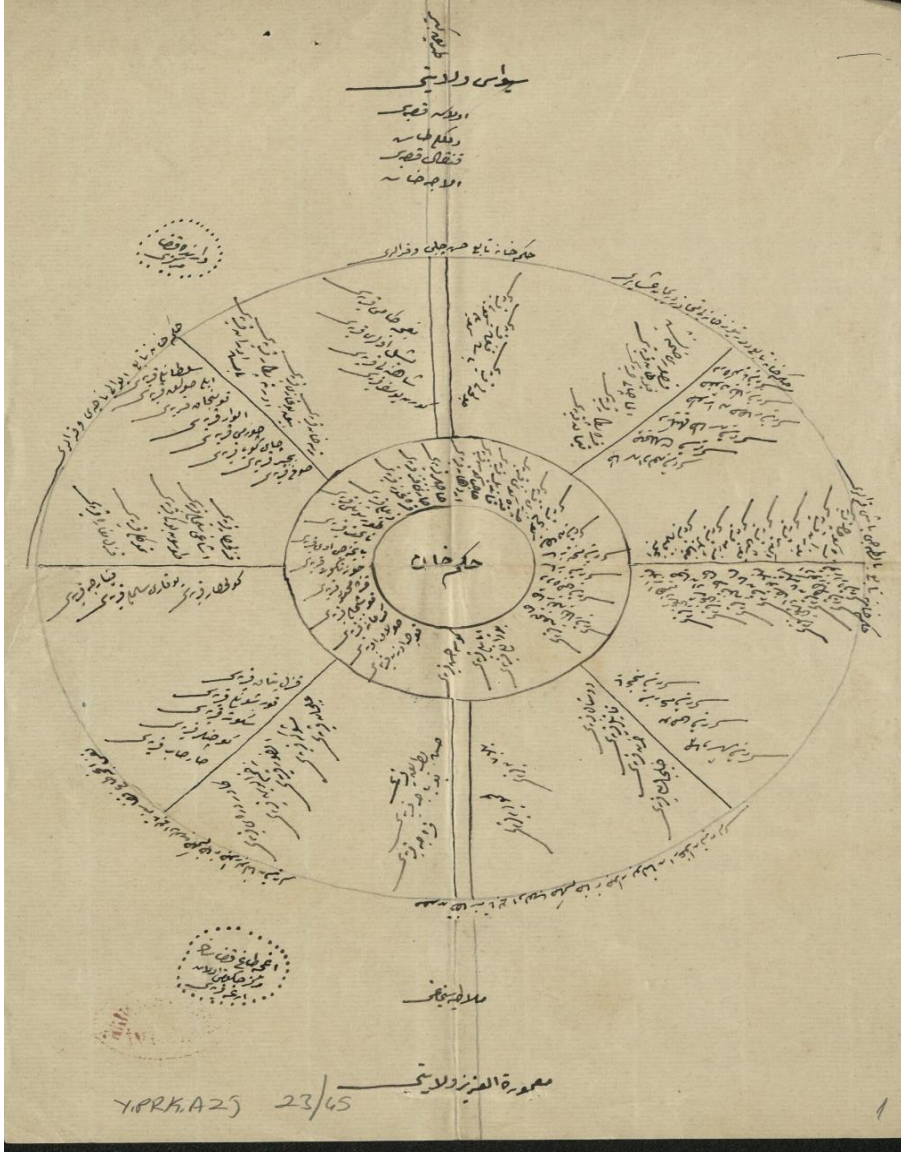

چىفتلىك مەركەزىيەلەن ئارقىسىدا

Ek-3. Ma'mûratü'l-azîz Vilayeti 1891 Yılı İdari Haritası (BOA., ŞD., 2598/26)

Ek-4. Hekimhan nahiyesinin kazaya dönüştürülmesi yahut Akçadağ kazası merkezi yapılmasını konu edinen yazının ekinde sunulan Hekimhan'ın sahip olacağı yerleşim birimlerini gösterir 1893 yılına ait kroki (BOA., Y. PRK. AZJ., 23/46)

Osmanlı Son Döneminde Kaza İdare Yapısı ve İdarecileri: Akçadağ Kazası Örneği...

Ek 5. Vali, mutasarrıf ve kaymakam gibi mülkî amir yetiştiren Mekteb-i Mülkiye-i Şahane binası ile öğretmen ve öğrencileri toplu görünüm. (Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Erişim Tarihi: 19.02.2022).

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.62172>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	25.04.2022	Submitted date
Kabul tarihi	25.06.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	30.06.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yürümez, R. (2022). Oğuz Türkçesi Ses Bilgisi Unsurlarının Çağatay Türkçesindeki İzleri. *Journal of History School*, 58, 2148-2159.

OĞUZ TÜRKÇESİ SES BİLGİSİ UNSURLARININ ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDEKİ İZLERİ¹

Recep YÜRÜMEZ²

Öz

Çağatay Türkçesi ve Oğuz Türkçesi, dil tarihî incelemelerine göre Karahanlı Türkçesinin sonundan itibaren coğrafi olarak uzaklaşma, yeni kültürlerle komşu olma, farklı boyların dilinin yazı ve edebiyat dili hâline gelmesi gibi sebeplerle birbirlerinden uzaklaşmıştır. Ancak tarihî geçmişten dolayı kelime ve dil bilgisi konularındaki ortaklıklar devam etmiştir. Bu dilbilgisel ortaklıkların araştırılması bir yandan Türkçenin günümüzde daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı gibi bir yandan da kökenlerine yönelik yapılacak olan bilimsel araştırmalara kaynaklık edecektir. Bu bağlamda, Oğuz Türkçesi ve Çağatay Türkçesinin ses bilgisi unsurlarıyla sınırlandırılmış olan çalışmada Oğuz Türkçesinin bilinen ses bilgisi unsurları araştırılarak Çağatay Türkçesindeki yansımaları bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Yapılan çalışma neticesinde Oğuz Türkçesinden on yedi ses bilgisi unsurunun Çağatay Türkçesinde de bulunduğu tespit edilmiştir. Özellikle Çağatay sahasında yapılan çalışmaların nicelik olarak yetersizliğinin bir sonucu olarak ses bilgisine dayalı bazı ortaklıkların ortaya konamaması, Türkistan coğrafyasının 15-20. yüzyıl aralığındaki resmî ve edebî dili olan Çağatay Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların artmasına ve yeni bulgularla birlikte farklı çalışmalara imkân sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Oğuz Türkçesi, Ses Bilgisi, Tarihî Türk Lehçeleri.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %100

²Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Dil Hazırlık Bölümü, recep.yurumez@manas.edu.kg, Orcid: 0000-0002-8818-7695.

Traces of Oghuz Turkish Phonological Elements in Chagatai Turkish

Abstract

According to the historical linguistic studies, Chagatai and Oghuz languages diverged from each other due to geographical distance since the end of the Karakhanid language, being neighbours with new cultures, and the language of different tribes becoming the language of writing and literature. However, due to the historical past, the similarity in vocabulary and grammar continued. The study of these grammatical commonalities will not only contribute to a better understanding of Turkish today, but will also become a source for scientific research of its origin. In this study, which was limited to the phonetic elements of Oghuz and Chagatai languages, the known phonetic elements of Oghuz were investigated and their reflections in Chagatai were discussed with a holistic approach. As a result of the study, it was found that seventeen phonetic elements from the Oghuz language were found in the Chagatai language. As a result of the quantitative inadequacy of the studies carried out especially in the Chagatai field, some common points cannot be revealed. So this will enable the increase in the number of studies and provide opportunities for different studies with new findings on Chagatai Turkish, which was the official and literary language of the Turkestan geography between the 15th and the 20th centuries.

Keywords: The Chagatai Language, The Oghuz Language, Phonetics, Historical Turkish Dialects.

GİRİŞ

Her zaman hareket hâlinde bulunan Türkler, farklı coğrafyalara, bölgelere göç etmişlerdir. Bu göçlerin sebepleri bazen savaşlar, bazen coğrafi şartların zorlukları ve bazen de yeni yerler keşfedip yaşama isteği olmuştur (Çelik, 2020, s. 471). Türk dili de bu göçlerin de neticesi olarak farklı şekillere bürünmüştür. Türk dili tarihi üzerine yapılan araştırmalarda Karahanlı Türkçesi devrinden sonra coğrafyanın genişlemesi, yeni kurulan devletler gibi sebeplerle dil içinde farklılıkların arttığı görülmektedir. Batıya göçen ve büyük çoğunluğunu Oğuzların oluşturduğu Türk boyları burada Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıca'yı yazı dili olarak kullanırken doğuda kalan Karluk ve Kıpçak Türk boyları yazı ve edebiyat dili olarak Çağatay Türkçesini ortak olarak kullanmışlardır. Bu farklı kullanımlara rağmen tarihî Türk lehçeleri birbirlerinden birçok alanda etkilenmişlerdir.

Oğuz Türkçesi

Kaşgarlı Mahmut, eski Türkçe devrinden beri bir diyalekt olarak var olan Oğuz Türkçesi ile ilgili örneklere divanında yer vermesinin yanı sıra *Dillerin en yeğnisi Oğuzların, en doğrusu da Toxsı ve Yağmaların dilidir* (Atalay, 1998, s. 30) diyerek Oğuz Türkçesinin değerini ortaya koymaktadır.

Günümüzde Türk dünyasının güneybatısında bulunan Oğuz boylarının konuştuğu ve yazdığı lehçe ile ağızların ortak adına Oğuz Türkçesi veya Güneybatı Türkçesi denilmektedir (URL-1). Oğuz teriminin etimolojisi ile ilgili farklı fikirler bulunmakla birlikte *oğuz* <ok-u-z oklar yönetilen boylar anlamına geldiği ve homojen bir yapıyı değil, farklı boyların birliğini ifade ettiği görüşü daha yaygındır (Uğurlu, 2011, s. 124). Oğuz kelimesi ile birlikte 11. yüzyıldan itibaren aynı anlamda Türkmen teriminin de kullanıldığı görülmekte ve birçok boyu içine alan Oğuzların günümüz Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, İran, Irak Türklerinin ataları olduğu bilinmektedir (Sümer, 1972, s. 5). Oğuzlar, Köktürklerle aynı dönemlerde tarih sahnesinde görülmelerine rağmen lehçelerinin yazı dili olarak kullanılması 13. yüzyılı bulmaktadır (Hazar, 2011, s. 32). Söz konusu Türk lehçesi, 13-15. yüzyıllar arasında Eski Anadolu Türkçesi veya Eski Türkiye Türkçesi olarak (Korkmaz, 2009, s. 61) ve 15-20. yüzyıllar arasında Osmanlıca şeklinde adlandırılmış, günümüzde de Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Gagazvuz, Horasan Türkçeleri ile dil yolculuğuna devam etmiştir (URL-1).

Çağatay Türkçesi

Orta Asya Türk devletleri 1405'te Emir Timur'un ölümü ile siyasal olarak birçok parçaya bölünmüş olsa da yazı ve edebiyat dilinin ortak olarak kullanıldığını görmekteyiz (Akar, 2005, s. 182). Kullanılan bu dil, dönemin yazarları tarafından daha çok *Türki* olarak adlandırılmış olsa da 19. yüzyıldan itibaren Batılı araştırmacılar tarafından Çağatay Türkçesi olarak adlandırılmıştır (Caferoğlu, 1984, s. 2-199).Ercilasun, Çağatay Türkçesi'ni 15-20. yüzyıllar arasındaki Orta Asya Türklerinin resmî dili olarak görürken (2004, s. 4003-408) Akar, *16-19. yüzyıllarda, Orta Asya'daki bütün Türk halklarının ortak yazı ve edebiyat dili* (2005, s. 182) şeklinde kabul etmektedir.

Her ne kadar coğrafi olarak birbirinden uzaklaşmış olsa da Oğuz ve Çağatay Türkçeleri birbirinden aldığı sözcüklerin yanı sıra şekil ve ses bilgisi bakımından da karşılıklı etkileşimde bulunmuşlardır. Bu bağlamda çalışmada bu alandaki kaynaklar ışığında Oğuz Türkçesi'ndeki ses bilgisi unsurlarının Çağatay Türkçesine yansımaları üzerinde durulacaktır.

YÖNTEM

Değer bilim dallarında olduğu gibi dilbilim alanında da kullanılmakta olan çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Türk dilinin iki tarihî lehçesi arasında yapmış olduğumuz bu çalışmada *Tarihi Karşılaştırmalı Metot*'tan (Temizyürek ve Khalafova, 2017, s. 231) faydalanarak ses bilgisel benzerlikler ortaya konmaya çalışılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Oğuz Türkçesinden Çağatay Türkçesine Ses Bilgisi Yansımaları

1. Yuvarlaklaşma

Oğuz Türkçesindeki yuvarlaklaşmalar lehçenin hussiyeti olmakla beraber bu yuvarlaklaşmalarda b, m, p, v ünsüzlerinin etkisi (Karadoğan, 2003, s. 178), Eski Türkçedeki ğ sesinin düşerken kendinden önceki ünlü sesleri yuvarlaklaştırması da neden olarak gösterilebilir ancak acı, katı gibi örneklerde olduğu gibi düşen ğ sesinden sonra her zaman yuvarlaklaşma meydana gelmemiştir (Timurtaş, 1976, s. 335). Eski Anadolu Türkçesinde (EAT) sistemli bir şekilde kullanılan bu yuvarlaklaşma, Çağatay Türkçesi klasik öncesi eserlerinde daha çok görülmekle beraber Ali Şir Nevayî'den sonra “v” sesi taşıyan isim ve fiil gövdeleri dışında kalkmıştır (Hazar, 2011, s. 43). Lutfî'nin *Gül ü Nevruz* adlı eserinde çevür-, ivür-, sivün- vb. sözcüklerde bu duruma örnekler görmekteyiz (Orak, 1995, s. 5).

1.1. Oğuz Türkçesinde ikinci tekil şahıs dilek-istek ve emir bildiren *-Gİl* eki bulunmaktadır ve Gülsevin bu ekte bir yuvarlaklaşmadan bahsetmemektedir (1997, s. 111-112). Emir kipi ikinci tekil şahıs eki Çağatay Türkçesinde ise *-Gİn*, *-Gİl*, *-Kİl* şeklindedir (Argunşah, 2018, s. 199) ve yuvarlak ünlülerle kullanımı çok azdır. Ancak *Seyyid Kasımî Destanı*'nda *bolğul* şeklinde yuvarlak ünlülü bir kullanım söz konusudur. Burada Oğuz Türkçesi etkisi olabileceği gibi “b” dudak ünsüzü “o” ünlüsü de eki yuvarlaklaştırmış olabilir (Eker, 2010, s. 385).

1.2. Eski Türkçede (ET) emir kipi üçüncü tekil şahıs kipi yuvarlak biçimde *-çUn* (Karadoğan, 2003, s. 175), EAT'de *-sUn*'dur (Gülsevin, 1997, s. 105). Eker, emir kipi üçüncü tekil şahıs ekinde yuvarlaklaşma EAT etkisiyledir ve buna ayıtsun (söylesin), bilsün (bilsin), kalmasun (kalmasin) örnek olarak gösterilebilir (2012, s. 68) derken Eckmann, ise az da olsa yuvarlak ünlülü varyantın da Çağatay Türkçesinde görüldüğünü belirtmektedir (2009, s. 123).

1.3. EAT'de emir kipi üçüncü çoğul şahıs ekin *-sUnlAr* biçimindedir (Gülsevin, 1997, s. 105). Eker, *alsunlar* örneğinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde bazı

örneklerde yuvarlaklaşma görüldüğünü ve bu durumun EAT etkisiyle (2012, s. 68) olduğunu ifade etmektedir. Çağatay Türkçesinde emir kipi üçüncü çoğul şahısta yuvarlaklaşma istisnai bir durum arz etmemektedir (Ecmann, 2009, s. 123; Argunşah, 2018, s. 201).

1.4. EAT’de görülen geçmiş zaman ekinini 1. ve 2. teklik şahıs ekleri *-dUm*, *-dUη* biçiminde yuvarlak ünlü ile (Karadoğan, 2003, s. 178). Oğuz Türkçesi hususiyeti olan bu yuvarlaklaşma *idüη*, *kılduη*, *aparduη* örneklerinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de görülebilir (Hazar, 2011, s. 43). Seyyid Kasımî destanlarında da *êşittük*, *olduğ* örneklerine bu duruma rastlanmaktadır (Eker, 2010, s. 69).

1.5. İyelik birinci tekil şahıstaki yuvarlaklaşma EAT’de görülür ve bu durum *m* dudak ünsüzü etkisiyledir (Timurtaş, 1976, s. 336). *āh+(u)m*, *cān(u)m+a* (Karaağaç, 1997, s. 344-396), *Gedâyî Dîvânı*’nda *cān(u)m*, *ayag+um* 107a (Erdem Uçar, 2015, s. 234-249) örneklerinde olduğu gibi bu yuvarlaklaşma Oğuz Türkçesi etkisiyle Çağatay Türkçesinde de görülür.

1.6. Geniş zamanın yardımcı ünlüsünde Oğuz Türkçesi etkisiyle *alurmen*, *bérürmén*, *aytursen*, *barur* örneklerinde olduğu gibi yuvarlaklaşma görülebilir (Eker, 2012, s. 68). Ancak buradaki yuvarlaklaşma Oğuz Türkçesi etkisiyle olabileceği gibi ET aslı şeklin korunuyor olmasından da kaynaklanıyor olabilir (Eker, 2010, s. 382).

1.7. Çağatay Türkçesi zarf fiil eklerinden *-p*, *-Ub* ekinin Lutfî’nin *Gül-i Nevruz*’nda *aşub*, *Lutfî Dîvânı*’nda *aşup* (Karaağaç, 1997, s. 355) örneklerinde olduğu gibi Oğuzca etkisiyle yuvarlak ünlü alabilir (Orak, 1995, s. 11; Eker, 2012, s. 68).

2. Çağatay Türkçesi ve Oğuz Türkçesi arasında genel bir t>d değişiminden söz etmek mümkündür (Orak, 1995, s. 3; Kaymaz, 2004, s. 205; Eker, 2012, s. 71-72). t>d değişimi için Kaşgarlı da *tewey>devey* (Atalay, 1998, s. 31) örneğinde olduğu gibi Oğuzların “d”li varyantları tercih ettiklerini bildirmiştir. Bununla birlikte *Dîvânü Lügâti’t-Türk*’te Oğuzca olarak verilen birçok sözcükte bu değişimin olmadığı da görülmektedir. Bu durum 11. yüzyılda değişimin henüz bir kural niteliği taşımadığını göstermektedir (Korkmaz, 1995, s. 244). *dur*-(Ünlü, 2013, s. 308), *Lutfî’nin Gül ü Nevruz*’unda *durur*, *dağ* örneklerinde bu ses olayı görülmektedir (Orak, 1995, s. 3).

3. Çağatay Türkçesindeki b>v değişimi Oğuz Türkçesi etkisiyledir çünkü Oğuz Türkçesi v’li varyantları kullanmaktadır (URL-1). Karahanlı döneminde *bar>var*-değişiminin henüz başlamadığını görüyoruz (Atalay, 1998, s. 31-32) *tawar* (Atalay, 1998, s. 362), *sawç* (Atalay, 1992, s. 441). Ancak Çağatay Türkçesi

döneminde *Revnağ'u-l İslâm*'da *zekât vir-* (Demir, 2013, s. 454) *Yusuf Emiri Divanı* ve *Tarih-i Mulk-i Acem*'de *var-* (Ünlü, 2013, s. 1206), *Nevâdirü'n-Nihâye*'de ise *ver-* (Ünlü, 2013, s. 1212) filileri bulunmaktadır. Korkmaz, bu değişimin ET devrinden sonra hatta Kâşgarlı'dan da sonra gerçekleştiğini belirtmektedir (1972, s. 437; 1995, s. 244).

4. “Ön ve art damak “g” sesinin birden fazla heceli kelimelerde hece başında, birden fazla heceli kelimelerin sonunda ve ek başında düşmesi Oğuz Türkçesi özelliğidir (Çürük, 2007, s. 409). Oğuz Türkçesi tesiri ile Çağatay Türkçesinde de “g” sesinin düştüğü görülebilir (Hazar, 2011, s. 46), ancak Korkmaz, bu değişimin ET döneminden sonraki devirlerde yaşandığını belirtmektedir (1972, s. 436-437). Örneğin *Çatı Mahbûbü-l-Kulûb* (Köktekin, 2013, s. 588; Ünlü, 2013, s. 592), *çamu* (Karaağaç, 1997, s. 503). (Ancak *çamuğ* ve *çamuğ* sözcükleri de Lütü Divanı'nda bulunmaktadır.) bu eserler dışında *Şeyh Süleyman Lügati*, *Yusuf Emiri Divanı*, *Şecere-i Terâkime*, *Sedd-i İskenderî* gibi eserlerde bu ses olayına rastlanmaktadır (Ünlü, 2013, s. 573).

5. Çağatay Türkçesinde birinci tekil kişi zamiri “men”dir ancak *Yusuf Emiri Divanı*'nda olduğu gibi çok az da olsa Oğuz Türkçesi olan *ben* (Köktekin, 2007, s. 361) de bu dönemde görülmektedir (Korkmaz, 1972, s. 439; Gülsevin, 1998, s. 13; Arslan, 2019, s. 1020). Kâşgarlı Mahmut, Kıpçak, Suvar ve Oğuzların kişi zamirinde “b” varyantı kullandıklarını belirtmektedir (Atalay, 1998, s. 31)

6. i>é değişiminde Oğuzların büyük bir çoğunluğunun kapalı “é”yi tercih etmiş olmalarından dolayı bu ses Oğuzca bir unsur olarak kabul edilebilir. él, eş, ét- vb. örneklerde görüldüğü gibi (Korkmaz, 1972, s. 437-438; Gülsevin, 1998, s. 12; Hazar, 2011, s. 35). Kapalı é sesi Çağatay Türkçesinde yaygın olarak kullanılmaktadır ancak Timur Kocaoğlu, bu sesin ET'den itibaren kullanılmakta olduğunu dolayısıyla Türkçede dokuz ünlü sesin bulunduğunu belirtmektedir (2003, s. 267).

7. İç ve son seslerdeki d>y değişimi Oğuzcadır (Korkmaz, 1972, s. 736; Çürük, 2007, s. 408). *adağ~ayağ*, *idi~eye* örneklerinde olduğu gibi bu değişim ET'den sonra meydana gelmiş ve 11-13. yüzyıllar arasında tamamlanmıştır (Korkmaz, 1995, s. 245). Çağatay Türkçesinde *adağ*, *ayağ* ve *azın d~y~z* sesleri beraberce bulunmakla birlikte z'li örnek çok azdır (Argunşah, 2018, s. 110-112).

8. Kâşgarlı, ET'de amtı, Karahanlı devrinde *emdi* olan sözcüğün Oğuzlar tarafından *imdi* şeklinde kullanıldığını belirtmiştir (Korkmaz, 1995, s. 247). a>i değişimini gösteren örnekleri Çağatay Türkçesinde birçok eserde görmek mümkündür (Ünlü, 2013, s. 525).

9. Oğuz Türkçesinde patlayıcı-art damak ünsüzü olan *k* yerine sızıcı-art damak ünsüzü olan *h* kullanılmaktadır ve bu duruma Çağatay Türkçesinde de rastlanması Oğuz Türkçesi tesiriyledir. oħşa-, saħla-, yaħşi (Orak, 1995, s. 6) örneklerinde olduğu gibi.

10. Çağatay Türkçesi ile yazılmış olan bazı eserlerde vezin gereği veya Oğuz Türkçesinin etkisiyle *Yusuf Emirî Divanı*'nda olduğu gibi ér- fiili yerine i- (Köktekin, 2007, s. 394) yani *r>ø* düşmesi görülebilir (Hazar, 2011, s. 46).

11. Çağatay Türkçesinde zamir *n*'si bulunmamaktadır. Oysa bazı kelimelerde Oğuz Türkçesi etkisiyle zamir *n*'si görülür. Tününde, gününde, boynundan (Kara, 1998, s. 133), Lutfî Divanı'nda allında (Karağaç, 1997, s. 348), Kemâleddîn Hüseyin Harezmi'nin Çağatay Türkçesiyle Kasîde-i Bürde Şerhi'nde qolunda, ornında (Akdemir, 2015, s. 82), Revnak'u-l İslam'da sünnet yirinde (Demir, 2013, s. 457), Şibân Han Dîvânı'nda arasındın, üstinde (Karasoy, 1998, s. 53), Bâbü'r Dîvânı'nda Öömr barınça, içinde (Yüce, 1995, s. 66), Qul ØUbeydj ve Qul Şerif'de qoynında (Kaya, 2003, s. 41), Hârezmli Hâfız'ın Divanı'nda gülşeninde (Toparlı, 1998, s. 14), Çağatayca Şâhî Divanı'nda içinde (Bal, 2013, s. 45), Lisânü't-Fayr'da yolında (Canpolat, 1995, s. 79) kelimelerinde olduğu gibi.

SONUÇ

Türk boylarının zamanla coğrafî olarak birbirinden uzaklaşması sonucu ortaya çıkarmış olduğu iki farklı tarihî Türk lehçesinin arasında birçok noktada olduğu gibi ses bilgisi bakımından da alışverişin olduğu görülmektedir. Yapılan araştırma sonucunda Çağatay Türkçesinde bulunan ikinci tekil şahıs eki emir eki -*Gll*, emir üçüncü tekil şahıs kipi -*sUn*, 2. çoğul şahıs emir kipi -*Uŋ*, emir kipi üçüncü çoğul şahıs ekinde *alsunlar*, görülen geçmiş zaman ekinin I. ve II. teklik şahıs ekleri -*dUm*, -*dUŋ*, iyelik birinci tekil şahıstaki kaynaştırma ünlüsü, geniş zamanın yardımcı ünlüsü, -*p*, -*Ub* zarf fiil ekinde Oğuz Türkçesi etkisiyle yuvarlaşklaşma görülmektedir. Yuvarlaklaşma dışında *t>d*, *b>v*, “ön ve art damak “g” sesinin birden fazla heceli kelimelerde hece başında, birden fazla heceli kelimelerin sonunda ve ek başında düşmesi, zamir *n*'sinin bulunması, *m>b*, *i>é*, *d>y*, *a>i*, *k>h* ses değişimleri ve *r>ø* ses düşmesinde Oğuz Türkçesi, ET'nin yanı sıra b, m, p, v ünsüzlerinin etkisi ve g sesinin düşmesiyle ortaya çıkan ses olaylarının tesiri bulunmaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi (Dönem-Eser-Bibliyografya)*. Ötüken, 5. Baskı.
- Akdemir, Y. (2015). Kemâleddin Hüseyin Harezmi'nin Çağatay Türkçesiyle Kasîde-İ Bürde Şerhi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Diyarbakır, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Argunşah. M. (2018). *Çağatay Türkçesi*. Kesit Yayınları, 5. Baskı.
- Arslan, D. (2019). Kıpçak Türkçesiyle Yazılmış “Musanın İlk Kitabı”nda Oğuzca Unsurlar. *Turkish Studies*, Volume 14/3, 1013-1022.
- Atalay, B. (1992). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II. Cilt*, TDK.
- Atalay, B. (1998). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I. Cilt*, TDK.
- Bal, S. (2013). British Museum Turkî Ms 23'te Kayıtlı Çağatayca Şâhî Divanındaki Gazeller (vr. 1b-10b; Transkripsiyon, Çeviri, Sözlük). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi*. Enderun Kitabevi.
- Canpolat, M. (1995). *Ali Şir Nevayî Lisânü't-Fayr*. TDK Yayınları: 626, Ankara
- Çelik, F. (2020). Kırgızca ve Güney Sibiry Türk Lehçelerinde Ses Uyumunun Tipolojisi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, cilt 6, sayı 14, 470 – 490.
- Çürük, M. S. (2007). Mu'înü'l-Mürîd'de Oğuzca Unsurlar. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 405-417.
- Demir, M. (2013). Revnâk'u-l İslâm'da Oğuzca ve Çağatayca Unusrlar. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 453-464.
- Eckmann, J. (2009). *Çağatayca El Kitabı*. (Çev. Günay Karaağaç), Kesit Yayınları, İstanbul. (1966).
- Eker, Ü. (2010). Çağatay Türkçesinde Eklerde Görülen Yuvarlaklaşmalardaki Eski Anadolu Türkçesi Etkisi. *Turkish Studies*, Volume 5/1, 374-389.
- Eker, Ü. (2012). Seyyid Kasımî'nin Destanlarında Görülen Eski Anadolu Türkçesi Etkisi. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 63-84.

- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyula Türk Dili Tarihi*. Akçağ, Ankara.
- Erdem Uçar, F. M. (2015). *Gedâyî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Gazi Kitabevi.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesi Grameri*. TDK.
- Gülsevin, G. (1998). Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler. *Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, 7. sayı, 12-18.
- Hazar, M. (2011). Çağatay Türkçesinde Oğuzca Özellikler ve Benzerlikler. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Volume 4, Issue 1, 31-63.
- Karaağaç, G. (1997). *Lutfî Divanı (Giriş-Metin-Dizin- Tıpkıbasım)*. TDK.
- Karadoğan, A. (2003). Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 171-179
- Karasoy, Y. (1998). *Şibân Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. TDK, Ankara.
- Kaya, Ö. (2003). *Úul ÓUbeydi (XVI. yüzyıl) ve Úul Şerif (XVII. yüzyıl)*. Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I, Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 43. Bişkek.
- Kaymaz, Z. (2004). Çağatay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar Üzerine. *Amancolovskie çteniya, Óskemen*, 204-210.
- Kocaoğlu, T. (2003). Tarihi Türk Lehçelerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é / i Meselesi. *Türk Kültürü*, sayı 483-484, 266-281.
- Korkmaz, Z. (1972). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Bilimsel Bildiriler, TDK*, 433-446.
- Korkmaz, Z. (1995). Kâşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C.1, TDK, Yay. 629, 241-253*.
- Korkmaz, Z. (2009). Anadolu'da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 61-69.
- Köktekin, K. (2007). *Yusuf Emiri Divanı Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. Fenomen Yayınları.
- Orak, B. (1995). *Lutfi'nin Gül ü Nevruz'u Gramer İndeksi*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler)*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 170.
- Temizyürek, F., Khalafova, S. (2017). Türkoloji Araştırmalarında Kullanılan Metot ve Yaklaşımlar. *International Journal of Language Academy*, 226-236.
- Timurtaş, F. K. (1979). Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri. *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 18, sayı 0, 331-368.
- Toparlı, R. (1998). Hârezmi Hâfız'ın Divanı (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım). TDK.
- Uğurlu, M. (2011). Oğuzca ve "Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi". *Turkish Studies*, Volume 6/1, 123-154.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Yüce, B. (1995). *Bâbü'r Dîvânı*. (Haz. Bilal Yüce), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

İnternet Kaynakları

- URL-1: Nuri, Y. (2007). Oğuzca. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/oguzca> Erişim tarihi: 24.03.2021.

EXTENDED ABSTRACT

Studies of historical Turkic dialects will contribute to a better understanding of these dialects, proving the grammatical structures and formation forms of Contemporary Turkic dialects, and will shed light on earlier periods of the Turkish language. For the article entitled "Traces of Oghuz phonological elements in the Chagatai language", which we have prepared for this purpose, sound elements that were recognized as Oghuz using scientific data were first identified, and then traces of these sound elements were scanned in studies written and available in the Chagatai language. During the research, it was noticed that in different studies there are sound elements indicated as Oghuz, but they were not identified separately in a separate study. The purpose of this study is to determine the influence of Oghuz phonetics on the Chagatai language and eliminate this disorder.

The Oghuzes are among the Turkish tribes that migrated to the west for various reasons. These migrations increased especially in the millenniums and these Oghuz tribes settled in Anatolia over time. While the languages of the Oghuz

tribes already had differences specific to their own tribes, the fact that the Turkish tribes moved away from the areas they lived in, the new communities they met during the migration and other elements in the places they migrated affected their language and these conditions caused some grammatical changes. The situation is slightly different for Chagatai. Chagatai is not a historical Turkic dialect used by a clan chain like Oghuz. Chagatai is the official and literary language of all Turkic tribes settled in Central Asia between the 15th and 20th centuries. While Oghuz has lived through the periods of Old Anatolian Turkic and Ottoman Turkic since the 13th century, Chagatai has been divided into different periods within itself since the 15th century.

As a result of the research, in Oghuz, second-person singular subjunctive-request and imperative *-Gll*, imperative third-person singular *-sUn*, imperative third-person plural suffix *-sUnlAr*, past tense I and II singular suffixes *-dUm*, *-dUη*, Oghuz effect has been found in the possessive first person singular suffix *-(U)m*, in the auxiliary vowel of the aorist *-(U)r*, in the adverb suffixes *-(I)p*, *-Ub*. Except for rounding, it has been observed that there is an influence of Oghuz in phonetic events such as *t>d* change in Chagatai; *b>v* change; front and back palate "g" sound at the beginning of the syllable in words with more than one syllable, at the end of the words with more than one syllable and at the beginning of the affix; *m>b* change in first person pronoun; *i>é* change; *đ>y* change in inner and final sounds; *a>i* change; the use of the penetrating-after-palatal consonant *ħ* instead of *ķ*, the explosive-after-palatal consonant; the elision of *r>ø*, the presence of the pronoun *n*.

Although the studies conducted in Turkey on Chagatai, which has been used as an official language and literary language by the Eastern Turks for approximately five hundred years, have increased in recent years, they do not seem sufficient. Increasing studies on Chagatai and bringing the source works written in Chagatai into Turkish will contribute to a better understanding of Turkish, as well as revealing our language partnerships will also affect our cultural affinities. Perhaps the most important reason why the works related to Chagatai could not become widespread is the fact that these works could not be read as a result of the alphabet change that the Central Asian Turkic world experienced in the 1940s. We believe that Turcologists who will grow up from both Turkey and the Central Asian Turkic world will fill this gap in time. However, we believe that the available resources adequately respond to studies on historical dialects and contemporary Turkic dialects.

As a result of the study we have done, although the accessible phonology elements have been examined, we firmly believe that the number of these and

Oğuz Trkęesi Ses Bilgisi Unsurlarının ağatay Trkęesindeki İzleri

similar studies will increase with the new works that will emerge, and that many common aspects between Chagatai and Oghuz will be determined and presented to the scientific world as a result of new findings.